

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΑΡΙΘ. 23

ΓΡΑΦΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ-ΠΑΓΑΣΩΝ

ΥΠΟ

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΑΚΤ. ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ

(ΜΕΤΑ 10 ΠΟΛΥΧΡΩΜΩΝ ΠΙΝΑΚΩΝ ΕΝ ΤΕΛΕΙ, 7 ΠΑΡΕΝΘΕΤΩΝ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ 205 ΕΙΚΟΝΩΝ ΕΝ ΤΩ ΚΕΙΜΕΝΩ)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ
1928

ΠΡΟΠΥΛΑΙΑ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

299 1887

ΓΡΑΦΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ - ΠΑΓΑΣΩΝ

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΧΡΗΣΤΟΥ
ΚΑΙ ΣΕΜΝΗΣ
ΚΑΡΟΥΖΟΥ

AR 613; 1

(A 3 10)

ΓΡΑΠΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ-ΠΑΓΑΣΩΝ

ΥΠΟ

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ

ΤΑΚΤ. ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ ΑΘΗΝΩΝ

(ΜΕΤΑ 10 ΠΟΛΥΧΡΩΜΩΝ ΠΙΝΑΚΩΝ ΕΝ ΤΕΛΕΙ, 7 ΠΑΡΕΝΘΕΤΩΝ ΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΩΝ ΚΑΙ 205 ΕΙΚΟΝΩΝ ΕΝ ΤΩ ΚΕΙΜΕΝΩ)

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ - Π. Δ. ΣΑΚΕΛΛΑΡΙΟΣ -
1928

(A 210)

(Dep. 36) 46 1 (23)

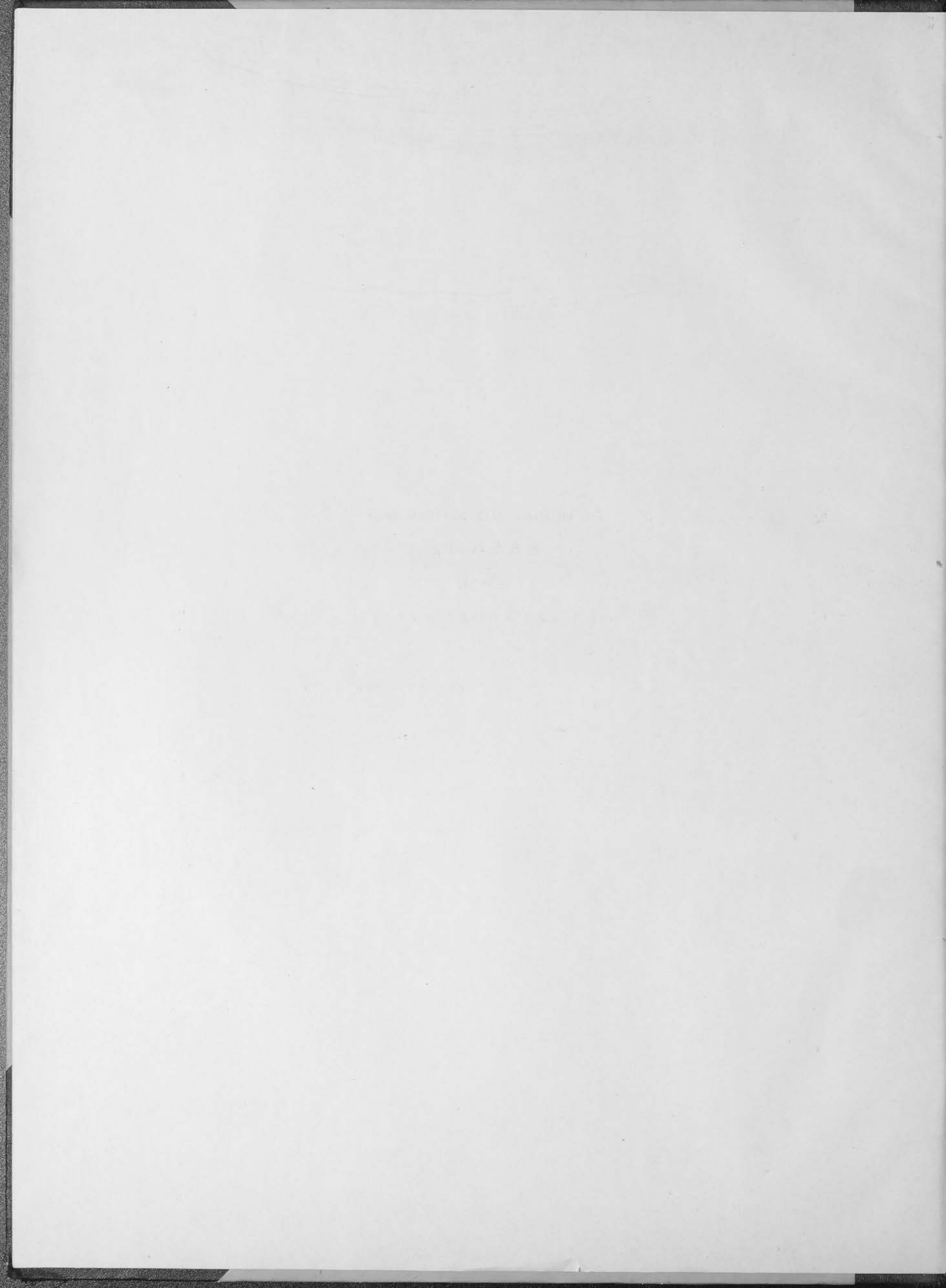
(Dep. 3b)

ye 1

(23)

ΤΗ ΜΝΗΜΗ ΤΗΣ ΜΗΤΡΟΣ ΜΟΥ
ΕΛΕΝΗΣ
ΙΕΡΟΝ
ΗΡΩΙΣΣΑ ΧΡΗΣΤΗ ΧΑΙΡΕ

ΑΠΟΣΤΟΛΟΣ Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

	Σελίς		Σελίς
ΑΦΙΕΡΩΣΙΣ	5	α) Τὰ πρῶτα μέτρα τῆς συντηρήσεως τῶν βαφῶν	127-133
ΠΡΟΛΟΓΟΣ	9- 10	β) Αἱ ὀριστικαὶ μέθοδοι τῆς διατηρήσεως τῶν ζωγραφιῶν	133-140
ΣΗΜΕΙΩΣΙΣ	10.	Εἰσαγωγή	133-135
Α'. Αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ ἐρευνᾶναι	11-126	1) Ἡ πλῆσις καὶ ὁ διὰ κριταροειδοῦς φρεασιμὸς τῶν ζωγραφιῶν	135-136
α) Ἡ θέσις καὶ τὰ τεῖχη τῆς ἀρχαίας πόλεως	11- 13	2) Ἡ ἀφαίρεσις ἀπὸ τῶν ζωγραφιῶν τοῦ τονωτικοῦ καὶ ἡ ἐπανάθεσις αὐτοῦ	137-138
β) Τὰ ἔσω τῆς πόλεως καὶ ἡ ἱστορία τῶν ἐρειπίων	13- 16	3) Συμπέρασμα: ἡ ἀρίστη μέθοδος συντηρήσεως τῶν βαφῶν	138-140
γ) Ὁ πρῶτος ἀνασκαφεὶς μέγας πύργος μετὰ στηλῶν	16- 18	Α') Ὡς πρὸς τὰς τῶν διατηρουμένων ἐν τῷ Μουσείῳ Βόλον γραφάς	139.
δ) Ἡ κτίσις, ἀναπαράστασις καὶ αἱ τύχαι τοῦ πρώτου πύργου	18- 23	Β') Ὡς πρὸς τὰς ἐφορητοῦσας ἐπὶ μαρμάρου γραφάς	139-140
ε) Ὁ δεύτερος ἀνασκαφεὶς μέγας πύργος μετὰ στηλῶν	24- 31	γ) Ἡ ἀντιγραφή τῶν ζωγραφιῶν τῶν στηλῶν	140-142
ς) Ὁ τρίτος ἀνασκαφεὶς μέγας πύργος μετὰ στηλῶν	31- 38	δ) Ἡ ἀνίδρουσις τῶν στηλῶν	142.
ζ) Τέταρτος μέγας πύργος ἐνέχων στήλας: τὰ κατὰ τὴν Φεραϊκὴν πύλην καὶ τὴν ἄνω ἀκρόπολιν	38- 42	Γ'. Ἡ ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΤΗΛΩΝ	143-164
η) Πέμπτος μέγας πύργος ἐνέχων στήλας: τὸ ἱερόν τῆς Πασικράτας	42- 48	α'. Ἡ στήλη τοῦ Στρατονίκου	143-146
θ) Αἱ συνθῆκαι, ὑφ' ἃς εὐρέθησαν, ἐξήχθησαν καὶ μετεκομίσθησαν αἱ στήλαι	48- 56	β'. Ἡ στήλη τῆς Ἡδίστης	147-149
ι) Τὰ νεκροταφεῖα καὶ μνημεῖα, ἐξ ὧν ἐλήφθησαν αἱ στήλαι	56- 62	γ'. Ἡ στήλη τῆς Ἀρχιδίκης	149-152
ια) Δημητριάς— Παγασαί: τοπογραφικὴ καὶ ἱστορικὴ ἐπισκόπησις	62-125	δ'. Ἡ στήλη τοῦ Ἀριστοκλέους	152-153
Εἰσαγωγή	62- 64	ε'. Ἡ στήλη τῆς Χοιρίλης	154-155
1) Ἡ ἀληθὴς Δημητριάς καὶ αἱ ἀληθεῖς Παγασαί. Ἰωλκός Αἰσωνία Ἄναυρος Νήλεια Ὀρμένιον Ἀμφαναί Κενταυρία	64- 71	ς'. Ἡ στήλη τῆς Ἀφροδεισίας	155-157
2) Ἱστορία τῶν Παγασῶν προσηροσμένη πρὸς τὰ περισσθέντα μνημεῖα	71- 83	ζ'. Ἡ στήλη τῆς Φίλας	157-159
3) Ἱστορία τῆς Δημητριάδος προσηροσμένη πρὸς τὰ περισσθέντα μνημεῖα	83-111	η' Ἡ στήλη τῆς θωπευούσης κοράσιον γυναικός	159-160
4) Οἱ χρόνοι τοῦ ἐντοιζισμοῦ τῶν στηλῶν	111-125	θ'. Ἡ στήλη τῆς Ῥοδίου	160-161
Β'. Ἡ ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΑΝΙΔΡΥΣΙΣ ΤΩΝ ΣΤΗΛΩΝ	127-142	ι'. Ἡ στήλη τοῦ Δημητρίου	162-164
		ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ	165-178
		ΧΩΡΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ ΚΑΙ ΕΚ ΤΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΔΙΟΡΘΟΥΜΕΝΑ ΣΥΜΠΛΗΡΟΥΜΕΝΑ ἢ ΕΡΜΗΝΕΥΟΜΕΝΑ	178.
		ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ 1. 2. 3. 4.	179.
		ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ	179.

Εικόνα 1. — ΤΟ ΘΑΣΑΚΕΙΟΝ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟΝ ΜΟΥΣΕΙΟΝ ΒΟΛΟΥ, ἰδρυθὲν τῷ 1909* (ἐκ φωτογραφίας, ληφθείσης εὐθὺς μετὰ τὴν ἰδρυσιν).

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ὁ κάλλιστος τῶν ἐν Ἑλλάδι κόλπων, ὁ Παρρασιτικός, βαθέως εἰσχωρῶν μεταξὺ τῆς χερσονήσου Μαγνησίας, τοῦ Πηλίου καὶ τῶν τελευταίων Βορείων προπόδων τῆς Ὀθρυος, παρέχον δ' ἔμφασις μεγάλης λίμνης, ὑπῆρξεν ἀπὸ παλαιάτων χρόνων ἢ φυσικὴ διέξοδος πρὸς τὴν θάλασσαν τῶν λαῶν, τῶν νεομμένων μίαν τῶν μεγίστων καὶ ἐδδαμονεστάτων χωρῶν τῆς Ἑλλάδος, ἐκτεινομένην ἀπὸ τοῦ Ὀλύμπου καὶ τῶν Καμβουνίων μέχρι τῆς Πίνδου.

Περιλαμβάνουσα δὲ αὕτη πρὸς Νότον ἐπεῖθεν τὰ κορίτσια τῶν πεδίων, ὑπὸ ἀφθόνων ὑδάτων διαρροόμενα, καὶ τὰ τεργνότηα καὶ πλουσιώτατα τῶν ὄρεων, ὑπὸ πνεγρῶν καὶ ἐκτεταμένων δασῶν περιστεφόμενα, ἠδύνατο ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην τῆς Ἑλλάδος καὶ τοὺς ἐαυτῆς κατοίκους θαυμάσιως νὰ τροφῆ καὶ σημαντικὴν περίσσειαν προϊόντων, μάλιστα δημοτικῶν καὶ θερμμάτων, νὰ ἐξάγῃ πρὸς πόλιν εἰς ἄλλας χώρας.

Αἱ φυσικαὶ λοιπὸν αὐτὰ δυνάμεις, ὠθοῦσαι πρὸς τὸν Παρρασιτικὸν τὰ ἐξαγόμενα εἰς ἰκανὸν πλῆθος, καὶ κατ' ἀνάγκην ἐκέισε προσελκύνουσαι τὰ εἰσαγόμενα, καθίσταν τὸν μυχὸν αὐτοῦ ἐπιχειρῶν τῆς ὅλης χώρας καὶ κοιτίδα ἐμπορίου, ἤδη ἀπὸ τῆς ἐμφανίσεως τοῦ πρωτογενοῦς ἀνθρώπου ἐν τινι ἀξιολόγῳ μορφῇ πολιτείας· τὸ δὲ τέρας τοιούτων τάσεων καὶ ἀγώνων αὐτοῦ φαίνεται ὅτι ἐκφράζει ἢ ἀρχαία παραδόσεις διὰ τῆς Ἀργοναυτικῆς ἐκστρατείας, ὑποδηλοῦσης τὴν ἐπιχρόστην καὶ ἐπιβολὴν αὐτοῦ ὡς μίαν σπουδαίαν ἐμπορικὴν λιμὴν τῆς Βορείων Ἑλλάδος.

Τούτων μάλιστα ἔνεκεν ἠδύνατο ἢ Ἐπιστήμη νὰ θεωρήσῃ ἐξ ὑπαρχῆς τὴν χώραν ταύτην ὡς σημαντικὸν κέντρον πρὸς διάγνωσιν τῆς γενέσεως καὶ ἱστορίας τοῦ πολιτισμοῦ, νὰ ἀναζητήσῃ δὲ καὶ ἐν αὐτῇ ἰδιαζόντως τὰ πρῶτα σπέρματα τῆς ἀναπτύξεως τῆς μεγαλοφυοῦς ἐκείνης φυλῆς, ἣτις συνετέλεσε καὶ συντελεῖ τὰ μέγιστα εἰς τὴν μόρφωσιν καὶ πρόοδον τοῦ ἀνθρωπίνου γένους, τῆς Ἑλληνικῆς.

Ὅτι δ' αἱ πρὸς τοιαύτας ζητήσεις προσπάθειαι δὲν δύνανται νὰ ἀποβῶσιν ἄκαρποι, ἀποδεικνύονται καίριά τινα σημεῖα τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, ἣτις, τοὺς πρώτους ἀνθρώπους τῆς Ἑλληνικῆς χερσονήσου καλοῦσα «Πελασγοὺς», ὠνόμασε τὴν

Θεσσαλίαν κατ' ἐξοχὴν «Πελασγικὸν Ἄργος», ἀπέδωκε τὴν μετὰ τὸν κατακλινομὸν διατήρησιν τοῦ ἀνθρώπου τῷ ἐπιαυθάρον περιωθέντι Δευκαλίονι, ἀπεκάλεσε δ' ἐν αὐτῇ λαὸν «Ἑλλήνας» καὶ πόλιν «Ἑλλάδα». Περαιτέρω δ' ἔτι ἡ χώρα αὕτη κατέχει τὴν βίαν τῆς Ἑλληνικῆς Θεολογίας, διαρκῶς οἰκητηρίου τῶν ἀθανάτων θεωρουμένου τοῦ γηραιοῦ αὐτῆς Ὀλύμπου.

Διὰ τούτων καὶ τῶν ὁμοίων, αὐτὰ καὶ ἄλλα ὅσα ἐδρότερον πως διετύπωσα (ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας 1908 187-201), ἐπιθυμῶ νὰ καταδείξω ὅτι ἡ Θεσσαλία ἀποτελεῖ κέντρον ἐν τοῖς μάλιστα ἄξιον νὰ προσελκύνῃ τοὺς

ἐρευνητάς, καίτοι αἱ πρῶται ἐν αὐτῇ διάπειραι, πρὸ δεκάδος καὶ τι πλέον ἐτῶν ὑπὸ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας γινόμεναι, καὶ κατόπιν ὑπὸ τῆς Ἀγγλικῆς Ἀρχαιολογικῆς Σχολῆς καὶ τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, δὲν ἔσχον ἀποτελέσματα τοιαῦτα καὶ τοσαῦτα, οἷα αἱ τελεσθεῖσαι εἰς ἄλλα κέντρα ἀρχαιολογικά.

Ἄλλ', ὡς ἐλπίζω, θὰ ἀναγνωρισθῇ ταχέως ὑπὸ τῶν ἐπιστημόνων ἢ ἀνάγκη τῆς ἐκτελέσεως μεγάλων καὶ ἐνδελεχῶν ἐν Θεσσαλίᾳ ἀνασκαφῶν, ἐρευνωμένων οὐχὶ τριῶν ἢ τεσσάρων τῶν ἐκεῖ πολυαριθμῶν νεολιθικῶν καὶ ἄλλων σπουδαίων, ἀλλὰ πολλῶν καὶ μάλλον σημαντικῶν, καὶ τῶν ἐρημμάτων μελετωμένων μετὰ τῆς προσηκούσης ἀνεξαρτησίας καὶ αὐτοτελείας, οὐχὶ κατὰ τὸν ἄχρι τοῦδε σιενὸν καὶ ὑποτελεῖν τρόπον.

Καὶ τῇ Ἱστορικῇ περιόδῳ παρέσχε σπουδαίαν συμβολὴν ἢ Θεσσαλία εἰς ἔκτασιν γενικωτέρου διαφέροντος· τοῦτο συνέβη διὰ τῆς ἐνδέσεως τῶν γραπτῶν σηλῶν, περὶ ὧν ὁ λόγος ἐνθάδε, ἣτις ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα τῆς ἐπίσης ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας γειομένης πρὸ ἐπιτασίας εἰδικῆς ἀποστολῆς μου εἰς Θεσσαλίαν.

Ἄλλ' ἢ ἐκδοσὶς αὐτῶν ἀνεβλήθη ἐπὶ τινι χρόνῳ κατ' ἀνάγκην· ἀπηχέτο δὲλα δὴ πρῶτον μὲν νὰ ποιηθῶσιν ἀντίγραφα τῶν σηλῶν ὅσον πιστότατα, ἐκ τούτων δὲ πίνακες, τὴν ἀλήθειαν ἐπίσης ἀποδίδοντες· ἀμφότερα δὲ κατανήλωσαν χρόνον ἰκανόν, ἐν ποικίλῳ διαπείρῳ μάλιστα πρὸς ποίησιν τῶν πινάκων, ἕως οὗ ὀριστικῶς καθόρισε καὶ προσηκόντως ἐξετέλεσε τὰ περὶ

Εἰκὼν 2. Ὁ διορηθὴς τοῦ ἐν Βόλῳ Μουσείου
κ. Ἀλέξιος Ἀθανασάκης.

αὐτῶν τὸ ὑπὸ τὴν ἀντιπροεδρίαν τοῦ ἐνθέριμου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ζηλωτοῦ καὶ ἐρημηγενοῦ κ. Γεωργίου Μιστριώτου Συμβούλιον τῆς Ἑταιρείας.

Ἐξ ἄλλων ὁμοῦς ἐπρεπε νὰ ἐξασφαλισθῶσι μετὰ αἱ στήλαι, ἰδρυνόμενα δεόντως, νὰ ἐξαχθῶσι δ' ἕτεροι πολλαί, κατοπίν τῶν τῆς πρώτης ὁμάδος ἐδρεθεῖσαι, καὶ εἰς ἄστυον ἄπασαι νὰ διακομοθῶσιν ἐν καιρῷ δ' ἐποιήθη τὸ δῶμα τοῦτο τῶν Μουσῶν ὑπὸ τοῦ ἐκ Πορταρίας τοῦ Πηλίου φιλογενοῦς ἀνδρὸς κ. Ἀλεξίου Ἀθανασάκη, ἰδίαις αὐτοῦ δαπάναις. Ἐν ᾧ δὲ οὕτως ἠλπίετο νὰ ἀρξῆται ἡ δημοσίευσίς αὐτῶν πρὸ δύο ἐτῶν, παρετέπεσεν ὁ καθαρισμὸς τῶν στηλῶν καὶ ἡ ἐπανίδρυσις αὐτῶν ἐν τῷ Μουσεῖῳ, μετὰ ταῦτα δὲ ἡ ἐπιστροφέναις μου καὶ ὁ πόλεμος, ἐξ ὧν ἐπῆλθεν ἡ τελευταία αὕτη ἀναβολή.

Ἀλλὰ δὲν ἔμειναν ὅμως ἄγνωστοι ἄχρι τοῦδε αἱ στήλαι, οὐδὲ ἡ σημασία αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν Ἱστορίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ζωγραφικῆς: διότι ἀμέσως μὲν μετὰ τὴν εὔρεσιν τῆς πρώτης ὁμάδος ἐδημοσίευσεν, ἐν ἀρχαῖς γραμμαῖς ἀλλ' ἐπαρκῶς, τὰ περὶ τῆς σημασίας αὐτῶν, μετ' οὐ πολὺν δὲ καὶ τῶν ἐν τῷ Μουσεῖῳ ἰδρυνθεισῶν ἐτύπωσα λεπτομερῆ περιγραφὴν, ἐμποδισθεὶς νὰ

ἐπισυνάψω αὐτῇ εἰκόνας, ἄλλως τε καὶ διότι ὑπελογίζετο νὰ ἐπιτευχθῆ ἁμέσως μετ' αὐτῆν ἡ δημοσίευσίς τῶν πινάκων.

Τὴν δ' ἐνταῦθα ἔκδοσιν σκοποῦμεν νὰ ἐκτελέσωμεν κατὰ τεύχη, δέκα πολυχρόμων πινάκων ἕκαστον, μετὰ τῆς προσηκούσης περιγραφῆς ἐκάστης στήλης, προτιθεμένης ἐνθάδε, ὡς γενικῆς εἰσαγωγῆς, ἐκθέσεως τῶν γενομένων ἀνασκαφῶν καὶ ἐρευνῶν καὶ τῶν ἀποτελεσμάτων αὐτῶν μέχρι τοῦ ἐνεστῶτος ἔτους: μετὰ δὲ τὴν δημοσίευσιν πασῶν, θὰ λεχθῶσι τὰ δέοντα περὶ τῆς σημασίας καὶ τῆς τέχνης αὐτῶν ἐν γένει.

Ἡ μέθοδος αὕτη, τὴν φυσικὴν ἀκολουθίαν ἐνέχουσα, νομίζομεν ὅτι καὶ ἐπιστημονικῶς εἶναι ὀρθὴ καὶ τῷ ἀναγνώστῳ ὠφέλιμος, ἵνα πρῶτον μὲν μάθῃ τὰ κατὰ τὴν εὔρεσιν καὶ συντήρησιν τῶν στηλῶν, δεύτερον δὲ ἴδῃ αὐτιάς ἐν πάσῃ δυνατῇ ἀκριβείᾳ, καὶ τελευταῖον διεξέλθῃ, δυνάμενος ἅμα οὕτω νὰ κρίνῃ καὶ αὐτός, τὰς περὶ τούτων γνώμας τοῦ συγγραφέως.

Ἐν Ἀθήναις, τῇ 19ῃ Σεπτεμβρίου 1913.

A. Σ. APBANITOΠΟΥΛΛΟΣ

Σ Η Μ Ε Ι Ω Σ Ι Σ

Τὸν εἴλογον πόθον, μεθ' οὗ ἀνέμενε τὴν ἔκδοσιν πολυχρόμων πινάκων τῶν γραπτῶν στηλῶν ὁ τε ἐπιστημονικὸς καὶ ὁ φιλότιμος κόσμος, ἐνδεικνύουσιν ἀρκούντως σαφῶς καὶ διαρρήδην πολλαχοῦ ἐκφράζουσιν αἱ κρίσεις, ὧν ἔσχον τὴν τιμὴν νὰ τύχωσιν αἱ ἄχρι τοῦδε περὶ αὐτῶν δημοσιευθεῖσαι πραγματεῖαι μου.

Καὶ αὗται μὲν εἶναι αἱ ἑξῆς:

« Ἀνασκαφαὶ καὶ ἐρευναὶ ἐν Παγασαῖς » Πρακτικὰ 1906 123-1907 175-182 πίν. Γ' 1908 201-221 1909 131-155 1910 235-241 1911 301-302 (—ἐν Δημοκρατίᾳ) 1912 154-229.

« Ἡ σημασία τῶν γραπτῶν στηλῶν Παγασῶν » Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίς 1908 1-60 πίν. I-IV.

« Δι' ἑξαγραφίας τῶν Παγασῶν » Μηνιαῖον Παράρτημα τῆς ἐφημερίδος « Ἀθηναίς » Φεβρουάριος 1908 13-16.

« Θεσσαλικὰ Μνημεῖα » Τόμος πρῶτος. Περιγραφὴ τῶν γραπτῶν στηλῶν Παγασῶν τοῦ Ἀθανασακίου Μουσειῶν Βόλου 1909 1-464.
III Congresso archeologico internazionale Roma MCMXII. Bollettino Riassuntivo 69.

Κρίσεις δὲ, κριτικαὶ ἀνακρινώσεις καὶ ἴδια γνώμαι, ἐδημοσιεύθησαν περὶ αὐτῶν, ἐφ' ὅσον γινώσκω, αἱ ἑξῆς:

(H. N. Fowler) American Journal of Archaeology 1907 86. (J. M. Paton) 1908 95, 103 (W. N. Bates) 364-365 1909 211, 358-359 1910 109, 226, 373-374 1911 421-422 1912 127-128.

H. W. B. Davis: The Hellenic Herald 1908 180.

(S. R. —) Revue Archéologique 1908 II 425.]

R. W. Dawkins: Journal of Hellenic Studies 1908 320.

G. Karo: Jahrbuch des kaiserlich deutschen archäologischen Instituts (Anzeiger) 1908 135-136 1909 107 1910 157-159 1911 126-129 1912 244-246.

A. J. B. Wace: Classical Association: The Year's Work in Classical Studies 1908 176 (?).

E. Gardner: The Hellenic Herald 1908 167-168.

A. de Ridder: Revue des études grecques 1909 299-300.

G. Wartenberg: Wochens. f. klass. Phil. 1909 596-597.

(R. M. D.): Journal of Hell. Stud. 1909 386.

W. Larfeld: Wochens. f. klass. Phil. 1909 1273-1276.

Sal. Reinach: Revue Archéol. 1909 I 285.

A. C.: The Hellenic Herald 1909 168-169.

F. Winter: Grazer Philologenversammlung 1909 117-118.

G. Rodenwaldt: Mitteilungen des kais. deuts. archäolog. Instituts. Athenische Abteilung 1910 118-138.

Bernard Haussoullier: Comptes Rendus de l'Académie des inscriptions et Belles-lettres 1910 812-813.

O. Kern: Deutsche Literaturzeitung 1910 2472-2473.

A. Puech: Revue des études grecques 1910 XXXV.

Et. Michon: Revue des ét. gr. 1910 72.

A. de Ridder: Revue des ét. gr. 1910 73.

W. Larfeld: Wochens. für klass. Phil. 1910 1053-1054.

(R. W. D.): Journ. of Hell. Stud. 1910 383.

R. Engelmann: Berliner philologische Wochenschrift 1910 565-566.

O. Kern: Berl. phil. Wochens. 1910 1324-1329.

Bernard Haussoullier: Revue de Philologie 1911 123.

W. Larfeld: Wochens. für klass. Phil. 1911 828-829.

F. B. Tarbell: Classical Philology 1911 127-128.

G. E. Rizzo: Bollettino di filologia classica 1912 155-157.

O. Kern: Berl. philol. Wochens. 1912 786-788.

W. Larfeld: Wochens. für klass. Phil. 1912 679-681.

My: Revue Critique 1912 22.

A. de Ridder: Revue Critique 1912 167.

Paul Girard: C. Rendus de l'Acad. d. inser. etc. 1912 104.

V. Costanzi: Bollett. di fil. class. 1912 178-179.

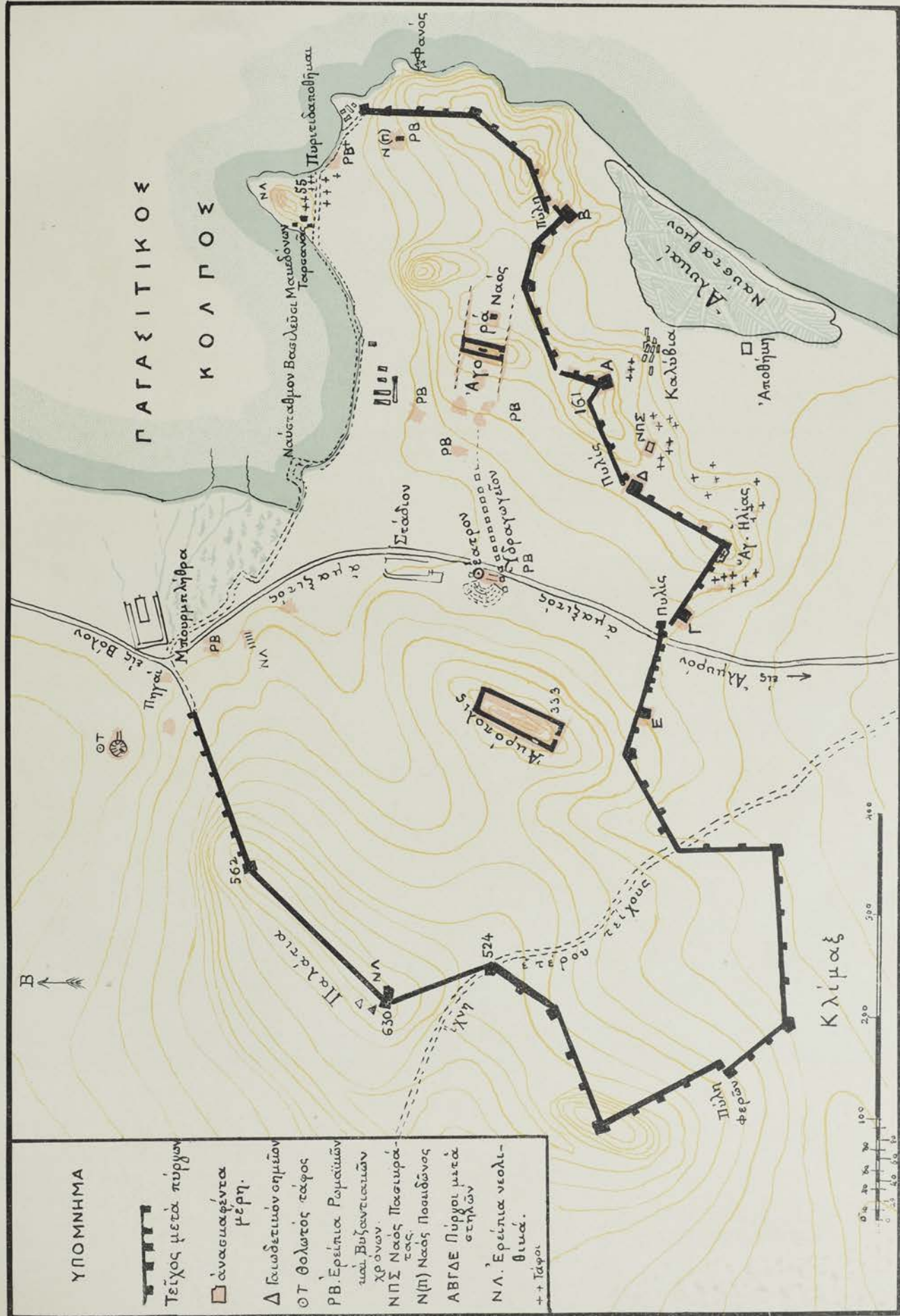
Max. Collignon: La Revue de l'Art ancien et moderne XXXIII 82-96.

A. Reinach: Revue Archéol. 1913 I 19-24.

O. Kern: Berl. phil. Wochens. 1913 21-22.

A. Σ. Α.

Παρένθετος πίναξ Α΄.

Πρόχειρον διάγραμμα τής άρχαιάς Δημητριάδος, θεωρουμένης άχρι του 1912 ως Παγασών (συνταχθέν υπό Α. Σ. Αρβανιτοπούλου τῷ 1906-1912)

Α' ΑΙ ΑΝΑΣΚΑΦΑΙ ΚΑΙ ΕΡΕΥΝΑΙ

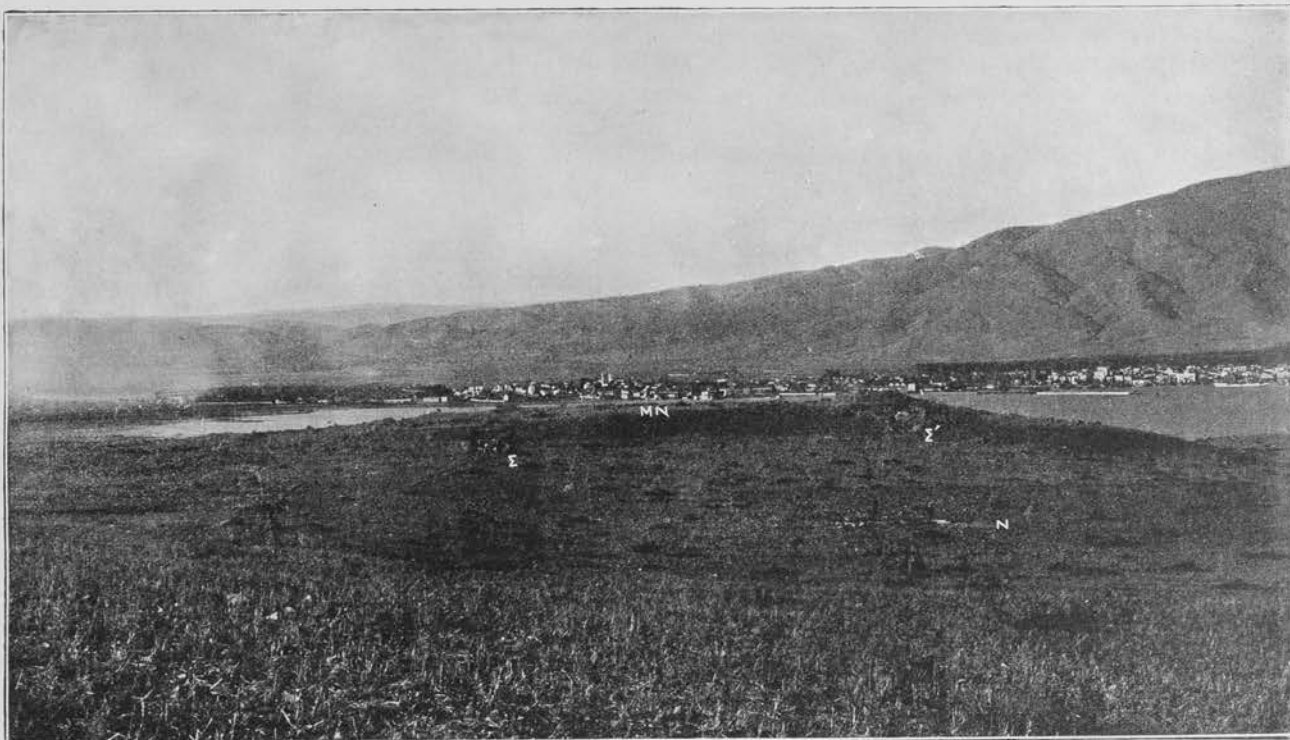
α') Ἡ θέσις καὶ τὰ τείχη τῆς ἀρχαίας πόλεως.

(Παρένθετος πίναξ Α').

Ἦδη τὴν ἐπομένην τῆς ἐν Βόλῳ ἀφίξεώς μου, κατὰ τὰς πρώτας ἡμέρας τοῦ Ἰουνίου τοῦ ἔτους 1906, περιήλθον ἅπασαν σχεδὸν τὴν ἀρχαίαν πόλιν, ἣτις ἐκτείνεται Νοτιοδυτικῶς τοῦ Βόλου κατὰ τὸ Βορειότατον τέρμα τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου, ἐπὶ θέσεως ἀνωμάλου τὰ πολλὰ καὶ βουνώδους· μακρὰ ἄνωξις θαλάσσης, εἰσχωροῦσα εἰς τὴν

ἐπίπεδον ὑπόλοιπον ξηρᾶν, διαχωρίζει τὴν ἀρχαίαν πόλιν ἀπὸ τῆς μνημονευθείσης σημερινῆς (εἰκὼν 3).

Ὅτῳ σχηματίζεται φύσει ἀσφαλῆς λιμὴν, ὑπὸ τῶν Βορειῶν μάλιστα ἀνέμων, σπανίων ἄλλως ἐνταῦθα καὶ οὐχὶ λίαν ἰσχυρῶν ἔνεκα τοῦ ἐπιπροσθούντος ὄρους Πηλίου, προσβαλλόμενος, καὶ εὐθέτως πρὸς τὴν πεδιάδα τῶν Φερῶν

Εἰκὼν 3. Ἀπομικρ τῆς διπλῆς ἀγορᾶς (κάτω ἀκροπόλεως) μετὰ τοῦ μυχοῦ τοῦ Παγασιτικοῦ, τοῦ Δυτικῆς ἡμίσεος τοῦ Βόλου καὶ τοῦ Πηλίου.
N=ναὸς τῆς Νοτίας ἀγορᾶς· ΣΣ=Στοά (;)· MN=μέγας ναὸς ἐπὶ τοῦ λόφου.

καὶ τῆς Λαρίσης, καλῶς δὲ καὶ πρὸς τὴν λοιπὴν Θεσσαλίαν κείμενος.

Ἐραία δὲ καὶ ὑγιεινὴ¹ εἶναι ἢ ὑπὸ τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως κατεχομένη θέσις, καὶ ἀφθόνους πηγὰς ὕδατος οὐ μακρὰν τῆς ἀκτῆς ἔχει, ἔξ ὧν ἠτυμολόγησε τὸ ὄνομα «Παγασαί» ὁ γεωγράφος Δημήτριος ὁ Σκήψιος, ἐσφαλμένως

¹) Τὰ σημερινὰ ἔλη τῆς «Μπουρμπλήθρας», ἔξ ὧν μάλιστα καθίσταται ἀνθυγιεινὸς ὁ νῦν Βόλος, φαίνεται πιθανὸν ὅτι δὲν ὑπῆρχον ἐν τῇ λαμπρᾷ περιόδῳ τῆς ἀρχαίας πόλεως, τῇ κατὰ τὰ ἔτη 300-100 π. Χρ..

ὁμως². ἀλλὰ τὸ ὕδωρ αὐτῶν, ὄν ἐλαφρῶς ὑφάλμυρον, καίπερ καθαρὸν καὶ οὐχὶ δυσάρεστον, δὲν δύναται ὁμως νὰ χρησιμεύσῃ διηνεκῶς πρὸς πόσιν ὑπ' ἀνθρώπων· τὰ φρέατα καὶ ἕτερον ὕδωρ πόσιμον, ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου Πηλίου διοχετευθὲν εἰς αὐτήν, συνεπλήρουν τὰς ἀνάγκας.

Τὰ δ' ἐρείπια τῆς πόλεως πλὴν τῶν τειχῶν, καὶ τούτων κατὰ τὰ ὑψηλότερα καὶ δυσπρόσιτα σημεῖα τοῦ ὑπερκειμένου ὄρους, ἐφαίνοντο ὅλως ἀσήμαντα· οὐδεμίαν κιονοστοι-

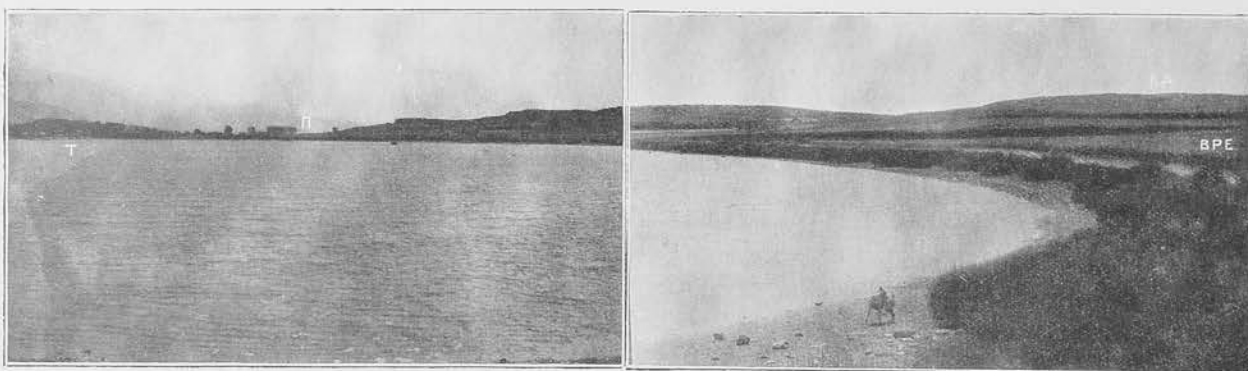
²) Πρβ. Πρακτικὰ 1908 214.

χία μετά θριγκού, οὐδὲ εἰς κίων ἀπλοῦς, οὐδείς τεῖχος εὐρωστος ἠψοῦτό που ἐνδεικτικῶς, οὐδὲν δ' ἐμφανὲς μέγα οἰκοδόμημα διέκοπτε τὴν θέαν πρὸς τὸν ὀρίζοντα ἐξ οὐδενὸς σημείου· μόνον ἐρείπιά τινα ἀσβεστοκτίστου ὕδραγωγείου ὀψίμων Ῥωμαϊκῶν χρόνων, ἐπὶ τοῦ ταπεινοτάτου πεδινοῦ ἐπιπέδου παρὰ τὸ κέντρον που αὐτῆς, διεκρίνοντο ἐκ τοῦ ὑπερκειμένου ὄρους ἐκτεινόμενα, ὡς χάραγμα ἢ γραμμὴ ζωστήρος ἐπὶ λευκοῦ πίνακος (εἰκὼν 5 τὸ Υ).

Ἄλλ' ὑπάρχει ἐτέρα γλῶσσα, δι' ἧς ὁμιλοῦσι τοῖς ἐρευνηταῖς αἱ τοιοῦτον καὶ βαθύτερον ἔτι ἕπνον κοιμώμεναι ἀρχαῖαι πόλεις· πτυχαί τινες τοῦ ἐδάφους, γραμμαὶ τινες πρὸς τοὺς βουνούς καὶ τοὺς λόφους ἀναρριχώμεναι περιβόλων, τειχῶν, προμαχεῶνων, ἐρειπιῶνες, ἔρμακες, ἐπάσματα

γῆς, σχηματισμοὶ ἐπιπέδων, κοίλων καὶ προανῶν, ἀγγείων συντρίμματα καὶ διασκοραὶ λίθων ἰδιάζουσαι, ἀποτελοῦσιν ἰδεογραφίας ἐν εἴδει συμβόλων ἱερογλυφικῶν, ἅτινα εὐρίσκουσι μετάφρασιν ἐν τῷ λεξικῷ τῶν ἀρχαιολόγων.

Διότι ἦτο ἐμφανές, ὡς ἔβλεπέ τις ἐκ τοῦ ὄρους τὴν διεύθυνσιν τῶν τειχῶν καὶ τὸν ἔσω τοῦ περιβόλου χώρον, ὅτι πρὸ αὐτοῦ ἐξετείνετο μεγάλη, ὄχυρὰ καὶ πλουσία πόλις· τὴν δὲ σπάνιν τῶν ἐρειπιῶν ἠρμῆνευσεν ἱκανῶς εὐγλωττος τὸ οὐ μακρὰν κείμενον «Κάστρον τοῦ Βόλου» καὶ ἡ ἀκμαία σημερινή πόλις, κατέχουσα τὸν ἔναντι αἰγιαλὸν εἰς μακρὰν ἔκτασιν, γενόμενα μὲν βεβαίως οὐ μικροῖς ἀναλώμασι τῆς ἀρχαίας πόλεως, ἀλλὰ καὶ ἐκείνην πῶς εὐεργετήσαντα, ὡς μὴ ἐπ' αὐτῆς ταύτης κτισθέντα.

Εἰκὼν 4. Τὸ κατὰ Σιράβωνα «ναύσταθμον βασιλεῦσι Μακεδόνων» καὶ τὰ Βόρεια τῆς ἀρχαίας πόλεως.
Τ = Ταρσανάς· Π = Περσιδατοθήκαι· ΒΡΕ = Ῥωμαϊκὰ καὶ Βυζαντινὰ ἐρεῖπια· ΚΑ = κίτιο ἀκρόπολις ἢ διπλὴ ἀγορὰ.

Ὁ δὲ περιβόλος τῶν τειχῶν¹ εἶναι σχεδὸν πανταχοῦ ἐμφανής, δι' ἀνασκαφῶν δὲ καὶ ἐρευνῶν ἐβεβαιώθη νῦν ὅτι τὸ τεῖχος ἐξετείνετο καὶ καθ' ὅλην τὴν Βόρειον ἀκτὴν.

Ἐκκινῶν τις ἐκ τῶν πηγῶν, αἵτινες σήμερον καλοῦνται κοινῶς «Μπουρμπλήθρα» (παρέν. πίν. Α'), διακρίνει ἐπὶ τοῦ

ἀποτόμως ὑψομένου ὄρους τὰ ἔγνη τῶν τειχῶν, κατὰ μικρὸν σαφέστερα, ἐπὶ δὲ τῆς κορυφογραμμῆς πολὺ καλῶς διατηρούμενα, ὡς καὶ τοὺς μεγαλοπερεῖς ἐκεῖ πύργους, ἐξ ὧν βεβαίως προήλθεν ἢ παρὰ τῷ λαῷ νῦν ὀνομασία τῆς θέσεως ταύτης «Παλάτια».

Κατερχόμενος δὲ πρὸς Ἀνατολὰς ἐκείθεν, παρακολουθεῖ τὸ τεῖχος, διατηρούμενον ἐπίσης καλῶς, ἐπὶ τῶν στρατηγικῶν θέσεων ταπεινοτέρου ὄρους ἐκτισμένων, ὁπόθεν καταβαίνει ἀποτόμως πρὸς τὴν πεδιάδα, δι' ἧς διέρχεται ἢ ἐκ Βόλου εἰς Ἄλμυρὸν ἀμαξιτός, καὶ ἐξακολουθεῖ ἐπὶ γηλόφων ὑπὲρ τὴν παραλίαν βαῖνον μέχρι τῆς θέσεως «Φανός»· ἐκείθεν κατὰ τὴν Βόρειον ἀκτὴν καθίσταται ἠττον εὐδιάκριτον, ἐνιαχοῦ ἐντὸς τῆς θαλάσσης διαφαινόμενον (εἰκὼν 4).

Τὰ τεῖχη ἐποικήθησαν ἐπιμελῶς ἐκ μεγάλων παραλληλεπιπέδων, ἐνίοτε τραπεζοειδῶν λίθων, ἐκ τῶν ἐγγυτάτω ἐκάστοτε θέσεων, ἔσωθεν μάλιστα τοῦ τεύχους λατομουμένου, καὶ λαξευομένων καλῶς μὲν κατὰ τὰς ἀκμαίας πρὸς ἀμοιγὴν τελείαν, προχείρως δὲ ἢ οὐδόλως ἐπὶ τῆς ὀψεως· αἱ ὀριζόντιοι τῶν δόμων δὲν τηροῦνται πανταχοῦ ἰσοῦσως παράλληλοι, ἀλλὰ κανονίζονται πολλάκις ἀναλόγως τοῦ πάχους τῶν μεγάλων λίθων, ἐνσφηνουμένων ἐνιαχοῦ λίαν μικρῶν ἐτέρων, ἢ πλακῶν ἐν εἴδει βυσμάτων.

Καὶ τῆς μὲν ἐργασίας ἡ ὁμοιότης εἶναι σχεδὸν πανταχοῦ καταφανής, ἐνδεικνύουσα ὅτι ἐντὸς ὀλίγου χρόνου ἐποικήθη ἅπαν τὸ τεῖχος· γενικὸς δὲ χαρακτήρ αὐτοῦ εἶναι ἡ ταχύτης πρὸς ἐκτέλεσιν καὶ ἡ στερεότης· διότι τὸ πάχος πληροῦται ἐν σπουδῇ μικρῶν λίθων, ζωμάτων καὶ πολλάκις ἀκατεργάστων ὀγκῶν· δι' ἐγκαρσιῶν ὅμως ἑσωτερικῶν πλακῶν, λίαν ἐπιμήκων καὶ ἀμοιβαδῶν κατὰ δόμους σταυροειδῶς τιθεμένων, συγκρατεῖται στερεῶς καὶ συμπλέκεται οὕτως, ὥστε ἀποτελεῖ ἀδιάσπαστον σύνολον.

Ὁ δὲ ὀρθμὸς αὐτοῦ εἶναι ὁ μέσος ἰσοδομικός, ὁ ὧν ἐν χορήσει κατὰ τοὺς χρόνους τῶν Διαδόχων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, περὶ τὸ τέρας τῆς Δ' καὶ τὰς ἀρχαίας τῆς Γ'

¹ Περὶ τῶν τειχῶν τούτων καὶ τῆς θέσεως ἐν γένει τῆς πόλεως ἔγραψαν οἱ ἐξῆς:

Μελίσιος Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα (ἔκδ. Β' ὑπὸ Ἀνθίμου Γαζῆ 1807) Α' 442.

H. Holland Travels II 96.

E. Dodwell A Tour through Greece II 87-88.

Ἰω. Ἀν. Λεοντόδου Νεωτάτη τῆς Θεσσαλίας ζωογραφία (1836) 113-118.

W. M. Leake Travels in Northern Greece IV 368 κέ.

J. L. Ussing Griechische Reisen und Studien 96.

N. I. Μάρης Περιήγησις ἢ τοπογραφία τῆς Θεσσαλίας (1860) 41-42.

Mezières Mémoire sur le Pélion et l'Ossa (Archives des missions scientifiques III vol.) 157.

H. F. Tozer Researches in the Highlands of Turkey II 124-131.

C. Bursian Geographie von Griechenland I 69-70.

N. Γεωργιάδης Θεσσαλία (β' ἔκδ. 1894) 149.

H. Lolling Hellenische Landeskunde (Müller's Handbuch III) 148.

[Lolling:] Bäder's Griechenland 1908 208.

A. J. B. Wace Journal of Hellenic Studies 1906 160-161.

C. Friedrich Mitteilungen des deutschen archäologischen Instituts. Athenische Abteilung 1906 240.

G. Fougères Collection des guides-Joanne Grèce 1911 294-295.

H. X. Ἀποστολίδης Αἱ Παγασαὶ ἐξεταζόμεναι διὰ τῶν αἰώνων (1912) πίν. II, III, IV.

π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος¹. Ἄλλ' ὑπάρχουσι κατὰ τὴν Λυσιμικήν πλευράν, ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς μάλιστα τοῦ ὄρους, ἐπιμελέστατα ἐκτισμένοι τοῖχοι πύργων κατὰ τὸν αὐστηρὸν ἰσοδομικὸν ῥυθμὸν, ἔτι δὲ ἔχνη ἑτέρου τείχους, κλίνοντος πρὸς τὸν πολυγωνικόν, ἐφ' οὗ ἔβη ἔνιαζοῦ τὸ μνημονευθέν, ἢ περιέκλεισεν αὐτό· κατὰ τὰ αὐτὰ μάλιστα σημεῖα τῆς πόλεως διακρίνονται τινες συμπληρώσεις, ἔτι δὲ βραχίονές τινες παλαιότερου τείχους ἄλλης πόλεως, οὗ οἱ λίθοι ἀφῆρθησαν πρὸς κτίσιν τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος².

Πολυάριθμοι δὲ πύργοι ἔχουσι κτισθῆ μετὰ τοῦ τείχους, ὄντες πάντες τετράγωνοι καὶ προβαλλόμενοι εἰς μείζον πλάτος, βραχύτερον δὲ μήκος, παραμειβόμενοι εἰς πλῆθος καὶ μέγεθος ἀναλόγως τῆς φυσικῆς δυνάμεως ἢ ἀσθενείας, ὡς πρὸς τὴν ὀχυρότητα, τῶν σημείων ἐκάστων· ἰδιαζούσης διατάξεως καὶ ῥυθμοῦ εἶναι οἱ κατὰ τὴν κορυφὴν τοῦ ὑπερκειμένου ὄρους καὶ περαιτέρω οἱ μέχρι τῆς Φεραϊκῆς πύλης κείμενοι, ὧν τινες ἔχουσι καὶ ἐσωτερικὴν προβολήν· ἐνταῦθα μάλιστα παρατηροῦνται καὶ βραχεῖς προβλήτες ἔσω τοῦ τείχους εἰς τὰ μεταξὺ τῶν πύργων ἐκάστων διαστήματα αὐτοῦ.

Καὶ κατὰ μὲν τὰ κράσπεδα τῶν λόφων ποιοῦνται συνήθως μείζονες πύργοι, μέγιστοι δ' ἐπὶ τῶν κορυφῶν, μικροὶ δὲ πολλοὶ μεταξὺ δύο μεγάλων καὶ λίαν συχοὶ κατὰ τὰ πεδινὰ σημεῖα, ἀπέχοντες ἐλάχιστα ἀλλὰ κανονικῶς ἀλλήλων μόνον ἐν θέσει «Παλάτια» τὸ μεταξὺ τῶν δύο τελευταίων πρὸς Βορρᾶν μεγαλοπρεπῶν πύργων διάστημα εἶναι κενὸν ἑτέρων. Ὑπολογίζομεν δὲ ὅτι ὁ ὅλος περιβόλος τῆς πόλεως εἶχε πλείονας τῶν ἑκατὸν πύργων.

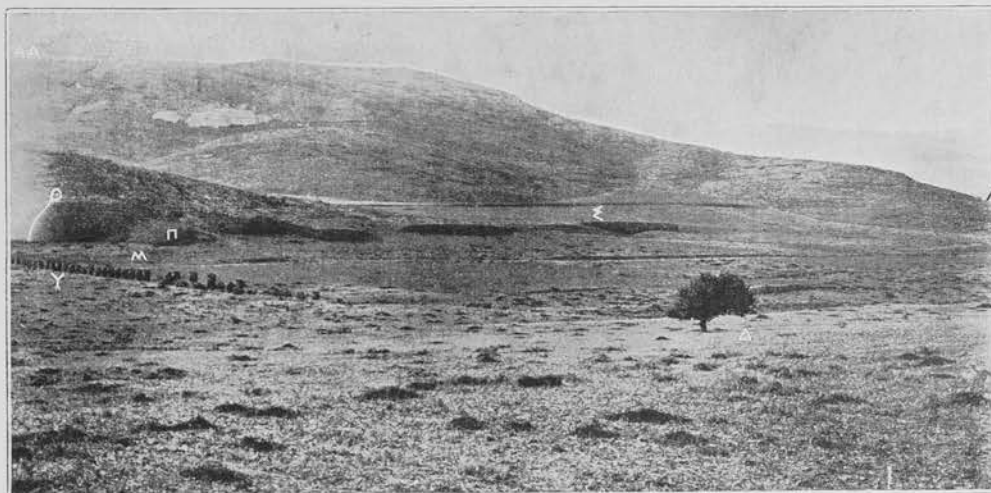
Ἐποιήθησαν δὲ τὰ τε τεῖχη καὶ οἱ πύργοι ἐφ' ἱκανὸν μὲν ὕψος, δύο ἕως τεσσάρων μέτρων, ἐκ λίθων, τὰ δὲ λοιπὰ ἐκ πλίνθων ὠμῶν, ὧν τὸ σὺν τῷ χρόνῳ διαλυθὲν

ζῶμα ἐκάλυψεν ἐκατέρωθεν πολὺ τοῦ ὕψους τῶν λιθίνων τοίχων, ἔνιαζοῦ δὲ ὅλον. Ἄλλ' εἶναι ἀβέβαιοι, ἂν ἐποιήθη ἀρχῆθεν οὕτω μικτὸν τὸ ὕψος τῶν πύργων καὶ τοῦ τείχους, ἢ ἐπεσκευάσθησαν διὰ πλίνθινου τοίχου οἱ λίθινοι εἰς ὑπέροχους χρόνους· ἐν τῷ παρόντι ἢ ἐμὴ γνώμη ἀποκλίνει ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς ὅτι ἅπαντες μὲν οἱ πύργοι εἶχον ἀρχῆθεν καὶ πλίνθινον τοῖχον ἐπὶ τοῦ λιθίνου, τὸ δὲ τεῖχος οὐχὶ πανταχοῦ ἀπὸ τῆς πρώτης αὐτοῦ κτίσεως, πιθανώτατα ὁμῶς πανταχοῦ ἀπὸ τῆς ἐπισκευῆς, περὶ ἧς βλ. κεφ. α' ἔδαφ. 4.

Σημειωτέον ὅτι περὶ τούτων σκοπῶ νὰ διαλάβω εὐρύτερον ἐν τῇ ἰδιαίτερᾳ ἐκδόσει τοῦ μεγάλου καὶ ἀκριβοῦς καθ' ὅλα διαγράμματος τῆς πόλεως, ἐν τέλει τοῦ παρόντος συγγράμματος· διότι τὸ ἐν τῷ παρῶνθ. πίν. Α' διάγραμμα, οὗ τὰς καμπύλας καὶ γενικὰς γραμμὰς ἔλαβον ἐκ τοῦ χάρτου τοῦ Ἀγγλικοῦ Ναυαρχείου, ἐποίησα προχειρῶς, ἀναγράφας δι' ὁδεύσεως ἀπλῆς τὴν διεύθυνσιν τοῦ τείχους, οὐσαν κατὰ τὸ δυνατόν ἀκριβῆ· ἔτι ὁμῶς ἀκριβέστερον περὶ αὐτῶν διάγραμμα θὰ παραθέσω ἐν τοῖς ἐπομένοις.

Ἐκ δὲ τῶν εἰρημένων συμπεραίνομεν ὅτι δι' ἰσχυροτάτου καὶ στρατηγικώτατου ἐκλελεγμένου τειχισμού, πανταχόθεν ἀνεξαιρέτως, ἀπληρῆσθαι μεγάλη πόλις, τοσοῦτον ὄχυρὰ καὶ ἀπόρητος, ὅσον ἐλάχισται τοῦ ἀρχαίου κόσμου ὁμοίαις ἐκτάσεως· εὐλόγως ἄρα ἠδύνατο αὕτη νὰ ὀνομασθῆ, λαμβανομένης ὑπ' ὄψιν καὶ τῆς φυσικῆς θέσεως, ἣν κατέχει, ἀληθῆς «πέδι», «ἐπίδεσμος» καὶ «compedes», ὡς ἀπεκάλεσαν αὐτὴν οἱ ἀρχαῖοι.

Ὅτι δὲ ἡ πόλις αὕτη ἐκτίσθη ὑπὸ τὴν ἄμεσον ἐπίβλεψιν τοῦ βασιλέως Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ μετὰ πολλῆς σπουδῆς, ἐντὸς βραχείου χρόνου καὶ διὰ κολοσσιαίας δαπάνης, καὶ ὅτι ἄρα αὕτη εἶναι ἡ ἐπώνυμος ἐκεῖνου «Δημητριάς», ἀποδεικνύομεν ἐν τοῖς κάτω, κεφ. α' ἔδαφ. 1.

Εἰκὼν 5. Τὰ Βορειοδυτικὰ τῆς ἀρχαίας πόλεως. ΑΑ=ἄνω ἀκρόπολις· Θ=θέατρον· Π=πάροδος αὐτοῦ· Μ=μεσαιωνικὸν οἰκοδόμημα ἐπὶ τῆς οἰκῆς· Υ=ὕδραγωγεῖον ὁμίμων Ῥωμαϊκῶν χρόνων· Σ=στάδιον· Λ=ὁδὸς πρὸς τὴν διπλὴν ἀγορὰν· Λ=αἱ τῶν λατομῶν «Μπουρμπλήθρας».

β') Τὰ ἔσω τῆς πόλεως καὶ ἡ ἱστορία τῶν ἐρειπίων.

(Παρένθετος πίναξ Α').

Τὰς πρώτας ἀνὰ τὴν Θεσσαλίαν σκαφιδὰς μου ἀπολείρας ἐξετέλεσα ἐνταῦθα, καὶ κατόπιν πολλάκις ἀνεζήτησα κατὰ τὰ ἔσω τῆς πόλεως νὰ εὕρω σημαντικόν τι ἀρχαιο-

λογικὸν κέντρον· ἀλλὰ πανταχοῦ ἀπήλιψε τὸν ἐρευνητὴν ἢ πληθμονὴ ἐρειπίων οἰκοδομημάτων, ὁμίμων Ῥωμαϊκῶν καὶ μάλιστα Βυζαντιακῶν χρόνων, ἀσθεστοκτίστων τὰ πολλὰ καὶ ἀσημάντων καθ' ὅλου, ἅτινα κατέχουσι τὸ παρὰ τὴν

¹) Ἐν τοῖς Πρακτικοῖς 1908 203 καὶ Θεσσαλ. Μνημ. I 66 εἶχον χαρακτηρισίαι αὐτὰ ἀρχαιότερου ῥυθμοῦ, παρακινηθέντες ἐκ τινῶν ἰχνῶν τείχους τῆς Νοτιοδυτικῆς πλευρᾶς τῆς πόλεως· ὁμοίως ὁ Wace ἔ. ἀ· ἀλλὰ τὰ τεῖχη ταῦτα φαίνεται ὅτι ἀνήκουσιν ἑτέρᾳ προγενεστέρᾳ πόλει, περὶ ἧς βλ. κάτω κεφ. α' ἔδαφ. 3.

²) Τρεῖς περιόδους τειχισμού τῆς πόλεως διακρίνει γενικώτερον

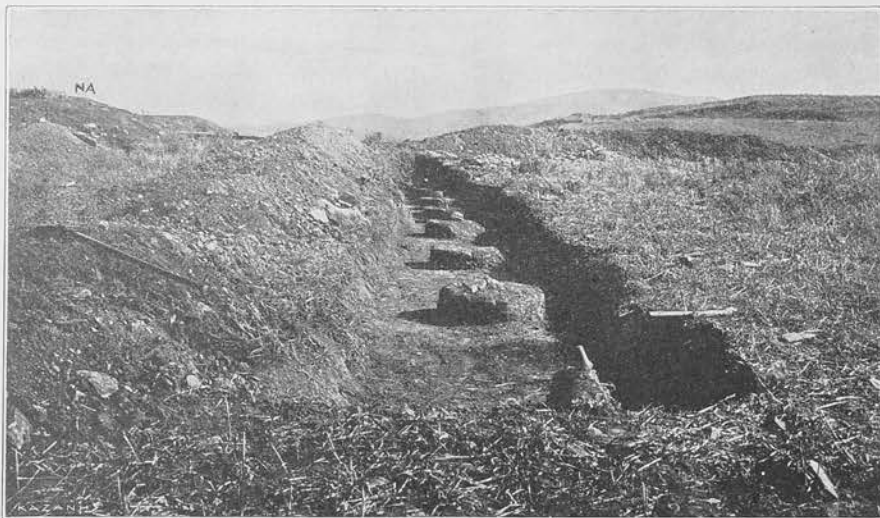
ὁ Wace ἔ. ἀ· καὶ ἡ μὲν εἰκασία αὕτη εἶναι ὀρθή, ἀλλ' ὁ ὑπ' αὐτοῦ τιθέμενος χρονολογικὸς καθορισμὸς ἐκάστης περιόδου φαίνεται ἐκ τῶν λεγομένων μου ἐν τοῖς κάτω κεφ. α' ἔδ. 4 ὅτι δὲν εἶναι καθ' ὅλα ἀκριβῆς.

ἀκτὴν Βόρειον τμήμα τῆς πόλεως σχεδὸν ἀποκλειστικῶς¹ (εἰκὼν 4 ὑπὸ τὸ ΚΑ καὶ εἰκὼν 7 περὶ τὸ Ε).

Οὕτως εὐρέθησαν τρεῖς ἢ τέσσαρες ἐκκλησιαί χριστιανικαὶ μονόκογχοι, μηδὲν τὸ διαφέρον παρουσιάζουσαι, ἀγορά τις μετὰ περιβόλου καὶ ἐργαστηρίων, οἰκήματα ποικίλα, μικρὰ καὶ πηλόκτιστα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, τάφοι χτιστοὶ δι' ὀπτοπλίνθων, μηδὲν ἐνέχοντες, ἢ τι λόγου ἀνάξιον· διεσπαρ-

μένα δὲ πανταχοῦ ἐπὶ τε τῆς νῦν ἐπιφανείας τοῦ ἐδάφους καὶ ὑπ' αὐτὴν εἰς ἱκανὸν βάθος ὑπόλοιπα κίωνων, κιονοκράνων καὶ ποικίλων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν τῆς ἄνω περιόδου, εὐτελῶν τὰ πολλὰ, ἀπέκλειον τὴν εὔρεσιν ἀρχαιοτέρων διὰ μεγάλης ἐπιχώσεως, καθιστώσης λίαν δυσχερῆ καὶ πολυδάπανον τὴν ἐξερεύνησιν.

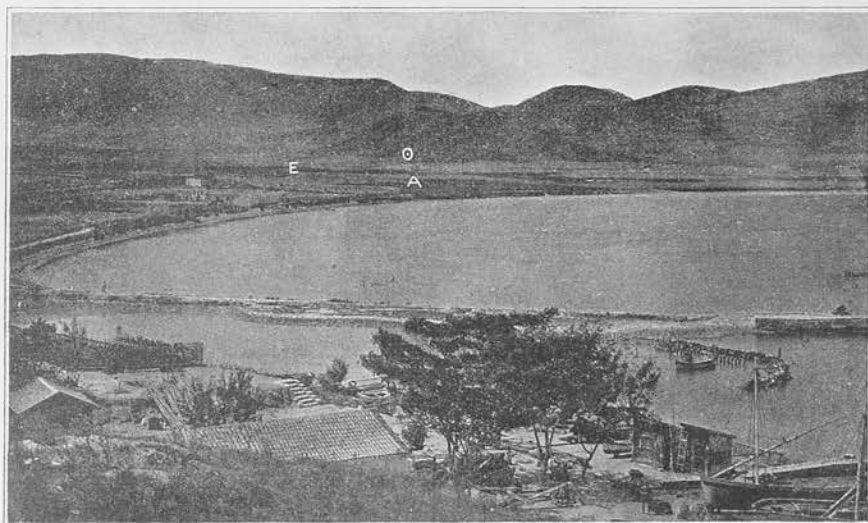
Ἄλλὰ καὶ ταῦτα ἔσχον τὸ ἀγαθὸν αὐτῶν ἀποτέλεσμα,

Εἰκὼν 6. Ἄρτι ἀνασκαπτόμενος μέγας ναὸς ἐπὶ τῆς κορυφῆς τῆς διπλῆς ἀγορᾶς. ΝΑ—Νοτιανατολικὴ γωνία τοῦ περιβόλου αὐτοῦ.

ὡς ἐνδεικνύοντα τὴν οὐχὶ μικρὰν ἀκμὴν, πάντως δὲ τὴν ὑπαρξίν τῆς πόλεως ταύτης, οἰκουμένης καθ' ὅλην τὴν ὄψιμον Ῥωμαϊκὴν καὶ Βυζαντιανὴν περίοδον μέχρι τῶν ἐσχάτων χρόνων, καὶ ὡς ὑποδηλοῦντα ὅτι ἢ ὑπὸ τῶν συγγραφέων καὶ χρονογράφων τοῦ μεσαίωνος καὶ τῶν ὑστέρων χρόνων μνημονευομένη «Δημητριάς», «Κάστρον Δημητριάς», «Δημητριάνα=Δημητριάδα», ἢ «Μήτρα» μέχρι τῶν ἀρχῶν που

τῆς ΙΔ' μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, καὶ περαιτέρω ἢ ἐπισκοπῆ ἢ ἀρχιεπισκοπῆ Δημητριάδος, ἀναφερομένη μέχρι τῆς ΙΗ' (βλ. κάτω κεφ. ΙΑ'—ἐδάφ. 3), ἐνταῦθα μόνον ἠδύνατο νὰ κατανοηθῆ καμμένη· διότι ἢ ἐπὶ τοῦ ἔναντι βουνοῦ κατὰ τὰ κράσπεδα τοῦ Πηλίου ὑπάρχουσα ἀρχαία πόλις ἐν θέσει «Γορίτσα» οὐδέν, πλὴν νεωτάτου ἐκκλησιδίου, ἐρείπιον τῶν χρόνων τούτων ἐνεφάνισε.

Εἰκὼν 7. Ὁ μυχὸς τοῦ παλαιοῦ ναυστάθμου, νῦν «Ταρσανᾶς». Θ—τὸ θέατρον Ε=χριστιανικαὶ ἐκκλησιαί Α=Βόρειος ἀγορά.

Παρὰ πάντα ὁμοῦ τὸν τοιοῦτον ἀπελπισμόν, ἔχον ἥδη ἐσχηματισμένην τὴν πεποιθῆσιν ὅτι οὕτω τετειχισμένη καὶ τοσαύτης ἐκτάσεως καὶ ἐν τοιαύτῃ θέσει πόλις δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μὴ παρουσιάσῃ πολλοῦ λόγου ἄξια εὐρήματα, ἐνέμεινα ἐπιμονώτερον ἐρευνῶν τὰ κατ' αὐτὴν, καὶ διὰ μικρῶν τὰ πολλὰ σκαφῶν καθώρισα τὰ κύρια σημεῖα αὐτῆς,

¹) *Πρακτικὰ* 1906 123· 1907 176, 180-182· 1909 147· 1912 166-174.

καὶ τὴν σχετικὴν ἀρχαιολογικὴν ἀξίαν αὐτῶν, πρὸς μέλλουσαν ἐξερεύνησιν.

Οὕτως ἐβεβαιώθη ἡ θέσις τοῦ θεάτρον (εἰκὼν 5 καὶ 7), ἢ κατὰ τὸ προσκείμενον καὶ τὰ ἐγγυτάτω αὐτοῦ ὑπαρξίς ἀνδριάντων, ἀναθηματικῶν καὶ ἀγωνιστικῶν ἐπιγραφῶν, ἴσως δὲ καὶ ψηφισμάτων τοῦ Κοινοῦ τῶν Μαγνήτων, καθωρίσθη ἢ μέση ἀκρόπολις, αὐτοτελῶς τετειχισμένη ἐπὶ μονήρους βουνοῦ κατὰ τὸ Νοτιοδυτικὸν τῆς πόλεως, ἀλλ' ἐντὸς αὐτῆς ἅπασα κειμένη, καὶ ναὸς ἐπὶ τῆς κορυφῆς αὐτῆς ἀρίστων ἀρχιτεκτονικῶν

μελῶν καὶ χρόνων λαμπρῶν¹. ἐβεβαιώθη δὲ ὑπάρχουσα καὶ ἄνω ἀκρόπολις, ὑψηλὰ ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου ὄρους κειμένη κατὰ τὸ Βορειοδυτικὸν τέμα τῆς πόλεως².

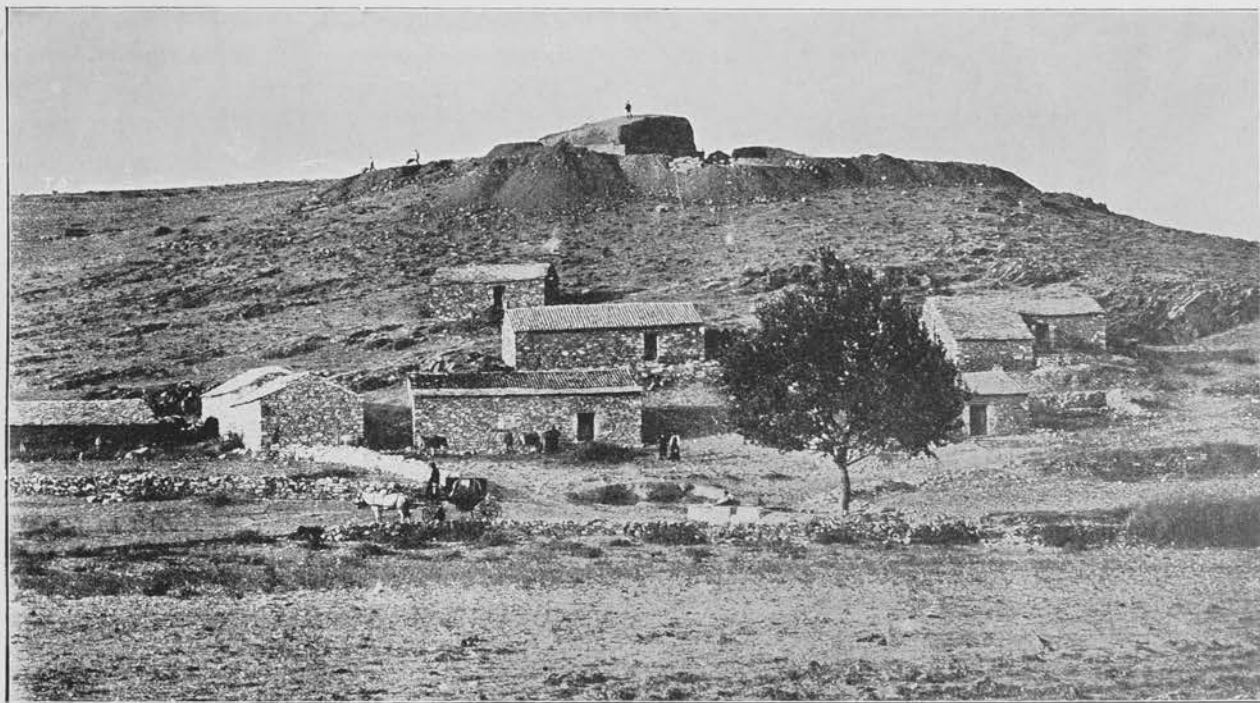
Ἀνεγνωρίσθησαν δ' ἐπίσης δύο ἀγοραί, ἢ μᾶλλον μία διπλῆ κατὰ τὸ κέντρον τῆς πόλεως, Βορείως καὶ Νοτίως πεπλατυσμένου λόφου κείμεναι (εἰκὼν 3), ὑψηλοῦ καὶ αὐτοτελῶς τετειχισμένου δι' ἰσχυροῦ περιβόλου, ἐν εἴδει μικρᾶς ἀκροπόλεως, ἣτις δύναται νὰ ὀνομασθῇ κάτω ἀκρόπολις, ἐπὶ τῆς κορυφῆς δὲ αὐτοῦ μέγας ναὸς (εἰκὼν 6) καὶ ἕτερος μικρότερος ἐν μέσῳ τῆς Νοτίας ἀγορᾶς, ἴσως δὲ στοά τις παρ' αὐτόν (εἰκὼν 3), καὶ ὁδὸς μετ' οἰκημάτων σημαντικῶν ἐκατέρωθεν, πρὸς τὴν ἀγορὰν ταύτην καὶ τὸν ἐπὶ τοῦ λόφου ναὸν ἄγουσα³ (εἰκὼν 5).

Εὐρέθη δ' ἐξ ἄλλου μετὰ πάσης πιθανότητος τὸ στάδιον, Βορείως καὶ οὐ μακρὰν τοῦ θεάτρου κείμενον (εἰκὼν 5), ἔσω δὲ τῶν τειχῶν τοῦ μέσου ποῦ τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῆς πόλεως καὶ οὐ μακρὰν αὐτῶν ναὸς τις ἢ ἱερὸν τοῦ Πο-

σειδῶνος, ἴχνη δ' ἑτέρου καὶ τάφοι ἀρχαῖοι Βορειότερον⁴ παρὰ τὰς νῦν Πυριτιδαποθήκας (εἰκὼν 4)· τέλος εὐρέθη ἔξω τῶν τειχῶν καὶ ἐγγύτατα αὐτῶν, ἐπὶ τῆς εἰς Ἀλυκὰς ἀγοῦσης διὰ μέσου τῆς ἀρχαίας πόλεως ἐκ Βόλου προχέου ἀμαξιτοῦ, τὸ ἱκανῶς πλούσιον ἱερὸν τῆς Πασικράτας, περὶ οὗ βλ. κάτω κεφ. η'.

Ὁ δὲ γνωστὸς πρότερον νεολιθικὸς συνοικισμὸς ἐπὶ τοῦ Βορειοτάτου λόφου τῆς πόλεως, τοῦ βαθύτερον εἰς τὴν θάλασσαν εἰσχωροῦντος, ὑπὲρ τὸν νῦν λεγόμενον «Ταρσανᾶν» (εἰκὼν 4 τὸ T καὶ εἰκὼν 7), ἐβεβαιώθη ὅτι ἐξηκολούθησεν οἰκούμενος καὶ κατὰ τὴν χαλκῆν, μυκηναίαν, γεωμετρικὴν καὶ ἀρχαϊκὴν περιόδον, ἕτερος δὲ ἄγνωστος τέως ἀνεκαλύφθη ὑπάρχων ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως⁵, καὶ ἴχνη ἑτέρων ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς ἀγορᾶς καὶ πιθανῶς ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς αὐτῆς τοῦ ὄρους ἐν θέσει «Παλάτια».

Πάντες οὗτοι μετὰ τῶν οὐ μακρὰν κειμένων ἐπὶ τοῦ Λιμνίου, Κουφοβούνου καὶ τῶν πέριξ, μάλιστα δὲ μετὰ

Εἰκὼν 8. Ὁ πρῶτος μέγας πύργος, ἤδη ἀνασκαπτόμενος, καὶ τὰ «Καλιθία Ἀλυκῶν», ἐκ Νοτοῦ πρὸς Βορρᾶν ὁρῶμενα.

τοῦ σημαντικωτάτου τῆς Ἰωλκοῦ ἐπὶ τοῦ νῦν «Κάστρου τοῦ Βόλου», παρέσχον σαφῆ εἰκόνα ἐξαιρετικῆς ἀμῆς τοῦ τόπου κατὰ τε τὴν παλαιάτην ἡλικίαν τοῦ ἀνθρώπου καὶ συνεχῶς μέχρι τῶν προθύρων τῆς ἱστορικῆς περιόδου.

Ἐπεχειρήθη δ' ἐκ τούτων καὶ τισ μεταφράσεις εἰς τὸ πραγματικὸν τῶν ἀρχαίων φημῶν καὶ σκοτεινῶν παραδόσεων, ὧν ἱκανῶς πλούσιον παρίσταται τὸ τμήμα τοῦτο ὑπὲρ τὸν μυχὸν τοῦ Παγασιτικοῦ καὶ κατὰ τὸ Πήλιον ὄρος· κατ' αὐτὴν ὁ νῦν «Ταρσανᾶς» ὑπῆρξε καὶ ἀπὸ λίαν παλαιῶν χρόνων τὸ φυσικὸν καὶ σημαντικώτατον τῶν τόπων τούτων ναυπηγεῖον, καθ' ἃ καὶ κατὰ τὴν ἱστορικὴν περιόδον τὸ «ναύσταθμον βασιλεῦσι Μακεδόνων»⁴· ὁ δὲ στόλος τῶν Ἀργοναυτῶν καὶ ἡ ἐκτάκτου ναυπηγικῆς τέχνης φημιζομένη Ἀργώ, ὄντα ὑποδήλωσιν τις ἰδρύσεως μεγάλων ἐμ-

πορικῶν καὶ πολεμικῶν σκαφῶν, ἐνταῦθα βεβαίως ἐπάγη ἐκ τῆς ἀφθόνου τευνομένης ἀπὸ τοῦ ἐγγυῆς Πηλίου πεύκης⁷.

Τὸ πρῶτον ἄρα ὄνομα τῶν θέσεων τούτων «Παγασαί» δὲν εἶναι ἀσχετον πρὸς τὰς τοιαύτας ναυπηγίας· ἂν δὲ πιστεύσωμεν τοῖς γνωστογράφοις, αὐτὸ μὲν ἐγένετο πιθανώτατα ἐκ τῆς λέξεως «πάγασα», δηλούσης τὴν σφύραν τῶν ναυπηγῶν, ἢ ἐκ τοῦ «πήγνυσθαι» αὐτοῦ (ῥίζης παρ—, ἐξ ἧς πάγος=λόφος κττ.), τὴν δὲ πληθυντικὴν ἐκφορὰν «πάγασαι-Παγασαί» ἐρμηνεύει καλῶς ἢ πληθὺς τῶν ἐνταῦθα αὐτοτελῶν καὶ ἐγγυῆς ἀλλήλων κειμένων συνοικισμῶν.

Καὶ ταῦτα μὲν ἀποτελοῦσιν ἀπλᾶς ὑπονοίας πρὸς τινα κατανόησιν τῶν μυθευομένων, ὑπαγορευομένας ἐκ τῶν πραγμάτων αὐτῶν καὶ ὑπὸ τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ἐρευνῶν· διὰ δ' ἐν τῷ προσεχεῖ μέλλοντι τραπῶσιν οἱ ἐρευνηταί, ὠλισμῆνοι δι' ἀφθονώτερον μέσων, πρὸς τὴν Θεσσαλίαν, καθ' ἃ συνεστήσαμεν ἐν τῷ προλόγῳ, συμβουλευόμεν, ὅπως πρῶτον μὲν ἐξερευνηθῶσι τὰ σημειωθέντα, ἐν γένει δὲ τὰ μέρη

¹) Πρακτικὰ 1907 180-181· 1909 147-151· 1910 241· 1912 156-165.

²) Ἐν τῷ διαγράμματι τοῦ παρενθ. πίν. Α' δὲν δηλοῦται ἡ ἀκρόπολις αὕτη, σημειοῦται ὅμως ἐν εἰκόνι, ἣν παραθέτομεν ἐν τοῖς ἐπομένοις.

³) Πρακτικὰ 1907 180· 1908 210-211· 1912 165-172.

⁴) Στράβων Θ' 436 15· παρενθ. πίν. Α'· εἰκὼν 4 καὶ 7.

⁵) Πρακτικὰ 1909 144-145· 1912 158, 172-173.

⁶) Πρακτικὰ 1908 212-213· 1909 152-155· 1912 164-165.

⁷) Πρακτικὰ 1908 213-215.

ἐκεῖνα, περὶ ὧν ἡ ἀρχαία παράδοσις ἐκληροδότησεν ἡμῖν εἰδήσεις σπουδαίας, ἔστωσαν αὐταὶ ἐν μορφῇ μύθων, οἷα ἡ Ἰωλκός, αἱ Φεραί, ἡ Λάρισα, ἡ Κραννών, αἱ Φθιώτιδες

Θῆβαι, ἡ Ἄλος, ἡ Φάρσαλος κττ. διότι πάντως μόνον ἡ σοφὴ σκαπάνη θὰ δυνηθῆ νὰ ἐξαναγκάσῃ τοὺς μύθους νὰ ὁμιλήσωσι σαφέστερον.

γ) Ὁ πρῶτος ἀνασκαφεὶς μέγας πύργος μετὰ στηλῶν.

(Παρένθετος πίναξ Β').

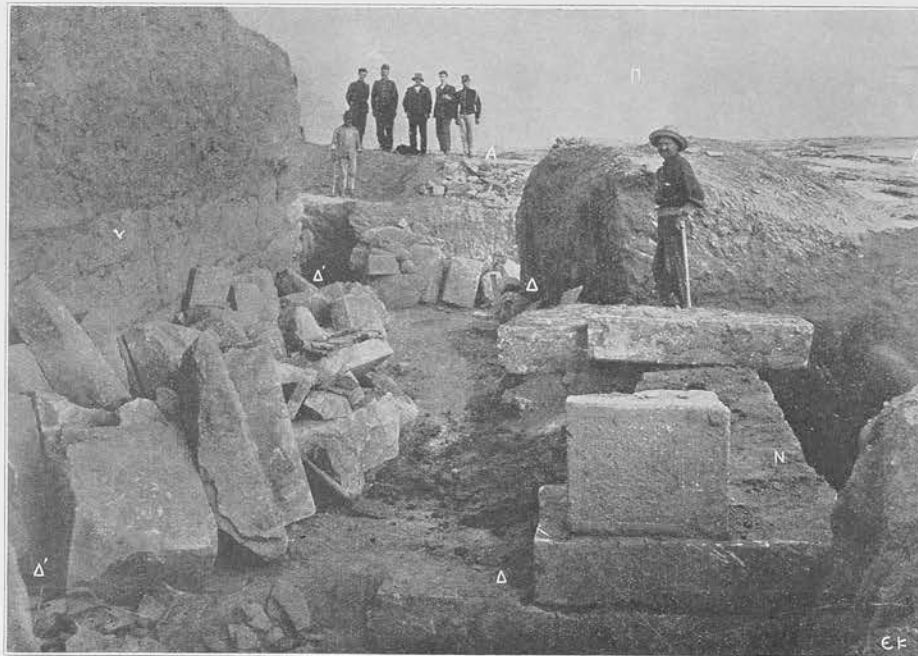
Ἄλλ' ἂν τὸ ἐσωτερικὸν τῆς πόλεως μικρὰ παρέσχεν ἡμῖν οὕτως ἄχρι τοῦδε ὠφελήματα, εἴμαρτο νὰ χορηγήσωσι παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν σημαντικώτατα καὶ θαυμάσια ἀρχαία ἀντικείμενα οἱ πύργοι τοῦ περιβάλλοντος τῶν τειχῶν· τὸ ὄντως παράδοξον τοῦτο συμβᾶν ἐπῆλθεν ὡς ἔζη.

Κατὰ τὰς πρῶτας δὴλον ὅτι ἀνὰ τὴν πόλιν περιηγήσεις μου, καὶ μετὰ τὴν ὡς ἄνω ἐκτεθεῖσαν ἀποτυχίαν τῶν μεταξὺ τοῦ Ὑδραγωγείου καὶ τῆς Βορείου παραλίας σκαφικῶν ἐρευνῶν μου, περιήλθον αὐτὴν ἐκ νέου, μάλιστα κατὰ τὸ ἀντίθετον ἡμῖν αὐτῆς, τὸ Νότιον, ἀναζητῶν κέντρον τι σπουδαῖον καὶ σημειῶν τὰς ἀνασκαπτείας θέσεις.

Μία τῶν ἐπιμονώτερον σημειουμένων ἦτο· λόφος, πε-

τρῶδης τὰ πολλά, πλὴν τῆς κορυφῆς, ὑπὲρ τὸν νῦν συνοικισμὸν «Καλύβια Ἀλυκῶν» ὑψοῦμενος (εἰκὼν 8), περὶ ἧς, καὶ διὰ μόνης τῆς ῥάβδου δοκιμάσας, εἶχον εἰκάσει ὅτι ἦτο ἐσχηματισμένη ἐκ ξένου φορητοῦ χωμάτος· παρατηρήσας δὲ τὴν διεύθυνσιν τοῦ τείχους, ὄντος οὐχὶ πανταχοῦ ἐμφανῶς, συνήγαγον τὸ ἐσφαλμένον μὲν, ὡς ἐκ τῶν ὑστέρων ἀπεδείχθη, ὠφελιμώτατον δὲ συμπέρασμα ὅτι ὁ λόφος, ὧν ἀσύνδετος μετὰ τοῦ λοιποῦ τείχους τῆς πόλεως, καὶ ἔξω αὐτῆς ἄρα κείμενος, θὰ περιεῖχε σπουδαῖον τάφον, πιθανώτατα θαλαμοειδῆ τῶν Μακεδονικῶν χρόνων.

Ἐνίσχυε δὲ τὴν γνώμην μου ταύτην καὶ ἡ περὶ τὰ μέσα καὶ κατὰ τὰ κράσπεδα τοῦ λόφου εὑρεσίς τάφων κοι-

Εἰκὼν 9. Ἡ Νοτιὰ πλευρὰ τοῦ πρῶτου πύργου, ἄρτι ἀνασκαπτομένη. Π—Παγασιτικὸς κόλπος· Α—Ἀλυκαί· Δ·Δ'—διάζενον· Ν—Νοτιοδυτικὴ γωνία τοῦ ἐπιρρημένου πύργου· ν—Νοτιὰ πλευρὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ πύργου.

νῶν εὐθὺς ἔξω τῶν τειχῶν, ὧν πολλοὺς εἶχον ἀνοῖξει πάλαι τε καὶ οὐχὶ πρὸ πολλῶν ἐτῶν οἱ χωρικοί· ἔτι δὲ μᾶλλον μετέβαλλε τὴν εἰκασίαν ταύτην εἰς πεποιθῆσιν πληροφορία τις ἀξιοπίστου πηγῆς, καθ' ἣν ὁ εἰπὼν μοι ἐβεβαίωσεν ὅτι ἐπὶ Τουρκοκρατίας, αὐτὸς ἀνασκάψας ἐκεῖ λάθρα, εὑρεν ἱκανῶς βαθέως κειμένους λαξευτοὺς ὀγκολίθους, οὓς ἀφῆκε κατὰ χώραν, οἷτινες ὁμοῦ δὲν διακρίνοντο μὲν πλέον αὐτοί, ἀλλ' ἦσαν ἐμφανεῖς οἱ βόθροι, καίπερ βεβυσμένοι τὰ πολλὰ ὑπὸ χωμάτων, θάμνων καὶ φυτῶν.

Οὕτω λοιπόν, εὐκαιρίας δοθείσης, ἠρξάμην κατὰ τὰς τελευταίας ἡμέρας τοῦ Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1907 τῆς ὑπὸ τοιοῦτον πνεῦμα καὶ προσδοκίαν μικρᾶς δοκιμαστικῆς ἀνασκαφῆς¹⁾. Ἀφ' οὗ δ' ἐπὶ τινὰς ἡμέρας ἐσκάπτομεν ξένον ὄντως καὶ φορητὸν χῶμα, διήκον εἰς ἱκανὸν βάθος, συνήντησα τέλος βαθύτατα ὄψιν λιθίνου τοίχου, μολίς διαφαινομένην.

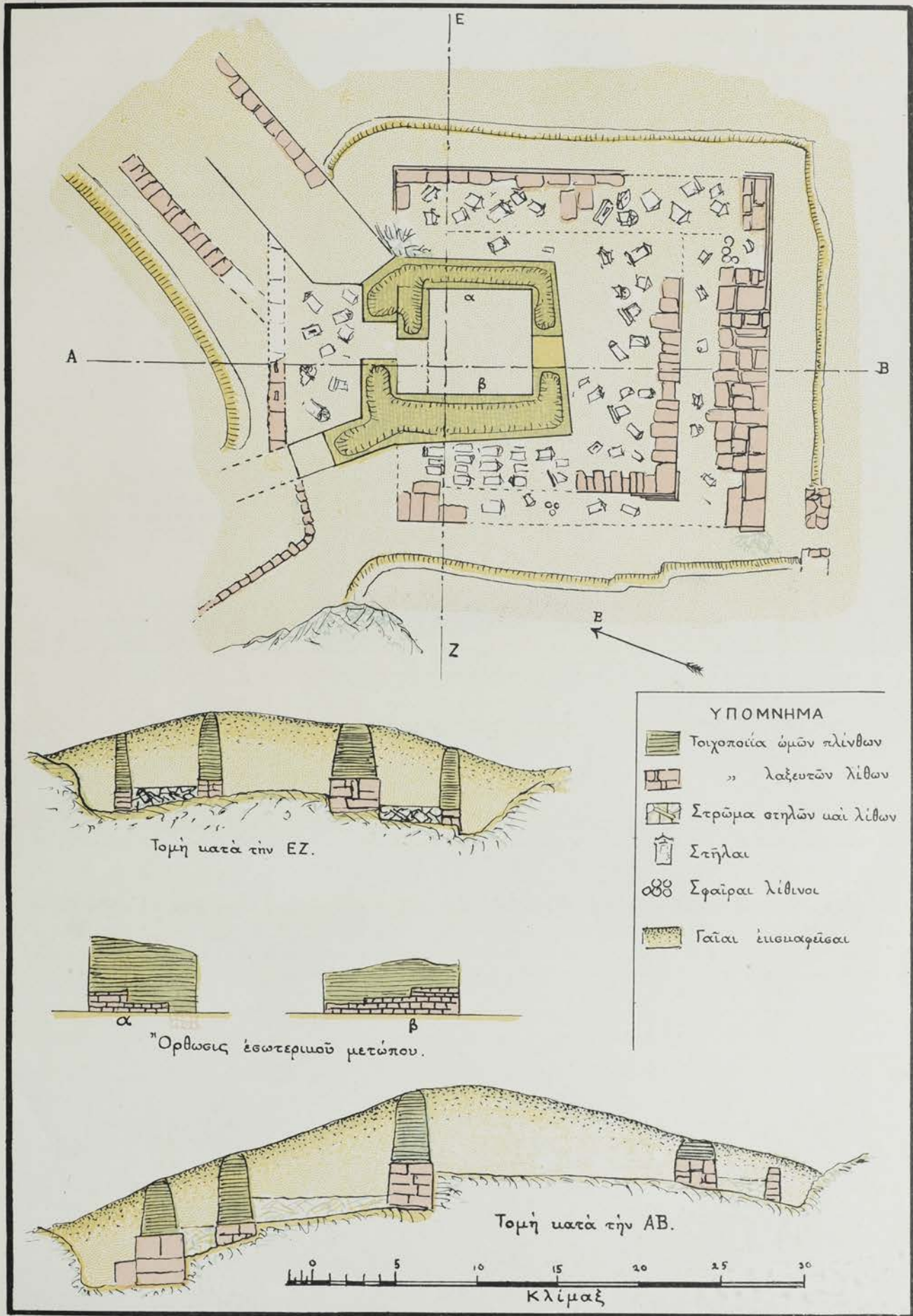
Ἄλλ' οὕτος οὔτε θόλωσιν τινα παρουσίαζεν, οὔτε πτωσιν τῆς θόλου, οὐδὲ ἄλλο τι χαρακτηριστικὸν τοῦ ἀναμενομένου τάφου· μετ' οὐ πολὺ, εὐρών τὴν Νοτανατολικὴν²⁾ γωνίαν τοῦ τοίχου τούτου καὶ διεισδύσας ἐσώτερον κατὰ μῆκος, ἐρευνήσας δὲ ἀκριβέστερον τὴν διεύθυνσιν τοῦ τείχους, ἐβεβαιώθην ὅτι πρόκειται περὶ μεγάλου πύργου (πρβ. εἰκόνα 9· 16), οἷους εἶχον ἤδη συναντήσῃ πολυαριθμῶς ἀνὰ τὸν περιβάλλοντα, καὶ ὑπὲρ τὴν νῦν ἐπιφάνειαν τοῦ ἐδάφους διασφύζοντας τὸν λιθινὸν τοῖχον, καὶ μεγαλοπρεπεστέραν ἔχοντας ἐμφάνειαν, καὶ τελειότεραν ἐργασίαν.

Ἡ ἐξακολούθησις ἄρα τῆς ἀνασκαφῆς θὰ ἦτο ματαιοπονία· καίτοι δὲ εἶχον ἀναγνωρίσει ὅτι τῶν ὀλίγων ἀποκαλυφθέντων λίθων τοῦ τοίχου τινὲς ἦσαν ξένοι, ληφθέν-

¹⁾ Καλοῦμεν κατὰ συνθήκην τὰς ἐν τῷ παρενθ. πίν. Β' πλευρὰς α καὶ β τοῦ ἐσωτερικοῦ πύργου Βόρειον καὶ Νοτιῶν, τὰς δ' ἐτέρας Ἀνατολικὴν καὶ Δυσμικὴν, ὡς καὶ τὰς ἀντιστοιχοῦσας τοῦ ἐξωτερικοῦ πύργου, καίτοι δὲν συμπίπτουσιν ἀκριβῶς πρὸς τὸν ὀρίζοντα ὄντω, χάριν ἐντολίας· ὁμοίως τὰς τῶν λοιπῶν πύργων.

²⁾ Περὶ τῶν ἀνασκαφῶν τοῦ πύργου τούτου βλ. Πρακτικὰ 1907 175-180 καὶ πίν. Γ' εἰκ. 6-8· 1908 210· 1909 142-143· 1910 240· Ἀρχ. Ἐφημ. 1908 1-3 εἰκ. 1-2· Θεσσαλ. Μνημ. I 70-86 εἰκ. 31-45.

Παρένθετος πίναξ Β'.

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ· ΓΡΑΦΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ — ΠΑΓΑΣΩΝ

Διάγραμμα τοῦ πρώτου ἀνασκαφέντος μεγάλου, πλήρους στηλῶν, πύργου τῆς Δημητριάδος (συνταχθὲν ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ κ. Παναγιώτου Κυριακίδου τῷ 1907).

τες ἐκ προγενεστέρων κρητιδωμάτων, καὶ ὅτι ἐμήνουν ἐπισκευὴν τινα, οὐδὲν ὑπόπτευσά, ἐπειδὴ οὐδ' αἱ ἐπισκευαὶ τῶν τειχῶν καὶ πύργων ἐν γένει τῆς πόλεως μοὶ ἦσαν ὅλως ἄγνωστοὶ ἐκ τῶν κατ' αὐτὴν περιηγήσεών μου.

Πρὶν ὅμως παρατήσω ὅλως τὴν ἀνασκαφὴν ταύτην, ἐθεώρησα πρέπον, καθ' ὃ σύστημα ἐκ τῆς τέως πείρας μου εἶχον σχηματίσει, ἥτοι νὰ μὴ ἐγκαταλείπω τελειωτικῶς εὐρεθὲν τι ἀρχαῖον κτίσμα, ἂν δὲν διηρέωνον πον αὐτὸ μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, νὰ προχωρήσω ἐν τινι σημείῳ ἔσω τοῦ τοίχου, ἕως οὐ συναντήσω τὸν φυσικὸν βράχον, καίτοι μετὰ βεβαιότητος ἐνόμιζον τότε ὅτι καὶ ἐκεῖθεν οὐδὲν ἀγαθὸν θὰ προέκυπτεν· ἀλλ' ὑπερίσχυεν ἡ ἐμὴ πειθαρχία πρὸς τὸ ἐμὸν σύστημα· ταύτης δὲ μόνης ὑπῆρξεν ἀποτέλεσμα ἡ εὐρεσις ἀπασῶν τῶν στηλῶν καὶ τῶν συναφῶν αὐταῖς ἐτέρων μνημείων.

Διότι ὀλίγον ὑπὸ τὴν εὐρεθεῖσαν λαύπην, ἦν ἄλλως ἡμφεσβήτου ἐν τῷ βάθει ἐκεῖνον τῆς μικρᾶς τάφρου οἱ ἐργάται, ὡς ἀποτελοῦσαν αὐτὸν τὸν φυσικὸν βράχον, καὶ ἦν ἐθεβαίωσα σκάφρα καὶ αὐτός, εὐ-

Εἰκὼν 10. Ἡ πρώτη εὐρεθεῖσα ἀέρας καὶ πολυχρόμος γραπτὴ στήλη τῆς Πηνηίδος καὶ τοῦ Ἡροδότου.

ρομεν ὑπόστρωμα θεμελιώσεως πλήρες ἐπιτυμβίων στηλῶν, ὧν ἐξηγάγομεν τμήματά τινα καὶ ὄλην ἀέρας στήλην τῆς Πηνηίδος καὶ τοῦ Ἡροδότου (εἰκὼν 10), ἐρμηνευθεῖσαν ὑπὸ μὲν τῶν ἐργατῶν ὡς εἰκονίζουσαν τὸν Ἅγιον Κωνσταντῖνον μετὰ τῆς Ἁγίας Ἐλένης, ὑπ' ἐμοῦ δὲ ὡς σύμβολον χαριετισμοῦ ἡμῶν πρὸς τὴν ἀποκαλυπτομένην ἀρχαίαν πόλιν.

Ἐπὶ τῇ θεᾷ δὴλα δὴ αὐτῆς ἡ ἐκκληξίς μου ὑπῆρξε φυσικῶ τῷ λόγῳ μεγίστη, ἀναλογιζομένου μὲν ὅτι ὁ πύργος θὰ εἶχε βεβαίως ἐπισκευασθῆ, καθ' ἃ τὰ τείχη τῶν Ἀθηνῶν ἐπὶ Θεμιστοκλέους, τῶν τότε κτιστῶν ὁμοίως «φειδομένων μῆτε ἰδίου μῆτε δημοσίου οἰκοδομήματος ὅθεν τις ὠφελία ἔσται ἐς τὸ ἔργον, ἀλλὰ καθαιρούντων πάντα» (Θουκυδ. I 90 3), βλέποντος δὲ ὑλικὸν πολύτιμον τῶν ἐγγὺς νεκροταφείων, ἰδιαζούσης ὃν τάξεως καὶ ἀπροσοδοκίτου διατηρήσεως· ὅτι δὲ ἡ ἐπισκευὴ τοῦ πύργου δὲν θὰ ἦτο μερικὴ, καὶ ἐπιθυμῶν ἡλιζῶν καὶ συντόμως ἀνασκάπτων ὑπερχειοῦμην νὰ βεβαιώσω.

Ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἡ ἐργασία καθίστατο ἀπλοῦν

Εἰκὼν 11. Ἀποψὲς τοῦ πρώτου πύργου ἐκ Νότου πρὸς Βορρᾶν μετὰ τὴν πλήρη ἀνασκαφὴν. Κ=κλίμαξ· Τ·Τ·Τ'·Τ''=τοιχάριον προστατευτικόν· ΤΤ=ἐξωτερικὴ πλευρὰ τοῦ διπλοῦ τοιχαρίου.

ζήτημα δαπάνης πρὸς θερισμὸν ἀφθόνων καρπῶν, καὶ εὐαρέ-
στου κόπου πρὸς περισυλλογὴν καὶ συγκομιδὴν αὐτῶν
ἢ δ' εὐλογος χαρὰ τῆς ἐκ τοῦ ὑπερδισχιλιετοῦς ληθάρο-
γου εἰς τὸ φῶς τοῦ ἡλίου ἐπαναγωγῆς τοῦ ωραίου ἐκείνου

κόσμου ἐνέτεινε τὰς δυνάμεις ἡμῶν πρὸς ἀνάπτυξιν μείζονος
προσοχῆς, πρὸς ταχίστην διάσωσιν καὶ προσφυᾶ περιθάλψιν
αὐτοῦ, κατέπνιγε δὲ τὴν λύπην, τὴν προσερχομένην ἐκ τινῶν
ἐμποδισμῶν, φυσικῶν ἄλλως καὶ ἀνθρωπίνων.

δ') Ἡ κτίσις, ἀναπαράστασις καὶ αἱ τύχαι τοῦ πρώτου πύργου.

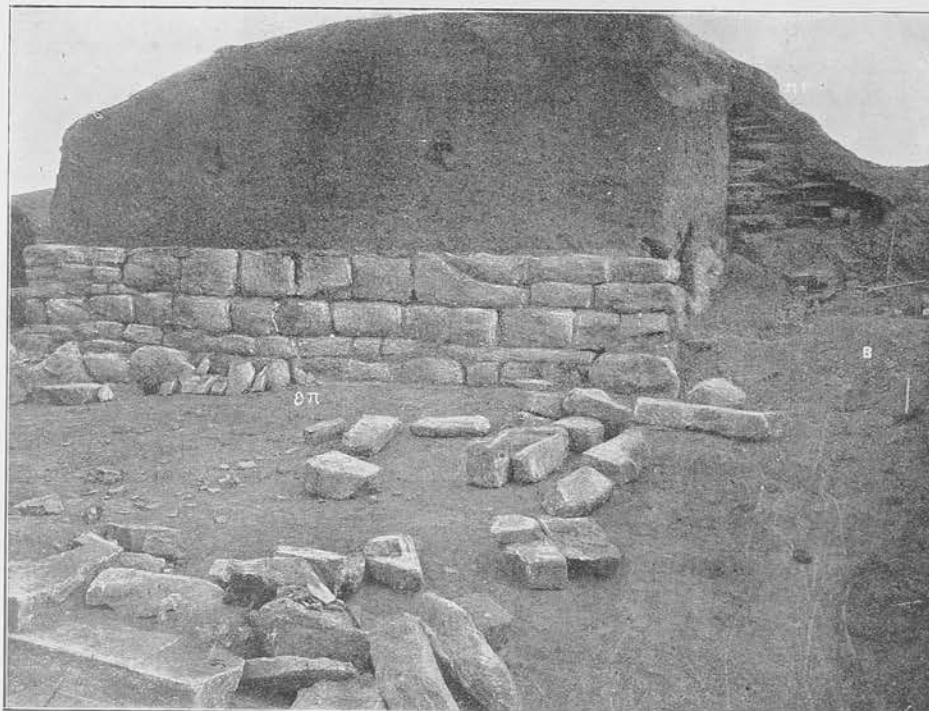
(Παρένθετος πίναξ Β').

Ἐρευνηθέντος ἅπαντος τοῦ πύργου¹ (εἰκὼν 11), ἐξηκρι-
βώθη ὅτι ἀρχῆθεν εἶχε κτισθῆ ἐπὶ τῆς στρατηγικωτάτης ταύτης
θέσεως μικρὸς σχετικῶς πύργος, μετὰ δύο βραχιόνων τείχους,
ἴσως πρὸς τινα μονήρη ὀχύρωσιν· εἶναι δὲ ὁ πύργος οὗτος,
ὃν καλοῦμεν «ἐσωτερικόν» (εἰκὼν 12· 14· 16), ἐμφανῶς διαφό-
ρου ὕλης καὶ ἐργασίας τῆς τῶν λοιπῶν τῆς πόλεως, ἀρχαιότερος
δὲ τοῦ γενικοῦ αὐτῆς τειχιμοῦ, περιληφθεὶς ὑπὸ τοῦ βα-
σιλέως Δημητρίου κατ' αὐτὸν εἰς τὸ διάγραμμα αὐτῆς ἀμετά-
βλητος, διὰ συνδέσεως, ἧς τὰς λεπτομερείας δὲν δυνάμεθα
ἐν τῷ παρόντι νὰ καθορίσωμεν.

Οἱ δὲ χρόνοι, καθ' οὓς ἐποιήθη ὁ ἐσωτερικὸς πύργος,
φαίνονται κείμενοι ἐντὸς τῆς Δ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος·

θὰ ἐκτίσθη ἄρα ἢ ὑπὸ τῶν Φεραίων, ὡς μεμονωμένος προ-
μαχεῶν, ἢ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ Β'· ἀλλὰ πάντως
ἀποτελεῖ καὶ αὐτὸς καὶ τινες μονήρεις ἐπίσης τειχιμοί, ὧν
ὅμως ἀμφίβολα ἴσχη διακρίνονται ἐνιαχοῦ, κατὰ τὴν Δυσι-
κὴν μάλιστα πλευρὰν τῆς πόλεως, τάσιν πρὸς τινα μετὰθε-
σιν τῶν Φεραϊκῶν Παγασῶν Βορειότερον εἰς θέσιν ὀχυρο-
τέραν ἐγγύτατα τῆς θαλάσσης, ἢ τοῦλάχιστον σπουδαίαν
ὀχύρωσιν τῶν ὑπερκειμένων τῆς ἀκτῆς στρατηγικῶν σημείων
πρὸς ἀπόκρουσιν ἐχθρικῶν ἀπὸ θαλάσσης ἀποβάσεων².

Πέριξ τοῦ πύργου τούτου ἐποιήθη βραδύτερον ἕτερος
μέγας, περιλαβὼν τὸν πρῶτον ὡς πυρῆνα (παρένθ. πίναξ Β')· ἐκτί-
σθησαν δὲ κατ' ἀρχὰς μὲν λίθινοι τοῖχοι μετὰ μεγάλης ἐπιμε-

Εἰκὼν 12. Ἡ Βορειοανατολικὴ πλευρὰ τοῦ πρώτου πύργου. ΠΤ—πλίνθινος τοῖχος τοῦ διακένου, μήκω ἀφαιρεθείς· Β—Βόρειος πλευρὰ τοῦ ἐπιρῆξιμου
πύργου, ἤδη ἀποκαλυπτομένη· επ—ὁ ἐσωτερικὸς πύργος.

λείας ἐκ λαξευτῶν ὀγκολίθων, ληφθέντων ἐμφανῶς ἐξ οἰκο-
δομημάτων προγενεστέρων· ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν ὄψεων πάντων
τῶν τοίχων τούτων, ἰδίως τῆς ἔσω, ἐγένετο χοῆσις καὶ βάρθρων
καὶ μεγάλων στηλῶν, μάλιστα δὲ τὸ πάχος αὐτῶν ἐπληρώθη
τοιούτου ὕλισσου (εἰκὼν 13· 15).

Ἐψόθησαν δὲ ἅπαντες οἱ νέοι οὗτοι τοῖχοι δύο ἢ τρία

¹) Ὑπολείπεται πρὸς ἀνασκαφὴν καὶ ἐξερεύνησιν μέρος ἔξω τῆς
Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐπιρῆξιμου πύργου, ὀλίγον τι ὁμοίως
τῆς Βορείου, καὶ μάλιστα τὸ σύνολον τῶν δύο ἐπισκευασθέντων
βραχιόνων τοῦ τείχους, τῶν ἀποληγόντων εἰς τὴν Δυσικὴν πλευρὰν·
πρὸς. *Πρακτικά* 1908 210· 1909 143· 1910 240-241· ἢ εἰκὼν 17
δεικνύει ἐμφανῶς ὅτι καὶ τὸ τείχος ἐνταῦθα ἐπιρῆξιθη.

μέτρα ἀπὸ τοῦ φυσικοῦ βράχου, ἐξισωθέντος πολλαχοῦ πρὸς
ἀρμογὴν τῶν πρώτων λίθων· τὸ μεταξὺ αὐτῶν καὶ τοῦ
ἐσωτερικοῦ πύργου διάστημα, ὄπερ καλοῦμεν «διάκενον»,
ἐπληρώθη ἐπίσης λίθων ποικίλων κοινῶν καὶ πολυαριθμῶν
στηλῶν, βάρθρων, ὀρόφων μαρμαρίνων κτ., κτισθέντων μετὰ
πηλοῦ ἐν σπουδῇ μὲν, ἀλλ' ἐπιμελῶς.

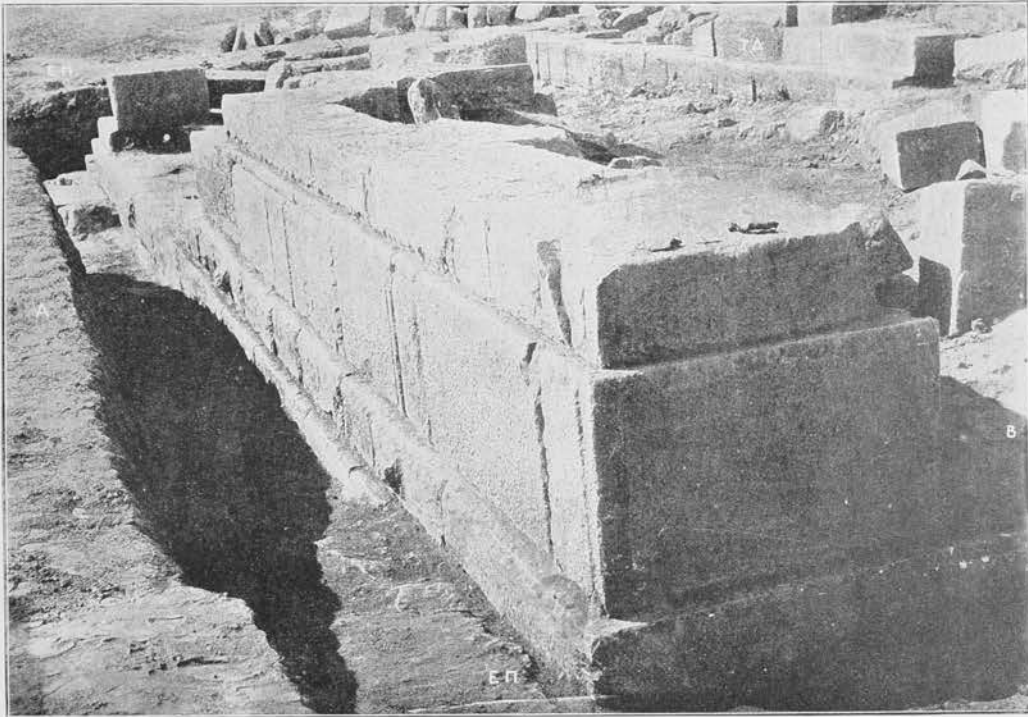
Οὕτως ἀπετελέσθη ἰσχυροτάτη θεμελίωσις ἀνισοῦψης,
ἐνεκα τοῦ ἐπικλινοῦς τῆς θέσεως· περαιτέρω δὲ ἤρθη εἰς
μέγα ὕψος τὸ ὄλον κτίσμα δι' ὧμῶν πλίνθων πανταχόθεν,
ἦτοι καὶ ἐπὶ τῶν διακένων αὐτῶν· διότι εὐρομεν ἐκτισμέ-
νας καὶ οὐχὶ ἐκ τῶν ὑπερκειμένων τοίχων ἀπλῶς πεσοῦσας

²) Βλ. κάτω κεφ. ια' ἐδάφ. 2.

πλίνθους ἐπὶ πάντων τῶν διακένων ὑπὲρ τὴν θεμελίωσιν τῶν λίθων· ἡ εἰκὼν 12 ἐμφανίζει τοιαύτας πλίνθους ἐν τῷ διακένῳ τῆς Βορείου πλευρᾶς· τὸ ὕψος τοῦ ὅλου πλινθίνου τούτου τοίχου εἰκάζομεν ἐκ περισσώθεντος τμήματος αὐτοῦ ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ πύργου (εἰκὼν 20) ὅτι θὰ ἦτο πέντε

μέγροι ὀκτὼ πιθανῶς μέτρων, ἀναλόγως τῆς κλίσεως τοῦ ἐδάφους.

Ὁ τεράστιος λοιπὸν οὗτος ὄγκος χώματος, ταυτοχρόνως ἅπας σχεδὸν ὁμοῦ καταπεσόν, ἐσχημάτισε μέγαν λόφον, περιβαλόντα μετὰ στοργῆς πανταχόθεν τὴν ὑποκειμένην πολύτιμον

Εἰκὼν 13. Ὁ λίθινος τοίχος τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ πρώτου πύργου ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον.
Α=Ἀνατολική πλευρά· Β=Βόρειος πλευρά· ΕΠ=ἐπιψηξιμένος πύργος· ΤΔ=λίθινος τοίχος τοῦ διαδρόμου.

θεμελίωσιν, καὶ ἐμποδίσαντα τὴν εἰσροὴν ὑδάτων καὶ τὴν διείσδυσιν φωτός· οὗτος ἄρα εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν τοσοῦτον λεπτῆς τέχνης μνημεῖα κατέστη δυνατόν νὰ διατηρηθῶσιν

ἀλόβητα ὑπὲρ τὰ δισχίλια ἔτη, ὡς ἀκριβῶς εἶχον, ὅτε ἐροίφθησαν ἐκεῖ τὸ πρῶτον ὑπὸ τῶν κτισάντων τὸν μέγαν τοῦτον ἐπιψηξιμένον πύργον.

Εἰκὼν 14. Ἡ Βόρειος καὶ ἡ Ἀνατολική πλευρά τοῦ πρώτου πύργου.
ΕΠ=τοίχος τοῦ ἐπιψηξιμένου πύργου· επ=ἐσωτερικός πύργος· Δ=διάκωνος· Β=Βόρειος πλευρά τοῦ ἐπιψηξιμένου πύργου.

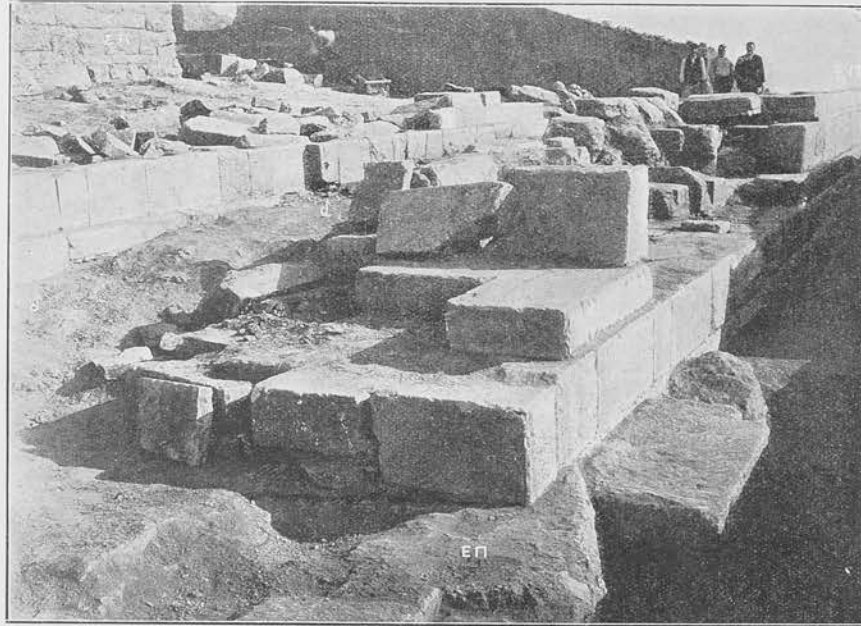
Τὸ δὲ οὕτως ἀποτελεσθὲν οἰκοδόμημα ὑπῆρξε μέγα καὶ ἐπιβλητικόν· ἦτο δ' ἐστεγασμένον ἐνιαχοῦ ἀνωτάτω, κατὰ τὰς ἐπάλλξεις βεβαίως καὶ τὰ πυροβολεῖα· διότι εὐρέθησαν

πολύριθμοι κεραμίδες στέγης ἐκλεκτοῦ πηλοῦ, στρωτῆρες, καλυπτῆρες καὶ ὁμοίαι, καὶ αὗται κανονικῶς διεσπαρμέναι καὶ γραμμὴν πτώσεως πανταχόθεν διατηροῦσαι, ἐξ ἧς ἐμ-

φαίνεται ὅτι ταυτοχρόνως ἅπαν τὸ οἰκοδόμημα κατέπεσεν ἢ βιαίως ἐκρημίσθη: πολλὰ τῶν κεραμίδων τούτων φέρουσι ποικίλα μονογραφήματα ἐνσφράγιστα.

Ὅτι δὲ καὶ ὁ ἐσωτερικὸς πύργος ἦτο ἀρχήθεν ὁμοίως τὰ ἄνω δι' ὁμῶν πλίνθων ἐκτισμένος καὶ ἐνιαχοῦ ἐστεγα-

σμένος, δεικνύουσιν οἷ τε διατηρηθέντες ἐφ' ἱκανὸν πλίνθινοι αὐτοῦ τοῖχοι (εἰκὼν 9· 11· 12· 14· 16-20) ὄντες διαφόρου πηλοῦ τῶν τοῦ ἐπιρρημένου, καὶ ἕτεροι κεραμίδες στέγης, ἐντὸς τοῦ διακένου εὐρεθεῖσαι, διαφόρου πηλοῦ, σχήματος καὶ μεγέθους τῶν προηγουμένων: ἦσαν δὲ αὐταὶ

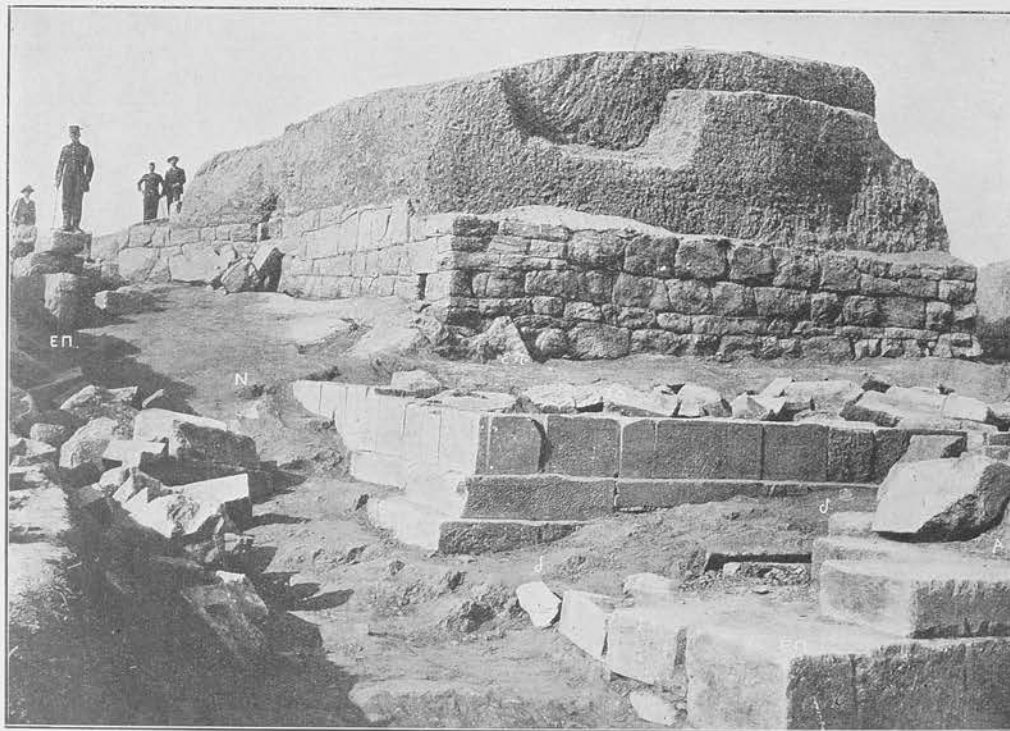

Εἰκὼν 15. Ἡ αὐτὴ πλευρὰ τῆς εἰκ. 13 ἐκ Νότου πρὸς Βορρᾶν ὁριζήνη. ΕΠ—ἐπιρρημένος πύργος· επ—ἐσωτερικὸς πύργος· δ—διάδρομος ἐσωτερικὸς.

οὐχὶ τοσοῦτον ἀφθονοὶ καὶ ἐπ' οὐδεμιᾶς εὐρέθη μονογραφήματα¹.

Κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν πλευρὰν ἐποικήθησαν δύο λίθινοι τοῖχοι παράλληλοι, ἀφίνοντες μεταξὺ ἀρκούντως εὐρὴν κενόν

(εἰκὼν 13· 15· 16): τοῦτο βεβαίως ἀπετέλει ἐσωτερικὸν «διάδρομον», πρὸς τε ἄνοδον τῶν πολεμιστῶν καὶ πετροβόλων μηχανῶν εἰς τὰς ἐπάλλξεις καὶ τὰ πυροβολεῖα, καὶ πρὸς εἰσόδον αὐτῶν ἔξωθεν καὶ μεταγωγὴν τῶν χρησίμων ἐν εἰρήνῃ,

Εἰκὼν 16. Ἡ Νοτιανατολικὴ πλευρὰ τοῦ πρώτου πύργου. ΕΠ—ἐπιρρημένος πύργος· Α—Ἀνατολική· Ν—Νοτιὰ πλευρὰ αὐτοῦ· ΤΔ—τοῖχος τοῦ διαδρόμου· επ—ἐσωτερικὸς πύργος.

πρὸς ἔξοδον δ' ἐν πολέμῳ, ἵνα καταδιώξωσιν ἐκτοπισθέντα ἐκεῖθεν ἐχθρόν.

Ἡ ὑπαρξίς ἄρα «πυλίδος» ἐξόδου κατὰ τὸ Νότιον

¹) Τὰ ἐν τοῖς *Πρακτικοῖς* 1907 180 λεγόμενα περὶ τῶν κερα-

μίδων μετὰ προστύπων μονογραφημάτων νοητέον ὡς εἰς τὸν ἐσωτερικὸν μόνον πύργον ἀναφερόμενα.

ἡμισυ τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἢ τὸ Ἀνατολικὸν τῆς Νοτίας, ἢ ἀμφότερα, εἶναι ἀναγκαῖα νὰ ὑποτεθῇ, βεβαιούται

δὲ καὶ ὑπὸ προχείρως πεποιημένης, ἀλλ' ἐμφανοῦς κλίμακος, εὐρεθείσης ἔξω τοῦ πρώτου μνημονευθέντος σημείου

Εἰκὼν 17. Ἡ βορειοανατολική πλευρά τοῦ πρώτου πύργου, τελείως ἐξερευνηθεῖσα. ΕΠ=ἐπιρρημένος πύργος· Α=ἡ Ἀνατολική· Β=ἡ Βόρειος πλευρά αὐτοῦ· Δ-Δ'=διάκενον· επ=ἐσωτερικός πύργος.

Εἰκὼν 18. Ἡ Δυσμική πλευρά τοῦ πρώτου πύργου, ἤδη ἀνωκακτομένη. ΕΠ=ἐπιρρημένος πύργος· επ=ἐσωτερικός πύργος.

(εἰκὼν 11). Ἡ κυρία ὁμὸς μεγάλη πύλη τοῦ πύργου ἔξειτο βεβαίως ἔσω τῶν τειχῶν ἐπὶ τῆς Δυσμικῆς πλευρᾶς.

Περίξ τοῦ ἐπιρρημένου τούτου πύργου καὶ εἰς ἀπόστασιν δύο μέτροι τεσσάρων περίπου μέτρων ἀπὸ τῆς ἐξωτερικῆς

ὄψεως αὐτῶν, πλὴν τῆς Δυσμικῆς πλευρᾶς, εὐρέθη, ἀλλὰ δὲν ἀπεκαλύφθη πανταχόθεν, «τοιχάριον» ἐκ μικρῶν κοινῶν λίθων μετὰ πηλοῦ κτισθὲν εἰς πάχος μικρὸν καὶ ὕψος ὀλίγον μείζον ἀναστήματος ἀνθρώπου¹⁾ κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν πλευρᾶν ἐκτίσθη διπλοῦν, τῶν δύο τοίχων ὀλίγον ἀφισταμένων ἀπ' ἀλλήλων (εἰκὼν 11)· ἐν αὐτῷ οὐδὲν τμήμα στήλης ἢ ὁμοίου ἀντικειμένου εὐρέθη· φαίνεται δὲ ποιηθὲν πρὸς τε προστασίαν τινὰ τῶν λιθίνων τοίχων διὰ διευθετήσεως τῆς ἐκροῆς τῶν ὑδάτων, ὧν εὐρέθη ὀχετὸς ἐκ τοῦ Νοτίου ἡμίσεος τῆς Δυσμικῆς πλευρᾶς ἄγων, καὶ ἴσως πρὸς τινὰ παρεμπόδιον τῶν πολιορκητικῶν μηχανῶν τοῦ ἐπιτιθεμένου ἐχθροῦ.

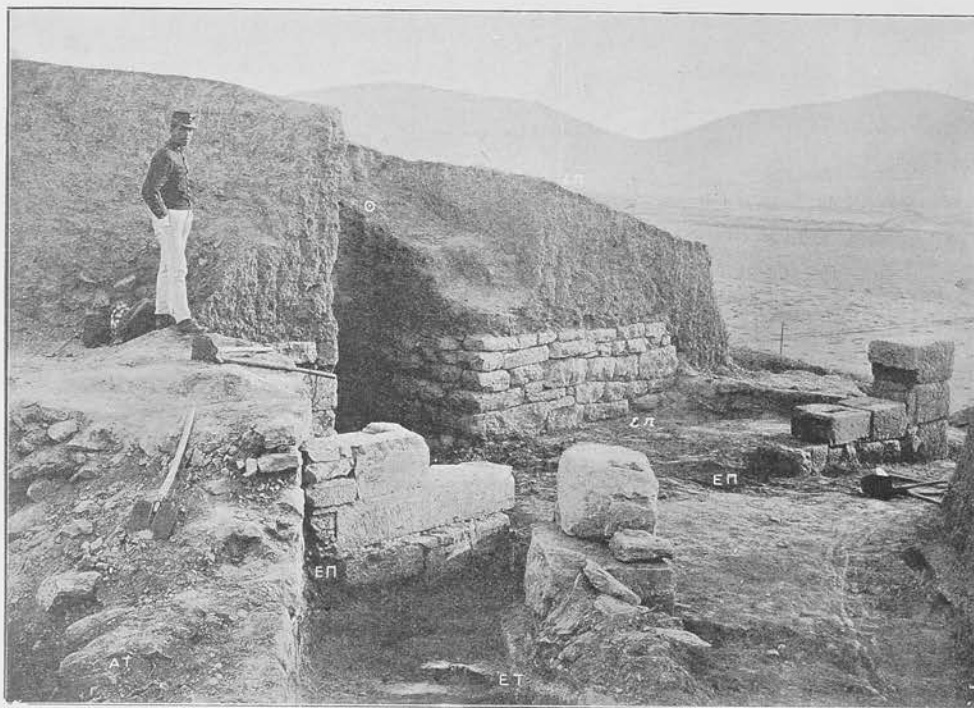
Εἰδικώτερον δὲ ἢ μὲν Ἀνατολικὴ πλευρὰ ἐποιήθη ἰσχυροτάτη καὶ ἐπιμελέστατα κατὰ τὸν ὄψμιον ἰσοδομικὸν ῥυθμὸν μετὰ διαζωμάτων, ἐξεχόντων κατὰ δόμους ἐκ τῶν θεμελιῶν μέχρι τῆς ἐπιφανείας τοῦ τότε ἐδάφους (εἰκὼν 13· 14· 15· 17) οὐδαμοῦ αὐτῆς, οὔτε τῶν λοιπῶν, οὐδὲ τῶν ἄλλων πύργων ὑπάρχει οὐδὲν ἴχνος ἀσβέστου· ἡ ἀρμογὴ τῶν λίθων κατορθοῦτο διὰ τελείας λαξεύσεως τῶν προσαρμοζομένων ἀλλή-

λαις πλευρῶν, καὶ μόνον ὀλίγου, λίαν ἐκλεκτοῦ γλοιώδους πηλοῦ, ἐγένετο χρῆσις εἰς τὴν προσαρμογὴν αὐτῶν.

Ἡ ἔσω Ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ διαδρόμου (εἰκὼν 13· 15· 16) ἐποιήθη δι' ὁμοίων ξένων λαξευτῶν λίθων μικροτέρων, στεροῶς μὲν ἡρμοσμένων, ἀλλ' ἄνευ ἐπιδεικτικῆς ἐπιμελείας· διότι δὲν εἰσέβητο, εἰ μὴ μόνον ἔσωθεν καὶ μόλις, ὄντος βεβαίως σποτεινοῦ τὰ πολλὰ ἐν τοῖς ἔνδον τοῦ πύργου.

Τὸ διάκενον ἀπ' αὐτῆς μέχρι τοῦ ἐσωτερικοῦ πύργου, ὄν μέγα, δὲν περιεῖχε παμπόλλας στήλας, ἀλλὰ πλείονα βάρθρα καὶ λίθους λαξευτοὺς καὶ κοινούς· δὲν ἐρρίφθησαν δὲ ταῦτα οὐδαμοῦ εἰκῆ, ἀλλ' ἐκτίσθησαν ἐν σπουδῇ μὲν, ἀλλ' ὀλοσδήποτε, γενομένης χρήσεως ἀφθόνου πηλοῦ· οὗτος ὑπῆρξεν ὁ λόγος, δι' ὃν πολλαὶ στήλαι, θεθεῖσαι μετὰ τῶν βαφῶν πρὸς τὰ κάτω ἐπὶ δαψιλοῦς ὕγρου πηλοῦ, ἀπετύπωσαν τὰς βαφὰς ἐπ' αὐτοῦ· διεσώσαμεν δὲ ἅπαντα τὰ δυνάμενα νὰ ἀποκολληθῶσι τοιαῦτα ἀποτυπώματα ἐξ ἁπάντων τῶν πύργων.

Τῆς δὲ Βορείου πλευρᾶς (εἰκὼν 17· πρβ. 12· 14) ὁ τοίχος

Εἰκὼν 19. Ἡ Δυσμικὴ πλευρὰ τοῦ πρώτου πύργου, σχεδὸν ἐντελῶς ἐξερευνηθεῖσα.

ΕΠ=ἐπιτύχημένος πύργος· ΕΤ=ἐσωτερικὸς πύργος· Θ=θύρα αὐτοῦ· ΑΤ=τὸ ἀρχαιότερον τεῖχος· ΕΤ=τὸ ἐπιτύχημένον τεῖχος.

ἐποιήθη ἐπιμελέστατα ἐπίσης, καὶ ἐνεῖχεν ἀφθονα βάρθρα· τὸ κατ' αὐτὴν διάκενον εἶναι ἐλάχιστα εὐρῆ, περιελάμβανε δὲ στήλας ἤτιον καλῶς ἢ μηδὲ ὀλως διατηρούσας τὰς βαφὰς, πτωχῆς δὲ τὰ πολλὰ κατασκευῆς· διὸ εἰκάζομεν ὅτι οἱ ἔξω τῆς πλευρᾶς ταύτης καὶ κατὰ τὸ Βορειοανατολικὸν κράσπεδον τοῦ λόφου τάφοι ἦσαν οἱ πλείστοι τῶν πτωχῶν.

Ὅμοίως ἐκτίσθη, καὶ μετὰ πλείονος ἐπιμελείας, ἡ Νοτιὰ πλευρὰ (εἰκὼν 9· 16)· ἐπ' αὐτῆς εὐρέθησαν πολυάριθμοι λαξευτοὶ λίθοι, ἐξαιρετοῦ ἐργασίας καὶ λίαν συγγενεῖς ἀλλήλοις, μὴνύοντες ὅτι ἐλήφθησαν ἐξ ἐπιταφίων μνημείων πολυτελεστερᾶς ἐμφανίσεως· ἀκριβῶς δὲ κατὰ τὸ διάκενον αὐτῆς εὐρέθησαν αἱ πλείσται καὶ ἄρισται στήλαι, ὑποδηλοῦσαι ὅτι πλούσιοι τάφοι ἔκειντο κατὰ τὰ Νότια καὶ Νοτιοδυτικὰ πλευρὰ τοῦ λόφου καὶ περαιτέρω εἰς τὰ κράσπεδα αὐτοῦ.

Ἡ Δυσμικὴ ὁμοῦς πλευρὰ παρουσιάζει μεγάλην διαφορὰν

¹⁾ Ἐν τῷ διαγράμματι τοῦ παρενθέτου πίν. Β' δὲν ἐδηλώθη τὸ τοιχάριον τοῦτο πανταχοῦ, ὡς ἀποκαλυφθὲν μετὰ τὴν ποίησιν ἐκείνου.

πρὸς τὰς λοιπὰς (εἰκὼν 18· 19)· διότι ἐποιήθη διὰ μικροτέρων λίθων, πορῖνων τινῶν κυβικῶν ὄγκων ἐκ τινος ναοῦ ἴσως, βάρθρων μικρῶν καὶ στηλῶν, μετ' ἀφθόνου πηλοῦ καὶ ἄνευ τινὸς ἰδιαζούσης ἐπιμελείας, ὡς αἱ λοιπαί, βεβαίως διότι οὔτε τοῖς πολιταῖς ἦτο τοσοῦτον προσιτή, οὐδὲ ὁμοίαν ταῖς ἄλλαις εἶχεν ἀνάγκην μεγάλου πάχους καὶ στερεότητος· διότι τὸ διάκενον αὐτῆς ἀπετέλει καὶ τὸ πάχος αὐτὸ τοῦ τοίχου· εὐρέθησαν δ' ἐν αὐτῇ πολυάριθμοι στήλαι καὶ ἀξιολογώταται.

Μετὰ τὴν ἀποτείχισιν αὐτῆς εὐρέθη ἡ θύρα τοῦ ἐσωτερικοῦ πύργου (εἰκὼν 19· 20), κεκλεισμένη διὰ πλινθίνου τοίχου· ἕτερος τοίχος ἰσοπαχῆς ἐκτίσθη πρὸς ἐπαύξησιν τοῦ πρώτου ἔσωθεν, διήκων καθ' ὅλον τὸ μῆκος τῆς πλευρᾶς ταύτης, καὶ διὰ πλινθῶν ἐξαιρετικῶς ποιηθεῖς ἤδη ἀπ' αὐτοῦ τοῦ φυσικοῦ βράχου· διαρρήξαντες λοιπὸν μέρος τοῦ πλινθίνου τούτου τοίχου τῆς θύρας, ἐξερευνήσαμεν τὸν ἐσωτερικὸν πύργον ἅπαντα, μὴδὲν εὐρόντες ἐν αὐτῷ τὸ Βόρειον ἡμισὸν καὶ πλεον αὐτοῦ ἀφήκαμεν ὡς δεῖγμα, ἕνεκα τῆς καλῆς διατηρήσεως καὶ τοῦ μεγάλου ὕψους (εἰκὼν 20).

Εἶναι δὲ ἄξιον παρατηρήσεως ὅτι κατὰ τὴν διάρρηξιν ταύτην, ὡς καὶ ἐν γένει κατὰ τὴν ἐσκαφὴν καὶ ἀπομάκρυνσιν τῶν λοιπῶν πλίνθων ἐκ τῶν τοίχων καὶ τῶν διαζένων, εὔρομεν ἐν αὐταῖς ὅσα ζῶον καὶ ἀνθρώπων, τμήματα ἀγγείων, μικρὰ καὶ μεγάλα, ὡς καὶ πηλίνων εἰδωλίων, δαψιλῶς καὶ ἐντέχνως πεποικιμένον διὰ βαφῶν, στάθμας ὄλας μολύβδου ἢ πηλοῦ ὀπτοῦ, νομίσματά τινα χαλκᾶ κτ., πάντα πολλάκις μετὰ τέφρας, αἰθάλης καὶ ἀνθράκων, ἐνδεικνύοντα ὅτι τοσοῦτον εὐρεῖα σύμπηξις πλίνθων ἐτελέσθη ὑπὸ τῶν

ἐπισκευαστῶν καὶ μετὰ τοσαύτης σπουδῆς, ὥστε καὶ παρεπιπτόντα τοιαῦτα ἀντιζείμενα ἐλάνθανον αὐτοὺς καὶ ὄλων τάφρων καὶ μνημείων χόματα συνεπήχθησαν εἰς πλίνθους ὑπ' αὐτῶν· ὅμοια τούτοις εὐρέθησαν κατὰ τὰ αὐτὰ καὶ τῶν λοιπῶν ἀνασκαφέντων τοιούτων πύργων, μνημόνια τὸ ταυτόχρονον τῆς ἐπισκευῆς καὶ ἐπαυξήσεως.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ὁ λίθινος τοίχος τῆς Δυσμακῆς πλευρᾶς, καὶ τοῦ κατ' αὐτὴν μέρους τῆς Νοτίας, ἔκειντο εἰς μικρὸν βάθος ὑπὸ τὸ σημερινὸν ἔδαφος (εἰκὼν 9· 11· 18)· ἦτο

Εἰκὼν 20. Ἡ θύρα καὶ τὸ ὑπολειφθέν τοῦ πλινθίνου τοίχου. επ—ἐσωτερικὸς πύργος.

δ' ἐμφανῆς ἐκ περισσθέντων παλαιῶν βόθρων ὅτι πολλάκις ἐπ' αὐτῶν ἐγένετο ἀνασκαφὴ καὶ διατάραξις¹· τοῦτο συνέβαιεν ἀπὸ ἐκατὸν καὶ πλέον ἐτῶν, ὅποτε οἱ Τοῦρκοὶ λέγεται ὅτι ἤρξαντο κτίζοντες παρὰ τὰς Ἀλυκὰς ἀποθήκας, φυλακεία καὶ ὅμοια οἰκοδομήματα· οὗτοι βεβαίως μετεχειρίσθησαν τὸν πύργον τοῦτον ὡς λατομεῖον².

Ὅντως, ἀνασκαφέντες τινα τῶν νῦν ἐν ἐρειπίοις κειμένων κτισμάτων τούτων, εὔρομεν μέχρι τῶν θεμελίων αὐτῶν ἱκανὰς στήλας, διατηρούσας βαφάς· τμήματά τινα αὐτῶν ἀρμόττουσιν εὐρεθείσασιν ἤδη ἐν τῷ πύργῳ στήλαις³· οἱ δὲ χωρικοὶ, ποιοῦντες ἀπὸ τινων ἐτῶν ἐνταῦθα καλύβας λιθίνας, ἐλάμβανον ὕλικὸν ἐκ τούτων, καὶ ἤδη βλέπει τις ἐπ' αὐτῶν στήλας ἐντετειχισμένας· πρέπει ἄρα πάντα τὰ ἐνταῦθα κτίσματα νὰ ἐξερευνηθῶσιν.

Ἐντεῦθεν λοιπὸν μάλιστα, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ δευτέρου πύργου (κεφ. ε'), μετεκόμισαν πολλὰς εἰς Βόλον, πρὸ πάντων κατὰ τὰ ἔτη 1856-1858, ὅτε ἐκτίζετο ὁ καὶ νῦν διατηρούμενος ναΐ-

σκος τοῦ Ἁγίου Νικολάου καὶ ἄλλα οἰκοδομήματα· οὐκ ὀλίγας δ' ἐκόμισαν εἰς τὰ ὑπερζείμενα χωρία· διετηρήθη δὲ καί τις ἀνάμνησις παρὰ τῷ λαῷ, καθ' ἣν ὑπῆρχον πολλὰ ἀρχαῖα κατὰ τὸ Ἀνατολικὸν ποῦ τῆς ἀρχαίας πόλεως⁴.

¹) Γεωργιάδης ἔ. ἀ. 150. Wace ἔ. ἀ. 161. Πρακτικὰ 1907 176-177. Θεσσαλ. Μνημ. I 91-92· 216. II. X. Ἀποστολίδης ἔ. ἀ. 7. Ἀντόπτης μάρτυς τοιούτων ἐντεῦθεν στήσεων καὶ καταστροφῶν ὑπῆρξε Νικόλαος ὁ Μάρης, ἀνὴρ εὐφρέστατος καὶ ὄντως φιλόμαχος· ὡς ἐξῆς διηγείται τὰ περὶ αὐτῶν ἐν τῇ «Περικλήσει» αὐτοῦ 41-42: «Ὅ τι ἔμεινεν ἀπὸ τὴν πρώτην καταστροφὴν τὸ κατέστρεψαν οἱ Τοῦρκοὶ, συντρίβοντες τὰ μεγάλα μάρμαρα διὰ νὰ εἶναι μετακομιστά, καὶ ἔκτισαν τὸ κάστρον τοῦ Γόλου. Ἄλλην καταστροφὴν ἐπέφεραν οἱ κτίσαντες κατὰ τὰς ἡμέρας μας τοὺς οἴκους καὶ τὰς ἀποθήκας τῆς Νέας Δημητριάδος [ἐννοεῖ τὸν νῦν Βόλον] καὶ τὸν ἐν αὐτῇ περικαλῆ ναὸν τοῦ Ἁγίου Νικολάου. Κατὰ τὸν Δεκέμβριον τοῦ 1858 ἐπισκεφθεὶς τὰς γηραιὰς Παγασίας, καὶ ἰδὼν ὁσημέραι προχωροῦσαν τὴν ἐξάλειψιν τῶν γιγαντιαίων τεχνῶν αὐτῆς [ταῦτα νοεῖ πιθανότατα τὰ τῆς Νοτίας πλευρᾶς ἐν τῇ πεδιάδι, περὶ ὧν βλ. κάτω κεφ. F'], τὴν ἐπιούσαν μετέβην εἰς τὸν Καϊμακάμην, καὶ τὸν παρεκάλεσα νὰ ἐμποδίσῃ τὴν προχωροῦσαν καταστροφὴν· οὗτος δὲ μ' ἀπεκρίθη, ὅτι ζητῶ ψάλλους εἰς τὰχιστα ἔμαθον ὅμως, ὅτι μετὰ ταῦτα τὴν ἐμποδίσεν».

²) Ἡ διατάραξις εἶναι ὁρατὴ ἐν τῇ εἰκόνι 13 κατὰ τὸ βάθος.

³) Θεσσαλ. Μνημ. I 91· 215-217. Πρακτικὰ 1909 140-142.

⁴) Θεσσαλ. Μνημ. I 215.

ε') Ὁ δεύτερος ανασκαφείς μέγας πύργος μετὰ στηλῶν.

(Παρένθετος πίναξ Γ').

Ἐφ' οὗ εἶχον ἤδη ἀποκαλύψει ἐπαρκῶς τὸν πρῶτον μέγαν πύργον, καὶ καθορίσας τὸ διάγραμμα αὐτοῦ ἐν ταῖς γενικαῖς γραμμαῖς, ἐβεβαιώθη περὶ τῆς πανταγῶθεν γενομένης ἐπαυξήσεως αὐτοῦ τε καὶ τῶν συνοχουμένων βραχιόνων τῶν τειχῶν, ἦτο ἐπιβεβλημένον πρῶτον μὲν νὰ ἐξακριβώσω διὰ μερικῶν ανασκαφῶν, ἂν ἡ τοιαύτη ἐργασία εἶχε τότε περιορισθῆ ἐκεῖ μόνον τῆς πόλεως ἢ ἐπεξετάθη καὶ εἰς ἄλλα σημεῖα αὐτῆς, ὡς ὑπεδείκνυε γενόμενον νέα περιήγησίς μου καὶ ἀπλή ἔρευνα, δεύτερον δέ, ἂν κατὰ τὰς περαιτέρω ἐπὶ ἄλλων σημείων τοῦ περιβόλου ἐπισκευὰς καὶ

ἐπαυξήσεις ἐγένετο χοῆσις ὁμοίου πολυτίμου ὑλικοῦ καὶ ὁπόση τις.

Ὅττω λοιπὸν ἐδοκίμασα ἐν ἔτει 1908 ἐννέα πύργους¹⁾, κειμένους Ἀνατολικῶς τοῦ πρώτου ανασκαφέντος, ἐπὶ τῶν πλευρῶν καὶ κρασπέδων τοῦ αὐτοῦ λόφου, ἐπὶ τοῦ λαίμου τοῦ συνδέοντος αὐτὸν μετ' ἄλλων ταπεινοτέρων γηλόφων καὶ ἐπ' αὐτῶν τούτων (εἰκῶν 21-24).

Ἐπτά ἐξ αὐτῶν εὐρέθησαν ὄντως ἐπεσκευασμένοι καὶ ὁ μὲν πρῶτος τῶν ἐννέα κεῖται ἐγγύτατα τοῦ μεγάλου (εἰκῶν 21 τὸ Α), εἶναι λίαν μικρὸς, χορησιμῶν ὡς ἀπλοῦν

Εἰκῶν 21. Ἀπομνηστικὸν τοῦ δευτέρου μεγάλου πύργου ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς μετὰ τὴν πλήρη ανασκαφήν. Α—ὁ πρῶτος μέγας πύργος· Ζ—ὁ ἔσθλαμος καὶ Η—ὁ ὄγκος τῶν μικρῶν μεταξὺ δοκιμασθέντων· επ—ὁ ἐσωτερικὸς πύργος· Τ-Τ—τὸ προστατευτικὸν τοιχάριον· Δ—ἡ Δυσμικὴ πλευρὰ τοῦ ἐπιβεβλημένου πύργου· δ—τὸ διάκενον· Κ—κίον εὐρεθείς ἐντετειχισμένους· ΒΒ—βράχοι ἐν τῷ διακένῳ αὐτοφρεῖς.

στρατηγικὸν στήριγμα αὐτοῦ, ἢ ὡς συμπλήρωμά τι ἀμυντικόν, καὶ φαίνεται ἀρχαιότερος τοῦ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Δημητρίου ποιηθέντος περιβόλου, ὑπ' αὐτοῦ προχείρως τότε ἐπισκευασθεὶς ἄνευ ἐπεκτάσεώς τινος· ἀλλ' ἐπαρκῆς ἔρευνα ἐν αὐτῷ δὲν ἐγένετο ἄχρι τοῦδε, ἵνα ταῦτα πάντα βεβαιωθῶσι καὶ δι' ανασκαφῶν.

Ὁ δὲ μετ' αὐτόν, μικρὸς ἐπίσης, σύγχρονος τοῦ προηγουμένου καὶ ὁμοίου σκοπὸν ἐπιτελῶν, φαίνεται ὅτι οὐ μόνον δὲν ἐπεσκευάσθη ποτέ οὐδ' ἐπηυξήθη, ἀλλὰ καὶ ὅτι ἐγκατελείφθη ἤδη ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Δημητρίου ὡς ἄχρηστος, τοῦ νέου τείχους διελθόντος ἀπλῶς ἐπ' αὐτοῦ ἐν μέρει σημειωτέον ὅμως ὅτι δὲν ἀνέσκαψα οὔτε ἐπ' αὐτοῦ εἰσέτι, ἵνα ταῦτα καὶ ἀπολύτως βεβαιώσω.

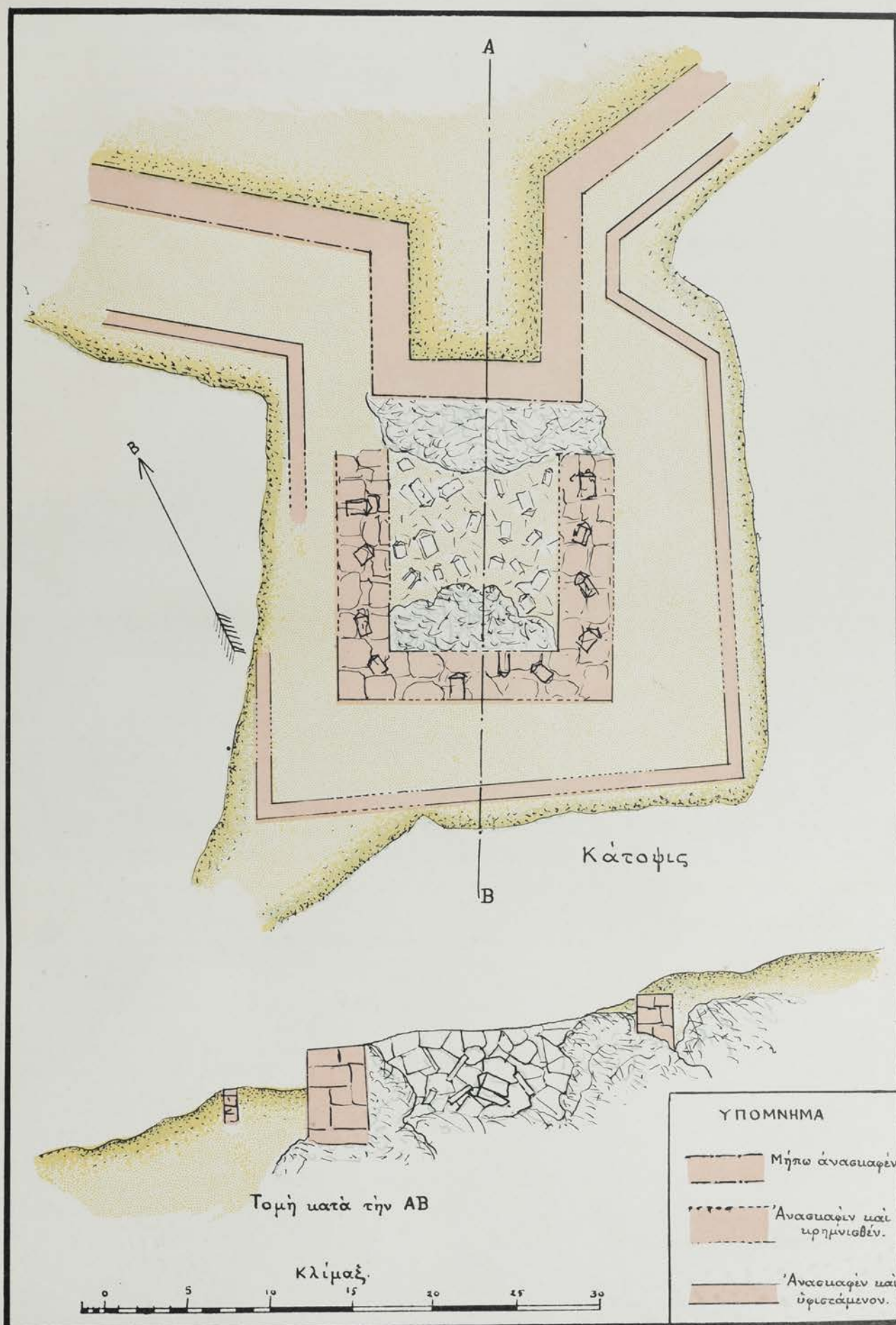
Περαιτέρω, κατὰ τὸ τέρμα τοῦ λόφου τοῦ μεγάλου

ανασκαφέντος πύργου, ὑπάρχει τρίτος, ἱκανῶς μείζων τῶν δύο προηγουμένων, ὑπὸ τοῦ Δημητρίου ποιηθείς καὶ βραδύτερον ἐπαυξηθείς διὰ κατασκευῆς τριῶν τοίχων, ἔξω τῶν ἰσαριθμῶν πλευρῶν τῆς προβολῆς.

Οἱ νέοι οὗτοι τοῖχοι ἐποιήθησαν ἐκ τοῦ ὑλικοῦ τοῦ παλαιότερου, ὅστις προφανῶς εἶχε κρημισθῆ ἢ καταπέσει ποτέ· τὸ διάκενον ἐπληρώθη κοινῶν λίθων καὶ χαλίκων, τὸ δὲ περαιτέρω ὕψος ἀπ' αὐτοῦ τε καὶ τῶν λιθίνων τοίχων ἦρθη δι' ὠμῶν πλίνθων κατὰ τὸ σύστημα τοῦ μεγάλου· ἐκ τῆς ὁμοιότητος ταύτης βεβαιοῦται τὸ σύγχρονον τῆς ἐπαυξήσεως καὶ ἐπισκευῆς αὐτῶν.

¹⁾ Βλ. περὶ αὐτῶν *Πρακτικὰ* 1908 203-207. *Θεσσαλ. Μνημ.* I 87-90.

Παρένθετος πίναξ Γ΄.

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ· ΓΡΑΨΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ — ΠΑΓΑΣΩΝ

Πρόχειρον διάγραμμα τοῦ δευτέρου ἀνασκαφέντος μεγάλου, πλήρους στηλῶν, πύργου τῆς Δημητριάδος (συνταχθὲν ὑπὸ Ἀ. Σ. Ἀρβανιτοπούλου τῷ 1908).

Είναι όμως λίαν περίεργον τὸ ὅτι οὐδεμία στήλη, οὐδὲ τμημάτιόν τινος εὐρέθη ἐν αὐτῷ, καίτοι εἰς ὀλίγων βημάτων ἀπόστασιν παράκεινται τάφοι πολυάριθμοι, ὧν τινες ἐξηρευνήσαμεν, ὄντας ἀσυλήτους, καὶ ἐφ' ὧν νινος μάλιστα εὗρομεν κατὰ χώραν στήλην, φέρουσαν ἀνάγλυφον προτομὴν γυναικός¹⁾ ἀπεκαλύφραμεν δὲ καὶ τάφον κεραμοστεγῆ, ἐν μέσῳ τῷ διακένῳ τῆς Νοτίας πλευρᾶς τοῦ πύργου τούτου κείμενον, καὶ εὗρομεν ἐν αὐτῷ δύο πήλινα ἀγγεῖα ἀβαφῆ, σωληνοειδοῦς λίαν ὑψηλοῦ λαμποῦ καὶ ἐξωγυωμένης κοιλίας, ἅτινα ἐξ ἄλλων ἀνασκαφῶν βεβαιοῦται ὅτι ἀνήκουσι τῇ Β'-Α' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδι²⁾.

Ταῦτα λοιπὸν ἤγαγον ἡμᾶς εἰς τὴν συναγωγὴν δύο ἀρκοῦντος σπουδαίων συμπερασμάτων· τὸ πρῶτον εἶναι ὅτι καὶ τὰ οὕτως ἐπισκευασθέντα καὶ ἐπανξηθέντα, τεῖχη τε καὶ

πύργοι, κατέπεσον ἢ ἐρομηνίσθησαν ἐνωρίς, ἤτοι ἐντὸς τοῦ πρώτου ἡμίσεος τῆς Β' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος· διότι εἶναι φανερόν ὅτι ὁ βόθρος τοῦ τάφου δὲν θὰ ἐσκάπτετο ἐν τῷ διακένῳ τοῦ πύργου, ἂν μὴ οὗτος εἶχεν οὐ μόνον καταπέσει, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ μαζοὺν ὀπισθοῦν χρόνον ἐγκαταλειφθῆ· ἡ πόλις ἄρα ἤρξατο συστελλομένη ἤδη ἀπὸ τῶν σημειωθέντων χρόνων, ὅτε εἶδομεν ἐν τοῖς ἄνω σελ. 13-14, κατὰ τὴν ἀντίθετον μάλιστα ὑπολειπομένην ἑκτασιν, τὴν Βόρειον, παρὰ τὴν ἀκτὴν.

Τὸ ἕτερον συμπέρασμα εἶναι ὅτι τὸ κατ' ἀρχὰς ἐπηξήθη πρῶτος πάντων ὁ μέγας πύργος καὶ εἰς αὐτῷ μάλιστα τὴν ταχείαν ἐνίσχυσιν κατεβλήθη ἢ μέριμνα καὶ ὁ ζῆλος τῶν ἐπισκευαστῶν· μετ' οὐ πολὺ δὲ καὶ ὁ δεύτερος μέγας πύργος, περιλαβὼν τὰς ἄλλας στήλας τοῦ ἐγγὺς νε-

Εἰκὼν 22. Ὁ δεύτερος μέγας πύργος, ἐκ Νότου πρὸς Βορρῶν ὁρῶμενος μετὰ τὴν πλήρη ἀνασκαφὴν. επ—ὁ ἐσωτερικὸς πύργος· Β=φραιοὶ μεγάλοι βράχοι· Α=Ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ἐπηξήμένου πύργου· ΝΑ=Νοτανατολικὴ γωνία αὐτοῦ· Δ=τὸ διάκενον, ἐξερευνηθέν.

κροταφείου· ὅταν δὲ μετὰ ταῦτα ἐπεσκευάσθησαν καὶ οἱ μεταξὺ τούτων μικρότεροι πύργοι, δὲν ὑπῆρχε πλέον καὶ δι' ἐκείνους ὑλικὸν στηλῶν.

Ἐπὶ δὲ τοῦ τελευταίου κροσπέδου τοῦ μνημονευθέντος λόφου ὑπάρχει τέταρτος πύργος, παρουσιάζων μὲν σαφῆ σημεῖα ἐπανξήσεως, ὁμοίως τῇ τοῦ προηγουμένου, ἀλλ' ὧν κατεστραμμένος ἐκ τῆς καλλιεργίας ὑπὸ τῶν νεωτέρων, οἵτινες καὶ τὰς εὐρεθείσας τυχὸν ἐν αὐτῷ ὀλίγας στήλας θὰ ἀπεκόμισαν εἰς τὰ Καλύβια Ἀλυκῶν ἢ εἰς Βόλον καὶ τὰ ὑπερκεῖμενα χωρία· ἐν τῷ πύργῳ τούτῳ μάλιστα, ἢ ἐγγύτατα αὐτοῦ, λέγεται ὅτι εὐρέθη ἡ στήλη τοῦ Ἀγαθοκλέους³⁾· ἡμεῖς, ὀλίγον ἀνασκάψαντες, εὗρομεν ἐν αὐτῷ

ἀμφίβολά τινα τμημάτια στηλῶν, ἄνευ γραμμῶν καὶ ἄνευ γλυφῶν.

Ὅμοίως ἰσοπεδώθη καὶ σχεδὸν ἐξηφανίσθη ὑπὸ τῶν γεωργῶν ἕτερος παρακείμενος πέμπτος πύργος, περὶ οὗ δὲν δύναται τις νὰ βεβαιώσῃ ἐν τῷ παρόντι, οὐδὲ ἂν ἐπεσκευάσθη ποτέ.

Ἐνταῦθά που περατοῦται μὲν ὁ λόφος τοῦ μεγάλου πρώτου ἀνασκαφέντος πύργου, ἐκτείνεται δ' ἕτερον εὐθὺ γηλοφυκὸν ἔπαρμα (εἰκὼν 21), ὧν μεταξὺ θὰ ὑπῆρχε πυλῆς τις, τοῦ περιβόλου, ἧς ἐκατέρωθεν εὐρέθησαν πολλοὶ τάφοι ἐγγύτατα τοῦ τείχους.

Ἐπὶ δ' ἔκτος πύργος ἐπὶ τῆς ἀρχῆς που τοῦ ἐπάργματος, μικρὸς, ἐπιμελῶς μὲν ὑπὸ τοῦ Δημητρίου τὸ πρῶτον κτισθεὶς, προχείρως δ' ἐπισκευασθεὶς βραδύτερον ἐκ τῶν ἰδίων αὐτοῦ κατατεπωκῶτων λίθων, ἄνευ ἐπανξήσεως τινος· καὶ δὲν δύναται τις μὲν νὰ εἴπῃ ὅτι οὐδεμία χρῆσις στηλῶν ἐγένετο κατὰ τὴν ἐπισκευὴν αὐτοῦ, ἐβεβαιώθη ὁμοῦς

πολὺ περαιτέρω, εἰρῶν αὐτὴν τὸ πρῶτον ἐπὶ τῆς νῦν ἀτραποῦ, τῆς διερχομένης διὰ τοῦ τείχους παρὰ τὴν ἐνθάδε ἀναφερομένην *πυλῆδα*.

¹⁾ Ἐκ τῆς επ' αὐτῆς ἐπιγραφῆς φαίνεται ἡ στήλη ὅτι ἀνήκει τοῖς περὶ τὰ μέσα τῆς Β' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος χρόνοις.

²⁾ Πρὸς τῆς ἐν Athen. Mitteil. 1912 πραγματείας μου Ein Thessalischer Gold- und Silberfund σελ. 75-108· Abb. 12-14. Βλ. πρὸς τοῦτοις Ἀρχ. Ἐφημ. 1909 38-40.

³⁾ Θεσσαλ. μνημ. I 443-444· ὁ μνημονευόμενος ἐκεῖ ἐργάτης εἶπεν ἡμῖν κατόπιν ὅτι εἶχε μετακομίσει τὴν στήλην πρὸς ἀπόκρυφον

δι' άνασκαφών ότι έφ' ίκανόν αυτόν ούδέν τοιοῦτον ύλικόν ύπάρχει.

Άλλ' είχεν ήδη καταστή έμφανές διά τών προχείρων τούτων σκαφών ότι ή επί πάντας τούς πύργους έρευνα κατ' αριθμητικήν άκολουθίαν και μαθηματικήν ακρίβειαν μέχρι εύρέσεως τού ζητουμένου θα έπέφερε μεγάλην άπώλειαν χρόνου, τά πολλά ματαιώς έπανξάνουσα τούς κόπους και τās δαπάνας.

Τούτο σκεφθείς τότε και μεταξύ άνερευνών τούς τόπους, εύρον έντός όλίγου χρόνου τόν δεύτερον μέγαν πύργον μετά στηλών· διότι και ό μετά τούς ειρημένους έβδομος, ύψούμενος επί χωματώδους λόφου, σχηματισθέντος έμφανώς έκ τών καταπεσόντων πλινθίνων τοίχων (είκων 21 τó Z), ούδέν χρήσιμον παρείχε, καίπερ ών άρχούντος μέγας και έπηξημένος διά τριών τοίχων, παραλλήλων μέν ταις πλευραίς τού

έσωτερικού, έκ κοινών δέ και μικρών τά πολλά λίθων ποιηθέντων· και ό όγδοος (είκων 21 τó Η) δ' εφαινετο ήδη άνευ άνασκαφής ότι ούδέποτε είχεν έπανξηθή, θεωρηθείς περιττός και εγκαταλειφθείς ύπό τών έπισκευαστών, άτε βεβαίως κείμενος έγγύς ισχυροτάτου μεγάλου πύργου.

Έδιδασκόμεθα λοιπόν έκ τής τοιαύτης έρεύνης ότι άναγκαιοτάτη καθίσταται έν τή έπιστήμη τών άνασκαφών ή έλλογος έπιλογή· ό έρευνητής δήλον ότι δέν έμπρέπει μέν να περιφρονή ούδέν, όφείλει όμως να μη κατατρέβηται εις έπίμονον έπιδίωξιν τών ύσκιών, έφ' όσον δύναται άμέσως να εύρη τήν πηγήν αυτήν τού έκάστοτε έπιδιωκόμενου πρós λύσιν ζητήματος· διά τούτο έγράψαμεν έν τóις άνω (σελ. 9· 15-16) ότι ή ποιά τις έξερεύνησις έν Θεσσαλία όλίγων και οίωνδήποτε νεολιθικών και όμοίων συνοικισμών ούδόλως είναι έπαρκής πρós έξαγωγήν σοβαρών συμπερα-

Είκων 23. Ό δεύτερος μέγας πύργος, ήδη άνασκαπόμενος. επ—ό έσωτερικός πύργος
Δ—τό διακένον, μόπω έξερευνηθέν, πλήρες λίθων και στηλών· Ν-Ν'—ή Νοτία πλευρά τού έπηξημένου πύργου· Τ-Τ'—τό προστυτευτικόν τοιχώριον.

σμάτων γενιωτέρας έννοίας, οίον έθνολογικών και διηλωτικών τής βαθμίδος τού εκεί πολιτισμού κατά τās προϊστορικές περιόδους.

Κείται δέ ό δεύτερος άνασκαφείς μέγας πύργος¹ επί ύψώματος (είκων 22· 23· 26· 28), έγγύτερον τής θαλάσσης ή ό πρώτος· πρò τών άνασκαφών παρείχεν έμφασιν μέγλου χωματώδους λόφου, ούτινος πολύ περί τήν κορυφήν διάστημα έμενεν άκαλλιέργητον· περαιτέρω επί τής Νοτίας πλευράς και κατά τήν Άνατολικήν και Δυσμικήν, ένθα έγεωργείτο από μακροῦ χρόνου, άνεύρομεν πρò πάσης άνασκαφής, έπ' αυτής ήδη τής έπιφανείας τού νυν έδάφους, πολλά και μέγала τμήματα στηλών, βάθρων, μαρμαρίνων όρόφων και λίθων λαξευτών, άνατετραμμένα και παρερριμμένα, καιτίο ένια έφερον έπιγραφάς και γλυπτά κοσμήματα.

Έκ τούτων καθίστατο έξ ύπαρχής έμφανές ότι ύπήρχε μέν εκεί σημαντικός πύργος έπηξημένος, άλλ' οί πλινθίνοι

τοιχοι αυτού και τών διακένων είχαν σνν τῷ χρόνῳ διαλυθή, τó δέ άροτρον, προσκροῦον ήδη από πολλοῦ χρόνου επί τής λιθίνης θεμελιώσεως, είχε φθάσει εις έπαφήν μετά τών έντετειχισμένων στηλών, ών πολλές άνατρέπον διήνοιγεν έλευθέρας διόδους τών όμβρίων ύδάτων πρós τās άλλας ύποκειμένας.

Ήλθεν άρα έν καιρῷ ή ήμετέρα άνασκαφή ένταῦθα, να περιόσση τά ύπολειφθέντα από τής πλήρους και άνεπανορθώτου καταστροφής· ως δ' έκ τής παραβολής τών διαστάσεων τού πύργου τούτου πρós τās τού πρώτου δυνάμεθα να συναγάγωμεν, πάμπολλα τοιαῦτα μνημεία είχαν έξαχθή έντεῦθεν πάλαι τε ύπό τών Τούρκων κατά τήν κατασκευήν τών παρὰ τās Άλυκιάς άποθηκῶν και ούχι πρò πολλοῦ χρόνου ύπό τών γεωργών.

Οὔτω λοιπόν δύναται να ερμηνευθή τó σχετικῶς μέγα πλήθος στηλών, τών έντετειχισμένων επί τής έκκλησίας τού Άγίου Νικολάου και άλλων οικοδομημάτων έν Βόλφ και τóις ύπερκειμένοις χωρίοις· τούτο δέ μάλιστα τó σημεϊον τής Άνατολικής πλευράς τής άρχαίας πόλεως φαίνεται πιθανώτατα ότι είναι τó διαβοηθέν και μνημονευόμενον ύπό

¹ Περί αυτού βλ. Πρακτικά 1908 207-208· 1909 143-144· 1910 235-240. Θεσσαλ. Μνημ. I 90-93. Παρένθ. πίν. Α' τó στοιχ. Β· παρένθ. πίν. Γ'.

τε συγχρόνων συγγραφέων καὶ ὑπὸ τοῦ λαοῦ, ὡς κρύπτον πολλὰ ἀρχαῖα ἀντικείμενα, διακοινοῦσθαι εὐθέως ὑπὸ τῶν γεωργῶν τὸ πρῶτον κατὰ τὰ ἔτη 1856-1858, ὡς φαίνεται¹.

Σημειωτέον ὅμως ὅτι εἶχεν εὐρεθῆ καὶ ἐπὶ τοῦ πρώτου μεγάλου πύργου σημεῖον, ὁπότεν ἐξήγοντο λίθοι λαξευτοὶ καὶ στήλαι ἀπὸ λίαν μακροῦ χρόνου ἄλλ' ἢ θέσις ἐκεῖνη, οὕσα λίαν ὑψηλὴ καὶ ἔχουσα ἀνάντη ἀτραπὸν, παρῆγε βεβαίως ἱκανὰς δυσχερείας τοῖς ὑποζυγίοις πρὸς μεταφορὰν τοῦ ὕλικου, ἐν ᾧ ἢ ἐκ τοῦ δευτέρου πύργου μέχρι τῶν Ἄλυκων ὁδὸς εἶναι μὲν μακροτέρα, ἀλλ' εὐθεῖα καὶ ἀμαξέσιμος κατὰ ταῦτα, καὶ ὡς ἐμφαίνεται μάλιστα ἐκ τῶν τοιμῶν ἐν τοῖς διαγράμμασι τῶν δύο πύργων (παρὲνθ. πίν. Β' καὶ Γ'), εἰκάζομεν ὅτι πλείονες στήλαι ἀπεκομίσθησαν

καὶ κατεστράφησαν ἐκ τοῦ δευτέρου τούτου, ἐλάσσονες δ' ἐκ τοῦ πρώτου πύργου.

Καὶ πρῶτον μὲν ἀπεκαλύψαμεν τὰ ἐμπροσθεν τῆς Νοτίας πλευρᾶς καὶ μέρους τῶν παρακειμένων τοῦ ἐσωτερικοῦ πύργου (εἰκὼν 22· 23), ποιηθέντος ἀρχοῦντος μεγάλου καὶ λίαν ἐπιμελῶς ὑπὸ τοῦ Δημητρίου· ἐκ τῆς ὄψεως αὐτοῦ καταδείκνυται καὶ ὁ ὄρθος τῆς τειχοδομίας τοῦ ὄλου περιβόλου· εὐρόντες δ' ἔπειτα τὸ προστατευτικὸν τοιχάριον (εἰκὼν 21· 23· 24), καθορίσαμεν τὴν ἔκτασιν, ἐν ἣ περιλαμβάνοντο οἱ τοῖχοι τοῦ ἐπηρξημένου πύργου.

Ἐποιήθη δὲ οὗτος διὰ προεξιάσεως τῆς προβολῆς τοῦ ἐσωτερικοῦ ὡς ἐξῆς· ἤχθησαν πρῶτον τρεῖς μεγάλοι τοῖχοι λίθινοι, οἱ μὲν τῆς Ἀνατολικῆς καὶ Δυσμικῆς πλευρᾶς ἐκκα-

Εἰκὼν 24. Ὁ δεύτερος μέγας πύργος, ἤδη ἀνασκαπόμενος. ΑΑ—ἡ ἄνω ἀκρόπολις· ΜΑ—ἡ μέση ἀκρόπολις· ΑΠ—ὁ πρῶτος ἀνασκαφίς μέγας πύργος· ΤΑ-ΤΑ'-ΤΑ''—τὸ μεταξὺ τούτων τείχος τῆς πόλεως μετὰ τῶν ὀκτὼ μικρῶν πύργων· ΤΧ-ΤΧ'—τὸ προστατευτικὸν τοιχάριον· ΝΠ—ἡ Νοτία πλευρὰ τοῦ ἐπηρξημένου πύργου· ΝΠ''—τὸ πάχος αὐτῆς· Δ—τὸ διάκενον, μήκω ἐξερευνηθῆν.

νοῦντες εὐθέως ἐκ τῶν ὁμονύμων γωνιῶν τῆς Νοτίας ὄψεως τοῦ παλαιότερου πύργου, ὁ δὲ τῆς Νοτίας ὡς συνδετικὸς τῶν δύο τούτων (παρὲνθ. πίν. Γ').

Οἱ τρεῖς οὗτοι τοῖχοι ἐκτίσθησαν μετὰ καταφανοῦς σπουδῆς· ἤδη κατοπιάτω ἐπὶ τοῦ φυσικοῦ βράχου ἀπαντῶμεν ἀντὶ εὐθυντηρίας, ἢ διαζώματος εὐθυντικοῦ τῆς θεμελιώσεως, ὀγκολίθους ἀκατεργάστους (εἰκὼν 24), ἐφ' ὧν ἠρμόσθησαν πλάκες λαξευταὶ ἀρχιτεκτονικαί, στήλαι μεγάλαι, ὄροφοι μνημείων, βάθρα καὶ ἔτεροι ἐκλεκτοὶ ὀγκόλιθοι, ποίαν τινα εὐθειαν βάσιν, καίπερ ἀλάξεντον, ἀπ' αὐτῆς ἤδη τῆς λιθοτομίας ἔχοντες, καὶ ἐξ ἄλλων προγενεστέρων οἰκοδομημάτων ληφθέντες τὰ πολλά.

Τὸ δὲ μεταξὺ τῶν δύο ὄψεων τῶν τοίχων ἐκάστων διάστημα, ἦτοι τὸ πάχος, ἐπληρώθη ἐξαιρετικῶς λίθων μεγάλων οἰωνδήποτε, ὁμοίων τοῖς ἄνω, ἐπιδιωχομένης τῆς μετὰ

πάσης ταχύτητος συνδέσεως αὐτῶν πρὸς ἀπαρτισμὸν τὰ μάλιστα στερεοῦ καὶ παχυτάτου τοῖχου (εἰκὼν 24 τὸ ΝΠ'-ΝΠ'')· χοῆσις πηλοῦ ἐν ταῖς ἄρμογαῖς, λίαν ἐκλεκτοῦ ἐπίσης, ἐγένετο καὶ ἐνταῦθα, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ πύργῳ, ἱκανῶς διαφιλεστήρα.

Οὕτως ἐποιήθη τὸ λίθινον μέρος τῆς Νοτίας πλευρᾶς, οὗ τὸ πλεῖστον εἶχεν ἤδη ἀνωτάτω ἀποκαλυφθῆ καὶ καταστραφῆ ὑπὸ τῶν γεωργῶν, ὡς καὶ ἐκ τῆς εἰκότος 23 ἐμφαίνεται· ὁμοίως τῆς Δυσμικῆς. Ἡ δὲ Ἀνατολικὴ (εἰκὼν 25), κάλλιον τὰ πολλὰ σωθεῖσα, ἐποιήθη διαφόρως· τὸ ἐξωτερικὸν δῆλον ὅτι ἦμισυ τοῦ πάχους αὐτῆς, εὐθὺς ἀπὸ τοῦ κατοπιάτω πρώτου λίθινου δόμου, ἤρθη εἰς ὕψος δι' ὧμων πλίνθων, ἐν ᾧ τὸ ἕτερον ἦμισυ ἐποιήθη λίθινον μέχρι ὕψους τριῶν μέτρων (εἰκὼν 25 τὸ ΑΓ-ΠΓ· εἰκὼν 26).

Τοιαύτην διφυᾶ κατασκευὴν τοῦ τοῖχου θὰ ἀπαντήσωμεν ἐν τοῖς κάτω καὶ ἐπὶ τῆς ὁμονύμου μάλιστα πλευρᾶς τοῦ τρίτου μεγάλου πύργου καὶ ἐπὶ τῆς Νοτίας τοῦ πέμπτου· ἐκ τῆς συμφωνίας ταύτης, ἦτις οὔτε τυχαία φαίνεται οὐδὲ μόνη τῇ περὶ τὴν ἐκτέλεσιν σπουδῆ προέπει νὰ ἀπο-

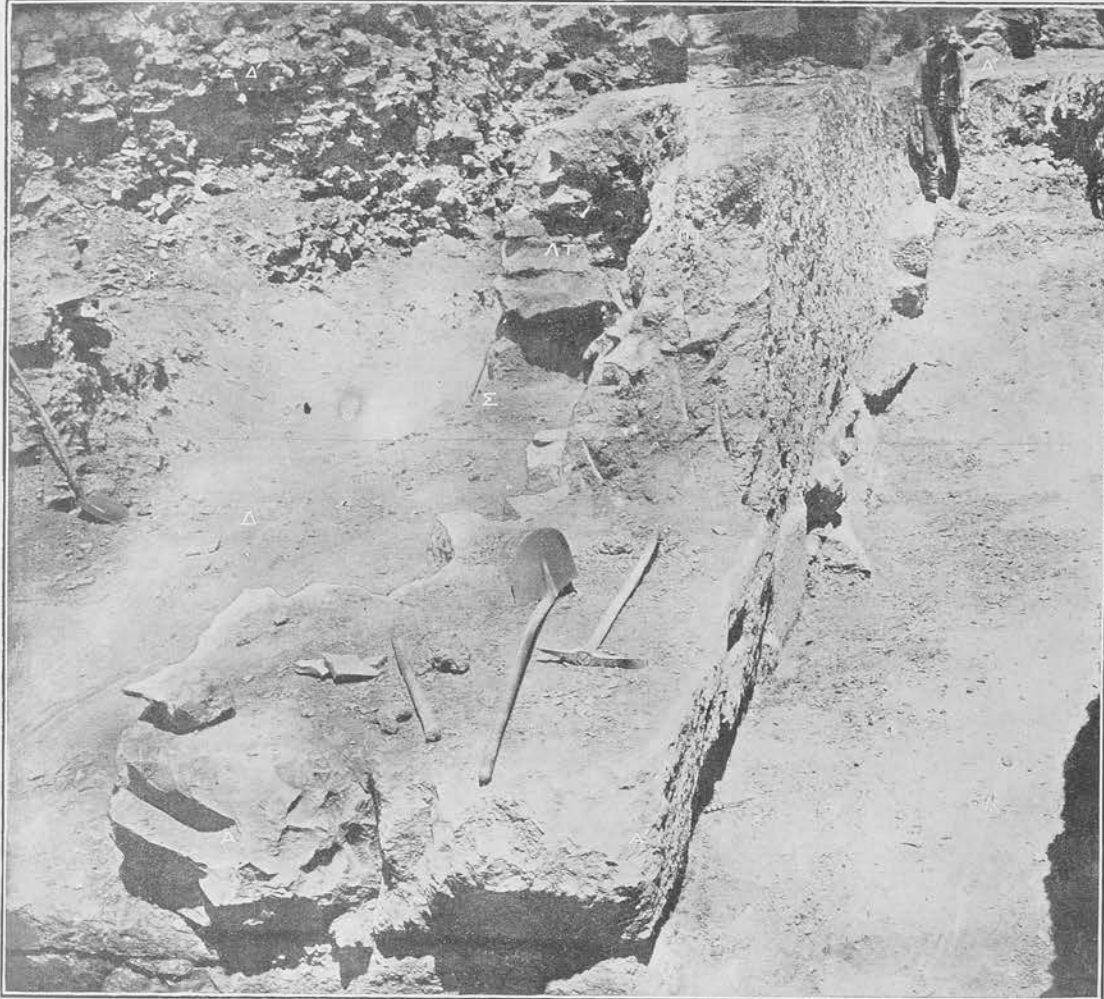
¹) Βλ. τὰ ἐν τοῖς ἄνω σελ. 23 λεχθέντα καὶ τὰς ἐν τῇ ἐκεῖ σσμ. 4 παραπομπάς.

δοθῆ, δυνάμεθα εὐλόγως νὰ εικάσωμεν ὅτι πρόκειται περὶ ἔργου ἐκ προνοίας οὕτω πεποιημένου καὶ λόγον ἄρα τινὰ ἔχοντος στρατιωτικόν, πιθανῶς τὴν ιδιάζουσαν ἀντίστασιν τῶν τοίχων τούτων καθ' ὑποσκάψεως ὑπὸ τῶν ἐπιτιθεμένων πολιορκητικῶν μηχανῶν.

Υπῆρχε δ' ἐντὸς τοῦ διὰ τῶν τριῶν τούτων τοίχων ὀριζομένου μεγάλου κύβου, ὅστις ἐκφράζει τὸ σχῆμα τοῦ διακένου, μέγας βράχος, σχηματίζων χαώδη βαθύσματα (εἰκὼν 21· 22), ἐξ οὗ φαίνεται ὅτι ἐλατόμησαν οἱ ἐπισκευα-

σταὶ ταῦτα πάντα ἐπληρώθησαν μικρῶν λίθων καὶ στηλῶν οἷτως, ὅστε ἐσχηματίσθη γενικὸν καὶ συμπαγές λίθινον ὑπόστρομα, ὑπερβαῖνον πολλοῦ τὸ ὕψος τῶν πέντε μέτρων (εἰκὼν 23· 25· 26· 27· 28).

Ἡ ἀπειρία αὕτη τῶν λίθων ἐροίφθη μὲν ἐσπευσμένως, ἀλλ' οὐχὶ ὅλως εἰκῆ· διότι κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν αὐτῶν παρετηρήσαμεν ὅτι ἦσαν στερωδῶς συγκεκολλημένοι ἀλλήλοις διὰ πηλοῦ, καίτερ ἀτάκτως ἐροισμένοι (εἰκὼν 23· 26· 27)· φαίνεται λοιπὸν πιθανὸν ὅτι ἐνετίθεντο καθ' ὅλον τὸ μῆκος

Εἰκὼν 25. Ἡ Ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ἐπιξημιμένου πύργου, ἐκ Νότου πρὸς Βορρῶν ὁρωμένη. Α·Α'·Α" = ὁ λίθινος τοίχος αὐτῆς· ΑΤ = τοῦ διφωσῆς τοίχου αὐτῆς τὸ λίθινον μέρος· ΠΤ = τοῦ αὐτοῦ τὸ πλίνθινον· Δ·Δ' = τὸ διάκενον, μῆσω ἐξερευνηθέν· Σ = στήλη μεγάλη, ἐντετειχισμένη καὶ ἤδη διατρανομένη.

καὶ πλάτος κατὰ στρώματα, συρριπτομένου πηλοῦ ἐκλεκτοῦ ἐν τῷ τρίτῳ πύργῳ θὰ ἴδωμεν ὅτι ἡ ἰδία ἐργασία ἐτελέσθη ἐπιμελέστερον· ἐπὶ δὲ τοῦ πηλοῦ ἀπετυπώθησαν ἐνιαχοῦ αἱ βαφαὶ τῶν στηλῶν καὶ περιεσώσαμεν πάντα τὰ τοιαῦτα χρώματα.

Οὕτω δ' ἐρευνήσαντες καὶ ἀποκαλύψαντες ἅπαν τὸ διάκενον (εἰκὼν 21· 22), εἶδομεν ὅτι ὁ ἀρχαιότερος πύργος εἶχε κτισθῆ ἐπὶ βραχώδους ὑψώματος, καθ' ἃ καὶ ὁ ὁμώνυμος τοῦ τρίτου καὶ ἄλλοι πολλοὶ τοῦ περιβάλλον· ἐκ τούτων καταφαίνεται ἡ στρατηγικὴ δεινότης τοῦ Δημητρίου, ἐκλέξαντος μὲν πανταχοῦ μετὰ πολλῆς ἐπιμελείας καὶ πρὸ πάσης ἐργασίας τὸ ἔδαφος, ὁπόθεν θὰ διήρχετο τὸ τεῖχος, τὰ δὲ ἀριστα καὶ ἰσχυρότατα σημεῖα τοῦ περιβάλλον ἐνισχύσαντος διὰ πύργων.

Τοῦ δ' ἐπὶ τῆς θεμελιώσεως ταύτης τοῦ ἐπιξημιμένου πύργου ἐγερόντος εἰς μέγα βεβαίως ὕψος πλινθίνου τοίχου οὐδαμοῦ εἶχέ τι ὑπολειφθῆ κατὰ τὴν ἐναρξιν τῶν ἀνασκαφῶν, πλὴν κατὰ τὸ Βορειότατον τέρμα τοῦ διακένου

παρὰ τὸν ἐσωτερικὸν πύργον μικροῦ τινος καὶ βραχέος διαστήματος, ὕψους καὶ πλάτους ἐνὸς μέτρου, διακρινομένου μόλις ἐν τῇ εἰκὼν 23 (πρὸβ. καὶ εἰκ. 26· 27· 28).

Οὕτω λοιπὸν ἐξερευνήθη ἅπασ ὁ ἐπιξημιμένος πύργος καὶ ἐξηρμίνισθησαν καὶ οἱ τοῖχοι αὐτοῦ, καθ' ἃ οἱ τοῦ πρώτου, ὡς ἐνέχοντες στήλας (εἰκὼν 28)· συνεκομίσθησαν δ' ἐντεῦθεν ἀκέραιοι στήλαι ἢ μεγάλα τμήματα αὐτῶν καὶ ὀρόφων, ὑπερβαίνουσαι τὸν ἀριθμὸν τῶν διαζοσίων, ἐν αἷς ἀρίστη εἶναι ἢ ἀκέραιος εἰς τρία τμήματα στήλη τοῦ Ἀριστοκίδου, οὐχ ἦττον δὲ σημαντικῆ ἢ μικρὰ τῆς Ῥοδοκλείας καὶ ἄλλαι πολλαί¹.

Ἄξιον σημειώσεως εἶναι καὶ εὑρημα ἐπὶ τῶν κατωτάτω τοῦ μέσου τῆς Νοτίας πλευρᾶς· ἐκεῖ ἦτο ἐντετειχισμένον καὶ διερωγός, ἀλλ' ἀκέραιον σχεδόν, βάθρον κούρου, φέ-

¹) Συντόμος ἀπαριθμοῦνται τὰ ἐν τῷ πύργῳ τούτῳ εὑρεθέντα ἀρχαία ἐν τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ 1910 239-240.

ρον επιγραφὴν τῆς F' ἢ τῶν ἀρχῶν τῆς E' π. Χρ. ἐκατονταετηρίδος καὶ προσερχόμενον ἐμφανῶς ἐξ ἀναθήματος εἰς τι παρακείμενον βεβαίως λίαν ἀρχαϊκὸν ἱερόν, οἷον μνη-

μονεύεται ἐνταῦθά που ἦδη ὑπὸ τοῦ Ἡσιόδου¹ τὸ τοῦ Παγασαίου Ἀπολλώνος· βλ. περὶ τούτου κάτω κεφ. ια' ἐδάφ. 2. Εὐρέθη δ' ἐν τῷ διακένῳ καὶ τις ἀπλῆ στήλη ἀναθη-

Εἰκὼν 26. Ἀποψὲς τοῦ δευτέρου μεγάλου πύργου ἐκ Νότου πρὸς Βορρῶν. επ—ὁ ἐσωτερικὸς πύργος· Δ-Δ'—τὸ διάκρον, ἤδη ἐξερευνηθέν· Α—ἡ Ἀνατολικὴ διαφῆς πλευρὰ τοῦ ἐπιρρημένου πύργου· ΝΑ—ἡ Νοτιανατολικὴ γωνία αὐτῆς· Σ—μεγάλῃ στήλῃ, ἐντετειχισμένη καὶ ἀρτι διαφανεία· Β—αὐτοφρεῖς βράχος.

ματικὴ ταῖς Χάρισι καὶ τμήματα ὄραιστῶτος ἀναγλύφου, τῶν λεγομένων «γραφικῶν», τοῦ Ἡρώος Ἐννοδίου, μνημόντα

ἀμφότερα ὅτι ἐγγύς που ὑπῆρχον ἱερά τινα αὐτῶν, ὁπότεν πιθανῶς προέρχεται καὶ ζῶον μαρμαρίνος ἀνευ αὐλάκων ἐπὶ

Εἰκὼν 27. Ἡ Ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ἐπιρρημένου πύργου, ἀρτι κομημισθεῖσα καὶ ἐξερευνηθεῖσα. επ—ὁ ἐσωτερικὸς πύργος· Δ-Δ'—τὰ τελευταῖα τοῦ λιθίνου διακένου, μῆτρο ἐξερευνηθέντα· Β·Β'—αὐτοφρεῖς βράχος.

τοῦ τοίχου τῆς Δυσμηκῆς πλευρᾶς εὐρεθεῖς ἐντετειχισμένους (εἰκὼν 21 τὸ κ).

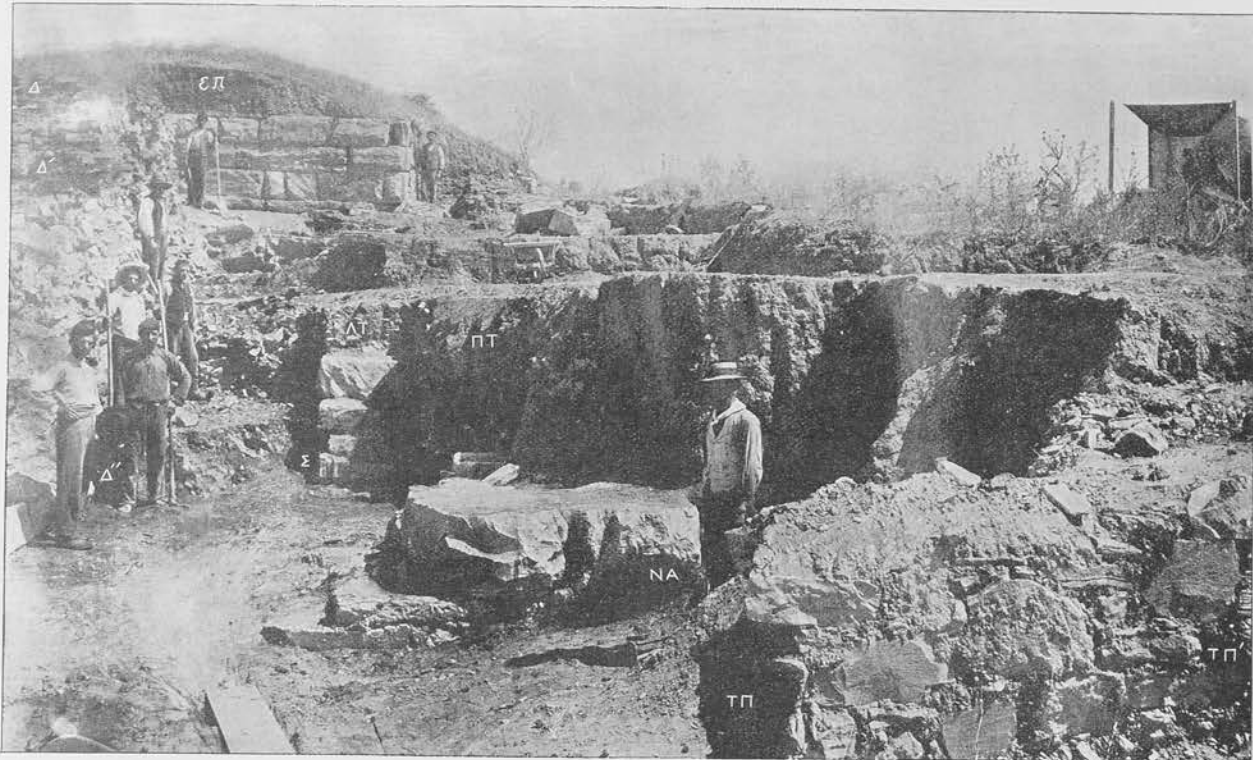
Ἡ δὲ ἀναπαράστασις τοῦ πύργου τούτου καθίσταται κατὰ ταῦτα εὐχερῆς· διότι καὶ αὐτὸς ἐποιήθη κατὰ προσό-

μοιον τοῦ πρώτου σύστημα καὶ ἐπάλλξεις εἶχεν ἀνωτάτω

¹) Ἀσπίδι 70 κέ. πρὸς Ἀγαθῶν Παλατ. Ἀνθολ. IV 3 66 καὶ Ἀπολλώνιον Ἀργοναυτ. Α 359-360· 403-404.

και πυροβολεία έστεγασμένα, ως απέδειξαν σφαιρικά λιθο-
βόλων μηχανών και μάλιστα κεραμίδες στέγης, ένιαχού

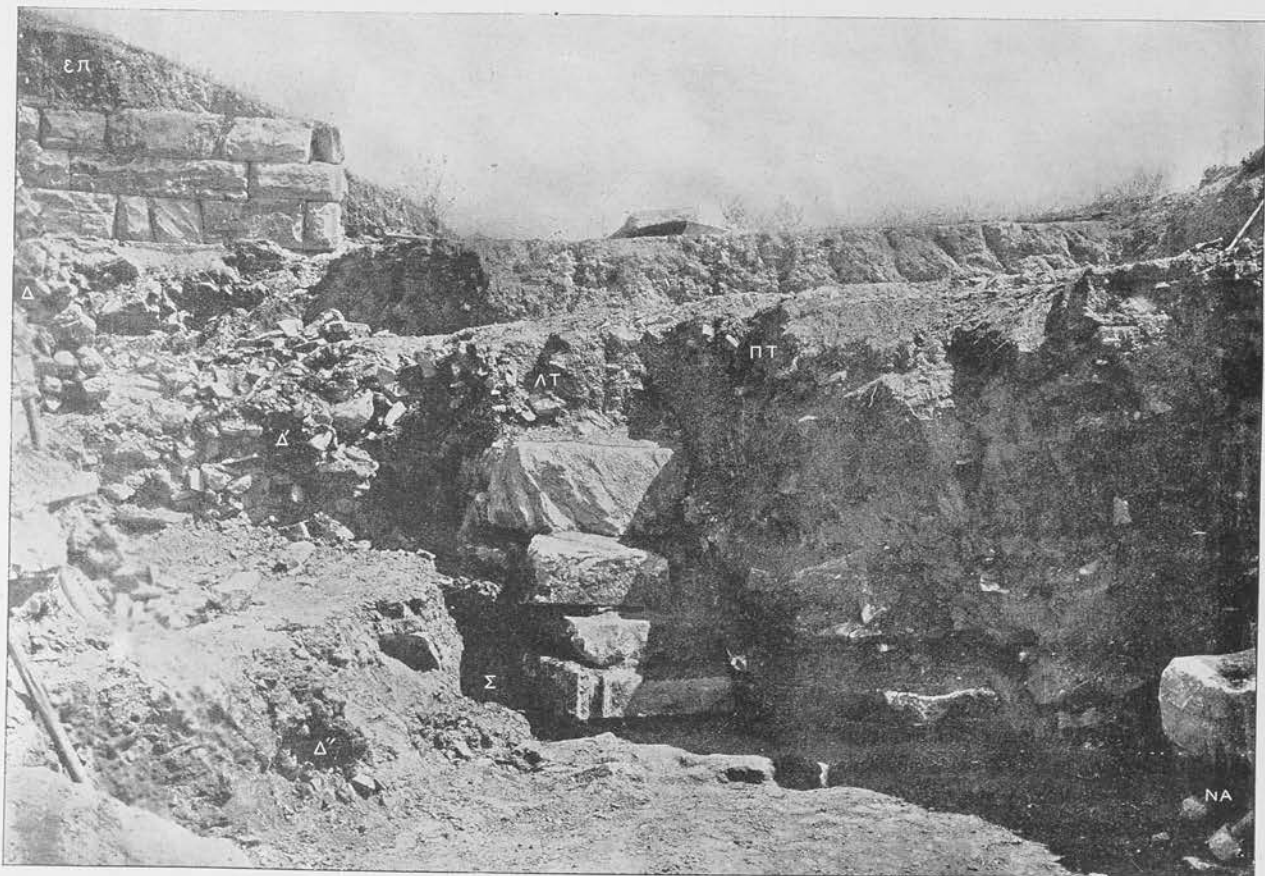
κατά την κανονικήν γραμμήν της πτώσεως εύρεθείσαι, έξω
μάλιστα της Δυσμεικής πλευράς, και φέρουσαι όμοια και

Εικόνα 28. Η Ανατολική πλευρά του δευτέρου πύργου, εκ Νότου προς Βορράν όρωμένη. ΤΠ-ΤΠ' = τοιχάριον προστάτευτικόν·
ΝΑ = Νοτιανατολική γωνία του έξωτερικού πύργου· Σ = μεγάλη στήλη, έντεταχισμένη· ΔΤ = λίθινος τοίχος της Ανατολικής πλευράς· ΠΤ = πλίνθινος τοίχος αυτής·
Δ-Δ'-Δ'' = λίθινον διάκενον επ = ό έσωτερικός πύργος.

τινα ίδια προστύπως έσφραγισμένα μονογραφήματα, ως αί
του πρώτου.

Αλλ' έσχομεν έν τῷ πύργῳ τούτῳ δύο σημαντικά άτυ-
χήματα: τὸ πρώτον είναι ότι δέν έτελέσθη συνεχῶς άπλασα

Εικόνα 29. Τά έξω της Ανατολικής πλευράς του δευτέρου πύργου, εκ Νότου προς Βορράν όρωμένα. ΝΑ = Νοτιανατολική γωνία του έξωτερικού πύργου·
Σ = μεγάλη στήλη, έντεταχισμένη· ΔΤ = λίθινος τοίχος της έξω Ανατολικής πλευράς· ΠΤ = πλίνθινος τοίχος αυτής·
Δ-Δ'-Δ'' = λίθινον διάκενον επ = ό έσωτερικός πύργος.

ἡ ἀνασκαφὴ καὶ ἐξερεύνησις αὐτοῦ, καίτοι ἐπανεπιλημμένως καὶ ἐπιμόνως εἶχομεν συστήσει τοῦτο¹⁾, ἀλλ' ἀνεβλήθη μεταξὺ εἰς τὰ ἐπόμενα ἔτη τοῦτου δ' ἔνεκα, καίτοι εἶχομεν προνοήσει νὰ μὴ ἀποκαλύπτωμεν ἅπαν τὸ διάκενον καὶ τοὺς τοίχους ὀριζοντίως, ἀλλὰ καθέτως καὶ κατὰ μικρὸν ἕκαστον διάστημα, ἅπαν μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου (εἰκὼν 23· 25· 27· 28), ὅμως εἰσῆλθον πολλαχοῦ ὕδατα κατὰ τὸν χειμῶνα, ὡς διαλυθέντος ἐν τῷ πύργῳ τοῦτω πρὸ πολλοῦ χρόνου τοῦ ἐκ πλίνθων ἄνω χωματώδους ἐρύματος, καθ' ἃ προεῖπομεν.

Ἐτερον δὲ ἀτύχημα ὑπῆρξε τὸ ὅτι κατὰ τὴν κορήμισιν μέρος τοῦ ἐσωτερικοῦ λιθίνου τοίχου τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς, ἔνθα διεφάνη κατωτάτω μεγάλη καὶ ἐξαίρετος στήλη (εἰκὼν 25· 27· 28· 29), κατελήφθημεν ἐξαίφνης ὑπὸ ἰσχυροτάτης θυέλλης, ἧς κατεκλύσθη μὲν ἡ ἀνασκαφὴ, ἐνέσκηψε δ' ἐπ' αὐτῆς ἔνεκα τῶν ἀφελθέντων ἐργαλείων καὶ κερανός.

Ἐπὶ δὲ τοῦ ἐσωτερικοῦ πύργου τοῦ Δημητρίου, καίτοι ἐσχηματίσαμεν ἰσχυρὰς ὑποψίας, ἔνεκεν εὐρεθέντων προγε-

νεστέρων τῆς κτίσεως τῆς πόλεως αὐτοῦ σημαντικῶν ἀντικειμένων, περὶ ὧν προεῖπομεν, ὅτι θὰ ἐνεῖγε κατ' ἐξαίρεσιν ἀρχαῖον τοιοῦτον ὄλικόν, δὲν ἀνεσκάψαμεν, εἰ μὴ ὀλίγον ἐπὶ τοῦ μέσου τῆς Νοτίας πλευρᾶς (εἰκὼν 21· 22), ὁπόθεν εἶχον πάσαι καταπέσει ἡ κορημισθῆ λίθοι δύο δόμων· ἀλλ' οὐδὲν ἔγνος ἀναμενομένων τοιοῦτων εὐρημάτων συνητήσαμεν· πρέπει ὅμως νὰ γένηται ἐπ' αὐτοῦ εὐρύτερα πρὸς τοῦτο ἔρευνα.

Ὅμοια δὲ εἶναι τὰ μάλιστα ἀναγκαῖον νὰ τελεσθῆ ἐπὶ τῆς παρακειμένης μεγάλῃς πόλης, ἧτις θὰ ἦτο ἡ μεγίστη καὶ σπουδαιοτάτη τῆς πόλεως· αὕτη φέρει νῦν ἐπίφωσιν βαθυτάτην καὶ μόλις ἄνω ὀλίγον διαφαίνεται καὶ εἰκάζεται ἡ ὑπαρξίς καὶ τὸ μέγεθος αὐτῆς ἐκ τῆς λοξῆς διευθύνσεως τοῦ τείχους· τὰ κατ' αὐτὴν καὶ ὁ παρ' αὐτὴν μικρὸς πύργος φαίνεται πιθανώτατον ὅτι θὰ παράσχωσιν ἡμῖν σπουδαιοτάτα εὐρήματα ἐντετειχισμένα, περαιτέρω δὲ πρὸς τὴν ἀκτὴν ἐκεῖθεν θὰ ἐπιδειχθῆ ἡμῖν βεβαίως καὶ τὸ ἐπίσημον νεκροταφεῖον τῆς πλουσίας καὶ πολυανθρώπου ταύτης πόλεως.

ζ') Ὁ τρίτος ἀνασκαφῆς μέγας πύργος μετὰ στηλῶν.

(Παρένθετος πίναξ Δ')

Ἡ διὰ τῶν εἰρημένων ἐργασιῶν σχηματισθεῖσα γνώμη μου, καθ' ἣν ἡ ἐπισκευὴ τῶν πύργων καὶ τῶν τειχῶν ὑπῆρξε

γενικωτέρα, καὶ στηλαὶ ἐντετειχίσθησαν μάλιστα κατὰ τοὺς μεγάλους καὶ ἐπὶ στρατηγικῶν σημείων τοῦ περιβόλου ἐκτι-

Εἰκὼν 30. Ὁ τρίτος μέγας πύργος, ἤδη ἀνασκαπτόμενος. ΤΑ= τάφος λατόμων· ΔΠ= ἡ Ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ἐπιρρημένου πύργου, μόλις διαφανομένη· Ν= ἡ Νοτία πλευρὰ αὐτοῦ, ἄρτι διαφανομένη· Σ= ἄρτι ἐξαχθεῖσα στήλη· Δ= λιθινὸν διάκενον· επ= ὁ ἐσωτερικὸς πύργος· ΕΛ= ἕτερον εἰσοδος νεωτέρων λατόμων· Α·Α'= λιθοτομίαι ἀρχαῖαι καὶ νεώτεραι.

σμένους πύργους, ὧν ἐγγὺς ὑπῆρχον τάφοι καὶ ἄλλα προγενέστερα οἰκοδομήματα, ἀπεδείχθη ὀρθὴ καὶ εὐάρεστα παρέσχε περαιτέρω ἀποτελέσματα.

Λιότι ἀναζητήσας ἐν ἔτει 1912 ἐκ νέου, διὰ περιηγήσεων καὶ μικρῶν ἐνιαχοῦ σκαφῶν, τοιοῦτους πύργους καθ' ἅπασαν τὴν Ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ περιβόλου²⁾ καὶ μὴ

¹⁾ Πρβ. Πρακτικὰ 1908 209· 1909 143-144.

²⁾ Βλ. Πρακτικὰ 1912 175-176.

εὐνοήσας σημεῖόν τι αὐτῆς ὡς ὃν ἐν τῷ παρόντι ἐξαιρετικῶς χαρακτηριστικὸν καὶ χρήσιμον, ἐστράτην πρὸς τὴν Νοτίαν, κατέχουσαν τὰ ἀπὸ τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Ἡλίου πεδινώτερα σημεῖα τῆς πόλεως, μέχρι τοῦ ἀποτόμου ὑπερκειμένου ὄρους, τοῦ συναφοῦς τῇ μέσῃ Ἀκροπόλει (βλ. παρὲνθ. πίν. Α' καὶ εἰκόνα 40).

Ἡ θέσις αὕτη εἶναι ἡ μόνη λίαν εὐβατος εἰς ἐχθρικὴν ἐπίθεσιν, ὡς ἀσθενῆς φύσει, τούτου δ' ἕνεκα ἐνισχύθη ἢ ἀμυνα διὰ συχνῶν πύργων, ἀπεχόντων ἀλλήλων ὀλιγώτερον

Εἰκὼν 31. Ἡ Δυσμικὴ πλευρὰ τοῦ ἐπιρρημένου πύργου, ἄρτι διαφανεῖσα. ΕΠ-ΕΠ'—ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις αὐτῆς· Ν—ἡ Νοτία πλευρὰ Κ—μέγας κυβόλιθος γωνιαῖος· ΤΑ—τάφρος λατόμων Δ—λίθινον διάζενον· ΠΑ—πλίνθοι ἐπὶ τούτου· επ—ὁ ἐσωτερικὸς πύργος.

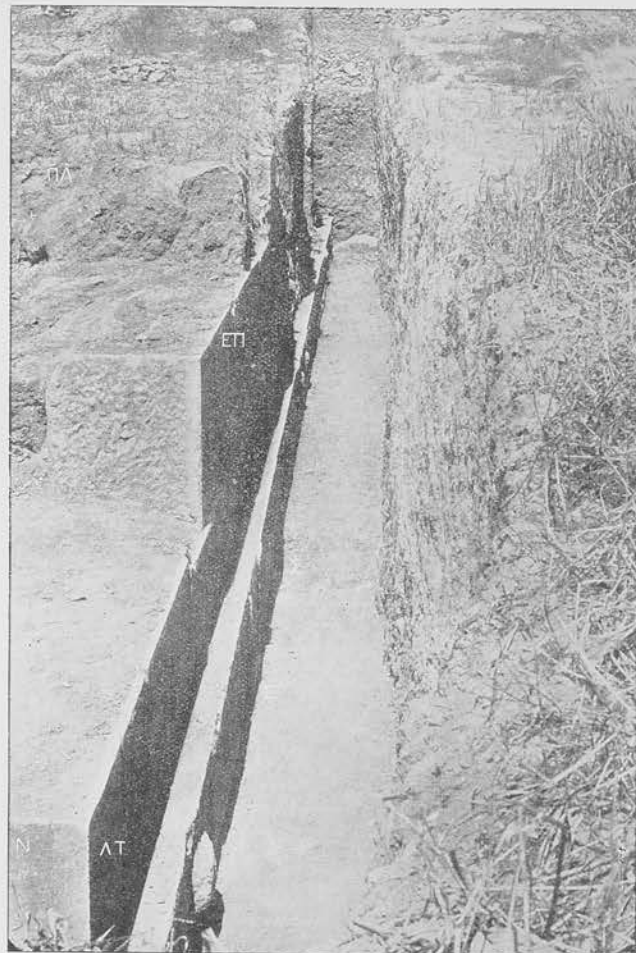
ὄντως¹⁾, ὑπολειφθέντων ἤδη καὶ διακρινομένων παμπόλλων βόθρων, ὃν ἱκανοὶ φαίνονται ἔχοντες ἡλικίαν καὶ νεωτέραν τῶν πεντήκοντα ἐτῶν.

Ἐνταῦθα λοιπόν, ἐκατέρωθεν καὶ ἐγγύτατα τῆς ἐκ Βόλου εἰς Ἀλμυρὸν ἀμαξίτου, ἠτις διέσχισε τὸ τεῖχος καὶ ἔβη ἐπ' αὐτοῦ μεταξύ δύο πύργων, κατὰ τὴν θέσιν πιθανῶς ἀρχαίας τινὸς πυλίδος, παρατηρήσαμεν διήκον ἐπὶ τῶν κραπέδων μάλιστα τοῦ λόφου μέγα νεκροταφεῖον ἀρχαῖον²⁾ πολλοὺς τῶν τάφων αὐτοῦ εἶχον διανοίξει ἤδη ἀπὸ ἱκανῶν ἐτῶν καὶ νεωστὶ οἱ χωρικοί.

Παρ' αὐτοὺς εὗρομεν κατεσπαρμένα μικρὰ τμήματα σηλῶν καὶ μείζονα βάρθρων, ἐξ ὧν ὑπόπτεισα ὅτι πύργος τις τῶν ἐγγύς θὰ ἐνεῖχε στήλας ὄντως δ' ἐφαίνετο ὑπάρχων πλησίον ἐκεῖ πύργος ἀρχαῖος, ἀνήκων τῷ ὑπὸ τοῦ βα-

ῆ κατ' ἄλλα σημεῖα τῆς πόλεως· ἀλλὰ τούτων καὶ τοῦ λοιποῦ ἐνταῦθα περιβόλου ὀλίγα μόνον ἔγνη ὑπελείφθησαν, ἱκανὰ ὅμως, ἵνα καταστήσῃσι καὶ νῦν ἐμφανῆ τὴν διεύθυνσιν αὐτοῦ.

Αἰτία δὲ τούτου ὑπῆρξε τὸ ὅτι κείνται εὐθέτως πρὸς τὸ «Κάστρον» τοῦ Βόλου καὶ τὴν πόλιν αὐτήν, καὶ μάλιστα καθ' ὁδὸν ἀμαξεύσιμον οὕτως, ὥστε οἱ μεγάλοι, λαξευτοὶ καὶ χρῆσιμώτατοι αὐτῶν λίθοι ἠδύνατο ταχέως καὶ ἄνευ δυσχερειῶν νὰ ἀποκομισθῶσιν, ὡς ἀπήχθησαν

Εἰκὼν 32. Ἡ Ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ἐπιρρημένου πύργου. ΕΠ—ἡ ἐξωτερικὴ ὄψις αὐτῆς· Ν—ἡ Νοτία πλευρὰ ΑΤ—λίθινος τοῖχος αὐτῆς μετὰ ὑποκειμένου διαζώματος· ΠΑ—πλίνθινος τοῖχος ἐπ' αὐτοῦ· Σ-Σ'—δύο στήλαι ἐντετευχημένοι.

σιλέως Δημητρίου κτισθέντι περιβόλῳ, ἐπ' αὐτῶν κείμενος τῶν νεωτέρων λατομιῶν, αἵτινες ἐγκατελείφθησαν πρὸ δέκα μόλις ἢ δεκαπέντε ἐτῶν, ὡς λέγουσιν.

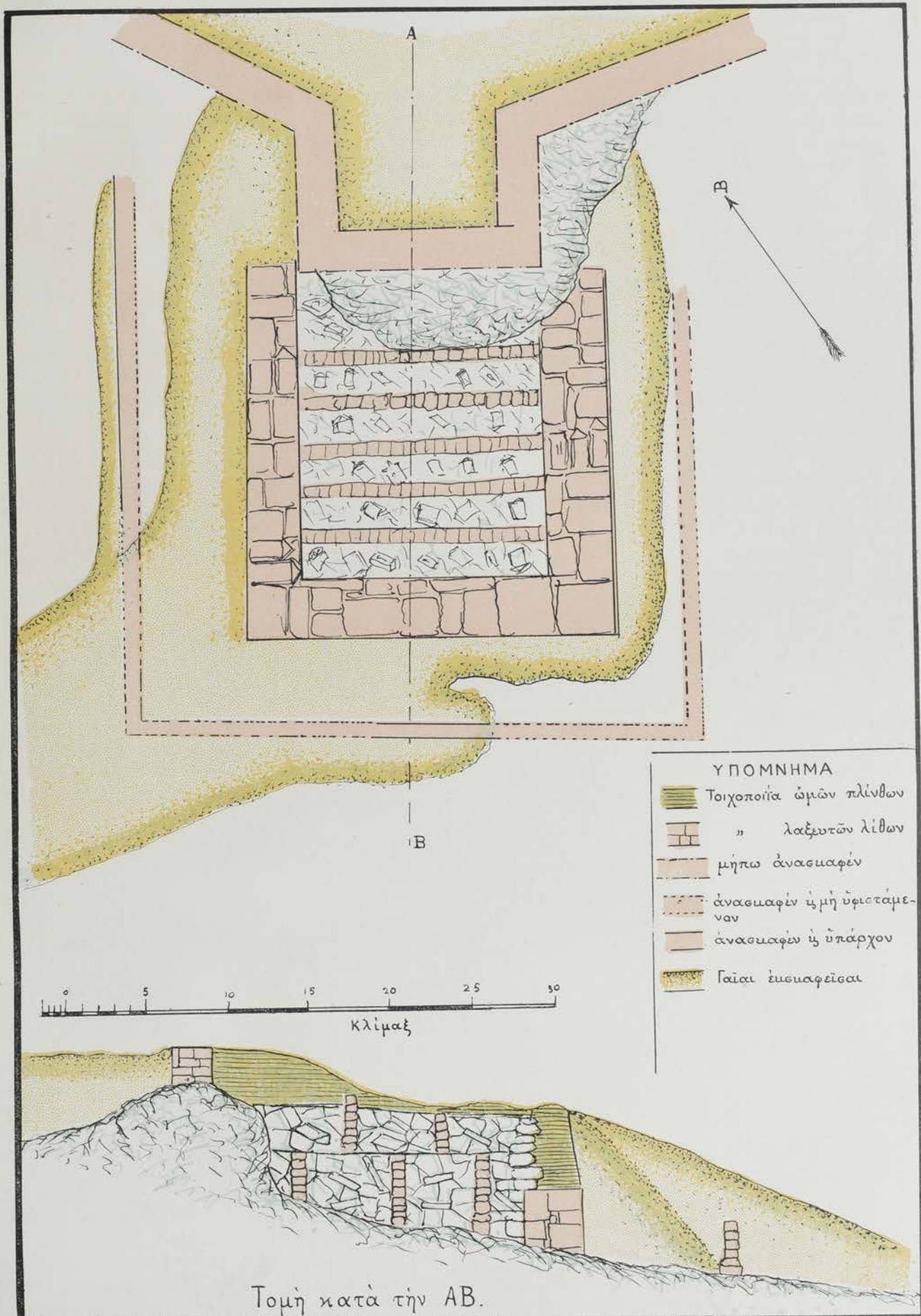
Ἄλλ' ὑπῆρχον ἐνταῦθα βαθύτερον καὶ ἔσω τῶν τειχῶν λίαν ἐκτεταμέναι καὶ σημαντικαὶ λατομίαι παλαιαί, ἀπὸ τῆς κτίσεως ἤδη τῆς ἀρχαίας πόλεως δυνάμεναι νὰ χρονολογηθῶσιν ἐκ τούτων βεβαίως ἐσηματίσθησαν οἱ ἐγγύς καὶ ἐν ἀριστερᾷ τῷ βαδίζοντι τὴν μνημονευθεῖσαν ὁδὸν τρεῖς μέγιστοι κωνικοὶ τύμβοι, τῶν ἀπορομμάτων καὶ λατυπῶν συρριπτομένων οὕτως ἐκ τῶν λατομιῶν μυθολογοῦσι δὲ οἱ χωρικοὶ περὶ τούτων ὅτι ὁ μὲν ἐνέχει θησαυρὸν χρυσοῦ, ὁ δὲ ζῶντας ὄφεις, ὁ δὲ ἄνθρακας· σκαφικὴν διάπυρρον διεκρίναμεν ἐπὶ τῶν πλευρῶν ἐνός, γενομένην, ὡς λέγουσιν οἱ τότε ἔργασθέντες ἐκεῖ ἐργάται, ἐν ἔτει 1905 ὑπὸ τοῦ ἐφόρου ἀρχαιοτήτων Κ. Κουρουνηώτου ἄνευ τινός, ἐννοεῖται, ἀποτελέσματος.

Ἄλλὰ τοῦ πύργου αὐτοῦ διετηροῦντο ἔτι λίθοι τινές, ἐνός ἢ δύο δόμων, ὑπὲρ τὴν νῦν ἐπιφάνειαν, καὶ οὗτοι τετραγαμνοί

¹⁾ Πρὸβ. τὰ προσηρημένα ἐν σελ. 23 σιμ. 1.

²⁾ Βλ. παρὲνθ. πίν. Α' καὶ πρὸβ. εἰκ. 40.

Παρένθετος πίναξ Δ'.

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ· ΓΡΑΦΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ — ΠΑΓΑΣΩΝ

Πρόχειρον διάγραμμα τοῦ τρίτου ἀνασκαφέντος μεγάλου, πλήρους στηλῶν, πύργου τῆς Δημητριάδος
συνταχθὲν ὑπὸ Ἀ. Σ. Ἀρβανιτοπούλου τῷ 1912)

υπό των νεωτέρων λατόμων διά διασεισεως τινών των όγκο-
λίθων αυτών προς άποφοράν. ών ό γωνιαίος διατηρεί εισέτι
ύποθεθέντα σφήνα, βοηθητικόν της άνατροπής (εικόν 30
31 33 34 35 τó επ) τó δέ λοιπόν διάστημα έξω του πύργου
τούτου ήτο όμαλόν, καλλιεργούμενον παρ' έκαστον ένιαν-
τόν, έσπαρμένον τότε, μηδέν σημεϊόν ύπάρξεως στηλών
έπιδεικνύον.

Τουναντίον δ' έκ της συχνής καλλιεργίας είχαν σχεδόν
έξισωθή αι έπιχώσεις και ή όλη άποφής της θέσεως μετε-
στράφη, μηδενός σημαίνοντος ύψους χωμάτων ύπολειφθέν-
τος (εικόν 30 34 38 39 40), μηδέ κλίσεως του εδάφους ίδια-
ζόντως μηνυτικής ύπάρ-
ξεως έπιψημένου πύρ-
γου, κατά τó είωθός ου-
τως άπεκλείετο έξ ύπαρ-
χής τοιαύτη είκασία.

Παρατηρήσας όμως
και πάλιν άκριβέστερον,
είδον ότι οι λατόμοι εί-
χον διανοίξει πρό τινων
έτων μαζράν τάφρον έγ-
γός του μνημονευθέντος
πύργου, προς ποίησιν προ-
χείρου άμαξιτού και έν-
τευθεν είσοδον εις τας με-
γάλας λατομίας των φρ-
σικων βράχων, έφ' ών
έκειτο ό πύργος ήρευνήσα
λοιπόν ταύτην έπ' όλίγον
δοκιμαστικώς (εικόν 30
31 33 34 τó τλ) και μετ'
ού πολυ συνήνησα σχί-
ζας τινάς στηλών, ύπο-
δεικνυσάσας ότι ή έν-
ταυθα ύπαρξίς έπιψη-
μένου έξωτερικου πύργου,
ένέχοντος στήλας, ήτο πι-
θανοτάτη.

Τήν γνώμην ταύτην
τά μέγιστα τότε ένίσχυσε
τό σύνηθες έν τοις άνα-
σκαφείσιν ήδη πύργοις
προστατευτικόν τοιχαρίον,
οπίνιος εϋρον και έν-
ταυθα σαφή ίζην έξω
της Δυσμηκής πλευράς,
έπ' αυτού του σημερινού
εδάφους διαφαινόμενα

(βλ. παρένθ. πίν. δ'), άτινα ένισχυού άνέσκαφα, ίνα βεβαιώσω.

Ουτω λοιπόν έπιμονώτερον περαιτέρω δοκιμάσας και
εϋρύτερον σκάψας επί της τάφρου των λατόμων, ής δια-
κρίνει τις έτι όλίγον τó τέρμα έμφανές έν εικ. 31 και 33,
άνεκάλυψα μετ' ου πολυ τó λίθινον διάκενον και την έξω
όψιν του λιθίνου έπίσης τοίχου της Δυσμηκής πλευράς του
έπιψημένου μεγάλου πύργου (εικόν 31 33), και άφθόνως
στήλας ήρξάμην εϋρίσκων έν αυτοις από της 23ης Φεβρουα-
ριου, ών πρώτη ή του Αμμοφρίου. Η υπό των λατόμων
διατάραξις του μέρους τούτου της Δυσμηκής πλευράς είναι
έμφανής μάλιστα έν τη εικ. 31.

Έντευθεν ή έργασία καθίστατο άσφαλής και εύκολος
ύπήρξε δε μέγιστον εϋθύχημα τó ότι οι λατόμοι είχαν
έγκαταλίπει ένωρίς την ποιηθείσαν εκεί τάφρον, κρίναντες
βεβαίως δυσχερεστέραν την διά του πύργου είσοδον εις
τας λατομίας και δαπανηρότεραν την έξαγωγήν των άρ-
χαίων τούτων λαξευτών λίθων της άπ' εύθείας από των

φρσικων βράχων λιθοτομίας· διό προυχώρησαν περί τά
είκοσι μέτρα ύψηλότερον Ανατολικώς (εικόν 30 34 35 36
37 τó ελ) και έκειθεν έποίησαν την άναγκαιούσαν αυτοις
άμαξιτόν, μη άφάμενοι περαιτέρω μηδόλως ένταυθα του
έπιψημένου πύργου, ως ίκανώς βαθέως κειμένου.

Όσαύτως λίαν εύτυχές γεγονός ύπήρξεν ή σύντονος
και πλήρης άνασκαφή και έξερευνησίς άπαντος του πύργου
τούτου άνευ ουδεμιás διακοπής· διότι, άν άνεβάλλετο και
της έργασίας ταύτης ή περάτωσις (πρβ. άνω σελ. 30-31),
θα έπήρχοντο άναμφιβόλως σημαντικά βλάβαι έκ της διεισ-
δύσεως των όμβριών ύδάτων, κατά τόν χειμώνα μάλιστα,

διά των άνοιχθεισών δο-
κιμαστικων τάφρων εις
τό διάκενον και τους τοί-
χους επί των έν αυτοις
στηλών.

Έπουήθη δε ό πύργος
ούτος, καθ' α ό δεύτε-
ρος, αλλά μετά πολυ μεί-
ζονος έπιμελείας· αι έξω-
τερικαι δηλα δή όφεις
των λιθίνων τοίχων των
τριών έτεκταθεισών πλεν-
ρών εκτίσθησαν ήδη από
του έξισωθέντος φρσικου
βράχου κατοπιάτω διά με-
γάλων λαξευτών κυβολί-
θων, ληφθέντων έκ προ-
γενεστέρων έμφανώς οί-
κοδομημάτων και έπιμε-
λως άρμοζομένων άλλή-
λοις, ως έν τω πρώτω
πύργω, μετά των προση-
κόντων εϋθυντικων δια-
ζωμάτων (εικόν 31 32
37 38 39)· χωήσις έκλε-
κτου πηλού λίαν συνεκτι-
κού κατά την προσαρμο-
γήν αυτών έβεβαιώθη και
ένταυθα· έντειχίσθησαν
δε όμοίως και βάθρα
πολλά και στήλαι μεγάλαι.

Αϊδ' έσωτερικαι όφεις
των τοίχων τούτων έποιή-
θησαν διά μικροτέρων λί-
θων (εικόν 33 34 35
36 38), καλώς μόν ήρ-
μοσμένων και στερωτός,

άλλ' άνευ έπιδεικτικής έπιμελείας· διότι δέν έφαινοντο
ουδόλως ένεκα των συμπαραπεσόντων λίθων του διακένου
ένταυθα και κατά τó ίκανώς εϋρθ πάχος των τοίχων πάν-
των έντειχίσθησαν πάμπολλαι στήλαι, όροφοι μνημείων,
βάθρα κτ., όρατά μάλιστα έν εικ. 34 35 36.

Ουτως ήρθησαν οι λιθινοι τοίχοι εις ύψος ένός και
ήμισους μέχρι τεσσάρων μέτρων, αναλόγως της κλίσεως
του φρσικου βράχου· τó δε περαιτέρω ύψος, ίκανώς μέγα
βεβαίως, έποιήθη έκ πλίνθων ώμων, καθ' α επί των προη-
γουμένων πύργων.

Η δε γόμωσις του διακένου (εικόν 30 34), καιτοι
ύπήρχε και ένταυθα, ως έν τω δευτέρω πύργω, κλίσις τις
βαραθρώδης του φρσικου βράχου, του προβεβλημένου πρό
της Νοτίας πλευράς του έσωτερικου πύργου, έτελέσθη ουχί
είζη, ουδέ μετά σπουδής, άλλ' έπιμελέστατα· διότι οι τε

Εϊκόν 33. Η Δυσμηκή πλευρά του έπιψημένου πύργου πρό της έξερευνησεως.
ΕΔ-ΕΔ' = ή έσωτερική όψις αυτης· ΕΠ = ή έξωτερική όψις· ΤΑ = ζάτω
τέρμα της τάφρου των λατόμων· επ = ό έσωτερικός πύργος·
Β-Β' = φρσικου βράχου· Δ = διάκενον, τó άνω ήμισυ
έξερευνηθέν.

1) Βλ. περί αυτού Πρακτικά 1912 177-189.

κοινοί, μικροὶ τὰ πολλὰ λίθοι, καὶ αἱ ὁμοίαι στήλαι ἐκτί-
ζοντο μετὰ πηλοῦ κατὰ τοιγάρια παράλληλα τῆς Νοτίας
πλευρᾶς, τρία μὲν κατωτάτω ἀπὸ τοῦ βόρῳ, πληρουμένων
δι' ὁμοίου ὕψους καὶ τῶν μεταξὺ αὐτῶν τεσσάρων ἡμι-
διαζένων, δύο δ' ἐπὶ τοῦ οὕτω σχηματισθέντος πρώτου
λιθίνου ὑποστρώματος, ἔχοντος ὕψος δύο μέχρι τριῶν μέ-
τρων, κατὰ τὰ μεταξὺ τῶν ὑποκειμένων τριῶν τοιχαρίων
διαστήματα¹⁾, τῶν τριῶν οὕτω σχηματιζομένων νέων ἡμι-
διαζένων ὁμοίως πληρουμένων λίθων καὶ στηλῶν.

Ἔνεκα λοιπὸν τῆς πρὸς ταῦτα χρήσεως πηλοῦ ἐν τε τοῖς
λιθίνοις τοίχοις καὶ ἐν τῷ διακένῳ ἀπετυπώθησαν πολλα-
χοῦ αἱ βαφαὶ πολλῶν στηλῶν ἐπὶ τῶν συμπαγῶν χωμάτων·
πάντα δὲ τὰ τοιαῦτα ἀρνητικὰ πολύχρωμα ἀποτυπώματα
διετηρήσαμεν, ὄντα πολλῶν πλείονα ἢ ἐν τῷ δευτέρῳ πύργῳ,
ἐξ αἰτίας τῆς ἐπιμελεστεράς ἐνταῦθα κτίσεως.

Οὕτως ἄρα ἐπετελέσθη συμπαγῆς λιθίνη θεμελίωσις
ὑψους τριῶν μέτρον, ἐξ ἧς ἐκτίσθη ὁ ὄγκος τῶν
ὁμῶν πλίνθων ἐπὶ τε τοῦ διακένου ὅλου καὶ ἐπὶ τῶν τοί-
χων τοῦ πύργου, συναφῆς βεβαίως ἐφ' ἱκανόν, ἀλλ' ἄγνω-
στον ὕψος· ἐκεῖθεν θὰ ὑψοῦντο ἔτι ὀλίγον οἱ τοῖχοι
μόνον, πρὸς ἀπαρτισμὸν ἐπάλξεων καὶ πυροβολείων, ἐστε-
γασμένων πολλαχοῦ· διότι εὐρέθησαν, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ
πύργῳ, κατὰ κανονικὴν γραμμὴν πτώσεως ἔξω τῶν τριῶν
πλευρῶν, πολυάριθμοι κεραμίδες στέγης, τῆς αὐτῆς, ὡς ἐν
ἐκείνῳ καὶ τῷ δευτέρῳ, ἐργασίας καὶ τὰ αὐτὰ ἢ καὶ τινα
ιδιάζοντα ἐνσφράγιστα μονογραφήματα καὶ τύπους φέρου-
σαν εὐρέθησαν δὲ καὶ τινες μεγάλαι λίθιναι σφᾶϊραι ἐκ
πετροβόλων μηχανῶν ἐν τε τοῖς τοίχοις καὶ ἐν τῷ διακένῳ
καὶ ἔξω αὐτῶν.

Ἄλλὰ κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν πλευρὰν καὶ τὴν Νο-

Εἰκὼν 34. Ἀποψὲς τῶν ἔσω τοῦ ἐπιψημένου πύργου ἐκ Νότου πρὸς Βορρᾶν, ἤδη ἀνασκαπτομένων. ΑΤ—λιθίνος τοῖχος τῆς ἔσω ὕψεως
τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς· ΠΤ—πλίνθινος τοῖχος αὐτῆς· ΕΑ—ἑτέρα εἰσοδος νεωτέρων λατόμων· ΑΔ-ΑΔ'-ΑΔ''—λιθίνον διάκενον·
ΠΑ—πλίνθοι ἐπ' αὐτοῦ· ΤΑ—τάφρος λατόμων· επ—ὁ ἐσωτερικὸς πύργος.

τίας παρατηρήσαμεν ὅτι τὸ ἥμισυ τοῦ πάχους τῶν τοίχων
ἐποιήθη πολλαχοῦ τὰ μὲν ἔσω λίθινον, τὰ δ' ἔξω πλίνθι-
νον (εἰκὼν 32· 34· 35· 36), καὶ ὅτι τοῦτο ἐτελέσθη ἀρχῆθεν ἐκ
προνοίας, οὐδ' ἔσχεν αἰτίαν διατάραξιν τινα μεταγενεστέραν
ἢ κρημνισιν· τὸν λόγον τῆς διαφορᾶς ταύτης ἐξεθέσαμεν
ἐν τοῖς ἄνω σελ. 27-28.

Πρὸς τούτοις ἐσημείωσα ὅτι ὁ πλίνθινος τοῖχος ἔβη
κλιμακῆδὸν ὑψηλότερος μὲν ἐκ Νότου, ταπεινότερος δὲ
κατ' ὀλίγον πρὸς Βορρᾶν καὶ ὅτι ἄρα τὸ λίθινον διάκενον
δὲν εἶχεν ἐξισωθῆ ἔντελῶς ὀριζοντιῶς²⁾ καὶ τοῦτο φαίνε-
ται πιθανόν ὅτι λόγον ἔχει τὴν ιδιάζουσαν ἀντίστασιν κατὰ
τῶν διαορηκτικῶν τοῦ τεύχους πολιορκητικῶν μηχανῶν, ἧτοι

καθαρῶς ἀμυντικόν, καθ' ἃ οἱ ἐπὶ τοῦ δευτέρου καὶ ἄλλων
πύργων διφυεῖς ἐπίσης τοῖχοι.

Τὸ εὐεργετικὸν ὅμως χῶμα τῶν πλίνθων τούτων καταρ-
ρεῦσαν, διελύθη σὺν τῷ χρόνῳ ἔνεκα τῆς καλλιεργίας, τοῦ
ἐπικλινούσης τοῦ ἐδάφους καὶ τῶν τάφρων τῶν λατόμων
οὕτως, ὥστε οἱ λίθινοι τοῖχοι καὶ ἡ ἐκ στηλῶν γόμωσις
τοῦ διακένου εὐρέθη πολλαχοῦ εἰς ἐλάχιστον βάθος ἀπὸ
τῆς σημερινῆς ἐπιφανείας, οὐ σχεδὸν ἡπατετο τὸ ἄροτρον
(εἰκὼν 30· 34· 36)· μία μάλιστα στήλη τῶν καλῶν, ἐκτισμένη
ἀνωτάτω ἐπὶ τοῦ τέρατος τοῦ διακένου, εὐρέθη κατὰ χώραν,
διαξεομένη ἤδη ὑπ' αὐτοῦ, καὶ θὰ εἶχε καταστραφῆ βεβαίως,
ἂν μὴ αἱ βαφαὶ ἐκεῖνο πρὸς τὰ κάτω καὶ ἡ στήλη αὐτὴ
δὲν ἦτο στερωτῶς ἠρμοσμένη ἐκεῖ διὰ πηλοῦ.

Καὶ ἐκ τούτου λοιπὸν τοῦ γεγονότος ἐν τῷ τρίτῳ πύργῳ
ἀποδεικνύεται ὁπόσον δικαίως ἐνεμένομεν τῇ γνώμῃ τῆς
συντόνου ἀνασκαφῆς ἀπάντων τῶν ἐνεχόντων στήλας πύρ-
γων· διότι οὕτω μόνον εἶναι δυνατόν νὰ προληφθῆ ἡ πε-

¹⁾ Βλ. τὴν τομῆν ἐν τῷ παρενθ. πίν. Δ'.

²⁾ Ἐν τῇ τομῇ τοῦ παρενθ. πίν. Δ' μόλις παρεστάθη ἡ μικρὰ
ἄλλως κλιμακῆδὸν αὐτῆ ἀνάβασις τοῦ διακένου.

ραιτέρω καταστροφή, ἣν πάντως θὰ ὑφίστανται ὑπὸ τῆς ἀτμοσφαιρῆς καὶ τῆς καλλιτεργίας, τὰ οὕτως ὑποκείμενα ἀρχαῖα, ἐφ' ὅσον ἀνεβάλλεται ἡ ἐξαγωγή αὐτῶν.

Τὸ δὲ σύνηθες προστατευτικὸν τοιχάριον δὲν ἀπεκαλύψαμεν πανταχοῦ, ἐπειδὴ οὐδεὶς λόγος ὠφελείας ἢ χρησιμότητος ἐπέβαλε τοῦτο· διότι ἐβεβαιώθημεν ἄρτι τοῦδε ὅτι

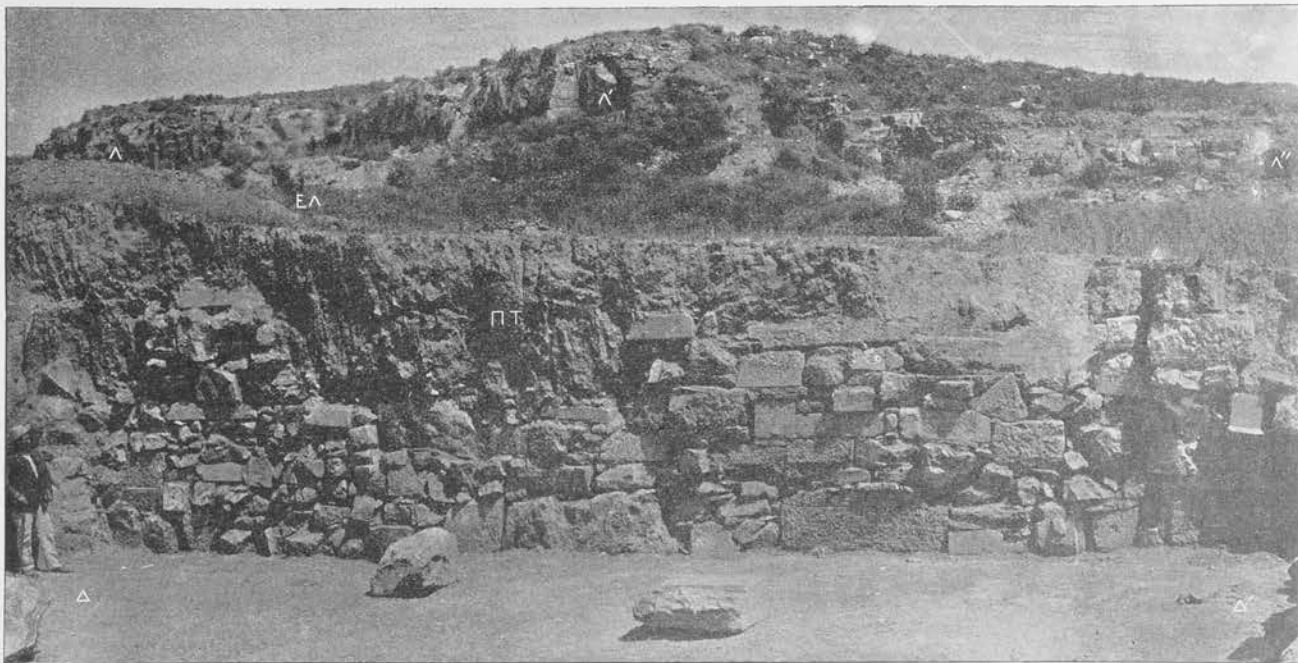

Εἰκὼν 35. Ἐπιπέδον τῶν ἐσῶ τοῦ διακένου ἐκ Νότου πρὸς Βορρᾶν μετὰ τὴν πλήρη ἐξερευνησίν. ΔΤ-ΔΤ' = λιθίνος τοίχος τῆς ἐσωτερικῆς ὄψεως τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς· Δ-Δ'-Δ'' = τὸ διακένον, τελείως ἐξερευνηθέν· Β-Β'-Β''-Β''' = φυσικοὶ βράχοι μετ' ἰχνῶν λατομικῶν σφηνώσεων· επ = ὁ ἐσωτερικὸς πύργος· ΕΛ = εἴσοδος νεωτέρων λατόμων.

τὸ μετὰ τῶν τοίχων τῶν ἐπιμνησθέντων πύργων καὶ τῶν τοιχαρίων τούτων διάστημα δὲν ἐνέχει στήλας, ἐξαιρέσει τῆς Δυσμικῆς πλευρᾶς τοῦ πρώτου πύργου, ἔνθα ὅμως αὐτὸ μὲν

δὲν εὐρέθη, οὐδὲ θὰ ὑπῆρχε πιθανῶς, ὁ δὲ χώρος πρέπει καὶ περαιτέρω τοῦ ἀνασκαφέντος ἤδη νὰ ἐξερευνηθῇ.

Καὶ ἐν τῷ πύργῳ τούτῳ μετὰ μεγάλης ἡμῶν κόπης

Εἰκὼν 36. Ἡ ἐσὸς ὄψις τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐπιμνησθέντος πύργου πρὸ τῆς κρημνίσσεως. Δ-Δ' = τὸ διακένον, τελείως ἐξερευνηθέν· ΠΤ = πλίνθινον τμήμα τοῦ τοίχου μετὰ τὸν λιθίνον· ΕΛ = εἴσοδος νεωτέρων λατόμων· Λ-Α'-Α'' = παλαιὰ καὶ νεότερα λατόμια.

ἐκρημνίσσαμεν τοὺς ὄρθαιους λιθίνους τοίχους, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ· διότι ἦσαν πολλὰ καὶ μεγάλα στήλαι ἐντεταχισμένοι ἐν αὐτοῖς, ὁρατὰ μάλιστα ἐν εἰκ. 34 35 36· ἀλλὰ τὴν κρημνίσιν ἐξετελέσαμεν μετὰ πάσης δυνατῆς εὐλαβείας, ἀφέντες ἱκανὸν διάστημα σφόν πολλαχοῦ αὐτῶν, μάλιστα κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν πλευρᾶν (εἰκὼν 37), καίτοι εἶδομεν

ὅτι παρὰ τὴν γωνίαν κατωτάτω ὑπῆρχον δύο στήλαι, ἐπὶ τοῦ βράχου ἐκτισμένοι ὡς τινεσὺς εὐθυνητῆρι (εἰκὼν 32)· ταύτας ἀφῆκαμεν κατὰ χώρον, ὡς εἶχον, χάριν τοῦ τοίχου, ἐπειδὴ αὐτὰ μὲν εἶναι πιθανότατον ὅτι ἐλάχιστα δύνανται νὰ διατηρῶσιν ἴσχη βαφῶν, ὁ δὲ τοίχος θὰ ἐξηφανίζετο ὅλος, ἀν καὶ αὐτὰς ἠθέλωμεν ἐξαγάγει ἐκεῖθεν.

Ἐπὶ τοῦ ἐσωτερικοῦ πύργου (εἰκὼν 30-31-33-34-35) οὐδεμίαν ἔρευναν ἐξετελέσαμεν, ὄντες σχεδὸν βέβαιοι ἐκ τῆς ἐπὶ τοῦ δευτέρου πύργου γενομένης ἤδη δοκιμασίας ὅτι ἐν αὐτῷ δὲν ὑπάρχουσιν ἀρχαῖα ἀντικείμενα· ἀλλ' ἐπειδὴ, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν κάτω ἐν κεφ. ια' ἐδάφ. 1 λεγομένων, ἐντεῦθεν πού ἐγγὺς διήρχετο τὸ τεῖχος τῶν Παγασῶν, καὶ ἔξω αὐτοῦ ἄρα θὰ ὑπῆρχον παρὰ τὸν πύργον τοῦτον τάφοι καὶ στήλαι, ἀρχαιότεραι τῆς κτίσεως τοῦ τεῖχος τοῦ Δημητρίου, ὑποπτεύομεν ὅτι δὲν ἦτο ἀδύνατον ἤδη οἱ κτίσται τοῦ βασιλέως τοῦτου νὰ εἶχον εὑρεῖ καὶ ἐντεῖξοις τοιοῦτον ὕλικόν· πρὲς ἄρα νὰ τελεσθῆ καὶ ἐν αὐτῷ μικρά τις ἔρευνα.

Σημειωτέον δὲ ὅτι ἐπὶ τῆς γωνίας τῆς Νοτίας καὶ Δυ-

σμικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐπιψημημένου πύργου καὶ παρ' αὐτὴν εἶναι ἐκτισμένοι τεράστιοι κυβόλιθοι λαξευτοὶ (εἰκὼν 31-38-39), ὧν οὐδαμοῦ εἶδομεν ὁμοίως μεγάλους, ἐξ ἄλλου μὲν τινος ληθθέντες προγενεστέρου οἰκοδομήματος, ἐμφανῶς δὲ συγγενεῖς ἀλλήλοις αὐτοὶ τε καὶ ἕτεροι ὀλίγον μικρότεροι, τοῦ αὐτοῦ ῥυθμοῦ καὶ κατεργασίας· ἐκ τούτων καθίσταται πιθανὸν ὅτι παρὲξ τοῦ πύργου τούτου σημαντικόν τι οἰκοδόμημα, ἐξ οὗ ἐλήφθησαν οἱ λίθοι οὗτοι πάντες.

Τὸ οἰκοδόμημα τοῦτο δύναται τις νὰ σχετίσῃ πρὸς ἐπιτάφιον μεγαλοπρεπὲς μνημεῖον πιθανώτερον, ἢ πρὸς ναὸν ἢ τι ὅμοιον διότι οὐδεμία ἀναθηματικὴ στήλη ἢ τμήμα αὐτῆς εὐρέθη ἐνταῦθα, οὐδ' ἄλλο τι ἀνάθημα, πλὴν δύο,

Εἰκὼν 37. Ἡ Ἀνατολικὴ πλευρὰ τοῦ ἐπιψημημένου πύργου μετὰ τὴν κρήνην, ἐκ τῶν ἐσῶ ὁρωμένων. Ν—ἡ Νοτιὰ πλευρὰ Β—βάθρον, ἐντετειχισμένον· ΕΠ—τὸ ἐσω τέρμα τοῦ πάχους τοῦ τοίχου Δ—τὸ διάκενον, ἐξερευνηθέν· ΦΒ—φυσικοὶ βράχοι· ΕΛ—εἴσοδος νεωτέρου λατόμου.

βωμῶν παραλληλεπίπεδων, μελανολίθου, καλῶς λελαξευμένων, ὧν ὁ ἕτερος φέρει ἀπλᾶ ἀνάγλυφα κοσμήματα κλάδων· οἱ βωμοὶ οὗτοι θὰ ἀνήκωσι μᾶλλον ἀφρηοῖσθεσι νεκροῖς, ἤτοι δὲ ἱερῷ τινὶ θεοῦ ἢ ἡρώος.

Διὸ ἐκφράζομεν ἐν τῷ παρόντι τὴν ὑποψίαν, μήπως τὸ οἰκοδόμημα ἦτο ἡρώϊόν τι ἢ μανσσωλεῖον ἐπίσημον, ἐκτισμένον ἐν τῷ ἐμφανεῖ ἐπὶ βαθέως ὑποκειμένου τάφου, μεγάλου τινός ἢ πλουσίου ἀνδρός, καθ' ἃ τὸ ὑφ' ἡμῶν ἐν Φεραῖς εὐρέθην¹. Ἴσως λοιπὸν καὶ πρὸς τὸν τάφον αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Δημητρίου δύναται τις νὰ σχετίσῃ αὐτό, λαμβάνων ὑπ' ὄψιν τὴν περὶ τῆς μεγαλοπρεποῦς ταφῆς τῶν ὁσίων αὐτοῦ διήγησιν τοῦ Πλουτάρχου² ὑπὸ τοῦ υἱοῦ

αὐτοῦ Ἀντιγόγου, μάλιστα τὴν φράσιν ὅτι ταῦτα εἰς Δημητριάδα κομίσας, ἔθηκεν (ἐνν. ἔθαφεν ἐν Δημητριάδι).

Τὸν τάφον δὲ τοῦ Δημητρίου ἀναμένομεν βεβαίως τοῦ Μακεδονικοῦ ὄντα τρόπου, θαλαμοειδῆ δηλὸν ὅτι, βαθύτατα ἐκτισμένον καὶ ἡρώϊον ἐπάνω ἔχοντα· καὶ αὐτὸ μὲν θὰ ἐκρημνίσθη κατὰ τὰς συγὰς ἐφόδους ἐναντίον τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, περὶ ὧν βλ. κάτω κεφ. ια' ἐδάφ. 3· ὁ δὲ τάφος δὲν θὰ εὐρέθῃ, ἢ δὲν θὰ κατεσκάφη ὑπὸ τῶν ἐπισκευαστῶν· διότι λίθοι πόρινοι, ἐξ ὧν συνήθησθε ἐπιούνητο οἱ θαλαμοειδεῖς τάφοι³, δὲν εὐρέθησαν ἐν τῷ πύργῳ τούτῳ, οὐδ' ἐν ἄλλῳ τῶν ἀνασκαφέντων.

¹) Πρὸς. Πρακτικὰ 1907 153-157 πίν. Β' εἰκ. 2. Καὶ ἐν (Γονυκογονιδίων) Ὀλυμπιάδι Γόνων φανίνεται ὅτι ὑπάρχει παρὰ θαλαμοειδῆ τάφον ἡρώϊόν τι, περὶ οὗ βλ. Πρακτικὰ 1911 323-329.

²) Ἐν βίβλ. Δημητρίου κεφ. 53 «Ἀντιγόγος... ἔθετο τὴν ὑδρίαν χρυσήλατον οὖσαν. αἱ δὲ πόλεις... στεφάνους ἐπέφερον τῇ ὑδρίᾳ...»

ἢ τε κάλις... περιφανῆς ἐρωῶτο πορφύρα βασιλικῆ καὶ διαδήματι κεκοσμημένη... ἐπενεχθεῖσθον δὲ τιμῶν καὶ στεφάνων περὶ Κόρινθον, εἰς Δημητριάδα κομίσας ἔθηκε τὰ λείψανα, πόλιν ἐπόνυμον ἐκείνου».

³) Βλ. τῆς ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημ. 1909 πραγματείας μου σελ. 27-30, καὶ διὰ τὰ περὶ τῶν ὑπὸ τοῦ Πλάτωνος λεγομένων «ποτίμων λίθων» ἐξηγηθέντα ἐκεῖ ἐν σελ. 43-44.

Ὅντως δὲ ὀλίγον ἔξω τῆς Νοτιοδυτικῆς γωνίας τοῦ ἐπισημμένου πύργου (εἰκὼν 38-39 τὸ Ν) παρατηρήσαμεν ὅτι

Εἰκὼν 38. Ἀπομικρὸν τῶν Νοτιοδυτικῶν τεμαχίων τοῦ ἐπισημμένου πύργου πρὸ τῆς κομμίσσεως. EN-EN'-EN''—τὰ ἔσθ' τοῦ λιθίνου τοίχου τῆς Νοτίας πλευρᾶς αὐτοῦ· A—τὰ αὐτὰ τῆς Ἀνατολικῆς· Δ—τὰ αὐτὰ τῆς Δυσμικῆς· δ-δ'—τὸ διάκενον, σχεδὸν τελείως ἐξερευνηθὲν· K-K'—τεράστιοι λαξευτοὶ καθόλιθοι· N—θέσις ὑποκειμένου βαράθρου ἢ μεγάλου θαλαμοειδοῦς τάφου· Δ-Δ'—τὸ Λιγαρόροσμα· ΤΠ-ΤΠ'-ΤΠ''—ἡ θέσις τῶν τειχῶν τῶν ἀληθῶν Παγασῶν.

τὸ ἔδαφος βυθίζεται εὐχερῶς, τὰ δὲ ὀμβρῖα ὕδατα καταλί- νονται ταχέως ταῦτα μνημόσιν ὅτι ὑπόκειται βόθρος τις

Εἰκὼν 39. Ὁ τρίτος μέγας πύργος, ὅστις ἐξερευνηθεῖς. A—ἡ Ἀνατολικὴ πλευρὰ αὐτοῦ· NΠ—ἡ Νοτία· ΔΠ—ἡ Δυσμικὴ· Δ-Δ'-Δ''—τὸ διάκενον, πληρωθὲν ἀχρόστου λίθου ὅφ' ἡμῶν μετὰ τὴν ἐξερεύνησιν· K-K'—τεράστιοι λαξευτοὶ καθόλιθοι· N—θέσις ὑποκειμένου βαράθρου ἢ μεγάλου θαλαμοειδοῦς τάφου· Δ-Δ'—τὸ Λιγαρόροσμα· ΤΠ—ἡ θέσις τῶν τειχῶν τῶν ἀληθῶν Παγασῶν.

μέγας, ἢ φυσικὸς ἐν εἴδει βαθέθρου, ἢ τεχνητὸς ἐκ σαφῆς θαλαμοειδοῦς μεγάλου τάφου καὶ ἐπιχώσεως ἐπ' αὐτοῦ.

Τέλος εἶναι ἄξιον ἀναγραφῆς τὸ ὅτι εὑρομεν ἐπὶ τῶν πρὸ τοῦ ἐσωτερικοῦ πύργου βράχων ἐμφανῆ βαθύσματα ἀρμογῆς σφηνῶν σιδηρῶν (πρὸς εἰκ. 35), δι' ὧν ἐλατόμησαν ἐντεῦθεν ἱκανοὺς λίθους οἱ τε τὰ ἐπιτάφια μνημεῖα οἰκοδομήσαντες καὶ μάλιστα οἱ κατασκευάσαντες τὸν ἐπιηξιμένον πύργον, ἐξισοῦντες ταυτοχρόνως καὶ τὸν βράχον· ὅτι δὲ οἱ λίθοι

ἐνταῦθα εἶναι ἐξαιρετικῶς ἰσχυροὶ καὶ ἄξιοι προτιμήσεως ὑπὲρ πάντας τοὺς ἐν τοῖς πέριξ, ἀποδεικνύουσιν αἱ παρακείμεναι μέγισται λατομίαι, ἀρχαῖαί τε καὶ νεώτεραι.

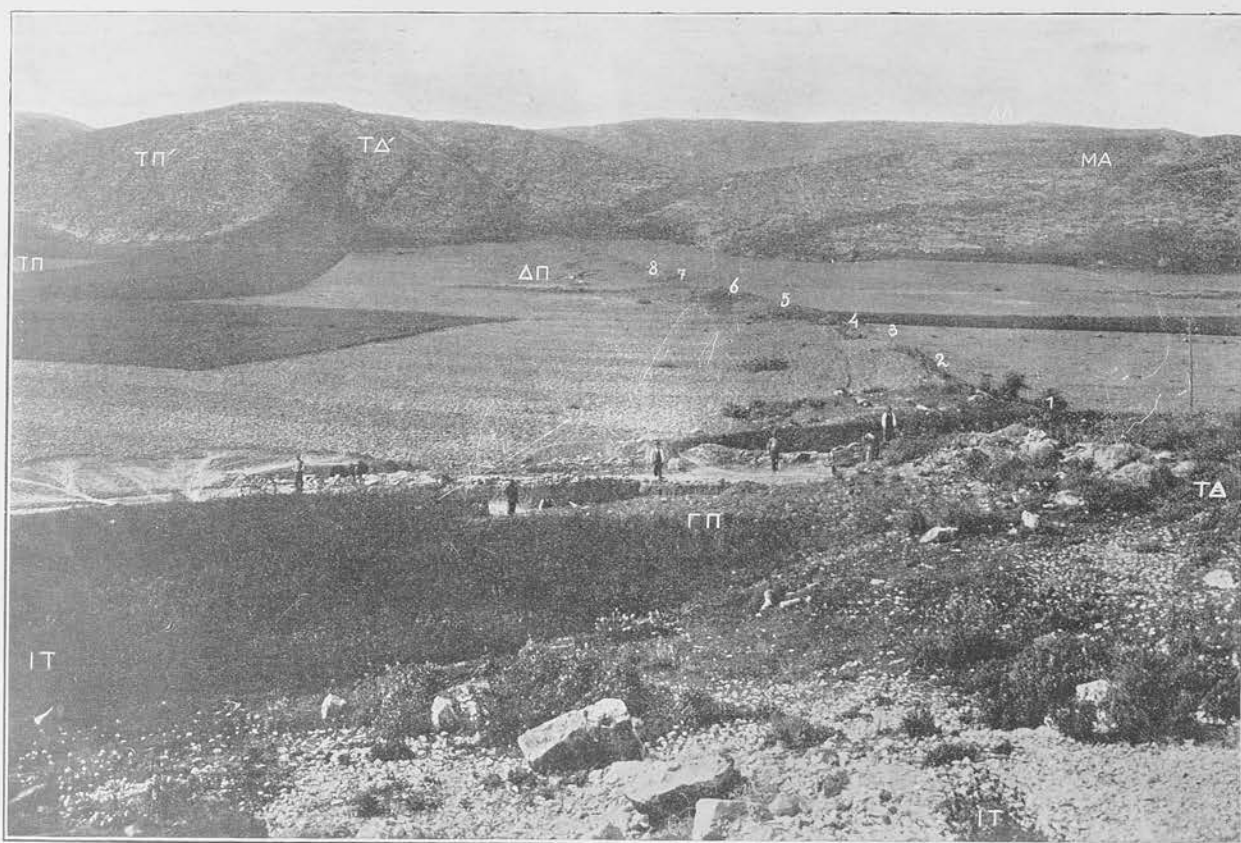
Εὐρήματα δ' ἐκ τοῦ πύργου τούτου ἔσχομεν πολλὰ καὶ σημαντικώτατα, ἐξικνούμενα ἐν γένει τὰ χρήσιμα καὶ λόγου ἄξια μέχρι τοῦ ἀριθμοῦ τῶν διακοσίων τριάκοντα ἕξ¹ ἐν τούτοις περιλαμβάνονται πολλὰ στήλαι ἀκέραιοι, διατηροῦσαι ἄριστα ἢ καλῶς τὰς πολυχρόμους παραστάσεις.

ζ') Τέταρτος μέγας πύργος ἐνέχων στήλας· τὰ κατὰ τὴν Φεραϊκὴν πύλην καὶ τὴν ἄνω ἀκρόπολιν.

(Παρένθετος πίναξ Ε').

Διευθυνόμενοι ἀπὸ τοῦ τρίτου μεγάλου πύργου πρὸς Δυσμὰς ἐπὶ τοῦ τείχους, συναντῶμεν εὐθὺς μὲν μετ' αὐτῶν

καὶ ἐγγύτατα τῆς ἀμαξιτοῦ ἕτερον μικρόν (εἰκὼν 40 τὸ 1), περὶ ὃν διακρίνονται ἐνιαχοῦ ἴχνη τοιχαρίου προστατευτι-

Εἰκὼν 40. Ἡ Νοτιὰ πλευρὰ τοῦ περιβάλου τῆς ἀρχαίας πόλεως. ΤΑ-ΤΔ=διευθύνσεις τοῦ τείχους τῆς Δημητριάδος· ΓΠ=ὁ τρίτος μέγας πύργος· ΙΤ=ἴχνη τάφου παρ' αὐτόν· 1-8=ἕτεροι μικρότεροι πύργοι· ΔΠ=ὁ τέταρτος μέγας πύργος· ΑΑ=ἡ ἄνω ἀκρόπολις· ΜΑ=ἡ μέση ἀκρόπολις· ΤΠ-ΤΠ'=πιθανὴ διεύθυνσις τοῦ Βορείου τείχους τῶν ἀληθῶν Παρασῶν.

κοῦ, ἐπιφανέστα μετὰ τὴν τομὴν τῆς ὁδοῦ, πρὸ ὀλίγου χρόνου γενομένην· ἐκ τούτων δύναται τις νὰ ὑποπτεύσῃ ὅτι καὶ ὁ πύργος οὗτος ἐπιηξήθη καὶ ἐνέχει στήλας, ὧν τινες βεβαίως θὰ ἀποτελῶσι τὰ συμπληρώματα τῶν ἐν τῷ τρίτῳ εὐρεθεισῶν διὸ ἡ ἀνασκαφὴ αὐτοῦ εἶναι τῶν μάλιστα ἐπιβεβλημένων.

Περαιτέρω δὲ προχωροῦντες ὁμοίως, συναντῶμεν ἕτερου μικροῦς πύργους πολλοὺς (εἰκὼν 40 τὸ 2-8), ὧν τινες βεβαίως ἔχουσι ἐπισκευασθῆ, ὡς ἐνιαχοῦ ἐξηκριθῶσα διὰ δοκιμαστικῶν προχειρῶν σαφῶν, καὶ ὡς μνημόσυι τμήματα βάθρων στηλῶν, ἐπὶ τινῶν ἀνωτάτω, ἐπ' αὐτῆς ἤδη τῆς νῦν ἐπιφανείας, εὐρεθέντα· ἀλλὰ δὲν ἐνέμενα ἐν τῷ παρόντι εἰς ἐξερεῦνησιν αὐτῶν, διότι μεταξὺ ἑσῶν ἕτερον μέγαν πύργον, ἐνέχοντα στήλας.

Κεῖται δὲ ὁ τέταρτος οὗτος, ἤδη ἀνασκαπτόμενος, πύρ-

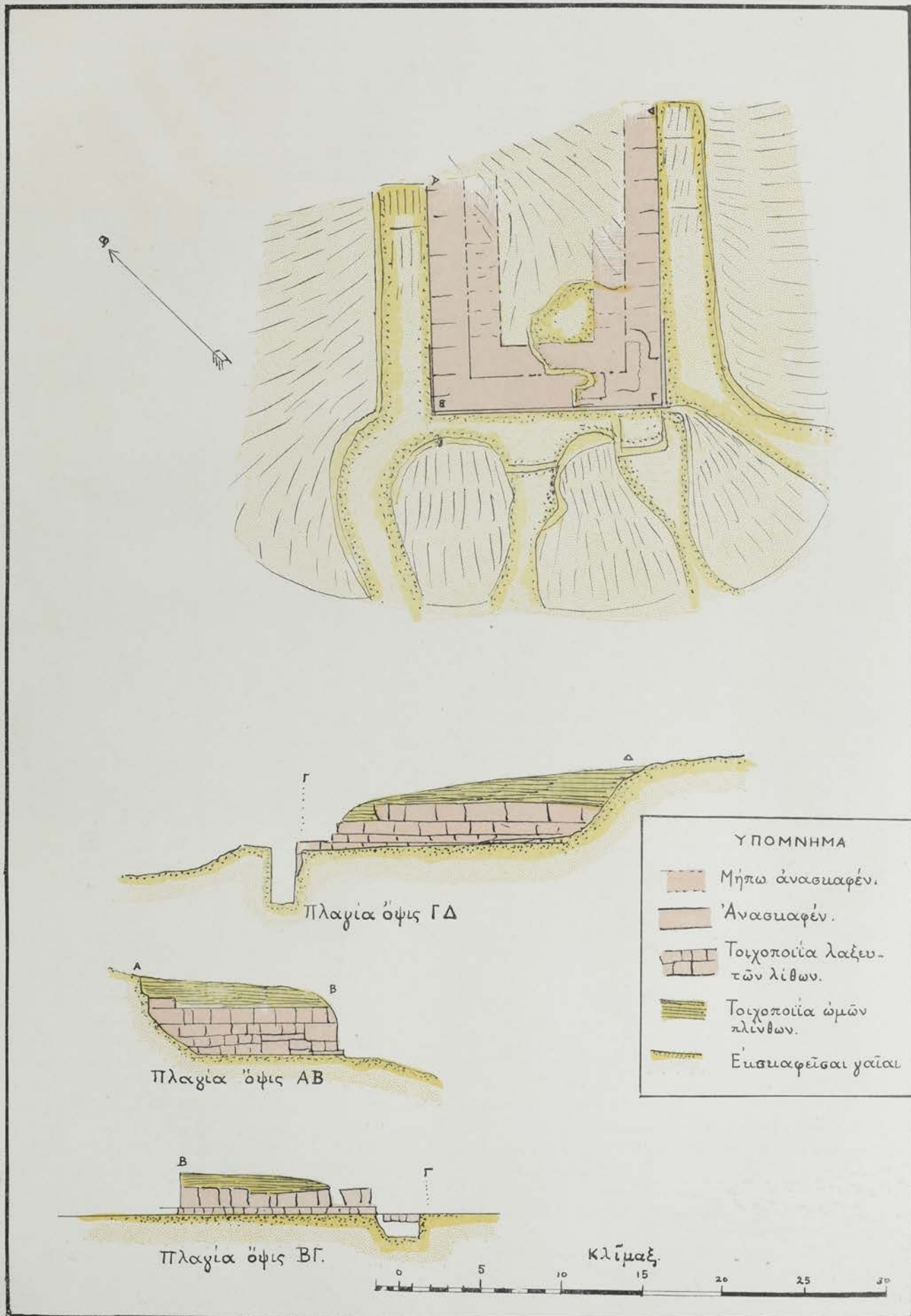
ργος² τελευταῖος ἐν τῇ πεδιάδι, ἐπὶ τοῦ κατωτάτου κρασπέδου τοῦ ἀποτόμου ὄρους, τοῦ συναφοῦς τῷ τῆς μέσης ἀκροπόλεως (εἰκὼν 40 τὸ ΔΠ) πρὸ τῆς ἀνασκαφῆς εἶχεν ἐμφανῆ ὑψηλοῦ καὶ πεπλατυσμένου χωματώδους λόφου, ἱκανῶς ὁμοίου τῷ τοῦ πρώτου μεγάλου ἀνασκαφέντος πύργου (εἰκὼν 41).

Οὐδὲν ὁμῶς ἴχνος οὔτε τοῦ ἐσωτερικοῦ, οὔτε τοῦ ἐπιηξιμένου πύργου διακρίνεται ἐκεῖ κατ' ἀρχάς· ἀλλ' ἐκ τινῶν πάλαι καταπεσόντων καὶ παρακειμένων λαξευτῶν ὀγκολίθων, μάλιστα δ' ἐξ ἀποκομμάτων μαρμαρίνων πλακῶν ἦκασα, ἤδη ἐν τῇ περιηγήσει μου, ὅτι καὶ ἐπαύξησις θὰ εἶχεν ἐκεῖ τε-

¹) Τούτων καταριθμοῦμεν πολλὰ ἐν τοῖς Πρακτικοῖς 1912 185-189.

²) Περὶ αὐτοῦ βλ. Πρακτικά 1912 189-193 καὶ παρένθ. πίν. Α' καὶ Η' τὸ στοιχείον Δ (διορθωμένου εἰς Δ τοῦ Ε).

Παρένθετος πίναξ Ε΄.

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ· ΓΡΑΦΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ — ΠΑΓΑΣΩΝ

Πρόχειρον διάγραμμα τοῦ τετάρτου, ἐν ἐλαχίστῳ μέρει ἀνασυαφέντος, μεγάλου, πλήρους στηλῶν, πύργου τῆς Δημητριάδος (συνταχθὲν ὑπὸ Ἀ. Σ. Ἀρβανιτοπούλου τῷ 1912).

λεσθῆ καὶ ἐντειχισμός ξένου ὕλικού, καίτοι ἐν τοῖς πέριξ οὔτε τάφοι ἀρχαῖοι διεκρίνοντό που, ἴσως λανθάνοντες βαθέως ὑπὸ τὸ σημερινὸν ἔδαφος, οὔτε θεμέλια οἰκοδομημάτων.

Ἄλλ' αἱ μνημονευθεῖσαι ἐνδείξεις ἦσαν ἐπαρκεῖς· οὕτως ἠρξάμην ἀνερευνῶν δι' ἀνασκαφῆς πρῶτον μὲν τὸ τεῖχος, ἐγγὺς τοῦ πύργου, ἵνα εὗρω τὸν ἐσωτερικὸν ἢ ἐπίχουσις ὁμῶς ἐνταῦθα ἐκ τῶν πάλαι καταπεσόντων πλινθίνων τοίχων ἠτο μεγάλη, ἢ δ' ἐργασία τούτου ἔνεκα παρετίετο ἄνευ ταχείας ἐνδείξεως σημείων, ἀσφαλιζόντων τὴν κατ' ἀρχὴν ζητουμένην εἰς τὸ πρόβλημα λύσιν· διὸ ἔσκαψα ἐπ' αὐτοῦ τοῦ

λόφου ἀπ' εὐθείας καὶ εὗρον ταχέως τὸν τοῖχον τοῦ ἐπιρρημένου πύργου κατὰ τὴν Νοτανατολικὴν γωνίαν (εἰκὼν 41 τὸ ΑΠ καὶ 42 τὸ ΝΠ-ΑΠ).

Μετ' οὐ πολὺ δὲ ἀπεκαλύψαμεν ἱκανὸν τῆς ἔξω ὄψεως τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς (εἰκὼν 41 τὸ ΑΠ·ΑΠ·ΑΠ'·ΑΠ'') καὶ ὄλην κατὰ μῆκος τὴν πρόσοψιν τῆς Νοτίας (εἰκὼν 42 τὸ ΝΕ)· ζητήσαντες δὲ κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν γωνίαν αὐτῆς τὸ ὀλικὸν βάθος, εὗρομεν διήζοντα ἐκεῖ τὸν λίθινον τοῖχον ἐπὶ τρία καὶ τι πλεόν μέτρα.

Ἐπὶ τοῦ τοίχου ὁμῶς τούτου οὔτε ὁ ἕνθεμός, ὃν εἶδομεν ἐν τοῖς ἄλλοις τρισί, διεκρίνεται ὡς στενῶς ὁμοίος, οὐδὲ

Εἰκὼν 41. Ὁ τέταρτος μέγας πύργος, ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμὰς ὁρώμενος. ΑΠ=ἡ ἔξω ὄψις τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐπιρρημένου πύργου· ΑΠ·ΑΠ'·ΑΠ''=τὸ πᾶχος αὐτῆς· ΑΠ·ΑΠ''=τὸ μῆκος αὐτῆς, ἐφ' ὅσον ἀνεσκάφη· ΑΠ''·ΑΠ'''=τὸ ὕψος αὐτῆς, ὁμοίως· Σ=στήλαι ἐν τῷ τοίχῳ αὐτῆς· απ·απ'=τὸ πᾶχος τοῦ ἐσω συμφυροῦς αὐτῆς λίθινου τοίχου· απ'·απ''=τὸ ὕψος αὐτοῦ· σ=στήλαι ἐν αὐτῷ· Δ=τὸ πλινθίνον διάκενον.

τὸ πλῆθος τοῦ ἐντειχισμένου ξένου ὕλικού ὑπῆρχεν, ὡς ἐν ἐκεῖνοις· διότι οἱ πλείστοι τῶν λίθων ἦσαν κοινοί, ἀλλάξετοι μὲν τὰ πολλὰ οἱ ὑπὸ τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος κείμενοι καὶ οὐχί λίαν ἐπιμελῶς, καίτερον στερωῶς, ἡρμωσμένοι, οἱ δὲ ὑπὲρ αὐτὸ λαξευτοὶ μὲν καὶ καλῶς διατεθειμένοι καὶ πιθανώτατα ἐκ ξένου προγενεστέρου οἰκοδομήματος εἰλημμένοι, ἀλλ' ἐπίσης κοινοὶ (εἰκὼν 41·42).

Μόνον τὸ εἶδος ὑπὲρ τὸ ἀρχαῖον ἔδαφος φαινόμενον διάζωμα ἀπετελεῖτο καθ' ἅπασαν τὴν Νοτίαν καὶ τὸ ἀνασκαφέν μέρος τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἐκ μεγάλων πλακῶν λευκοῦ μαρμάρου, ὃν μία, ἐξαχθεῖσα, εἰδείξεν ἄνω ἀπλοῦν καὶ λεπτὸν ὀριζόντιον γείσον, λείαν δὲ εἰργασμένην ἐπιφάνειαν· ἐξ αὐτῆς καθίστατο ἐμφανὲς ὅτι ἅπασαι αἱ πλάκες αὐταὶ ἀπετέλουν ποτὲ τὸν στυλοβάτην οἰκοδομήματος, ἴσως μικροῦ τινος ναοῦ, ἢ μεγάλου ἐπιταφίου μνημείου, παρακειμένου.

Ἄλλὰ καὶ οἱ λοιποὶ λαξευτοὶ ὀγκόλιθοι ἐμφανίζονται στενὴν πρὸς ἀλλήλους συγγένειαν, ἔχουσι δὲ πολλοὶ λαβὰς ἐξεχούσας περὶ τὸ μέσον καὶ ὁμοιομόρφους, ἐφ' ὧν εἶναι κεχαραγμένα διὰ τῆς βελόνης ἄδρῶς μεγάλα ἀρχιτεκτονικὰ

γράμματα τοῦ ἀλφαβήτου· ἐπειδὴ δὲ καὶ οἱ ὑποκείμενοι ὀγκόλιθοι ἐφαινοντο ἐκ τοῦ μεγέθους συγγενεῖς ὁποσδήποτε, ἠγάσαμεν ὅτι ὅλον κρηπίδωμα ξένου οἰκοδομήματος, ἠρμωμένου εἰς τρίτον ἀναβαθμὸν, εἶχε ληφθῆ πρὸς κτίσιν τοῦ ἐπιρρημένου τούτου πύργου· δύναται λοιπὸν νὰ ἀναπαρασταθῆ τὸ κτίσμα ἐκεῖνο, ἐξαγομένων τῶν λίθων ἀπάντων.

Ἡ αὐτὴ τάξις τῆς τοιχοδομίας καὶ ὁμοίως συγγενεῖς λίθοι καὶ πλάκες μαρμάρου τοῦ διαζώματος ἐνεφανίσθησαν καὶ κατὰ τὴν ἀνασκαφὴν μέρος τῆς Δυσμικῆς πλευρᾶς, ἣς ἔξω, ὡς καὶ τῶν δύο ἄλλων, ἠρξάτο διαφανομένη ἢ γραμμὴ πτώσεως τῶν ὑπερκειμένων ποτὲ πλινθίνων τοίχων καὶ πολυάριθμοι κεραμίδες τῶν ἐστεγασμένων ποτὲ ἐπάλξεων καὶ πυροβολείων τοῦ πύργου εὐρέθησαν, τοῦ αὐτοῦ μεγέθους καὶ πηλοῦ, ὡς ἐν τοῖς προηγούμενοις, καὶ τὰ αὐτά, καὶ τινὰ ἴδια, πρόστυπα μονογραφήματα φέρουσαι· εὐρέθη δ' ἐν τῷ τοίχῳ τῆς Νοτίας πλευρᾶς καὶ χαλκοῦν νόμισμα, λίαν ἐφθαρημένον.

Καὶ ταῦτα μὲν πάντα ἐνεδείκνυον τὸ ταυτόχρονον τῆς ἐπισκευῆς καὶ τοῦ πύργου τούτου μετὰ τῶν ἄλλων· ἀλλ' ἐν τῇ προόδῳ τῶν ἀνασκαφῶν πρὸς τὰ ἔσω αὐτοῦ παρουσιάσθη

σημαντική διαφορά· κορημίσαντες δηλαδὴ μέρος τοῦ τοίχου τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς (εἰκὼν 41 τὸ ΑΠ-ΑΠ') καὶ εὐρόντες ἐν αὐτῷ ξένους λαξευτοὺς λίθους καὶ πολλὰ τμήματα στηλῶν καὶ γεισωμάτων, συνηγήσαμεν περαιτέρω οὐχὶ τὸ ἀναμενόμενον λίθινον διάκενον, ἀλλὰ τοίχον δεύτερον, ἐσωτερικόν, ἰσοπαγῆ τοῦ ἐξωτερικοῦ, ἐν εἶδει ἐπενδύσεως, ποιηθέντα μὲν ἐκ λίθων μικροτέρων τὰ πολλὰ καὶ φυσικῶ τῷ λόγῳ ἀμελέστερον, ἐνέχοντα ὅμως ἐπίσης τμήματα στηλῶν καὶ ἄλλων προγενεστέρον μνημείων.

Εἶχεν ἄρα ἀπαρτισθῆ διπλοῦς λίθινος τοίχος (εἰκὼν 41 τὸ ΑΠ-ΑΠ' καὶ 42 τὸ ΤΕ) ἰσχυρότατος, ὀλιγοῦ πάχους πέντε ὀλων μέτρων· ζητήσαντες δὲ καὶ πέρα τοῦτου τὸ διάκενον, εὗρομεν αὐτὸ ἐκ πλίνθων μόνον πεποιημένον, καὶ οὕτως ἤδη ἀπὸ τῶν κατωτάτω τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους· ἡ διαφορά

αὕτη πρὸς τοὺς λοιποὺς πύργους εἶναι οὐσιώδης, ὠφείλετο δ' ἐμφανῶς εἰς τὴν ἐπάρκειαν τοῦ διπλοῦ τοίχου· ἑτέραν διαφορὰν παρατηρήσαμεν κατὰ τὴν ἀρχὴν τῆς θεμελιώσεως, ἐνθα οἱ πρῶτοι λίθοι δὲν βαίνουσιν ἐπὶ βράχου, ἀλλ' ἐπὶ καθαροῦ φυσικοῦ, ἤτοι ἀδιαταράκτου χώματος, σκληροτάτου ὁμως.

Δυστυχῶς αἱ ανασκαφαὶ ἡμῶν ἐπὶ τοῦ πύργου τούτου δὲν ἔβησαν ἄχρι τοῦδε εὐρύτερον, οὐδ' εὐρέθη ὁ ἐσωτερικὸς ἀρχαιότερος πύργος, ἐξ οὗ θὰ κανονισθῆ ὁ τρόπος καὶ αἱ διαστάσεις τῆς ἐπαυξήσεως· ἀλλ' ἐβεβαιώθη ἐν τῷ παρόντι ὅτι ἐντὸς τῶν λιθίνων τοίχων ὑπάρχουσι στηλαὶ διότι, καίτοι ἐλάχιστον μέρος αὐτῶν διεροήξαμεν καὶ οὐχὶ ἅπαν μέχρι τῶν κατωτάτω ἠρευνήσαμεν, εὗρομεν περὶ τὰ εἰκοσι τμήματα στηλῶν καὶ ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν.

Εἰκὼν 42. Ἀπομὲν τοῦ τετάρτου μεγάλου πύργου, ἀπὸ τῆς Νοτιανατολικῆς γωνίας τοῦ ἐπιτηρημένου κατὰ τὴν ἑναρξιν τῶν ανασκαφῶν, ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς. ΝΠ—ἡ Νοτιὰ πλευρὰ τοῦ ἐπιτηρημένου πύργου· ΤΕ—ὁ ἐσωτερικὸς ἰσοπαγῆς τοίχος αὐτῆς· ΑΠ—τὰ ἔσω τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς· ΠΔ—πλίνθινον διάκενον· ΜΑ—τὰ Νοτιὰ κρησάεδα τῆς μέσης ἀρχιπόλεως· ΤΔ-ΤΔ'—τὸ τεῖχος τῆς Δημητριαδῶς.

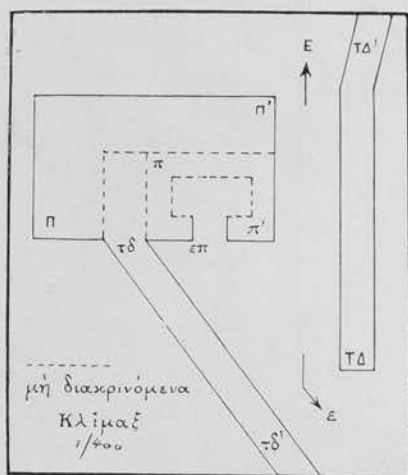
Πολλὰ δὲ τούτων φέρουσι γλυφάς, οὐκ ὀλίγα διατηροῦσιν ἱκανὰ ἴχνη βαφῶν καὶ ὅλη στήλη ἐσχηματίσθη σχεδὸν ἀκέραιος, ἐν εἶδει ναύσκου, ἥς τὰ πλαίσια εἶχον σφρηλατηθῆ ὑπὸ τῶν ἐπισκευαστῶν ἢ ἄλλων πρὸς ἐξίσωσιν· διατηρεῖ δὲ αὕτη ἴχνη τῆς πολυχρόμου παραστάσεως· ἄξιον σημειώσεως εἶναι καὶ εὖρημα βάθρου πολυτελῶν γεισωμάτων, καὶ τμήματα ἐπιγεγραμμένων στηλῶν, ὧν ἐν δυσχερῶς θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἀναπληρώσῃ Ἀοτ[έμωδι].

Ἡ ἀναπαράστασις τοῦ ἐξωτερικοῦ πύργου δύναται καὶ ἐν τῷ παρόντι νὰ τελεσθῆ μετὰ βεβαιότητος· ἀφ' οὗ δηλαδὴ ὑψώθη τὸ διάκενον μέχρι ἐξίσωσεως πρὸς τοὺς λιθίνους τοίχους, ἔβη τὸ ὅλον περαιτέρω εἰς ὕψος δι' ὀμῶν πλίνθων, ὧν οἱ τοῖχοι περιεσώθησαν ἀρχαίοντως ὑψηλοί, πλὴν τῶν γωνιῶν τῆς Νοτιᾶς πλευρᾶς, ἐνθα οὐδόλως ἡ ἐλάχιστον αὐτῶν διετηρήθη, καταπεσόντων μάλιστα πάσαι, ἢ κορημίσθέντων, καὶ τινῶν ὀγκολίθων ἐξ αὐτῶν (εἰκὼν 41· 42).

Ἐκ τούτου καταφαίνεται ὅτι τὸ ἐνταῦθα ἐντετυχι-σμένον ξένον ὑλικὸν θὰ εὐρεθῆ ἐν καλῇ καταστάσει, οἷον δηλον ὅτι ὑπῆρξε κατὰ τὴν ἀρχῆν γεννομένην γόρωσιν τῶν τοίχων· διότι τὸ χῶμα τῶν πλίνθων διαλυθὲν, περιέβαλε φλοστόργως καὶ προσεφύλαξεν ἀπὸ τῆς εἰσοφῆς τῶν ὑδάτων καὶ τῆς διεσπύσεως τοῦ φωτός ἅπασαν τὴν ὑλοκειμένην θεμελίωσιν· δύναται δὲ τις νὰ ἐλπίζῃ ὅτι ἴσως θὰ εὐρεθῶσιν ἐνταῦθα καὶ ἀναθηματικαὶ πολύχρωμοι παραστάσεις, ἂν ὄντως ὑπῆρξέ τις παρὰ τὸν πύργον τοῦτον ναὸς, ὡς ἐνδείκνυται ἐκ τῶν προσηρημένων.

Περαιτέρω ἀναβαίοντες πρὸς τὸ ὄρος ἐπὶ τοῦ τείχους (εἰκὼν 40· 42 τὸ ΤΔ-ΤΔ'), συναντῶμεν πολλοὺς πύργους, τὰ πολλὰ μικροῦς, μηδεμίαν ἐμφανίζοντας ἐπαυξήσιν· ἀπὸ δὲ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ χωροῦντες ὁμοίως πρὸς Δυσμᾶς μέχρι τῆς Φεραϊκῆς πύλης (βλ. παρόνθ. πίν. Α'), συναντῶμεν τεῖχος καὶ πύργους διαφόρου ἑυθμοῦ, ἀρχαιότερου τῶν χρῶ-

νων τῆς κτίσεως τῆς Δημητριάδος, ἐφ' οὗ ἔβη διὰ τινων ἐπισκευῶν τὸ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Δημητρίου κτισθέν· περὶ τὸ μέσον τῆς ἀποστάσεως ταύτης εὗρομεν πύργον καὶ ἴζη διπλῆς πύλης ἐκατέρωθεν αὐτοῦ κατὰ τὴν συνάντησιν δύο βουνῶν, ὁπόθεν βαίνει ἀτραπὸς ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον, πρῶτα τινα μεγάλα ποιμενικὰ λίθινα ἔρηκ· ὁ πύργος οὗτος φαίνε-

Εἰκὼν 43. Πρόχειρον διάγραμμα τῆς Φεραϊκῆς πόλης.
 Ε = ἔξοδος ἐκ τῆς πόλεως· ε = εἴσοδος εἰς αὐτήν· ΤΔ-ΤΔ' = τεῖχος τῆς πό-
 λεως, χωροῦν πρὸς Βορρᾶν· τδ-τδ' = τεῖχος αὐτῆς, χωροῦν πρὸς Νότον·
 π-π' = ὁ ἀρχαιότερος πύργος· επ = εἴσοδος εἰς αὐτόν·
 Π-Π' = ὁ ἐπινηξήμενος πύργος.

ται ἐνέχων ξένον ὕλικόν, καίτοι δὲν ἀνεσκάψαμεν ἐπ' αὐ-
 τοῦ· πλείονα περὶ τοῦ σημείου τούτου τῆς πόλεως λέγομεν
 ἐν τοῖς κάτω κεφ. α' ἔδαφ. I.

Αὐτὴ δὲ ἡ Φεραϊκὴ πύλη (εἰκὼν 43· 44· 45) κεῖται κατὰ τὸ
 βάθος μεταξύ βουνῶν, ὁπόθεν χωρίζεται τὸ ἀρχαιότερον τεῖ-
 χος, βαίνον πρὸς Δυσμάς, ἐν ᾧ τὸ τῆς Δημητριάδος, αὐτο-
 τελεές ἤδη, χωρεῖ πρὸς Βορρᾶν· ἔχει δὲ ἡ πύλη αὕτη ἀμυν-
 τήριον μέγαν πύργον, ἐμφανῶς ἐπινηξήμενον, καθ' ἃ μάλιστα
 ὁ προειρημένος τέταρτος· ἐπ' αὐτοῦ οὐδεμίαν μὲν σκαφικὴν
 διάπειραν ἐξετελέσαμεν, εἰκάζομεν ὁμῶς ἐκ τινων εὐρεθει-
 σῶν περὶ αὐτὸν σχιζῶν ἐκ στηλῶν μαρμαρίνων, ὅτι πιθα-
 νῶς ἐνέχει ξένον πολύτιμον ὕλικόν, καίπερ οὐχὶ πολὺ διότι
 ἐκ τῶν ὑπὸ τοῦ χρόνου γενομένων καταπτώσεων αὐτοῦ
 θὰ διεφαινόντο νῦν ἐν τοῖς τοίχοις στηλαί, ἂν ὑπῆρχον
 πολλαί, ὡς ἐν τοῖς προηγουμένοις πύργοις.

Καὶ τὸ πέριξ δ' ἔδαφος, μετὰ πρόχειρον ἐξερεύνησιν ἀνευ
 σκαφῆς, δὲν ἐνεφάνιζε τὰς συνήθεις ἐν νεκροταφείοις καὶ οἰκο-
 δομήμασι πτυχώσεις, εἶναι δὲ καὶ πετρώδες τὰ πολλά· ἀλλὰ δυ-
 νάμεθα νὰ θεωρήσωμεν λίαν πιθανὴν τὴν ὑπαρξίν ὀλίγων
 τινῶν τάφων ἐνταῦθα, ἴσως δὲ καὶ τινος μικροῦ ἱεροῦ, καὶ
 νὰ συστήσωμεν τούτου ἕνεκα τὴν ἐκτέλεσιν δοκιμαστικῆς
 τινος ἀνασκαφῆς καὶ ἐπ' αὐτοῦ.

Ἀπὸ τοῦ πύργου τούτου ἀναβαίνοντες Βορείως ἐπὶ τοῦ
 τεύχους, συναντῶμεν μικρὸν πύργον καὶ μετ' αὐτὸν μεζῶνα,
 ὅστις παρουσιάζει μὲν ἐμφανῆ ἐπαύξησιν, ἀλλ' οὐδὲν ἴχνος
 στηλῶν (εἰκὼν 45 τὸ α)· χωροῦσι δὲ περαιτέρω μέχρι τῆς κο-
 ρυφῆς τοῦ ὄρους μεγάλοι καὶ ἰσχυρότατοι πύργοι, ἄριστα ἢ
 καθ' ἅπαντα τὰ λοιπὰ μέρη τῆς ἀρχαίας πόλεως διατηρού-
 μενοι τούτου ἕνεκα φαίνεται ὅτι ἐκοίθη κατόπιν οὐχὶ ἀναγκαῖα
 ἢ ἐπαύξησις αὐτῶν· ἴσως μόνον ἐπισκευή τις ἐτελέσθη, ἣτις
 ὁμῶς δὲν εἶναι ἐμφανῆς, διότι καὶ μετ' αὐτὴν εἶναι πιθανόν
 ὅτι ἐκηρηνίσθησαν πάλιν τὰ τεῖχη ἐπίτηδες.

Ἐπὶ δὲ τῆς πρώτης ἐντεῦθεν κορυφῆς τοῦ ὄρους συναν-
 τῶμεν μέγαν πύργον, ἐξ ἴσου σχεδὸν προβεβλημένον ἔσο-

Εἰκὼν 44. Ἀπομὲς τῆς Φεραϊκῆς πόλης ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον. Ε = ἔξοδος ἐκ τῆς πόλης· ε = εἴσοδος δι' αὐτῆς εἰς τὴν πόλιν· π = ὁ ἀμυντήριος τῆς πόλης
 πύργος· Π-Π' = ὁ ἐπινηξήμενος περὶ αὐτόν πύργος· ΤΔ-ΤΔ' = τὸ τεῖχος τῆς Δημητριάδος· ΤΠ-ΤΠ' = τὸ τεῖχος τῶν Παγασῶν· Α = τὸ Λιγαροόρεμα.

θὲν τε καὶ ἔξωθεν (εἰκὼν 45 τὸ Α), ὃν οἱ Τούρκοι μετέτρε-
 ψαν, κατὰ τὸ ἔτος 1878 ὡς λέγεται, εἰς μέγα πυροβολεῖον,
 διανοίξαντες πολλοὺς καὶ βαθεῖς γάνδακας· ἐκ τούτων κα-
 τέστη ἐμφανῆς ἢ ἐπαύξησις· πολλαὶ δὲ πλίνθοι, ἐκ τῶν ἐκά-
 στοτε ὑπὸ τῶν στρατιωτῶν καὶ τῶν ποιμένων ἀναπτομένων
 πυρῶν, μετετράπησαν ἐξ ὧμων εἰς ὀπίτας καὶ διατηροῦν-
 ται ἔτι οὕτως.

Ἄλλ' ὕλικόν στηλῶν ἢ ἄλλων ὁμοίω ἀντικειμένων δὲν
 εὕρισκεται πού ἐν τῷ ἐμφανεῖ αὐτοῦ, οὐδὲ μετὰ τσοσάτας
 γενομένης ὑπ' ἐκείνων σκαφᾶς· μόνον δύο μικρὰς σχιζᾶς
 ὠραίου λευκοῦ μαρμάρου εὗρομεν, ἐρευνήσαντες προχείρως,
 ἐξ ὧν εἰκάζομεν ὅτι καὶ οὗτος δύναται νὰ ἐνέχη τι καλόν·

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ· ΓΡΑΦΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ-ΠΑΓΑΣΩΝ

θὰ προέρχηται δὲ τοῦτο ἐκ στηλῶν ἀναθηματικῶν πιθανῶς,
 ἰδρυμένων ποτὲ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς ἐντεῦθεν ἀρχομένης ἀκρο-
 πόλεως (βλ. κάτω εἰσθές)· διότι κατὰ τὸ ὕψος τοῦτο καὶ τὸ
 λίαν πετρώδες ἔδαφος οὐδεὶς λόγος βεβαίως περὶ νεκροτα-
 φείου ἢ τάφων δύναται νὰ γένηται.

Ὅμοίως ἔχοντα εἶδομεν καὶ περαιτέρω Βορείως ἕτερον
 πύργον, τὸν πάντων πιθανώτατα μέγιστον (εἰκὼν 45 τὸ Β),
 μετατραπέντα ὁμοίως εἰς μέγα πυροβολεῖον ὑπὸ τῶν Τούρ-
 κων· μετ' αὐτὸν συναντᾷ τις τρίτον εὐρυτάτης προβολῆς, οὗ
 ἢ βραχεία ἐπαύξησις διακρίνεται, καὶ δύο ἑτέρους ἰκανῶς
 μεγάλους, διατηροῦντας πολὺ τοῦ χρώματος τῶν πλινθίων
 τοίχων, ἐπεσκευασμένους ἄρα ἐνταῦθα δὲ πού ὑπάρχουσι δύο

βραζιόνες έτέρου τείχους μικρών λίθων, ούχι παχείς, περιέχοντες έν μέσφ τὸ μέγα τείχος τοῦ Δημητρίου βαινουσι δέ οὔτοι ούχι επί μακρόν διάστημα.

Μετ' αὐτοὺς ὑπάρχει ὁ ἀριστα διατηρῶν τὸν λίθινον τοῖχον μέγας πύργος (εἰκὼν 45 τὸ Σ) εἰς ὕψος τεσσάρων καὶ πλέον μέτρων· οὗτος ἕνεκα τῆς μεγαλοπροποῦς αὐτοῦ ἐμφανίσεως φαίνεται ὀνομασθεὶς ὑπὸ τῶν χωρικῶν κατ' ἐξοχὴν «Παλάτι»· ἐποιήθη δ' ἐπιμελέστατα ὑπὲρ πάντα ἄλλον, κατ' ἀσθηρῶς ἰσοδομικὸν ἑνθμόν, ὑπὸ τοῦ βασιλέως Δημητρίου καὶ οὐδεμίαν ἐπαύξησην οὐδ' ἐπισκευὴν παρουσιάζει. Ὀλίγον περαιτέρω Βορρανατολικῶς, ἐπὶ τοῦ τέρματος τῆς κορυφογραμμῆς τοῦ ὄρους, ὑπάρχει ὁμοίος ἔκτος πύργος, ἐπίσης προβεβλημένος ἔσωθεν τε καὶ ἔξωθεν, μὴ παρουσιάζων μηδεμίαν ἐπίσης ἐπαύξησην.

Ἡ δ' ἐνταῦθα ἀνω ἀκροπόλις¹ σχηματίζεται ἀπὸ τοῦ πρώτου μνημονευθέντος μεγάλου πύργου Α μέχρι τοῦ πέμπτου Σ (εἰκὼν 45), δι' ἐσωτερικοῦ περιβόλου λίαν ἰσχυροῦ καὶ μεθ' ἑπτὰ ἢ ὀκτὼ ἑτέρων πύργων, ἱκανῶς μεγάλων, ποιηθέντων πάντων ὑπὸ τοῦ βασιλέως Δημητρίου μετὰ τῶν λοιπῶν τῆς πόλεως καὶ μὴ ἐπαυξήθέντων ποτέ· οἱ λίθοι τοῦ τείχους καὶ τῶν πύργων εἶναι καὶ ἐνταῦθα, ὡς ἀπὸ τῆς Φεραϊκῆς πύλης, λίαν μεγάλοι, ἐπιμελῶς λελαξευμένοι καὶ λίαν στεροῶς προσηρημοσμένοι ἀλλήλοις.

Ὁ ὑπὸ τῆς ἀκροπόλεως ταύτης κατεχόμενος χώρος εἶναι ούχι λίαν εὐρύς, ἐπικλινῆς δὲ καὶ λίαν πετρώδης· διὸ οὐδὲν σπουδαῖον οἰκοδόμημα εἶναι πιθανόν ὅτι ὑπῆρχεν ἐν αὐτῇ· βεβαίως ἐνταῦθα παρέμενεν ἢ διαρκῆς φρουρὰ τῆς πόλεως,

ἔξ ἧς ἐρημνεύονται καὶ μέγιστοι πῆθοι πῆλινοι, εὐρεθέντες πολλοὶ κατακεχωμένοι καὶ θραυσθέντες ὑπὸ τῶν χωρικῶν, ἐν ᾧ οἱ βόθροι αὐτῶν εἶναι ἐμφανεῖς.

Διεκρίναμεν δὲ κατὰ μὲν τὸ ταπεινότερον τῆς ἀκροπόλεως, ἔσω καὶ ἐγγὺς τοῦ τείχους, κυκλωτερές τι οἰκοδόμημα ἐν εἴδει θολωτοῦ τάφου, ἀλλ' ἄνευ ἐμφανοῦς θολώσεως, σχεδὸν ἐπιμελῶς ἐκτισμένον, ἐσωτερικῆς διαμέτρου τεσσάρων περίπου μέτρων τοῦτο θὰ ἦτο οἰκημὰ τι τῆς φρουρᾶς, ὀπλοθήκη τις ἢ σκευοθήκη, ἢ ὁμοιον (εἰκὼν 45 τὸ Θ).

Κατὰ δὲ τὸ σημεῖον Β τῆς εἰκ. 45 ὑπάρχει μέγα φυσικὸν βάραθρον, εἰς οὗ τὸ Βόρειον χεῖλος διακρίνεται λαξευτὸν ἐπὶ τοῦ βράχου βάθοςμα, ἔχον μῆκος καὶ πλάτος 0·70^μ· περίπου καὶ φέρον ἐνδον τόρμους πρὸς ἀρμογὴν κυβικῆς τιнос στήλης· αὕτη θὰ ἦτο ἢ ἀναθηματικὴ, ἀν ἴσως ἐν τῷ βάραθρῳ ἐλατρεύετό τις θεότης, ἢ μᾶλλον θὰ περιεῖχεν ἀναγεγραμμένον νόμον τινὰ τῶν εἰς θάνατον καταδικαζομένων καὶ ῥιπτομένων εἰς τὸ ὄρυγμα τοῦτο, καθ' ἃ συνέβαιεν ἐν Ἀθήναις ἐν τῷ λίαν γνωστῷ βάραθρῳ ἢ ὄρυγματι.

Τέλος παρὰ τὸ σημεῖον Ν τῆς εἰκ. 45 διακρίνονται θεμέλια οἰκοδομημάτων τιнос καὶ πλήθος κεραμίδων, ἔξ ὧν ἐνδείκνυται ὅτι ἐνταῦθα ὑπῆρχε τὸ μόνον

σπουδαῖον ἐν τῇ ἀκροπόλει κτίσμα· θὰ ἦτο δὲ ναὸς τις ἢ στρατῶν· τὸ ὑπὸ τοῦ Στράβωνος μνημονευόμενον ἐν Δημητριάδι ἀνάκτορον βασιλέων τιῶν τῆς Μακεδονίας, πιθανῶς δὲν εἶναι τοῦτο· οἱ τοῖχοι αὐτοῦ εἶναι μὲν ἱκανῶς παχείς, ἀλλὰ μικροὶ καὶ ἄνευ πολλῆς ἐπιμελείας ἐκτισμένοι· ἐπίχως δ' ἐπ' αὐτοῦ μικρὰ τις διακρίνεται ὑπολειφθεῖσα.

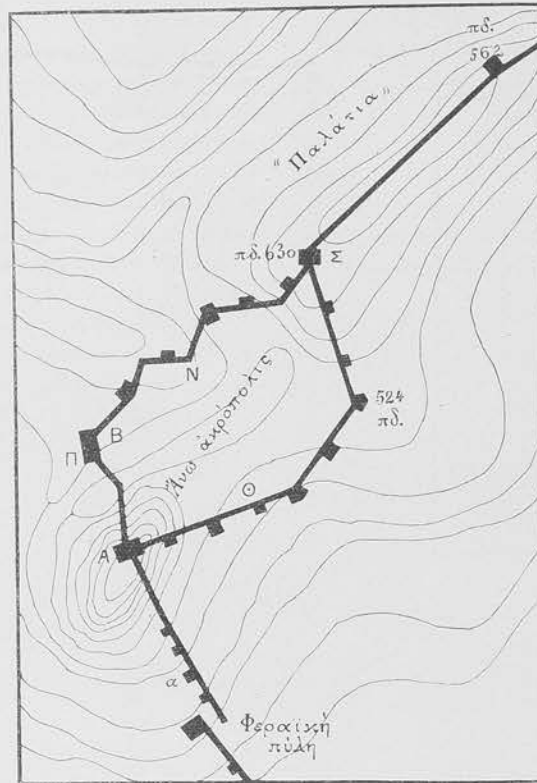
η) Πέμπτος μέγας πύργος ἐνέχων στήλας· τὸ ἱερόν τῆς Πασικράτας

(Παρένθετος πίναξ F').

Διαρκούσης τῆς ανασκαφῆς τοῦ τρίτου πύργου καὶ μετὰ τὴν εὐρεσιν καὶ ἐξακριβῶσιν τοῦ τετάρτου, ἐπιθυμοῦντες νὰ ἐξαντλήσωμεν τὴν ὑπόθεσιν περὶ ὑπάρξεως ἑτέρου τινὸς μεγάλου πύργου κατὰ τὰ μεταξὺ τῶν ανασκαφέντων σημεῖα τοῦ περιβόλου, ἐνέχοντος στήλας, ἠρευνήσαμεν τὸ διάστημα αὐτοῦ, τὸ ἀπὸ τοῦ πρώτου ανασκαφέντος μέχρι τοῦ τρίτου, ἐνιαχοῦ καὶ διὰ μικρῶν δοκιμαστικῶν σκαφῶν (βλ. παρῆθ. πί. Α' στοιχ. Α-Γ).

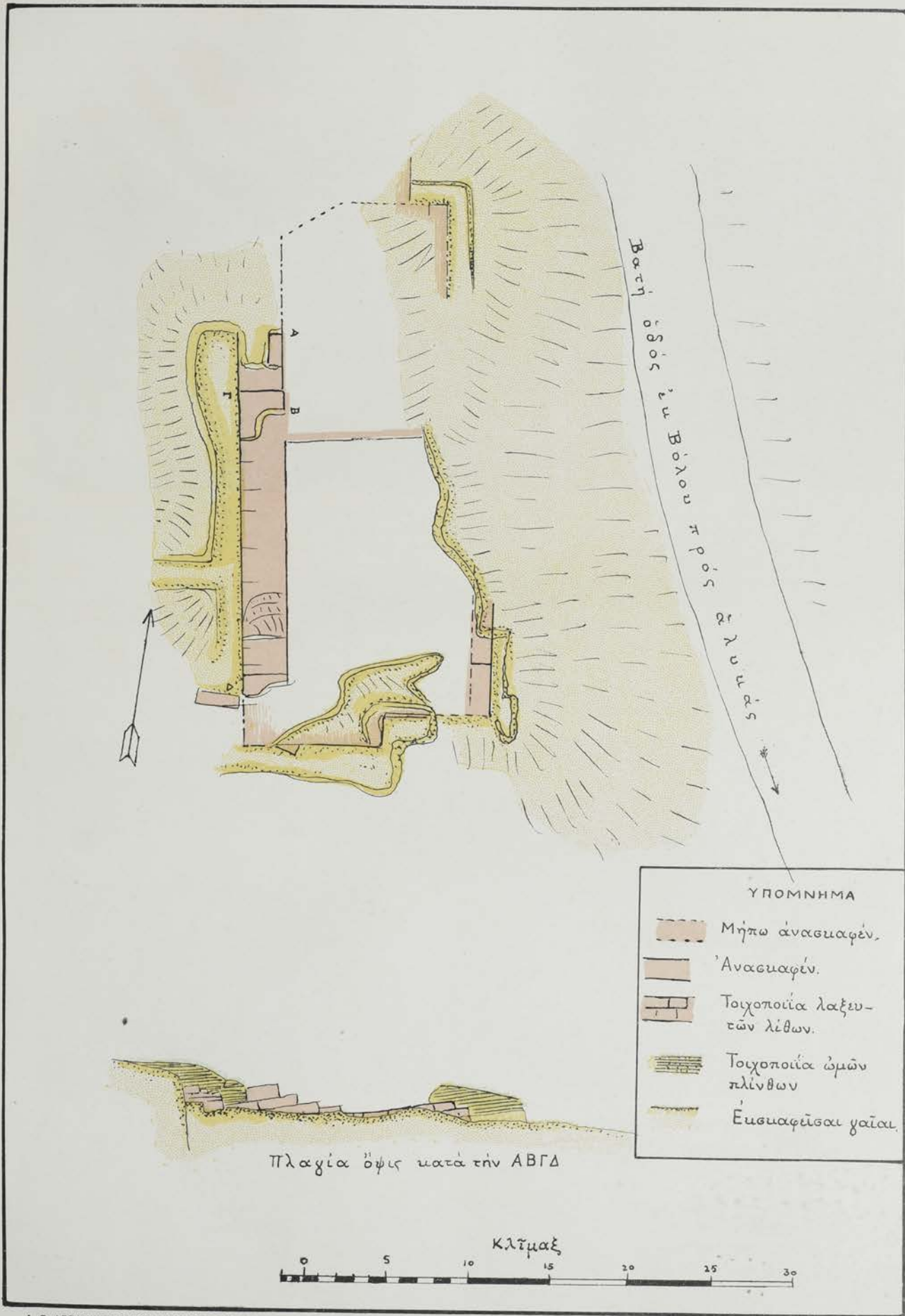
Καὶ κατὰ μὲν τὰ ὑπερκείμενα τοῦ τρίτου πύργου πρὸς

1) Ἐν τῷ διαγράμματι τοῦ παρῆθ. πί. Α' δὲν ἀπεδόθη ἀκριβῶς ἢ διεύθυνσις τοῦ τείχους ἐνταῦθα ἀκριβέστερον, καίτοι ἐπίσης προχείρως, προσεπάθησα νὰ ἀποδώσω ταῦτα διὰ τοῦ μικροῦ διαγράμματος τῆς εἰκ. 45· ἐννοεῖται ὅμως ὅτι ἀπαιτεῖται εἰδικὴ τοπογραφικὴ ἐργασία λίαν ἐπιμελῆς, ἵνα ὁ περιβόλος καὶ οἱ πύργοι ἀποδοθῶσιν ἐν πάσῃ ἀληθείᾳ· τοῦτο δὲ εἶναι ζήτημα δαπάνης μόνον.

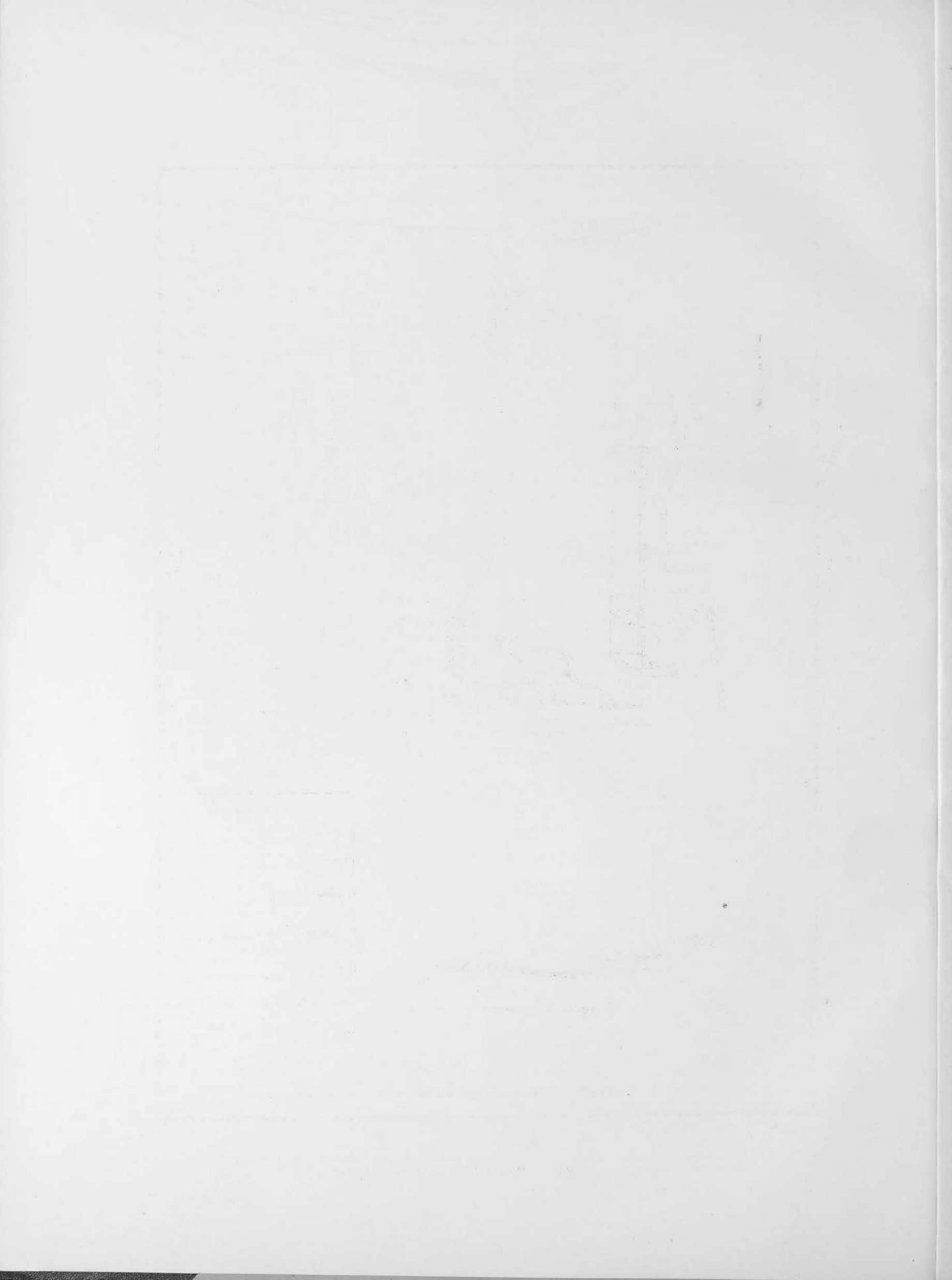
Εἰκὼν 45. Πρόχειρον διάγραμμα τῆς ἀνω ἀκροπόλεως. α = πύργος μικρὸς ἐπιψημένους· Α = μέγας ὁμοίος· Β = μέγιστος ὁμοίος· Γ = μέγα φυσικὸν βάραθρον· Ν = ερείπια οἰκοδομημάτων, ἴσως ναοῦ μικροῦ· Θ = κυκλωτερές οἰκημὰ· Σ = μέγας πύργος ἀριστα ὑπὲρ πάντας διατηρήσεως.

Παρένθετος πίναξ F'.

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ· ΓΡΑΦΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ — ΠΑΓΑΣΕΩΝ

Πρόχειρον διάγραμμα τοῦ ἀνασκαφέντος πέμπτου μεγάλου, ὀλίγας ἐνέχοντος στήλας, πύργου τῆς Δημητριάδος (συνταχθὲν ὑπὸ Ἀ. Σ. Ἀρβανιτοπούλου τῷ 1912).

σης» (=IG IX 2 382), ἦν εὐρὴν ἐπὶ τῆς κόγχης τῆς ἐκκλησίας μετεκόμισα εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου· ἴσως καὶ ἐπὶ τῶν τοίχων τοῦ ἐκκλησιδίου τούτου ἐκτίσθησαν καὶ ἄλλαι εὐρεθεῖσαι τότε στήλαι ἄλλ' ἐπιχρισθέντων τούτων ἔσωθεν τε καὶ ἔξωθεν, οὐδὲν δύναται νῦν νὰ διακριθῇ.

Τὸν δὲ ὀλίγον ἀπωτέρω τῆς ἐκκλησίας κείμενον πύργον ἀνασκάψαντες ἐπὶ βραχὺ τι διάστημα, ἐθεωρήσαμεν

ὄντα ἐπιτηρημένον καὶ ἀξίον πλήρους ἀνασκαφῆς· στήλας ὁμῶς ἢ τμήματα αὐτῶν δὲν εὗρομεν κατὰ τὸ ἀνασκαφέν, ἀλλὰ τάφον κτιστὸν διὰ λιθορίων καὶ πλακοστεγῆ, μεταγενεστέρων χρόνων καὶ ὅλως πτωχόν.

Περαιτέρω πρὸς Ἀνατολὰς ἐντεῦθεν συναντῶμεν πολλοὺς μικροὺς πύργους (εἰκὼν 47), ὧν οὐδεὶς παρέχει ὑπόνοιαν ἐπαυξήσεως, λόγου ἀξίας καὶ ὠφελίμου τοῦλάχιστον

Εἰκὼν 46. Ἀπομικρὸς τοῦ πέμπτου μεγάλου πύργου μετὰ τὸν ἔξω αὐτοῦ τόπον ἐκ Νότου πρὸς Βορρᾶν. ΕΠ= ὁ πέμπτος πύργος, πρὶν ἀνασκαφῆ· ΒΟ= βατὴ ὁδὸς ἐκ Βόλου εἰς Ἄλυκας διὰ τῆς ἀρχαίας πύλης· ΤΔ-ΤΔ= τὸ τεῖχος τῆς πόλεως, ἀναβαῖνον πρὸς τὸν πρῶτον μέγαν πύργον· Π= πηλόκτιστα μικρὰ οἰκοδομήματα· Γ= γήλοφος, ἐφ' οὗ ἴσως τὸ ἱερόν τῆς Πασικράτας· Τ-Τ-Τ= τάφοι κτιστοὶ δι' ὀπτολίθων.

πρὸς δὲ τούτοις καὶ τὸ χῶμα ἔχει διαβροθῆ ὑπὸ τῶν ὑδάτων ἐπὶ τοσοῦτον, ὥστε δύναται τις νὰ θεωρήσῃ ἕξ ὑπαρχῆς πᾶσαν ἐνταῦθα σκαφικὴν ἐρευνᾶν μὴ ἀξίαν τοῦ κόπον τῶν παρακειμένων ἄρα πολυαριθμῶν τάφων αἱ στήλαι θὰ ἐνετειχίσθησαν ἐν ἄλλῳ τινὶ μεγάλῳ πύργῳ, περαιτέρω εἰς τὰ κρασπέδα τοῦ λόφου κειμένῳ.

Ἀπὸ δὲ τοῦ πρώτου ἀνασκαφέντος μεγάλου πύργου ἐκ-

κινουῦντες καὶ ἐπὶ τοῦ περιβάλλοντος πρὸς Δυσμᾶς βαδίζοντες (εἰκὼν 48-49), παρατηροῦμεν ἐγγύτατα μὲν αὐτοῦ τὸ τεῖχος ἐπισκευασμένον ὅτι καὶ χοῆσις στηλῶν ἐγένετο πιθανώτατα ἐνταῦθα ἐπὶ τι διάστημα, ὑποδεικνύει ἢ εὐρεθεῖσα ἐπ' αὐτοῦ τῆς «Ἀντιγόνας» περαιτέρω δὲ κατὰ τὴν κλίσιν τοῦ λόφου (εἰκὼν 46) συναντῶμεν πολλοὺς μικροὺς πύργους, ὧν δὲν φαίνεται μὲν τις ἀναμφισβητήτως ἐπιτηρημένος.

Εἰκὼν 47. Ἀπομικρὸς τοῦ πέμπτου μεγάλου πύργου καὶ τῶν παρ' αὐτὸν τόπων ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Δυσμᾶς. ΤΔ-ΤΔ= τὸ τεῖχος τῆς πόλεως, κατερχόμενον ἐκ τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Ἡλίου· Γ= γήλοφικὸν ἔπαγμα ἔξω τῶν τειχῶν καὶ τῶν πύργων· Τ-Τ= τάφοι, ὧν ὁ πρῶτος ἄρα ἠνεόχθη· ΒΟ-ΒΟ= βατὴ ὁδὸς ἐκ Βόλου εἰς Ἄλυκας, μετὰ τὴν ἡμετέραν ἀνασκαφὴν ἐπιστροφθεῖσα πάλιν· ΕΠ= ὁ πέμπτος μέγας πύργος μετὰ τὴν μερικὴν ἀνασκαφὴν· Ν= Νοτιὰ πλευρὰ αὐτοῦ.

ἀλλ' εἶναι εὐλογον νὰ ἐρευνηθῶσι πολλοί, ὡς διατηροῦντες ἐπιχρῶσιν ἔτι δὲ πληθὺς παρακειμένων τάφων ὑποδεικνύει ὅτι καὶ τούτων τινὲς καὶ τὸ τεῖχος αὐτὸ δύναται νὰ ἐνέχῃ στήλας, ὑπολειφθείσας τῆς εἰς τὸν πρῶτον μέγαν πύργον γενικωτέρας ἀπαγωγῆς.

Κατὰ ταῦτα λοιπὸν τὸ μόνον ἀξίον ἐπιμονωτέρας ἐρεύνης διάστημα ἦτο τὸ βραχὺ ἐπίπεδον, τὸ κείμενον κατώ-

τάτω μεταξὺ τῶν κρασπέδων τῶν δύο μεγάλων λόφων, ἧτο τοῦ Ἁγίου Ἡλίου καὶ τοῦ πρώτου μεγάλου πύργου, ὁπόθεν διέρχεται ἢ ἐκ Βόλου εἰς Καλύβια καὶ Ἄλυκας βατὴ ὁδὸς καὶ πρόχειρος ἀμαξιτός, διανοιχθεῖσα, ὡς λέγουσιν οἱ ἐπιχρῶοι, πρὸ πολλῶν ἐτῶν ὑπὸ τῶν Τούρκων (βλ. αὐτὴν ἐν τῷ παρονθ. πίν. F καὶ ἐν εἰκ. 46 καὶ 47).

Ἐνταῦθα πρῶτον μὲν ἐξητήσαμεν, ἔξω τῶν τειχῶν ἐν-

νοεῖται, τάφους ἀρχαίους· εὗρομεν δὲ καὶ ἡρενήσαμεν πολλοὺς ποικίλων χρόνων καὶ τάξεων, περὶ ὧν βλ. κάτω τὸ κεφ. ζ'. Ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐξερεύνησιν τινῶν, ἐγγύτατα τῆς μνημονευθείσης ὁδοῦ κειμένων (εἰκὼν 46), συνητήσαμεν τμήματα πηλίνων ἀγαλματίων, ἅτινα κατ' ἀρχὰς μὲν ἐνομίσαμεν ὅτι ἀνήκον εἰς κτερίσματα τάφων, ἀνατραπέντων κατὰ τὴν διάνοξιν τῆς ὁδοῦ.

Κατόπιν ὁμως εἶδομεν ὅτι καὶ ἐντὸς τάφων, κειμένων ὑπὸ τὴν στάθμην τῆς ὁδοῦ, καὶ ἐν τοῖς χώμασιν ἄλλων ἀνετάφων, παρακειμένων τῇ ὁδῷ, ὑπῆρχον τμήματα ὁμοίων ἀγαλματίων, καὶ ταῦτα φέροντα ὑπομέλαιναν φθοράν, ὅπερ εἶναι δεῖγμα τοῦ ὅτι δὲν ἐχρησίμευσαν ὡς κτερίσματα τῶν νεκρῶν, ἀλλ' ὑπῆρχον ἤδη κατὰ τὴν ὄρουσιν τῶν βόθρων τῶν τάφων καὶ ἐθραύσθησαν κατ' αὐτὴν τὰ πολλὰ· ἦσαν ἄρα

Εἰκὼν 48. Τὸ ἱερὸν τῆς Πασικράτας καὶ τὰ παρακειμένα αὐτῷ, ἐκ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς ὁρῶμενα. ΑΠ = Νότιον κράσπεδον τοῦ πρώτου ἀνασκαφέντου μεγάλου πύργου· ΤΤ' = τάφοι ποικίλων χρόνων· ΑΑ' = ἀποθέται ἀγαλματίων, ἀγγείων, βωμῶν κττ. Σ = στερεοβάτης σιστάδος τάφων· ΠΠ' = πηλόκτιστα μικρὰ οἰκοδομήματα.

ἀναθήματα ἐν τινι παρακειμένῳ ἱερῷ, εἰς οὗ τὴν ζήτησιν ἀπισχολήθημεν ἀμέσως, ἀφέντες τοὺς τάφους.

Ὑπὸ τοιοῦτον λοιπὸν πνεῦμα ἐρευνήσαντες τὰ περὶ ζ', εὗρομεν πολυάριθμα τμήματα ἀγαλματίων καὶ ἀγγείων, διασπαρμένα ἐφ' ἱκανὸν διάστημα καὶ ἐπὶ τοῦ σημερινοῦ σχε-

δὸν ἐδάφους κείμενα, ἢ ἐλάχιστα ὑπ' αὐτό, μετ' οὐ πολὺ δὲ στήλην μαρμαρίνην ἀκέραιον, ἣν ἀνέθηκεν ἡ «Βουβαλὶς Πασικράτα», ἀνήκουσαν κατὰ τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων τοῖς περὶ τὰ τέλη τῆς Δ' ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς Γ' π. Χρ. ἐκατονταετηρίδος χρόνοις· ἐβεβαιούτο ἄρα ἡ ὑπαρξὶς ἐνταῦθα

Εἰκὼν 49. Ἄποψις τοῦ περὶ τὸ ἱερὸν τῆς Πασικράτας χώρου, ἐκ Νότου πρὸς Βορρῶν. ΑΠ = ὁ πρῶτος ἀνασκαφὴς μέγας πύργος· Τ-Τ-Τ-Τ' = τοιχῆματα πηλόκτιστων οἰκοδομημάτων· Α-Α' = ἀποθέται ἀγαλματίων, βωμῶν, ἀγγείων κττ. Π = ἡ θέσις, ἐνθα ἐβρέθη ἡ κεφαλὴ τῆς Πασικράτας (= εἰκὼν 51)· ΜΠ = μέγας πύργος.

ναοῦ ἢ ἱεροῦ τῆς «Πασικράτας» καὶ εἰς αὐτοῦ τὴν εὑρεσιν ἐπεδόθημεν.

Ὑπάρχει δ' ἐγγὺς γηλοφυιδὸν ἔπαρμα (εἰκ. 46-47 τὸ Γ), ἐφ' οὗ ἀνασκαφάντες εὗρομεν μέγα μεσαιωνικὸν οἰκοδόμημα, διὰ λίθων κοινῶν μετ' ἰσχυροτάτης καὶ δαφυλοῦς ἀσθέτου ἐκτισμένον, ἐφ' οὗ λίαν μικρὰ χοῆσις ξένου, ἀξιολόγου, ἀρχαιοτέρου ὕλικου ἐγένετο· διότι κατὰ τὸ ἀνασκαφέν

καὶ κορημισθὲν οὐχὶ σμικρὸν διάστημα τῶν τοίχων αὐτοῦ εὗρομεν τμήμα πώματος μαρμαρίνης σαρκοφάγου, ἐπιμήκη ὁμοίαν ἀρχιτεκτονικὴν πλάκα καὶ τινὰς σχίζας στηλῶν.

Ἄλλ' ὀλίγον ὑψηλότερον αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ γηλόφου, εὗρομεν ἀνωτάτω μὲν τάφους πολλοὺς ποικίλων χρόνων τῆς ὁπίμου Ῥωμαϊκῆς καὶ προῖμου Χριστιανικῆς περιόδου (εἰκὼν 46-47), ὑπ' αὐτοὺς δὲ πηλόκτιστα διὰ μι-

κοῦν κοινῶν λίθων οἰκοδομηματὰ τινα (εἰκῶν 47· 48· 49), ἐφ' ὧν τῶν τοίχων οὐδεμία χοῆσις προγενεστέρον ὕλιζοῦ ἐγένετο, πλὴν λείας πλακῶς, γραπτῆς ποτε, ἐπὶ παραθύρων· ἀνήκουσι δὲ ταῦτα τοῖς ὀλίγον π. Χρ. χρόνοις, διότι βόθροι τινὲς τάφων ἦσαν ἐνιαχοῦ τῶν τοίχων τῶν οἰκοδομημάτων τούτων καὶ διέρορξαν αὐτούς.

Συνητήσαμεν δ' ἐγγύς τῶν τοιχαρίων τούτων, παρ' αὐτὰ καὶ ὑπ' αὐτὰ, ἐνιαχοῦ εἰς ἱκανὸν βάθος, βοθηρίσκους (εἰκῶν 48· 49) πλήρεις ἀγαλματίων πηλίνων, τινῶν μαρμαρίνων (εἰκ. 50), ἀγγείων, λύχνων, βωμῶν πορύνων, λιθίνων, πηλίνων, παρακεϊμένας δὲ οὐ μακρὰν στήλας ἀναθηματικὰς τῆ Πασικράτας καὶ βοηρίσκους ἐπιγεγραμμένους (εἰκῶν 50)· μία τῶν ἐπιγραφῶν ἀναφέρει ἱερείαν τῆς θεᾶς ἦτο δ' ἐμφανὲς ὅτι οἱ βοθηρίσκοι ἐποιήθησαν ἐπιτιθεδὲς ὑπὸ ἱερείων ὡς τινὲς «ἀποθέται». ἵνα περιλάβωσι τὰ περισσὰ καὶ προγενέστερα τοιαῦτα ἀναθήματα ἐν τῷ ἱερῷ καὶ οὕτως ὑπολειφθῆ ἡ ζωρὸς πρὸς ἀνάθεσιν ἐτέρων.

Ἐν τῷ μέσῳ δὲ πον τοῦ μεγίστου τῶν οἰκοδομημάτων τούτων (εἰκῶν 49 τὸ Π), εὗρομεν ὄμοιοτάτην κεφαλὴν γυναικῶς, τῆς θεᾶς βεβαίως, Παρίου μαρμάρου, μεγέ-

θους ὑπερτέρου κατὰ τι τοῦ τελείου γυναικείου (εἰκῶν 51)· μετ' οὐ πολὺ εὗρομεν περαιτέρω σπόνδυλον ἱκανῶς μέγαν, ἀλλ' ἐφθαρμένον, τμήματα παραστάδων λειοτάτων καὶ ἐντέχως πεποικιμένων, ἀλλ' ἐπίσης οἰκτρῶς ἐφθαρμένων, μάλιστα ὡς διαξεομένον πάλαι ὑπὸ τοῦ ἀρότρου καὶ διαροπιτομένων ἐκάστοτε ὑπὸ τῶν γεωργῶν.

Τέλος συνητήσαμεν οὐ μακρὰν τοῦ σπονδύλου καὶ τινα στερεοβάτην, ἐλάχιστα σωθέντα, ἀλλ' ἐπιμελέστατα ποιηθέντα (εἰκῶν 48 τὸ Σ)· διότι τὸ μὲν πολὺ τῆς Ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς ἐξηφάνισεν ἢ διανοιχθεῖσα ὁδὸς, περὶ ἧς εἶπομεν ἐν τοῖς ἄνω, τὸ δὲ Νότιον ἦμισον καὶ πλεον τοῦ ὅλου οἱ μεταγενέστεροι τάφοι ἐποιήθη δὲ διὰ πλακῶν μαρμαρίνων, κάλλιστα κελαζευμένων, μετ' εὐθοντηρίας ὁμοίων ἀκατεργάστων οἱ σιδηροῖ σύνδεσμοι ἐκάστον λίθων τοῦ ἀναβαθμοῦ ἀνά δύο, γομφούμενοι δι' ἐγγύσεως μολύβδου ἐπὶ τόρμων, ἐσώθησαν πολλαχοῦ.

Καίτοι δ' ἐπ' ἐλάχιστον ἐν τῷ παρόντι ἀνεσκάφη καὶ ἐξηρευνήθη ὁ χώρος τοῦ ἱεροῦ τούτου, ἀπέδωκε πλουσιώτατα εὐρήματα, πολλοῦ καὶ ποικίλου διαφέροντος· δείγματα τινα παρέχον ἐνταῦθα προχειρῶς καὶ ἀδρῶς, κατ' ἀνάγκην διαλαβόντες γενικώτε-

Εἰκῶν 50. Δύο ἀγάλματα Παρίου μαρμάρου (τοῦ ἀριστεροῦ ἡ κεφαλὴ εἶναι ἀποκεκομμένη) καὶ εἰς πόρνον βωμὸς μετ' ἐπιγραφῆς Προίας Πασικράτας ἐσχῆν. Ἐξ τοῦ ἱεροῦ τῆς Πασικράτας.

Εἰκῶν 51. Τρεῖς ἀπόψεις τῆς κεφαλῆς μετὰ λαμποῦ καὶ μέρος τοῦ στήθους ἀγάλματος γυναικῶς, Παρίου μαρμάρου. Ἐξ φωτογραφίας γενομένης εὐθὺς μετὰ τὴν εὗρεσιν, πρὸ τοῦ καθάριασμοῦ. Ἐξ τοῦ ἱεροῦ τῆς Πασικράτας.

ρον περὶ τοῦ ἱεροῦ τούτου, ὡς σχετιζομένον πρὸς τὸν πέμπτον πύργον· σκοποῦμεν δὲ νὰ ἐξετάσωμεν τὰ κατ' αὐτὸ καὶ τὴν οὕτως ἀπλῶς ἐκφερομένην θεὰν ἀλλαγῶν διεξοδικώτερον, ἀφ' οὗ τάχιστα περατώσωμεν τὴν ἀνασκαφὴν αὐτοῦ.

Ἐπὶ τῶν εἰκ. 53 καὶ 55 ἀποδίδονται ἀκέραια πῆλινα ἀγάλματα, ὧν τινα διατηροῦσιν ἴχνη βαφῶν καὶ παριστῶσι γυναῖκας μόνον καὶ παῖδας· ἐπὶ τῶν εἰκ. 52 καὶ 55 ἀγαλ-

μάτια λίαν χαρακτηριστικά, ἐν ἑμβλήμα, εἰς χοῆρος καὶ δύο λύχνου, ἐπὶ δὲ τῶν εἰκ. 54-57 ποικίλα ἀγγεῖα καὶ λύχνου, ἐνδεικτικὰ πάντα τῆς λατρείας καὶ ἀκμῆς τοῦ ἱεροῦ ἐν τοῖς μετὰξὺν 300—100 π. Χρ. χρόνοις, γενικῶς εἰπεῖν.

Ἄφ' οὗ λοιπὸν εὗρομεν τὸ ἱερόν τοῦτο, ἦτο εὐλόγον νὰ ὑποπτεύσωμεν ὅτι οἱ παρακεϊμένοι πύργοι θὰ ἐνεῖχον στήλας καὶ ἄλλο ὅμοιον ὕλιζόν, εἰλημμένον οὐ μόνον ἐκ

τοῦ ἐγγυτάτω κειμένου μεγάλου νεκροταφείου, ἀλλὰ καὶ ἐκ τοῦ ναοῦ αὐτοῦ τῆς Πασικράτας καὶ τῶν εἰς αὐτὴν ἀναθημάτων· τούτου ἕνεκα ἐπεβάλετο νὰ δοκιμασθῇ ὁ μέγιστος αὐτῶν δι' ἀνασκαφῶν.

Καὶ ὁ μὲν περιβόλος τοῦ τείχους, ἐνταῦθα ἔχει διαστροφῇ ἐπὶ πολὺ ὑπὸ τῆς διανοιχθείσης ὁδοῦ φαίνεται ὁμως πιθανώτατον ὅτι ὑπῆρχον δύο ἰδιόρρυθμοι πυλίδες, κείμεναι ἐκατέρωθεν μεγάλου πύργου, τοῦ περὶ οὗ ὁ λόγος, ἐκτισμένου ἐπὶ τοῦ μέσου καὶ ἀσθενεστάτου στρατηγικῶς σημείου τοῦ πεδινοῦ τούτου διαστήματος (εἰκὼν 46)· δύο μικρότεροι πύργοι ὑπάρχουσι παρ' ἐκατέρωθεν πυλίδας, ἐπ' αὐτῶν τῶν κρασπέδων τῶν μνημονευθέντων δύο λόφων ἐκτισμένοι (εἰκὼν 47) καὶ ὑποστηρίζοντες τὴν ἀμυναν τῆς θέσεως.

Ὁ δὲ μέσος οὗτος, πέμπτος ἐν τῇ τάξει τῶν ἀνασκαφέντων πύργος¹⁾, παρουσίασεν ἤδη ἀπὸ τῶν πρώτων δοκιμαστικῶν ἀνασκαφῶν μακρὰν ἐπαύξησην, ποιηθεῖσαν κατὰ τὸ σύστημα τοῦ δευτέρου καὶ τρίτου ἀνασκαφέντος μεγάλου πύργου· τὸ πρὸς αὐτὴν ὕλικόν ἐλήφθη ἐκ τῶν πάλαι καταπεπρωκότων λαξευτῶν ὀγκολίθων τοῦ παρακειμένου τείχους καὶ τῶν ἀρχαιοτέρων πύργων, ὀλίγον δ' ἐξωρύχθη ἐπίτηδες ἐκ παρακειμένων λατομιῶν· τὸ δὲ διάκενον εἶναι κτιστὸν ἐκ μικρῶν τὰ πολλὰ καὶ κοινῶν λίθων κατὰ σύστημα λίαν παρεμφερές τῷ τοῦ τρίτου πύργου (πρβ. ἄνω σελ. 33—34)· ἐν αὐτῷ εὐρέθησαν καὶ ἱκανὰ τμήματα πολυγρόμων ἐπιτυμβίων στηλῶν, βάρθρων, μαρμαρίνων ὀρόφων, γεισομάτων ὁμοίων κττ. (εἰκὼν 47).

Ἀνωτάτω αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς σημερινῆς ἤδη ἐπιφανείας, ἠρξάμεθα εὐρίσκοντες τάφους χριστιανικοὺς κοινούς (εἰκὼν 46), βαθύτερον δ' ἐν αὐτῷ τῷ διακένῳ ὁμοίους κεραμοστεγεῖς, ὀλίγον παλαιοτέρων χρόνων, ὑπ' αὐτὸ δὲ τὸ τέγμα τοῦ διακένου ἑτέρους, ἐπίσης κεραμοστεγεῖς· ἐκ τῶν τελευταίων τούτων καταδείχθη ὅτι ὁ ὑπὸ τῆς ἐπιπέδου διὰ τοῦ διακένου καταληφθεὶς χώρος ἐνεῖχεν ἤδη τάφους, προγενεστέρους βεβαίως αὐτῆς, ἐπειδὴ τὰ ὑπερκείμενα τοῦ διακένου ἦσαν ἀδιατάρακτα.

Ἐκ δὲ τῶν λοιπῶν τάφων ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ ἐπινημένος οὗτος πύργος ἔνωρις ἤδη εἶχε καταπέσει ἢ κρημνισθῆ καὶ παρέμεινεν ἐγκαταλελειμμένος ἄνευ ἑτέρας ἐπισκευῆς συνεχῶς ἀελοτε τοῦ γεγονὸς τοῦτο δηλοῖ ὅτι τὰ ἐπισκευασθέντα ποτέ, τείχη τε καὶ πύργοι, δὲν διετηρήθησαν ἐπὶ μακρὸν χρόνον ὁμοίον συμπέρασμα, μνηυτικὸν τῆς ἀτειχίστου

ἀπομεινάσης καὶ ἐτι μᾶλλον τῆς συσταλείσης μετ' οὐ πολλὰ ταύτης πόλεως, ἐξηγάγομεν καὶ ἄλλοθεν, βεβαίως πληροφροῖαν τινὰ τοῦ Στράβωνος, περὶ ἧς θὰ διαλάβομεν ἐν τοῖς κάτω.

Σημειωτέον δὲ καὶ τόδε, ὅτι ὑπὸ τὴν Νοτοδυσηκὴν γωνίαν τοῦ ἐπινημένου πύργου εὑρομεν ἀξιόλογον τάφον τετραγώνον, ἐκ μαρμαρίνων καὶ ἐπιμελῶς λελάξευμένων πλακῶν πεποιημένον, οὗ ἡ θέσις καὶ τὸ σχῆμα ἀποδίδονται παρὰ τὸ στοιχεῖον Δ τοῦ παρ' ἐν. πλ. F^ο τοῦ τάφου τούτου ἔλειπε τὸ πόμα καὶ ἡ Ἀνατολικὴ ὀρθὴ πλάξ, ἀφαιρεθέντα βεβαίως ὑπὸ τῶν συναντησάντων αὐτὸν ἐκεῖ ἐπισκευαστῶν τοῦ πύργου, οἵτινες μόνον τὰ ἐμποδίζοντα τὴν θεμελίωσιν τῆς γωνίας ἐξετόπισαν, τὰ δὲ λοιπὰ τοῦ τάφου ἀφῆκαν ἀδιατάρακτα, πιθανῶς λόγῳ εὐσεβείας.

Ἀπεκαλύψαμεν δὲ ἄχρι τοῦδε ἱκανὸν διάστημα τῆς Δυσηκῆς πλευρᾶς, ὅλην τὴν Νοτίαν καὶ τὸ ἡμισυ σχεδὸν τοῦ διακένου τοῦ ἐπινημένου

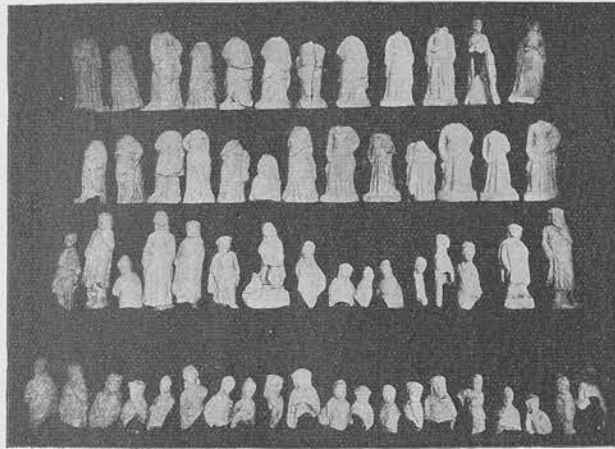
πύργου (εἰκὼν 47)· μόλις ἐνταῦθα που συνηγήσαμεν τὸν ἐσωτερικὸν ἀρχαιότερον πύργον τοῦ Δημητρίου, μὴ σχόντες εὐκαιρίαν νὰ καθορίσωμεν τὸν ὄρθμον καὶ τὸ σχῆμα αὐτοῦ, ὅπερ φαίνεται διάφορον τοῦ τῶν λοιπῶν πύργων, ἕνεκα πιθανῶς τῶν παρακειμένων πυλίδων.

Καὶ ἡ μὲν Δυσηκὴ πλευρὰ ἐποικήθη στερορῶς, ἀλλ' ἄνευ ἐξαιρετικῆς ἐπιμελείας, καθ' ἃ μάλιστα αἱ τοῦ δευτέρου μεγάλου πύργου (βλ. ἄνω σελ. 27)· τινὲς τῶν ὀγκολίθων ἔχουσι ληφθῆ ἐμφανῶς ἐξ οἰκοδομημάτων ἢ μνημείων προγενεστέρων, φαίνεται δὲ ὅτι ὑπάρχουσι καὶ στηλαὶ μεγάλα ἐντετοιχισμένα μετ' αὐτῶν· ἀλλ', ἐπειδὴ δὲν ἐκρημνίσσαμεν τὸν τοῖχον τοῦτον, οὐδὲν ἄλλο δυνάμεθα νὰ βεβαιώσωμεν περὶ τῶν διαφανομένων κατ' αὐτόν, πλὴν τοῦ ὅτι δὲν εἶναι πολὺ τὸ ἐν τῇ πλευρᾷ ταύτῃ ξένον πολὺτιμον ὕλικόν.

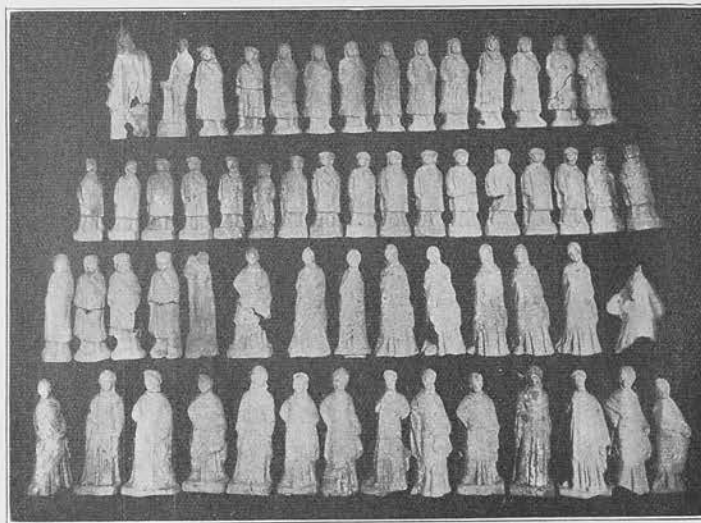
Ἡ δὲ Ἀνατολικὴ δὲν ἀνεσκάφη ἐτι· ἐκ τινῶν ἐπ' αὐτῆς ἀνωτάτω γενομένων προχείρων σκαφῶν φαίνεται ὅτι εὐρίσκειται

ἐν διαταράξει, ἧς τὸ πλεῖστον ὀφείλεται βεβαίως τῇ διανοιχθείσῃ ὑπὸ τῶν Τούρκων βατῆ ὁδῷ· ὑποδηλοῦται ὁμως ὅτι δὲν ἦτο εὐθεία, ἀλλ' ἕνεκα τῆς παρακειμένης πυλίδος, ἰδιάζοντος ὄρθμου, ὃν ἐν τῷ παρόντι δὲν δύναται τις νὰ καθορίσῃ.

Τὴν δὲ Νοτίαν πλευρὰν ἀνασκάψαντες ἄσπασαν, εὑρομεν περιέργως ἡμίεργον· διότι οὔτε λίθινον τοῖχον, ὅπως δῆποτε ἐσχηματισμένον ἐν τινὶ μορφῇ, εἶχεν, ἐκτὸς ὀγκολίθων τινῶν κατωτάτω ἐπὶ τῆς ἀρχῆς τῆς θεμελίωσης καὶ κατὰ τὴν Δυσηκὴν γωνίαν μάλιστα, καὶ τούτων μὴ κανο-

Εἰκὼν 52. Πήλινα μὴ ἀέρεαι ἀγαλμάτια. Ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Πασικράτας.

Εἰκὼν 53. Πήλινα ἀέρεαι ἀγαλμάτια, τινὰ μετ' ἰχνῶν βαφῶν. Ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Πασικράτας.

¹⁾ Περὶ αὐτοῦ βλ. *Πρακτικά* 1912 209—213.

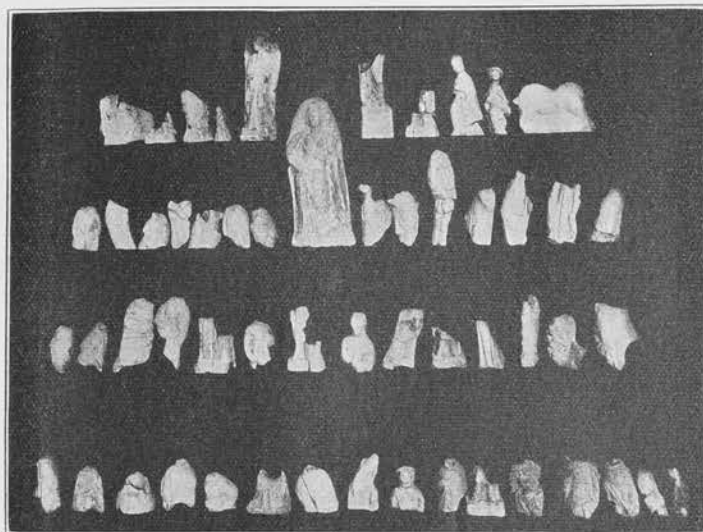
νικῶς ὄλως μηδὲ τελείως ἰδρυμένοι, οὔτε πλινθίνου σαφῆ ἔχνη ἠδυνήθημεν νὰ ἐξακριβώσωμεν, καίτοι τοῦ τελευταίου τούτου σημεία δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑπολειφθῶσι, τὸ μὲν ἕνεκα τοῦ λίαν ἐπικλινοῦς τοῦ ἐδάφους ἐνταῦθα, τὸ δ' ἐκ τῶν μεταγενεστέρων ἐπὶ τῆς πλευρᾶς ταύτης ποιηθέντων τάφων, ὑφ' ὧν τὰ μάλιστα διαταράχθη ὁ καὶ ἄλλως εἰς ἐλάχιστον ὕψος δυνάμενος νὰ περιοσθῆ τοιοῦτος τοίχος (εἰκὼν 46).

Ἄλλ' ἐπειδὴ δὲν εὑρέθησαν λίθοι τοίχου ἀπερομιμένοι κατὰ τὴν Νοτίαν ταύτην πλευράν, οὐδὲ μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους, πλὴν ἐλαχίστων, εἶναι δὲ ὄλως ἀπίθανον τὸ ὅτι ὑπῆρχόν ποτε καὶ ἀπεκομίσθησαν πάντες βραδύτερον, εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ εἰκάσωμεν ὅτι ἡ πλευρὰ αὕτη ἅπασα ἐποιήθη δι' ὠμῶν πλίνθινον ἤδη ἀπὸ τῶν κατοιότων, πλὴν που τῶν γωνιῶν καὶ τοῦ μέσου, ἔνθα ἐπὶ μικρὸν διάστημα ἐτέθησαν τινες ὀγκόλιθοι ὡς πρῶτος

δόμος ὑποστηρίξεως· ἡ δὲ τοιαύτη κατασκευὴ ἐτελέσθη οὐχὶ τυχαίως καὶ εἰκῆ, ἀλλὰ δι' αἰτίαν στρατηγικὴν. ἦτοι πρὸς ἐπιτυχίαν ἰδιαζούσης ἐντεῦθεν ἀντιστάσεως τοῦ πύργου κατὰ τῶν ἐπιθεμένων πολιορκητικῶν μηχανῶν (πρὸ ἄνω σελ. 27 καὶ 34).

Λιότι πᾶσα ὑπόθεσις περὶ μὴ περατώσεως τοῦ πύργου τούτου καὶ ἐγκαταλείψεως αὐτοῦ ἡμέτερον καὶ ἀτελοῦς ἀποκλείεται διὰ τῆς εὐρέσεως ἔξω τῆς Δυσμικῆς καὶ τῆς Νοτίας πλευρᾶς κεραμίδων κατὰ τὴν συνήθη γραμμὴν πτώσεως, προερχομένων ἐκ στέγης, τῶν ἐπάλξεον δηλον ὅτι καὶ τῶν πυροβολείων, καθ' ἃ ἐπὶ τῶν λοιπῶν ἀνασκαφέντων πύργων φέρουσι δ' αἱ κεραμίδες αὗται τὰ συνήθη μονογραφήματα, οἷα αἱ ἐπὶ τῶν ἄλλων εὑρεθεῖσαι ὁ πύργος ἄρα ἦρθη πάντως εἰς τὸ κανονικὸν αὐτοῦ ὕψος.

Τῶν δ' εὑρεθέντων ἐν τῷ ἀνασκαφέντι τοῦ διακένου

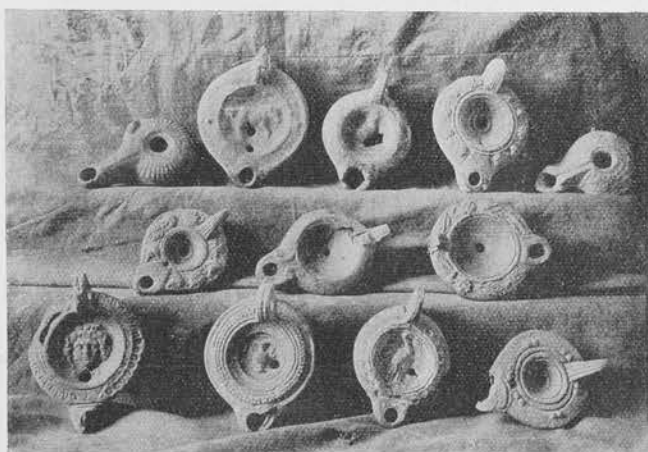

Εἰκὼν 54. Πήλινα ἀγαλμάτια. Ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Πασικράτας.

Εἰκὼν 55. Πήλινα ἀξιολογώτερα ἀγαλμάτια καὶ λύγχοι. Ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Πασικράτας.

εἴκοσι περίπου μεγάλων ὀπωσοῦν τμημάτων γραπτῶν στηλῶν καὶ ὀρόφων, ὧν πολλὰ φέρουσι ἐπιγραφάς, οὐδὲν δύ-

Εἰκὼν 56. Λύγχοι πήλινοι μετὰ κοσμημάτων, ἀξιολογώτεροι. Ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Πασικράτας.

σπουδαίαν ἐπίδρασιν εἰς τὴν χρονολόγησιν τοῦ ναοῦ καὶ τῶν ἀναθημάτων τῆς Πασικράτας, καὶ μάλιστα εἰς τὴν

ναται νὰ ἀποδοθῆ ἀσφαλῶς στήλῃ «ἀναθηματικῇ» καίτοι δὲ τὸ γεγονὸς φαίνεται ἀπλῶς τυχαῖον, ὅμως ὡς ἔχον

Εἰκὼν 57. Ἄγγεια πήλινα καὶ λύγχοι (τελευταῖα δεξιὰ δύο μοιβάδινα ποδίδες ἐκ τάφων). Ἐκ τοῦ ἱεροῦ τῆς Πασικράτας.

τῆς ἐπισκευῆς τοῦ πύργου, εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ἐξετασθῆ δι' ὀλίγων ἀπὸ τοῦ παρόντος ἤδη, οὔσης ἀπαραίτητον

τοιαύτης διερευνήσεως πρὸς τὰ μέλλοντα νὰ λεχθῶσιν ἐν τοῖς κάτω.

Ἐπέρχεται δὴλον ὅτι πρόωτον ἐρώτημα περὶ τοῦ ἂν ὁ ναὸς εἶναι προγενέστερος τῆς ἐπισκευῆς τοῦ πύργου ἢ μεταγενέστερος αὐτῆς· ἢ μνημονευθεῖσα στήλη τῆς Βουβαλίδος ἀποδεικνύει ὅτι τὸ ἱερόν τῆς Πασικράτας ὑπῆρχεν ἐνταῦθα οὐ μόνον πρὸ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ πύργου, ἀλλ' ἴσως καὶ τινὰ χρόνον πρὸ αὐτῆς τῆς ἰδρύσεως τοῦ ὄλου περιβόλου, τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ βασιλέως Δημητρίου γενομένης. Ἄλλ' ἔτεροι ἐπιγραφαὶ ἀναθηματικαὶ τῆ θεᾶ, παρὰ τὸ ἱερόν καὶ ἔξω τοῦ πύργου εὑρεθεῖσαι, δεικνύουσιν ὅτι ἐλατρεύετο αὕτη συνεχῶς καὶ μετέπειτα, πιθανῶς μέχρι τῆς Β' μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ὅποτε ἀσφαλῶς εἶχον καταπέσει καὶ ἐγκαταλειφθῆ τὰ ἐπισκευασθέντα, τείχη τε καὶ πύργου.

Ἄφ' οὗ λοιπὸν τοιαῦτα ἐνδεικνύονται συμβάντα, διατὶ δὲν ἐντετυγίσθησαν κατὰ τὴν ἐπισκευὴν τοῦ πύργου αἱ ἐμφανῶς προγενέστεραι αὐτῆς στήλαι καὶ ἄλλα ἀναθήματα· ἴσως διότι διέλαθον, ἢ διότι ἦσαν καταγεωμένα ἐπίτηδες ὑπὸ τῶν ἱερείων πάντα, ἢ ἔνεκεν εὐλαβείας· ἀλλ' οἱ μὲν πρῶτοι λόγοι δὲν φαίνονται λίαν ἰσχυροί, ὁ δὲ τελευταῖος εἶναι ὁ πάντων ἀσθενέστατος, ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ὅτι ἐντετυγίσθησαν ἤδη ἐν μὲν ἄλλοις πύργοις ἀναθήματα (πρὸβλ. ἄνω σελ. 28—29), ἐν ἅπασιν δὲ στήλαι ἐπιτύμβιοι καὶ μνημεῖα ἐπιτάφια, πρὸς ἃ οὐχ ἦτιον θὰ ἀπῆται τις νὰ ἀποδοθῆ εὐλάβεια.

Ταῦτα ὅμως καὶ τὰ τοιαῦτα ἀπορήματα θὰ λύσῃ ἀσφα-

λῶς ἢ περὶ ἄνωσιν τῆς ἀνασκαφῆς τοῦ πύργου καὶ τοῦ ἱεροῦ ἐκ δὲ τῶν ἄχρι τοῦδε ἐργασιῶν καὶ τῶν εὑρημάτων, ἐν οἷς σπουδαιοτάτην πρὸς τὸ ζήτημα θέσιν κατέχει τὸ γεγονός τῆς ἐν τῷ ἀδιαταράκτῳ διακένῳ λίαν βαθέως εὐρέσεως δύο τμημάτων πηλίνων ἀγαλματίων, δύναται νὰ θεωρηθῆ βέβαιον μὲν τὸ ὅτι ὁ ναὸς ὑπῆρχεν ἤδη πρὸ τῆς ἐπισκευῆς τοῦ πύργου, πιθανὸν δὲ τὸ ὅτι κατεστράφη μὲν κατὰ τοὺς πολέμους καὶ τὰς ἐναντίον τῶν τειχῶν καὶ πύργων εἰδικὰς ἐπιθέσεις τοῦ ἐχθροῦ, ἀνφοδομήθη δὲ ἢ ἐπεσκευάσθη ὅπωςδῆποτε μετὰ τὴν ἐπισκευὴν τούτων, καὶ πάντως ἐλατρεύετο μετέπειτα ἐπὶ μακρόν, εἰκαστικὸν δὲ τὸ ὅτι καὶ ἀναθήματα καὶ ἴσως μέλη τοῦ ναοῦ ἐνυπάρχουσιν ἐν τῷ μήνῳ ἐξερευνηθέντι διαστήματι τοῦ διακένου καὶ ἐν τοῖς τοίχοις τοῦ πέμπτου τούτου μεγάλου πύργου καὶ τῶν δύο μικρῶν παρακειμένων.

Σημείωσις. Τὰ τυπογραφικὰ φύλλα 2· 3· 4· 5ον ἐξετυπώθησαν κατὰ τοὺς μῆνας Σεπτεμβρίου, Ὀκτωβρίου καὶ Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 1913ον. Κατὰ δὲ τὸν Δεκέμβριον γενομένης ἀπεργίας τῶν τυπογράφων ἐν Ἀθήναις καὶ κατ' αὐτὴν μεταβάντος ἐμοῦ εἰς Θεσσαλίαν καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον ἀπασχοληθέντος ἐκεῖ, διεκόπη ἡ ἐκτύπωσις μέχρι τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1914ον. Μεταξὺ ὅμως ἐξετέλεσά τινας περαιτέρω ἀνασκαφὰς παρὰ τὸ ἱερόν τῆς Πασικράτας, ὧν τὰ νεώτερα συμπεράσματα περιέλαβον ἐν τῷ κεφαλαίῳ ἡ' καὶ τοῖς ἀκολουθοῦσι. — Ἡ δὲ ἀλλαγὴ τοῦ χάρτου ἀπὸ τοῦδε τοῦ φύλλου ἀφεύεται τῇ ἐκ τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου ἐπελθούσῃ διαταραξί.

θ') Αἱ συνθήκαι, ὑφ' ἃς εὐρέθησαν, ἐξήχθησαν καὶ μετεκομίσθησαν αἱ στήλαι.

Κατὰ τὴν συνάντησιν τῶν πρώτων γραπτῶν στηλῶν ἐν τῇ Νοτίᾳ πλευρᾷ τοῦ πρώτου ἀνασκαφέντος μεγάλου πύργου (πρὸβ. ἄνω σελ. 17), παρατηρήσαμεν ὅτι αἱ πρὸς πλήρωσιν τοῦ διακένου ἤδη ἀπὸ τῶν κατοπτῶν ἐπὶ τοῦ προ-

χείως ἐξισωθέντος βράχου πρὸς στερεὰν ἀρμογὴν τῶν πρώτων ἐξ αὐτῶν τεθεῖσαι, δὲν ἐρρίφθησαν εἰζῆ, ἀλλ' ἐκτίσθησαν μετ' ἐπιμελείας, συνοικοδομούμεναι ὅμως καὶ μετ' ἄλλων λαξευτῶν ἢ ὅλως κοινῶν λίθων (εἰκ. 58· 59· 60)

Εἰκὼν 58. Πρῶτη ἐμφάνισις ἐντετυγισμένων στηλῶν ἐγγὺς τῶν ἑσῶ τῆς Νοτιανατολικῆς γωνίας τοῦ πρώτου μεγάλου πύργου. NA—NA'—ἡ Νοτιανατολικῆ γωνία, τὰ ὑπερκειμένα διατεταραγμένα ὑπὸ τῶν νεωτέρων· ΦΒ—φρικτὸς βράχος· Σ—Σ'—Σ''—στήλαι ἀρτι καὶ μόλις διαφανέσαι· X—στήλη τοῦ Χαλκοκρήδου, ἀρτι ἐξαχθεῖσα κατὰ χώραν.

ομοίως καὶ ἔτι ἐπιμελέστερον ἐκτίσθησαν αἱ σχετικῶς ἐλάσσονες στήλαι ἐπὶ τῶν λιθίνων τοίχων τοῦ ἐξωτερικοῦ πύργου (εἰκ. 60· πρὸβ. εἰκ. 13· 15).

Ἄλλ', ὡς ἐπίθεντο πρὸς κτίσιν αἱ στήλαι, αἱ λεπτότεραι

καὶ ἀσθενέστεραι διεσρηγνύοντο, ἢ ἐν γένει ἔνεκα τῆς ταχειᾶς καὶ ἐσπευσμένης ἐπιθέσεως εἰς δόμους, ἢ μᾶλλον ἐκ τοῦ μεγάλου ὑπερκειμένου βάρους (εἰκ. 58 Σ—Σ'· εἰκ. 60 τὸ ΓΑ)· οὕτω δὲ διεσρηγμένα εἰς πολλὰ τμήματα εὐρέθησαν

πλείστα, ἐμφανίζουσαι νῦν κατὰ τὰς τομὰς καινουργῆ ὄψιν, ὡς εἰ πρὸ ὀλίγου ἐθραύσθησαν· διότι αἱ ὄψοι ἦσαν οὕτως εἰπεῖν τριγωνοειδῆς καὶ δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ διεισδύσῃ δι' αὐτῶν πηλὸς ἢ κόνις, οὐδὲ ῥίζαι θάμνων πανταχοῦ εὐκόλως, ἐμποδιζόμενα ἄλλως τε καὶ ἐκ τοῦ ὑπερχειμένου ὑψηλοῦ καὶ ὀγκώδους πλινθίνου τοίχου (εἰζ. 59· 60· 69).

Ἐνταῦθα λοιπὸν τὸ πρῶτον, καὶ περαιτέρω καθ' ἅπαντας τοὺς πύργους, παρατηρήσαμεν ὅτι αἱ στήλαι εἶχον συγχομισθῆ ἐκ τῶν νεοροταφείων μετ' ἄλλον λίθων παντοειδῶν φύρδην ὡς ἀπλοῦν ὑλιζὸν καὶ ὀριπτόμεναι ἐξασταχοῦ ὑπὸ τῶν φορέων, ἐκπίζοντο μίγδην ὑπὸ τῶν κτιστῶν, μηδετέρων

προνοουμένων, ὅπως φεῖδονται αὐτῶν (εἰζ. 61· 62· 63· 64· 65· 66· 69)· διότι καὶ σφραγισαί τεκτονικαὶ κατὰ τὰς ἐκάστοτε ἐκεῖ ἀνάγκας ἐτελοῦντο καὶ καταμήσεις μεριστικαὶ μικρῶν, ὡς εἶναι εὐνόητον, στηλῶν ὑπὸ τῶν κτιστῶν, καὶ βύσματα, κοινῶς «τσιβίαια», ἐλαμβάνοντο ἐκ τοιούτων ἀποτμημάτων πρὸς ἀρμογὴν καὶ πρὸς πλήρωσιν τῶν μικρῶν διαζένων· μάλιστα δὲ ἀφθονος λατύπη κατὰ τὸ ἀρχαῖον φυσικὸν ἔδαφος ἐνεφανίζετο πανταχοῦ ἔξω τῶν λιθίνων τοίχων τῶν πύργων, μηνύουσα τὴν κατὰ χώραν ὡς ἄνω ποιικίλην κατεργασίαν αὐτῶν (πρὸβ. ἄνω σελ. 17· 40).

Οὕτως ἄρα εἶναι ἀναγκαῖον νὰ ὑπονοήσωμεν ὅτι οὐδε-

Εἰκὼν 59 (ἄνω). Πρῶτη ἐμφάνισις ἐντετοιχιζομένων στηλῶν παρὰ τὴν Νοτιανατολικὴν γωνίαν καὶ ἐπ' αὐτῆς τοῦ πρώτου μεγάλου πύργου μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ὄγκου τῶν χωμάτων. Β = ἡ στήλη τοῦ Χαλκοκρήδου πρὸ τῆς ἐξαγωγῆς· Σ = ἄσπι διαφανέστα στήλη. 59 (κάτω) ἡ αὐτὴ γωνία καὶ τὰ ἔξω αὐτῆς, σχεδὸν ἐντελῶς ἀνασκαφέντα. Σ = στήλη διαφανομένη ὑπὸ τὴν Β τῆς ἄνω εἰκόνας.

Εἰκὼν 60. Διτὴ ἀπόψις τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ πρώτου μεγάλου πύργου ἐκ Νότον πρὸς Βορρῶν (ἄνω) καὶ ἐκ Βορρῶ πρὸς Νότον (κάτω) μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τοῦ ὑπερχειμένου ὄγκου τῶν χωμάτων. Α = τμήμα τοῦ τοίχου διασκαφθέν ὑπὸ τῶν νεωτέρων· Β = στήλη τοῦ Χαλκοκρήδου ἄσπι ἐξαχθεῖσα, κατὰ χώραν· ΓΔ = στήλαι ἐντετοιχιζομένα ἐπὶ τῆς προσόψεως, μὴ ποῦ ἐξαχθεῖσαι.

μία εὐλάβεια ἐλήφθη περὶ τὰς στήλας· ἡ δ' εὐρεσις πολλῶν τούτων ἀλωθήτων ἐν τοῖς διαζένοις ὀφείλεται ἄλλοις τε λόγοις καὶ μάλιστα τῇ εὐχερестέρῳ τρόπῳ τῆς κτίσεως αὐτῶν, ἐνθα οὐδεμία ὑπῆρχεν ἀνάγκη προνοίας οἰκοδομικῆς, ἀλλ' ἀπλῶς πληρωτικῆς τῶν κλίσεων τοῦ ἔδαφους, ἐν τινι ὁμοσ στοιχειώδει τάξει, πρὸς ἀποφυγὴν δήλον ὅτι μεγάλων κενῶν καὶ πρὸς οἰκονομίαν πηλοῦ· διότι πηλοῦ ἐγένετο χρῆσις πανταχοῦ, ὀλίγου μὲν καὶ λίαν ἐλλεκτοῦ ἐπὶ τῶν δόμων τῶν λιθίνων τοίχων, ἀφθόνου δὲ καὶ ἐπίσης καλοῦ ἐν τῇ προχείρῳ οἰκοδομίᾳ τῶν λιθίνων διαζένων, ὡς προσείπομεν πολλαχοῦ ἐν τοῖς ἄνω.

Ἄτεροι δὲ λόγοι, οἳς ὀφείλεται ἡ διατήρησις τῶν βαφῶν πολλῶν στηλῶν, εἶναι καὶ οἱ ἐξῆς (πρὸβ. ΑΕ 1908 2

σημ. 1)· πρῶτον τὸ ὅτι προεφυλάσσοντο ἐκ τοῦ ἡλίου καὶ τῶν βροχῶν, ὡς κείμεναι ἐπὶ τῶν τάφων ἐντὸς κογχῶν, περὶ τοῦ ὡς ἐδηλώσαμεν ἐν ΑΕ ἔ. ἀ. 24 εἰζ. 4, οὐχὶ ὅλως ἐν ὑπαίθρῳ· δεύτερον διότι ἀρχῆθεν ἐνεκάθησαν καὶ ἐπεστρώθησαν διὰ κηροῦ αἱ βαφαὶ μετὰ τέχνης καὶ ἐπιμελείας τρίτον διότι, ποιούμεναι τινες ὡς ναύσοι, ἔφερον τὴν παράστασιν ἐν τῇ κοίλῳ, ὅπερ, τεθὲν πολλακίς πρὸς τὰ κάτω ἐν τῇ κτίσει, δὲν ἦλθεν εἰς ἐπαφὴν πρὸς πηλόν, μόνον δὲ ῥιζίδα θάμνων διεισδύσαντα, ἐτεχάθησαν ἐπ' αὐτῶν· τέταρτον διότι ἐποιήθησαν ἐλάχιστον χρόνον πρὸ τοῦ ἐντετοιχιμοῦ πέμπτον διότι δὲν παρεμείναν ἐπὶ πολὺ ἀπερομιμένα παρὰ τοὺς τάφους, ἀλλ' ἐντετοιχίσθησαν ἐν τοῖς πύργοις καὶ προεφυλάχθησαν ὑπὸ τοῦ κοινῶς διασπαρέντος ἐπάνωθεν με-

γάλου χωματώδους ὄγκου τῶν καταπεσόντων ὑψηλῶν πλινθίνων τοίχων (εἰκ. 69 τὸ Σ-Σ').

Δὲν εἶναι ὁμοῦς εὐλογον, οὐδ' ἐγκρίνεται ὑπὸ τῶν ἀνασκαφῶν, τὸ νὰ ἀποδώσωμεν πάσας τὰς ἄνω καταστροφὰς τῶν

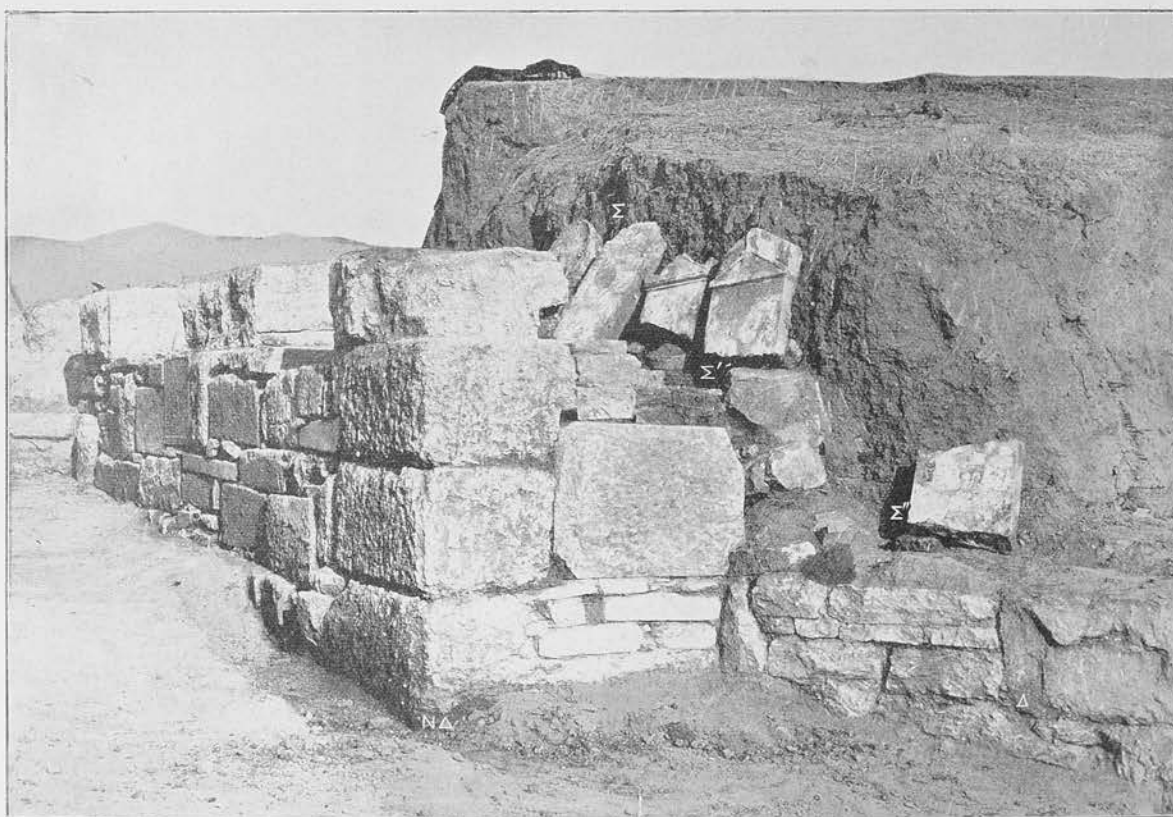
στηλῶν μόνοις τοῖς κτίσταις τῶν πύργων τούτων· τούναντίον πολλαὶ στήλαι καὶ λίθοι λαξευτοὶ μνημείων καὶ ὄροφοι μαρμάρειοι αὐτῶν φέρουσιν ἐμφανῆ ἴζην προγενεστέρων ἀποτομῶν, ἐλλείψεων καὶ βλαβῶν· ὄντως δέ, παρακολουθή-

Εἰκὼν 61. Ἡ Δυσμικὴ πλευρὰ τοῦ πρώτου μεγάλου πύργου, ἤδη τὸ πρῶτον ἀποκαλυπτομένη. ΝΔ = ἡ Νοτοδυτικὴ γωνία τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐπιτηρημένου πύργου· ΠΤ = πλινθίνος τοίχος αὐτῆς, μὴ καὶ ἀφανισθείς.

σαντες ἐν τῷ ἔργῳ ἡμῶν καὶ τὴν ἀποψιν ταύτην τῆς ἐρεῦνης λεπτομερῶς, ἦν καὶ νῦν δύναται τις ἐπὶ τῶν εὐρημάτων νὰ ἐξετάσῃ ἀρκούντως ἀκριβῶς, ἰδόντες δὲ ὅτι τμήματα τῆς

αὐτῆς στήλης εὐρέθησαν κατὰ διαφόρους θέσεις τοῦ πύργου ἐκάστου, τινῶν δὲ ὅλως ἐν διαφόροις πύργοις, καὶ διάφορον φθορὰν ἐκ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ περιβάλλοντος φέροντα, συνη-

Εἰκὼν 62. Ἀποψιν τῆς Δυσμικῆς πλευρᾶς τοῦ πρώτου μεγάλου πύργου ἐκ Νότου πρὸς Βορρᾶν. ΝΔ = ἡ Νοτοδυτικὴ γωνία τοῦ ἐπιτηρημένου πύργου· Δ = τὰ Νότια τῆς Δυσμικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐσωτερικοῦ πύργου· Σ-Σ'-Σ'' = στήλαι ἅρατι ἐξαχθεῖσαι ἐκ τοῦ διακένου.

γάγομεν τὸ συμπέρασμα ὅτι τὰ πλεῖστα, ἂν μὴ πάντα, τῶν ἐπιταφίων μνημείων καὶ αἱ ἐπ' αὐτῶν στήλαι εἶχον καταπέσει ἢ καταρριφθῆ βιαίως πρὸ τῆς συναγωγῆς αὐτῶν πρὸς κτίσιν ἐν τοῖς ἐπαυξηθεῖσι πύργοις· δὲν ἔροισαν ἄρα αὐτὰ

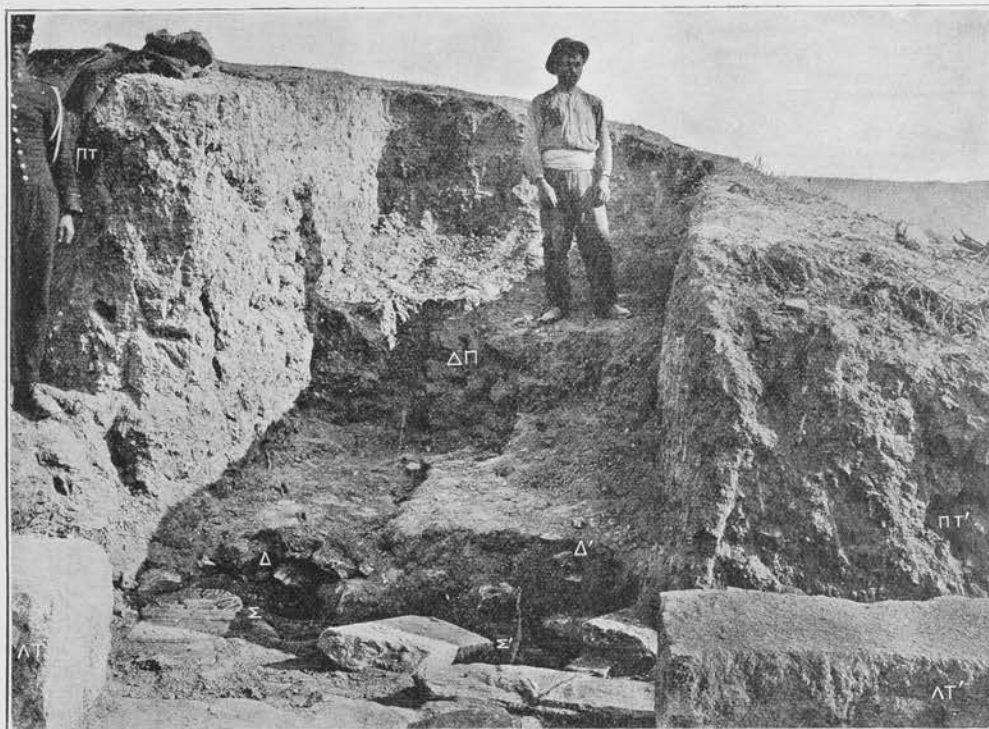
οὐδὲ κατέτησαν πάντα. οἱ φορεῖς, καθ' ἃ ἀσφαλῶς ἐνδείκνυται διότι πλεῖστα καὶ μέγιστα στήλαι εὐρέθησαν ἀκέραιοι.

Τὸ δὲ συμπέρασμα τοῦτο ὑποβοηθεῖ σπουδαίως εἰς τὴν ἐκφορὰν τῆς γνώμης, καθ' ἣν τὰ ἐγγυὲς καὶ ὀλίγον ἔξω τοῦ

τείχους καὶ τῶν πύργων τοῦ βασιλέως Δημητρίου κείμενα βεβαίως ἐπιτάφια μνημεῖα καὶ στήλαι, ἐν κόγχαις ἢ ὅλως ἐλεύθερα, θὰ κατεζημιώθησαν τὸ πρῶτον οὐχὶ ὑπὸ τῶν κτιστῶν τῶν πύργων ἢ τῶν βοηθῶν λιθοφόρων αὐτῶν, ἀλλ'

ὑπὸ πολιορκητικῶν μηχανῶν καὶ ὁμοίων, κατὰ συγγὰς ἐπιθέσεις ἐχθρῶν ἐναντίον αὐτῶν, ἵνα καταλάβωσιν ἐξ ἐφόδου τὴν πόλιν.

Ἄλλὰ καὶ τὰ οὕτω καταπεσόντα ταῦτα ἢ καταρριφθέντα,

Εἰκὼν 63. Τὸ μέσον τῆς Δυσμικῆς πλευρᾶς τοῦ πρώτου μεγάλου πύργου, ἐκ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς ὁρῶμενον κατὰ τὴν ἐναρξιν τῆς ἀνασκαφῆς. ΑΤ-ΑΤ' = ὁ λίθινος τοῖχος τῆς πλευρᾶς ταύτης· ΠΤ-ΠΤ' = ὁ πλινθίνος τοῖχος αὐτῆς· Σ-Σ' = Στήλαι ἄρτι διαφανέσαι, ὡς ἀκριβῶς κατέκειντο· Δ-Δ' = στήλαι μόλις διαφαινούμεναι· ΔΠ = δόμοι τοῦ πλινθίνου τοῖχου τῆς θύρας, ἤδη ἐξακριβοῦμενοι.

ὡς-ἐμποδίζοντα τὴν πολιορκίαν καὶ τὴν κίνησιν τῶν μηχανῶν, ἢ πρὸς εὐχερῆ διάθεσιν αὐτῶν ἐξασταχοῦ, δὲν θὰ

παρέμειναν ἐκτεθειμένα ἐπὶ μακρὸν χρόνον· διότι, ἂν συνέβαινε τοῦτο, βεβαίως δὲν θὰ διεσφίζοντο τοσαῦτα στήλαι

Εἰκὼν 64. Τὸ μέσον τῆς Δυσμικῆς πλευρᾶς τοῦ πρώτου μεγάλου πύργου καὶ αἱ ἀρχαῖαι στήλαι τοῦ διακένου, ἄρτι ἐξαχθεῖσαι, ὑπὲρ τὴν θύραν τοῦ ἐσωτερικοῦ πύργου κείμεναι. ΑΤ-ΑΤ' = ὁ λίθινος τοῖχος τοῦ ἐτηρημένου πύργου.

μετὰ βαφῶν οὐτωσὶ νοπῶν καὶ ἀλωθήτων· εἶναι ἄρα πιθανώτατον ἐκ τούτων ὅτι ἀπὸ τῆς τῶν πύργων καταρριφθεῖσιν ἐπιταφίων μνημείων καὶ στηλῶν ἄχρι τῆς κτίσεως αὐ-

τῶν ἐν τοῖς ἐπισκευασθεῖσι πύργωσι μεσολαβεῖ χρονικὸν διάστημα ὀλιγίστων ἐτῶν· βλ. περὶ τούτου κάτω κεφ. α'.

Καὶ ταῦτα μὲν εἶναι τὰ οὐσιώδη συμπεράσματα ἐκ τῆς

Εἰκὼν 65. Τὸ Βόρειον τέρμα τῆς Δυσμυκῆς πλευρᾶς τοῦ πρώτου μεγάλου πύργου μετὰ τὴν ἐξερευνήσιν. επ—τοῦ παλαιότερου ἐσωτερικοῦ πύργου ὁ πλίνθινος τοίχος· επ'—τοῦ αὐτοῦ ὁ λίθινος· ΑΤ—τοῦ πρὸς αὐτὸν συναπτομένου ἀρχαιοτέρου τείχους ἢ γωνία· Θ—ἡ θύρα αὐτοῦ, βυθθεῖσα ὑπὸ τὸν ἐπισκευαστὸν· Δ—τὸ διάζενον, ἐρευνηθέν· Σ—στήλη ἄρτι ἐξαχθεῖσα, κατὰ χώραν· ΑΤ-ΑΤ'-ΑΤ''—ὁ λίθινος τοίχος τοῦ ὑπέρτου πύργου, κορημίζόμενος· ΕΤ—τὸ ἐπιμυζήμενον τείχος, μίμω ἐρευνηθέν.

Εἰκὼν 66. Τὸ μέσον τῆς Δυσμυκῆς πλευρᾶς τοῦ πρώτου μεγάλου πύργου μετὰ τὴν ἐξαγωγήν τῶν στηλῶν ἐκ τοῦ διαζένου. επ-επ'-επ''—ὁ πλίνθινος καὶ ὁ λίθινος τοίχος τοῦ ἐσωτερικοῦ παλαιότερου πύργου· Α—ἡ πρὸς αὐτὸν συναπτομένη γωνία τοῦ ἀρχαιοτέρου τείχους· Θ—ἡ θύρα αὐτοῦ, βυθθεῖσα διὰ πλίνθινου τοίχου ὑπὸ τὸν ἐπισκευαστὸν· Σ—στήλη τελευταία ἐντετειχισμένη· ΕΠ-ΕΠ'—ὁ λίθινος τοίχος τοῦ ἐπιμυζήμενου πύργου· Ε—ἡ πρὸς αὐτὸν συναπτομένη γωνία τοῦ ἐπιμυζήμενου τείχους.

παρατηρήσεως τῶν ὄρων καὶ συνθηκῶν, ὅφ' ἄς ἐν γένει εὐρομεν ἐν τοῖς πύργοις τὰς στήλας.

Περαιτέρω δὲ κατὰ τὴν ἐξαγωγὴν αὐτῶν ἐντεῦθεν εὐρέθημεν πολλάκις πρὸς μεγίστων καὶ ἐνίοτε ἀνυπερβλήτων δυσχερειῶν, περὶ ὧν εἶναι ἀναγκαῖον νὰ γένηται ἐνταῦθα ὁ προσήμων λόγος· διότι καὶ ἡ τούτων ἐκθεσις ἔσται τὸ

Εἰκὼν 67. Ὁ πρῶτος μέγας πύργος, ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Ἀσμάς ὁρῶμενος. Σ=στήλαι ἐντὸς τοῦ πάγου τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐπηρξήμενου, διαφανέσαι μετὰ ἡαγδαίαν βροχὴν.

τετειχισμένων λίαν βαθέως ἐν τῇ Νοτίᾳ πλευρᾷ, καὶ ὑπενοήσαμεν ὅτι καθ' ἀπάσας τὰς λοιπὰς πλευρὰς τοῦ πύργου καὶ ἐν τοῖς διακένοις θὰ ἦτο ἀποτεθειμένον τοιοῦτον ὑλικὸν πολύτιμον (πρὸς εἰκ. 59· 61· 69), συνηγόμενον ὅτι πρῶτον

μὲν ἀπαράιτητος πρὸς στήριξιν νέων ποικίλων συμπερασμάτων, τὸ δὲ λίαν ἴσως διδακτικὴ καὶ ὠφέλιμος τοῖς μέλλουσι ποτε νὰ ἀνασκάψωσιν ὑπὸ τὰς αὐτὰς πρὸς ἡμᾶς ἢ παρομοίως συνθήκας.

Εἰθὺς δὴλα δὴ ἀφ' οὗ κατὰ μῆνα Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1907^{ου} εὐρέθημεν τὸ πρῶτον ἐνώπιον γραπτῶν στηλῶν, ἐν-

Εἰκὼν 68. Ὁ πρῶτος μέγας πύργος, ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Ἀσμάς ὁρῶμενος. Σ = μία τῶν ἐν τῷ πάγῳ τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐπηρξήμενου πύργου στηλῶν, ἀρτι ἐξαχθεῖσα, ὑπὸ τὸν βροχῶν βεβλαμμένη.

μὲν ἀπηρτεῖτο νὰ διαρρυθμισθῶσι τάχιστα αἱ πρὸς δοκιμασίαν ἀνοχθεῖσαι τάφοι, ἵνα μὴ δι' αὐτῶν εἰσχωρήσωσιν ὄμβρια ὕδατα εἰς τὴν ὑποκειμένην θεμελίωσιν, δεῦτερον δὲ νὰ ἐπιταχυνθῇ ἡ προσήγουσα ἀνασκαφὴ τῶν ἀποκαλυφθέντων

Εἰκὼν 69. Ἀπομὲν τοῦ πρῶτου πύργου ἐν Νοτῷ πρὸς Βορρᾶν, ἤδη ἀνασκαπτομένου. Ν = ἡ Νοτία πλευρᾷ τοῦ ἐπηρξήμενου· ΝΑ = ἡ Νοτιανατολικὴ γωνία αὐτοῦ· Π·Π = πλίνθων χωματόδης ὄγκος, ἐπακείμενος· Σ·Σ·Σ' = στήλαι ἐντετειχισμένοι, ἀρτι διαφανέσαι· σ·σ'·σ'' = στήλαι ἀρτι ἐξαχθεῖσαι.

διαστημάτων, καὶ τούτων μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου, εἰ δυνατὸν δὲ καὶ τοῦ ὄλου πύργου· διότι πολλὰ ὅμοια καὶ ἀνάλογοι βλάβαι, παντὶ ἐμφανεῖς, μάλιστα δὲ ὁ μέγιστος τῶν στηλῶν ἐχθρός, ἡ βροχὴ (εἰκ. 67· 68· 70· 72), ἦσαν προσδόκιμοι, ἀφ' οὗ ἀπαξ τοιαῦτα ἀπεκαλύφθησαν.

Κατὰ ταῦτα ἀνεσκάπτομεν τὸν γῶρον τμηματικῶς ἐκ τῶν ἄνω πρὸς τὰ κάτω (εἰκ. 59· 61· 65· 69) ἐντελῶς μέχρι τοῦ φυσικοῦ βράχου, προχωροῦντες μετέπειτα περαιτέρω ὁμοίως δι' ἐξισώσεως τοῦ ἀνασκαφέντος ἤδη τμήματος, πρὸς ποιήσιν διόδου τῶν χειμαρῶν (εἰκ. 61· 70)· προετιμήσαμεν

δὲ πολλοῦ τὴν τοιαύτην ἐξερεύνησιν τῶν διακένων πρώτων, ἀφίνοντες τοὺς τοίχους τελευταίους, τὸ μὲν ἵνα μὴ διαφύγη ἡμᾶς τὸ διάγραμμα τῶν πλευρῶν, τὸ δὲ διότι οὔτε φόβος εἰσροῆς ὑδάτων εἰς τοὺς τοίχους οὕτω μέγας ὑπέκειτο, οἷος ἐν τοῖς διακένοις, οὔτε στήλαι πολλαὶ διαφαίνοντο ἐν τοῖς πρώτοις ἐντετειχισμένοι. Τοιαύτην πρόνοιαν διακρίνει τις μάλιστα ἐν ταῖς ἄνω εἰκ. 9· 14-18· 30· 33-39 καὶ ταῖς ἐνθάδε παρακειμέναις 59-69· τοῦναντίον ἐν τῷ δευτέρῳ πύργῳ (εἰκ. 22-29· 71) ἤρευνήσαμεν πρῶτον τοὺς τοίχους καὶ κατόπιν τὸ διάκενον, διότι οἱ μὲν περιεῖχον πλείονας καὶ λίαν σημαντικὰς στήλας, τοῦ δὲ αἱ στήλαι δὲν ἐκινδύνευον ἐκ τῶν βορρῶν, ἄλλως τε καὶ ἀφ' οὗ τοῦτο ἐνταῦθα τμηματικῶς, ὡς προεῖπον, ἀνεσκάπτομεν.

Εἶχον δ' ἐνσφηνωθῆ πολλάκις αἱ στήλαι πρὸς ἀλλήλας ἢ μετ' ἄλλων κοινῶν λίθων τοσοῦτον ἰσχυρῶς, ὥστε μετὰ μεγίστων δυσχερειῶν ἠδύνατο νὰ ἐξαχθῶσιν ἐν ταῖς τοιαύταις περιπτώσεσιν, αἰτινες ὑπῆρξαν οὐχὶ ὀλίγαι (εἰκ. 59· 60· 63· 64· 68· 69· 70· 71), ἀπεκαλύπτομεν τὰς στήλας πρὸ τῆς ἐξαγωγῆς, καθαίροντες παρὰ τὰς ἀκμὰς πανταχόθεν τὰ χῶματα ἠπίως καὶ ἐπιμελῶς καὶ ἀφίνοντες ἐπιχειρῶν ἐπ' αὐτῶν χῶμα, ἂν ἐβεβαιούτο διὰ δοκιμασίας ὅτι αἱ βαφαὶ ἔκειντο πρὸς τὰ ἄνω, ἐξάγοντες δὲ καὶ αὐτὸ, ἂν ἔκειντο πρὸς τὰ κάτω· τοιαύτη φροντίς εἶναι ἐμφανῆς μάλιστα ἐν εἰκ. 59 (τὸ Β καὶ Σ), 63 (τὸ Σ-Σ' καὶ Δ-Δ'), 66 (τὸ Σ), 69· 70· 71 (τὸ Σ), καὶ ἄνω εἰκ. 24 (τὸ ΝΠ).

Οὕτως ἐτοιμαζομένης τῆς στήλης, ἀνηγειρομένην διὰ μιᾶς φορᾶς αὐτήν, φροντίζοντες τὸ μὲν νὰ μὴ ὑποβάλλωμεν ὑποκάτω τὰς χεῖρας, μηδὲ κατὰ τὰ πλάγια, ὅπου ὑπῆρχον βαφαί, διότι ἄλλως θὰ ἀπειροῦντο, τὸ δὲ νὰ μὴ ἀναπάλλωμεν αὐτὴν ἐπιχειρῶν, ἵνα μὴ προστριβῶνται αἱ βαφαί, μηδὲ νὰ κινῶμεν ἰσχυρῶς αὐτὴν ἐγεσθεῖσαν, ἵνα μὴ ἀπολεπιζόμεναι διαφύγῳσιν ὁμαδὸν αἱ εἰς ἐσχάρας ἢ κόριν συμπετηγμένα.

Τὸ δ' ἔργον τοῦτο τῆς ἀναγωγῆς ἐξέτελεσα αὐτὸς ἐν ταῖς ἀρίσταῖς στήλαις, εὐχερῶς διαγνωσκομέναις, τῆς σωτηρίας αὐτῶν ἕνεκα καὶ πρὸς διδασκαλίαν τῶν ἀποδεικνυομένων ἐκάστοτε ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς δεξιῶν ἐργατῶν¹⁾· μνημονεύειν δὲ ὅτι στήλη τις μεγάλη, οὕτως ἀνεγειρομένη, διολισθήσασα διὰ τῶν χειρῶν αὐτῶν καὶ ἐπιπεσοῦσα, ἐνεσφηνώσε μεθ' ὁρμῆς ἐν τῇ πτώσει τὴν ἐμὴν ἄκραν δεξιᾶν χεῖρα καὶ καθήμαξεν ἐναχρῶ αὐτήν· φαίνεται δὲ ὅτι ἐν τοῖς χῶμασιν ὑπῆρχον μολύσματα, ἅτινα συναναμιγέντα μετὰ τοῦ αἵματος, μετέδωκάν μοι εἰδὸς τι τοῦ λεγομένου ὑπὸ τῶν ἰατρῶν τετάνου, ἣν ὁμως νόσον διέφυγον, ἀποκόψας αὐτὸς καὶ λίαν ἐγκαίρως τὰ λυθρῶδη χορδία.

Ὑπέκειντο δὲ πολλάκις ἐπὶ χῶματων ἀπετετυπομένοι αἱ βαφαὶ τῆς οὕτω τεθειμένης στήλης, ὡς συνηγόμεν, ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ ἐξα-

χθῆ ὅλος ἢ εἰς τμήματα τοιοῦτος ὄγκος πηλοῦ· διότι ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ, ἐν τοῖς τοίχοις μάλιστα, τὸ στρώμα αὐτοῦ ἦτο τοσοῦτον λεπτόν, ὥστε ἡ ἐξαγωγή αὐτοῦ καθίστατο ἀδύνα-

Εἰκὼν 70. Ἡ Βόρειος πλευρὰ τοῦ πρώτου μεγάλου πύργου ἐκ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολάς, μετὰ τὴν ἐξερεύνησιν. ΒΑ = βορροανατολικὴ γωνία τοῦ ἐτηρημένου πύργου· Σ = στήλη ἄτι ἐξαχθεῖσα, κατὰ χῶμα· ΒΔ = βορροδυσημικὴ γωνία· Π = τέτρα ἐσωτερικὸν τοῦ πάγου τοῦ λιθίνου τοίχου· Δ-Δ' = διάκενον ἐξερευνηθέν· επ = ὁ ἐσωτερικὸς ἀρχαῖος πύργος.

Εἰκὼν 71. Τμήμα τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ δευτέρου μεγάλου πύργου. Α-Α'-Α' = τὰ ἔσω τοῦ λιθίνου τοίχου αὐτῆς· Δ-Δ'-Δ' = τὸ διάκενον, τμηματικῶς ἐξερευνημένον· Σ = ἡ θέσις, ἐν ἣ ἔκειτο ἡ ἐξαχθεῖσα μεγάλη στήλη Σ (πρὸς εἰκ. 25· 26· 28· 29)· Σ = ἄτι ἐξαχθεῖσα στήλη μετὰ ὀραγδαίαν βορρῆν, ἔχουσα τὰς βαφὰς πρὸς τὰ ἄνω καὶ βλαβεῖσα.

τος, ἐὰν μὴ καὶ ὁ ὑποκείμενος λίθος συνεξήγετο· τοιοῦτους δὲ λίθους κοινῶς μετ' ἐπιχειρῶν ἀποτυπωμάτων βαφῶν ἐν λεπτῷ στρώματι πηλοῦ ἐξηγάγομεν τινὰς καὶ διετηρήσαμεν.

Περαιτέρω δ' ἐξημνίζομεν τοὺς τοίχους (εἰκ. 65-71),

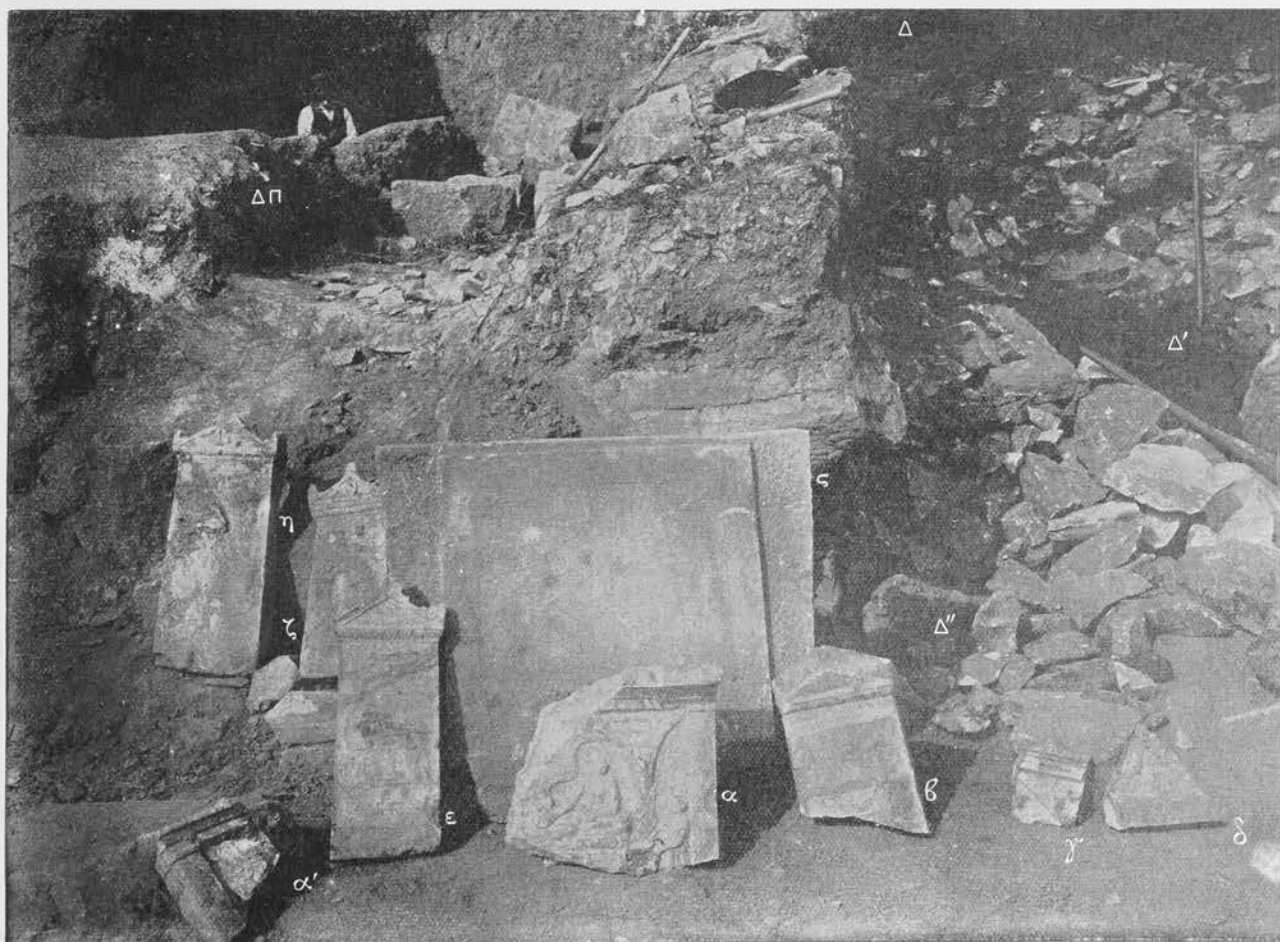
¹⁾ Πρὸς Θεσσαλ. Μνημ. I σελ. 85 ἀριστοὶ ἐργάται πρὸς τοῦτο ἀνεδείχθησαν ὁ Δημήτριος Κατσαρός, Δημήτριος Ἀναστασίου, Ἰωάννης Πάγιας, Ἰωάννης Σταυροπούλλος, Ἀντώνιος Κаланτζῆς.

ἀνάγοντες διὰ τῶν χειρῶν εὐθέτως τοὺς κοινοτέρους καὶ ἀγορήστους λίθους καὶ ἀπορρίπτοντες ἐν τάξει αὐτοὺς μετὰ λεπτομερῆ ἐξέτασιν· τοὺς δὲ ὀγκολίθους, τοὺς ἐπιχειμένους ἐπὶ στηλῶν, ὧν ἡ ἀπομάκρυνσις διὰ τῶν χειρῶν ἦτο ἀδύνατος διὰ μιᾶς φορᾶς, μετεπορίζομεν, ὑπεγείροντες δι' ὑποθημάτων, ἵνα μὴ προστριβῶσιν ἐπὶ ὑποκειμένων στηλῶν, καὶ διὰ μογλῶν, ὧν τὰ ὑπομόγλια, κοινῶς «φωτιά», ἐστηρίζοντο ἔξω τῆς στήλης, ἐπειδὴ σπουδαίως θὰ ἐβλαπτον αὐτὰς ἄλλως.

Σημειωτέον δὲ ὅτι κατὰ τὴν τοιαύτην ἐργασίαν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ γένηται χοῆσις οὔτε τοῦ λεγομένου γούλλου, οὔδὲ τοῦ βαρουλκοῦ πρὸς ἀπομάκρυνσιν ὀγκωδεσάτων λίθων, ἐπιχειμένων πολλάκις ἐπὶ στηλῶν· διότι δὲν ὑπῆρχε τρόπος λαβῆς ἄνευ φόβου ἀποτριβῆς τῆς στήλης ὅλης ἢ τῶν βαφῶν αὐτῆς ἐνιαχοῦ· διὸ ἐνεμείναμεν ἐν τῇ ἐκτεθείσῃ ἀπλῇ καὶ

ἀσφαλεῖ μεθόδῳ τῆς διὰ τῶν χειρῶν καὶ τῶν λαστῶν ἢ σακαπανῶν, δι' ὑποθημάτων καὶ ὑπομογλίων ἐξωτερικῶν, ἡπιωτέρας ἀποφορᾶς τοιούτων λίθων, ἧς ἔνεκα ἐν γένει ἀπεφύγομεν πλείστα καὶ ἀνεπανόρθωτα ἀτυχήματα, ἅτινα ἐν τοσοῦτῳ ἔργῳ ἦσαν προσδόκιμα· ἐλάχιστα δὲ συνέβησαν καθ' ἅπασαν τὴν ἐργασίαν ταύτην, καὶ ταῦτα μάλιστα μετὰ τὴν ἐξαγωγήν τῶν στηλῶν¹.

Περαιτέρω δὲ μετὰ ταῦτα πρῶτον μὲν ἐφωτογραφοῦμεν προχείρως καὶ κατὰ χώραν τὰς οὕτως ἀνεμηγερένας στήλας (εἰκ. 18· 30· 55· 58· 62· 64· 68· 69· 70· 72), ἐφ' ὅσον ἦτο τοῦτο δυνατόν καὶ ἐπέτρεπεν ὁ χρόνος καὶ μὴ προσδόκιμος βροχή· διότι ταύτης μάλιστα ὁ φόβος ἠνάγκαζεν ἡμᾶς νὰ ἀστρονομώμεν ἀείποτε (πρὸς. ἄνω σελ. 30-31 καὶ εἰκ. 68· 71· 73)· ἔπειτα δ' ἐφροντίζομεν περὶ τῆς ταχείας μεταφορᾶς αὐτῶν εἰς τὸ ἐν τοῖς ὑπογείοις μὲν τοῦ Γυμνασίου Βόλου

Εἰκὼν 72. Τὰ Βορειότατα τῆς Δορικῆς πλευρᾶς τοῦ τρίτου μεγάλου πύργου (πρὸς. εἰκ. 33). ΔΠ = Τὰ ἔσσω τοῦ λιθίνου τοῖχου αὐτῆς· Δ - Δ' - Δ'' = λίθων διάκενον, ἤδη ἐρευνώμενον· α, α', γ = τμήματα ἀναγλύφου πολυχρόμου, ἄρτι ἐξαχθέντα· β = στήλη τῆς Ῥοδίου (ἀν. IX) ὁμοίως· δ, ε, ζ, η = ἕτεραι στήλαι ὁμοίως.

μέχρι τοῦ ἔτους 1909^{οο} προσωρινῶν Μουσείων, εἰς τὸ ὀριστικὸν δ' ἔκτοτε, τὸ Ἄθηνασάκειον (εἰκ. 1).

Καὶ ἡ μεταφορὰ τῶν στηλῶν παρέσχεν ἡμῖν μερίστας δυσχερείας, ἐπειδὴ μάλιστα ἡ τοῦ προχείρου καὶ φορητοῦ ἐπὶ τοῦ χώρου τῶν ἀνασκαφῶν ἐκάστοτε φυλακείου ἰδρυσις μόλις ἐν ἔτει 1912^{οο} συνεχωρήθη ἀρμοδίως¹, ἐπικουρησάσης τῆς Λιμενικῆς Ἐπιτροπείας Βόλου διὰ ψηφίσεως τῆς δαπάνης, ἐν ᾗ εὐλόγον ἦτο νὰ ἐγχοιθῇ, ὅπως ἰδρυθῇ τοῦτο εὐθὺς μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τῶν στηλῶν, ἵνα αὐταί, ἐντιθέμεναι ἐν κιβωτίοις, διαφεύγῃσι τὰς ἐκ τῆς βροχῆς, τοῦ φωτὸς καὶ τῆς κόνεως βλάβας, ὡς ἄριστα διέφευγον αὐτὰς μετέπειτα, νὰ μετακομίζονται δὲ ἡρέμα καὶ ἐν καιρῷ.

¹ Ἄλλ' ἀνεπληρώσαμεν τὴν ἔλλειψιν ταύτην ἐν τοῖς ἔτεσι

ἐξείνοις διὰ τῆς ταχείας καὶ προσηκούσης μεταφορᾶς, ἔχοντες ἐν ἐπιφυλακῇ ἀτήνας μὲν πρὸς μεταφορὰν τῶν μετωπιτέρων, ἀλλ' ὀπωσδήποτε διατηρουσῶν βαφὰς τινὰς στηλῶν, ἀμάξας δὲ πρὸς τὴν τῶν ἀρίστων, ἵνα καθ' ὅδον ἀποφεύγομεν τὴν ἀνάκαλσιν, ἐξ ἧς ἠδύνατο εὐλόγως νὰ προκύψῃ ἔκπτωσις τῶν βαφῶν.

Ἐν δὲ τοῖς ὑπογείοις τοῦ Γυμνασίου ἐποιήσαμεν ἤδη ἐν ἔτει 1907^{οο} μεγάλην κιβωτὸν ξυλίνην, ὑαλόφρακτον, ἐν ἣ ἐθέσαμεν τὰς ἀρίστας στήλας, ἐπιρρίψαντες καὶ μέλανα ὑφάσματα ἐπὶ τῶν φραγμάτων, ἵνα μὴ διεισδῆ τὸ φῶς· πληρωθέντων δὲ τῶν δωματίων ἐξείνων πάντων, ἀπεθέσαμεν τὰς εὐτελεστέρας στήλας καὶ τὰς ἄγνώστους, ἐφ' ὧν δηλαδὴ ἐπέκειτο ὄγκος χώματος, μὴ ἀφαιρούμενος ὅφ' ἡμῶν ἐκ

¹) Πρὸς. Πρακτικά 1912 179 κ. ἑ.

²) Βλ. Θεσσαλ. Μνημ. I σελ. 85-86· 272· 316.

προνοίας, ἵνα μὴ βλαβῶσιν αἱ βαφαί, ἐν τῷ ὑπαίθριῳ προαυλίῳ αὐτοῦ· ἐκεῖ ὁμοῦς ἡγαδαῖαι τινες βρογαί, νύκτωρ ἀπροσδοκίτως ἐπέλθοῦσαι, ἔβλαψαν ὀλίγας τινὰς τούτων, διαλυθέντων τῶν χωμάτων¹⁾.

Καὶ κατὰ τὴν ἐντεῦθεν δὲ εἰς τὸ ἴδρυθὲν Μουσεῖον μεταφορὰν τῶν στηλῶν πασῶν ἐν ἔτει 1909^ο, ἐφροντίσαμεν

παρὰ πᾶσαν τὴν ἔλλειψιν χρόνου, ὀλίγον πρὸ τῶν ἐγκαινίων αὐτοῦ²⁾, νὰ μετακομίσωμεν ἐκ νέου αὐτὰς μετὰ πάσης προσοχῆς καὶ μετὰ τῆς προσηκούσης εὐλαβείας οὕτως, ὥστε νὰ μὴ πάθωσι σπουδαίαν τινὰ βλάβην, ὡς δὲν ἔπαθον οὐδεμίαν.

Τὴν περαιτέρω μετὰ ταῦτα γενικὴν μέριμναν πρὸς δια-

Εἰκὼν 73. Ἡ Δυσμικὴ καὶ Νοτιὰ πλευρὰ τοῦ πρώτου μεγάλου πύργου, δύο ἔτη μετὰ τὴν τελείαν ἐξερευνησὴν καταφαίνεται ἡ ὑπὸ τῶν βρογῶν ἀρξάμενη διάλυσις τῶν πλίνθινων τοίχων· Θ = ἡ θύρα τοῦ ἀρχαιότερου ἐσωτερικοῦ πύργου· ΛΤ-ΛΤ' = ὁ λίθινος τοίχος τοῦ ἐπιρῆξιμου πύργου, ζημιωσθεῖς· ΝΔ = ἡ Νοτιοδυτικὴ γωνία αὐτοῦ ὁμοίως· Ν = ἡ Νοτιὰ πλευρὰ αὐτοῦ ὁμοίως.

τήρησιν τῶν βαφῶν τῶν στηλῶν βλ. κάτω ἐν τμήμ. Β'. Περὶ δὲ τῆς τύχης τῶν ἀνασκαφέντων πύργων, ὡς καὶ τῶν μελλόντων νὰ ἐξερευνηθῶσιν, εἰκότων εἶναι νὰ ἐπανοικοδο-

μηθῶσιν ὅπωςδήποτε καὶ νὰ διατηρηθῇ τὸ γενικὸν σχῆμα καὶ οἱ πλίνθινοι τοῖχοι αὐτῶν, ὧν ἡ διάλυσις ὀσημέραι βαίνει λίαν ταχέα (πρὸς εἰκ. 73).

ι) Τὰ νεκροταφεῖα καὶ μνημεῖα, ἐξ ὧν ἐλήφθησαν αἱ στῆλαι.

Ὅτε τὸ πρῶτον ἠρξάμεθα εὐρίσκοντες στήλας ἐν τῷ μεγάλῳ πύργῳ, διεσκεπτόμεθα περὶ τῆς θέσεως τῶν τάφων, ἐξ ὧν ἐλήφθησαν αὐταί, καὶ ἐφ' ὅσον τὸ ἔργον τῆς ἐξαγωγῆς αὐτῶν ἐπέτρεπε, διερευνῶμεν δοκιμαστικῶς καὶ προχείρως τὰς θέσεις, ἐγγὺς βεβαίως τῶν πύργων, ἐν αἷς εὐλόγως ἠγάζομεν ὅτι θὰ ὑπῆρχον τάφοι διότι ἀπὸ λίαν μακρῆς ἀποστάσεως δὲν θὰ εἶχον μετακομισθῆ εἰς τοὺς ἐπισκευασθέντας ἐν γένει πύργους αἱ στῆλαι αὐταί καὶ οἱ λοιποὶ κατεργασμένοι λίθοι καὶ ὀγκόλιθοι τῶν ἐπιταφίων μνημείων, κυρίως ἕνεκα τῆς ἀπωλείας χρόνου καὶ τῶν δαπανῶν τῆς μεταφορᾶς, δυναμένων ἐν τῷ αὐτῷ ἀνάγκῃ νὰ ἰσοφαρίσωσι τὴν ἀπ' εὐθείας ἐκ τῶν παρὰ τοὺς πύργους βράχων λατόμησιν³⁾.

Κατὰ τὴν ἔρευναν λοιπὸν ταύτην παρατηρήσαμεν ὅτι ἐπὶ τοῦ μέσου καὶ κατὰ τὰ γράσπεδα τοῦ λόφου τοῦ πρώτου ἀνασκαφέντου πύργου ὑπῆρχον ἔτι τμήματα μικρὰ καὶ τινὰ μεγάλα στηλῶν, βάθρα αὐτῶν ἢ λίθοι μνημείων, ὑπο-

λειφθέντα τοῦ ἐντειχισμού, ἐπὶ τινῶν δὲ βράχων τόρμιοι πρὸς γόμφωσιν στηλῶν εὗρομεν δὲ καὶ τινὰς τάφους, πάλαι ἀνεωγμένους καὶ ἐν διαταράξει τούτους μετὰ πληθῶν βεβαίως ἐτέρον, ὅπως ἐξαφανισθέντων, εἶναι πιθανὸν ὅτι συνήνησαν ἤδη οἱ ἐπισκευασταὶ τῶν ἐπιρῆξιμων πύργων, ἀναχώσαντας αὐτοὺς ἐν τῇ πῆξει πλίνθων ὠμῶν, ὧν κολοσσιαῖος ἀριθμὸς ἀπρητεῖτο πρὸς ἀνίδρυσιν εἰς τοσοῦτον ὕψος πάντοθεν τοῦ πρώτου μάλιστα μεγάλου πύργου· τοιαύτην διάρρηξιν τάφων μνημόσυι κτερίσματα, ἐν τοῖς χώμασι τῶν πλίνθων εὐρεθέντα, καὶ πολλὰ τμήματα πορίων σοφῶν, ἐν τῷ διακένῳ τοῦ τρίτου μάλιστα πύργου (πρὸς. ἄνω σελ. 16· 23· 25· 32)· ἐτέρον δὲ τάφους ἀνέφξαν οἱ χωρικοὶ καὶ τινὰς ἡμεῖς, λίαν πτωχοὺς καὶ ἀσημάντους, ἀνωτάτω σχεδὸν ἐπὶ τοῦ ἐδάφους κειμένους καὶ ἀνήκοντας ἄρα τῇ κάτω ἀριθμουμένη τάξει F'.

Ἄλλὰ συστηματικῶς ἐρευνᾶς πρὸς ἀνεύρεσιν νεκροταφείων συνεχῶς ἐξετελέσαμεν μόλις ἐν ἔτει 1912^ο, τῶν κατὰ τὸ 1909^ο παρὰ τὴν Βορροανατολικὴν ἀκτὴν τῆς πό-

¹⁾ Βλ. Θεσσαλικὰ Μνημεῖα I 429.

²⁾ Πρὸς. Πρακτικὰ 1912 160.

³⁾ Βλ. Πρακτικὰ 1909 132.

λειος γενομένων, μὴ διαρκεσσῶν ἐπὶ πολὺ¹⁾· εὐρέθη δέ, τὸ οὕτω ζητηθέν, ἔξω τοῦ πέμπτου μεγάλου πύργου παρὰ τὸ ἱερὸν τῆς Πασικράτας (βλ. *παρένθ. πίν. Α'* καὶ *εἰκ. 46-48*), ἐκτεινόμενον Ἀνατολικῶς μὲν μέχρι τῶν Καλυβίων Ἀλυκῶν (*εἰκ. 8-49-74-75*), πρὸς Δυσμὰς δ' ἐπὶ τῶν μέσων καὶ τῶν προπόδων τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Ἡλίας (*εἰκ. 47* τὸ ΤΔ) μέχρι τῶν προθύρων τοῦ τρίτου ἀνασκαφέντος μεγάλου πύργου (*εἰκ. 40* τὸ ΠΤ). Νοτίως δὲ μέχρι τῶν παρὰ τὴν ἀμμώδη παραλίαν τόπων (*εἰκ. 75-78*): ἀνεσκάφη

Εἰκὼν 74. Ἀποψὲς τοῦ μεταξὺ τοῦ πέμπτου καὶ πρώτου πύργου νεκροταφείου τῶν εἰς συστάδας τάφων ἐκ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολὰς. Π = πύλις παρὰ τὸν πέμπτον πύργον· Α = ὁ λόφος τοῦ πρώτου πύργου· Τ = τύμβος ἐπιμήκης, μέγας, ἔξω τῶν τειχῶν· Φ = φαραγγώδης ἐκχωμάτωσις πρὸς σχηματισμὸν τοῦ τύμβου.

δ' ἐν μέρει μόνον παρὰ τὸν πέμπτον πύργον²⁾ κατὰ τὰ ἔτη 1912^{ον} καὶ 1914^{ον}.

Ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν τούτων προέκυψαν ἄχρηστοὶ εἰκασμοὶ, καθ' ὅσους ἡ εἰκασία μου (βλ. *Πρακτικὰ* 1907 179-180-1908 206· *Θεσσαλ. Μνημ.* I 65· 83), ὅτι ἐνταῦθα ποὺ ἔκειτο τὸ νεκροταφεῖον τῶν πλουσίων, δὲν ὑπῆρξεν ὅλως ἐπιτηχῆς· διότι οὐδεὶς τάφος ἢ συστάς ἐξαιρετικῶς σημαντικῶν κτερισμάτων ἀπεκαλύφθη, οὐδὲν θεμέλιον ἐπιταφίου μνημείου ἢ μικροῦ μανασσολλείου, οἷα θὰ ἀνέμενέ τις νὰ συναντήσῃ ἐν πλουσίῳ νεκροταφείῳ μεγάλης, πολυανθρώπου καὶ εὐδαίμονος πόλεως, καὶ ἅτινα ὑποδηλοῦσιν ἱκανῶς εὐγλωττίας, ὡς ὑπάρξαντά ποτε, τὰ ἐν τοῖς πύργοις εὐρεθέντα μαρμάρια καὶ λίθινα μέλη· ἀλλ' ἐλπίζομεν ὅτι περαιτέρω ἀνασκαφαὶ καὶ ἐνταῦθα³⁾ θέλουσιν ἐπιδείξει τοιαῦτά τινα.

Διακρίνεται δὲ τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο εἰς δύο τμήματα, ὧν τὸ μὲν παρέχει τάφους ἐν διασπορᾷ, τὸ δὲ εἰς συστάδας· τὸ πρῶτον κατέχει τὰς εὐθὺς ἔξω τοῦ πέμπτου πύργου ἐπὶ τῶν Ἀνατολικῶν κρησπέδων τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Ἡλίας θέσεις (*εἰκ. 47-79*), τὸ δεύτερον τὰς πρὸς τὸν πρῶτον μέγαν πύργον καὶ τὰ Καλύβια Ἀλυκῶν (*εἰκ. 46-48-49-74-75-78*)· πρὸ ἐκατέρου εἶναι λίαν πιθανόν, καίτοι δὲν ἐβεβαιώθη ἐκ τῶν ἄχρηστον ἀνασκαφῶν, ὅτι διήρχετο ἀρχαία ὁδός, ἢ μὲν πρὸς Νότον, ἢ δὲ πρὸς Ἀνατολὰς ἄγουσα, ἀμφότεραι πρὸς τὴν παραλίαν κατὰ τὰς ὡς ἄνω διευθύνσεις περατούμεναι (*εἰκ. 75-78* τὸ Π-Π').

Καὶ γενικώτερα μὲν λίαν σπουδαία συμπεράσματα ἐκ τῶν γενομένων ἐκεῖ ἐργασιῶν εἶναι τὰ ἑξῆς· πρῶτον ὅτι

οὐδεὶς μὲν τάφος εὐρέθη ὑπερβαίνων τὴν Δ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδα, οὐδεὶς δὲ ἀναμφισβητήτως ἐντὸς τῶν ὁρίων αὐτῆς δυνάμενος νὰ τεθῆ, ἐλάχιστοι δὲ μόλις προσεγγίζοντες τὸ τέρμα αὐτῆς ἢ τὰς ἀρχὰς τῆς Γ'· πρόκειται ἄρα ἐνταῦθα περὶ νεκροταφείου τῆς πόλεως τὸ πολὺ τῶν ἀπὸ τοῦ 300 στρογγύλως εἰπεῖν π. Χρ. χρόνων, ἤτοι τῶν ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Δημητριάδος.

Δεύτερον ὅτι ἐπὶ τάφων πτωχῶν τοῦ ἐν διασπορᾷ τμήματος, οὗς τὰ κτερίσματα δύνανται νὰ ἀναγάγωσιν εἰς τοὺς ὀλίγον μ. Χρ. χρόνους, εὐρέθησαν ἐπιτεθειμένα ὡς πόματα στήλαι ἐπιτύμβιοι προγενεστέρων χρόνων· ἀλλὰ καὶ τούτων τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων φέρει αὐτὰς εἰς χρόνους οὐχὶ πέρα κατ' ἀνώτατον ὄριον τῶν μέσων τῆς Β' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος κειμένων. Τρίτον ὅτι ἐπὶ τῶν ἐρεισμάτων καὶ τῶν τοιχαρίων τῶν διαζωμάτων (βλ. *κάτω* σελ. 61-62 καὶ *εἰκ. 78-79-80* τὸ Ε-Ε') τοῦ εἰς συστάδας τμήματος εὐρομεν ἐπίσης ἐπιτύμβιους στήλας ἐντεταχισμένας, προερχομένας ἐκ τάφων τῶν μεταξὺ 300-200 π. Χρ. χρόνων ἀναμφιβόλως.

Ἐκ τούτων ἄρα πάντων προκύπτει ὅτι τὸ ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Δημητριάδος μέχρι τῶν περὶ τὸ 200 π. Χρ. χρόνων νεκροταφείον κατεστράφη, τὰ δ' ἐπὶ τῶν τάφων αὐτοῦ μνημεία, ἀγάλματα καὶ στήλαι ἐντεταχίσθησαν εἰς τοὺς πύργους καὶ τὰ τεῖχη, ἢ διεσπάρθησαν τῆδε κάκεισε· διότι ἄλλως δὲν ἐξηγεῖται ὁ ἐντεταχισμὸς στήλων τῆς Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος ἐν προστατευτικοῖς διαζώμασιν ἀσυλήτων καὶ λίαν βαθέως κειμένων τάφων τῆς Β' π. Χρ.

Ὅμοίως δὲ φαίνεται πιθανόν τὸ ὅτι κατὰ τοὺς ὀλίγον π. Χρ. χρόνους αἱ στήλαι καὶ τὰ μνημεία τῶν τάφων τούτων, τῆς Β' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος δηλονότι, ἦσαν κατεστραμμένα ἢ παρημελημένα καὶ ἔρημα· διότι ἄλλως δὲν ἦτο δυνατόν νὰ μεταχειρισθῶσιν αὐτὰς ὡς πόματα οἱ θάψαντες νεκροὺς εἰς τοὺς ὀλίγον μ. Χρ. χρόνους, οὐδὲ νὰ ἀνοίξωσι βόθρους πρὸς ταφήν τῶν ἑαυτῶν νεκρῶν εἰς χώματα ὀλίγον ὑπερκεῖμενα τῶν τάφων ἐκείνων, οὗς καὶ τούτου ἕνεκα ἐνδείκνυται ὅτι ὅλως ἠγγόνον.

Εἰκὼν 75. Ἀποψὲς τοῦ τύμβου τῶν εἰς συστάδας τάφων τοῦ Νοτίου νεκροταφείου, ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον. Π = ἡ παραλία τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου παρὰ τὰς Ἀλυκὰς· Τ = ὁ μέγας, ἐπιμήκης τύμβος· Σ = συστάς τάφων ἐν αὐτῷ, ἄσπι εὐρεθείσα· Φ = φαραγγώδης ἐκχωμάτωσις πρὸς σχηματισμὸν τοῦ τύμβου.

Εἰδικώτερον δὲ τοῦ μὲν τμήματος τῶν ἐν διασπορᾷ τάφων πάντες οἱ εὐρεθέντες εἶναι τὰ πολλὰ πτωχοὶ καὶ διακρίνονται εἰς ἕξ κατηγορίας· τὴν διάκρισιν ταύτην ὠρίσαμεν χρονολογικῶς διὰ τε τῶν εὐρεθέντων ἐν αὐτοῖς κτερισμάτων καὶ τῶν ὡς πομάτων ἐπ' αὐτῶν τεθεισῶν στήλων καὶ δι' ἐμπειρικῆς παρατηρήσεως τῆς θέσεως αὐτῶν ἐκασταχοῦ ἐπαλλήλων ἢ παραλλήλων πρὸς ἐτέρους προγενεστέ-

¹⁾ Ἐνταῦθα εὐρέθη παράλιον τι νεκροταφεῖον καλῶν χρόνων· βλ. *Πρακτικὰ* 1909 144-145 καὶ ἄνω *εἰκ. 4*.

²⁾ Περὶ τοῦ νεκροταφείου τούτου, ὅπερ ἀπεκατέσκαμεν κατὰ συνθήκην, ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν ἀρχαίαν πόλιν, Νότιον, βλ. *Πρακτικὰ* 1912 193-198.

³⁾ Διότι παρὰ τὸν δεύτερον καὶ τρίτον πύργον ἀναμένομεν ἰδίως πλουσίον νεκροταφεῖον· βλ. ἄνω σελ. 31-36-38.

ρους, έτι δέ και εκ του τρόπου της ποιήσεως εκάστου.

Α') Αρχαιότατοι πάντων είναι τάφοι ορθογώνιοι εκ τεσσάρων λευκού μαρμάρου, καλώς λελαξευμένων πλακών πεποιημένοι, και πέμπτης ως πώματος· έκτη πλάξ ως υπόστρομμα δέν ευρέθη, εν φ' εν τοις εις συστάδας τάφοις υπάρχει πάντοτε (πρβ. εικ. 81)· ή προσαρμογή αυτών έχει τελεσθή άριστα ως επί τὸ πολύ, και ήμποδίσθη ούτως ή αφθονος εισροή υδάτων και χωμάτων. Άνοιγων τις άρα τοιοῦτον τάφον, εύρίσκει αυτὸν σχεδὸν κενὸν τὰ ένδον, ένέχοντα ένα ή δύο σκελετούς τεθαμμένων νεκρῶν, τὰ κτερίσματα και ελάχιστον πηλὸν ή κόνιν, αναλόγως της ώρας του έτους, καθ' ήν άνοιγεται ὁ τάφος, και της προηγηθείσης ξηρασίας ή βροχής, μελανόφαιον και γλοιώδη ως επίστρομμα, εκ της άποσυνθέσεως τῶν σαρκῶν βεβαίως προσελθόντα και εκ της εισροής θολῶν υδάτων, ή άμμώδη μετά μικρῶν κοκλιῶν και άλλων σκωληκοειδῶν ζουφίων, ὧν τινά εἰσι λευκά εν εἶδει γυρίνων, συμπλεγμένων πάντων μετά τριχοειδῶν ριζιδίων θάμνων, μάάλιστα κυτέρως.

Διότι ή κύπερις δύναται νά εισχωρήσῃ δια τῶν άρμῶν τῶν πλακῶν και τῶν άριστα πεποματισμένων τοιοῦτον τάφον, ή ἴσως αυτοφυῶς νά βλαστήσῃ εν αυτοῖς παρά τοὺς νεκρούς· σὺν τῷ χρόνῳ δέ τὰ ριζίδια αυτης, ζητούντα διέξοδον πρὸς τὸ φῶς, διεισδύουσι δια τινῶν μικρῶν ὡγμῶν και διακένων άτινα αφίνουσι πάντως τὰ επιτιθέμενα μάάλιστα πώματα, και άνδρούμενα εις ισχυράς ριζας διασιέουσιν ὀλίγον τὸ πῶμα, ή έξτοπίζουσι τινά τῶν ὀρθῶν πλακῶν, κοινῶς «κεφαλάρια» καλουμένων οὔτω λοιπὸν διεξερχόμενα και αυτὰ μεγαλύνονται σπουδαίως και δίοδον επιτρέπουσιν εις την εισροήν υδάτων και χωμάτων, ή εισοδον ξερετῶν και άλλων ζουφίων εκ τούτων δ' ένίστε πληροῦνται τὸ ήμισυ και πλέον του τάφου, αν δέν είχε ληφθῆ μέριμνα ὑπὸ τῶν ποιησάντων αυτὸν νά γένηται τελειότατη ή προσαρμογή τῶν πλακῶν.

Οἱ εν τοιοῦτοις τάφοις νεκροὶ ένετίθεντο εν φερέτρῳ ξυλίνῳ, ως άποδεικνύουσιν ή υπόλοιπα μικρὰ αυτου τούτου, ή οἱ ήλοι της προσαρμογής τῶν ξύλων αυτῶν και τινά κοσμήματα, οἷα και σήμερα εν ταῖς έπαρχιακαῖς πόλεσι και τοῖς χωρίοις ήμῶν καθηλοῦσιν επί τῶν φερέτρων, αναλόγως της ευπορίας τῶν συγγενῶν και συμφώνως τη ήλικία και τῷ φύλῳ του νεκρου. Τὰ δέ κτερίσματα παράκεινται και αναμένονται σχετικῶς πλούσια, ως άπέδειξαν τουλάχιστον ὅμοιοι έντελῶς τάφοι, εν Μητροπόλει κατὰ τὸ νῦν

Παλαιόκαστρον της Καρδίτσας και αλλαγῶ της Θεσσαλίας εύρεθέντες¹.

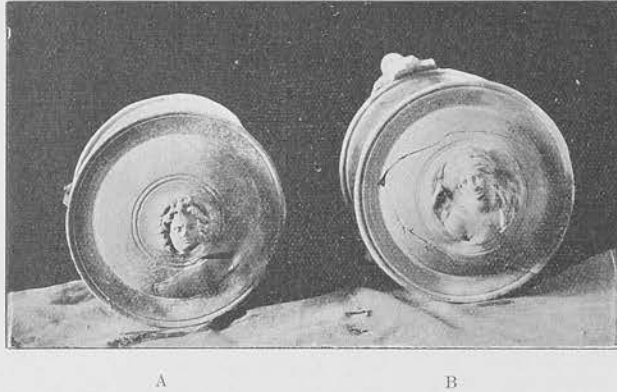
Άλλ' ένταῦθα ήμεις τρεῖς τοιοῦτους τάφους άνοίξαντες² και πλούσια εύρήματα αναμένοντες, εκ της ως άνω κατασκευής και παραβολῆς εικάζοντες, δέν εύρομεν αντίξια τῶν προσδοκιῶν εν τῷ άριστα πεποματισμένῳ τούτων ευρέθῃ ζευγος χρυσῶν μικρῶν ένωτιῶν άνομοίων και τινά πηλίνα άγγελια άσήμαντα μέν, έξ ὧν ὅμως έχρονολογήσαμεν αυτούς. Άλλ' ελπίζομεν ευλόγως ὅτι, αν έρευνηθῆ ευρότερον ὁ χῶρος και εύρεθῶσι πλείονες τοιοῦτοι τάφοι, ὅπερ λίαν προσδοκίμον, τὰ κτερίσματα θα είναι βεβαίως λίαν σημαντικότερα· διότι άλλα τε και γλυπταὶ σοροὶ θα εύρεθῶσιν ένταῦθα, ως εικάζομεν εκ τμήματος πώματος μαρμαρίνου, ποιηθέντος εν εἶδει στέγης ναύσκου μετ' άκρωτηρίων και εν παρακειμένῳ μεσαιωνικῷ οικοδομῆματι εύρεθέντος, περι οὗ βλ. άνω σελ. 44.

Β') Τῶν αυτῶν περιπτου χρόνων τοῖς προειρημένοις είναι της δευτέρας τάξεως τάφοι· οὔτοι άποτελοῦνται εκ μαρμαρίνης κυλινδρικής κάλπιδος, ής ή άνω τομή εκοιλάνθη τοσοῦτον, ὅσον ήρκει, ίνα περιλάβῃ τὰ ὅστα του καέντος νεκρου, και εκ κοινικοῦ πώματος ὁμοίως κοίλου τὰ ένδον, έξέχοντος την περιφέρειαν και

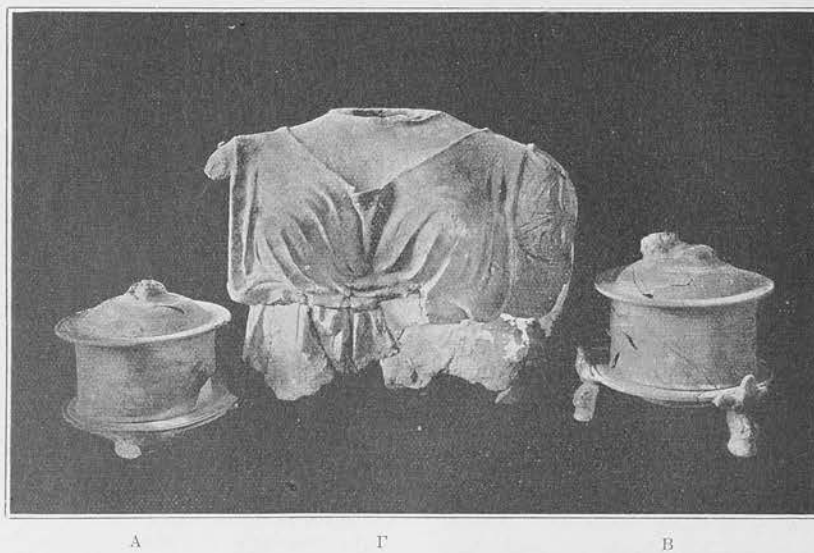
φέροντος άνωτάτω ένίστε σχηματικῆν τινά λαβήν· μετά τῶν ὀστῶν, άτινα είναι τινά μέν μελανόφαια, ἴτα πλείστα δέ λαμπρῶς λευκά και πάντα εις μικρὰ τμήματα εκ του πυρὸς τεθραυσμένα και σχεδὸν άδιάγνωστα τίνι άκριβῶς σημείῳ του σώματος άνήκουσι καθ' έκαστον, οὐδέν κτερίσμα έντίθεται τουλάχιστον ήμεις δύο τοιαύτας «θήκας» εύρόντες, οὐδέν εν αυταῖς εἶδομεν ὑπόχρον³.

Αἱ θήκαι αυται κατεχόννυντο εν τη γῆ, άνοιγομένου βαθέος και λίαν ευρυτέρου της διαμέτρου αυτῶν βόθρου, τὰ δέ κτερίσματα παρεξέτιθεντο κατὰ τὸ μέσον έξωθεν αυτῶν· διό, αν τις άποκαλύψῃ άνωτάτω και βεβαιώσῃ τοιαύτην θήκην, πρέπει νά άποσῶρῃ τὸ περι αυ-

τήν χῶμα μετά μεγίστης προσοχῆς, διότι θα συναντήσῃ

Εἰκὼν 76. Πήλινα πυξίδες εκ τῶν εν διασπορῇ τάφον. Α ἔχουσα κεφαλῆν Μεδούσης ως έμβλημα· Β ἔχουσα άνω τρίτον σώματος γυναικός, Νίκης, ως φαίνεται, άνδρῆαντικοῦ τύπου ως ὅμοιον.

Εἰκὼν 77. Πήλινα πυξίδες (Α και Β) εκ τῶν εν διασπορῇ τάφον· κορυφῆς πηλίνος (Γ) μεγέθους τελείας γυναικός εκ του ίεροῦ της Πισσακάτας.

¹) Πρβ. της έμης πραγματείας Ein Thessalischer Gold- und Silberfund εν Athen. Mitteil. 1912 74· βλ. και Ηρακικά 1911 337 κέ.

²) Τρίτον συναριθμοῦμεν τὸν παρά την γωνίαν του πέμπτου έπηρεζόμενου πυργου εύρεθέντα, περι οὗ βλ. άνω σελ. 46.

³) Εκ του νεκροταφείου τούτου φαίνεται πιθανόν ὅτι προέρχεται τρίτη «θήκη» μετ' έγγλύφων ὄφρων, κεφαλῶν ἵππων και επιγραφῆς, ήν βλ. εν JG IX² 1129.

μετ' οὐδὲν πολὺ τὰ πτερόσημα· ἡμεῖς, μὴ σχόντες τοιαύτην πρόνοιαν ἐξ ὑπαρχῆς, ὡς μὴ ἀναμένοντες ἐν τοιαύτῃ θέσει τὰ πτερόσημα, εἰργάσθημεν συνεχῶς μέχρι τοῦ μέσου διὰ τῆς σκαπάνης καὶ ἐθαύσαμεν ὄφραϊότατον χαλκοῦν κάτοπτρον, φέρον ἀνάγλυφον κεφαλὴν γυναικός, ἐξαιρετόν τέχνης τῆς Β' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος· ἀλλὰ διεσώσαμεν καὶ συνεκολλήσαμεν τὰ τμήματα.

Μετ' αὐτοῦ εὐρέθησαν δύο πήλινα πυξίδες ἀβαφεῖς, διεσρηγμέναι ἐκ τοῦ βάρους τῶν χωμάτων καὶ ὑπὸ τῶν ὀριζῶν, φέρουσαι ἐπὶ τοῦ πόματος ὡς ἔμβλημα ἢ μὲν ἄνω τρίτον σώματος γυναικός (*Νίκης*, ὡς φαίνεται) ἀνδριαντικοῦ τύπου, ἐξαιρετόν τέχνης, ἢ δὲ κεφαλὴν Μεδοῦσης ὄφραϊου τύπου καὶ τέχνης ἐπίσης λαμπρᾶς (*εἰκ.* 76· 77)· ἢ διάρρηξις αὐτῶν ἐτελέσθη καὶ ἔνεκα τῆς λεπτότητος καὶ διότι ἦσαν ἀπροφύλακτοι ἐν τοιαύτῃ θέσει, ἥτις ἠνύθει τὴν διεσπασμένην πλῆθος ὀριζῶν καὶ τὴν εἰσορῆν ὑδάτων καὶ χωμάτων, ὧν καὶ ἦσαν ὄντως πλήρεις.

Οἱ μὲν λοιπὸν τοιοῦτοι εὐρεθέντες ἐνταῦθα δύο τάφοι ἀνήκουν τῇ Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδι, ὡς εἶναι ἐμφανῆς ἐκ τῶν πυξίδων καὶ τοῦ κατόπτρου, ἐξ ὧν καταδεικνύεται ὅτι καὶ ἰκανῶς πλούσιοι δύνανται νὰ ὦσιν οὐκ ὀλίγοι τούτων φαίνεται δ' ἐν γένει πιθανὸν ὅτι αἱ λίθιναι αὐταὶ καὶ χαλκαὶ κάλλιπες μετ' ὁσίων καέντων νεκρῶν ἦσαν ἐν πολλῇ χρήσει καὶ καθ' ἅπασαν τὴν ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν καὶ Μακεδονικὴν περίοδον ἐν Θεσσαλίᾳ, καλούμεναι ὑπ' αὐτῶν εἰδικῶς *θῆκαι*¹.

Γ') Ἡ δὲ κατηγορία αὕτη δὲν εἶναι τις ὅλως ἀντοτελής, ἀλλὰ μᾶλλον παρόρασμα τῆς Α'· διότι ταῦτα ἐλλογοῦνται τάφοι προσομοίως ἐκεῖνῃ ποιηθέντες, ἀλλ' ἐξ εὐτελεστέρων ἢ μὴ ἐπιμελῶς λελαξευμένων μηδὲ στερεῶς ἠρμοσμένων πλακῶν διακρίνονται δ' ἐκ τοῦ πόματος, ὅπερ δὲν εἶναι μονόλιθον, ἀλλ' ἀποτελεῖται ἐκ τριῶν ἢ τεσσάρων πλακῶν, ὅσαι ἐξήρουν πρὸς ποματισμόν, λίαν εὐτελῶν εἶναι ἄρα εὐνόητον ὅτι οὗτοι ἀνευρίσκονται ὄντες πλήρεις χωμάτων, ὀριζῶν κτλ., εὐχερῶς παρεισερχομένων ἐν αὐτοῖς εὐρέθησαν πτωχὰ τινα ἀβαφεῖ ἀγγεῖα· οἱ δὲ χρόνοι αὐτῶν εἶναι οἱ αὐτοὶ τοῖς τῆς Α' κατηγορίας.

Δ') Ταῦτα ἀνήκουν οἱ κεραμοστερεῖς τάφοι, οἵτινες ἐποιήθησαν δι' ἠμικυλινδρικών, κοίλων τὰ ἔσω, μεγάλων κεραμίδων, οἵαι αἱ καλυπτήρες τῶν στεγῶν· τίθενται δὲ δύο ἢ τρεῖς δεξιόθεν, ἵνα ἐξαρκέσωσιν εἰς τὸ μήκος τοῦ σώματος τοῦ νεκροῦ, καὶ ἕτεραι τοσαῦται ἀριστερόθεν, σχηματίζουσαι πᾶσαι εἰδός τι τριγωνικοῦ σολῆνος· τὰ κατὰ τὴν κεφαλὴν καὶ τοὺς πόδας ἀπομένοντα οὕτω κενὰ βύονται δι' ὀρθῶν κεραμίδων, ἐκ θραυσμάτων τῶν προηγουμένων τὰ πολλὰ λαμβανομένων, αἵτινες ὑποστηρίζονται διὰ σωροῦ μικρῶν λίθων· οἱ βόθροι αὐτῶν δὲν σκάπτονται λίαν βαθεῖς.

Εἶναι δ' εὐνόητον ὅτι οἱ τάφοι οὗτοι ἀνήκουν τοῖς λίαν πτωχοῖς καὶ οὐδὲν περιέχουσι πτερόσημα, εἰ μὴ τινες

εὐτελεῖς τι ἀγγεῖον ἢ λύχνον· οἱ χρόνοι αὐτῶν εἶναι δυσδιάγνωστοι τὰ πολλὰ· ἀλλ' ἐξ εὐρεθέντων ἀγγείων δεικνύεται ὅτι ἐποιοῦντο τοιοῦτοι τάφοι καθ' ἅπασαν τὴν ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος (πρβ. ἄνω σελ. 46) μέχρι τῶν ἐσχάτων αυτοκρατορικῶν χρόνων περιόδου.

Ε') Οἱ τῆς τάξεως ταύτης δύνανται νὰ ὀνομασθῶσι «γυμνοὶ» τάφοι· διότι ἐποιήθησαν κατὰ τὸν ἐξῆς τρόπον· εὐρεθέντος ἐν τῇ διανοίξει τοῦ ὀρθογωνίου βόθρου ἐδάφους συμπαγοῦς, οἷον εἶδομεν ἐν τῷ τετάρτῳ μεγάλῳ πύργῳ (βλ. ἄνω σελ. 40), ἐθεωρήθη περιττὴ ἢ ἴδρους ὀρθῶν πλακῶν· ἐνετίθειτο λοιπὸν ὁ νεκρὸς ἐν τῷ ἀναλόγῳ τῷ σώματι αὐτοῦ σκαφέντι βαθεῖ βόθρῳ, ἐντὸς φερέτρου πιθανώτατα, ὡς ἐξ εὐρεθέντων ἰχνῶν ἠγάσαμεν, καὶ ἐπετίθεντο ὡς πῶμα πλάκες πολλὰ εὐτελεῖς ἐπ' αὐτῶν δ' ἐρρίπτετο γῶμα ἕως ἄνω καὶ ἐποιεῖτο περὶ τὸν τάφον τετραγώνον τι, ἐπιπολαίως κτιστὸν διὰ μικρῶν λιθορίων, εἰς τοίχους δύο δόμων ἐνίστοι, πρὸς ἀναγνώρισιν πιθανῶς τῆς θέσεως καὶ ἀποφυγῆν ἐκταφῆς· ἐν αὐτῷ που τῷ τετραγῶνῳ θὰ ἴδρυντο ἢ στήλη τοῦ νεκροῦ· ὅμοια διαζώματα, μᾶλλον εὐδιάγνωστα καὶ ἐπιμελέστερον πεποιημένα, θὰ ἴδωμεν κατὰ κανόνα ἐν τοῖς τάφοις τῶν συστάδων (βλ. κάτω σελ. 61).

Καὶ οἱ τάφοι οὗτοι ὑπῆρξαν λίαν πτωχοί, περιέχοντες, οἷα περίπου οἱ τῆς τάξεως Δ'· οἱ δὲ χρόνοι τῶν ἄχρι τοῦδε εὐρεθέντων εἶναι μεταγενέστεροι τῆς Β' π. Χ. ἑκατονταετηρίδος· διότι ἐπὶ τινος αὐτῶν, ποιουμένων ἐγγυὲς ἀλλήλων, ὡς εἰ ἀνήκον μιᾷ οἰκογενεῖᾳ, ἢ μάλιστα τάξει τινὶ ἢ ἐταιρείᾳ, ἢ ξένης πόλεως ἀνθρώποις, εὐρέθησαν ὡς ἐπικάλυμμα ἄλλαι τε κοινὰ πλάκες καὶ στήλη ἐπιτύμβιος προγενεστέρου τάφου, ἥς ὅμως τὸ σχῆμα τῶν γραμμάτων δηλοῖ ὅτι δὲν ὑπερβαίνει τοὺς

περὶ τὸ 150 π. Χρ. χρόνους· ἐπειδὴ ὅμως αὕτη θὰ παρέμεινεν ἐπὶ μακρόν πως χρόνον παρρησιμμένη, ἵνα γένηται ἕτερα ἰστορία αὐτῆς, εἰκάσομεν ὅτι οἱ ἄχρι τοῦδε εὐρεθέντες τοιοῦτοι τάφοι εἶναι λίαν μεταγενέστεροι τῆς ἐπισκευῆς τῶν τειχῶν καὶ τῶν πύργων τῆς πόλεως.

Ε') Τῇ τάξει ταύτῃ ἀνήκουν οἱ *Ῥωμαϊκῶν* καὶ *Χριστιανικῶν* χρόνων τάφοι· οὗτοι εἶναι οἱ μόνοι, οἵτινες εὐερίσκονται καὶ ἐπὶ τῶν ἐπεσκευασμένων ἢ μὴ πύργων καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν τειχῶν καὶ ἔσω ἀμφοτέρων καὶ μακρὰν ἐντὸς τῆς πόλεως, δεικνύοντες ὅτι ταῦτα μὲν εἶχον καταπέσει καὶ ἐγκαταλειφθῆ ἤδη πρὸ τῶν περὶ τὴν Χριστοῦ γέννησιν χρόνων, ἢ δὲ πόλις ἐκτοτε ἠρξάτο συνεχῶς συστειλομένη καὶ παρὰ τὴν Βόρειον ἀκτὴν οἰκουμένη (πρβ. ἄνω σελ. 14· 46). Ἐπίσης πλείστοι τούτων εὐρέθησαν ἐπιχειμένοι ἐπὶ προγενεστέρων τάφων, μάλιστα τῶν κατηγοριῶν Α' Β' Γ' καὶ Δ', οὐδεὶς αὐτῶν παρακείμενος ἢ ὑποκείμενος, ἀνωτάτω δ' ἐσχάτοι ἐπὶ τοῦ νῦν ἐδάφους καὶ ἀνεσφραγμένοι πάμπολλοι ὑπὸ τῶν χωρῶν τούτου ἔνεκα· διακρίνονται δὲ εἰς δύο ὁμάδας:

α') Οἱ ἐμφανῶς ἀρχαιότεροι καὶ ἤδη τοῖς ἀπὸ τῆς Α' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος χρόνοις ἀνήκοντες, ἐποιήθησαν μεγάλοι, πηλόκτιστοι ἢ ἀσβεστόκτιστοι διὰ μικρῶν πλακῶν ἢ μάλιστα δι' ὀπτοπλίνθων· εἶναι δὲ τὰ ἔσω ἀληθιμμένοι διὰ

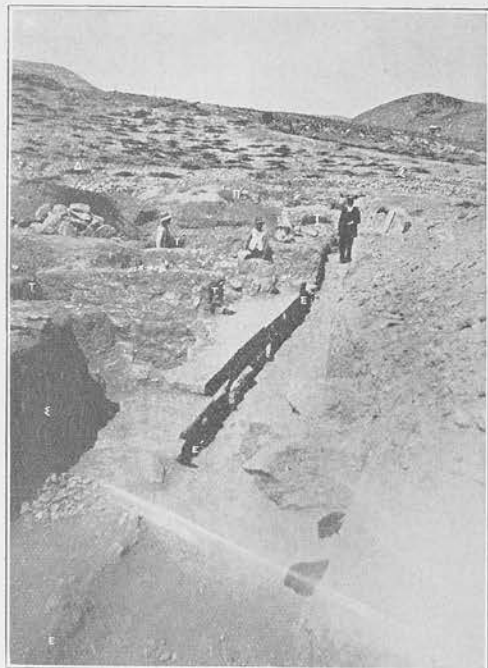

Εἰκὼν 78. Ἄποψις τῶν ἐπὶ τοῦ μεγάλου τμήματος εἰς συστάδας τάφων ἐκ Ἀσσιῶν πρὸς Ἀνατολὰς. Π-Π' = ἡ παραλία τοῦ Παγασητικοῦ κόλπου· Ε = ἔρεισμα λιθόκτιστον πρὸ τῶν τάφων· Τ-Τ-Τ' = τοιχάρια ὡς διαζώματα, περιορίζοντα τοὺς τάφους ἐκάστου· Θ = ἡ θέσις τοῦ τάφου.

¹) Διαλεκτικῶς *θεῖκα*· πρβ. JG IX² 426-428· 1201 καὶ AE 1909 43-44.

χονδροειδούς ερυθρού κονιάματος εκ τετριμμένης κεράμου μετ' άμμου και άσβέστου εύτελους, ήτις ύλη καλεϊται σήμερον κοινώς «κορασάνι» φέρουσι δέ οί πλείστοι κατά τās μακράς πλευράς περί τὸ μέσον ανά μίαν κρύπτην έν είδει θυρίδος, έχουσαν μικρόν βάθος, περίπου τὸ ήμισυ τοῦ πάχους τοῦ κτιστοῦ τοίχου· τινές τούτων διακρίνονται έν *εικ. 46-47*.

Είναί δέ οὔτοι σχετικῶς πλούσιοι· διότι, άνοιξαντές τινες, πεπωματισμένους διά πλακῶν, λαμβανομένων ἐξ άρχαίων μάλιστα οικοδομημάτων ή μνημείων, εὑρομεν ένέχοντας οὐχι μὲν πολλὴ χῶμα, άφθονα δέ κτερίσματα, ήτοι ὀλίγα πήλινα εὔτελῆ και πολυάριθμα έν ένί τάφῳ ὕλινα άγγεϊα, λίαν ὕψηλῶ λαϊμοῦ και άκόμψου στρογγύλης κοιλίας μετὰ μικρῆς βάσεως· ταῦτα ήσαν τὰ πολλὰ τεθραυσμένα, διαταραχθέντα ἴσως ὑπὸ έρπειτῶν και τῶν εισρεόντων ὕδάτων έν τισιν εὑρέθησαν και κρίζοι χαλκοῖ έν είδει δακτυλίων· οί νεκροί ἐτάφησαν ή ὅλως άνευ φερέτρου, ή έν αὐτῷ, ποιηθέντι ὁμως εκ λίαν εὔτελους ξύλου· διότι οὐδέν ἴχνος αὐτοῦ εὑρέθη, οὐδὲ ήλοι συναρμογῆς.

Εϊκὼν 79. Ἀποψὲ τῶν Νοτίων κρασπέδων τοῦ μεγάλου τύμβου ἐξ Ἀνατολῶν πρὸς Ἀσμάς, Σ-Σ' = συστάς τάφων· Ε-Ε'-Ε'' = έρεϊσμα πρὸ τῶν τάφων· Τ-Τ'-Τ''-Τ''' = τοιχάρια ὡς διαζώματα, περιορίζοντα τοὺς τάφους ἐκάστου· Π = ὁ παρά τὸ ἱερόν τῆς Πασικράτας τύμβος· Δ = τάφοι έν διασπορῇ τοῦ Νοτίου νεκροταφείου.

ἀλλ' ὀλίγα μόνον ἔτη, τῆς έπισκευῆς τῶν πύργων και τῶν τειχῶν, ήτοι τοῦ έντειχισμού τῶν στηλῶν και τῆς πλήρους άνατροπῆς τοῦ πρώτου μεγάλου νεκροταφείου, τοῦ ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Δημητριάδος σχηματισθέντος ἐκεῖ, οὔτινος άκριβῶς δὲν εὑρέθησαν άκρι τοῦδε άσύλητοι, σπουδαῖοι και βέβαιοι ή έν συνεχείᾳ τάφοι.

Συνηγήσαμεν δέ τὴν πρώτην συστάδα, έν ᾧ άνεσκάπτομεν δοκιμαστικῶς έν μηνί Ἰουνίῳ τοῦ έτους 1914^{ον} μέγαν τύμβον, οὔ τὴν ὕπαρξιν ὕπενοήσαμεν μεταξὺ τοῦ πρώτου μεγάλου πύργου και τοῦ πέμπτου (βλ. *παρένθ. πίν Α'* και *εικ. 48* τὰ άνω άριστερὰ τέσσαρα Τ 49 ὑπὲρ τὸ Τ' 74 75 τὸ Τ)· ένταῦθα δὴλα δὴ παρετήρησα ὅτι ὕπηρχε μέγα ἔπαρμα γῆς ἐπίμηκες, ὅπερ ἐφαίνετο ἐσχηματισμένον ἐπίτηδες εκ χῶματος φορητοῦ, ἐξαχθέντος εκ τῶν εὔθυς ἔξω τοῦ τοίχου τόπων, ένθα και νῦν τούτου ἔνεκα διακρίνονται δύο μακρὰ και εὔρεται φάραγγες (*εικ. 74 75* τὸ Φ).

Τὸ ἔπαρμα τοῦτο ήδύνατο μὲν τις νᾶ ἔρμηνεύσῃ ὡς

β') Οί τῆς ὁμάδος τούτης εἶναί πάντων εὔτελέστατοι και ἔσχατοι τοὺς χρόνους· διότι τινὲς ήψαντο ήδη τάφων τῆς α' ὁμάδος κείνται δέ εἰς ἐλάχιστον βάθος ἀπὸ τοῦ νῦν ἐδάφους· μέγαν ἀριθμὸν αὐτῶν εὑρομεν άνεφωγμένους, ἐλαχίστους δέ άνεπάφους· ἐποιήθησαν δὲ άκατεργάστων, εὔτελεστάτων, τεσσάρων πλακῶν και πέμπτης ή πλειόνων ὡς πόματος, ἀτελῶς ήρμοσμένων· διὸ εὑρίσκονται πάντοτε έν διαταράξει και τὰ πολλὰ πλήρεις χωμάτων, καιπερ άνωτάτω κείμενοι οὐδὲν δέ κτερίσμα έν αὐτοῖς ὕπαρχει, πλην ἴσως λεπτοῦ κατωμένου χαλκοῦ κρίζου έν είδει δακτυλίου.

Παρέχουσι ὁμως οὔτοι ἀπόδειξιν τοῦ ὅτι ή πόλις ἐξηκολούθει οἰκουμένη και ἀπὸ τῶν περί τὸ 500 μ. Χρ. χρόνων, οἷς φαίνεται ὅτι άνήκουσιν οί τάφοι οὔτοι· εκ δέ τοῦ πλήθους αὐτῶν εἶναί πιθανόν ὅτι κατά τὴν μνημονευθεῖσαν περίοδον ήτο άρκοῦντως πολυάνθρωπος ή πόλις αὕτη (*πρὸβ. άνω σελ. 13-14*).

Τοῦ δέ τμήματος τῶν εἰς συστάδας τάφων τοῦ Νοτίου τούτου νεκροταφείου πάντες οί εὑρεθέντες άνήκουσι τῇ Β' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδι και εἶναί άσφαλῶς μεταγενέστεροι,

Εϊκὼν 80. Τὰ ἔσω τοῦ έρεϊσματος τῶν εἰς συστάδας τάφων τοῦ μεγάλου τύμβου. Ε-Ε' = ὁ τοίχος τοῦ έρεϊσματος· Σ = στήλη έντειχισμένη έν αὐτῷ, φέρουσα ἐπιγραφὴν Κεράτων Ἀσσιγίτης· Τ-Τ' = τὸ τοιχάριον τοῦ διαζώματος· ΠΤ = πορθὴν σορῆς τάφου, ἐφ' ἧς ἔβη τὸ έρεϊσμα.

ποιηθὲν κατά τινα πολιορκίαν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν ἔχθρων, ἵνα ἐξισώσῃσι τὸ ὕψος τῶν τειχῶν και οὕτω προσβάλωσιν αὐτὰ ἀφ' ὕψηλῶ, ή ὡς σχηματισθὲν ἐξ άφαιρέσεως χωμάτων πρὸς πῆξιν πλίνθων ὑπὸ τῶν έπισκευαστῶν τῶν παρακειμένων πύργων και τοῦ τοίχου· ἀλλ' ἔτι πιθανώτερον θὰ ήρμηνεύετο ὡς τύμβος πρὸς ένθεσιν σπουδαίων νεκρῶν, ἴσως και αὐτοῦ τοῦ βασιλέως Δημητρίου¹ μετὰ μελῶν τῆς γενεᾶς αὐτοῦ.

Ὅντως δέ, σκάψαντες εἰς μικρόν βάθος, διεγνώσαμεν άσφαλῶς ὅτι τὸ χῶμα ήτο φορητόν, ἄλλως τε και διότι περιεῖχεν ἀγάλματα και άγγεϊα ὁμοια τῶν κατά τὸ ἱερόν τῆς Πασικράτας εὑρεθέντων (βλ. *εικ. 75* τὸ Σ)· περαιτέρω δέ εἰς βάθος ἐνός μέτρου συνήνησα τοίχον εκ μεγάλων πλακῶν πεποιημένον μετ' εὔθυνηρίας έν είδει στερεοβάτου

¹) Βλ. ὁμως και άνω σελ. 36-38, ένθα ὕποπτεῦσαμεν ὕπαρξιν τοιοῦτου τάφου μετὰ μείζονος πιθανότητος.

(εἰκ. 78· 79) αἱ πλάκες αὐτοῦ εἶναι κατεργασμέναι καὶ φέρονσι λαβὰς καὶ πλαίσια διὰ τῆς σιμῆς, ἐξ ὧν ἐμφαίνεται ὅτι δὲν ἐποιήθησαν ἀρχήθεν πρὸς τοιαύτην χρῆσιν, ἀλλ' ἐλήφθησαν ἐκ προγενεστέρων οἰκοδομημάτων πρὸς ἐντελῆ βεβαίωσιν τούτων ἠρεύνησα τὰ ἔσω τοῦ ἐρείσματος τούτου καὶ διείδον κατὰ τὸ μέσον τοῦ τοίχου στήλην ἐντετειχισμένην (εἰκ. 80 τὸ Σ) μετ' οὐ πολὺ, κατὰ τὸ τέγμα τοῦ τοίχου καὶ εἰς βάθος 1.50^μ ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ, συνήντησα τάφον, ἐκ πορφυρῆς σοροῦ ποιηθέντα, ἐφ' οὗ ἔβη ὁ τοίχος (εἰκ. 80 τὸ ΠΤ).

Ταυτοχρόνως παρατήρησα ὅτι ἐπὶ τοῦ ἐρείσματος τούτου, ὀλίγον ἐσωτέρω τῆς προσόψεως, εἶχε κτισθῆ διὰ μικρῶν κοινῶν λίθων, διὰ πηλοῦ συνηρμοσμένων προχειρῶς, τοιχάριον πάχους ἡμίσεος περίπου μέτρου, ὄπερ, γωνιούμενον πέρα καὶ ὀπίσω τοῦ ἐρείσματος, ἐσηματίζε μικρὰ τετράγωνα ἢ ὀρθογώνια διαμερίσματα ἐν εἶδει οἰκίσκων, διήκοντα ἐνιαχοῦ εἰς ὕψος μὲν μέχρι τοῦ νῦν ἐδάφους, καὶ τούτου ἔνεκα ἐν διαταράξει πολλαχοῦ εὐρισκόμενα, εἰς βάθος δὲ οὐχὶ μείζον τοῦ ἡμίσεος τοῦ ἐρείσματος (εἰκ. 78· 79· 80 τὸ Τ-Τ').

Κρημνίσαντες λοιπὸν ἐν τινι σημείῳ μέρος τοιοῦτου τοιχαρίου, ἐβεβαίωσαμεν ἐντετειχισμὸν τμημάτων στήλων, ὧν ἓν φέρει ἐπιγραφὴν Ἐπιγράτης Θεοτίμου τῆς Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, προφύμων μάλιστα χρόνων κατ' αὐτὴν ἐξαγαγόντες δὲ καὶ τὴν ἐν τῷ ἐρείσματι στήλην (εἰκ. 80 τὸ Σ) εὗρομεν καὶ ταύτην ἐπιγεγραμμένην Ἐχεῖμα Ἀντιπάτρου καὶ τοῖς αὐτοῖς τῇ ἄνω χρόνις ἀνήκουσαν.

Ἐκ δὲ τῶν οὕτω σηματοδομημένων τετραγώνων ἢ ὀρθογώνιων διαμερισμάτων ἀνεσκάψαμεν ἐνταῦθα τρία (εἰκ. 78· 79) καὶ εὗρομεν εἰς βάθος δύο μέχρι τριῶν περίπου μέτρων ἀπὸ τοῦ σημερινοῦ ἐδάφους ἀνὰ ἓνα τάφον ἀσύλητον ἐν ἑκάστῳ, πλην τοῦ μέσου, ἐνθα ὑπῆρχον δύο παλαιαίμεναι πόρτιναι σοροί, ἐφ' ὧν τῆς μίας ἐπέβη τὸ ἐρείσμα, ὡς προείπομεν (εἰκ. 80 τὸ ΠΤ), τοῦ τάφου ὅμως καὶ οὗτος διαρραγέντος μὲν καὶ πληρωθέντος τὰ πολλὰ χωμάτων, ἀλλὰ μὴ συληθέντος· τοῦτο δηλοῖ ὅτι πρῶτον μὲν ἐποιήθησαν οἱ τάφοι καὶ ἐτάφησαν οἱ νεκροί, ἔπειτα δὲ, μετ' οὐ πολὺ, ἐκτίσθη τὸ ἐρείσμα καὶ τὰ τοιχάρια τῶν διακριτικῶν διαμερισμάτων.

Οἱ τάφοι οὗτοι ἐποιήθησαν λίαν βαθεῖς καὶ μαζροὶ διὰ τεσσάρων μεγάλων, ἄριστα λελαξευμένων καὶ προσηρμοσμένων ἀλλήλαις πλακῶν, μαρμάρου ὑπομέλανος, πέμπτης ὡς πόματος καὶ ἑκτῆς ὡς ὑποστρώματος· εἶναι ἄρα προσόμοιοι

τῇ ἄνω περιγραφείσῃ Α' κατηγορίᾳ ἐνεῖχον δ' ἐπίσης χώματα οὐχὶ πολλὰ, νεκροὺς τεθαμμένους ἓνα ἢ δύο ἑκαστος καὶ κτερίσματα οὐχὶ πλούσια· χαλκοὶ τινες δίσκοι, ζευγὸς χρουσῶν ἐνωτίων καὶ πολλὰ πήλινα ἀγγεῖα, ὧν ἓν μέγα εὐτελὲς μετὰ πόματος, περιέχον τρίτου, καέντος, νεκροῦ τὰ ὀστᾶ ἐν ἐνὶ τάφῳ, εὐρέθησαν ἐνταῦθα, δυνάμενα νὰ χρονολογήσωσιν αὐτοὺς, ὡς ἀνήκοντας τῇ Β' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδι

ἀκριβῶς εἰς τοιοῦτον ἄγρουσιν ἡμᾶς συμπέρασμα καὶ αἱ δύο μνημονευθεῖσαι στήλαι.

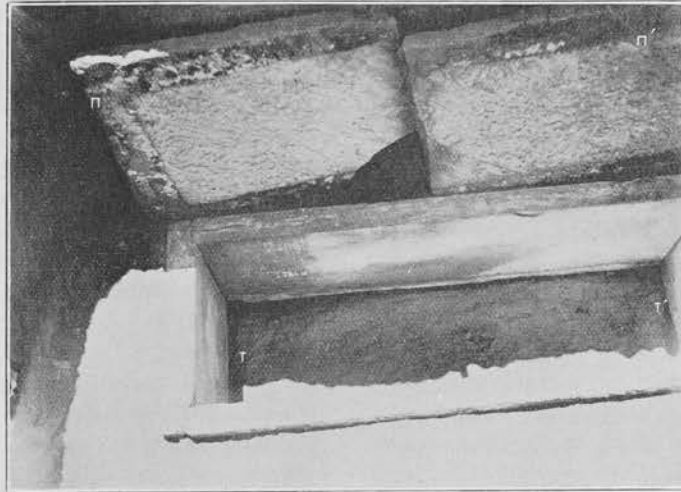
Εὗρομεν δ' ἐν ὑπερκειμένοις τῶν τάφων τούτων χώμασιν ἑτέρους ἢ κεραμοσπερεῖς, γνωστοὺς ἐκ τῆς ἄνω κατηγορίας Δ', ἢ γυμνοὺς τῆς τάξεως Ε', ἀνευ ὅμως διαγνωστικῶν τοιχαρίων, καὶ ἀνωτάτω ἑτέρους, τῶν ὀμάδων α' καὶ β' τῆς Ε' κατηγορίας· πάντες οὗτοι ἠγνόουν τοὺς ὑποκειμένους καὶ ἤψαντο ἀλλήλων πολλαχοῦ ἐν πάσῃ ἀγνοίᾳ· εἰς μάλιστα τῶν γυμνῶν μετεχειρίσθη ὡς ὑπόστρωμα αὐτῆν τὴν ἀνωτάτω πλάκα τοῦ ἐρείσματος, διαταράξας τὸ τοιχάριον τοῦ διαζώματος πε-

ριέργως δ' ἐν αὐτῷ εὐρέθησαν πλουσιώτατα κτερίσματα, ἦτοι χρουσοὺς δακτύλιος, χρουσᾶ ἐνώτια, ἀσπίδιᾶ τινὰ καὶ ἐλάσματα χρουσᾶ, πάντα τέχνης ἐξαιρετόν, πήλινον ἀγαλμάτιον Νίξης μετὰ πτερόγων, ἱκανῶς μέγα καὶ θαυμάσιον βεβαμμένον, δύο πυξίδες πήλιναί, ὧν ἡ μία εἶναι ἀκριβῶς ἀντίτυπον ἐκ τῆς αὐτῆς μήτρας τῆς ἄνω μνημονευθείσης (βλ. σελ. 59 καὶ εἰκ. 76· 77 τὸ Β) καὶ ἄλλα ἀγγεῖα πήλινα τοῦ γνωστοῦ τύπου τῆς Β' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος· ἦσαν δὲ πάντα μετὰ τῶν ὀστέων κεκαυμένα καὶ ἐν τινι διαταράξει.

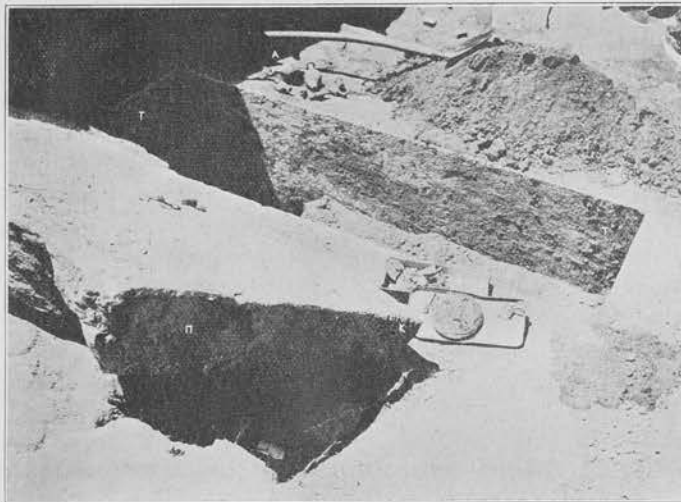
Υπῆρχον δ' ἐπίσης ἐν τῇ πλησμονῇ ταύτῃ τῶν ὑπερκειμένων τάφων καὶ τινες, δυνάμενοι νὰ ἀποτελέσωσιν ἰδίαν ὀμάδα τῆς ἄνω Β' κατηγορίας· διότι ἀπετελοῦντο ἐκ πήλινου ἀγγείου μεγάλου, ἐν εἶδει χύτρας, ἐνέχοντος τὰ ὀστᾶ καέντος νεκροῦ, οὗ ἐβεβαίωσαμεν τὴν κατὰ χώραν καῦσιν δι' εὐρέσεως τέφρας καὶ ἀνθρώ-

κων παρὰ τι τῶν μνημονευθέντων τοιχαρίων. ἐν μέτρον ὑπεράνω τοῦ πόματος τοῦ μεγάλου τάφου, ὃν ἠγνόησαν οἱ καῦσαντες· παραπλεύρως τῆς κάλιδος ταύτης εὐρέθησαν ἀγγεῖα ἕνα πήλινα, ἐνταῦθά τε καὶ ἑγγύς, ἐνθα καὶ ἑτέρας ὁμοίας κάλιδας ἀπεκαλύψαμεν.

Τῆς συστάδος ταύτης εὐρεθείσης οὕτως, ἐσηματίσαμεν τὴν ὑπόνοιαν, μήπως ὁ θεωρηθεὶς ὕψ' ἡμῶν ἐν ἔτει 1912⁹ στερεοβάτης τοῦ ναοῦ τῆς Παισικράτας¹ ἦτο καὶ

Εἰκὼν 81. Ἄρτι ἀποκαλυφθεὶς τάφος τοῦ εἰς συστάδας τμήματος ἐπὶ τοῦ τμήτου τῆς Παισικράτας. Τ-Τ'—τὰ ἔσω τοῦ τάφου, ἐρευνηθέντα· Π-Π'—τὸ πόμα αὐτοῦ, θρασυθὲν κατὰ τὴν ἐπιπέσον ἢ ἐκ τοῦ βάρους τῶν χωμάτων.

Εἰκὼν 82. Ἢδη ἀποκαλυπτόμενος τάφος τῆς αὐτῆς συστάδος τοῦ ἐν εἰκ. 81 τμήτου. Τ-Τ'—τὰ ἔσω τοῦ τάφου πλῆρη κατὰ τὸ ἦμισον τοῦ βάρους αὐτοῦ χωμάτων· Π—τὸ πόμα αὐτοῦ· Α—ἀγγεῖα πήλινα, ἄρτι ἐξαχθέντα ἐξ αὐτοῦ· Κ—χαλκοῦν κάτοπτρον, φέρων Διονυσιακὴν ἀνάγκυρον παράστασιν, ἄρτι ἐξαχθέν.

¹) Βλ. Πρακτικὰ 1912 203-204 καὶ ἄνω σελ. 45 καὶ εἰκ. 48 τὸ Σ.

αὐτὸς ὁμοίον τι κτίσμα, ἄλλως τε καὶ ἐπειδὴ ἕκαστο εἰς τὴν ἐπέκτασιν τῆς εὐθείας τοῦ ἐρείσματος ἐρευνήσαντες λοιπὸν αὐτὸν ὑπὸ τοιοῦτο πνεῦμα, ἐβεβαιώσαμεν τὴν ὑπαρξίν τριῶν ὁμοίων διαχωρισμάτων διὰ τοιχαρίων, καθ' ὅλα ὁμοίον τοῖς ἄνω βαθύτερον δ' εὔρομεν ἐπίσης τρεῖς ὁμοίους ἐκείνοις τάφους (εἰκ. 81-82), ὧν ὁμοίως εἰς δι' ἐξαιρετικῶς παλαιῶν πλακῶν ποιηθεῖς, ἐνεῖχε χαλκοῦν μέγα κάτοπτρον, φέρον ἀνάγλυφον Διονυσιακὴν παράστασιν λίαν καλῆς τέχνης καὶ μεγάλῃς σημασίας (εἰκ. 82 τὸ κ), ἐτι δὲ καὶ ἄλλα πηλίνα ἀγγεῖα καὶ ζεύγος χρυσῶν ἐνώτιων, ἐξ ὧν πάντων καταφαίνεται ὅτι ἀνήκει πρῶτοις χρόνοις τῆς Β' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος (εἰκ. 82 τὸ λ): κατοπιὰ τοῦ ὁπισθίου τοιχαρίου τοῦ διαζώματος αὐτοῦ εἶχεν ἐντειχισθῆ στήλη ἐπιγεγραμμένη *Κερκίων Ἀσιαγένης*, ἀνήκουσα τῇ Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδι.

Εἰς δὲ τὸ Δυσμικτὸν τέμα τῆς δευτέρας ταύτης συστάδος (εἰκ. 48 τὸ ζ) εὐρέθη μικρὸν διαμέρισμα, διὰ τοιχαρίων ἐπίσης περιορισμένον, ἐνέχον τρεῖς λιθίνας κάλιδας μετὰ πομάτων καὶ ὁσπῶν κεκαυμένων, ἐπιμελεστέρας ἐργασίας τῶν τῆς ἄνω Β' κατηγορίας: ἐν μὲν ὑπῆρχον μετὰ τῶν ὁσπῶν μικρὸν τι πηλινὸν ἀγγεῖον καὶ χαλκοῦς κρῖκος, βελὸν καὶ δακτύλιος: εἰς ὀλίγον δὲ ὑποκείμενα τοῖσι χρώματι εὐρέθη τελευταῖος τάφος *γυμνός*, ἐπὶ τοῦ συμπαγοῦς ἐδάφους ποιηθεῖς καὶ ἄνευ πώματος, ἐνέχων εὐτελῆ τινα ἀγγεῖα, ἐσωτέρω δ' ἕτερος ὁμοίος, ἐνέχων ὁμοίως ἀξιόλογον σκύφον μεγαρικόν.

Τοῦ δ' ἐρείσματος τοῦτου ὁ τοίχος δὲν ἐξηρευνήθη, ἐπειδὴ εἶχεν ἐξαντληθῆ ἢ ὑπὸ τοῦ Δήμου Παγασῶν, πολυλῶς πάντοτε μετὰ τῆς Λιμενικῆς Ἐπιτροπείας Βόλου καὶ ἄλλων πολιτῶν τοῦ Πηλίου ὑποστηρίζαντος τὰς ἀρχαιολογικὰς ἡμῶν ἐργασίας¹⁾, χορηγηθεῖσα ἐφέτος χρηματικὴ ἐπιχορηγία: ἀλλ' ἐλπίζομεν ὅτι μετ' οὐχὶ μακρὸν χρόνον θὰ ἐξηρευνήθῃ τελείως τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο, ἵνα καὶ αὐτοὶ οἱ τάφοι τῆς Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ἐξ ὧν ἐλήφθησαν αἱ περιωθεῖσαι πολύχρωμοι στήλαι καὶ τὰ μέλη τῶν ἐπιταφίων μνημείων, εὐρεθῶσι καὶ καθορισθῶσιν ἀσφαλῶς τὰ συναφῆ πρὸς αὐτὰς ζητήματα: διότι ἄχρι τοῦδε οὐδεὶς βέβαιος, λίαν σημαντικὸς καὶ ἀσύλητος τάφος, τῶν πρὸ τοῦ ἐντειχισμοῦ τῶν στηλῶν εἰς τοὺς πύργους χρόνων, φαίνεται ὅτι εὐρέθη.

Κατὰ τὴν διόρθωσιν τοῦδε τοῦ φύλλου ἀνεσκάψαμεν δαπάναις τῆς Ὑπουργείου τῆς Παιδείας τάφους τινὰς τῆς ἐν εἰκ. 78 συστάδος εἰς, κείμενος περαιτέρω τοῦ Τ' ἀριστέρα, ἦτο *γυμνός* καὶ ἄνευ πώματος, περαιτέρω δ' ἕτερος ὁμοίος, ἀλλὰ μετὰ πώματος, ἦτοι *ἡμίγυμνος*, ὡς δύναται τις νὰ διακρίνῃ καὶ αὐτούς: ὁ πρῶτος ἐνεῖχεν εὐτελῆ τινα

ἀγγεῖα, ὁ δεύτερος, βαθύτατα κείμενος, μολυβδίνην κίστην, πηλίνα τινα ἀγγεῖα τῆς Γ'-Β' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος καὶ χαλκοῦν ἀρτίον κάτοπτρον μετ' ἀναγλύφου παραστάσεως ἀρίστης τέχνης γυμνοῦ πολεμιστοῦ, φέροντος ἀσπίδα καὶ ξίφος ἢ δόρυ, καταβάλλοντος ἕτερον ὁμοίον. Περαιτέρω δὲ, κατὰ τὸ Θ τῆς αὐτῆς εἰκόνος δεξιὰ, εὔρομεν ἑτέρους τάφους, ὧν εἰς μὲν περιεῖχε *θήκη* μαρμαρίνην τῆς ἄνω τάξεως Β', ἕτερος δὲ ἦτο *γυμνός* ἄνευ πώματος, ἐνέχων ὠραῖον πηλινὸν σκύφον: οἱ λοιποὶ, βεβαιωθέντες ἤδη, θὰ ἀνοιχθῶσι μετ' οὐ πολὺ²⁾.

Ἐν δὲ τῇ πεδιάδι πρὸς Νότον τοῦ πέμπτου πύργου καὶ εἰς πενήκοντα βημάτων ἀπόστασιν ἀπ' αὐτοῦ, ἠρξάμεθα εὐρίσκοντες τάφους τῶν εἰρημένων Β' Γ' Δ' Ε' Φ' κατηγοριῶν, ἐνέχοντας μικρὰς σημασίας κτερίσματα εὔρομεν δὲ καὶ ἑτέρας τάξεως τάφους, ἦν καταριθμοῦμεν ὡς Ζ': ταῦτη ἀνήκουσιν οἱ *κηπίδοι* τάφου διότι εὔρομεν ὀρθογώνιον κρηπίδωμα ἐκ κυβολίθων λαξευτῶν πόρου ἐρυθρολευκοῦ, εὐθρόπτου, τροχαιοπαγοῦς πεποιημένον εἰς ἓνα δόμον, ἔχον πλευρὰς 2.50×1.50^μ, οὗ ἐν μέσῳ ἀφίνεται κενὸν διάστημα 2×1^μ, ὅπερ εὔρομεν μέχρι μὲν βάθους 0.60^μ πεληρωμένον λίθων μικρῶν καὶ κοινῶν, ἐκτισμένων ἐν συνοχῇ. τὰ δὲ περαιτέρω μέχρι τοῦ φυσικοῦ ἐδάφους χωμάτων οὐδὲν δ' ἐνεῖχε τὸ διάκενον τοῦτο, καίτοι κατὰ τὰς διαστάσεις καὶ τὴν γενικὴν ἔμφασιν ὁμοιάζει τάφῳ θὰ ἦτο ἄρα ἰδρυμένος ἐπ' αὐτοῦ *ταύκος* ἐνέχων τὴν στήλην τῶν νεκρῶν.

Ὅντως ἐγγύτατα αὐτοῦ εὔρομεν ἕτερον κρηπίδωμα εἰς δύο δόμους, ὁμοίως τῷ ἄνω πεποιημένον, μεζονός τι πλάτους, πεποματισμένον διὰ τριῶν μεγάλων πλακῶν ἐνεῖχε δὲ ὁσαῦτα δέκα νεκρῶν, ὡς ἐκ τῶν κρανίων διεκρίναμεν, λύχνους τινὰς μετ' ἐκτύπων κοσμημάτων, ἀροτομῆς Ἀθηνᾶς καὶ ἐπιγραφῆς, χρυσῶν ἐνώτιων καὶ τινα ἀγγεῖα τῆς Α' π. Χρ. - Α' μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος.

Ἐκ τούτων καταφαίνεται ὅτι ὑπῆρχον ἐν Δημητριάδι καὶ ἐν Παγασαῖς ἐπιτάφια μνημεῖα ἰκανῶς ὅμοια τοῖς ἐν Σικυῶνι, οἷα ἀναφέρει ὁ Πανσανίας (Β' 7, 2 «τὸ μὲν σῶμα γῆ κρύπτουσι [ἐνν. Σικυῶνιοι], λίθον δ' ἐποικοδομήσαντες κρηπίδα, κίονας ἐφίστασι καὶ ἐπ' αὐτοῖς ἐπίθημα ποιοῦσι κατὰ τοὺς αἰετοὺς μάλιστα τοὺς ἐν τοῖς ναοῖς») καὶ περὶ ὧν διέλαβον ἐν τῇ *Ἀρχ. Ἐφημ.* 1908 23-27 εἰκ. 5: διὰ τῶν εὐρημάτων τούτων καὶ τῶν ἐν τοῖς πύργοις εὐρεθέντων ἀρχιτεκτονικῶν μελῶν δυνάμεθα νῦν νὰ ἀποκαταστήσωμεν τοιοῦτο μνημεῖον ἐπιτάφιον: ἠρξάμεθα δὲ ἀνιδρύνοντες ἐν τῶν τοιούτων μνημείων ἐν τῷ Ἀθανασακίῳ Μουσείῳ Βόλου, οὗ σκοποῦμεν νὰ παραθέσωμεν εἰκόνα περαιτέρω, ἀφ' οὗ πρῶτον περατώσωμεν τὴν ἀναπαράστασιν αὐτοῦ.

ια') Δημητριᾶς-Παγασαί: τοπογραφικὴ καὶ ἱστορικὴ ἐπισκόπησις.

Εἰσαγωγή.

Τῆς πρώτης περιόδου τῶν ανασκαφῶν τοῦ μεγάλου πύργου (βλ. ἄνω σελ. 16) ληξάσης ἐν μηνὶ Νοεμβρίῳ τοῦ 1907^{οο} ἔτους καὶ ἀποδοθέντων ἐν αὐτῇ δαφιλεστάτων καὶ πρωτοφανῶν εὐρημάτων, ἐν οὗτοις βραχεὶ χρόνῳ καὶ μικρᾷ δαπάνῃ, ἐξ ὧν ἠδύνατο νὰ δικαιολογηθῇ ποιά τις ὑπερτίμησις αὐτῶν καὶ εὐλογος ἔξαρσις τοῦ ὅλου ἔργου, ὑπὸ τε τοῦ εὐρόντος ἐν μέρεσιν φυσικῶ τῷ λόγῳ γενομένη, καὶ μάλιστα ὑπὸ τῶν ἰδόντων τὰ ἀποτελέσματα ἢ σαφῶς μαθόντων περὶ αὐτῶν, μετέβην εἰς Ἀθήνας, καὶ μετ' οὐ πολὺ, κατὰ μῆνα Ἰανουάριον τοῦ 1908^{οο}, ἀνεκοίνωσα δημοσίᾳ

ἀπὸ τοῦ βήματος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας τὰ τῶν ανασκαφῶν καὶ τῆς σημαντικῆς ἐπιδράσεως, ἦν ἔσχον αὐταὶ εἰς τε τὴν τοπικὴν ἱστορίαν τῶν Παγασῶν καὶ τῆς Δημητριᾶδος καὶ εἰς τὴν γενικὴν τῆς ἀρχαίας Ζωγραφικῆς: ἐδημοσίευσεν δὲ ἀμέσως περὶ ἀμφοτέρων τούτων δύο πραγματείας³⁾.

²⁾ Τινὲς ἐρευνήθεντες ἤδη εὐρέθησαν ὅπως *γυμνοί*, μικροῦ λόγου ἄξια ἀγγεῖα ἐνέχοντες.

³⁾ Ἡ πρώτη ἐδημοσιεύθη χάριν τῆς ἐπὶ τῶν κλεινῶν κατανοήσεως τοῦ ζητήματος ἐν τῷ περιοδικῷ, τῷ ἐπιγεγραμμένῳ «*Μηναῖον Παράστημα τῆς ἐφημερίδος Ἀθῆνας*» ἀριθ. 4 Φεβρουαρίου 1908 σελ. 13-16: ἡ δευτέρα ἐν τῇ *Ἀρχ. Ἐφημ.* 1908 σελ. 1-60 πίν. 1-4.

¹⁾ Πρὸς. *Θεσσαλ. Μνημ.* 1-9-10: *Πρακτικά* 1908 201: 1909 137: 1911 306: 1912 154-156 καὶ ἄνω σελ. 55.

Ἐν τῇ πρώτῃ αὐτῶν ἡγεῖρα σπουδαίας ὑπονοίας, ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν ἀλήθειαν τῶν τέως ὑπὸ πάντων παραδεδεγμένων περὶ τῆς θέσεως καὶ ἱστορίας τῆς Δημητριάδος καὶ τῶν Παγασῶν: ἔγραψα δηλαδὴ ἐν σελ. 13-14 αὐτῆς: «ἀλλὰ πάντα ταῦτα [ἐνν. τὰ ἀνὰ τὰς ἀρχαίας Θεσσαλικὰς πόλεις ἐμὰ εὐρήματα καὶ ἔρευνα], καίτοι ἐξηνάγκασαν τὴν Ἱστορίαν νὰ ὀμιλήσῃ ὅπωςδὴποτε, ὑποχωροῦσι πρὸ τῶν ἐξαιρέτων εὐρημάτων τῶν Παγασῶν, διὰ τῶν ὁποίων καὶ ἄλλα ζητήματα μέγιστα λύονται, καὶ ἡ Ἱστορία οὐχὶ μόνον ἐπανξάνεται, ἀλλὰ καὶ διαφεύδει. Εἶναι δηλαδὴ σήμερον γνωστὸν ὅτι ὁ περιήφημος υἱὸς τοῦ Ἀντιγόνου Δημήτριος ὁ Πολιορκητῆς, ἴδρυσεν περὶ τὸ 293 π. Χρ. τὴν Δημητριάδα, διὰ συνοικισμοῦ μικρῶν πολισιμάτων τῆς Μαγνησίας εἰς ὄροπέδιον ὄχθρον, κωριαρχοῦν τοῦ Παγαστικοῦ κόλπου».

«Μεταξὺ τῶν κωμοπόλεων τούτων ἦσαν καὶ αἱ Παγασαί, αἵτινες συμφώνως πρὸς τὴν Ἱστορίαν, ἢ θὰ ἐγκατελείφθησαν ἐντελῶς, ὅπως ἄλλαι συνοικισθεῖσαι εἰς τὴν Δημητριάδα, ἢ θὰ εἶχον ἐλάχιστους κατοίκους, οὔσαι κόμη αὐτῆς».

«Καὶ ὅμως τὰ εὐρήματα, ἅτινα μετ' ὀλίγον θὰ ἴδητε, παρουσιάζουσιν ἐνώπιον ἡμῶν τὰς Παγασὰς *μεγάλην καὶ διεθρῆ πόλιν*, ἐνθα συγκεντρῶνται ἐκ πάσης Ἑλληνικῆς γωνίας ἀνθρώποι».

Ἀκριβῶς δὲ ἡ ἀκμὴ αὕτη *συμπίπτει* μετὰ τοὺς χρόνους τῆς ἰδρύσεως τῆς Δημητριάδος καὶ ἐξακολουθεῖ ἐπὶ δύο τοῦλάχιστον αἰῶνας συνεχῶς».

Ἐξ ἄλλου αἱ ἀνασκαφαί, τὰς ὁποίας ἐξετελέσαμεν ἐν Δημητριάδι [ἐνν. ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Γορίτσας], ἀπέδειξαν ὅτι ἐκεῖ ὀλίγος καὶ πτωχὸς πληθυσμὸς ὑπῆρχε παρ' ὅλην τὴν προστασίαν τῆς πόλεως ὑπὸ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, οἱ ὅποιοι καὶ ναύσταθμον εἶχον ἰδρύσει ἐκεῖ καὶ ἀνάκτορα, ὅπου διήρχοντο τοὺς μῆνας τοῦ θερούς».

Ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται ὅτι ἡ Δημητριάς [ἐνν. ἢ ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Γορίτσας ἀρχαία πόλις] παρέμεινε ἀπὸ τῆς ἰδρύσεώς της πόλις καθαρῶς στρατιωτικῆ, ἐν ᾧ αἱ Παγασαί ἦσαν ἡ κοσμητικὴ πόλις τῆς ζωῆς, τῆς ἀπολαύσεως, τοῦ ἐμπορίου, *ἀσυγκρίτως πολυανθρωποτέρα* τῆς Δημητριάδος, ἐντὸς τῆς ὁποίας μόλις 4-5 χιλιάδες ἀνθρώπων δύναται νὰ κατοικήσωσι διαρκῶς».

Ἐχομεν λοιπὸν τὴν Δημητριάδα ἀφ' ἑνὸς εἶδος Βερσαλιῶν ἢ Πότσαδαι, κέντρον στρατιωτικόν, ἐνθα ἡ αὐτὴ τῆς Μακεδονίας συνέρχεται, περικυκλωμένη ὑπὸ ἰσχυροῦ στρατοῦ, ἐν ᾧ ἀφ' ἑτέρου εἰς μικρὰν ἀπόστασιν ἐκτείνονται αἱ Παγασαί, τὸ κοσμητικὸν κέντρον, εἶδος Παρισίων ἢ Βερολίνου».

Ἄλλ' οὐχὶ μόνον τοιαύτας ἐπανξήσεις καὶ διορθώσεις τῆς Ἱστορίας παρέχει ἡ σκαπάνη κτλ.».

Ἐπὶ τὸ αὐτὸ πνεῦμα ἔγραψα καὶ μετ' οὐ πολὺ, ἦτοι ἐν μὲν τοῖς Πρακτικοῖς τοῦ 1907 182 ὀλίγα τιγὰ: «αἱ Παγασαί παρέχουσι λίαν σπουδαῖον ὑλικόν, ἐρημηρεῖον οὐ μόνον τὴν ἱστορίαν τῆς μεγάλης ταύτης καὶ ἐμπορικῆς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα πόλεως, ἀλλὰ καὶ γενικώτερα ζητήματα κτλ.» ἐν δὲ τοῖς τοῦ 1908 218-220 σαφέστερον καὶ ἐκτενῶς τάδε:

«Μέχρι δὲ τῆς κτίσεως τῆς παρακειμένης Δημητριάδος (293 π. Χρ.) ἤκμαζον μὲν [ἐνν. αἱ Παγασαί], ἀλλ' οὐχὶ τόσον, ὅσον ἐθὺς ἀπὸ τῶν ἀρχῶν τῆς Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος».

Ἰδίως αἱ εὐρεθεῖσαι στήλαι καὶ ἄλλαι ἐπιγραφαὶ ἀνήκουσι κατ' ἐλάχιστον μὲν εἰς τὴν Δ', κατὰ μέγιστον δὲ τμήμα εἰς τὴν Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδα».

Τὸ γεγονός τοῦτο ἀπύκνεται σπουδαίως πρὸ τὴν ἀρχαίαν παράδοσιν, καὶ ὁρισμένως πρὸς τὴν παρὰ Στράβωνι πληροφορίαν (Θ' 436 15), ἐνθα αἱ Παγασαί ἀναφέρονται ὡς πόλιν, ἐξ ἧς μάλιστα ἀφηρέθησαν καὶ κάτοικοι πρὸς συνοικισμὸν τῆς Δημητριάδος (πρὸ ἐν τούτοις Πλούταρχ. β. Δημητρίου LIII, ἐνθα τοιαῦτα λεπτομέρεια δὲν ἀναφέρονται)».

«Ἄλλ' ὁ Στράβων φαίνεται ὅτι τὴν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτοῦ ὄφιν τῶν πόλεων ἐκείνων, μετήγαγε καὶ εἰς προγενεστέρην περίοδον· διότι ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ, ἢ τοῦ γεωγράφου καὶ ἱστορικοῦ, ὃν εἶχεν ὑπ' ὄψει, ἡ Δημητριάς *συνέσταται μὲν, τῶν δ' ἐν Μαγνησίᾳ πασῶν (ἐνν. πόλεων) ὅμως διαφέρει*».

«Καὶ ὅμως ὁ χώρος τῆς Δημητριάδος φύσει ὀλίγας μόνον χιλιάδας κατοίκων δύναται νὰ περιλάβῃ, καὶ δὴ τρεῖς μέχρι τεσσάρων ἐξ ἄλλου δὲ ἡ πόλις αὕτη, ὡς ἐφ' ὑψηλοῦ κειμένη, εἶναι ἀποόσφορος δι' ἐμπορικὴν κίνησιν, ἀφ' οὗ μετὰ μεγίστης δυσχερείας δύναται νὰ ἀνέλθῃ ἐκεῖ φορητῆς ἄμαξα, κατάλληλος δὲ πρὸς ἀσφαλῆ διαμονὴν στρατοῦ. Καὶ αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ ἔρευνα, ὡς ἐξετελέσαμεν ἐν Δημητριάδι [ἐνν. ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Γορίτσας] (βλ. Πρακτικὰ 1907 171 κ. ἐ.), ἀποδεικνύουσιν ὅτι καὶ ἡ πόλις ἦτο μικρὰ καὶ οἱ κάτοικοι πτωχοὶ καὶ οὐδεμία σπουδαία ἐμπορικὴ κίνησις ἐγένετο ἐκεῖ».

Οὕτω νομίζομεν ὅτι αἱ Παγασαί ἀπετέλουν *συμπλήρωμα* τῆς Δημητριάδος *ἐκτιστε*, οὔσαι ἢ πόλις τοῦ ἐμπορίου, τοῦ πλοῦτου, τῆς κινήσεως καὶ τῆς ζωῆς, ἐν ᾧ ἡ Δημητριάς παρέμεινε ὡς *στρατιωτικὸν κέντρον*. Ἰσοῦς λοιπὸν ἢ *φημιζομένη ἀκμή τῆς δευτέρας πόλεως* [ἐνν. τῆς Δημητριάδος] *δέον νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὴν πρώτην* [ἐνν. τὰς Παγασὰς]».

Καὶ ὁ ἀνταγωνισμὸς τῶν Φθιωτῶν Θηβῶν, ὡς ὑπεστήριζεν ὁ Κάσσανδρος, θέλων νὰ ἐνιαχύσῃ αὐτὰς διὰ συνοικισμοῦ ἐτέρων πόλεων (πρὸς Διόδωρ. XX 110), πρὸς τὴν Δημητριάδα, ἢν ὑπεστήριζεν ὁ Δημήτριος, ὁ Ἀντίγονος καὶ Φίλιππος ὁ Ε', *δὲν κατανοεῖται, ἀν' ὅσον θεωρηθῇ ὡς ἀνεπιθύμητος πρὸς τὰς Παγασὰς*, πρὸς τὴν ἐκπαλαί μίαν τῶν ὀλίγων ἀρίστων ἐξόδων τῆς Θεσσαλίας πρὸς τὴν θάλασσαν, ἧς ἀντίπαλος ἐπίφοβος ἦσαν αἱ Φθιώτιδες Θῆβαι».

Οὕτως ἐρημηνεύεται ἡ ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Ε' τῷ 217 π. Χρ. καταστροφὴ τῆς τελευταίας ταύτης πόλεως, ἐξ ἧς αἱ Παγασαί *ἀνυψώθησαν εἰς μεγίστην ἀκμὴν* ἐκ τῶν χρόνων δὲ τούτων προσέρχονται καὶ αἱ πλείσται τῶν Παγαστικῶν στήλων».

Κατὰ δὲ τοὺς Μακεδονικοὺς πολέμους ἀπὸ τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος μέχρι τοῦ 146 π. Χρ. οὐδαμῶς ἀναφέρονται αἱ Παγασαί· ἀλλ' ἴσως *δέον νὰ ὑπονοήσωμεν αὐτὰς ἐν τῇ ἀναφορᾷ τῆς Δημητριάδος, μεθ' ἧς εἶχεν ἐκτιστε κοινὰς τὰς τύχας*».

Ἐν δὲ τοῖς ἐμοῖς Θεσσαλικῶς Μνημείοις I 67-68 ἔγραψον κατὰ μῆνα Ἰανουάριον τοῦ ἔτους 1909^ο, ἐπεκτείνων καὶ ἐνισχύων ἔτι μᾶλλον τὰς προειρημένους ὑπονοίας, τάδε: «Ὅτε δ' ἐκτίσθη τῷ 293 π. Χρ. ἡ Δημητριάς ὑπὸ Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ ἐκ πολλῶν κωμῶν τῆς Μαγνησίας καὶ ἐξ αὐτῶν τῶν Παγασῶν, ἡ τελευταία αὕτη πόλις *δὲν ἠρημώθη*, οὐδ' ἐξέπεσεν, ὡς θὰ ἀνέμενε τις, καὶ ὡς λέγεται *κοινῶς ἐν τῇ Ἱστορίᾳ*».

«Διότι αἱ ἀνασκαφαὶ ἀπέδειξαν ὅτι ἀκριβῶς ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Δημητριάδος ἤκμασε σημαντικώτατα ἡ πόλις· αἱ πλείσται δηλαδὴ τῶν εὐρεθειῶν στήλων ἐπιούθησαν κατὰ τὴν Γ'-Β' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδα».

Καὶ τὸ γεγονός μὲν τοῦτο ἀφ' ἑνός, καὶ ἀνασκαφαί, ὡς ἐξετελέσαμεν ἐν Δημητριάδι [ἐνν. ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Γορίτσας] τῷ 1907 ἀφ' ἑτέρου, ἀπέδειξαν ὅτι αἱ μὲν Παγασαί *παρέμειναν ἀκμαῖαι*, ὡς πόλις τοῦ ἐμπορίου, τοῦ πλοῦτου, τῆς κινήσεως καὶ τῆς ζωῆς, ἐν ᾧ ἡ Δημητριάς καὶ θέσιν

1) Ἐννοεῖται ὅτι πρόκειται περὶ ἀναφορᾶς ἐν συγγράμμασι τῶν ἀρχαίων· διότι ἐν ἐπιγραφαῖς ἀναφέρονται ἐνίοτε· βλ. κάτω τοῦδε τοῦ κεφαλ. τὸ *ιδάγ.* 2.

άκατάλληλον πρὸς ταῦτα κατεῖχε και χῶρον άνεπαρκῆ μόνον ἄρα ὡς στρατιωτικὸν κέντρον 4-5 χιλιάδων ανθρώπων ἐρησιέμευε, και ὡς διαμονή ασφαλῆ δια τοῦτο βασιλέων τινῶν τῆς Μακεδονίας».

Ἐκ πάντων τούτων προκύπτει ὅτι διέσειον μὲν ἔκτοτε τὴν ἀξιολογίαν τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, μάλιστα τοῦ Στράβωνος ὀνομασί, ἐνέμενον ὅμως ἐν τῇ παραδεδεγμένη θεωρίᾳ ἦν πρῶτος ὁ Leake ἐξέφρασε¹ και πάντες ἀπεδέξαντο, περὶ τοῦ ὅτι Παγασαί μὲν ἦσαν ἡ Νοτίως τοῦ σημερινοῦ Βόλου λίαν μεγάλη και ισχυρῶς τετειχισμένη ἀρχαία πόλις, Δημητριάς δὲ ἡ ἐπὶ τοῦ φύσει ὄχυροῦ βουνοῦ τῆς Γορίτσας, Ἄνατολικῶς τοῦ Βόλου, λίαν μικρᾶς ἐκτάσεως, ἀρκοῦντος ισχυρῶς ἐπίσης τετειχισμένη ἀρχαία πόλις.

Ταῦτα λαβὼν ὑπ' ὄψιν ὁ Karl Julius Beloch², ἔβη περαιτέρω, ταυτίσας τὰς Παγασὰς μετὰ τῆς Δημητριάδος· παραδέχεται δηλὰ διῆ ὅτι τὰ μὲν τείχη τῶν Παγασῶν ἐποιήθησαν κατὰ τὴν Ἀ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδα, ὅπερ και ἄλλοι και ἐγὼ πολλὰκις, ἀλλ' ἐσφαλμένως, ἐγράψαμεν³, ὁ δὲ βασιλεὺς Δημήτριος ἐπεκτείνας τὴν πόλιν συνήκισε τὴν Δημητριάδα εἰς αὐτὰς τὰς Παγασὰς, ὥς μετωνόμασε Δημητριάδα ἡ πληροφορία λοιπὸν τοῦ μὲν Στράβωνος εἶναι κατὰ τὸν Beloch ἐσφαλμένη και ἡ τυφλὴ πρὸς αὐτὴν πίστις εἰς πολλὰς περιήγαγεν ἄχρι τοῦδε τοῦδε ἱστορικοῦς και ἀρχαιολόγου πλάνας, τοῦ δὲ Πλινίου ἡ μόνη κατ' αὐτὸν ἀληθής.

Ἐξέφρασε δὲ και ἄλλας σκέψεις και κρίσεις ὁ Beloch τοσοῦτον διανγείς και ισχυρᾶς, ὥστε νὰ μὴ δύναται τις περαιτέρω νὰ παραδέχεται μετὰ μηδεμιᾶς πιθανότητος ὅτι τὸ ἐπὶ τοῦ βουνοῦ τῆς Γορίτσας πόλισμα εἶναι ἡ Δημητριάς, προέτερε δ' ἐπὶ τὴν ἀναμονὴν τῶν περαιτέρω ἐμῶν ἐρευνῶν⁴ πρὸς πλήρη πιστοποίησιν τῆς γνώμης ταύτης.

¹ Ὄντως λοιπὸν, καίτοι τέως ἐδίσταζον εἰς τοιαυτὴν παρα-

δοχὴν, ἐπιβεβλημένη ἄλλως τε και ὑπὸ τῶν ἀνασσαφῶν και ἐρευνῶν μου, ἀπεράσιμα πρὸ αὐτῆς νὰ ἐξερευνησῶ λεπτομερέστερον τοὺς τόπους, μὴ δυνάμενος νὰ θεωρήσω τοσοῦτον ὀγκωδῶς ἐσφαλμένην τὴν πληροφορίαν τοῦ Στράβωνος, ἔξ ἧς πᾶσα περαιτέρω πίστις πρὸς τὸν γεωγράφον καθιστατο λίαν ἀμφίβολος· τούτου δ' ἔνεκα τοῦ φόβου προσελάθουν τέως νὰ εἶρω συμβιβασμὸν τινα τῶν πραγμάτων πρὸς τὴν πληροφορίαν αὐτοῦ, παραδεχόμενος κοινὰς τὰς τύχας τῆς Δημητριάδος και τῶν Παγασῶν, μίαν δὲ πράγματι πόλιν ἀποτελοῦσας τὰς ἐπὶ τοῦ βουνοῦ τῆς «Γορίτσας» και περὶ τὴν θέσιν «Δόντια» ἀρχαίας πόλεις.

Ἡ δ' ἐπὶ τούτοις ἐπιφύλαξις μου αὐτῇ ἔσγεν, ὡς νομίζω, ἄριστα ἀποτελέσματα· διότι, ὡς ἐκ τῶν κάτω ἑδαφίων τοῦδε τοῦ κεφαλαίου προκύπτει, τῶν ἄχρι τοῦδε λεχθέντων ἀποτελούντων γενικὴν προεισαγωγὴν εἰς τὸ θέμα, ἡ μὲν πληροφορία τοῦ Στράβωνος εἶναι ἀληθὴς και ἀκριβεστάτη, ἡ δὲ τοῦ Πλινίου ἐπιτόλαιος, καίτερο γενικώτερόν πως ἀκριβές⁵, πλεῖστα δ' ἐπιστημονικὰ ὠφελήματα προκύπτουσιν ἐκ τῆς μεταθέσεως τῆς Δημητριάδος, ἀπὸ τοπογραφικῆς, ἱστορικῆς και ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως, πλείονα ἢ ὁ Beloch ἀνέμενε.

Σημειωτέον δ' ἐν τέλει ὅτι πρὸ μὲν τοῦ Leake παρεδέχτο ὀρθῶς τὴν Δημητριάδα ὡς κειμένην ἐν Παγασαῖς ὁ Dodwell⁶, ἴσως δ' ἐκ παλαιότερας παραδόσεως και πάντες οἱ ἐγγύωροι γεωγράφοι, δηλὸν ὅτι ὁ Μελέτιος, ὁ Γαζῆς κλ.⁷, μετ' αὐτὸν δὲ μόνος ὁ ὄξυνούστατος Νικόλαος ὁ Μάγνης⁸ εἶχεν ἐγείρει ἀμφιβολίας ἐναντίον τῶν κοινῶς τότε και ὑπ' αὐτοῦ παραδεδεγμένων περὶ τῆς θέσεως τῆς Δημητριάδος ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Γορίτσας· ἀλλὰ τούτου αἱ κρίσεις παρέμενον ἐναντι τοῦ ὄγκου τοῦ Leake ἀσθενεῖς και οὐδεμιᾶς ἤξιουντο προσοχῆς.

1) Ἡ ἀληθὴς Δημητριάς και αἱ ἀληθεῖς Παγασαί. Ἰωλκός. Αἰσωνία· Ἄναυρος· Νήλεια· Ὀρμένιον· Ἄμφαναί· Κενταυρία.

(Παρένθετοι πίνακες Ζ' και Η')

¹ Ἡδὴ ἐν ἔτει 1909⁹ διέκρινα περιβόλον, ἔξω τοῦ τείχους τῶν τέως λεγομένων Παγασῶν ἐκτεινόμενον, περὶ οὗ

ἔγραφα ἐν τοῖς *Πρακτικοῖς* τοῦ ἔτους ἐκείνου σελ. 138-139 τάδε:

¹) Travels in N. Gr. IV 368.

²) Ἐν *Klio* 1911 442-445: «und doch ist niemand ein Zweifel gekommen: nur Arvanitopullos meint, Demetrias möge wohl nur das στρατιωτικὸν κέντρον gewesen sein, während Handel und Verkehr und überhaupt das städtische Leben ihren Sitz in Pagasae gehabt hätten. Der so nahe liegende Gedanke: Demetrias ist nichts weiter als ein neuer Name für Pagasae, ist auch ihm nicht gekommen, obgleich die Sache bei Plinius sogar ausdrücklich bezeugt ist: *oppidum Pagasa, idem postea Demetrias dicta* (IV 29)».

³) *Προβ. ἄνω σελ. 12-13*: μόνον ὁ Lolling(;) ἐν Bädcker's Griechenland 1908 208 ἔγραψεν ὅτι τὰ τείχη ταῦτα ἀνήκουν τῇ Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδι, ἀλλ' ἐν ἀγνοίᾳ τῆς μεγάλης σημασίας τῆς γνώμης αὐτοῦ.

⁴) Ἐ. ἄ. 443-444: «Arvanitopullos' weitere Untersuchungen werden uns darüber [ἐνν. dass die Stadt (Pagasae) vergrössert worden ist] hoffentlich Aufschluss geben».

⁵) Λυπούμεθα διότι οἱ δύο οἱτοι τοπογραφικοὶ πίνακες ἐνέχουσιν οὐ μόνον ὀρθογραφικὰ τινα σφάλματα, οἷα και τινες τῶν προηγουμένων (ἐν Α' γραπτὸν γωδαταικόν ἀντὶ γαιωδατικόν, κλίμαξ ἀντὶ κλίμαξ, Ε ἀντὶ Δ, Δ ἀντὶ Ε και λογιστέον τὰ μὲν ὑψόμετρα εἰς ἀγγλικούς πόδας, τὴν δὲ κλίμακα εἰς μέτρα ἐν Β', Γ', Δ' γρ. κλίμαξ ἀντὶ κλίμαξ ἐν Ε' θετέον τὸ σημεῖον τοῦ Βορρᾶ λίαν δεξιώτερον, ἐν δὲ Γ' τὸ αὐτὸ ἀριστερώτερον ἐν Ζ' γρ. πύργοι ἀντὶ πύργος, Ε ἀντὶ Δ, Δ ἀντὶ Ε και λογιστέον τὰ μὲν ὑψόμετρα εἰς μέτρα, τὴν δὲ κλίμακα εἰς χιλόμετρα ἐν Η' γρ. Ἀλλῆ Μεριά ἡ Βλαχομαγαλάς ἀντὶ

Κατηγόρη, Αἰσωνία ἀντὶ Αἰσωνεία και λογιστέον τὰ ὑψόμετρα και τὴν κλίμακα ὡς ἐν Ζ'), ἀλλὰ και οὐχὶ τελείως ἀκριβεῖς κλίμακας, ὧν τὴν διόρθωσιν ἀνεγράψαμεν ἐπ' αὐτῶν. Σημειωτέον δὲ ὅτι οἱ μὲν πίν. Α', Γ', Δ', Ζ', Η' ἐποιήθησαν προχειρῶς ὑπ' ἐμοῦ, οἱ δὲ λοιποὶ κατὰ τὰς ὁδηγίας μου· ἀλλ' ἐν τῇ ὑπὸ εἰδικῷ, ἀλλ' οὐχὶ δεξιῷ τεχνίτον ἀντιγραφῇ, μεγεθύνσει και λιθογραφῆσει αὐτῶν, τελεσθεῖσας ἐσπευμένως και κατὰ τὴν ἀποσίαν μου, παρεισέφρησαν, ὡς εἰκόσ, τὰ μνημονοθέντα σφάλματα, μὴ ὑπολογισθεῖσῶν ἀκριβῶς τῶν ἐκ τῆς μεταβολῆς τῶν μεγεθῶν προερχομένων μετατροπῶν τῶν κλιμάκων· περὶ δὲ τῆς ἐπανορθώσεως τῶν ὑπ' ἐμοῦ γενομένων ἐν τοῖς πίναξι τοπογραφικῶν σφαλμάτων βλ. ἄνω σελ. 15 σημ. 2, σελ. 16 σημ. 2, σελ. 22 σημ. 1, σελ. 34 σημ. 2, σελ. 38 σημ. 2 και μάλιστα σελ. 42 σημ. 1.

⁶) Διότι, ὡς ἐκτίθεμεν ἐν τοῖς κάτω ἑδαφ. 2, αἱ Παγασαί κατὰ τὴν προϊστορικὴν και ἀρχαίαν περίοδον ἐκείνην ὄντως τὰ πολλὰ ἐπὶ τῶν ταπεινότερων λόφων τοῦ γῶρου, ὧν ὕστερον κατέλαβεν ἡ Δημητριάς.

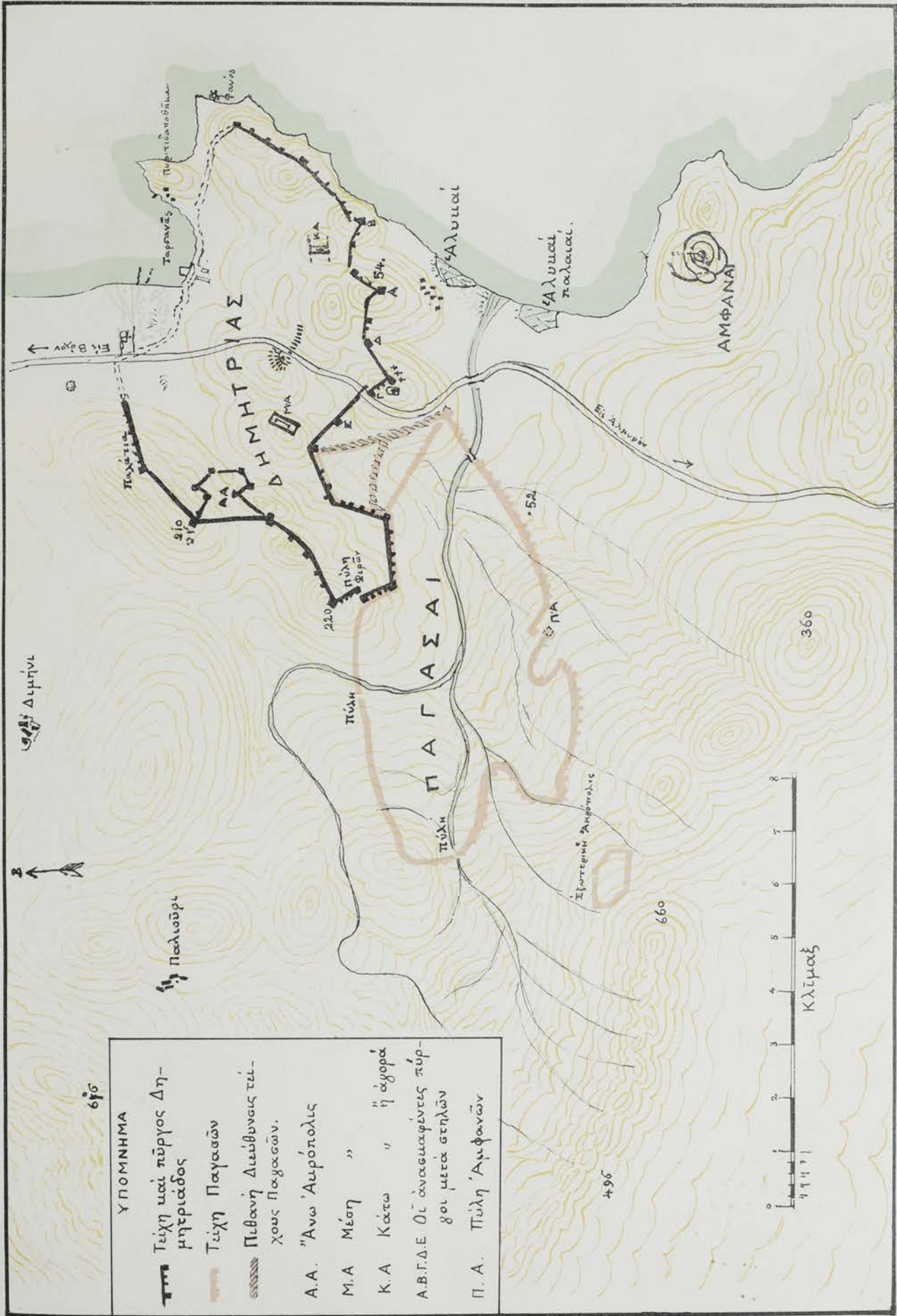
⁷) *A Tour through Greece* II 87-88.

⁸) «Γεωγραφία παλαιὰ και νέα» 1807 Α' 442.

⁹) Βλ. ἄνω σελ. 23 σημ. 4 λέγει δὲ ὁ Μάγνης ἐν σελ. 41 τοῦ ἑαυτοῦ συγγράμματος «εἶνα ἴππορον πῶς ὁ Στράβων συμπεριέλαβε μεταξὺ τῶν ἀποτελεσασῶν πολυχῶν τὴν ἐποικίαν τῆς Δημητριάδος και τὰς Παγασὰς, τῶν ὁποίων ἡ περιφέρεια τῶν τειχῶν διαρκεῖ περὶ βαδίζοντι δύο ὥρας!» και σελ. 42 «τηλικούτων οὐσῶν τῶν Παγασῶν, πῶς ὁ Στράβων τὰς συγκαταλέγει μετὰ τῶν λοιπῶν πολυχῶν· φαίνεται ὅτι δὲν ἐπεσκέφη αὐτὰς ἐπιτοσίως ἀλλ' ἀκοῆ ἔγραψεν».

¹⁰ *Ἐπιπέδη* τῇ 15· 11· 1914.

Παρένθετος πίναξ Ζ΄.

Πρόχειρον διάγραμμα τῶν ἀρχαίων πόλεων Δημητριάδος καὶ Φεραιῶν Παγασῶν (συνταχθὲν ὑπὸ Ἀ. Σ. Ἀρβανιτοπούλου τῷ 1912)

Πλὴν τοῦ περιβάλλοντος τῶν μεγάλων τειχῶν τῆς πόλεως, εὐρομένον ἔξω αὐτῶν κατὰ τὸ Νότιον αὐτῆς, δεξιὰ τῆς εἰς Ἀλμυρὸν ὁδοῦ παρὰ τὴν θέσιν Ἀλογοπάτι, ἕτερον τείχος, ἀνεσχημένον ἐκ τοῦ ἐκαίθεν χειμάρρου [πρὸς ἄνω εἰκ. 38· 39 τὸ Δ] ἐπὶ τὸν λόφον Νταμάρι [εἰκ. 83· 84] καὶ βιαιὸν ἐκ τῆς κορυφῆς αὐτοῦ Βορροδυσμικῶς [πρὸς ἄνω εἰκ. 38· 39 τὸ ΠΠ-ΠΠ'] πρὸς τὴν θέσιν ἔς τοῦ Μπελεργίονος τὰ ἔξω αὐτοῦ ἐξαφανίζονται παρὰ τὸν χειμάρρον Λιγαροόρεμα [πρὸς ἄνω εἰκ. 38· 39 44 τὸ Δ] καὶ ἀναφαίνονται

κατόπιν ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ ὄρους [εἰκ. 89], τοῦ κειμένου ὀπισθεν τῶν ταπεινοτέρων ὄρεων, ἐφ' ὧν διέρχονται τὰ ἱστορικὰ τεῖχη τῆς πόλεως, καὶ δὴ ἀπέναντι τῆς κυρίας πύλης αὐτῆς πρὸς τὰς Φεράς [πρὸς ἄνω εἰκ. 44 τὸ ΠΠ-ΠΠ' καὶ βλ. παρὸνθ. πίν. Ζ].

Ὁ νέος οὗτος περίβολος χορηγεῖ ἔκτασιν εἰς τὴν πόλιν τῶν Παγασῶν διπλασίαν σχεδὸν τῆς ἤδη γνωστῆς ἐκτίσθησαν δὲ τὰ τεῖχη ταῦτα διὰ μικρῶν σχετικῶς λίθων [εἰκ. 83· 84· 87] κατὰ τὸν ἰσοδομικὸν τρόπον καὶ κείνται

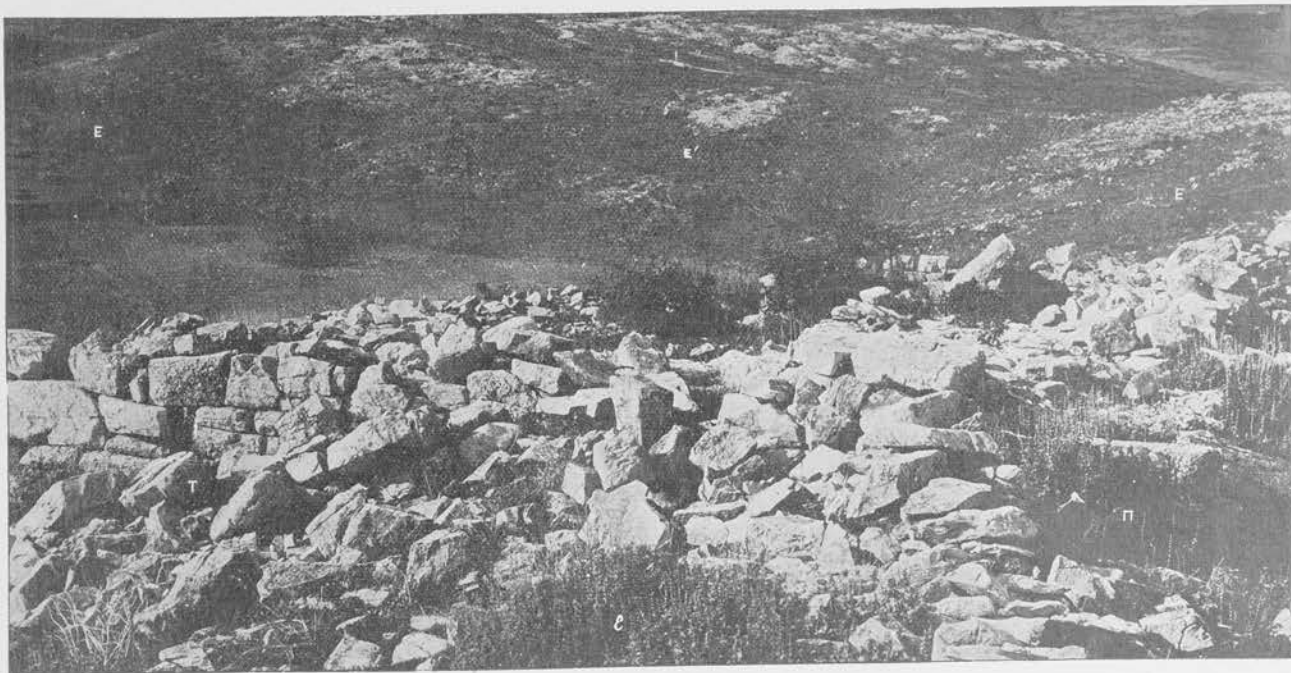
Εἰκὼν 83. Ἀπομικ τοῦ Νοτιανατολικοῦ τείχους τῶν Παγασῶν, ἐγγὺς τῆς μεγάλης πύλης πρὸς Ἀμφιανὸς πόλιν ΠΠ—ΠΠ—ΠΠ"—ἡ διεύθυνσις τοῦ τείχους μετὰ τὸν πύργον Ε—Ε'—Ε"—τὰ ἔξω αὐτῶν καὶ τῆς πόλεως.

νῦν εἰς ἀφανῆ ἐρείπια. Ἐντὶ πύργων φέρουσι προβλήτας πυργοειδεῖς μικροῦς, ἐπαναλαμβανομένους εἰς ὀλίγην ἀπόστασιν ἀπ' ἀλλήλων.

Τὰ τεῖχη ταῦτα φαίνεται ὅτι ἦσαν προφυλακτικὰ τοῦ κυρίου τείχους¹⁾, ποιηθέντα πρὸ τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ, ἢ ὑπάγοντα ἤδη κατὰ τὴν Ε' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδα, εἰς ἣν ἀνήκουσι καὶ τινες τῶν ἐσωτερικῶν πύργων τῶν κυρίων

τειχῶν²⁾. Εἶναι πιθανὸν ὅτι τὸ κατ' ἀρχὰς τὸ διάγραμμα τῆς πόλεως ὑπελογίσθη διὰ τῶν τειχῶν τούτων κατόπιν ὁμοῦ ἕνεκα τῆς μεγάλης ἐκτάσεως, ἣν οὕτως ἐλάμβανεν ἡ πόλις, περιορισθῆ τοῦτο καὶ ἡ πόλις αὐτὴ εἰς τὸ ἡμισυ σχεδὸν τοῦ καταληφθέντος δι' ἐκείνων χώρου³⁾.

Τρία δ' ἔτη μετὰ ταῦτα ἐξήτασα λεπτομερέστερον τὰ τεῖχη ἐκεῖνα καὶ εἶδον ὅτι ἀπὸ τῆς ἰκανῶς μεγάλης πόλεως,

Εἰκὼν 84. Ἐρείπια τοῦ Ἀνατολικοῦ τείχους τῶν Παγασῶν ἐν θέσει Νταμάρι καὶ ὁ παρὰ τὴν πρὸς Ἀμφιανὸς πόλιν ἀμνηστῆρος πύργος. Τ—τὸ τείχος, χορηγὸν πρὸς Νότον Π—ἐρείπια τοῦ πύργου Ε—Ε'—Ε"—τὰ ἔξω τῆς πόλεως ε—τὰ ἔξω αὐτῆς.

κτισθεῖσαν κατὰ καιροὺς ἀπὸ τῶν μέσων που καὶ ἐντὸς τοῦ πρώτου ἡμίσεος τῆς Ε' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος πιθανώτατα ἔγραψα λοιπὸν περὶ αὐτῶν σαφέστερον ἐν τοῖς Προσχηματικαῖς τοῦ 1912 213-218 τὰ ἐξῆς:

Ἐκκινουῦντες ἐκ τοῦ μνημονευθέντος [ἄνω σελ. 32] τριῶν πύργων Νοτίως, καὶ ἀφίνοντες ἀριστερὰ τὸν λόφον

τοῦ Ἁγίου Ἡλίου καὶ τὴν εἰς Ἀλμυρὸν ἀμαξιτὸν, συναντῶμεν μετ' οὐ πολὺ ποτάμιον, καλούμενον Λιγαροόρεμα

¹⁾ Οὐδεὶς τῶν πύργων τούτων ἀνήκει τῇ Ε', ἀλλὰ πάντες, οἱ μὴ ἐμφανῶς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Δημητρίου-ποιηθέντες ἐν τῇ γενικῇ κτίσει τῆς Δημητριάδος, ἀνήκουσι τῇ Δ' πιθανώτατα π. Χρ. ἑκατονταετηρίδι, ὡς λέγω κάτω ἐν ἔδαφ. 2.

²⁾ Καὶ τοῦτο ἀπεδείχθη ὑπ' ἐμοῦ ἐσφαλμένον ἕνεκα τῆς διαφορᾶς τῶν χρόνων τῆς τευχοδομίας, ὡς λέγω κάτω εἰσῆς.

¹⁾ Ἡ εἰκασία αὕτη ἀπεδείχθη διὰ τῶν κατόπιν ἐρευνῶν μου, περὶ ὧν λέγω μετ' οὐ πολὺ, ἐσφαλμένη, ἢ τοῦλάχιστον ἀπίθανος.

[βλ. ἄνω εἰκ. 38· 39 τὸ Δ]· εὐθὺς ἀπὸ τῆς δεξιᾶς ὄχτης αὐτοῦ ἀρχεται τείχος, τὸ μὲν πρῶτον μὴ διακριτόμενον καλῶς [βλ. ἄνω εἰκ. 38 τὸ ΠΠ-ΠΠ], καθ' ὅσον δὲ ἀναβαίνομεν τὸ ὑπερκείμενον ὄρος, ἐμφανὲς καθιστάμενον [εἰκ. 83· 84]· ἐκ τοῦ ἐνταῦθα τέρατος αὐτοῦ φαίνεται πιθανόν ὅτι συνήπτετο μετὰ τοῦ τείχους τῶν λεγομένων Παγασῶν ἐγγὺς πρὸς τοῦ τρίτου πύργου καὶ τοῦ λόφου Ἁγίου Ἡλίου [βλ. ἄνω εἰκ. 40 παρὰ τὸ ΓΓ καὶ παρὲνθ. πίν. Ζ'· πρὸς τὴν ἐνθάδε σημ. 3 καὶ κάτω σελ. 68 σημ. 4].

«Προχωροῦντες ἐκείθεν πρὸς τὴν πρώτην κορυφὴν καὶ μετροῦντες δύο πύργους, συναντῶμεν ἴσχυρη ἀβεβαία πύλην ἢ πυλίδος· παρὰ αὐτὴν ἐνταῦθα δεξιὰ ἰδρυμένον γεωδαιτικὸν σημεῖον τῆς στρατιωτικῆς χαρτογραφικῆς ὑπηρεσίας· προχωρεῖ δ' ἐμφανεστερον ἐντεῦθεν τὸ τείχος ἐπὶ τῆς κορυφογραμμῆς τοῦ ὄρους [εἰκ. 83· 84]· μετροῦμεν ἐννέα ἔτι πύργους καὶ συναντῶμεν μεγάλην πύλην, ἣν κατὰ συνθήκην ὀνομάζομεν πύλην Ἀμφανῶν, διότι ἐντεῦθεν ἡ μετάβασις εἰς Ἀμφανὰς εἶναι βραχεῖα [εἰκ. 85].»

«Οἱ τρεῖς τελευταῖοι πύργοι διατηροῦνται ἄριστα ἐποίη-

θησαν δέ, καθ' ἃ οἱ ἐσωτερικοὶ πύργοι τῶν λεγομένων Παγασῶν, ἦτοι τετράγωνοι, κενοὶ τὰ ἔνδον κατὰ τὸ διάκενον δὲν ἐπεσκευάσθησαν δὲ οὐδέποτε οὔτε αὐτοὶ οὔτε τὸ τείχος οὐδαμῶς, ἀλλ' εἶναι ἐπίτηδες ἀπὸ παλαιῶν χρόνων καὶ οἱ πύργοι πάντες μᾶλλον ἢ ἥττον ἰσχυρῶς καταστραμμένοι καὶ τὸ τείχος διεσπασμένον καὶ κατερριμμένον [εἰκ. 83 τὸ Π καὶ Τ· εἰκ. 88].»

«Ἀπὸ τῆς πύλης, ἐνθα παρετηρήσαμεν πολυγωνικὴν τοῦ τείχους διάταξιν κατὰ τὸν ἀρχαιώτερον ὄρθμον [εἰκ. 87], ἐν ᾧ καθ' ἅπασαν τὴν λοιπὴν κατασκευὴν ἐπικρατεῖ ὁ πρῶτος ἰσοδομικός, προχωρεῖ ἀείποτε ἐμφανὲς, ἀκολουθοῦν τὴν κορυφογραμμὴν τοῦ ὄρους, τὸ τείχος μετροῦντες τέσσαρας πύργους ἀπὸ τῆς πύλης, συναντῶμεν λατομίας πλακῶν, ἐν χρήσει νῦν, καὶ εὐρίσκομεν ἐπὶ τι διάστημα πεποιημένον τὸ τείχος ἐκ τοιούτων τοῦ τόπου πλακῶν [εἰκὼν 87]· ἐνταῦθα σφίεται ἄριστα εἰς ὕψος 2.50^μ, ἀλλ' ἔχει ποιηθῆ ἀμελέστερον καὶ παρέχει ἔμφασις ἀρχαϊκὴν, καθ' ἃ τὸ τῶν Ἀμφανῶν [εἰκὼν 86].»

«Μετὰ ἕνα ἔτι πύργον ἐντεῦθεν συναντῶμεν ἴσχυρη πυ-

Εἰκὼν 85. Ἡ μεγάλη πύλη τῶν ἀληθῶν Παγασῶν. Ε—εἰσοδος εἰς τὴν πόλιν· ε—ἐξοδος ἐξ αὐτῆς· α—α—τὸ ἀνοῖγμα τῆς πύλης, βυθὸν ὑπὸ ποιμένον διὰ τοιαύτου, ἵνα ποιηθῆ ἔρκος προβάτων ἢ αἰγῶν· ΑΑ—ἡ εἰς Ἀλμυρὸν ἀμαξιτός· Α—τὸ συνεχές, ὑπερκείμενον τῶν Ἀμφανῶν, ὄρος.

λίδος ἀβεβαίου, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἐτέρας λατομίας ἐντεῦθεν βαίνει κυκλωτερός καθ' ὅλην τὴν Νοτιάν πλευρὰν τὸ τείχος καὶ στρέφεται ἐπὶ τοῦ ὄρους Δυτικῶς [βλ. ἄνω εἰκ. 38 τὸ ΠΠ-ΠΠ· εἰκ. 39 τὸ ΠΠ· εἰκ. 44 τὸ ΠΠ ἀριστερά]· μέχρι τῆς Νοτιοδυτικῆς γωνίας, ἐνθα τὸ ὕψιστον σημεῖον τοῦ ὄρους, ἐμετροῦσαμεν ἀπ' ἀρχῆς 27 πύργους.»

«Νοτίως τοῦ σημείου τούτου καὶ ἔξω τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως προχωροῦντες περὶ τὰ 300^μ, συναντῶμεν ἀπτόμορον βουνόν, ἔχοντα ἔμφασις ἐξωτερικῆς ἀκροπόλεως [εἰκὼν 88], οἷα ἡ τῆς Μαντινείας καὶ ἄλλων ἀρχαίων πόλεων ὄντως δὲ ὁ βουνὸς οὗτος ἔχει τεχιισθῆ διὰ τείχους ἐκ πλακῶν κατὰ τὸν ἀρχαϊκὸν ὄρθμον τοῦ τῶν Ἀμφανῶν, ἀλλ' ἔχει οἰκτρῶς ἔρειπωθῆ [εἰκ. 88].»

1) Κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ 1914^{ου} ἔτους διερευνήσας ἐκ νέου τὰ τείχη ταῦτα, εἶδον ὅτι τὸ σημεῖον τοῦτο εἶχε ἀφανισθῆ καὶ καταστραφῆ ὑπὸ ποιμένων, κυνηγῶν ἢ ὁμοίων.

2) Περὶ τῆς ἱστορίας τῆς πόλεως ταύτης καὶ τῶν ἐν αὐτῇ ἔρευνῶν βλ. *Πρακτικά* 1909 162-170 πρόσθετος ὅτι πιθανῶς ἕνεκα τοῦ μυθολογομένου ὀδιστοῦ τῶν Ἀμφανῶν Κύνου ἐπινομήσθη ποτὲ ἢ περὶ αὐτὰς χώρας Κυνῆτις, ὡς συνάγομεν μετὰ τοῦ Μείνεκε ἐκ Στεφ. τοῦ Βυζ. ἐν λ., ἀντιδρῶντος ἐκ τοῦ Πηλέως τοῦ Σοφοκλέους.

«Ἀπὸ τοῦ 27^{ου} πύργου τῆς πόλεως τὸ τείχος παρετηρήσαμεν ὅτι προχωρεῖ Δυτικῶς, Βορροδυτικῶς καὶ Βορείως ἐπὶ μακρὸν μετὰ πύργων ὁμοίων, διατηρουμένων ἐνιαχοῦ πολὺ καλῶς, καὶ διαβαῖνον πάλιν τὸ Διγαρόρεμα ὑψηλὰ [βλ. ἄνω εἰκ. 38· 39 τὸ Δ' καὶ εἰκ. 44· 89 τὸ Δ], ἀνέρχεται πρὸς τὰς Παγασάς (= τὴν Δημητριάδα), καὶ συνάπτεται πρὸς τὸ τείχος αὐτῶν κατὰ τὴν Φεραϊκὴν πύλην [βλ. ἄνω σελ. 40-41· εἰκ. 40 καὶ 44 τὸ ΠΠ-ΠΠ· εἰκ. 89 τὸ ΠΠ-ΠΠ]· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ 27^{ου} πύργου δὲν παρηκολούθησα αὐτὸ λεπτομερῶς, ἐπελθούσης τῆς νυκτός· εἶναι ὁμως ἐμφανὲς ἢ ὡς ἄνω ἐκτεθεῖσα διεύθυνσις αὐτοῦ, μόνον δὲ ἡ κατὰ τὴν συνένωσιν αὐτοῦ, συμπεσοῦσα ἐντὸς τῆς νεωτέρας πόλεως [ἐνν. τῆς Δημητριάδος], εἶναι ἀφανής.»

3) Ἡ συνένωσις αὕτη κατὰ μὲν τὸ Ἀνατολικὸν τμήμα τῆς ἀρχαίας πόλεως τῶν ἀληθῶν Παγασῶν φαίνεται ὅτι ἐτελείτο πρὸς τὸν λόφον τοῦ Ἁγίου Ἡλίου, εὐθὺς ἔξω τοῦ τρίτου πύργου (βλ. ἄνω εἰκ. 40 παρὰ τὸ ΓΓ), ἐνθα ὑπάρχουσι ἴσχυρη τείχων, διήκοντα μέχρι τοῦ περιβόλου τοῦ ἐκκλησιδίου τούτου· ἡ λεπτομέρεια αὕτη δὲν ἐδηλώθη ἐν τῇ παρὲνθ. πίν. Ζ', ἀλλ' ἕτεροι πιθανὰ κατεβύθησαν τοῦ τείχους τῶν ἀληθῶν Παγασῶν κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ 1914^{ου} ἔτους παρετηρήσας ὅτι ἀπὸ τοῦ ποταμίου «Διγαρόρεμα» ἐγγὺς τῆς ἀριστερᾶς αὐτοῦ

Ἡ οὕτω σχηματιζομένη πόλις εἶναι μεγάλη, ὀλίγον ὑπολειπομένη κατ' ἔκτασιν τῆς τῶν λεγομένων Παγασῶν ἀλλὰ περιέργως οὔτε ἐντὸς αὐτῆς οὔτε ἐν τῇ ἀκροπόλει ὑπάρχουσιν ἐρείπια οἰκοδομημάτων καὶ αὐτὰ ἔτι τὰ θαύματα ἀγγείων, ἐφ' ὅσον τοῦλάχιστον ἠδυνήθημεν νὰ ἐρευνησωμεν μέρος τῆς ἔσω πόλεως, εἶναι σπάνια, μόνις παρὰ τὴν δεξιάν ὄχθην τοῦ ποταμοῦ Λιγαρόρεμα, ἥτοι κατὰ τὸ ἐπίπεδον τῆς πόλεως συναντώμενα, τοῦ λοιποῦ αὐτῆς ὄντος πετρώδους ἀλλ' ἐπὶ τινῶν ὑψομάτων παρατηρήσαμεν πτωχὰ τινα ἐρείπια ἀσημάντων ἀρχαίων οἰκοδομημάτων¹ κατὰ τὸ μὴ ὀφθῆν καλῶς τμήμα τῆς ἔσω πόλεως δύνανται καὶ ἀναμένονται νὰ ὑπάρχωσι πλείονα ἀρχαία ἔργα.

Τὰ δὲ τείχη καὶ οἱ πύργοι ἐποικίθησαν ἐκ μικρῶν τὰ πολλὰ λίθων τοὺς τεραστίους ἐκείνους λαξευτοὺς ὄγκολίθους, ὧν μεγάλην καὶ σχεδὸν ἀποκλειστικὴν χρῆσιν παρατηρήσαμεν ἐν ταῖς λεγομέναις Παγασαῖς, δὲν συναντῶμεν ἐνταῦθα ὀρθογώνους τῆς τεichoδομίας εἶναι μὲν

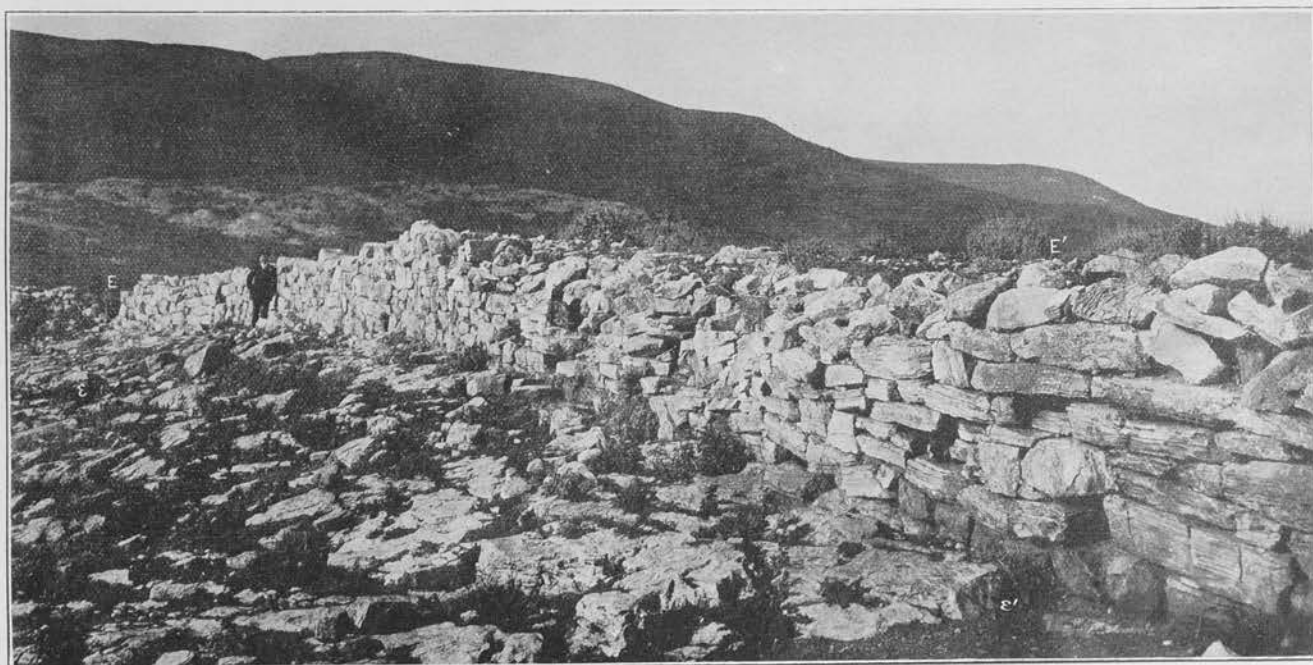
ὁ ἰσοδομικός, ἀλλ' ἀρχαιότερου τύπου, συγγενοῦς τῷ πολυγωνικῷ, διότι προτιμῶνται οἱ πρὸς τὸ κυβικὸν κλίνοντες λίθοι [πρὸβ. εἰκ. 84 85 87], σίγη οἱ παραλληλεπίπεδοι, οὐδὲ οἱ βραχεῖς τραπεζοειδεῖς ἐνισχύου ἀπηντήσαμεν, ὡς εἶπομεν ἐν τοῖς ἄνω, αὐτόχρομα πολυγωνικὸν ὀρθογώνον.

Κατὰ ταῦτα οἱ χρόνοι, καθ' οὓς ἐποικίθησαν τὰ τείχη τῆς πόλεως ταύτης καὶ οἱ πύργοι, δὲν δύνανται νὰ εἶναι νεότεροι τῶν ἀρχῶν που τῆς Α' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος· τοῦναντίον φαίνονται τοῦλάχιστον μέχρι τοῦ τέλους που τῆς Ε' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος δυνάμενοι νὰ ἐξικινῶνται· εἶναι ἄρα ταῦτα ἐμφανῶς καὶ ἀσφαλῶς ἀρχαιότερα τῶν τειχῶν τῶν λεγομένων Παγασῶν.

Ἐνταῦθα ἐπέρχεται τὸ ἐρώτημα περὶ τοῦ τίς εἶναι ἡ πόλις αὕτη· φυσικωτάτην ἀπάντησιν εἰς τοῦτο παρέχομεν τὸ ὅτι αὐτὰ εἶναι αἱ Φεραϊκαὶ Παγασαί, ἥτοι ἡ ὑπὸ τῶν Φεραίων κατὰ τὸ τέσμα που τῆς Ε' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος τειχισθεῖσα πόλις, ἡ οὖσα ἐπίγειον τῶν Φεραίων... [βλ. κάτω ἐδάφ. 2].

Εἰκὼν 86. Τμήμα τοῦ βορείου τείχους τῶν Ἀμφικλίων. Δεξιὰ ὁ βράχος «Σωρός», ἀποτελεῖ τὴν ἀκροπόλιν· ἐμπροσθέν τὰ ἔξω τῆς πόλεως.

Εἰκὼν 87. Τμήμα τείχους τῶν ἀληθῶν Παγασῶν οὐ μακρὰν τῆς πόλεως, καλῶς διατηρηθῆν. Ε—Ε'—τὰ ἔσω τῆς πόλεως· ε—ε'—τὰ ἔξω αὐτῆς.

Τούτου δεκτοῦ γινομένου, ὑποχρεούμεθα νὰ θεωρή- ὄχθης διαφαίνεται μόνις τείχος ἐν τῇ πεδιάδι, βαῖνον κατ' εὐθείαν πρὸς τὴν παραλίαν καὶ καταλήγον ἐγγὺς που τῆς νῦν μεγάλης ἀποθήκης Ἀλυκῶν (ἦν βλ. ἄνω ἐν εἰκ. 75 τὸ Π καὶ εἰκ. 78 τὸ Π'). Ὁ βραχίον οὗτος, ἔχων ἔμφρασιν μακροῦ τείχους, φαίνεται ὡς συμπλήρωμα ὑπέρτερου τειχισμοῦ τῆς πόλεως τῶν Παγασῶν πρὸς ἐξασφάλισιν αὐτῆς ἀπὸ τῆς θαλάσσης ἴσως καὶ τοῦτο εἶναι ἔργον τοῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ Β', περὶ οὗ διαμαρτύρεται ὁ Δημοσθένης ἐν α' 9 13· εὐρύτερον περὶ τῶν ζητημάτων τούτων διαλαμβάνομεν ἐν τοῖς κάτω, ἐδαφ. 2. Κατὰ δὲ τὸ βορρανοτοικὸν τμήμα τῶν τειχῶν τῶν ἀληθῶν Παγασῶν σμικρῶν ὄντως ἐφ' ἱκανὸν διάστημα τὰ τείχη τῆς ἀληθοῦς Δημητριάδος ἐπὶ τῶν προηγούμενων, ὡς εἶπομεν ἐν τοῖς ἄνω σελ. 40-41 καὶ ἐδηλώσαμεν ἐν παρεθ. πᾶν Ζ'.

¹) Τοῦτο ἐρμηνεύεται διὰ τῆς ἐμπορικῆς χρήσεως τῆς πόλεως ὡς ἐπινείου τῶν Φεραίων, καὶ διὰ ὡς δουλεμπορίου καὶ σιτεμπορίου, ὡς ἀναγράφομεν κάτω ἐν ἐδαφ. 2.

σωμεν τὰ ἰσχυρὰ τείχη τῆς βορειοτέρας πόλεως, ἦν σπη- ἄθος καλοῦμεν Παγασαί, ὡς ποιηθέντα κατὰ τὰς ἀρχάς που τῆς Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος· τοῦτο δὲν ἀποκλείει βεβαίως ὁ ὀρθογώνος τῆς τεichoδομίας αὐτῶν, ἀλλὰ πᾶν τοῦναντίον, ἐνισχύει τὴν τοιαύτην ἐκδοχὴν διότι ἡ ἰσχυροτάτη αὕτη δι' ὄγκολίθων τεichoδομία, αἱ βαθεῖαι γωνιώσεις διὰ ποιήσεως πλαισίου ἐπὶ τῶν γωνιαίων λίθων τῶν πύργων καὶ ἄλλα χαρακτηριστικά [βλ. ἄνω σελ. 12-13], μὴνούσιν ὅτι τὰ κτίσματα ἀνήκοντα τοῖς πρώτοις χρόνοις τῶν Διαδόχων.

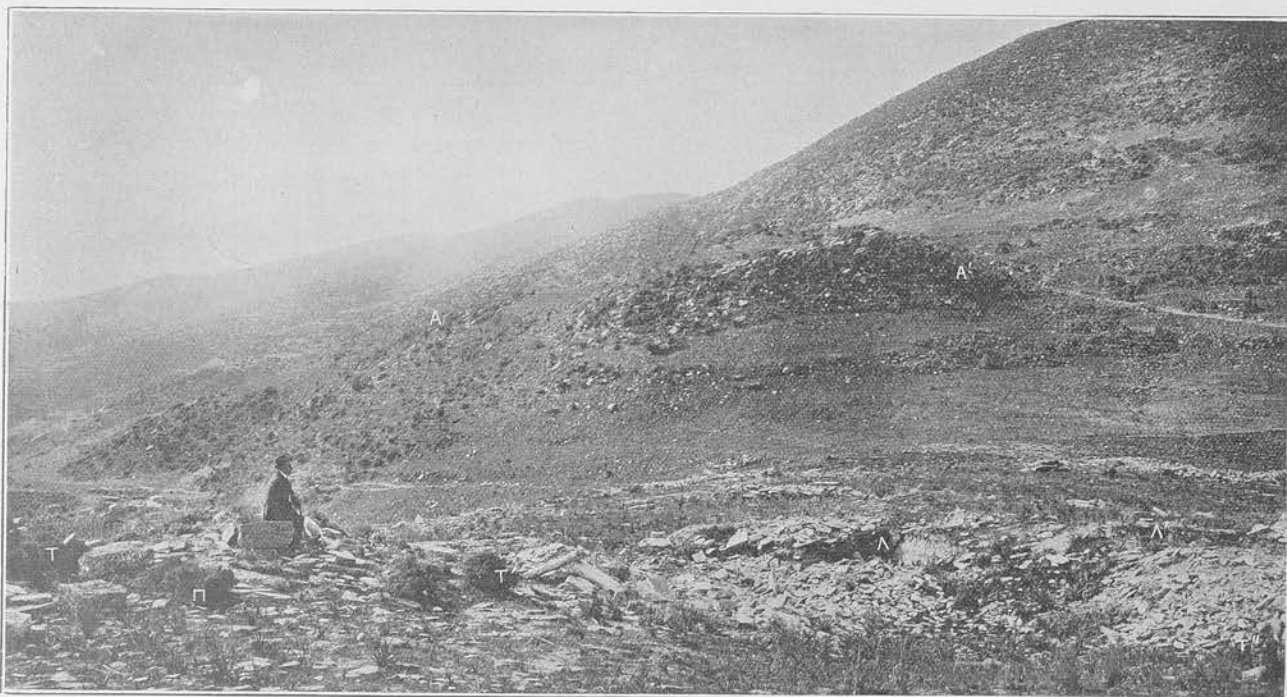
Ὅστω φαίνεται λυόμενον ὀριστικῶς τὸ ζήτημα, ὅπερ διὰ τῶν ἐμῶν ἀνασκαφῶν τὸ πρῶτον ἀνακινήθῃ, ἐνισχύθη καὶ ἐπεξετάθη ὑπὸ τοῦ Beloch [βλ. ἄνω σελ. 64] ... κατα-

²) Δύνανται καὶ τι ὑπὲρ τὰ μέσα τῆς Ε' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος νὰ ἐξικινῶνται, ὡς συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ περιγραφομένου καὶ εἰκονιζομένου ἄνω ὀρθογώνου τῆς τεichoδομίας.

λήξαντος εἰς τὸ συμπέρασμα, ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ Πλινίου, ὅτι τὸ ἐπὶ τοῦ βουνοῦ τῆς Γορίτσας ἀρχαῖον πόλισμα δὲν εἶναι ἡ Δημητριάς, ἀλλ' ὅτι τὰς Παγασὰς συνοικίας ὁ Δημήτριος μετωνόμασε Δημητριάδα».

Ἄλλ', ὡς εἶναι ἐμφανὲς ἐκ τῶν εἰρημένων, οὐδὲ ἡ γνώμη αὐτῆ τοῦ Beloch καὶ τοῦ Πλινίου ἐτυχε τοῦ ἀληθοῦς καὶ ἀκριβοῦς· διότι ὁ Δημήτριος δὲν μετωνόμασε τὰς Παγασὰς, ἀλλ' ἔκτισε νέαν μεγάλην πόλιν Βορείως αὐτῶν καὶ ἰσχυρότατα ἐτείχισεν αὐτήν, καταστήσας ἐπὶ τὸν ἑαυτοῦ καὶ ἀντίπαλον τῆς Ἀλεξανδρείας, Λυσιμαχείας, Ἀντιοχείας, Σελευκείας κτ., ὀνομάσας αὐτήν κατὰ τὸ σύστημα ἐκείνων Δημητριάδα».

Κατὰ ταῦτα ἐπανεργεῖται ἐν ἰσχύϊ ἡ πληροφορία τοῦ Στράβωνος, ἐν ᾧ ἡ τοῦ Πλινίου, μεθ' ὅλην τὴν ἐνίσχυσιν ὑπὸ τοῦ Beloch¹ ἐξαρθεῖσα ἐπὶ τι εἰς λάμπην, μεταβαίνει πάλιν εἰς τὸ πρότερον αὐτῆς σκότος, εἰς ὃ τέως εἶχεν ἀποκριθῆ· ἡ δὲ πρὸς τὸν γεωγράφον πίστις ἐνισχύεται πολλῶ μᾶλλον ἐντεῦθεν, προκειμένων δύο πόλεων»².

Εἰκὼν 88. Τὸ τέμα τοῦ Νοτίου τείχους καὶ ἡ ἐξωτερικὴ ἀκρόαλις τῶν ἀληθῶν Παγασῶν. Τ—Τ'—Τ"—ἡ διεύθυνσις τοῦ τείχους, λίαν κατεστραμμένον ἐνταῦθα· Π—ἔρεττα πύργου· Α—Α'—σημεριναὶ λατομίαι πλακῶν σχιστολίθου· Α—Α'—ἡ ἐξωτερικὴ ἀκρόαλις.

ἄχρι τοῦδε κοινῶς καὶ ἀνακριβῶς παραδεδεγμένων λέγει δηλὸν ὅτι ὁ γεωγράφος ἔ. ἀ. «ἐπίνοιον δὲ τῶν Φερῶν Παγασά, διέχον ἐνεήχοντα σταδίους αὐτῶν, Ἰωλκοῦ δὲ εἴκοσιν» καὶ περαιτέρω «τῆς δὲ Δημητριάδος ἐπὶ σταδίους ὑπέριχεται τῆς θαλάττης Ἰωλκός»· ὄντως δὲ ἡ ἀπὸ τῆς νῦν Μπουρμπλήθρας (βλ. παρὲνθ. πίν. Η') μέτροι τοῦ Κάστρου τοῦ Βόλου ἀπόστασις ἐπὶ τῆς πεδιάδος καὶ τῆς νῦν ἀμάξιτου εἶναι ἀκριβῶς ἐπὶ σταδίων, ἡ μέτρον περιήπου 1300· ἡ δ' ἐκ τοῦ αὐτοῦ σημείου διὰ τῆς νῦν προχείρου ἀμάξιτου εἰς τὰς μνημονευθείσας λατομίας πλακῶν σχιστολίθου ἐγγὺς τῆς πρὸς Ἀμφανὰς πόλης τῶν ἀληθῶν Παγασῶν (βλ. ἄνω σελ. 66 καὶ εἰκ. 88) ἀπόστασις εἶναι

2300^μ περίπου, ἧτοι ἐν ὅλῳ 3600^μ, ἡ εἴκοσι σταδίων, ἡ ὅλη ἀπὸ τῆς Ἰωλκοῦ εἰς Παγασὰς ἀπόστασις· ἐπίσης ἡ ἀπὸ τοῦ

¹⁾ Ποθ. *ad mare* περὶ τῆς Δημητριάδος ἐπίσης λεγόμενον ὑπὸ τοῦ Λιβίου 28 5 2· ἐντεῦθεν Στέφ. ὁ Βυζάντ., ἐπεκτείνας καὶ διαστρέψας τὰ παρὰ Στράβωνι («ἡ δ' Ἰωλκὸς κατέσκαπτα μὲν ἐν παλαιῷ»), λέγει: «Δημητριάς· πόλις Θεσσαλίας, ἀπὸ Δημητρίου βασιλεύσαντος, ὃς καὶ τὰς ὑπὸ τὸ Πήλιον πόλεις κατέσκαψε· κείται δὲ πρὸς τῷ Παγασιτικῷ κόλῳ ἐν μέσῳ Νηλείας καὶ Παγασῶν»· ἐννοεῖται ὅτι ὁ βασιλεὺς Δημήτριος δὲν κατέσκαψεν, ἀλλὰ συνώρισεν τὰς πόλεις ταύτας, αἵτινες λόγῳ τοῦ συνοικισμοῦ κατήντησαν κῶμαι.

²⁾ Τὸ Ἀνατολικὸν τέμα τοῦ τείχους παρὰ τὸ Λιγαρόφρεμα, ἐνθα τὸ πρῶτον διεκρίναμεν τὸν περιβόλον καὶ τὴν ἀρχαίαν γεφύραν, ἀπέχει ἀπὸ τῆς ἀκτῆς περὶ τὰ 500 μ. ἐπίσης· ἀλλ' ἐνταῦθα εἶναι οὐχὶ λίαν ἐδλίμενος ὁ κόλπος· φαίνεται ὅτι διὰ τοῦ μνημονευθέντος ἄνω σελ. 66 σημ. β μακροῦ τείχους ἔφθανεν εἰς τὴν παραλίαν ἡ πόλις καὶ εἶχε δύο λιμένας κλειστοὺς δι' ὄγκων ἄμμων ἐκατέρωθεν τοῦ εἰσπλου πρὸς τὰ ἔξω αὐτῶν, ὅπως ἦτο ὁ καὶ νῦν διακρινόμενος τῆς Κορίνθου (βλ. Πρακτικὰ 1908 202· Μηριαῖον Παράρτημα ἐφημερ. «Ἀθῆναι» 1908 Φεβρ. σελ. 14· Θεσσαλ. Μνημ. I σελ. 63-65) καὶ ἄλλων πόλεων· τὴν θέσιν τῶν λιμένων τούτων κατέλαβον νῦν αἱ Ἀλυ-

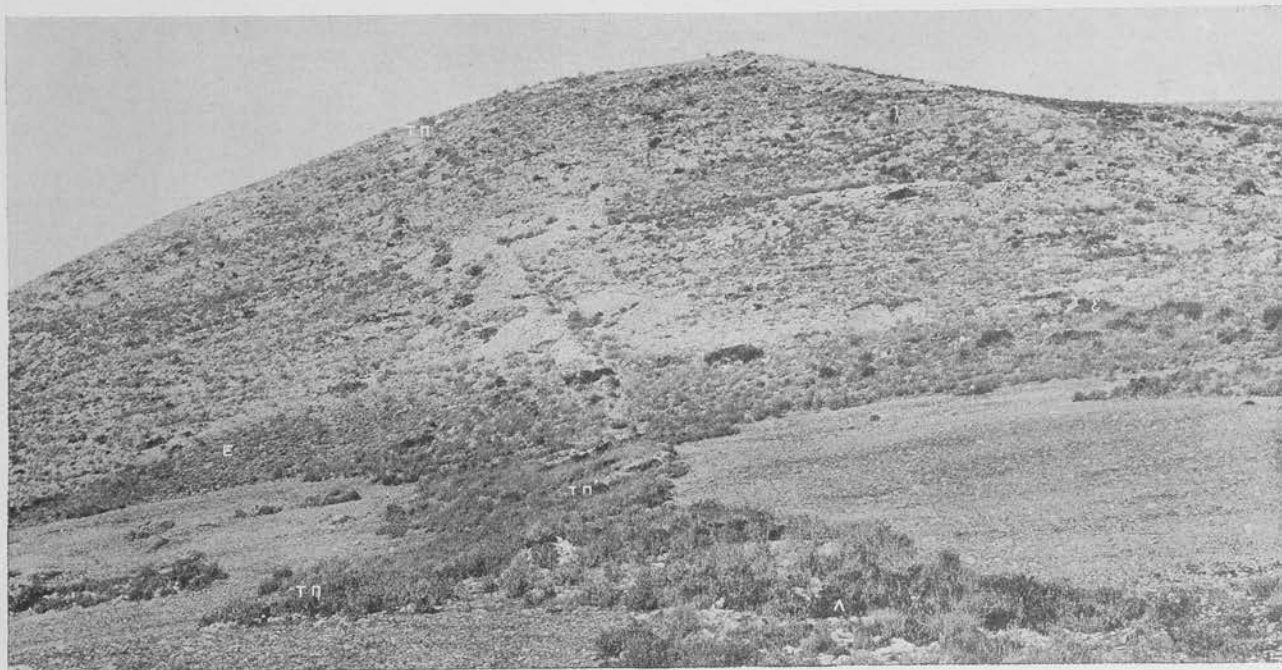
¹⁾ Λεπτομερεστέραν πραγματείαν περὶ τῆς θεωρίας τοῦ Beloch ἐγράφη καὶ ἔδωκα πρὸς δημοσίευσιν ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1914.

²⁾ Δύο ὄντως πόλεις ἀριθμεῖ ἐνταῦθα ὁ Πτολεμαῖος ἐν Γ' 13 17 «Φθιώτιδος ἐν τῷ Πελασγικῷ (=Παγασιτικῷ) κόλῳ Παγασά, Δημητριάς (ἐν πόλεις)» κατὰ τὴν Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδα· ἀνακριβῶς ὅμως λογίζεται αὐτὰς τῆς (Ἀχαϊκῆς) Φθιώτιδος, πρὸς ἣν εἶναι ὁμολογούμενος ὁμοιοί.

μέσου τῶν Παγασῶν, εἴτε διὰ τῆς εἰς Σέσζλον ἀτρατοῦ, εἴτε διὰ Μπουρπλήθρας-Λατομείου μέχρι Βελεστίνου ἀπόστασις, δὲν ὑπερβαίνει τὰ 17 χλμ., ἦτοι τοὺς ἐνενήκοντα σταδίους.

Ὅτι δὲ «*ὑπέροκειται τῆς θαλάττης τῆς Δημητριάδος*» ἢ Ἰωλκός, εἶναι ἐμφανές (βλ. *παρέθ. πίν. Η'*) διότι τὸ Κάστρον τοῦ Βόλου ἀποτελεῖ τὸν μόνον σημαντικῶς ὑψηλὸν καὶ εὐρὴν λόφον κατὰ τὴν παράλιον πεδιάδα, ἐγγὺς τοῦ Βορείου λιμένος τῆς ἀληθοῦς Δημητριάδος, καὶ ἄλλως συμβιβάζεται πρὸς τὰς ἀρχαίας παραδόσεις, ἐν ᾗ ἡ παραδοχὴ τοῦ παρὰ τὸ Λιμήνι λόφου, ἐνθα κεῖται ὁ γνωστὸς νεολιθικὸς συνοικισμὸς καὶ οἱ μυκηναῖοι τάφοι, ὡς Ἰωλκοῦ, προσκρούει πρὸς πάσας¹⁾ τοῦναντίον ἢ ὑπὸ τινων ἀρχαιολόγων προταθεῖσα θέσις τῆς Ἰωλκοῦ ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Γορίτσας οὐδὲ ἀναιρέσεως δύναται νὰ ἀξιοθῆ, ὡς τελείως ἀσπι-

ρικτος καὶ μηδένα νοῦν ἔχουσα διότι καὶ τὰ ἐπιφερόμενα ὑπὸ τοῦ Στράβωνος «*πλησίον δὲ τῆς Δημητριάδος ὁ Ἄναρος δεῖ καλεῖται δὲ καὶ [ὁ] συνεχῆς αἰγιαλὸς Ἰωλκός*» ἐρμηνεύονται ἄριστα, θεωρουμένου ὡς Ἄναρον μὲν τοῦ νῦν μεγάλου χειμάρρου *Ξεριά*, πηγάζοντος ἐκ τῶν παρὰ τὴν «Λέστιαν» τόπων τοῦ Πηλίου (βλ. *Πρακτικὰ* 1911 292-294), ἔχοντος ἐξάφρον ῥοὴν καὶ ἐκβάλλοντος ἐγγύτατα τῆς Μπουρπλήθρας, ὄντος δὲ τούτων ἔνεκα τῶν λόγων τοῦ σημαντικωτάτου καὶ μεγίστου τῶν κατὰ τὴν πλευρὰν ταύτην τοῦ Πηλίου χειμάρρων²⁾, ὡς *συνεχοῦς δ' αἰγιαλοῦ* τῆς ἀπὸ τῆς Ἰωλκοῦ μέχρι τῶν Νοτίων κρασπέδων τοῦ βουνοῦ Γορίτσας, ἐνθα ἀκριβῶς κεῖται νῦν ὁ Βόλος (βλ. *παρέθ. πίν. Η'*), πεδινῆς παραλίας, καθ' ἣν καὶ τάφοι γεωμετρικοὶ καὶ ἱστορικῶν χρόνων ἀνευρίσκονται ἐν τῇ θεμελιώσει τῶν ἐκάστοτε κτιζομένων οἰκιῶν.

Εἰκὼν 89. Ἀποψὲς τοῦ ἐπὶ τοῦ κωνικοῦ μονήρους ὄρους Βορείου τείχους τῶν Παγασῶν. ΠΠ-ΠΠ-ΠΠ—ἡ διεύθυνσις τοῦ τείχους ἐκ τῆς πεδιάδος πρὸς τὸ ὄρος. Λ—τὸ Λιγαρόρεμα. Ε—τὰ ἔξω τῆς πόλεως. ε—τὰ ἔσω αὐτῆς, ὀλίγον ἀριστήματα τῶν κατὰ τὴν Φεραϊκὴν πύλιν τειχῶν τῆς Δημητριάδος.

Κατὰ ταῦτα ὁμοῦ ἀκριβῶς μὲν εἰπεῖν ἡ Δημητριάς κεῖται μεταξὺ Ἰωλκοῦ καὶ Παγασῶν ἀλλ' ὁ Στράβων, θεωρῶν τὴν Ἰωλκὸν ἐκ παλαιοῦ κατεσοκαμμένην καὶ κατὰ τοὺς ἑαυτοῦ χρόνους ἄσημον καὶ ἀτειχιστὸν πολισμάτιον ὀλιγίστου κατοίκων οὖσαν, ἦτοι σχεδὸν τοπωνυμίαν ἀπλήν³⁾, καθόρισε τὴν θέσιν τῆς Δημητριάδος μεταξὺ δύο σημαντικωτέρων καὶ τοῦλάχιστον εὐδιακριτῶν, ὡς τετειχισμένων, πλησιοχώρων πόλεων κατὰ ταῦτα *Νήγεια* θὰ ἦτο ἢ ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Γορίτσας μικρὰ πόλις.

καὶ (βλ. *παρέθ. πίν. Α' Ζ' καὶ Η'*) θὰ μεταχειρισθῆσαν δὲ κατόπιν αὐτοὺς ἀναμφιβόλως καὶ οἱ Δημητρίεις ὡς *ἐξωτερικῶν* ἢ *πολεμικῶν* λιμένας βλ. κάτω ἐδάφ. 3.

1) Ὁ λόφος οὗτος καὶ περαιτέρω οἱ ἐν Λατομείῳ καὶ Σέσζλφ προϊστορικοὶ συνοικισμοὶ θὰ ἐκαλοῦντο *Αἰσωνία* ὑπὸ τῶν Ἰωλκίων καὶ Δημητρίειων, ὡς τοπωνυμικῆ παλαιᾶ ἀνάμνησις· περὶ τῆς Αἰσωνίας βλ. Hirschfeld ἐν Pauly² R.E. I 1086.

2) Περαιτέρω καλεῖ αὐτὴν Ἰωλκοῦ τόπον· περὶ τῆς ἱστορίας καὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς βλ. *Πρακτικὰ* 1909 155-162 καὶ *Stachlin* ἐν Pauly² R. E. λ. Ἰωλκός· ἔγραψε δ' ἐφέτος καὶ ὁ Dr. Antonín Polák πραγματεῖαν βοημιστὶ *O poloze Iolku*, δι' ἧς φαίνεται (διότι οὐδὲν ἐκ τῶν γραφομένων ἠδυνήθηεν νὰ κατανοήσω, μόνον δ' ἐκ τοῦ ἐν τέλει τῆς πραγματείας αὐτοῦ ὁμοιώματος τοπογραφικοῦ χώρου εἰκάζω) πειρώμενος νὰ ἀποδείξῃ ὅτι Ἰωλκός ἦτο οὐχὶ τὸ Κάστρον τοῦ Βόλου, ἀλλ' οἱ κατὰ τὴν Βόρειον ἀκτὴν τῆς ἀληθοῦς Δημητριάδος προϊστορικοὶ συνοικισμοὶ, περὶ ὧν βλ. κάτω ἐδάφ. 2.

Ἄλλ' ἡ παραδοχὴ ταύτης οὕτως ἀντίκειται πρὸς ἕτερον χωρίον τοῦ Στράβωνος ἐν Θ' 438 18, ἐνθα λέγει: «*τὸ μὲν οὖν Ὀρμένιον ἀπέχει τῆς Δημητριάδος πεζῇ σταδίους ἐπτά*

3) Προσετέθη ὑπ' ἐμοῦ τὸ ἄρθρον· θὰ ἦτο ποτε ΟCΥΝΕΧΗC καὶ τὸ Ο συνεχῆς μετὰ τοῦ C· νοητέον δὲ ὅτι ὁ συνεχῆς τῆ Ἰωλκοῦ αἰγιαλὸς καλεῖται ἐπίσης Ἰωλκός· καὶ ὁ Λίβιος, λέγων ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι τῷ 169 π. Χρ. praetervecti ad Jolcon classem appulerunt (44 12) καὶ περαιτέρω (44 13) ὅτι ὁ στόλος οὗτος ἐναυλόησι ἐν Ἰωλκῷ, classem Jolci stare, νοεῖ βεβαίως τὸν αἰγιαλὸν τούτου, τὸν νῦν Λυσιμακῶν ἢ ἐσώτατον λιμένα τοῦ Βόλου.

4) Ὁ ῥοῆς τοῦ Ξεριά φαίνεται ὅτι μετεβάλλετο, τρεπόμενος ἐνίοτε καὶ πρὸς τὰ Λυσιμακὰ τοῦ Κάστρου, ὁπόθεν νῦν διέρχεται ἕτερος χειμάρρος, τὸ «Μέγα Ῥέμα» Μικρονίτης καλούμενον, ἢ «Κραυσίνδων» ὑπὸ τῶν λογίων τοῦ τόπου. Πρὸ 50 ἐτῶν, καθ' ἣ διηγοῦνται οἱ γέροντες ἀρόικοι ἐνταῦθα, διήχθη μετὰ τοῦ Μεγάλου Ῥεῦματος ἐντεῦθεν καὶ ὁ Ξεριάς ὄντως, ὅπερ πιστοποιεῖ καὶ ἡ διαφανομένη παλαιὰ κόπτη αὐτοῦ πρὸς τὸ σημεῖον τούτου· κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Σιμωνίδου εἶναι πιθανόν ὅτι ὁ Ξεριάς διήχθη ὁμοίως διὰ τῶν Λυσιμακῶν κρασπέδων τοῦ λόφου τῆς Ἰωλκοῦ· ἀλλ' ἡ σημερινὴ θέσις αὐτοῦ ἀναποκρίνεται πρὸς τὴν παρὰ Στράβωνος τούτου δὲ τοῦ «Ξεριά» ἢ διαβάσις, ἢ καὶ νῦν ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ἐπιανδυνος μετὰ ἡφαλαίαν βροχὴν, μυθολογεῖται ὑπὸ τοῦ Ἰάσονος σημειωτέον δὲ ὅτι Ἄναρος σημαίνει τὸν χειμάρρον· οὗτο δέονται ἐπανορθώσεως ἕνεκα τῶν παρὰ Hirschfeld ἔ. ἀ. I 2075 καὶ Stachlin ἔ. ἀ., οἵτινες συγχέουσι τὸν Ξεριάν πρὸς τὸ Μέγα Ῥέμα.

και είκοσιν, ο δε της Ίωλκού τόπος, εν όδω κείμενος, της μὲν Δημητριάδος επτά σταδίους διέστηκε, του δε Όρμενίου τους λοιπούς σταδίους είκοσι· κατά ταύτα ήδύνατο τις και διά θαλάσσης να μεταβή εκ Δημητριάδος εις το Όρμενιον, συντομώτερον ίσως, αν δε μετέβαινε πεζή, θα διήρχετο δι' Ίωλκού προς ταύτα πάντα και την εξ Ίωλκού απόστασιν των είκοσι σταδίων, ήτοι 3 1/4-4 χλμ., ανταποκρίνεται μόνον ή επί του βουνου Γορίτσας άρχαία πόλις.

Έκει άρα κατά τον Στράβωνα έκειτο το Όρμενιον· άλλ', αν ούτως είχε το προήγμα, δια τί ο γεωγράφος ώρισε την Δημητριάδα κτισθείσαν μεταξυ Νηλείας και Παγασών, ούχι δε μεταξυ Ίωλκού και Παγασών, ή τουλάχιστον μεταξυ Όρμενίου και Παγασών, ήτοι τόπων εις την όρισθείσαν υπ' αυτού του ίδιου απόστασιν των επτά ή είκοσι και επτά σταδίων απέχόντων από της Δημητριάδος; μη ίσως και το Όρμενιον ήτο κατεσκαμμένον, ή τόπος άπλοός, ως ή Ίωλκός; Αλλά περι τούτου ούδέν ειπε, τούναντίον δε συναριθμεί το Όρμενιον (ως και την Ίωλκόν) μετά των πόλεων, εξ ών συνκρίσθη ή Δημητριάς, και προσθέτει ότι κατά τους έαντου χρόνους διετηρείτο, καλούμενον Όρμενιον, και άπαρτίζον μίαν των περιοικίδων της Δημητριάδος¹⁾, οίαν και ή Ίωλκός αυτή.

Εν έτέρω όμως χωρίω, όπερ παρατίθεμεν εν τη ακόλουθω σημειώσει, ο Στράβων υποδηλοί την θέσιν του Όρμενίου πλησίον του Βοιθηίδος λίμνης· ταύτα αποδεικνύουσι ότι ούδδ αυτός είχε άσφαλή τινα γνώσιν περι της θέσεως αυτού, μη διασαφήσας τας έαυτου πηγάς και ανακοινώσας μόνον διαφοράν τινα προφοράς εν τοις έαυτου χρόνοις, ήν δυναμέθα να θεωρήσωμεν ύποπτον, ή τουλάχιστον άμφίβολον· φαίνεται δε πιθανώτατον ότι ή άβεβαιότης αυτή του γεωγράφου όφείλεται τω εν τω Όμηρικω Καταλόγω των νεών παρατηρηθέντι ύφ' ήμων χάσματι, περι ου λέγομεν ευρύτερον κάτω εν έδαφ. 2.

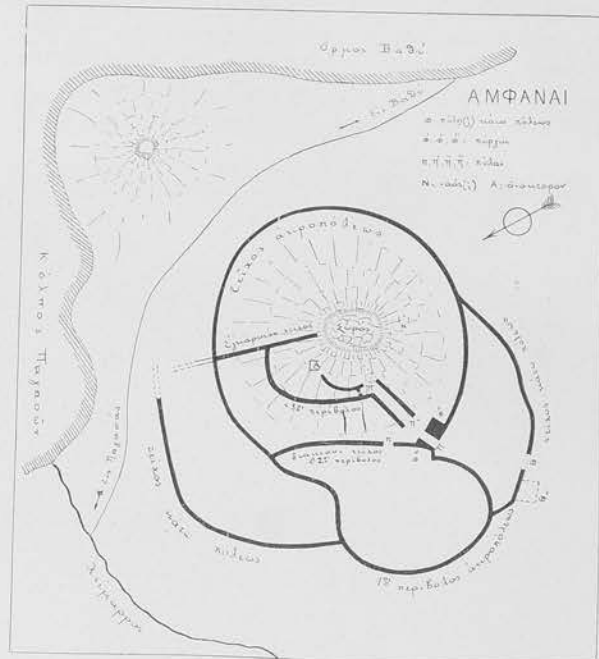
Τα άπορήματα όμως ταύτα αίρονται, αν υπολάβωμεν ότι παρά Στράβωνι ύπόκειται ενάλλαγή τις εν τη θέσει των ονομάτων Νήλεια και Όρμενιον εν τω μνημονευθέντι χωρίω, έξημνησομένη άλλως τε και εκ του ότι ο γεωγράφος εν τη άναγραφη των κατά την Θεσσαλίαν ήντιλησεν εκ πολλών άλλων πηγών, μάλιστα εκ του Άρτεμιδώρου, Δημητρίου, Γερονύμου, μη επισκεψάμενος, ή τουλάχιστον μη διερευνήσας λεπτομερώς την χώραν ταύτην αυτός²⁾: διότι το Όρμενιον

1) Θ' 438 18 «τό μὲν οὖν Όρμενιον νῦν Όρμινιον καλεῖται, ἔστι δ' ἐπὶ τῷ Πηλῷ κόμῃ κατὰ τὸν Παγαστικὸν κόλπον τῶν συνφοκισμένων εἰς τὴν Δημητριάδα πόλεων, ... τῶν περιοικίδων ἦν τῆς Δημητριάδος και αὐτὸ τὸ Όρμενιον» ήτο άρα σχεδόν παράλιος πόλις το Όρμενιον και διετήρει, ως και ή Ίωλκός, αριθμόν τινα κατοίκων κατά τους όλίγον π. Χρ. χρόνους.

2) Πρω. Θ' 433 4-443-436 5 «εν δε τῷ κόλπῳ (ένν. τῷ Παγαστικῷ) φησὶν (ένν. Άρτεμιδώρος) εἶναι τὴν Κικύννηθον νῆσον και πολίχνην ὁμώνυμον· ο δ' διελθὼν τὸ στόμιον τοῦ Παγαστικοῦ πρὸς ἔρευναν θα ἔβλεπεν αὐτὸς τὴν νῆσον, ἣτις νῦν καλεῖται Παλαῖα Τρίκερι (βλ. Πρακτικὰ 1910 227-229)· ταύτη παρὰκειται ἑτέρα ἐλάσσων· τρία δ' ἕτερα νησίδια ὑπάρχουσιν εν τῷ κόλπῳ τὸ μὲν πρὸ τῆς Νέας Μιντζέλας, Ὁ Άγιος Νικόλαος νῦν καλούμενον, τὰ δε κατὰ τὸ Ἀνατολικώτατον ἄκρον τοῦ κόλπου, ο Ἀλατᾶς και ή Πρασοῦδα (βλ. Πρακτικὰ 1910 218 και Ἀρχ. Ἐφημ. 1911 245 Δ')· ταύτα και εἰ τι ἕτερον φαίνεται ὅτι ὠνομάζοντο Λῶς, Εὐθεία, Γεροντία, Σκάνδειρα κατὰ Στέφ. Βυζάντ. (εκ του Άρτεμιδώρου επίσης, ή Λῶς) και Πλίνιον Ν. Η. Δ' 72 (αἱ λοιπαί). Περι δε τῶν σκοπέλων Πύρρος και Λευκαλιῶνος, παρὰ τὸ ἀκρωτήριον Ἀγχιστρι» τῶν Ἀμφρανῶν κειμένων, βλ. παραένθ. λίν. Η'. Μάλιστα δ' εκ του χωρίου 438 18 «ἀνάγκη δε και τὴν Βοιθηίδα λίμνην εἶναι πλησίον (ένν. τῷ Όρμενίῳ), ἐπειδὴ και ή Βοίθη τῶν περιοικίδων ἦν τῆς Δημητριάδος και αὐτὸ τὸ Όρμενιον» καθίσταται δῆλον ότι ο ίδιον τους τόπους ούδέποτε ήδύνατο να εἶπη ότι ή νῦν «Κάρλα» κείται πλησίον τῶν νῦν «Λε-

αναφέρεται ήδη υπό του Όμήρου και μετέπειτα ως σημαντική πόλις της μυκηναίας λεγομένης περιόδου, εν άπάση δε τῇ υπό τῷ Πηλίῳ παρὰ τὸν Παγαστικὸν κόλπον χώρα εὑρομεν δια καθαρώς πολυγωνικῶν³⁾, ισχυρῶν και εὐδιακρίτων τειχῶν άρχαίαν τετειχισμένην αξιόλογον πόλιν τὴν όλίγον ύπερ τὰ νῦν Λεχώνια, εν θέσει Νεβεστική κειμένην, ἣς ὑπέρκειται ἑτέρα ιστορικής περιόδου⁴⁾, ακριβῶς ή υπό του βασιλέως Δημητρίου συνουκισθεῖσα εις τὴν Δημητριάδα.

Οὗτω λοιπόν νομίζομεν ότι Νήλεια μὲν εἶναι ή επί του βουνου Γορίτσας μικρὰ πόλις, Όρμενιον δε ή επί του λό-

Εικόνη 90. Πρόχειρον διάγραμμα της θέσεως και τριπλοῦ περιβολοῦ άρχαίων τειχῶν τῶν Ἀμφρανῶν.

φου Νεβεστική· τὰς δε Ἀμφρανάς, ὧν ή θέσις εξ άλλων πηγῶν εἶναι βεβαία⁵⁾ και τὰ τείχη εὐδιάκριτα (εἰκόνη 90),

ζονίων» ή της «Γορίτσας»· τούναντίον εν 436 15 λέγων ότι «ή δε Βοιθηίς λίμνη πλησάζει μὲν ταῖς Φεραῖς, συνάπτει δε και τοῖς ἀπολήγουσι του Πηλίου πέρασιν και της Μαγνησίας» ἐκφράζει ἀληθεστατα τους τόπους· βεβαίως ἐνταῦθα μὲν ήντιλησεν εξ άσφαλοῦς πηγῆς, εν δε τῷ προηγουμένῳ χωρίῳ ή ακολουθεῖ επισφαλεῖ τινα πηγῇ ή εἰκάζει αὐτὸς εν ούχι σαφεῖ γνώσει τῶν τόπων, ούδ' εξ αὐτοψίας.

3) Πολυγωνικά εἶναι και τῶν Γλαφυρῶν τὰ τείχη, ἐνθα ο Mezières Archives etc. III 1854 191-193 τίθησι τὸ Όρμενιον ὄλιως ἀπθάνως· διότι ή πόλις αὐτή δέν εἶναι «υπό τῷ Πηλίῳ», οὔτε «κατὰ τὸν Παγαστικὸν κόλπον», οὔτε «διέστηκεν Ίωλκού σταδίους είκοσιν», ἀλλά τριπλασίους· άλλ' ἐπλανήθη ο Mezières υπό του εν τῇ προηγουμένη σημειώσει παρατεθέντος ἑτέρου χωρίου του Στράβωνος.

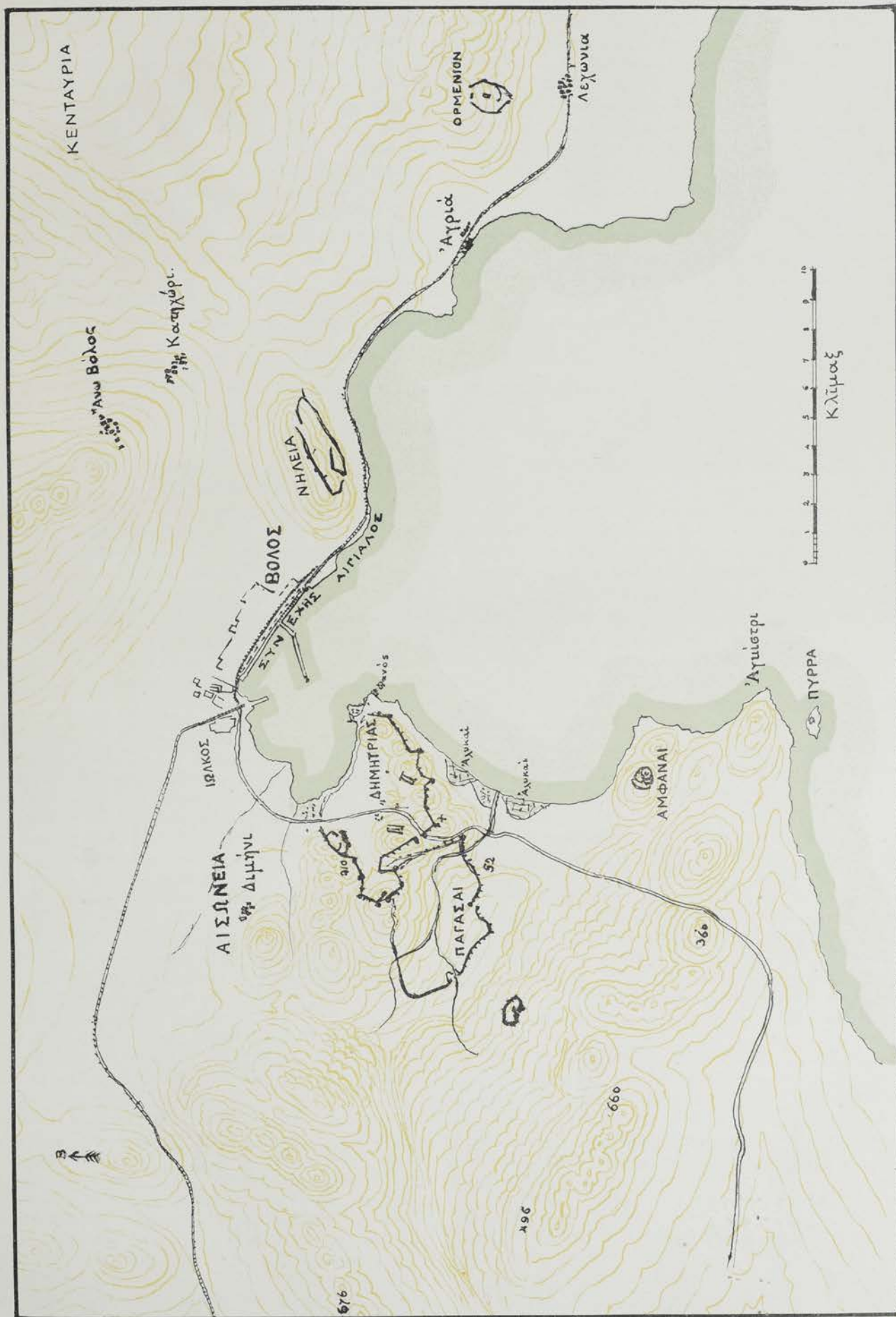
4) Αὐτὸς ο Στράβων διεξετάζει τὰ περι Όρμενίου πολλὰ υπό Όμήρου και άλλων λεγόμενα ε. α. 438-439· περι δε τῶν εν «Νεβεστική» και περαιτέρω ἐρειπίων ἐγράψαμεν εν τοῖς Πρακτικῶς 1910 211-212· ο ἐκεῖ μνημονευόμενος τύμβος και τὸ ἀνάκτορον δύναται να σχετισθῇ πρὸς ἐπίγραμμα τι, όπερ φέρεται ως κερταραγμένον «ἐπὶ τῷ τάφῳ Εὐρυπύλου, κειμένου εν Όρμενίῳ:

πάτην εν Όρμενίῳ Εὐδαίμονος ἀγλαῶν υἱὸν
Εὐρύπυλον κρύπτει δακρυόεσσα κόνας».

δηλοῦν περιωθεισαν παρὰ τοῖς άρχαίοις της ιστορικής περιόδου παλαιὰν παράδοσιν περι σημαντικοῦ ἐκεῖ τάφου της μυκηναίας περιόδου· τὸ δ' ἐπίγραμμα, ὄν βεβαίως πεπλασμένον υπό τινος λογίου, εὑρομεν εν τοῖς ἀποσπάσμασι του Άριστοτέλους αριθμ. 596-1576α 19 της Βερολινεῖον ἐκδόσεως.

5) Παρὰ τῷ λεγομένῳ Σκύλακι εν περιπέλω κερ. 65 ὑπόκειται τις πηγὴ άρχαιότερα της κτίσεως της Δημητριάδος· διότι αὐτή

Περόνθετος πίναξ Η΄.

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ. ΓΡΑΨΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ — ΠΑΓΑΣΩΝ

Πρόχειρον διάγραμμα τών περι τόν σημερινόν Βόλον άρχαίον πόλεων καί κοιμών, μάλιστα τών Παγασών καί τής Δημητριάδος (συνταχθέν υπό Α. Σ. Αρβανιτοπούλου τφ 1912)

δὲν ἀναφέρει ὁ Στράβων, πιθανώτατα διότι κατὰ τοὺς ἑαυτοῦ χρόνους θὰ εἶχον ὅλως ἢ σχεδὸν ἐγκαταλειφθῆ, ἴσως δὲ ἤδη καὶ τι πρὸ τῆς κτίσεως τῆς Δημητριάδος· ἐπίσης οὐδαμοῦ ἀναφέρεται πόλισμά τι γεωμετρικῆς καὶ ἀρχαϊκῆς ὁμοίως περιόδου, τειχιζόμενον, εἰς ἀπόστασιν 5-6 γλμ. Νοτίως τῶν Ἀμφανῶν κείμενον παρὰ τὴν ἀκτὴν², ἦτοι μετὰ τῶν Ἀμφανῶν καὶ Πυράσου (μὴ εἶναι οἱ **Ἀφέται**);

Ἐπῆρξε δ' ἔτι κατὰ τὴν ὑπεράνω τῶν πόλεων τούτων πλευρὰν τοῦ Πηλίου, ἴσως παρὰ τὸ νῦν «Φθισιατρεῖον Καρραμάνη» λεγόμενον, μετὰ τῶν σημερινῶν χωρίων Δράκειας καὶ Πορταριάς, πολὺν τις ἀρχαία, ὡς ἀποδεικνύουσι ἔγνη τειχῶν, θραύσματα μελανοβαφῶν ἀγγείων καὶ τάφοι, ἅτινα λέγεται ἀξιοπistos ὅτι ἀνεγράφησαν ἐκεῖ πρὸ τριῶν ἑτῶν μετὰ μεγάλην πλημμύραν ἐνταυθά(;) που εἶχεν εὐρεθῆ μικρὸς βωρός³, ἀνατεθεὶς τῷ Διὶ Ἀχραίῳ, οὗ τὸν ἱερὸν περιβόλον εὗρομεν ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Πηλίου⁴, ὑπὸ τινος ἱεροῦ, ἀποκαλοῦντος ἑαυτὸν *Κενταῦρον* τὴν πατρίδα τὸ ἐπίθετον

τοῦτο ὁ Wilamowitz θεωρεῖ signum, συναινοῦντος τοῦ Hiller ἐν τῷ πλανάρι τῶν JG IX²· ἀλλ' ὁρθότερον νομίζω ὅτι δυνάμεθα νὰ ἐξηγήσωμεν αὐτὸ ὡς δηλοῦν κόμην τῆς Δημητριάδος (pagus Demetriadis), καθ' ἣν ἡρηγεύθησαν ὑπὸ τῶν ἄνω ἄλλα ὅμοια⁵· διότι ἀκριβῶς ὀνομάζει *Κενταυροῦπολις* ἐνταυθά που ὁ Προκόπιος⁶, ἥτις ἐν τοῖς Ἑλληνικοῖς χρόνοις θὰ ἐκαλεῖτο *Κενταυρία*, ὡς ὑποδηλοῖ τὸ ἄνω ἔθνηκον. Πάντως δυνάμεθα ἐν τῷ παρόντι νὰ θεωρήσωμεν ὡς λίαν πιθανὴν τὴν ὑπαρξὴν πολισματος, ὅπερ ἐκαλεῖτο *Κενταυρία-Κενταυροῦπολις*, ἐγγὺς τῆς νῦν Πορταριάς, ἐνθα λέγεται ὅτι καὶ τάφοι Ἑλληνικῶν καὶ Χριστιανικῶν χρόνων ἀνευρίσκονται κατὰ τοὺς ἀμπελώνας· λεπτομερέστερα δ' εἶρεται κατὰ τὰ σημεῖα ταῦτα τοῦ ὄρους θὰ διασαφήσωσι τὰ τε περὶ αὐτῆς καὶ περὶ τινος ἄλλης κόμης, ἡ ὄρους ἢ θέσεως, *Πελεθρονίων* (Πηλεθρονίου) καλουμένης ὑπὸ τῶν παλαιῶν, καὶ ἐνταυθά που κειμένης, περὶ ἧς βλ. *Πρακτικά* 1907 174, ἧς ἢ πρὸς τὸν *Πηλέα* σχέσις εἶναι ἐμφανής.

2) Ιστορία τῶν Παγασῶν προσηρμοσμένη πρὸς τὰ περιωθέντα μνημεῖα⁷.

(Παρένθετοι πίνακες Α' Ζ' Η')

Ἔστι κατὰ τὴν *νεολιθικὴν*, τὴν *χαλκικὴν*, τὴν *μικηραϊκὴν* καὶ τὴν *γεωμετρικὴν* περιόδου⁸ κατοικεῖτο ὁ παρὰ τὴν Βορροανατολικὴν ἀκτὴν τῆς νῦν ἀναγνωρισθείσης Δημητριάδος γῶρος, ἀποδεικνύουσι ἔγνη σαφῆ συνοικισμῶν καὶ τάφοι τῶν περιόδων τούτων, εὐρισκόμενα ἐπὶ τοῦ λόφου «Ταρσανᾶ» (εἰκ. 4 7 σελ. 15) καὶ τῶν πέριξ αὐτοῦ τόπων, ἔτι δ' ἐπὶ τοῦ μεμονωμένου βουνου, ἐφ' οὗ κατοκτιν ἰδρῶθη ἡ *μέση ἀκρόπολις* τῆς Δημητριάδος ὑπὲρ τὸ θέατρον.

Πιθανώτατα οἱ συνοικισμοὶ οὗτοι ἀπετέλεσαν τὰς *πρώτας Παγασάς*, τούτους ὑποδηλοῦντος τῆς ἐν πληθυντικῷ ἐκφορᾶς τοῦ ὀνόματος· ἐπειδὴ δὲ κατὰ τοὺς σημερινούς χρό-

νους καὶ τοὺς ἀμέσως προηγούμενους αὐτῶν, περὶ ὧν ὑπάρχει νῦν ζῶσα ἀνάμνησις τῶν ἐπιχωρίων, ὁ παρὰ τὸν λόφον τοῦτον ὁμόνυμος ὄρυς ἅμα τε φύσει εἶναι καὶ διατελεῖ ὧν καὶ ἀναφέρεται ὡς εὐαριστότατος τῶν καθ' ὅλον τὸν κόλιπον πρὸς ναυπηγίαν, αὐτὸ δὲ τὸ νῦν ὄνομα δηλοῖ Τουρμιστὶ τὸ ναυπηγεῖον καὶ τὸν ναύσταθμον, δυνάμεθα εὐλόγως νὰ εἰκάσωμεν ὅτι τὸ κατ' ἀρχὰς καὶ ἐπὶ μακρὸν χρόνον μετέπειτα κύριον ἔργον τῶν ἐνταυθα κατοικῶν ὑπῆρξεν ἡ ναυπηγικὴ καὶ ἡ κατὰ θάλασσαν ἐμπορία.

Ἀκριβῶς δὲ καὶ ἡ λίαν βαθῶς ἐρριζωμένη παρὰ τοῖς ἀρχαίοις παράδοσις ἀναφέρει ἐνταυθα γενομένης ναυπηγίας πρωτογενῶν, ἀλλὰ λίαν σημαντικῶν⁹ στολισίων, καὶ σπουδαίας ναυτικῆς ἐκστρατείας ὑπὸ τὸ ὄνομα *Ἀργῶ* καὶ *Ἀργοναῦται*, ἐνίοτε δὲ καὶ ἀκριβέστερον ὀρίζει ἐτυμολογικῶς τὴν παραγωγὴν τοῦ ὀνόματος *Παγασά* ἐκ τοῦ ὅτι ἐνταυθα ἡ *Ἀργῶ ἐπάγη*¹⁰, ὅπερ δὲν φαίνεται ἄπορον· διότι ἕτερα ἐτυ-

δὲν ἀναφέρεται λέγει δὴλα δὴ: «καὶ εἰσι Θεσσαλίας πόλεις αἶδε ἐπὶ θαλάττῃ· Ἀμφανῶν, Παγασά· ἐν δὲ μεσογαίᾳ Φεραί κτλ.» ἔτι δὲ καὶ ἐκ τοῦ κερ. 06 ἑλλείπει ὁ συνοικισμὸς εἰς τὴν Δημητριάδα τῶν ἀναφερομένων κομῶν. Τὸ δὲ παρατιθέμενον διάγραμμα τῶν τειχῶν τῶν Ἀμφανῶν ἐν εἰκ. 90 ἐποιήθη ὑπ' ἐμοῦ προχειρῶς καὶ ἀνεγράφη ὑπὸ δεξιῶν ἰγνογράφου τῶν Θεσσαλικῶν σιδηροδρόμων.

1) Εὐρητὰ ἔθνικὸν Ἀμφανῶν ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Γ' (:) π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος (Bull. de Corr. Hell. V 1881 139)· ἀλλ' εἶναι ἀβέβαιον, ἂν πρόκειται περὶ κατοίκου τῶν Ἀμφανῶν τούτων· τὴν ἐπιγραφὴν ταύτην δὲν εἶδον αὐτός.

2) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.

3) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.

4) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.

5) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.

6) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
7) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
8) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
9) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
10) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
11) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
12) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
13) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
14) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
15) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
16) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
17) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
18) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
19) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
20) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
21) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
22) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
23) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
24) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
25) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
26) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
27) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
28) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
29) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
30) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
31) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
32) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
33) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
34) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
35) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
36) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
37) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
38) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
39) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
40) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
41) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
42) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
43) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
44) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
45) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
46) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
47) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
48) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
49) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
50) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
51) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
52) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
53) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
54) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
55) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
56) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
57) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
58) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
59) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
60) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
61) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
62) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
63) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
64) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
65) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
66) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
67) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
68) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
69) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
70) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
71) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
72) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
73) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
74) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
75) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
76) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
77) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
78) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
79) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
80) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
81) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
82) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
83) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
84) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
85) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
86) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
87) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
88) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
89) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω, τῆς Φθιωτικῆς Ἄλων)· πρβ. καὶ Staehlin ἐν Pauly² R. E. *Halos* 2.
90) Περὶ τούτου βλ. *Πρακτικά* 1912 232-233.
91) IG IX² 1128· ἐντετυγμένη πρὸ πολλῶν ἑτῶν εἰς τὴν ἐν Ἀνω Βόλῳ ἐκκλησίαν τῆς Παναγίας, ὁπόθεν, ἀποτειχισθεὶς ὑπ' ἐμοῦ πρὸ τεσσάρων ἑτῶν, ἦχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου.
92) Βλ. *Πρακτικά* 1911 305-312.
93) Π. γ. Αἰολεὺς Ἀλέξ. Ἰώλιος Κοροπιῶς Νηλεὺς (ἢ Νηλεὺς) Ὀμοκλῆς Παγασίτης IG IX² 1909 1125 (τὸ ἐν ἀριθ. 1173 εἶναι, ὡς νομίζω

μολογία του όνόματος, ήν φαίνεται ότι πρώτος προέτεινε ο γεωγράφος Δημήτριος ό Σκήριος, εκ του «πηγαίς περιο-
ρεΐσθαι τοὺς τόπους»¹, είναι γραμματικῶς ἐσφαλμένη². ἔμοι
δὲ φαίνεται ἔτι πιθανώτερα ἢ εκ του πάγασα—σφῆρα, ἢ εκ
του πάγος—λόφος ἐτυμολογία³.

Σημειώτεον δὲ ότι κατά την γενικήν σχεδόν παρά τοις
ἀρχαίοις ἀντίληψιν θά ἐθεωρεῖτο καί τις ἥρωεσ οἰκιστής τῆς
πόλεως, οἷος ἀναφέρεται, ὁμωνυμῶν τοῦλάχιστον ταις Πα-
γασαίς, ό Πάγασος, εἰς τῶν Ὑπερβορείων, σχετιζόμενος πρὸς
τήν ἴδρυσιν *χορηγίου* του Ἀπόλλωνος ἐν Δελφοῖς ὑπό
πινος παλαιᾶς ποιητοῦς Βιοῦς⁴.

Ἵσως δ' ἔτι αἱ λέξεις αὐταί ἔχουσι τινα συγγένειαν πρὸς
τήν Πήδασον⁵, οὖσαν ὄνομα πόλεως περιφήμου κατά την
Τροάδα ταύτην μετὰ τῆς *Δουρησοῦ* καὶ *Θήβης* ἀναφέρε-
ται ἐν τοῖς Ὀμηρικοῖς ἔπεσιν ότι ἐπόρθησεν ό Ἀχιλλεύς
ἐπειδὴ δὲ ἀλλάχον⁶ ἤκασα ότι Θήβη εἶναι αἱ κατόπιν *Φθιώ-
τιδες Θήβαι*, καὶ ἔτι περαιτέρω ότι παρ' Ὀμήρω ὑπάρχουσι
παράδοσεις *τοπικῶν* ἐν Θεσσαλίᾳ πολέμων, διατηρηθεῖσαι ἐν
ταις ὁμωνύμοις ἀποικίαις, νομίζω ότι περί τὸ 1500 π. Χρ.,
οἱ κατέχοντες τήν Φάρσαλον καὶ τὸ ἐπίνειον αὐτῆς Ἄλον
ἐπήγαγον κατὰ τῶν πλησιοχώρων, ἀντιζήλων πόλεων καὶ
ἐπινείων, πόλεμον, καὶ ἐξεπόρθησαν τὰς Θήβας ταύτας, ἔτι
δὲ τήν παρὰ τὸ νῦν «Περσουφλί» προμικηναίαν πόλιν
(= *Δουρησοῦν*) καὶ τὰς Παγασὰς ταύτας (= *Πήδασον*), ἐξα-
γαγκάσαντες τοὺς κατοίκους νὰ τραπῶσιν εἰς Ἀσίαν συνη-
θέσταιται δὲ τότε ἦσαν αἱ μεταστάσεις τῶν λαῶν⁷.

βλ. κάτω μετ' οὐ πολὺ Ἵσως τοῦτο ἐκαλεῖτο εἰδικώτερον Παγασαί
μετὰ του ὄρον τῶν ναπηγιῶν. Παρὰ *Στρωβ.* τῷ Βυζ., ὑπάρχει πληροφο-
ρορία, καθ' ἣν τὸ παρῶν τὸν τμήμα ἐκαλεῖτο Ἀκτὴ . . . ἔστι καὶ
Ἀκτὴ Μάγνησις, ἀφ' ἧς Ἀκτιος καὶ Ἐλάκτιος Ἀπόλλων τιμάται . . .
ἀλλ' ὑποπιτεύω ότι τὸ τελευταῖον ὄνομα εἶναι μᾶλλον πλάσμα πρὸς
ἐρμηνείαν του ἐπωνύμου του θεοῦ.

¹) *Στρωβ.* ἔ. ἀ. «οἱ δὲ πιθανώτερον ἡγοῦνται τοῖνομα τῷ τόπῳ
τεθῆναι τοῦτο ἀπὸ τῶν *πηγῶν*, αἱ πολλάί τε καὶ διαφυλαίς θεοῦσι·
ὁμοίως τὸ Μ. *Ἐνωμ.* IV 1871· *Ἐδοσθ.* ἔ. ἀ. *Σχολ.* εἰς Ἀπόλλων.
ἔ. ἀ. καὶ *Ἠοϊκ.* «ὁ δὲ Σκήριος ἀπὸ του *πηγαίς* περιορέσθαι τοὺς
τόπους». Αἱ *πηγαί* αὐταί θεωροῦνται θερμαί, ἔχουσαι ὕδωρ γλυκὺ παρ'
Ἄθην. Β' 43^a (ἐκ του Θεοφράστου) «καὶ τῶν θερμῶν δ' ἐκ φύσεως
ὑδάτων ἕνα γλυκῆ ἔστιν, ὡς τὰ . . . *πρὸς Παγασὰς*· παρὰ *Παῖον*
ὁμοῦ λέγεται ἀκριβέστερον (N. H. ΛΑ' 76) *ferunt quidem* (ἐνν.
salem) *et calidi fontes, sicut Pagasaei*· ἀλλὰ νῦν αἱ *πηγαί* αὐ-
ται (βλ. ἄνω σελ. 11) δὲν εἶναι θερμαί, ἀλλ', ὡς πᾶσα *πηγὴ* κοινὴ,
ψυχραὶ μὲν τὸ θέρος, *χλιαρά* δὲ τὸν χειμῶνα, οὕτε γλυκὺ ὕδωρ,
ἀλλ' ἐφ' ἄλμυρον, πόσιμον ἀποδίδουσιν· ἕτεραί δ' ἐν τοῖς τοῖσις τοῖ-
τοις δὲν ὑπάρχουσι.

²) Διότι ἀμφότερα τὰ δέχοντα του «Παγασαί» εἶναι βραχέα·
πρὸς *Ἠοϊκ.* Ἄσπ. 70· *Ἀγαθίαν* Παλατ. Ἀνθ. Δ' 3 66 καὶ Ἀπόλλων.
Ἄργ. Α' 238· 318· 411· 524· Δ' 1779· οὕτως ἄρα παριωνίζει ό τήν
ἐπιστολήν του Ἐπιχορῆτου πλάσας ἐν *Epistologr. Gr.* (Didot)
σελ. 316, λέγων «ἀδελφεὸν δὲ τὸν ἐμὸν Δράκοντα ἐκ *Πηγαίων* ὁρ-
μηθέντα», ἀφ' οὗ ἦδη ό *Ἠοϊκ.* ἐν Ζ' 193 ἔγραψε *Παγασάων*.

³) *Ἠοϊκ.* (κατ' ἐρμὴν διόρθωσιν) «πάγασα (οὐχὶ πάγασα) σφῆρα
(ἢ σφηνά· πρὸς αὐτοῦ· σφηνά τῶν ὀδῶν τὰ ἐπίπεδα καὶ κατώτατα)·
«πάγασα» σφῆρα (οὐχὶ θύρα) καὶ Παγασαί».

⁴) Παρὰ *Πανσφ.* Γ' 5, 8 «ἐνθα τοι *ἐμνηστον χορηγίου* ἐκ-
τελέσαντο | παῖδες Ὑπερβορείων *Πάγασος* καὶ διος Ἀγνιεύς».

⁵) Ἡ διαφορὰ του δευτέρου καὶ τρίτου γράμματος δὲν δύναται
νὰ ληφθῇ ἐπ' ὄψιν ἐν οὐκασὶ παλαιαῖς λέξεσιν, ἔχουσας διαλεκτι-
κοὺς τύπους· ό *Πήγασος* δὲν σχετίζεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων πρὸς τοὺς
τόπους τοῖτους.

⁶) Βλ. *Πρακτικά* 1908 194-198 καὶ ἄνω σελ. 9.

⁷) Πρὸς *Θουκυδ.* Α' 2 3 «μάλιστα δὲ τῆς γῆς ἢ ἀρίστη αἰεὶ
τὰς μεταβολὰς τῶν οἰκητῶρων εἶχεν, ἢ τε νῦν Θεσσαλίᾳ καλουμένη,
κτλ.» *Στρωβ.* Θ' 440 21 «ἐοικασίαν οὖν διὰ τὰς συνεχεῖς μεταστά-
σεις καὶ ἐξαιρέσεις τῶν πολιτειῶν καὶ ἐπιμελείς συγγενῆ καὶ τὰ ὀνό-
ματα καὶ τὰ ἔθνη, ὡστε τοῖς νῦν *ἔσθ'* ὅτε ἀπορίαν παρέχουν».

Οὕτως ἄρα οἱ ἠττημένοι ἴδρυσαν ὁμωνύμους συνοικι-
σμοὺς ἐν Τροάδι καὶ Κιλικίᾳ, συνεπιφέροντες τὰς διηγή-
σεις περὶ τῆς τῶν μητροπόλεων καταστροφῆς· ἀλλὰ καὶ πρὸς
τούτους συνέπεσε κατὰ τὰ Τροϊκά νὰ πολεμήσωσιν οἱ Ἑλ-
ληνες ὑπὸ τὸν Ἀχιλλεῖα, ἀπόγονοι τῶν πορθητῶν ἐκείνων
πρὸς ὁμοίους τῶν διωχθέντων ἐκείθεν· ταῦτα, συμπλησια-
σθέντα, ἀπετέλεσάν τι σύνολον ἐν ταις λαϊκαῖς παραδόσεσι
καὶ τοῖς ἄσμασιν, οὐχὶ ἀήθες οὐδὲ σήμερον, οὕτω δὲ μετεδό-
θησαν ὡς ἐν τι ὑπὸ του Ὀμήρου· σημειωτέον δὲ ότι ὁμοιος
φυσικὸς ἀνταγωνισμὸς τῶν τε περὶ τήν Φάρσαλον, τήν Λά-
ρισσαν καὶ τὰς Φεράς μετὰ τῶν ἐπινείων Ἄλου, Θιβῶν, Πα-
γασῶν καὶ αὐτῶν τούτων πρὸς ἄλληλα, συνέβη πολλὰκις
καθ' ἅπασαν τήν ἱστορικὴν περιόδον μέχρι τῶν ὀλίγων ἀφ'
ἡμῶν ἀφισταμένων χρόνων⁸.

Ἐξηγοῦντο δ' ἐμφανῶς αἱ Παγασαὶ τῶν περιόδων τού-
των, ὡς ἐκ τῆς ὑπὸ Ἰωλκίων ναπηγήσεως τῆς Ἀργουῆς
εἰκάζομεν⁹ καὶ ἐκ του ἐπὶ του Κάστρου του Βόλου συνοικι-
σμοῦ, ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς τῶν πέριξ αὐτοῦ μέχρι Σέσ-
κλου ἀνευρεθέντων ὁμοίων, καὶ τῶν μεγάλων θολοτῶν καὶ
ἄλλων τάφων, ἐν οἷς προεξάρχουσι οἱ τῆς Ἰωλκοῦ, συμπε-
ραίνομεν, ἐκ τῆς περιφήμου ταύτης πόλεως, ἔδρας μεγίστου,
κρατιοῦ καὶ πολυχρονίου βασιλικοῦ γένους, ἀποτελούσης
τὸ κέντρον, ἦτοι τὴν πρωτεύουσιν τῆς χώρας, ἐν ἣ ἦσαν
τὰ πολιεῖματα ταῦτα, καὶ ἦτις φαίνεται ότι ἐκαλεῖτο ποτε
*Αἰμονία*¹⁰· καὶ σήμερον ό «Ταρσανᾶς» καὶ αἱ πέριξ κῶμαι
εἶναι ἐξαρτήματα του Βόλου.

Ἄν κατὰ τὰς μνημονευθείσας περιόδους ἦτο πως τετει-
χιωμένη ἢ τοιαύτη πόλις τῶν Παγασῶν, δὲν δύναμεθα νὰ
γινώσκωμεν νῦν ἀσφαλῶς· διότι οὔτε εὐρεθία ἀνασκαφαί
ἐγένοντο ἐκεῖ πρὸς τοῦτο ἄχρι τοῦδε, οὔτε εὐκολον ἦτο νὰ
περισωθῶσι τοιαῦτα ἀσθενῆ τεχνίσματα ἀφ' οὗ ἐπὶ τῶν αὐ-
τῶν τόπων συνέπεσον αἱ τε ἀρχαῖαι Παγασαὶ καὶ μάλιστα
ἢ κατὰ τοὺς πρώτους χρόνους τῶν Διαδόχων κτιθεῖσα καὶ
κατόπιν κατὰ τοὺς Χριστιανικοὺς καὶ Βυζαντιακοὺς διαστρα-
φείσα Δημητριαὶ καὶ τὰ μετέπειτα ἄχρι τῶν σημερινῶν χρό-
νων ἰδρυθέντα νεώτερα κτίσματα· μόνον ἐπὶ του βουνοῦ τῆς
μέσης ἀκροπόλεως τῆς Δημητριαδος ἀνεφάνησαν δι' ἀνα-
σκαφῶν ἴχνη ἀσθενοῦς τεχνισμοῦ τῆς νεολιθικῆς περιόδου,
ὁμοίον τοῖς ἐν Διμηρίῳ καὶ Σέσεκλῳ¹¹.

Ἄλλ' ἢ ὑπαρξίς ποικιλοτάτων τάφων, καὶ κτερισμάτων
ἐν διασπορῇ, τῶν περιόδων τούτων, οἷτινες εὐρεθῆσαν καὶ
ὑπάρχουσι ἔτι καθ' ὅλην τήν Βόρειον ἀκτὴν μέχρι που τῆς
θέσεως Ἁγίου Ἡλίας¹², καίπερ διατεταραγμένοι καὶ ἀνα-
μεμιγμένοι μετὰ τάφων τῆς Ῥωμαϊκῆς καὶ μάλιστα τῆς
Βυζαντιακῆς περιόδου, καθ' οὗς εἶχε συσταλῆ ἰσχυρῶς ἢ

⁸) Βλ. ἄνω σελ. 63· πρὸς κάτω τὰ ἐν τέλει του ἔδαφ. 3.

⁹) Οὕτως ἄρα ό Antonin Polák (πρὸς ἄνω σελ. 69 σημ. 2) μά-
την προσπαθεῖ νὰ μετατοπίσῃ τήν Ἰωλκὸν εἰς τὰς Παγασὰς ἐν ἐπι-
πιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν ἐν Ἀλμυρῷ ἐπιμελητὴν ἀρχαιοτήτων Ν.
Γιαννόπουλλον, ἀνακρινόμενά μοι ἀντίγραφον αὐτῆς.

¹⁰) Τοῦτο συνάγομεν ἐκ του Ἀπόλλων, Ἄργ. Γ' 1089 κ. ἔ.· ό
ποιητῆς οὗτος φαίνεται λογίως μελετήσας τοὺς τόπους καὶ τήν ἱστο-
ρίαν αὐτῶν ἐν Α' 317-318 νοεὶ τὰς Παγασὰς καὶ τήν Ἰωλκὸν ὡς
ἐν τι ἀποτελούσας, ἐν δὲ Α' 238 καὶ 906 ἀποκαλεῖ τὰς μὲν Πα-
γασὰς *Μαγνήτιδας*, τήν δὲ Ἰωλκὸν *Πελασγίδα*, καίτοι ἀπὸ του 700-
300 π. Χρ. περίπου ἦσαν ἀντιθέτως, ἢ μὲν Ἰωλκοὶ *Μαγνήτις*, αἱ δὲ
Παγασαὶ *Πελασγικαί*, ἀφ' ὧν καὶ ό κόλπος καλεῖται ἐνίοτε Πελά-
σγιος ἢ Πελασγικός· ὁμοίαν ἀντίληψιν ἐκφράζει ό *Ἀγαθίας* ἔ. ἀ.,
ἐπωνομάζων τὸν Ἰάσονα ἦρωα *Παγασάων*· ό δὲ Ὀβιδ. ἐν *Her.* ι'
345 ἐποίησεν ἐν Παγασαῖς καὶ ἱερὸν του Ἰάσονος.

¹¹) Βλ. ἄνω *ἐκ.* 24· 40· 42. Δὲν κατέστη ὅμως σαφές, ἂν τὰ εὐ-
ρεθέντα τεχνίσματα (*Πρακτ.* 1909 149-155· 1912 161-165) εἶναι ὑπό-
λοιπα τεχνισμοῦ ἢ οἰκίσκων νεολιθικῶν· πιθανῶς εἶναι ἀμφότερον.

¹²) Βλ. *Πρακτικά* 1906 123· 1908 212-214· 1912 173-174· *Θεσ-
σαλ. Μνημ.* I σελ. 66· II. Ἀποστολίδην αἱ Παγασαὶ σελ. 33 κ. ἔ.

Δημητριάς¹⁾, δεικνύουσιν ὅτι αἱ Παγασαὶ ἐκεῖναι, ἅς πρὸς διάζοισιν ἀπὸ τῶν Φεραϊκῶν (βλ. κάτω σελ. 79) δυνάμεθα νὰ ἀποκαλῶμεν *προϊστορικάς*, ἦσαν ἀρζούντως πολυάνθρωποι.

Πρῶτοι δὲ κάτοικοι ἐνταῦθα ἦσαν οἱ *Πελαγοὶ* βεβαίως²⁾ καὶ μετ' αὐτοὺς ἐκβληθέντας, ἐν μὲν Παγασαῖς οἱ Ἀχαιοὶ μάλιστα³⁾, ἐν δὲ Ἰωλκῶ οἱ Μινῆαι⁴⁾, οἱ δὲ τὰ πολλὰ ἐκβαλόντες αὐτοὺς *Μάγνητες* θὰ κατήλθον εἰς τὸν ἔσω Παγασιτικὸν πολὺν χρόνον μετὰ τὰ Τρωϊκά· διότι ἐν τῷ Ὀμηρικῷ καταλόγῳ φέρονται κατέχοντες μόνον τὰς ἐπὶ τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Πηλίου ἔξω τοῦ Παγασιτικοῦ κόμης, ἀπὸ τῶν περὶ τὸ Ὀμόλιον⁵⁾ τόπων παραλίως καὶ ἐπὶ τοῦ ὄρους μέχρι ποῦ τῆς βάσεως τῆς χερσονήσου Μαγνησίας, ὑπονοοῦνται δὲ κατὰ κόμης οἰκοῦντες, καθ' ἃ καὶ σήμερον⁶⁾ καὶ ἀπὸ μακρῶν ἐτῶν καὶ πιθανῶς ἀείποτε· τούτου ἕνεκα

κατὰ τὴν Βόρειον ἀκτὴν τοῦ κόλπου, Δυτικῶς μὲν μέχρι ποῦ τῆς Ἰωλκοῦ, Ἀνατολικῶς δὲ μέχρι Ὀλιζῶνος, ἔχον πρωτεύουσιν τὸ Ὀρμένιον ἢ Ὀρμίον (πρὸς Ὀρμινῶν) ἀλλὰ τοῦτο ἀνεμίχθη κατόπι, ὑπὸ τῶν ἐπὶ Πεισιστράτου συντακτῶν λιθανῶς, πρὸς τὸ Ὀρμένιον ἢ Ἀρμένιον ἐτέρου βασιλείου, συνορευόντος τῶ τῶν Φεραῶν καὶ ἐν τῇ πεδιάδι κειμένου, ἀπὸ τοῦ νῦν «Γκερλί» μέχρι ποῦ τοῦ νῦν «Παλαμᾶ»⁷⁾· τὸ δὲ τοῦ Εὐμήλου βασιλείου τῶν Φεραίων περιλαμβάνει τὴν ἀπὸ Ἰωλκοῦ καὶ Παγασῶν μέχρι Βοίθης καὶ Γλαφυρῶν χώρον.

Πλανᾶται ἄρα ὁ Στράβων⁸⁾ καὶ ἀδίκως ἐπιτίθεται κατὰ τοῦ Ὀμήρου, νομίσας ὅτι ἢ κατὰ τὸν ποιητὴν Μαγνησία ἦτο ἢ αὐτή, ἥτις ἐπὶ τῶν ἑαυτοῦ καὶ τῶν πηγῶν αὐτοῦ χρόνων, καὶ ἀπαιτήσας παρὰ τοῦ ποιητοῦ διασαφήσεις γνωρίμων καὶ κατονομασίας ὡς *Μαγνητικῶν* τῶν πόλεων, τῶν εἰς

Εἰκὼν 91. Ὁ Βόρειος λιμὴν τῶν προϊστορικῶν Παγασῶν. Σ=στάδιον Ἀ=ἐκβολὰ Ἀναύρου Τ=ἀκρωτήριον «Ταρσανῶς» Ν=Νήλεια, νῦν «Γορίτσα» Π=κορυφή Πηλίου (χιονοσκεπὴς) καὶ Διὸς Ἀκραιῶν ἱερὸν Ὁ=Ὀρμένιον Ἀ=χωρίον Ἀ=Ἅγιος Λαυρέντιος.

δὲν κατονομάζονται τινες πόλεις ἐκεῖ, ἀλλὰ γενικῶς λέγεται ἐν Β 756 κ.έ. ὅτι

Μαγνήτων δ' ἦρχε Πρόθοος Τενθοηδόνοιο υἱός,
οἱ περὶ Πηνειὸν καὶ Πήλιον εἰνοσίφυλλον
ναῖεσκον.

Τὸ αὐτὸ συμπέρασμα ἐξάγομεν, λογιζόμενοι τὴν κατανομήν τῆς χώρας ἐν τῷ Καταλόγῳ τὸ μὲν δηλὰ διὰ βασιλείου τοῦ Φίλοκλήτου, ἀπτόμενον τοῦ τῶν Μαγνήτων, περιλαμβάνει τὰ Ἀνατολικά τοῦ ἔσω Παγασιτικοῦ καὶ τὴν χερσονήσον βεβαίως Μαγνησίαν μετὰ τῶν ὑπερκειμένων τόπων τῆς μεσογαίας ἐπὶ τοῦ Πηλίου μέχρι Μελιβοίας⁹⁾, τὸ δὲ τοῦ Εὐρυπύλου τὰ περαιτέρω πλουσιώτατα καὶ νῦν χωρία

τὰ τρία μνημονευθέντα βασιλεία κατανενημμένων πλανᾶται δ' ἔτι μᾶλλον, ἢ διαστρέφεται ὑπ' ἄλλου, καὶ ὁ Σχολιαστὴς

- *) Οὕτως ἄρα φαίνεται ὑπάρχον χάσμα ἐν Β 734-737, ἐνθα γραπτέον:
- 734 οἱ δ' ἔχον Ὀρμένιον
 - [735]
 - 736 τῶν ἦρχ' Εὐρύπυλος Εὐαίμονος ἀγλαῖος υἱός·
 - 737 τῶ δ' ἄμα τεσσαράκοντα μέλαναι νῆες ἔποντο.
 - [738] οἱ δ' ἔχον Ἀρμένιον, οἱ τε * κρήνην Ὑπέρειαν,
 - [739] οἱ τ' ἔχον Ἀστέριον Τιτάνοιο τε λευκὰ κάρηνα
 - [740] τῶν ἦρχε
 - [741] τῶ δ' ἄμα

ἐπειδὴ εἶναι φρεῖν ἀδύνατος ἡ συγκατοχή τὸ μὲν τοῦ Ὀρμενίου κατὰ τὰ νῦν «Λεχώνια» (εἰκὼν 91 τὸ Ο), τὸ δὲ τῶν κατὰ τὴν πεδιάδα πολισμάτων Ὑπέρειας, Ἀστερίου, Τιτάνου· διότι καὶ ἡ Ὑπέρεια αὕτη δὲν εἶναι οὐδαμῶς ἡ τῶν Φεραῶν, ἀλλ' αἱ κατόπι λεγόμεναι *Πειρησιαί*, παρὰ δὲ Στεφ. Βυζ. Ὑπερησία τὸ κρήνην ἄρα κείται ἀντὶ ἐπιθέτου τινός, π.χ. *κρηναῖν*. Ἐν τῷ χάσματι 734-[735] θὰ ὑπῆρχεν ἡ Πέλη, διότι παρὰ τῶ αὐτῷ Στεφ. ὀνομάζεται τις ἐνταῦθα πόλις οὕτως, ὡς οὐσα «ὑπὸ Εὐρυπύλῳ» τὴν σύγγησον προσελάθησε μάτην νὰ ἐξημεύσῃ ὁ Στράβων, ἀναφέρων ἀμφιβολὸν τινα διαφορὰν προφορᾶς ἐν τοῖς χρόνοις αὐτοῦ, περὶ ἧς βλ. τὰ προσηρμοσμένα ἐν σελ. 70 σημ. 1· πρὸς δ' ἔτι αὐτὸν ἐν ΙΑ' 530 12 «Ἀρμενος ἐξ Ἀρμενίου πόλεως Θετταλικῆς, ἢ κείται *μεταξὺ Φεραῶν καὶ Λαρίσης* ἐπὶ τῇ Βοίθῃ, καθάπερ εἰρηται, συνεστράτευσεν Ἰάσονι εἰς τὴν Ἀρμενίαν κτλ.» ὁ Ὀρμενος ἐγένετο ἴσως χάριν τῆς Ἀρμενίας Ἀρμενος· βλ. *Πούζ.* ἐν λέξει.

*) Θ' 441 21 κ.έ. «κατηριθμημένων γὰρ ἤδη πολλῶν αὐτῆς (ἐν τῆς Μαγνησίας) τόπων οὐδένας τούτων ὀνόμακε Μάγνητας Ὀμηρος, ἀλλ' ἐκείνους μόνους, οὓς *τηγλῶς* καὶ οὐ γνωρίμως διασαφεῖ, οἱ περὶ Πηνειὸν καὶ Πήλιον εἰνοσίφυλλον ναῖεσκον.»

1) Πρὸς *Πρακτικά* 1908 205-206· 1909 145· *Θεσσαλ. Μνημ.* I σελ. 88-89.

2) Κοινοτάτη ἢ τούτων ἀναφορὰ ἀνά τὸ *Πελασγικὸν Ἔργον* = *Θεσσαλίαν* ἀπὸ τοῦ Ὀμήρου Β 681 καὶ περαιτέρω.

3) Σημαντικῆς πηγῆς εἶναι τὸ παρ' Ἠσυχ. «Παγασίτης Ἀπόλλων παρὰ Ἀχαιοῖς ἐν Παγασαῖς καὶ παρὰ Θεσσαλοῖς».

4) *Σιμωνίδης* ἐν Συμμίκτοις παρὰ τῷ Σχολ. Ἀπολλων. Ἀργ. Α' 763=Frg. Hist. Gr. II σελ. 42 «τὴν γὰρ Ἰωλκῶν Μινῆαι ὄκουν» ὁμοίως *Εὐστάθ.* Παρεκβ. 327 43· 1684 55· 1685 56.

5) Βλ. περὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ καὶ τοῦ ἐκεῖ Πηνειοῦ *Πρακτικά* 1910 188-190.

6) Πρὸς *Πρακτικά* 1910 226-227.

7) Β 716 κ.έ. οἱ δ' ἄρα Μηθῶνην καὶ Θανμακίην ἐνέμοντο καὶ Μελίβοιαν ἔχον καὶ Ὀλιζῶνα τρηχεῖαν, τῶν δὲ Φίλοκλήτης ἦρχεν.

8) Περὶ τινῶν τῶν πόλεων τούτων, μάλιστα τῆς Ὀλιζῶνος, βλ. *Πρακτικά* 1910 216-217.

του Εὐρυτίδου,¹ νομίζων ὅτι *τετραρχίας* ἀπετέλουν αἱ ὑπὸ τὸν υἱὸν τοῦ Ἀδμήτου Εὐμηλον τέσσαρες μνημονευόμεναι ἐν τῷ Καταλόγῳ πόλεις Β 711

οἱ δὲ Φεράς ἐνέμοντο παραὶ Βοιθηίδα λίμνην, Βοίβην καὶ Γλαφύρας καὶ ἐνκτιμένην Ἰωολκὸν, τὸν ἦρχ' Ἀδμήτιο φίλος πάσις ἔνδεκα νηῶν, Εὐμηλος, τὸν ὑπ' Ἀδμήτῳ τέκε δια γυναικῶν Ἀλκιστις, Πελλία θυγατρῶν εἶδος ἀρίστη.

Διότι αἱ κατὰ τὸν Ἑλλάνικον καὶ Ἀριστοτέλην² πρό- ται τετραρχαί ἢ τετράδες, αἱ κατασταθεῖσαι ὑπὸ τοῦ ἄρ- ξαντος ἀπάσης τῆς Θεσσαλίας Λαοισαίου Ἀλεῦα τοῦ πυρ- ροῦ, ὀλίγον μετὰ τὰ Τρωϊκὰ πιθανώτατα, καὶ δὴ ἔνεκα τῶν ἐκ τούτων ἐπελθουσῶν διαταραχῶν,³ ἦσαν ὀρισμένως ἢ Πε- λασιῶτις, Θεσσαλιῶτις, Ἐστωσιῶτις, Φθιώτις, ἤτοι ἡ *κρυῖως Θεσσαλία* τῆς πεδιάδος, ὃ νῦν περιφέρημος *Κάμπος* συνοπτικῶς ἐπίσης λεγόμενος διασαφῶνται δ' ἕκτοτε αἱ ἐν τῇ πεδιάδι δύο τάξεις, ἢ τῶν δυναστῶν καὶ ἢ τῶν πενεστῶν μετὰ τῶν παροίκων καὶ ὁμοίων⁴, καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τε Ἀλ- λήλας καὶ πρὸς τοὺς περιοίκους, γενομένους ἀπὸ Ἀλεῦα ἐπίσης, ὡς φαίνεται πιθανόν, ἠπυκνῶς τῶν Θεσσαλῶν τούτων.

Περιοίκοι δὴλα δὴ ἔλογίζοντο οἱ ἰδιαίτερα ἔθνη ἀπο- τελούντες *Περραιβοί, Λόλοες, Μαλιεῖς, Ἀχαιοὶ Φθιώται, Μάγνητες*, (Αἰνιᾶνες), ἰσῶς *ἐθνεῖσαι* κοινῶς τότε καλού-

¹) Εἰς Ἀλκίστ. στίχ. 1154, ἐνθα τὸ πρῶτον (438 π. Χρ.) ἀναφέ- ρεται ἡ τετραρχία «εἰς τέσσαρας δηήρητο ἢ Θεσσαλία πόλεις (γρα- πτέον μοίρας), αἷτινες ἦσαν ὑποκτιμαμένα Ἀδμήτῳ (γο. Ἀλεῦα), ὡς καὶ Ἀριστοτέλης φησὶν ὅθεν ἐκαλεῖτο τετραρχία» (εἰσὶ δὲ αὐταὶ Φεραὶ Βοίβη Γλαφύραι Ἰωολκός)· τὰ τελευταῖα ταῦτα εἶναι λίαν ἀνόητον παρασχολίον.

²) Παρ' Ἀποκοκ. ἢ τετραρχία τετάρων μερῶν ὄντων τῆς Θετ- τάλιας ἕκαστον μέρος τετράς ἐκαλεῖτο, καθ' ἃ φησὶν Ἑλλάνικος ἐν τοῖς Θετταλικῶς ὄνομα δὲ φησὶν εἶναι ταῖς τετράσι Θετταλιῶτιν, Φθιωτῖν, Πελασιῶτιν, Ἐστωσιῶτιν. Καὶ Ἀριστοτέλης δὲ ἐν τῇ κοινῇ Θετταλῶν πολιτείᾳ ἐπὶ Ἀλεῦα τοῦ πυρροῦ δηηθῆσθαι φησὶν εἰς δ' μοίρας τὴν Θετταλίαν· τὴν σπουδαιότητα τοῦ ἔργου τούτου ὑποδη- λούσιν αἱ ἐπὶ νομισμάτων τῶν Λαοισαίων παραστάσεις τοῦ Ἀλεῦα βλ. καὶ *Eduard Meyer* Theoromps Hellenika 1909 227 κ. ἔ.

³) Θεωρῶ ἀναμφίβολον ὅτι ἡ πρώτη καὶ σπουδαιότατη πολι- τησιακὴ μεταρρυθμισὶς ἐν Θεσσαλίᾳ εὐθὺς μετὰ τὰ Τρωϊκὰ ἐγένετο ὑπὸ τοῦ Ἀλεῦα, ὅστις ἦτο εἰδός τι *Λυκούργου*, καὶ συνεπληρώθη ὑπὸ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ *Σκόπα*.

⁴) Οἱ *δυνάσται* ἀνταποκρίνονται πρὸς τοὺς νῦν *ταυλικιστοῦχος* ἢ *ἀφεινικά* καλουμένους, οἱ *πενέσται* πρὸς τοὺς *κολλήγους* καὶ οἱ *πάροικοι* πρὸς τοὺς *παροικετέδες*· λογίζονται δὲ οὕτως οἱ μὴ ἔχοντες ζεῦ- γος, παρμένοντες δὲ μονίμως ὡς κάπηλοι, παντοπῶλαι, τεργίται κτλ., ἀκριβῶς ὡς ἔλογίζοντο παρὰ τοῖς ἀρχαίοις οἱ *πάροικοι*, περὶ ὧν ὁ Ed. Meyer ἔ. ἀ. 282 λέγει *fraglich ist dagegen, wer diese πάροικοι sind* καὶ ἀδυνατεῖ νὰ ἐρμηνεύσῃ πλήρως· ἐν τῷ λόγῳ (*Ἠρόδου*) περὶ πολιτείας ἐν τῇ περιόδῳ «χώραν γάρ τῶν Ἑλλήνων ἔχοντες πλει- στην καὶ πλείστα δυναμένην παρέχειν οὐ μόνον τοῖς ἐνοικοῦσιν, ἀλλὰ καὶ τοῖς *παροίκους*» ἀρμόττει τὸ *περιοίκους*, καὶ δὴ μετὰ λίαν εὐ- ρείας σημασίας· διότι θὰ ἦτο ἀσήμαντον νὰ ἐπαινέσῃ τις νῦν τὴν σιτοφόρον Θεσσαλίαν ὡς δυναμένην νὰ θρέψῃ τοὺς ἐν αὐτῇ οἰκοῦν- τας ἢ παροικοῦντας μονίμως ἐνοπίους ἢ ξένους· ἔπαινος εἶναι ἢ μὴ μόνον ἐπίρκεια, ἀλλὰ μάλιστα ἢ ἐξαγωγή σίτου κτλ., περὶ ἧς βλ. τὰ παρὰ *Ξενοφ.* Ἑλλ. F' 1 11· ἐκτὸς ἐὰν *παροίκους* ἐνταῦθα νοήσωμεν στρατοὺς συμμαχικούς, δυναμένους νὰ παραμείνωσιν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ νὰ τραφῶσιν ἐπὶ μακρὸν ἐν αὐτῇ· ὅντως δ' ἐν ἔτει 1897-1898 ἔθρε- φεν ἢ Θεσσαλία μόνη περὶ τὰς δέκα μυριάδας Τουρκικοῦ στρατοῦ, κατασχόντος αὐτὴν ἐπὶ ἐν περίπτῳ ἔτος· πρβ. καὶ *Λημοσθ.* Ὀλυμπ. ἀ' 22 ἡκονον δ' ἔργον γέ τινων, ὡς οὐδὲ τοὺς λιμένας καὶ τὰς ἀγορὰς ἔτι δώσοιεν (ἐνν. Θετταλοὶ) αὐτῷ (ἐνν. Φιλίππῳ) *καροῦσθαι* τὰ γὰρ κοινὰ τὰ Θετταλῶν ἀπὸ τούτων δέοι διοικεῖν, οὐ Φίλιππον λαμβά- νειν· εἰ δὲ τούτων ἀποστερήσεται τῶν χρημάτων, εἰς στενὸν κομὸν δὲ τὰς τροφῆς τοῖς ξένοις αὐτῷ καταστήσεται».

μενοι κατὰ τὸ *πενέσται*, ὧν ἡ ὑπερκούτης ὑπὸ τοὺς πε- δινούς Θεσσαλοὺς ἦτο μᾶλλον φιλή καὶ εἰκονική, πιθανῶς ἀντάλλαγμα τῆς ἐν τῇ πεδιάδι ἀπολύτως ἀναγκαίας παρα- χειμασίας τῶν ποιμνίων τῶν ὄρεινῶν ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον πε- ριοίκων τούτων, καὶ ἢ παροχὴ ἐλευθέρως ἀγορᾶς σίτου καὶ δημητριακῶν τῆς πρώτης μάλιστα ἔνεκα, ἀποτελοῦσης βε- βαίως δι' ἑαυτοὺς ζήτημα ζωῆς, ὑπερχεοῦντο νὰ παρέχωσιν, ἐν εἶδει φόρου, ὄρισμένον ἀριθμὸν στρατιωτῶν, καὶ τούτων εἰς ἐκτάκτους περιπτώσεις, ἤτοι ὁσάκις ἐπαγγέλετο ἢ χώρα, δῆλον ὅτι ὁσάκις κηρυτσομένη ἐν ἐπιστρατεύσει καὶ κιν- δύνῳ, ἐτίθετο ὑπὸ ταγόν, περίπου *δικτάτορα*, πρὸς ἀπόκρου- σιν κοινοῦ ἐπερχομένου ἐχθροῦ, ἢ πρὸς παροχὴν βοήθειας σπουδαίῳ κοινῷ συμμαχῶ.⁵

Ἐν τῷ φόρῳ⁶ περιλαμβάνεται βεβαίως καὶ ἡ χρημα- τικὴ ἢ εἰς εἶδος ἀμοιβή, ἢ παρεχομένη ὑπὸ τῶν περιοίκων τούτων τοῖς ἐν τῇ πεδιάδι ἰδιοκτηταῖς λιθαδίων ὡς ἐνοί- κιον διὰ τὴν χειμερινὴν μάλιστα ποιμνιοβοσκήν, ὡς συμ- βαίνει σήμερον ἢ δὲ παροχὴ στρατιωτῶν· ἐρμηνεύεται ἐκ τοῦ μεγίστου συμφέροντος, ὅπερ εἶχον οἱ περιοίκοι οὗτοι ὑπὲρ διατηρήσεως τοῦ καθεστώτος καὶ τῆς ἀκεραιότητος τῆς χώρας, καὶ ἐμάχοντο προθύμως βεβαίως ὑπὲρ αὐτῆς, ὁσάκις ἐκινδύνευεν ἦτο δὲ τὸ συμφέρον αὐτῶν τοῦτο μεί- ζον ἢ τῶν πενεστῶν καὶ τοῦ πλήθους τῶν Θεσσαλῶν, ὅπερ φαίνεται ὅτι καὶ βία ἐστρατεύετο ἐν ταῖς ταγείαις, τασσό- μενον ὑπὸ τέσσαρας *πολεμάρχους*, ἀναλόγως τῶν τετραρχῶν, οἵτινες καὶ ἰδιαίτερος ὄμνησον ἐν ταῖς συνθήκαις περὶ συμ- μαχίας, καὶ ὑπὸ πεζάρχους, ὡς δηλοῖ ἢ ἐν IG II¹ 88 Ἀττικῇ ἐπιγραφῇ «ὄμοσαν Θετταλῶν --- πολέμαρχοι *Πελασιῶτων --- Φθιωτῶν Μέγαλος, Θετταλιῶτων --- Ἐστωσιῶτων* Εἰρων --- δικαίως ἄρα ἐκαλοῦντο ἐνίοτε *σύμμαχοι* οἱ περιοίκοι οὗτοι· αἱ δ' ἐσωτερικαὶ διαιρέσεις, φιλία καὶ ἔριδες τῶν ἀρχόντων καὶ ὁμάδων τῶν ἰσχυρῶν πόλεων τῆς πεδιάδος καὶ αἱ σχέσεις αὐτῶν πρὸς τοὺς πενέστας,⁷ ἀπετέλουν ἐσωτερικῆς φύσεως

⁵) Περὶ τῆς σημασίας τῆς ταγείας ἄριστα διαλαμβάνει ὁ Ed. Meyer ἔ. ἀ. 228 κ. ἔ., συλλέξας τὰ ὀνόματα 12 (ἢ 9 βεβαίον) τοι- οῦτων ταγῶν σελ. 249· ἰκανὰ τὰ κατὰ καὶ παρὰ Costanzi, Sag- gio di storia Tessalica I 1906 71 κ. ἔ.: τὸ κατ' ἀρχαίως ἦτο βε- βαίως *ἐτακτικός* ἀρχὴ ἀνωτάτη, στρατιωτικὴ ἰδίως· ἀπὸ δὲ τοῦ Φε- ραίου Ἰάσονος καὶ μάλιστα τοῦ Ἀλεξάνδρου, μετετρέπη εἰς πολι- τικὴν ἅμα καὶ στρατιωτικὴν, ἐτι δὲ εἰς διαρκὴ ὑπὸ τὸ ὄνομα καὶ *ἀρχοντος* ἢ *ἀρχοῦ*, κατόπιν δὲ αὐτὸ τοῦτο *βασιλέως* ὑπὸ τὴν ση- μασίαν, ἢν ἀπέδιδον τῇ λέξει καὶ τῷ πράγματι οἱ πλησιόχοροι Μα- κεδόνες, οὐχὶ ἀπλῶς περιγραφικῆν, ὅσα κείται παρ' Ἠροδ. Ε' 93.

⁶) Περὶ τοῦ φόρου τούτου οὐδὲν σαφές μαρτυρεῖται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων· *Ξενοφ.* Ἑλλ. F' 1 19 «προεῖπε δὲ τοῖς πε- ριοίκους πάσι (ἐνν. Ἰάσον) καὶ τὸν φόρον, ὅσπερ ἐπὶ Σκόπα *τε- ταρχόμενος* ἦν, φέροιεν»· ἔκ τινων διεστραμμένων ἀποσπασμάτων τῆς Θεσσαλῶν πολιτείας τοῦ Ἀριστοτέλους ἐμφαίνεται παροχὴ ὄρισμέ- νου ἀριθμοῦ ἰππέων, ὀπλιτῶν, πελταστῶν κατὰ *κλήρον* γῆς, ὅπερ ἀφορᾷ εἰς τοὺς πενέστας βεβαίως, καίτοι ἢ μνεῖα τῶν πελταστῶν ὑπονοεῖ καὶ περιοίκους διὸ συμφωνῶ τῷ Ed. Meyer ἔ. ἀ. 222 σημ. 1, ὑπονοοῦντι ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι τούτοις τὸ *χώραν* ἢ *ἐθνος* ἀντὶ τοῦ *πόλις*· ἐπίσης ἀορίστως, καὶ ὡς πρὸς τὸν διαρκῆ χρόνον ἐσφαλ- μένως, λέγει ὁ Στραβ. Θ' 440 19 «κατεῖχον (ἐνν. Λαοισαῖοι) τέως τὴν Περραιβίαν καὶ φόρους ἐπράττοντο, ἕως Φίλιππος κατέστη κύ- ριος τῶν τόπων»· διάφοροι τῶν φόρων τούτων εἶναι αἱ *συντάξεις*, ἦτοι αἱ λόγῳ ἐνοικίου ἀμοιβαί, αἱ δίδόμεναι πρὸς τοὺς κυρίους, περὶ ὧν βλ. *Ἀρχέμαχον* παρ' Ἀθην. F' 264^{a-b}.

⁷) Ἐκ τῶν περιοίκων τούτων νῦν παρέχονται τῷ Ἑλληνικῷ στρατῷ οἱ *εἰζῶνοι*, ἦτοι ἐλαφρὸν πεζικόν, ὧν ἢ κατὰ τοὺς δύο τε- λευταίους πολέμους ἡμῶν ἀνδρεία κατέστη παροικιῶδης· διόκησα δὲ καὶ ἐγὼ σῶμα διακοσίων περίπου τοιοῦτων ἐντεῦθεν περιοίκων εὐ- ζώνων ἐν τῷ πρώτῳ τῶν πολέμων τούτων κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἦσαν *ἀνοστιαὶ πελτασταὶ* οὗτοι, ἦτοι κατ' οὐσίαν ὁμοίως *εἰζῶνοι*.

⁸) Οἱ σημερινοὶ πενέσται ἀποτελοῦσιν ἐξαίρετον *πεζικὸν* στρα-

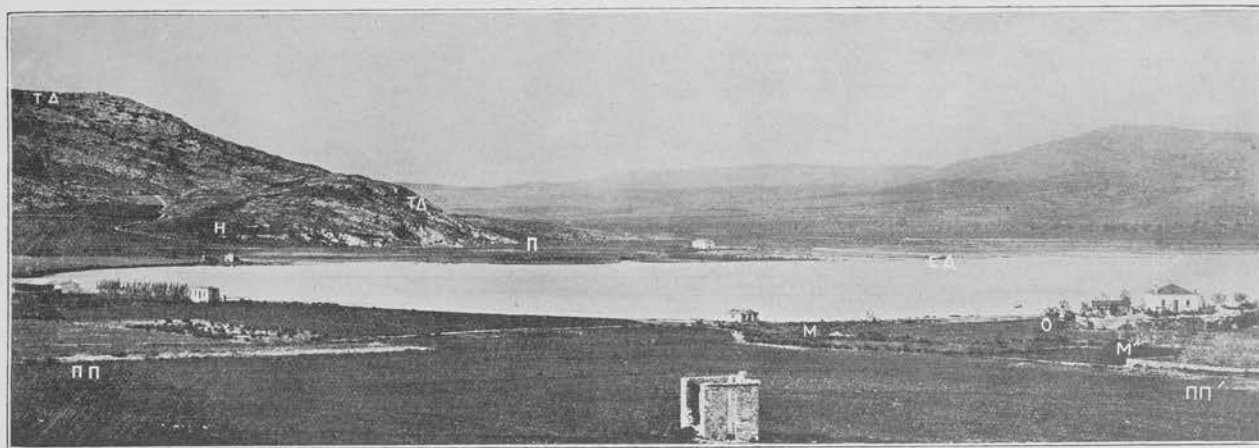
ζητήματα τῶν Θεσσαλῶν, ἀδιάφορα ἢ μικροῦ διαφέροντος ὄντα τοῖς περιοίκους.

Τὸ περίφημον ἄρα χωρίον τοῦ *Θουκυδ.* Δ' 78 *δυναστεία μᾶλλον ἢ ἰσονομία ἐχρῶντο τὸ ἐγγχώριον οἱ Θεσσαλοὶ* εἶναι ἄσχετον πρὸς τοὺς περιοίκους, σχετικῶν δὲ πρὸς τοὺς πενέστας καὶ τὸ πλῆθος ἐν γένει τῶν Θεσσαλῶν ἢ δ' ἐρμηνεία τῆς λέξεως τὸ ἐγγχώριον, ἢ προσέχρουσαν οἱ φιλόλογοι καὶ πολιτειολόγοι ἀπὸ Διονυσίου ἤδη τοῦ Ἀλικαρνασσεῶς, καὶ αἱ ποικίλαι διορθώσεις αὐτῆς,¹ διαλευκαίνεται πλήρως ἐκ τῶν προειρημένων σημαίνει δηλὰ δὴ κατὰ τὸ ἐγγχώριον, ἦτοι κατὰ τὴν ἀπὸ παλαιῶν χρόνων (ὠρισμένως ἀπὸ τοῦ Ἀλεῦα) ἐπιτόπιον κατάστασιν τὸ τῶν Θεσσαλῶν πλῆθος, οἱ Θεσσαλοὶ, ὁ λαὸς καὶ οἱ πενέσται, ἐδυναστεύοντο μᾶλλον ἢ ἰσονομοῦντο, καθ' ἃ καὶ σήμερον οἱ κολληγοὶ καὶ ὁ λοιπὸς γεωργικὸς κόσμος τῆς πεδιάδος δυναστεύονται ὑπὸ τῶν «τσιφλικιῶν» ἢ «ἀφεντικῶν».

Ὅπως δηλὰ δὴ νῦν οἱ γεωργοὶ ἔχουσι δικαίωμα ψήφου, διατιθεμένης μέχρι πρὸ πέντε ἐτῶν² συνηθέστατα κατὰ τὰς ὑποδείξεις, ὀρέξεις καὶ πιέσεις τῶν δεσποτῶν, καὶ τινα

ταγοῦ, ὅστις καθίστατο νόμος Θεσσαλῶν, ἦτοι ὡς ἀπεφάσισε τὸ πάντων κοινὸν τῶν Θεσσαλῶν τούναντιόν οἱ περιοικοὶ κατὰ τὴν τοιαύτην ἐκλογὴν θὰ εἶχον σημαντικὰ μὲν ἐπίσης ἀλλὰ καὶ οὐσιαστικώτερα δικαιώματα τοῦ τῶν Θεσσαλῶν πλῆθους, ἀφ' οὗ καὶ ἐξ αὐτῶν ἠδύνατο πιθανότατα νὰ ἐκλεγῆ ταγός, ἐκ πενεστῶν δὲ οὐχί ὄντως ἀναφέρεται ὁ Κινέας, λεγόμενος Γονεὺς τὴν πατρίδα, ἦτοι Περιοιβός, αὐτόχρημα δηλὰ δὴ περιοίκος, ὅτι κατεστάθη τοιοῦτος γενικὸς ταγός.³

Τὸ δὲ κατὰ ταῦτα ἀσθενὲς τῆς ὑπηρετικότητος τῶν περιοίκων ἀποδεικνύουσιν ἔτι πρῶτον μὲν ἡ ὑπαρξίς αὐτεξουσίῶν κοινῶν τῶν λαῶν τούτων, δεύτερον δὲ ἡ κοπή ἀποτομῶν νομισμάτων ὑπ' αὐτῶν, τρίτον δὲ μάλιστα ἡ ἀποστολὴ ἰδίων ἱερομνημόνων εἰς τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον οὕτως ἄρα δέονται συμπληρώσεώς τινος καὶ διασαφήσεως τὰ ἄλλως ἄριστα περὶ τούτων ὑπὸ Ed. Meyer ἔ. ἀ. εἰρημένα, ἔτι δὲ καὶ ἐπανορθώσεως τὰ ὑπὸ Gerhard Kip, ἅτινα ἀλλαγῶ ἡμφεσβήτησα ὡς πρὸς τὴν οὐσίαν τῆς ὑπηρετικότητος τῶν περιοίκων, ἦν ὁ Kip ἀνήγαγεν εἰς πλήρη ὑπο-

Εἰκόνη 92. Τὸ Βόρειον τέρμα τῶν προϊστορικῶν Παγασῶν. Η—ἱερὸν Ἦρας· Π—αἱ πηγαί, ἐξ ὧν ἠτυμολογήθησαν αἱ Παγασαί· ΕΑ—ἐμβολαὶ Ἀναῶρου· Μ-Μ—τάφος τοῦ 1275 μ. Χρ. (βλ. ἐδάφ. 3)· Ο—ὄρυξ «Ταρσανῆς»· ΤΑ-ΤΑ—τείχος τῆς Δημητριάδος· ΠΠ-ΠΠ—χώρος τῶν προϊστορικῶν Παγασῶν.

περαιτέρω ψιλὴν ἰσονομίαν,³ εἶχε καὶ τὸ πλῆθος τῶν Θεσσαλῶν δικαιώματά τινα, ἴσως τυπικὰ, κατὰ τὴν ἐκλογὴν τοῦ

τὸν παρ' ἡμῖν, γενναϊότατα ἐπίσης ἀγωνισθέντα κατὰ τοὺς τελευταίους πολέμους, ἔτι δὲ παρέχουσι καὶ πλείστον ἱππικόν· ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν εἶναι πολλῶν μείζων τοῦ τῶν εὐζώνων ὁμοίως ὁ Ἰάσων ἐπαινεῖ τὸν στρατὸν τοῦτον παρὰ Ξενοφ. Ἑλλ. F' 1 11 «τοσοῦτους καὶ τοιοῦτους ἔχοντας πενέστας», «ὧν ἐγὼ καὶ τὰ σώματα καὶ τὴν μεγαλοφυξίαν ὁρῶν κτλ.» τὸ ὄλον τοῦ στρατοῦ τοῦτου τῆς πεδινής Θεσσαλίας, ἄνευ τῶν περιοίκων, λογίζεται ὁ Ἰάσων εἰς 6,000 ἱππεῖς καὶ πλείονας τῶν 10,000 ὀπλιτῶν, μετ' ἐκείνων δὲ εἰς ἱππεῖς μὲν πλείονας τῶν 8,000 ὀπλίτας δὲ 20,000 πελταστὰς δὲ πλείονας τῶν 30,000· σήμερον ἐκ τῶν αὐτῶν τόπων οὐδὲ τὸ ἡμισυ τοῦ ἀριθμοῦ τούτου ἀποδίδεται.

¹) Βλ. Ed. Meyer ἔ. ἀ. 218 (σημ. 2) κ. ἔ., ἐνθα διεξετάζεται μὲν, ἀλλὰ δὲν διασαφίζεται τὸ ζήτημα.

²) Μέχρι τοῦ ἔτους 1909^{ου} ἤρχον ἐν Θεσσαλίᾳ ὀλιγαρχικῶς ἰσχυροὶ τινες πλούσιοι καὶ ὡς ἐπὶ τὸ πλείστον μὴ ἐγγχώριον μεταστραφέντος δ' ἔκτοτε τοῦ πολιτεύματος πρὸς τὸ πολιτικώτερον, ἐπικράτησαν οἱ γεωργικοὶ, ὄντες ἐντόπιοι καὶ μὴ πλούσιοι, δημοτικώτεροι δὲ διὰ τοῦτο, μὲν καὶ διευθύνοντες τὰς ἐκτελεστικὰς ἐξουσίας αὐτοῖ.

³) Λιότι τὸ δικαίωμα τῶν δεσποτῶν τοῦ νὰ ἐκτοπιῶσι κατὰ βούλησιν τοὺς γεωργοὺς οἰκογενειακῶς, ὡς μὴ κεκτημένους μηδὲ ἴδιον οἶκον, ἐπειδὴ καὶ αἱ οἰκίαι τῶν «τσιφλικιῶν» ἀνήκουσι τοῖς δεσπόταις, καὶ νὰ μετατρέπωσι κατὰ βούλησιν τὰς καλλιεργουμένας ἐκτάσεις εἰς λιβάδιον, ἢ εἰς ἰδίαν σποράν, κοινῶς «κουλούκια» (βλ. Ἀρχ. Ἑφημ. 1910· 359-361), δικαίωμα ἐν χρήσει νῦν πλήρως καὶ

τέλειαν παρὰ τὰ ὑπὸ τοῦ Costanzi ἔ. ἀ. 120-121 ἄριστα εἰρημένα.⁵

Οὕτως ἄρα καὶ οἱ μετὰ τὰ Τρωϊκὰ κατασχόντες καὶ τὴν κατὰ τὸν ἔσω Παγαστικὸν χώραν ταύτην Μάγνητες λογίζονται περιοικοὶ ὑπὸ τοιοῦτον πνεῦμα, οἷον ἐξεθέσαμεν, καθ' ἅπασαν τὴν ἀπὸ τῆς προῖμου γεωμετρικῆς περιόδου, ἦτοι ἀπὸ τῆς ὑπὸ Ἀλεῦα κατασταθείσης πολιτείας, μέχρι τῆς ὑπὸ

μετὰ τὴν δημοτικώτερον μεταστροφὴν τοῦ πολιτεύματος, ἀφαιρεῖ πλείστον τῆς ἰσονομίας, ἐρημοὶ δὲ πολλὰ χωρία ἐγὼ πέρουσι εἶδον τὸ παρὰ τὸν Ἀτραγα Κουτσόχρον ἐρημον, μεταβεβλημένον ὑπὸ τοῦ κυρίου εἰς λιβάδιον, ἐν ᾧ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν εἶχον εὔρει αὐτὸ ἀρμυῶν.

⁴) Παρ' Ἡροδ. Ε' 93 «Θεσσαλοὶ... ἀπέπεμψαν κοινὴν γνώμην χρεώμενοι χιλίην τε Ἴππον καὶ τὸν βασιλέα (=ταγὸν) τὸν σφέτερον Κινέην, ἄνδρα Γονναίων»· πρώτη γραφὴ ἦτο Κονιαίων, ἦν διατηρεῖ ὁ Ed. Meyer ἔ. ἀ. 249 καὶ ἐγὼ δὲν ἀνήρεσα ὅπως ἐν Πραγματικῶς 1910 261-262· ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἡ γραφὴ Γονναίων (ἢ Γόννων-Γοννά=Γοννήα) εἶναι ἀξία προτιμήσεως· ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει προκύπτει σπουδαῖον συμπέρασμα, ὅτι ἡ ταγεῖα αὕτη ἠδύνατο νὰ δοθῆ καὶ περιοίκῳ, ὅπερ διὰ τῶν προειρημένων μοι καθίσταται λίαν εὐλογον· σημειωτέον ὅμως ὅτι ὁ Ἄριστος, ἐν Ἀθην. Πολιτ. ἰθ' 5 ἀποκαλεῖ τὸν Κινέαν Θεσσαλὸν γενικῶς τὰ τοῦ Costanzi ἔ. ἀ. 77 εἶναι ἀνίσχυρα πρὸς συγκρίτησιν τοῦ Κονιαίων.

⁵) Kip, Thessalische Studien (1910)· 115-139 κ. ἔ. Πραγματικῶς 1910 260 κ. ἔ.· εἶναι εὐνόητον ὅτι τὸ ζήτημα τῆς ταγεῖας καὶ τὸ τῆς πενεστείας, μάλιστα δὲ τὸ τῆς ὑπηρετικότητος τῶν περιοίκων καὶ τὸ περὶ τῶν κοινῶν αὐτῶν, ἀποτελοῦσι θέματα ἰδίων διεζωδικῶν ἐρευνῶν.

του βασιλέως Φιλίππου του Β' γενομένης έν Θεσσαλία σπουδαίας μεταπολιτευσεως, περι ής λέγομεν έν σελ. 80-81.

Αναφέρονται δ' έν συγγράμμασι των παλαιών αί Παγασαί τό πρώτον κατά την άψμιον γεωμετρικήν περίοδον, περι τά μέσα της Η' π. Χρ. εκατονταετηρίδος, και δη υπό του 'Ησιόδου¹⁾ ή έλλειψις αυτών εκ του Καταλόγου και των λοιπών Όμηρικων έπων φαίνεται λόγον έχουσα την προσηρημένην έξάρτησιν αυτών εκ της Ίωλκω, ή μάλλον την άμοφότερων κατά τους χρόνους εκείνους ειδικως εκ Φερών έξάρτησιν· διότι ήγεμών της από των Φερών και Βοϊθής μέχρι της Ίωλκω και των Παγασών χώρας υπήρξεν, ως έδηλώσαμεν, ό Φεραιός Εύμηλος εκ Θηλυγονίας Ίώλκιος· θά είχαν άρα παρακμάσει ή Ίωλκός ήδη όλιγον πρό των Τρωϊκών και κατ' αυτά ένεκα των στάσεων,²⁾ οί δέ διάδοχοι της μεγάλης βασιλικής οίκογενείας αυτής είχαν εκπέσει την άρχήν τιαυτής παρακμής υποδηλουσιν ήδη τά μετά την επιστροφήν του Ίάσονος εκ Κολχίδος μυθολογούμενα.

Και ό μόν 'Ησιόδος αναφέρει ούχι πόλιν διαρρήδην, άλλ' ιερών άλλος και βωμόν 'Απόλλωνος Παγασαίου, ό δέ Σχολιαστής του 'Απολλωνίου «Παγασαίου 'Απόλλωνος ιερών», ένθα έτελοῦντο ίπποδρομικοί άγώνες, προς ους είναι λίαν ευάριστος ό τόπος (είκων 91 τό 2)· τούτων ή άρχή ανάγεται υπό των Κυκλικών εις τον οικιστήν των παρακειμένων 'Αμφωνών Κύννον, διαγωνισάμενον προς τον 'Ηρακλέα³⁾ πιθανως δέ και ένταῦθα διεξήγετο μέρος τι, ίσως τό ίπποδρομικόν, του επί Πελία καθιερωθέντος άγώνος,⁴⁾ ούτινος αί λοιπαί σχετικαί έορταί έτελοῦντο έν Ίωλκω· ήτο δέ μεγάλη ή πανήγυρις αυτή, άφ' ου ό 'Αριστοτέλης, λίαν σπουδαίαν θεσφών αυτήν, καταριθμεί εύθύς μετά τās τέσσαρας γνωστάς Πανελληνίους έορτάς.

Τήν λατρείαν του θεου τούτου βεβαιού έν Ίωλκω, ήτοι έν Παγασαίς επίσης, ό εις 'Απόλλωνα Πόθιον «Όμηρικός» ύμνος, ένθα περιγράφεται ή εκ των Ύπερβορείων κά-

θοδος του θεου εις Δελφούς και σταθμός τις έν Ίωλκω:

Πιερήν μόν πρώτον άπ' Ούλύμπιοι κατήλθες
Λάκμον τ' 'Ημαθίην τε παρ'έστιγες ήδ' 'Ενήνηας,⁵⁾
και διά Περαϊβούς τάχα δ' εις Ίωλκόν Ίωνες

όντως δέ μετέπειτα δύο των μεγίστων τοπικών θεοτήτων των Μαγνήτων ήσαν ή "Αρτεμις Ίωλκία και ό 'Απόλλων Κοροπαίος· τούτο δηλοί ότι αί δύο προτεθεισάι πηγαί είναι άσφαλείς και τās όύζας της τιαυτής λατρείας εμφαίνουσι.

Λιότι ό 'Απόλλων Κοροπαίος⁶⁾ φαίνεται ών μεταποτισμός τις του Παγασαίου τούτου εις ήρεμότερον σημειον του κόλπου, ου μακράν μόν κείμενον, λίαν δέ πρόσφορον προς συντάξιν και λήψιν χρησμών, ών ή ζήτησις και ή ίσχός έν έμπορικω και πολυθροῦθω κέντρω, οίον ήσαν άείποτε αί Παγασαί, λίαν μικρά φύσει και άσθενής ύπεμφαίνεται και σήμεραν δ' έν μόν τῷ Βόλω τελείται καθ' έξαστον έτος επί όκτώ ήμέρας από της 7ης Αυγούστου έμπορικη μόνον και λίαν μεγάλη πανήγυρις, έν δέ τῷ χωρίω του Πηλίου 'Αγίω Λαυρεντίω⁷⁾ (είκ. 91 τό Α) ως συνέχεια αυτής όμοία, άλλά θρησκευτική, τριήμερος, από της 15ης του αυτού μηνός, εις μνήμην 'Αγίου Αποστόλου του Νέου, δαψιλως θαυματουργόντος παρά τοις νύν Μάγνησι και Θεσσαλοίς και υπό των άλλοθρήσκων έτι έξόχως τούτου ένεκα τιμωμένου υπό την άπλήν έπωνυμίαν «ό Νέος»· διό φοιτώσι μόν εκεί πλείστοι άνθρωποι, άπαλλαγην από των σωματικών και ψυχικών αυτών δεινών ζητούντες παρά του 'Αγίου και πολλάκις τυχάνοντες αυτής, προσάγουσι δέ και των έαντων ποιμνίων άπαρχάς και των μεγάλων έτι ζώων, ίνα και ταῦτα ύγια κατά τον ένιαυτόν έχωσιν.

Ακριβώς δέ τό χρηστήριον του 'Απόλλωνος υποδηλούται ότι υπήρχε τό πρώτον έν Παγασαίς, έπειδή υπό λίαν παλαιών πηγών όνομάζεται ό θεός Παγασαίος ή Παγασίτης, ιδρυθέν υπό Τροφονίου,⁸⁾ μετετοπίσθη δ' ένωρις εις Κορόπτην διά τον μνημονευθέντα λόγον διά δέ της καθόδου του 'Απόλλωνος νοείται σπουδαία τις μετανάστεσις λαού εκ Βορρά κατά την εύθύς μετά τά Τρωϊκά περίοδον, μία των πολλών, αίτινες και πρότερον και μετέπειτα συνέβησαν,⁹⁾ συναμιγέροντες μετά των έπιχωρίων και συγκομίσαντος την άποδεκτήν ύπ' αυτών γενομένην λατρείαν του 'Απόλλωνος και της 'Αρτεμιδος, άποδεξαμένου δέ την τοπικήν λατρείαν του Διός, ήτις και παμπαλαιά ήτο, ήδη υπό του Ίάσονος φερομένη ότι καθιερώθη,¹⁰⁾ και υπό του 'Αχιλλέως έν τοις Όμηρικοίς

¹⁾ Συμφωνεί τοις έν τῷ Καταλόγῳ περι της πρώτης χώρας των Δινιάνων Β 747

Γουινές δ' εκ Κύφου ήγε δύο και έικοσι νήας,
τῷ δ' 'Ενήνης έποντο μενεπτόλεμοί τε Περαιβοί·
είναι άρα ό ύμνος ούτος λίαν παλαιός και αξιολογώτατος.

²⁾ Περι της θεσεως του ιερου, της αρχαικής πόλεως Κορόπτης και των εκεί δοκιμαστικών άνασκαφών μόν βλ. Πρακτικά 1906 123-125· 1907 175· τά έντεῦθεν άρχόντως σημαντικά εδηρήματα της F' και E' π. Χρ. εκατονταετηρίδος θα δημοσιεύσω προσεχώς έν τῇ 'Αρχ· Εφημερίδι.

³⁾ Πρβ. περι του χωριου τούτου και του νύν ιερου του «Νέου» Πρακτικά 1910 213 κ. έ., ιδίως 216.

⁴⁾ 'Ηρακλειδης παρά Σχολ. 'Ησιόδ. 'Ασπ. 70 κ. έ. «'Ηρακλειδης δέ ό Ποντικός έν τῇ περι χρηστήριον τον έν Παγασαίς 'Απόλλωνα υπό Τροφονίου ιδρυθῆναι φησι»· περι έπιμεξίας των Νοτίων 'Ελλήνων προς τους έν Θεσσαλία βλ. Πρακτικά 1908 190-191· 200· 215.

⁵⁾ 'Ηδη ό Πίνδαρος Νεμ. Δ' 54 κ. έ. αναφέρει έκστρατείαν και εκπόρθησιν της Ίωλκω υπό του Πηλέως, λίαν σπουδαίαν προς έρμηνειάν προϊστορικών έν Θεσσαλία φαινόμενων και των Όμηρικων έπων σημαντικωτάτην διαφώτισιν· ό Σχολ. αυτόθι. Νικολ. ό Λαμασκηνός Frg. Hist. Gr. III σελ. 390· Δίαν Χρυσόστ. Α' (λόγ.) σελ. 64.

⁶⁾ 'Ηγήσανδρος παρ' Αθην. Π' 572d «τήν των 'Εταιριδίων έορτήν συντελοῦσι Μάγνητες, ίστοροῦσι δέ πρώτον Ίάσονα... 'Εταιρίω Δά θύσαι και την έορτήν 'Εταιριδία προσαγορευσαι».

¹⁾ 'Ασπ. 70 κ. έ.

παν δ' άλλος και βωμός 'Απόλλωνος Παγασαίου
λάμπεν ύπαι δεινοῖο θεου τευχών τε και αυτού.

²⁾ Πρβ. Στράβ. Θ' 435 15 «τήν Ίωλκόν αυθηθείσαν έπι πλέον κατέκτισαν αί στάσεις και αί τυραννίδες»· ταῦτα και τό ύπ' αυτού έτι λεγόμενον ότι «ή δ' Ίωλκός κατέκαται μόν εκ παλαιου» δέν πρέπει να ληφθῶσιν ως ίσχύοντα καθ' άπάσας τās χρονικάς περιόδους· διότι αί άνασκαφαί ήμων έν Ίωλκω απέδειξαν άκμήν τινα αυτής και έν τῇ γεωμετρική και έν τῇ αρχαική περιόδῳ, βεβαιουμένην και υπό λίαν παλαιότερων του γεωγράφου ποιητών και συγγραφεων· βλ. Πρακτικά 1909 155-162· 1911 303-305· 1912 229-232.

³⁾ Σχολ. εις Ψ 346 = Cyclic. Frg. 6 «τούτῳ δέ (ένν. τῷ Ίππῳ) διαγωνισάμενος 'Ηρακλῆς προς Κύννον, τον 'Αρεως υιόν, καθ' ίπποδρομίαν ένίκησεν έν τῷ του Παγασαίου 'Απόλλωνος ιερῳ, ό έστι προς Τραζίν... ή ιστορία παρά τοις Κυκλικοίς»· τό λεγόμενον περι της θεσεως του ιερου προς Τραζίν είναι έσφαλμένον, ως εμφαίνεται εκ του Διόδ. Δ' 37 «επανιών δ' εις Τραζίνα (ένν. 'Ηρακλῆς) και προζληθείς υπό Κύννου του 'Αρεως, τούτων μόν απέκτεινεν»· ήτο άρα του 'Ηρακλέους όρητήριον ή Τραζίς, άπρόσβιστον βεβαίως τῷ Κύννω, ούτινος κτίσμα και διαμονή λέγονται αί 'Αμφαναί, παρακείμεναι ταις Παγασαίς, περι ών βλ. τά προσηρημένα έν σελ. 70-71.

⁴⁾ Πρβ. Frg. Hist. Gr. II σελ. 189-282 περι «Ακάστου καθηρησαμένου (ένν. τον άγώνα) επί Πελία τῷ πατρί»· Στράβ. Θ' 436 15 «ένταῦθα δέ (ένν. έν Ίωλκῳ) και την Πελιακήν πανήγυριν συνετέλουν»· διώρθωσα ούτω τό *Πολαιήν του κειμένου· έτεραι διορθώσεις, π. χ. «Δημητριακήν» (πρβ. Stählin Pauly²⁾ R. E. λ. Ίωλκός) δέν ανταποκρίνονται προς τά παραδεδομένα ταῦτα περι Πελιου· Θεόπομπος παρ' Αθην. ΙΑ' 468d «πλησίον δέ της Μαγνησίας (ένν. πόλεως)· διώρθωσα ούτω τό του κειμένου Μολοσσίας· βλ. κείτω σελ. 81-82) ή Ίωλκός, έν ή δ' επί Πελία άγών έντέθη».

ἔπειτα καταδηλοῦται διὰ τῆς περιφήμου ἐπικλήσεως πρὸς τὸν *Δωδωναῖον* (τῆς Θεσσαλικῆς δυσχειμέρου Δωδώνης) καὶ *Πελασγικὸν Δία*, καὶ μετέπειτα ὡς πρώτη τῶν Μαγνήτων σαφῶς μνημονεύεται ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ *Διὸς Ἀχραίου*.¹

Φαίνεται δὲ πρὸς τούτους ὅτι ὁ Παγασαῖος Ἀπόλλων

Ἦρας, ἔν τε τῇ F' καὶ μέγροι τῶν μέσων που τῆς E' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος.

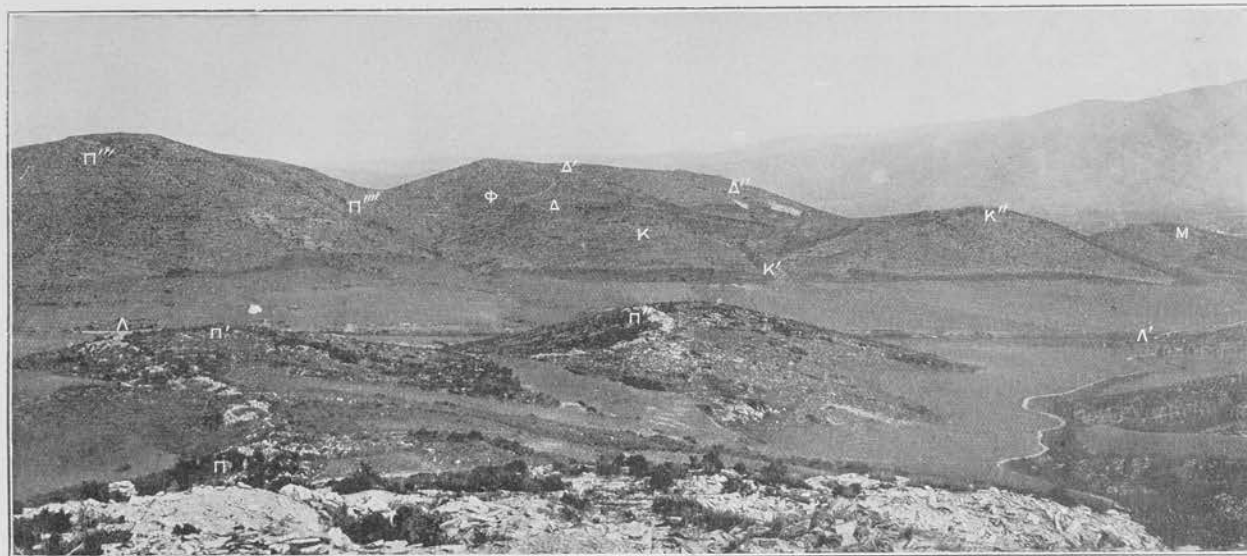
Διότι εὗρομεν ἐν μὲν τῷ δευτέρῳ μεγάλῳ πύργῳ ἐν-
τετειχισμένον μέγα βάθρον κοῦρου,² φέρον κυκλικὸν τόρ-
μον καὶ πεντάστιχον ἐπιγραφὴν δι' ἀρχαίων γραμμῶν

Εἰκὼν 93. Οἱ κατὰ τὴν Νοτιανατολικὴν ἀκτὴν τῶν ἀρχαίων Παγασῶν τειχισμοὶ Φιλίππου τοῦ Β'. Α—ὁ πρῶτος μέγας πύργος· Β—ὁ δεύτερος· Δ-Δ'-Δ''—ὁ μέγας ἐξωτερικὸς κλειστὸς λιμὴν, νῦν Ἰλνκαί· ΔΔ—οἱ λόφοι τῆς Ἀνατολικῆς ἀκτῆς· Φ-Φ—σημεῖα τειχισθέντα ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Β'· Κ—τὰ νῦν καλύβια Ἰλνκῶν.

ἐπιμῆτο ἐνταῦθα κατὰ τὴν ἀρχαίαν περίοδον καὶ ὑπὸ τινὰς ἐπωνυμίας, ὧν τὰς Ἐπάκιος, Ἀκτιος, Ἐμβάσιος, Ἐκθάσιος ἀναφέρει μεταγενέστερος ποιητής,³ ὅστις ὅμως, ἐπιμελῶς μελετήσας τὰ κατὰ τοὺς τόπους τούτους, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ πολλῶν χωρίων αὐτοῦ τοπογραφικῆς σημασίας, δὲν θὰ ἐπε-

τῆς F' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, λίαν μὲν δυσνόητον ἕνεκα τῶν ἐκ φθορᾶς καὶ σφουρηλασιῶν προσελθόντων γραμμάτων, ἀλλ' ἀνάθεσιν τινα ὑποδεικνύουσιν κατὰ δὲ μῆνα Ἰούλιον τοῦ 1914^{ου} ἔτους εὗρον ὑπὲρ τὴν πηγὴν Μπουρμπλήθραν (εἰκὼν 92 τὸ Η) κοινὸν ὄγκολιθον, φέροντα ὁμοίους μεγά-

Εἰκὼν 94. Τὰ Βόρεια καὶ Δυσμικά τῶν Φεραϊκῶν Παγασῶν. Π-Π'-Π''-Π'''-Π''''—τὰ τεῖχη τῶν Παγασῶν τούτων· Δ-Δ'—τὸ «Λιγαρόρεμα»· Δ-Δ'-Δ''—τὰ τεῖχη τῆς Δημητριάδος· Φ—ἡ Φεραϊκὴ πόλις αὐτῆς· Κ-Κ'-Κ''—τὸ κοινὸν τεῖχος Παγασῶν καὶ Δημητριάδος· Μ—ἡ μέση ἀκρόπολις αὐτῆς.

νόησεν ὅπως πάντα ταῦτα· διότι τὰ μνημεῖα βεβαίως ἀναμφισβητήτως λατρείαν ἐν ταῖς προϊστορικαῖς Παγασαῖς θεῶν τινῶν, πιθανότατα τοῦ Ἀπόλλωνος, ἀσφαλῶς δὲ τῆς

λοῖς γραμμασι τὰς λέξεις

· ΕΡΑΣ ΔΑΜΟ
ΣΙΟΣ

Ἦρας δαμόσιος, ἦτοι Ἦρας δημόσιος (ἐνν. ἔστιν ὅδε ὁ τόπος).

Ταῦτα μνημόσιν τὴν ὑπαρξίν ἀρχαίων τινῶν ἱερῶν, τοῦ μὲν τῆς Ἦρας⁴ παρὰ τὰς λαξευτὰς οἰκίσσεις, ὑπὲρ τὰς πηγὰς, τοῦ δὲ παρὰ τὸν δεῦτερον πύργον ἐγγὺς τῆς ἀκτῆς

¹) Ἐν IG IX² 1103· 1105· 1108· 1109· 1110· 1128 (1135) τὸ ἱερὸν τοῦ Διὸς τούτου ἀνεκάλυψε ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Πηλίου· βλ. *Πρακτικά* 1911 305 κ. ἑ.· πρὸς εἰκ. 91· 95· 96· 97 τὸ Π.

²) Ἀπολλών, Ἀργ. Α' 359 κ. ἑ.

τείχος δ' αὐτὸ καὶ βοιωτὸν ἐπάκιον Ἐμβασίω
θεῖομεν Ἀπολλωνος·

403 νῆσον αὐτόθι βοιωτὸν ἐπάκιον Ἀπόλλωνος,
Ἀκτιῶν, Ἐμβασίῳ τ' ἐπώνυμον·

ἀλλαγοῦ δὲ ἴδρυσαν οἱ Ἀργοναῖται βοιωτὸν Ἐκθάσιον Ἀπόλλων· βλ. *Ἐ. Ἄ.* Α' 966 καὶ 1186 καὶ τὰ προσηροσμένα ἄνω σελ. 72 σημ. 10.

³) Βλ. ἄνω σελ. 28-29 κορυμὸς κοῦρου ἐκ Μαγνησίας, ἦτοι ἐκ τῶν Παγασῶν τούτων πιθανῶς, ὑπάρχει ἐν τῷ Μουσείῳ τῆς Πέσης· βλ. *Athen. Mitt.* H' 1883 89 καὶ *Deonna* *Les Apollons archaïques* σελ. 184 ἀριθ. 76.

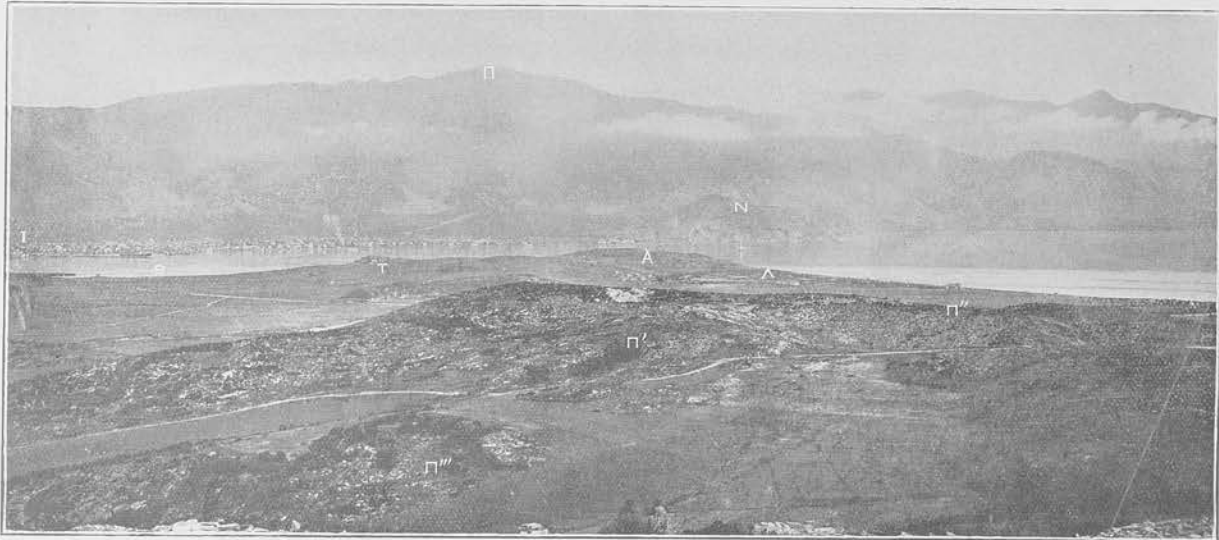
⁴) Ἡ λατρεία τῆς Ἦρας ὑπονοεῖται ἐκ τῆς τοῦ Διὸς Ἦραν *Πελασγίδα*, εἰνουν τῷ Πέλλῳ, ἀναφέρει ὁ Ἀπολλών, Ἀργ. Α' 14.

(εἰκὼν 93 τὸ Β), ὅπου κατόπιν θὰ ἰδρῶθῃ ὑπὸ τῶν Δημητριέων ἕτερον τοῦ Ἑρωῶς Ἐννοδίου, ἴσως σχετικὸν τῷ παλαιότερῳ,¹ οὐ ἐξαίρετον ἀνάγλυφον, ἀλλ' ἑλληπὲς δυστυχῶς τῶν λεγομένων γραφικῶν, εὐρόμεν ἐν τῷ δευτέρῳ ἐπίσης πύργῳ ἐντετειχισμένον (βλ. ἄνω σελ. 29), κατὰ τὴν Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδα ποιηθέν.

Ἄλλὰ καὶ τάφοι πολλοὶ καὶ συντρίμματα ἀγγείων, κατὰ τὸν λόφον μάλιστα «Ταρσανᾶν» εὐρεθέντα, καὶ τινα ἱγνη μικρῶν κτισμάτων βεβαιοῦσιν ὅτι κατοικοῦντο ἐνταῦθα αἱ προϊστορικαὶ Παγασαὶ καὶ κατὰ τὴν ἀρχαίῃν περίοδον (εἰκὼν 91-92) ἂν ἦτο δὲ κατ' αὐτὴν τετειχισμένη ἢ πόλις, δὲν δύνатаί τις νῦν νὰ βεβαιώσῃ ἐκ τῶν ἀγχι τοῦδε ἀνασκαφῶν οὐδὲν σαφὲς σημεῖον τειχιμοῦ ἀρχαίκοῦ² ἤλθεν εἰς φῶς ἴσως ὑπῆρχον μονήρη τινὰ τειχίσματα ἐπὶ τῶν στρατηγικωτέρων θέσεων, οἷας ἀποτελοῦσιν οἱ παρὰ τὴν Βόρειον καὶ Ἀνατολικὴν ἀκτὴν λόφοι³ (εἰκὼν 93-95-97), ἅτινα κατόπιν ἐξηφάνισαν τὰ πολλὰ οἱ τε τειχιμοὶ Φι-

συνκεντροῦθη ὁ στόλος τῶν Ἑλλήνων εὐθὺς μετὰ τὴν ἐν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν, ὃν φέρεται ὁ Θεμιστοκλῆς ὅτι ἐσκέφθη νὰ ἐμπόρῃσῃ, ἵνα παραμείνωσιν αἱ Ἀθηναὶ μόνῃ ἰσχυρᾷ ναυτικῇ δυνάμει· βεβαιοῦται δ' ἐπίσης ἡ πληροφορία, περὶ ὑπάρξεως λιμένος σημαντικοῦ ἐν Παγασαῖς, ὑπὸ τοῦ Ἡρόδοτου,⁴ λέγοντος ὅτι ὀλίγον πρὸ τῆς ναυμαχίας ἐκείνης ὁ στόλος τοῦ Ξέρξου, εἰσπλεύσας εἰς τὸν κόλπον, κατορθύνετο εἰς Παγασάς, παράλιόν τινα πόλιν καὶ βεβαίως ἀξιόλογον, οὐχὶ θέσιν ἀπλήν· διότι καὶ ὁ ὅλος κόλπος καλεῖται ἐξ αὐτῆς ἔκτοτε Παγασαῖος, Παγασίτης, (Παγασικός παρὰ Πλινίῳ Δ' 72=) Παγασαϊκός.

Νοεῖται δὲ πιθανώτατα τοιοῦτος λιμὴν ὁ ἐξωτερικός, ὁ ἕτερος ἢ ἀμφοτέρου, ὃς νῦν κατέχουσιν αἱ μεγάλαι καὶ μικραὶ Ἀλνκαὶ ὑπὸ τὰ «Καλύβια», καὶ περαιτέρω Νοτίως αὐτῶν (εἰκὼν 75 τὸ Π· 78 τὸ Π-Π' 93· 95· 96· 97), οὐχὶ δὲ ὁ Βόρειος, ὁ κατὰ τὸν ἀκρότατον μυχὸν τοῦ κόλπου μεταξὺ τοῦ νῦν Βόλου καὶ τῆς ἀρχαίας ἀκτῆς κείμενος·⁵ διότι

Εἰκὼν 95. Τὰ Βόρεια καὶ Ἀνατολικά τῶν Φεραϊκῶν Παγασῶν (συνέχεια τῆς εἰκ. 94). Π-Π'-Π''—τὰ τεῖχη τῶν Παγασῶν τούτων· Α—ὁ μέγας ἐξωτερικός κλειστός λιμὴν· Β—ὁ Βόρειος λιμὴν τῶν προϊστορικῶν Παγασῶν· Γ—ἡ Τολκός· Τ—ὁ λόφος «Ταρσανᾶς»· Α—οἱ τετιχιζόμενοι ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Β' Ἀνατολικοὶ λόφοι· Ν—ἡ Νήλεια, νῦν «Γορμισα»· Π—ἡ κορυφὴ τοῦ Πηλίου μετὰ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Λυῶς Ἀκραιῶ.

λίππου τοῦ Β' καὶ αἱ οἰκίαι, τὰ τεῖχη καὶ τὰ λοιπὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικά κτίσματα τῆς πολυανθρώπου Δημητριάδος.

Πάντως ὅμως αἱ ἀρχαῖαι Παγασαὶ ἦσαν ἐνταῦθα πόλις μετ' ἀξιόλογον λιμένος περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Ε' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος· διότι, καθ' ἃ ἀναφέρει ὁ Πλούταρχος,⁶ ἐν αὐτῷ

ἐν τινι μὲν τῶν πρώτων ὁ ἐμπρησμός συνεκτροφθέντος μεγάλου ἀρχαίκοῦ στόλου ἦτο καὶ δυνατὸς καὶ εὐκόλος, ἔνεκα δὲ τοῦ στενοῦ καὶ ἐνός μόνου πρὸς ἔξοδον στομίου, διότι ἦσαν κλειστοί, ὡς προείπομεν, ἀπέβαινε καὶ ἀφυπτος ἐν δὲ τῷ Βορείῳ, ὄντι ἀναπεπταμένῳ, λίαν παιδαριωδῶς θὰ ἠδύνατό τις νὰ ἐπιχειρήσῃ μετ' ἐπιτυχίας ἐμπρησμόν πλοίων, ὑπαρχούσης πανταχόθεν καὶ πρὸς τὴν ἐπίπεδον ἔτι καὶ ἀμμόδη ξηρὰν διαφυγῆς, ὡς ἐμφαίνεται ἰδίως ἐν εἰκ. 3· 4· 7· 91-92.

Τέλος ἀναφέρονται ὁρισμένως αἱ ἀρχαῖαι Παγασαὶ ὡς πόλις περὶ τὰ μέσα τῆς Ε' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ὡς ἐμπόριον δούλων, λίαν διάσημον, ὑπὸ τοῦ κομμικοῦ ποιητοῦ Ἐρμίππου· ἡ ιδιότης αὕτη ὑποδηλοῖ ὅτι πρόκειται περὶ πλήρως, ἢ τοῦλάχιστον ἀρχοῦντως ἀσφαλῶς τετειχι-

¹) Ἐν Ἐννοδίῳ, Ἐννοδία εἶναι διαλεκτικὴ ἐκφορὰ τοῦ Ἐννοδίου Ἐννοδία, ὅπερ φαίνεται πιθανώτατον, ἢ σχέσις αὐτῶν πρὸς τὸ ἐπιθετὸν Ἐννοδία εἶναι καταφανής· οὕτως οἱ Δημητριάδαι θὰ ἀποκατέστησαν ὑπὸ νέον ὄνομα παλαιὰν τοιαύτην λατρείαν· διότι εὐρόμεν πλὴν τῶν ἄνω μνημονευθέντων, ἐν τῷ γόρῳ τοῦ ἱεροῦ τῆς Παισικράτας, βωμὸν ἀναθηματικὸν τῇ Ἐννοδίᾳ, ἧς καὶ ἄλλοθεν ἢ ἐν Θεσσαλίᾳ λατρεία ἀποδεικνύεται θεομῆ· βλ. καὶ ἐπὶ νομίματος Ἀλεξάνδρου τοῦ Φεραίου τὸ Ἐννοδίας· παρὰ Regling ἐν Διεθν. Ἐφημ. Νομισμ. Ἀρχαιολ. 1905 σελ. 175.

²) Ἡ ἐν Πρακτικοῖς 1907 175 εἰκασία μου ὅτι ὁ ἐσωτερικός πρῶτος μέγας πύργος ἐποικίθη κατὰ τὴν Ε' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδα δὲν εἶναι ἀκριβής· διότι, ἂν τις ἀπὸ τῆς εἰς τὸν ῥυθμὸν αὐτοῦ, ἄνω ἐν εἰκ. 12· 14· 16· 17· 19· 20· 59· 65· 69· 73 δηλούμενον, θὰ θεωρήσῃ αὐτὸν τῆς Δ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ὡς ἀποδεικνύομεν κάτω ἐν σελ. 81-82.

³) Τὴν σπουδαίαν στρατηγικὴν αὐτῶν σημασίαν κατ' ἐξθροῦ ἐπερχομένου ἀπὸ θαλάσσης, δηλοῦσι διατηρούμενα νῦν ἐπὶ τινῶν αὐτῶν μεγάλα πυροβολεῖα, ὑπὸ τε τῶν Τούρκων καὶ ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων πρὸ τινῶν δεκάδων ἐτῶν ποιηθέντα.

⁴) Β. Θεμιστ. κ' «ἐπεὶ γὰρ ὁ τῶν Ἑλλήνων στόλος, ἀπληλαγμένον Ξέρξου, κατήρην εἰς Παγασάς καὶ διεχειμάζε, δημιουργῶν ἐν

τοῖς Ἀθηναίοις (ἐνν. Θεμιστοκλῆς) ἔφη... τὸ νεώριον ἐμπροσθε διανοεῖσθαι τῶν Ἑλλήνων».

⁵) Ζ' 193 «κάμψαντες δὲ (ἐνν. οἱ βάρβαροι) τὴν ἄκρην Μαγνησίας (τὸ νῦν «Τρίκερι») ἰθέαν ἐπλεον ἐς τὸν κόλπον, τὸν ἐπὶ Παγασῶν φέροντα»· ἐκ τούτου καὶ ἄλλων χωρίων βεβαιοῦται ὅτι ὁ Ἡρόδοτος ἐγίνωσκεν ἐξ αὐτοψίας τοὺς τόπους τούτους.

⁶) Πρὸς τὰς θέσεις τῶν λιμένων τούτων ἐν τοῖς παρῶν πίν. Α' Ζ' Η', τοῦ δὲ Βορείου ἐν εἰκ. 3· 4· 7· 91-92· 95· 97.

⁷) Παρ' Ἀθην. Α' 27^{e-f}—Kock Frag. Com. Gr. σελ. 243 ἀριθ. 63 (ἐκ τῶν Φορμοφορῶν) «αἱ Παγασαὶ δούλους καὶ στιγματίας παρέχουσι».

σμένης πόλεως· διότι ἄλλως αἱ ἀποδράσεις τῶν δούλων θὰ ἦσαν εὐκολώταται, ἀφ' οὗ ἤδη περὶ προβάτων προκειμένου φροντίζουσιν οἱ κύριοι αὐτῶν νὰ ποιῶσιν ἔξοχη ἐντελῆ πρὸς τε ἄλλην ἀσφάλειαν καὶ μάλιστα πρὸς ἀποφυγὴν ἀλόγου ἀποδράσεως αὐτῶν, ἐνστίκτως ἐπιβαλλομένης.

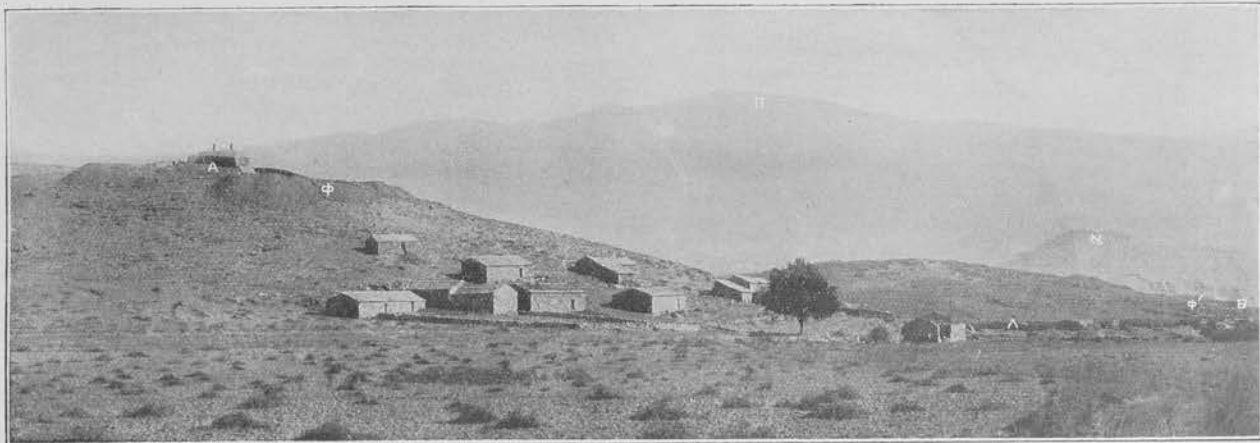
Ἐνεκα λοιπὸν τῶν λόγων τούτων νομίζω ὅτι τῷ 450 π. Χρ. εἶχον ἤδη μετατοπισθῆ αἱ Παγασαὶ εἰς ἀσφαλέστερον σημεῖον (εἰκὼν 94 95)· διότι, ἂν οὕτως ἐτειχίζοντο πάντοθεν τότε καὶ ἐκεῖ, ἔνθα τέως εὐρίσκομεν αὐτὰς ὑπαρχούσας, ἦτο ἀδύνατον νὰ μὴ ὑπολειφθῶσιν ἔχνη τινὰ κατὰ τὴν παράλιον πόλιν ἐκ τοιούτου τειχισμού·¹ μὴ ὑπολειφθέντος δὲ μηδενός, καὶ ἐτέρας πόλεως μετὰ πλήρους τειχισμού περὶ αὐτὴν εὐρεθείσης, δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς βέβαιοι ὅτι ταύτην νοεῖ ὁ ποιητής, κειμένην ὄντως ἀσφαλέστερον κατὰ τὴν μεσόγειον χώραν καὶ μηδαμοῦ ἀπτομένην τῆς θαλάσσης (εἰκὼν 85· 88· 94 95· 97).²

Ὅπως ἄρα μετατοπισθεῖσαι αἱ Παγασαί, ἤρξαντο τειχίζομεναι περὶ τοὺς μνημονευθέντας ἐν σημ. 1 χρόνους, τοῦ ὅλου ἔργου περὶ αὐτὴν ἐντὸς τὸ πολὺ μιᾶς ἢ δύο δεκαετηρίδων· ἐξηκολούθει δὲ καὶ μετέπειτα ἡ πόλις αὕτη διατη-

πόλεως τὴν ἐκ Φερῶν πλήρη ἐξάρτησιν βεβαιούσιν ἢ τε ἐλλείψεις αὐτονομῶν νομισμάτων τῶν Παγασῶν καὶ ἢ τότε μεγάλη ἰσχὺς τῶν Φεραίων καὶ ἢ ἐλλόγησις τῆς πόλεως τῇ τετραρχίᾳ Πελασγίωτιδι καὶ ἀρχαίοι συγγραφεῖς, διαορθήδην τοῦτο μαρτυροῦντες, καίπερ ἔτη τινὰ μετὰ τοὺς τεθέντας χρόνους, ὡς λέγομεν μετ' οὐ πολὺ.

Πάντως δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κατανοηθῶσιν ἰσχυραὶ ἢ ἰσχυρόταται Φεραὶ κατὰ τὴν ἑκατονταετίαν μεταξὺ 450-350 π. Χρ., ἂν μὴ κατεῖχον πρότερον ὡς μόνιμον ἰδίαν κτήσιν τὸ ἐπίγειον τοῦτο, πρὸς τε ἐξαγωγὴν τῶν πλουσιωτάτων προϊόντων τῆς πεδιάδος καὶ πρὸς εἰσαγωγὴν τῶν ἐλλειπόντων ἄλλων ἐπιτηδείων, μάλιστα δὲ πρὸς ἀσφάλειαν ἑαυτῶν· διότι εἶναι ἀναπόσπαστος ἡ τύχη τῶν ἰσχυρῶν Φερῶν ἀπὸ τῆς τῶν Παγασῶν, πᾶσα δὲ δύναμις τῶν πρώτων θὰ παρέλκεν, ἂν κατεῖχεν ἐχθρὸς τις ἢ ἀντίπαλος ἢ μὴ ὑπήκοος αὐτῶν τὰς Παγασὰς ταύτας καὶ τοὺς παρ' αὐτὴν λιμένας.

Θὰ ἀπέσπασαν δ' ἐνωρὶς τὴν περὶ τὰς Παγασὰς καὶ Ἰωλκῶν χώραν οἱ Φεραῖοι ἀπὸ τῶν Μαγνήτων, οἷς ὄντως ἀνήγεν οὐχὶ ἀπὸ λίαν παλαιῶν χρόνων, ὑπερχρόμενοι τῷ δεκαίωμάτι τῆς τε κατὰ τὰ Τρωϊκὰ προτέρας ὑπ' αὐτῶν κα-

Εἰκὼν 96. Οἱ ὑπὲρ τῶν μέγαν ἑξωτερικῶν λιμένα λόφοι. Α—τὸ τέμα τοῦ λιμένος τούτου Α—ὁ πρῶτος ἀνακατασκευαστὸς μέγας πύργος· Β—ὁ δεύτερος· Φ·Φ—τειχιμοὶ ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Β'· Ν—ἡ Νήλεια, νῦν «Γορίτσα»· Π—ἡ κορυφὴ τοῦ Πηλίου μετὰ τοῦ ἱεροῦ τοῦ Διὸς Ἀρκαίου.

ροῦσα τὴν νέαν αὐτῆς ιδιότητα τοῦ δουλεμπορίου· διότι ὀλίγον μετὰ ταῦτα περὶ τὸ ἔτος 400 π. Χρ. ὑπονοοῦνται ὑπὸ τὴν αὐτὴν ιδιότητα ὑπὸ τοῦ Ἀριστοφάνους.³

Ἀδύναται δὲ νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀναμφισβήτητον ὅτι τὴν τε μετατόπισιν τῶν Παγασῶν εὐθετώτερον πρὸς τὰς Φεράς καὶ τὸν πλήρη τειχισμόν αὐτῶν (εἰκὼν 83· 84· 85· 87· 88· 89· 94 95· 97) ἐξετέλεσαν οἱ Φεραῖοι τοῦτο βεβαιούσι μάλιστα μὲν τὰ μνημεῖα, οὐχ ἦττον δὲ καὶ ἀρχαῖα πηγὰ· διότι τῶν μὲν τειχῶν ὁ ὄρθμος δηλοῖ τοὺς μεταξὺ 500-450 π. Χρ. χρόνους, καθ' ἃ κατεδείξαμεν ἐν τοῖς ἄνω σελ. 67, τῆς δὲ

τοῦτης, περὶ ἧς βλ. ἄνω σελ. 73, καὶ τῆς ὑπικουότητος τῶν Μαγνήτων καὶ τῶν παρακειμένων Ἀχαιῶν Φθιωτῶν, ὡς καὶ πάντων τῶν περιοικῶν ὑπὸ τοὺς Θεσσαλοὺς, καίτοι ἡ ὑπικουότης αὕτη δὲν ἐχορήγει βεβαίως δικαιώματα ἐπὶ τῆς γῆς, ὡς συνάγεται ἐκ τῶν προειρημένων ἐν σελ. 75· ἀλλ' ἤδη ἀπὸ τοῦ 510 π. Χρ. ἐπέθεσαν χεῖρα καὶ ἐπὶ τῆς ἀπαραιτήτως ἀναγκαιούσης αὐτοῖς χώρας τῶν Μαγνήτων οἱ Θεσσαλοὶ τῆς πεδιάδος, ὡς δηλοῖ σαφῶς ἡ προταθεῖσα τῷ Πεισιστρατίδῃ Ἰπλία δωρεὰ τῆς Ἰωλκοῦ.⁴

Ἐπιβεβαιώνεται δ' ὅτι αἱ Φεραὶ ἦσαν ἰσχυραὶ μὲν ἀπὸ τοῦ 450 π. Χρ., ἐν μεγίστῃ δὲ ἰσχύϊ κατὰ τὴν ἀπὸ 400-350 π. Χρ. πεντηκονταετίαν εἶναι παγκοίνως γνωστὸν, καταδηλούμενον ἄλλως τε καὶ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μεγάλων ἱστορικῶν καὶ ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν⁵ βεβαιούται ἄρα καὶ ὑπὸ τῶν πηγῶν ὡς

¹) Ἄπασα ἡ ἑκτασίς, ἐν ἣ κεῖται ἡ ἀναγνωρισθεῖσα Δημητριάς, καὶ ἐν ἣ ἔκειντο αἱ πρῶται Παγασαὶ μέχρι πον τοῦ 470 π. Χρ., ἐρευνηθεῖσα ὑπ' ἐμοῦ, οὐδαμοῦ παρουσίασεν οὐδὲ μέτρον τινῶν τεύχος ἀρχαῖόν, πλὴν τοῦ σημειωθέντος ἐν παρενθ. πίν. Ζ', ὅπερ ὁμοῦς ἀνήκει ταῖς Φεραῖαις Παγασαῖς, περὶ ὧν ὁ λόγος.

²) Βλ. παρενθ. πίν. Ζ' καὶ ἄνω σελ. 68.

³) Πρὸς Ἀριστοφ. Πλούτῳ 521 κ.έ. «κερδαίνειν βουλόμενός τις ἔμτορος, ἦσαν ἐκ Θεσσαλίας, παρ' ἀπίστον ἀνδραποδιστῶν· λίαν δυσχερὲς θὰ ἦδύνατό τις νὰ εἰκάσῃ ὅτι ἐνταῦθα πρόκειται περὶ ἄλλης Θεσσαλικῆς πόλεως ἢ τῶν Παγασῶν τούτων· καὶ ὁ Σχολ. αὐτόθ. «διαβάλλονται οἱ Θεσσαλοὶ ὡς ἀνδραποδιστὰι καὶ ἀπιστοὶ Εὐρυπιδῆς»· ἀλλ' ὁ Εὐρυπ. Φοιν. 1419—20 περιγράφει τὸ Θεσσαλὸν σύστημα, ὅπερ ἠεμίηνουσεν ἡμῖν ὁ ἐξαίρετος γνώστης καὶ συγγραφεὺς τῆς ἀρχαίας καὶ νεωτέρας Γυμνασιακῆς Ἰω. Χρυσάρης ὡς δηλοῦν πληγμὰ τι διὰ ἔξιφους ἐν ταῖς μονομαχίαις, ᾧ ἐχρῶντο μάλιστα οἱ Θεσσαλοὶ, ἐξαπατώντες μετὰ τέχνης τὸν ἀντίπαλον.

⁴) Ἡρόδ. Ε' 94· πρὸς καὶ Σχολ. εἰς Ἀριστοφ. Λυσιστρ. 1152 ὅτι οἱ Θεσσαλοὶ ἦσαν σύμμαχοι τῶν Πεισιστρατιδῶν.

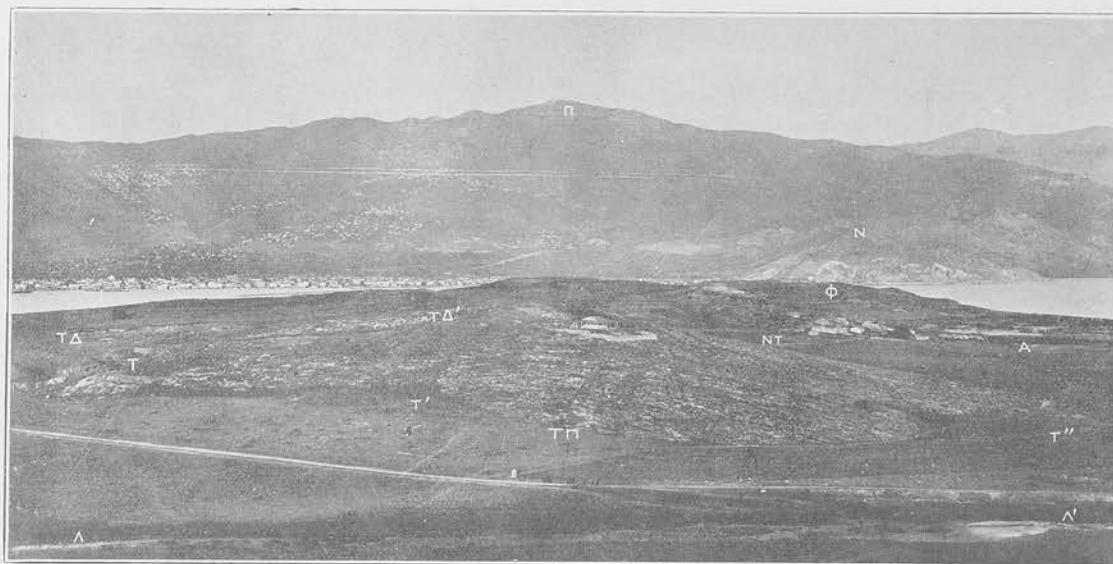
⁵) Θουκ. Β' 22 3-4· Ξενοφ. Ἑλλ. Β' 3 4 «Λυκόφρονος ὁ Φεραῖος, βουλόμενος ἄρξαι ὅλης τῆς Θεσσαλίας, τοὺς ἐναντιουμένους αὐτῷ τῶν Θεσσαλῶν, Λαρισαίους τε καὶ ἄλλους μάχῃ ἐνίκησε καὶ πολλοὺς ἀπέκτεινεν»· F' 1 14 «ὁ γὰρ ἀνήρ (ἐνν. Ἰάσων ὁ Φεραῖος) καὶ δύναμιν ἔχει μεγάλην καὶ ὀνομαστός ἐστιν»· F' 1 14 καὶ 18· πρὸς F' 4 28—37 «μέγας μὲν ἦν (ἐνν. Ἰάσων) καὶ διὰ τὸ τῷ νόμῳ Θεσσαλῶν ταγὸς καθεστάναι... ἐτι δὲ μείζων... μέγιστος δὲ...»· πρὸς F' 5 1· ἢ συνθήκη τῶν Ἀθηναίων πρὸς τοὺς Θεσσαλοὺς τῷ 361 π. Χρ. γενομένη (Dittenb. Syll. 108), ἀποτελεῖ κυρίως ἀντίδρασιν πρὸς τοὺς ἰσχυροὺς καὶ ἐπιφόβους Φεραίους ἀλλὰ

άναγκαίον έπακολούθημα ή από τοῦ 450 π. Χρ. και τι περαιτέρω κτησίς τε και κτίσις τῶν Παγασῶν τούτων ὑπό τῶν Φεραίων ἀναφέρεται δ' ἔτι ή πόλις ὀλίγον μετά τὸ 400 π. Χρ. ὑπό νέαν, Φεραϊκήν ἐπίσης¹ ιδιότητα, τήν τοῦ σιτεμπορίου,² οἷον εἶναι ἀκμαιότατον ὁμοίως σήμερον τῆς ὅλης Θεσσαλίας ὁ Βόλος.³

Διαρρήδην δὲ ὡς ἐπίνειον τῶν Φερῶν ἀναφέρει αὐτὰς τὸ πρόπτον ὁ Θεόπομπος⁴ ὀλίγον πρό τῶν μέσων τῆς Δ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος· ἀλλ' ἤδη πρότερον ἰκαναί πληροφορία βεβαιοῦσιν ὅτι ἐν Παγασαῖς διέμενον μέλη τινὰ τῆς βασιλικῆς οἰκογενείας τῶν Φερῶν⁵ και ὅτι ἐν τούτων, ὁ κάτοχος τῶν Παγασῶν Ἀλέξανδρος, ἐκτίσεν ή ἐπεσευάσεν ἐκεῖ ἱερὸν τι τοῦ Διονύσου Πελέκεως⁶ φαίνεται δὲ πιθα-

μετέπειτα κατέλαβεν ή μέση ἀκρόπολις τῆς Δημητριάδος· διότι ἐκεῖ εὑρομεν⁷ ἀρχιτεκτονικὰ ἀνάγλυφα ναοῦ ἐξαιρέτου τέχνης και χρόνων προγενεστέρων κατὰ πενήκοντα και τι πλέον ἔτη τῆς κτίσεως τῆς Δημητριάδος.

Ἀπὸ δὲ τῶν μέσων που τῆς Δ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ὠρισμένως τῷ 354 π. Χ., αἱ Φεραϊκαὶ αὐταὶ Παγασαὶ κατελήφθησαν ὑπὸ τοῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ Β', οἷσαι τέως πόλις ἰσχυρῶς και πλήρως τετειχιωμένη· διότι ἐπολιορκήθησαν πρότον ὑπ' αὐτοῦ⁸· ἔκτοτε δὲ κατέστησαν λίαν ἰσχυρὸν Μακεδονικὸν κέντρον, ἐπιμόνος διατηροῦμεναι ὑπὸ τοῦ Φιλίππου⁹· διότι ἀμφίβολός τις παράδοσις αὐτῶν¹⁰ τοῖς Θεσσαλοῖς ὑπ' αὐτοῦ και ἂν ἐγένετο, ὑπῆρξε προσωρινή και ἐτελέσθη ἐν τοιούτῳ καιρῷ, ὁπότε ἦσαν ἄχρηστοι αἰ-

Εἰκὼν 97. Αἱ θέσεις τῶν κοινῶν νεκροταφείων τῶν Φεραϊκῶν Παγασῶν και τῆς Δημητριάδος. Α-Α'—τὸ «Λιγαστόρεμα»· Π—βραχίον τοῦ τείχους τῶν Φεραϊκῶν Παγασῶν· ΤΔ-ΤΔ'—τὸ τεῖχος τῆς Δημητριάδος· Τ-Τ'-Τ''—τάφοι Παγασῶν και Δημητριάδος· ΝΤ—τὸ Νότιον νεκροταφεῖον τῆς Δημητριάδος· Α—ὁ μέγας ἐξωτερικὸς λιμῆν· Φ—οἱ τειχιῶμοι Φιλίππου τοῦ Β'· Ν—ή Νήλεια, νῦν Ρορίσαι· Π—ή κορυφή τοῦ Πηλίου.

νὸν ὅτι τὸ ἱερὸν τοῦτο ἔκειτο ἔξω, ἀλλ' ἐγγύτατα τῶν Φεραϊκῶν Παγασῶν, ἐπὶ τοῦ μεμονωμένου βουνου, ὄντερ

τοῖς, ἀφ' οὔ εἶχον ἤδη κατασταθῆ ὑπὸ τοῦ βασιλέως αἱ τετραρχαί¹¹, φιλόνητος τις ἀνάμνησις τῆς παλαιᾶς δια-

πρὸς τὸν ἰσχυρὸν βασιλέα αὐτῶν Ἀλέξανδρον εἶχον ἤδη τῷ 368 π. Χρ. συμμαχίαν· παλαιότεραν συμμαχίαν αὐτῶν ἀναφέρει ὁ Θουκυδίδης Α' 102 4· Β' 22 3· περὶ τοῦ Ἰάσονος βλ. και [Δημοσθ.] ΜΘ' 10' 22' 24' 31' 62' Ἀριστοτ. Πολιτικ. γ' 4, 1277^a 24' τέχν. Ῥητορ. α' 12, 1373^a 26 και Πορφύρ. σελ. 144 (στερεοτ.).

¹) Διότι, ὡς ἤδη ὁ Beloch και ὁ Ed. Meyer παρετήρησαν ἔ. ἀ. 282 σημ. 1, οἱ δοῦλοι ἐκομίζοντο ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς Θεσσαλίας, οὐχὶ ἐξ αὐτῶν τῶν Παγασῶν· δέον ἄρα και τὸ χωρίον τοῦ Θεοπόμπου παρ' Ἀθην. Γ' 265^{b-c} νὰ ἐρμηνευθῆ διὰ χρονικῶν τιμῶν περιορισμῶν.

²) Ξενοφ. Ἑλλ. Ε' 4 56 «πέμπουσιν (ἐνν. οἱ Θηβαῖοι) ἐπὶ δυοῖν τριήρων ἄνδρας εἰς Παγασαῖς ἐπὶ σῖτον, δέκα τάλαντα δόντες».

³) Εὐθὺς μετά τήν ἔκρηξιν τοῦ Εὐρωπαϊκοῦ πολέμου, ἐπιλιπόντος τοῦ σῖτου, ἐπαρκοῦσιν ἐπὶ μῆνας τοῖς ἐν Χίῳ, Μιτυλήνῃ, Σάμῳ, Κρήτῃ κτλ. τόποις αἱ ἐν Βόλῳ Θεσσαλικαὶ σιταποθήκαι.

⁴) Παρ' Ἀρτοκρατ. λ. Παγασαὶ «ἐπίνειόν εἰσι Φεραίων αἱ Παγασαί, ὡς Θεόπομπος ἐν τῇ πέμπτῃ τῶν Φιλίππικῶν δηλοῖ»· ὁμοίως ἐκ τῆς αὐτῆς πηγῆς ὁ Στράβ. Θ' 436 15 «ἐπίνειον δὲ τῶν Φερῶν Παγασαί, ὁ Σουῖδας λ. Παγασαί, ὁ Φώτιος, τὸ Μ. Ἐγνομ. ἐν λ.»

⁵) Πολύαιν. Στρατ. Γ' 6 «Ἰάσον δὲ κατὰ πρόφασιν θήρας ἐξεληθὼν εἰς Παγασαῖς, ἐνθα Μηρώνης κατοικεῖ».

⁶) Ἡ κατοχὴ ἐνδείκνυται ἐκ τῶν παρὰ Πολύαιν. Γ' 1· τὸ δὲ ἱερὸν ἀναφέρει ὁ Θεόπομπος παρὰ τῷ Σχολ. εἰς Ω 428—Frg. Hist. Gr. I. σελ. 332· Θεόπομπός φησιν Ἀλέξανδρον Φεραῖαν Διόνυσον τὸν ἐν Παγασαῖς, ὃς ἐκαλεῖτο Πέλεκος (Πέλεκος· Πελάγιος· Πελάγιος;), εὐσεβεῖν διαφόρος κτλ..

⁷) Πρακτικά 1909 147—155· 1912 161—165.

⁸) Δημοσθ. Ὀλυμπ. α' 9 «και πάλιν, ἡνίκα Πύδνα Ποτειδαία Μεθώνη Παγασαί, τὰλλ', ἵνα μὴ καθ' ἕκαστα λέγων διατριβῶ, πολιορκούμεν' ἀπηγγέλλετο»· παρ. Διόδ. ΙΓ' 31 6 «Φίλιππος δ--βασιλεὺς--- Παγασαῖς χειρωσάμενος ἠνάγκασεν ὑποταγῆναι»· πλείονα περὶ τοῦ γεγονότος τούτου βλ. παρὰ Costanzi ἔ. ἀ. 126 κέ..

⁹) Δημοσθ. Ὀλυμπ. α' 12 «Θετταλίας ἐπέβη (ἐνν. Φίλιππος)· μετά ταῦτα Φεράς Παγασαῖς Μαγνησίαν πάνθ' ὄν ἐβούλετ' εἰσπελάσας τρόπον, ὅχει' εἰς Θράκη»· παρ. Δημοσθ. ΙΘ' 163 «πρὸς Παρμενίωνα τὸν πολιορκοῦντ' (ἐνν. Ἄλιον) ἐξεληθόντες (ἐνν. οἱ πρέσβεις οἱ Ἀθηναίων), ἀπήσαν διὰ τοῦ πολεμίου στρατεύματος εἰς Παγασαῖς, και προσιόντες ἀπήντων ἐν Λαρίσῃ τῷ κήρῳ».

¹⁰) Κυρίως δὲν παρέδιδε τὰς Παγασαῖς ὁ Φίλιππος, ἀλλὰ τὴν Μαγνησίαν· παρ. Δημοσθ. Ὀλυμπ. β' 7 «Θετταλοὺς δὲ νῦν τὰ τελευταία, τῷ Μαγνησίαν παραδώσειν ὑποσχέσθαι»· αὕτη θὰ ἦτο ή ὅλη χώρα βλ. κάτω σελ. 81-82.

¹¹) Δημοσθ. κατὰ Φίλιπ. β' 22 «ὄτ' αὐτοῖς (ἐνν. Θετταλοῖς) τοῖς τυράννοις ἐξέβαλλε (ἐνν. Φίλιππος) και πάλιν Νίκαιαν και Μαγνησίαν ἐδίδου, προσδοκᾶν τὴν καθεστῶσαν νῦν τετραρχίαν ἔσεσθαι παρ' αὐτοῖς;»· διώρθωσα τὸ ἐν τῷ κειμένῳ τοῦ ὀήτορος ὑπάρχον δεκαδαρχίαν εἰς τετραρχίαν μετά τοῦ Reiske, Beloch, Costanzi, ἔ. ἀ. 131· διότι οὐδέποτε ὑπῆρξε παρὰ Θεσσαλοῖς διαίρεσις εἰς δεκαδαρχίας· τὸ σφάλμα προέκρινεν ἐκ βραχυγραφίας ΔΑΡΧΙΑΝ, ἢν ἀνέγνω τις «δεκαδαρχίαν» ἀντὶ «τετραρχίαν», ἔχον γνωριμότερας τὰς δεκαδαρχίας τῶν Λακωνίων (παρ. Πανσ. Η' 52 4· Θ' 6 4 και 32 9)· τὸ σφάλμα, εἰς ὃ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ὑποπέσῃ οὐδὲ διὰ ὀητορικῶν οὐκ νὰ προβῇ ὁ γνώστης τῶν τοιούτων Δημοσθένης

Ἐπιπέδη τῆ 5· 3· 1915.

νων καθίσταται βέβαιον ότι δέν είναι δυνατόν νά νοηθῇ πόλις ἢ θέσις Μαγνησία, παρὰ Δημοσθένει τοῦλάχιστον, ἄλλη, εἰ μὴ ἡ κατά τοὺς δηλωθέντας λόφους ἔκτασις, ἦν πρὸ μὲν τοῦ 470 π. Χρ. κατεῖχον ὄντως αἱ προϊστορικά Παγασαί, ἀπὸ δὲ τοῦ 294 π. Χρ. κατέλαβεν ἡ Δημοτριας· μεγίστη δὲ τοῦτου ἑτέρα ἀπόδειξις εἶναι ὁ Πανσανίας, ὅστις ἀποκαλεῖ τὴν Δημοτριάδα αὐτόχρονη Μαγνησίαν¹.

Διότι ἐν Ζ' 76 λέγει ὁ περιηγητής «κατεῖχε [δὲ] (ἐνν. Φίλιππος ὁ Ε') καὶ τρεῖς πόλεις φρουραῖς δομητήρια εἶναι οἱ κατὰ τῆς Ἑλλάδος, καὶ ὠνόμαζε δὲ ὑπὸ τῆς ὕψεως καὶ τῆς ἐς τὸ Ἑλληνικὸν ὑπεροψίας κτεῖς τῆς Ἑλλάδος τὰς πόλεις ταύτας· ἐπὶ μὲν γε Πελοποννήσῳ Κόρινθος καὶ ἡ Κορινθίων ἀκρόπολις ἐτετεῖχιστο, ἐπὶ δὲ Εὐβοίᾳ καὶ Βοιωτοῖς τε καὶ Φωκεῦσι Χαλκίς ἢ πρὸς τῷ Εὐρίπῳ, κατὰ δὲ Θεσσαλῶν τε αὐτῶν καὶ τοῦ Αἰτωλῶν ἔθνους Μαγνησίαν τὴν ὑπὸ τὸ Πήλιον κατεῖχεν ὁ Φίλιππος».

Ἄλλ' ἡ ἐπωνυμία αὕτη ὡς τριῶν κλειδῶν ἢ πεδῶν κτλ. ὑπὸ τοῦ Φιλίππου τῶν εἰρημένων πόλεων ἦτο τοσοῦτον κεκοδωνισμένη καὶ πασιγνωστος (πρὸ ἄνω σελ. 13 καὶ κάτω σελ. 85-86), ὥστε ἦτο ἀδύνατον νά ἠγνώσει ὁ Πανσανίας ὅτι μία τούτων ἦτο ἡ κατεχομένη καὶ διατηρούμενη πάντοτε ὑπὸ τῶν Μακεδόνων Δημοτριάς· ἐπίσης ἀδύνατον εἶναι νά θεωρήσωμεν ὅτι ὁ περιηγητής νοεῖ ἐνταῦθα τὴν χώραν Μαγνησίαν· ἐπίτηδες ἄρα ἀρχαῖων² κατὰ τὴν ἑαυτοῦ συνήθειαν, καὶ πιθανώτατα τῷ Δημοσθένει ἀκολουθῶν, ὠνόμασε τὴν κατὰ τοὺς ἑαυτοῦ ἐπίσης χρόνους σημαντικωτάτην οὖσαν τῶν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ πρώτην τῶν ἐν Μαγνησίᾳ πόλεων Δημοτριάδα διὰ τινος ἀρχαιοτέρου ὀνόματος, οὐχὶ ὅμως Παγασάς, διότι ἐγίνωσκεν ὅτι ἀλλαγῶν περαιτέρω ἰδίᾳ πόλις ἦτο αὕτη, ἀλλὰ Μαγνησίαν· ἐπίσης διακριτικῶς ὠνόμασε τὴν ἑτέραν ὀμώνυμον Μαγνησίαν τὴν ἐπὶ τῷ Αἰθαιῳ.

Ἐπειδὴ δ' ἐκ τοῦ Δημοσθένους καὶ τῶν περισσθέντων μερικῶν τειχισμῶν Φιλίππου τοῦ Β' φαίνεται βεβαιωθὲν ἐν τοῖς ἄνω τὸ ὅτι ἡ κατὰ τὸν νῦν «Φανόν» μέχρι τῶν «Ἀλυκῶν» λοφώδης ἀκτὴ ἐκαλεῖτο Μαγνησία (εἰζὼν 93-95· 96· 97· 102· 104), ὑποχρεούμεθα νά ὑπολάβωμεν ὅτι κατὰ μὲν τὰς μέτροις τῆς γεωμετρικῆς περιόδου ὁ χώρος οὗτος ἐκαλεῖτο Παγασαί, κτίσμα καὶ κτήμα τῶν Μινυῶν καὶ Ἀχαιῶν, κατ' ἐκείνην δὲ κατασχόντων τῶν Μαγνήτων τὸν ἔσω Παγασιτικόν, ὡς εἶπομεν ἐν σελ. 73, ἐπωνομάσθη ὑπ' αὐτῶν Μαγνησία, διατηρούμενον τοῦ προτέρου ὀνόματος εἰς εἰδικωτέραν ὀνομασίαν τοῦ «Ταρσανᾶ», μετέπειτα δὲ, κατὰ τὴν ἀρχαῖαν περίοδον, ἐπεκράτησαν ἀμφότερα τὰ ὀνόματα· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μετατοπισμοῦ τῶν Παγασῶν ὑπὸ τῶν Φεραίων, ἦτοι ἀπὸ τοῦ 470 π. Χρ., ἀπέμεινεν ἰσχυρότερον ὄνομα τῶν θέσεων τούτων συνολικῶς Μαγνησία, ἕως οὐ ἐκτίσθη ἐπ' αὐτῶν ἡ Δημοτριάς.

Οὕτως ἄρα ἐξημερεύονται τὰ τε προειρημένα ὑπὸ τῶν

ἐν τῷ ἡμερολόγιῳ αὐτοῦ Φύμη 1887 σελ. 65-68. Σημαντικὰ εἶναι τὰ Σχολ. εἰς Ἀπολλών. Ἄργον. Α' 580: «Μάγνησσα δὲ χώρα καὶ πόλις ὀμώνυμος, παράλιος καὶ εὐδὶος, ἦχουν οὐ τραχεῖα»· «ὁ δὲ Δόλοφ νιὸς ἦν Ἑρμοῦ, ὃς ἐν Μαγνήσῳ τῇ πόλει τέθνηκε καὶ τάφος ἐστὶν αὐτοῦ παρὰ τῷ αἰγιαλῷ, ὡς Κλέων ἐν ἃ τῶν Ἀργοναυτικῶν ἱστορεῖ».

¹) Μήπως ὡς πρωτεύουσα τοῦ κοινοῦ τῶν Μαγνήτων ἀπεκαλεῖτο κοινῶς εἰς μεταγενέστερους χρόνους Μαγνησία ἢ Δημοτριάς; λίαν δυσχερῶς θὰ ἐπιτεύομεν τοιοῦτόν τι, διότι ὠνομάζει ἤδη ἀπλῶς Μαγνησίαν τὴν χώραν ὁ περιηγητής ἐν Γ' 206. Ὁ Wace ἔ. ἄ. διατυπώνει τοιαύτην τινὰ γνώμην.

²) Ὅμοιοι ἀρχαῖοι δὲν εἶναι ἀίθεις· ἀπὸ μακρῶν αἰῶνων μέχρι σήμερον καλοῦμεν Βυζαντινῶν τὴν Κωνσταντινούπολιν — Νέαν Ρώμην καὶ Βυζαντιανῶν τὸ κράτος καὶ τὸν πολιτισμόν, καίτοι τὸ μὲν ὄνομα τοῦτο ὑπῆρξε τῶν Ἑθνικῶν, τὸ δ' ἐπ' αὐτὸν νέον ἴδρυμα τῶν Χριστιανῶν.

συγγραφέων περὶ τούτων παραδεδομένα καὶ ἄλλα ἔτι: χωρίον τι δήλα δὴ τοῦ Θεοπόμπου παρ' Ἀθην. ΙΑ' 468^d λέγει «πλησίον δὲ τῆς Μολοσσίας ἢ Ἰωλικός»· ἐνταῦθα ἐμφανῶς εἶναι ἀναγκαῖα ἢ διόρθωσις Μαγνησίας³, νοουμένης τῆς πόλεως Μαγνησίας, ἀφ' οὗ ὁ Θεόπομπος ἐγίνωσκεν ὅτι ἀλλαγῶν ἦσαν αἱ Φεραϊκαὶ Παγασαί, τετειχισμένα καὶ εὐδιάκριτοι κατὰ τοὺς ἑαυτοῦ χρόνους· ἡ χώρα δὲν δύναται βεβαίως νά νοηθῇ ἐνταῦθα· διότι ἡ Ἰωλικός κεῖται ἐντὸς τῆς Μαγνησίας· λίαν δὲ ἀνόητος θὰ ἦτο ὁ καθορισμὸς πόλεως ὡς κειμένης πλησίον χώρας, περιλαμβανούσης μάλιστα αὐτήν.

Φαίνεται δὲ ὅτι ἀπλῶς Μαγνησία ἐκαλεῖτο οὐ μόνον ἡ χώρα καὶ ἡ πόλις, ἀλλὰ καὶ ἡ ἄκρα Μαγνησία, τὸ νῦν «Τρίακρον», ἢ τὸ τέμμα τῆς χερσονήσου· τοῦτο συμπεραίνομεν ἐκ τοῦ Πολυάν. Στρατηγ. Γ' 61 «Ἀλέξανδρος, Πάνορμον πολιορκούντος Λεωσθένους... διέπεμψεν ἐπὶ ἀκατίου νύκτωρ πρὸς τοὺς ἔνδον στρατιώτας, ὅπως... πρὸς τῷ πρότερον αἰρομένῳ πυρσῷ δεύτερον ἀνάσχονεν τοῖς ἐν Μαγνησίᾳ, κάκεινοι τοῖς ἐν Παγασαῖς... οἱ δὲ πολιορκούμενοι τοὺς πυρσούς ἀνέσχον»· ἐνταῦθα δὲν νοεῖται βεβαίως ἡ χώρα, ἀλλ' ἢ ἡ ἄκρα, ἢ ἡ θέσις, ἦτοι ὁ νῦν «Φανός» καὶ τὰ κατ' αὐτὸν ὑψώματα· ἀλλ', ἐπειδὴ ταῦτα ὀλίγον ἀπέχουσι τῶν Φεραϊκῶν Παγασῶν, καὶ ἡ ἀναγγελία ἠδύνατο νά γένηται δι' ἰσπείως ταχύτερον καὶ ἀσφαλότερον, εἰκόλομεν ὅτι ἐν τῷ ἄνω χωρίῳ νοεῖται ὁ ὑπερὸ τὸ στενωπὸν σημεῖον τῆς χερσονήσου Μαγνησίας ὑψούμενος βουνός, ὅστις καὶ κατόπιν ἐχρησίμευσεν ὡς σταθμὸς φρικτωριῶν, ἐλέγετο δὲ εἰδικῶς Τισαῖον ὄρος (βλ. κάτω σελ. 86).

Τούτων ἄρα ἔνεκα τῶν μετατοπισμῶν καὶ πολυωνυμιῶν δὲν εἶναι ἄπορον διὰ τί ὁ Πλίνιος, ὅστις ἄλλως ἐγραφε ταχέϊαν γεωγραφικὴν σύνοψιν τῶν πόλεων καὶ χωρῶν, καὶ δὲν εἶχεν οὔτε λόγον οὔτε χρόνον οὔτε τόπον νά ἔξακριβοῖ καὶ νά ἀναγράψῃ λεπτομερέστατα τὰ καθ' ἕκαστον, ἐταύτισε τὰς Παγασάς μετὰ τῆς Δημοτριάδος, ὡς εἶπομεν ἄνω σελ. 68· ἠδύνατο ἐπίσης ἀληθῶς νά ταυτίσῃ αὐτὴν καὶ πρὸς τὴν Μαγνησίαν πόλιν ἢ θέσιν· ὧφειλεν ὅμως νά διακρίνῃ, ἀφ' οὗ πόλεις ἦρίθμει, τὰς δύο ἐγγύς ἀλλήλων, διαφόρους καὶ δι' ἰδίου τειχισμοῦ εὐδιακριτῶς κεχωρισμένας ἐν τοῖς χρόνοις αὐτοῦ πόλεις.

Ἀπὸ δὲ τῆς κτίσεως τῆς Δημοτριάδος αἱ Φεραϊκαὶ αὐταὶ Παγασαὶ συνοικισθεῖσαι εἰς αὐτήν, δὲν ἐξέλιπον μὲν ὅλως, διετηροῦντο ὅμως ὡς κόμη⁴ τῆς πρώτης, μικρὰν ἔχουσα σημασίαν, καίπερ μεγάλην ἔκτασιν· διὸ οὐδεὶς οὐδὲ τῶν συγγραψάντων λεπτομερεῖς ἱστορίας ἀπὸ τῆς κτίσεως τῆς Δημοτριάδος ἀρχαίων συγγραφέων, οὐδὲ τῶν μετέπειτα Βυζαντιανῶν τις ἀναφέρει τὰς Παγασάς ταύτας· ἔκτοτε μόνον ἐν ψηφίσματι τῶν Δημοτριάων⁵ ἐκδοθέντι ἐν τοῖς ὀλίγον μετὰ τὸ 200 π. Χρ. χρόνοις, ἀναγράφεται τις τῶν ἀρχόντων τῆς πολιτείας αὐτῶν Παγασίτης, δηλῶν τὴν ὑπαρξίν αὐτῶν τὸ τελευταῖον· διότι σαφῆς ἀπόδειξις τοῦ ὅτι ἐνώρις θὰ ἐξέλιπον ὅλως σχεδὸν αἱ Φεραϊκαὶ Παγασαὶ καὶ ὡς κόμη λόγου ἄξια, εἶναι ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ υἱοῦ τοῦ στρατηγοῦ τούτου ὡς Δημοτριάως ἐν τῷ ἑτέρῳ τῶν σημειωθέν-

³) Οὐδαμῶθεν εἶναι παραδεδομένον ὅτι ἐν Μολοσσίᾳ ὑπῆρχεν Ἰωλικός· ἀλλὰ καὶ ἂν ὑπῆρχε, λίαν δυσχερῶς θὰ παρεδεδόμεθα ὅτι ἐτελειτό ποτε ἐκεῖ «ὁ ἐπὶ Πελία ἀγών», ἔνεκα τῶν προειρημένων ἐν σελ. 76 καὶ σημ. 4.

⁴) Ἐκ τοῦ Πολυάνου, β. Δημοτριάς, φαίνεται ὅτι σημαντικωτάτη τῶν κομῶν τῆς Δημοτριάδος παρέμεινεν ἡ μάλιστα λογίζεται ὑπ' αὐτοῦ ὡς ἱστορικῶς γνωριμωτέρα, ἢ Ἰωλικός.

⁵) Μόνον παρὰ τῷ Νικηφόρῳ σελ. 46 καὶ 89 (στερεογ.) εἶρομεν ἀναφερομένην Μαγνησίαν ὡς πόλιν μᾶλλον ἢ χώραν· ἀλλ' οὐδὲν πρὸς τοιοῦτον συγγραφέα.

⁶) IG IX² 1108· 1109· εἰς τῶν στρατηγῶν εἶναι ὁ Αἰτωλίων Δημοτριάων Παγασίτης.

των ψηφισμάτων· καὶ ἡ παρατηρηθεῖσα δὲ σπάνις τῶν κατ' αὐτὴν ἐρειπίων (βλ. ἄνω σελ. 67 καὶ Ἀρχ. Ἐφημ. 1914 271) καὶ ὁ Στράβων δηλοῖ διὰ τῆς ἀναφορᾶς τῆς συστολῆς αὐτῆς ἤδη τῆς Δημητριάδος ἐν τοῖς ἑαυτοῦ χρόνοις, περὶ τῆς ἐκλείψεως τῶν Φεραϊκῶν Παγασῶν ἀπὸ τοῦ 200 - 100 π. Χρ.

Τὰ δὲ τείχη τῶν Παγασῶν τούτων θὰ ἐκρημνίσθησαν, ἐπίτηδες πιθανῶς μετὰ τῶν τῆς Δημητριάδος, οὐδ' ἐπεσκευάσθησαν ποτε μετὰ ταῦτα.¹⁾ νεκροταφεῖα δὲ τῶν Φεραϊκῶν Παγασῶν διεκρίναμεν ἔξω τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς παρὰ τι φρέαρ, νῦν «Πλατανάκι» λεγόμενον, ἐκατέρωθεν αὐτοῦ ἐν δεξιᾷ τῆς εἰς Ἀλμυρὸν ἀμαξιτοῦ ἐπὶ τῶν ῥιζωμάτων τοῦ ὄρους, ὑπὲρ τὸ «Λιγαρόρεμα», καὶ πρὸς τὰ κράσπεδα τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Ἡλίου, ἐνθα ὁ τρίτος ἀνασκαφεὶς μέγας πύργος (εἰκ. 97). Τὰ δύο τελευταῖα ἐξετείνοντο βεβαίως πρὸς τὴν θέσιν «Καλύβια», ὄντος προσφύρου τοῦ ἐδάφους πρὸς ταφὴν. Ἐτερον νεκροταφεῖον φαίνεται ὑπάρχον κατὰ τὸ Ε' τῆς εἰκ. 100²⁾ διελθόντος ὁμοῦς μετέπειτα ἐντεῦθεν τοῦ τείχους τῆς Δημητριάδος, ἐδιχοτομήθη τὸ νεκροταφεῖον τοῦτο, πολλῶν μὲν τῶν τάφων αὐτοῦ περιληφθέντων ἐντὸς τῆς νέας ταύτης πόλεως, πλείστον δὲ ἀναμιγέντων μετὰ τῶν κατόπιν ἔξω τῶν τειχῶν τῆς Δημητριάδος ταφέντων κατοίκων αὐτῆς. Καὶ πρὸς τὴν ἀκτὴν δ' ἔξω τοῦ μακροῦ τείχους, περὶ οὗ βλ. ἄνω σελ. 66 καὶ 68 σημ. 3 καὶ 4, θὰ ἔθαψαν βεβαίως οἱ Παγασαῖοι οὗτοι, ὡς μετέπειτα καὶ οἱ Δημητριάδαι, τοῦ χρόνου κειμένου ἐπίσης ἔξω τῶν τειχῶν καὶ τῆς πόλεως ταύτης πρὸς τὸν πέμπτον καὶ πρῶτον ἀνασκαφέντα μέγαν πύργον (πρβ. εἰκ. 40³⁾ 95⁴⁾ 96⁵⁾ 97).

Ὅτως ἄρα λύεται καὶ τὸ ζήτημα τῆς εὐρέσεως στηλῶν

ἐντετειχισμένων ἐν τοῖς ἐπισκευασθεῖσι πύργοις τῆς Δημητριάδος, φερουσὸν ἐπιγραφὰς ἐμφανῶς προγενεστέρων χρόνων τῆς κτίσεως αὐτῆς· αὗται εἶναι στηλαὶ Παγασῶν, τὰ πολλὰ πτωχὰ καὶ μὴ διατηροῦσαι πολυχρόμους παραστάσεις ἢ ταινίας, εἰ μὴ τινα ἔχῃ φυσικῶ τῶ λόγῳ, ἀφ' οὗ παρέμειναν ἐκεῖ ἐπὶ μακρότερον χρόνον ἐκτεθειμένα εἰς τὸ ὑπαίθριον· αἱ δὲ πλείσται καὶ ἄρισται ἀπομένουσαι ὡς στηλαὶ Δημητριάδος· οὗτος εἶναι ὁ λόγος, δι' ὃν τότε τὸ ἔργον ἐπιγραφεῖ γραπτὰ στηλαὶ Δημητριάδος—Παγασῶν.

Εὐθρομὸν ὁμοῦς καὶ κατὰ τὴν Δυσμικὴν πλευρὰν τῶν Φεραϊκῶν Παγασῶν εἰς τι ἐπίπεδον διάστημα, καλούμενον νῦν «εἰς τοῦ Μπελεργίνου», ἐκατέρωθεν τοῦ ποταμίου «Λιγαρόρεμα», νεκροταφεῖον⁶⁾ μὴ ἀναμιγνέν πρὸς τι τῆς Δημητριάδος, ὡς λιάν μακρὰν ἐντεῦθεν διερχομένων τῶν τειχῶν αὐτῆς· ἀλλὰ δὲν ἀνεσκάψαμεν αὐτό· εὐρέθη δ' ἐνταῦθα ὑπὸ τινος χωρικοῦ καὶ ἤχθη εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου στηλὴ μαρμαρίνη, φέρουσα παραστάσιν ἀνάγλυφον, ἰκανῶς ἐφθαρημένην, χρόνων προγενεστέρων πιθανῶς τῆς κτίσεως τῆς Δημητριάδος.

Ὅτω λοιπὸν ἡ κατανομή τῶν ἤδη ὑψωμένων καὶ περαιτέρω εὐρεθησομένων ἐπιγραφῶν ἀνά τοὺς τόπους τούτους εἶναι ἀναγκαῖον νὰ τελεσθῇ κατ' ἄλλας τάξεις, ἀνταποκρινόμενας πρὸς τὴν ἀλήθειαν καὶ ἀκριβῶς πρὸς τὰς θέσεις τῆς εὐρέσεως ἐκάστης· θὰ καταγράψωμεν δὲ αὐτὰς οὕτως ἐν τῇ συνεχείᾳ τῆς ἐκδόσεως τῶν ἡμετέρων Θεσσαλικῶν ἐπιγραφῶν, ὧν ἤδη ἐδημοσιεύσαμεν διακοσίας μὲν ἐβδομήκοντα ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημ. 1910-1915 καὶ τῇ Revue de Philologie 1911, περὶ τὰς διακοσίας δ' ἐν τοῖς ἡμετέροις Θεσσαλικῶς Μνημείοις 1909, καὶ περὶ τὰς ἑκατὸν ἀνά τὰ Πρακτικὰ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρίας 1907-1912.

3) Ἱστορία τῆς Δημητριάδος προσηρμοσμένη πρὸς τὰ περιωθέντα μνημεῖα.

(Παρένθετοι πίνακες Α' Ζ' Η')

Περὶ τοῦ ἀκριβοῦς χρόνου, καθ' ὃν ἐκτίσθη ἡ Δημητριάς, δὲν εἶναι τι διαρρηδὴν παραδεδομένον· ἀλλὰ πρὸ τοῦ ἔτους 294 π. Χρ. δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκτελέσῃ ὁ Δημήτριος τοιοῦτον ἔργον καὶ ἀληθῶς μὲν τῷ 302 π. Χρ., πολεμήσας πρὸς τὸν Κάσσανδρον, ἠμποδίσεν τὸν ὑπ' αὐτοῦ ἐπιχειρούμενον συνοικισμὸν τῶν Φθιωτῶν Θηβῶν, ἀπέδωκε δὲ τὴν ἐλευθερίαν ταῖς ἀπὸ Κρημαστῆς Λαορίσης μέχρι Φερῶν πόλεσιν⁷⁾, ὡς ὀλίγῳ πρότερον ἐπραξεν ἐν τῇ Νοτίῳ Ἑλλάδι, κυρίως πρὸς μείωσιν τῆς δυνάμεως τοῦ Κάσσανδρου· ἀλλὰ, μετακληθεὶς ἐσπευσμένως ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ εἰς Ἀσίαν, ὑπογράφας συνθήκην, καίπερ ἀνίσχυρον οὔσαν ἄνευ πολέμου, ἀνεχώρησεν⁸⁾.

Ὁ δὲ Κάσσανδρος ἀνακατέλαβε μὲν τότε τὰς προειρημένους πόλεις,⁹⁾ ἐξετέλεσε δὲ καὶ τὸν συνοικισμὸν, συναγαγὼν εἰς Φθιώτιδας Θήβας ἐκ τῶν πλησιοχώρων βεβαίως πόλεων καὶ κωμῶν κατοίκους, ἐξ Ἀντιρῶνων¹⁰⁾ δήλον ὅτι, Πτελεοῦ

¹⁾ Ἄλου, (Ὁρμενίου), Ὁρχομενοῦ, Φυλάκης, Πυράσου κλ., πάντως δὲ θὰ διεκόλυσε διάπειραν πρὸς κτίσιν πόλεως ὑπὸ τοῦ Δημητρίου, καὶ ἂν ἐγένετο τις τότε· διότι ὁ Δημήτριος, προσκληθεὶς ὑπὸ τῶν Φεραίων καὶ δίδων ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ ταύτῃ τὴν σπουδαιότητα τῶν Φεραϊκῶν Παγασῶν, ἐσκέφθη ἀναμφιβόλως ἔκτοτε νὰ ἐπιχειρήσῃ τὸ ἔργον τῆς κτίσεως σημαντικῆς ἐκεῖ πόλεως, ἴσως δὲ καὶ ἠρξάτο προκαταρκτικῶν τινων πρὸς τοῦτο ἐργασιῶν.

²⁾ Ἀπὸ δὲ τοῦ 302 π. Χρ., καταλυθέντος τοῦ βασιλείου τοῦ Ἀντιγόνου καὶ φονευθέντος τοῦ πατρὸς, μόλις διέσφξεν ἑαυτὸν ὁ Δημήτριος· τῷ δὲ 294 π. Χρ., παραλαβὼν τὸ βασίλειον τῆς Μακεδονίας καὶ μετ' αὐτοῦ τὴν Θεσσαλίαν,

⁷⁾ Τὰ τείχη τῶν Φθιωτῶν Θηβῶν (βλ. Πρακτικὰ 1908 168-169, ἐνθα ἀντὶ Ε' γραπτέον Δ' π. Χρ. ἑκατ.) καὶ τὰ νομίματα αὐτῶν βεβαίως τὸν συνοικισμὸν ἐπ' αὐτῶν παρίσταται ἡ Δημήτριος, πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Ὁμήρου ἤδη μνημονομένου Δημητρίου, ἱεροῦ αὐτῆς ἐν Πυράσῳ, ὁ Προτεσίλαος τῆς Φυλάκης, τοῦ Ἀντιρῶνος καὶ Πτελεοῦ καὶ τι μονογράφημα ΑΧ, ὅπερ δηλοῖ τὸν Ἀχιλλεὺς τῆς Ἄλου ἢ τοὺς Ἀχαιοὺς· οὕτω τὰ ἐν τῇ ἄνω σημ. 1 δι' * σημειωθέντα ὀνόματα δέονται διορθώσεως· Ἀντιρῶνες ἐλέγετο πληθυντικῶς ὁ Ἀντιρῶν περὶ τὸ 20 μ. Χρ.; βλ. Στράβ. Θ' 432 7. Τὸ Ὁρχομενὸς καὶ Ὁρμενος· Ὁρμενίων ἠδύνατο νὰ συμπέσωσιν· ἀλλ' ὁ Πίν. Ν. Η. Δ' 8 (15) λέγει in Thessalia autem Orchomenus Minyius· ἐπειδὴ ἀναφέρει καὶ τὸ Ὁρμενιον περαιτέρω, δὲν δύναται τις νὰ ἀποκρίσῃ τὴν ὑπαρξὴν κατὰ τὴν Ἀχαϊκὴν Φθιώτιδα ἢ τὴν πλησιοχώρον Μαγνησίαν πόλιν τινός, Ὁρχομενοῦ λεγομένης ὁμωνύμως τῷ Βοιωτῷ κλ.

⁸⁾ Πλούτ. ἔ. ἀ. 20¹⁾· «Δημήτριος δὲ μετὰ Μακεδονίαν καὶ Θεσσαλίαν ἦν παρεληφθὸς· μετ' αὐτῆς νοεῖται καὶ ἡ Μαγνησία βεβαίως· βασιλεὺς ἀνηγορεύθη ἐν Λαορίῳ, μετὰ τὸν φόνον τοῦ Ἀλεξάνδρου» πρβ. Πλούτ. ἔ. ἀ. 21²⁾ καὶ 22³⁾· «ἐκείνιν ἀνηγόρευσαν βασιλέα Μακε-

¹⁾ Βλ. κάτω τὸ ἐδάφ. 4.

²⁾ Βλ. Πρακτικὰ 1909 139.

³⁾ Λιόδ. Κ' 110 «μετὰ δὲ ταῦτα *Πυρῶνας μὲν καὶ Πτελεῶν προσηγάγετο, *Λιόν δὲ καὶ Ὁρχομενὸν μετωικίζοντος εἰς Θήβας Κάσσανδρου διεκόλυσε μετοικισθῆναι... τῶν Φεραίων ἐπικαλεσάμενον... τὴν ἄκραν ἐκπολιορκήσας... τὴν ἐλευθερίαν ἀποκατέστησεν»· βλ. κάτω σημ. 6.

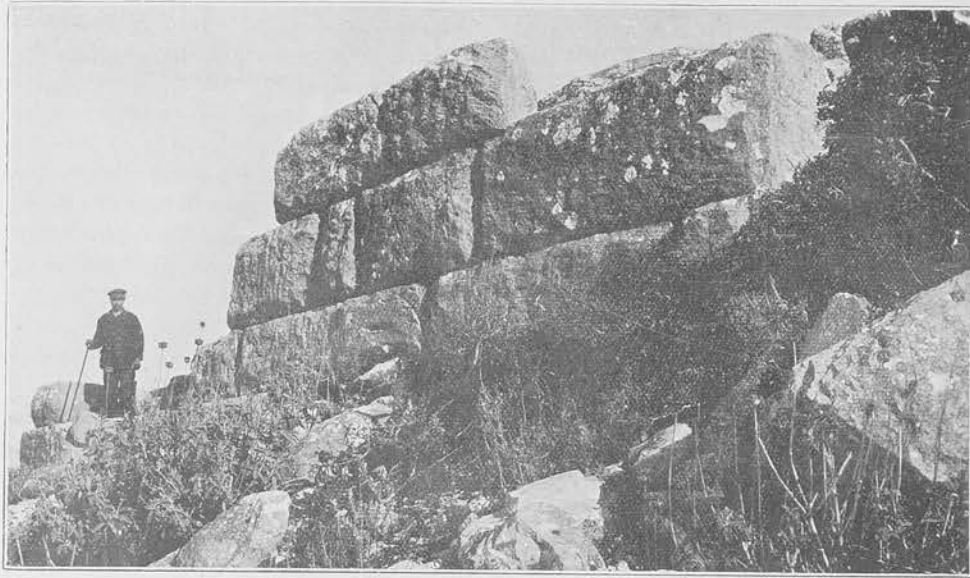
⁴⁾ Λιόδ. Κ' 111 «πρὸς μὲν Κάσσανδρον διαλύσεις ἐποιήσατο... ἐγγράπτο γὰρ... καὶ τὸς Ἑλληνίδας πόλεις ἐλευθέρως ὑπάρχειν... ἀνήχθη τῷ στόλῳ καὶ... κατέπλευσεν εἰς Ἐφεσον»· Πλούτ. β. Δημήτρι. κη' «τῶν βασιλέων ἀπάντων συνισταμένων ἐπὶ τὸν Ἀντιγονον... ἀπῆρξεν ὁ Δημήτριος ἐκ τῆς Ἑλλάδος».

⁵⁾ Λιόδ. Κ' 112 «Κάσσανδρος μετὰ τὴν ἀπαλλαγὴν τὴν Δημητρίου τὰς μὲν κατὰ τὴν Θεσσαλίαν πόλεις ἀνεκτήσατο».

ἦτο εὐλογον νὰ ἀρξῆται τοῦ ἔργου, ἐκπληρῶν παλαιῶν πόθων αὐτοῦ, τὸ νὰ διαμείνη ἐν τῇ κυρίῳ Ἑλλάδι δριστικῶς, ἦν προετίμα τῶν Ἀσιατικῶν κτήσεις καὶ ἰσχυρῶς ἠγάπα,

τῆς Δημητριάδος ἀπὸ τοῦ ἔτους 294 π. Χρ. καὶ ἐντὸς ἐνὸς ἢ δύο ἐτῶν γενομένην.

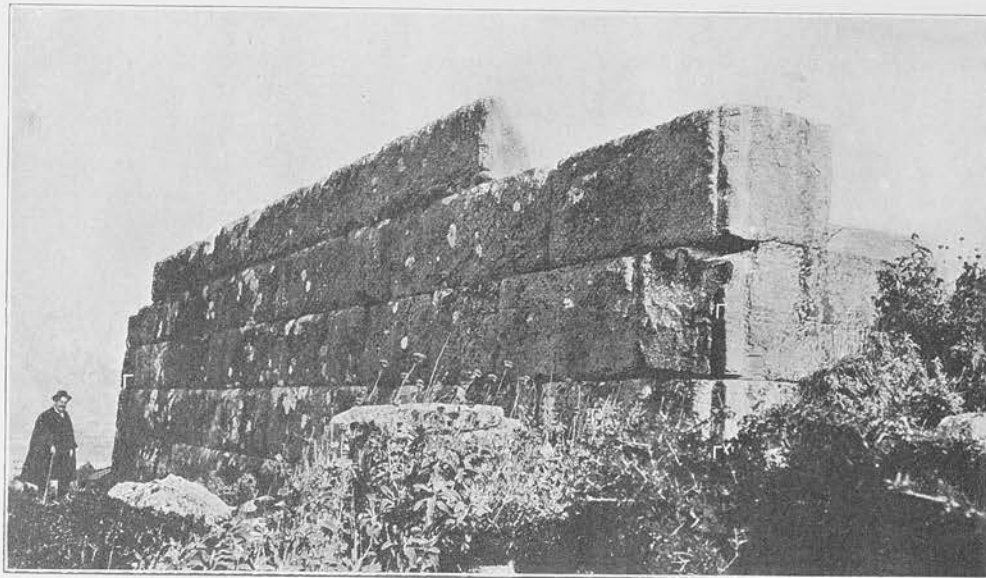
Καὶ ἡ μὲν ἐκλογή τῆς θέσεως καὶ ὁ καθορισμὸς τοῦ

Εἰκὼν 98. Πύργος τῆς Δημητριάδος ἐπὶ τοῦ ὄρους ὑπὲρ τὰς πηγὰς (πρὸς εἰκ. 92 τὸ ΤΑ' καὶ εἰκ. 101 τὸ Γ): χαρακτηρίζεται τὸ τοῦ Δημητρίου γενναῖον τῆς ἐργασίας ἐν τῇ τοιχοδομίᾳ.

ἄτε ἀείποτε φιλοῦμιος πρὸς τὸ Ἑλληνικὸν διακείμενος.¹ Ὅτι δὲ ταχέως θὰ ἐπερατώθη ἡ κτίσις καὶ ὁ συνοικισμὸς τῆς πόλεως, ἀποδεικνύουσι τὰ κατόπιν γεγονότα, μὴ ἐπιτρέψαντα

διαγράμματος τῶν τειχῶν καὶ ἡ κτίσις αὐτῶν καὶ τῶν πύργων εἶναι ἀντίξια τῆς πεφημισμένης στρατηγικῆς καὶ ἀρχιτεκτονικῆς ἐτι δεινότητος τοῦ Δημητρίου· τῆς δ' ἐργα-

Εἰκὼν 99. Ὁ μεγαλοπρεπὴς πύργος τῆς Δημητριάδος, «Παλάτι» κοινῶς λεγόμενος (πρὸς εἰκ. 45 τὸ Σ καὶ εἰκ. 101 τὸ Π), χαρακτηρίζων τὴν ἰσοδομικότητα τοῦ ὄψους. Γ καὶ Γ' = βαθεῖαι λαξεύσεις τῶν γωνιῶν αὐτοῦ.

τῷ Δημητρίῳ νὰ ἀγῆ ἡσυχίαν, ἐνεκα μάλιστα τῶν Θηβαίων, τοῦ Λυσιστάχου καὶ τοῦ Πύρρου. Λογιστέον ἄρα τὴν κτίσιν

δόνων καὶ παραλαβόντες εὐθὺς κατήγον εἰς Μακεδονίαν». Ὁρθότατα ἄρα ὁ Ἡρόδοτος λέγει ἐν Α' 58 «Δημητριάς· πόλις Θεσσαλίας ἀπὸ Δημητρίου βασιλεύσαντος (ἐνν. τῆς Μακεδονίας)· τοῦτο παραλαβὼν Στέφ. ὁ Βυζάντιος, διέστρεψε διὰ προσθηκῶν ἀνοήτων, περὶ ὧν βλ. ἄνω σελ. 68 σημ. 3. Εὐθὺς δὲ ἀπὸ τοῦ ἔτους τούτου κατέστησεν ὁ Δημήτριος ὀρμητήριον τὴν Θεσσαλίαν ἐν γένει, τάξας ἐν αὐτῇ μυρίους ὀπλίτας καὶ χίλιους ἵππους καὶ τὰς ἐλεφάντας (τὴν περιφρημὸν μάλιστα)· πρὸς Πλούτ. Ἐ. ἄ. μ'· εὐνόητον εἶναι ὅτι μέγα τμήμα τῆς δυνάμεως ταύτης θὰ παρέμεινεν ἐν τῇ νεοσυστάτῳ Δημητριάδι.

¹) Πρὸς. Ἀνθ. Κ' 102· Πανσ. Α' 25 6.

σίας ἢ ταχύτης καὶ ἡ σπουδὴ καταφαίνεται ἐν τε τῇ κατασκευῇ αὐτῇ τοῦ περιβόλου, περὶ ἧς εἵπομεν ἄνω σελ. 12-13 τὰ δέοντα, καὶ ἐν τῇ διακοσμήσει τοῦ ἐσωτερικοῦ τῆς πόλεως, ἧς τὸ θέατρον διατηρεῖ ἐτι σαφῆ ἴχνη τῶν διὰ πλίνθων ὁμίαν πεποιημένων ἀναλημμάτων²· ὅτι ὁμοῦ ἐπεβλέπετο πανταχοῦ αὐστηρῶς ἡ ἐργασία καὶ ἐξετελείτο ἀρίστα ἡ τοιχοδομία, ἀποδεικνύει ἡ καὶ νῦν ἐτι ἐμφανὴς τελειότης τῶν τειχῶν, καὶ μάλιστα ἡ στερεότης τῶν πολυαριθμῶν καὶ μεγαλοπρεπῶν πύργων (εἰκὼν 98· 99).³

²) Βλ. Πρακτικὰ 1912 158.

³) Ὁ Δημήτριος ἐτείχισε καὶ τὸν ἐν Ἀθήναις νῦν λεγόμενον λόφον τοῦ Φιλοπάππου, ὡς λέγει ὁ Πανσ. Α' 25 8· πρὸς τὸ ὑπ' αὐτοῦ

Μόνον κατὰ τὴν Νοτίαν πλευρὰν τοῦ περιβόλου, ἀπὸ τῆς Φεραϊκῆς πόλεως μέχρι τῆς κορυφῆς τοῦ ὑπὲρ τὴν πεδιάδα καὶ τὸν τέταρτον μέγαν πύργον (βλ. ἄνω σελ. 38-40) κειμένου βουνοῦ, παρατηρήσαμεν διαφορὰν τινα τειχισμού, ὄντος ἐπὶ τὸ διάστημα τοῦτο ἀτελέστερον ἐκτισμένου τοῦ τείχους καὶ διὰ μικροτέρων ἐν τοῖς ὑποκάτω δόμοις λίθων (εἰκ. 100), ἐφ' ὧν ὁμοῦ ἐπίκεινται μεζζονες λαξευτοί, κατὰ τὸν ῥυθμὸν τοῦ λοιποῦ περιβόλου τεθειμένοι· τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ἀπόδειξις τοῦ ὅτι τὸ τεῖχος τοῦ Δημητρίου ἔβη ἐπὶ τι διάστημα ἐπὶ προγενεστέρου, ὅπερ μετὰ πύργων διήρχετο ἐκεῖθεν, ἀποτελοῦν τὴν Βόρειον πλευρὰν τοῦ περιβόλου τῶν Φεραϊκῶν Παγασῶν, καθ' ἃ εἶπομεν ἐν τοῖς ἄνω σελ. 66· ταῦτα ἐπισκευάσεν ὁ Δημήτριος καὶ συνεπλήρωσε κατὰ τὸ ἔλλειπον ἢ κακῶς ἔχον.

Οὕτως ἐρμηνεύεται ἡ διαφορὰ τοῦ ῥυθμοῦ ἐν τῇ τειχοδομίᾳ, ἣν ὀρθῶς παρατήρησεν ὁ Wace,¹ καθορίσας τρεῖς:

Εἰκὼν 100. Ἐρείπια τείχους τῶν Παγασῶν, ἐφ' ὧν ἐπέβησαν τὰ τῆς Δημητριάδος. T-T=ἡ διεύθυνσις τοῦ κοινῆς τείχους· Π=ερείπια πύργου τῶν Παγασῶν, ἐπισκευασθέντος ὑπὸ τοῦ Δημητρίου· E=τὰ ἔσω τῆς Δημητριάδος, ἔξω δὲ τῶν Παγασῶν, εὐάριστος πρὸς ταφῆν· E=τὰ ἔσω τῶν Παγασῶν, ἔξω δὲ τῆς Δημητριάδος, ὁμοίως.

α' τὸν ἀρχαϊκόν, β' τὸν τῆς Δ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, γ' τὸν ὄψιμον Ἑλληνιστικόν λογιστέον ὁμοῦ νῦν ἀρχαϊκὸν μὲν, ἤτοι τῆς Ε' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, τὸν μνημονευθέντα τῆς Νοτίας πλευρᾶς τοῦ κοινῆς τῆς Δημητριάδος καὶ τῶν Παγασῶν τείχους, δευτέρου δὲ τὸν ἐν τῷ μεγάλῳ περιβόλῳ τοῦ Δημητρίου, τὸν ἀρχὸν τῆς Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, οὐχὶ τῆς Δ', ὡς ὁ Wace ὀρίζει πρὸς εἰκ. 98· 99 τρίτον δὲ τὸν ἐν τοῖς ἐπισημειωμένοις ἢ ἐπισκευασμένοις πύργοις, περὶ ὧν βλ. κάτω ἐδάφ. 4. Ὅριστέον δὲ καὶ δ' ῥυθμὸν, τὸν ἐνδεικνύμενον ἐν τῷ ἐσωτερικῷ πρώτῳ πύργῳ, ἐν εἰκ. 12· 14· 16· 17· 19· 20· 59 (ἄνω) 67· 68· 69 καὶ πον. κατὰ τὴν Ἀνατολικὴν πλευρὰν ὑπὲρ τὸν νῦν «Φανὸν» καὶ τὴν βραχὴν παραλίαν μόλις διακρινόμενον, ὄντα τῆς Δ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος, ὡς ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Β' πιθανότατα ποιηθέντων τῶν κατὰ τὰ σημεῖα ταῦτα μονήρων καὶ ἀτελῶν ἀπομεινάντων τειχισμῶν, καθ' ἃ ὑποπτεύσαμεν ἐν τοῖς ἄνω σελ. 81.

Περίεργον ὁμοῦ εἶναι τὸ ὅτι ὁ Δημήτριος οὔτε ἐπιήρξην οὔτε ἄλλως ἐνίσχυσε τὸν μέγαν καὶ στρατηγικώτατον λόφον, ἐφ' οὗ κείται ὁ πρώτος ἀνασσαφεὶς μέγας πύργος

ἐν γένει δὲ παρατηρήσαμεν καθ' ἅπασαν τὴν ἐντεῦθεν Ἀνατολικὴν πλευρὰν τοῦ περιβόλου (εἰκὼν 102· 104) ὅτι τὸ τεῖχος καὶ οἱ πύργοι εἶναι ἀσθενέστεροι· τοῦτο δεικνύει ὅτι ὁ Δημήτριος δὲν προσέβλεπε προσβολὰς τῆς πόλεως τοσοῦτον ἰσχυρὰς ἀπὸ θαλάσσης, ὅσον ἀπὸ τῆς ξηρᾶς· διὸ τὸν μὲν πύργον τοῦτον, ποιηθέντα πιθανῶς τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ Β', ἀφήκεν ὡς εἶχε, μόνον ἴσως διὰ πλίνθων ἐπισκευάσας καὶ συμπληρώσας αὐτόν, ἐσωτέρω δὲ τοῦ ὄλου λόφου ἐποίησε καμπὴν τοῦ τείχους² οὕτως, ὥστε νὰ μείνῃ ὁ λόφος ὡς ἰδιαίτερα τις ἐξωτερικὴ καὶ συναφῆς τῇ πόλει ἀκρόπολις, ἢ τετάρα τῆς Δημητριάδος αὐτῆ οὔσα, ἣν δυνάμεθα πρὸς διάκρισιν νὰ ἀποκαλῶμεν παράκιον ἀκρόπολιν.

Διότι καταριθμήσαμεν ἤδη πρώτῃ μὲν τὴν ἄνω ἀκρόπολιν, συναφῆ τῇ πόλει καὶ δι' ἰδίου ἰσχυροτάτου τείχους καὶ πύργων περιορισμένην, περὶ ἧς βλ. ἄνω σελ. 42 καὶ εἰκ.

5· 24· 45 καὶ 101, δευτέραν δὲ τὴν ἐντὸς τῆς πόλεως μέσην ἀκρόπολιν, ἔχουσαν πανταχόθεν ἴδιον ἰσχυρὸν περιβόλον ὀρθογωνίου σχήματος, ἀλλ' ἄνευ πύργων, ὑπὸ τοῦ Δημητρίου ποιηθεῖσαν, ὡς εἶπομεν ἄνω σελ. 14-15; 80 καὶ εἰκ. 24· 40· 42· 47· 94, τρίτην δὲ ὁμοίως τῇ μέσῃ τετειχισμένην καὶ πρὸς τὸ τετράγωνον ἀποκλίνουσαν, τὴν κάτω ἀκρόπολιν ἢ διπλὴν ἀγορὰν, κατὰ τὸ μέσον πον. τῆς πόλεως κειμένην, περὶ ἧς βλ. τὰ προειρημένα ἐν σελ. 15 καὶ εἰκ. 3· 6. Εἶναι ἄρα καταφανὴς ὁ σκοπὸς τοῦ ἰδρυτοῦ τῆς πόλεως ταύτης, τοῦ νὰ ποιῆσῃ ἰσχυροτάτον καὶ μέγα ὀρμητήριον ἀπόρθητον, προωρισμένον νὰ ἀντίστη εἰς συνεχεῖς καὶ μακροχρονίους πολέμους.

Μόνον λοιπὸν οὕτω τειχισθεῖσα πόλις ἠδύνατο πράγματι καὶ ἄνευ ὑπερβολῆς νὰ ἐπονομασθῇ, μετὰ τῆς ἐν αὐτῇ φρουρᾶς, κλειτὸς πέδη ἐπίδεσμος *compedes* τῆς Ἑλλάδος ὅλης, ἢ τῆς Θεσσαλίας καὶ Αἰτωλίας εἰδικώτερον, ὡς ἀπεκάλεσεν αὐτὴν μετὰ τῆς Χαλκίδος καὶ τῆς Κορίνθου, παλαιότερον τούτων καὶ φύσει ὀχυροτάτων πόλεων, ὁ βασιλεὺς Φί-

ἐν Ζ' 8· 5 ἀναφερόμενον ὅτι αὐτοσχεδῶς ὠκοδομήθησαν ἐπὶ Δημητρίου τὰ τεῖχη τῆς Σπάρτης, εἶναι βεβαίως ἄσχετος ὁ Δημήτριος.

¹) Ἐν Journ. of Hell. Stud. 1906 160-161· βλ. ἄνω σελ. 3 καὶ σημ. 2.

²) Ἡ τοιαύτη διεύθυνσις τοῦ τείχους ἐνταῦθα (εἰκὼν 102· 108 τὸ Κ) δὲν ἐδηλώθη ἐν τοῖς παρενθέτοις πίναξι, διότι ἀργὰ περὶ τὰ τέλη τοῦ ἔτους 1914^{ον} ἐξηκριθῆσα αὐτὴν διατηρεῖται δὲ μόλις, ἀλλ' εἶναι ἐμφανῆς· ἐποιήθη δὲ ὑπὸ τοῦ Δημητρίου, ὡς δηλοῖ ὁ ῥυθμὸς τῆς τειχοδομίας· ὀρθῶς ἄρα ὁ Collignon, περιελθὼν τὴν θέσιν τῷ 1912, χαρακτηρίζει ὡς ἀκρόπολιν ἐν Revue de l'Art 1913 81.

λιπτος ό Ε',¹ έχων βεβαίως ύπ' όφει προγενεστέρας παρεμφερείς παρομοιώσεις τών δύο τελευταίων τούτων πόλεων, έτι δέ τά κλείθρα τών Θερμοπυλών, τās κλήδας τής Κύπρου, τά κέρατα τής Πελοποννήσου, κατά τό Ήλλορικότερον λίαν παρραστατικήν τήν τελευταίαν ταύτην παρομοίωσιν τής Ήθώμης και τού Άκροχορίνθου ύπό Δημητρίου τού Φαρίου, όστις και τήν Πελοπόννησον παρέβαλλεν ούτω πρός βοϋν².

Τήν δέ τειάριην ταύτην παράκτιον άκρόπολιν, έν η και έτέρων οικοδομημάτων ίζη διατηροϋνται (είκ. 102· 108 τó κ-πα), ίδίως δέ τόν έπ' αυτής πύργον, είχομεν ένοορς ύποπτεύσει δυνάμενον νά χαρακτηρισθῆ ως φρουκτώριον, και διη τειχιζμένον³: νϋν δέ, άναγνωρισθείσης τής πόλεως ως Δημητριάδος, δύνανται νά έξημνευθώσιν ίκανά χωρία άρχαίων συγγραφέων, δι' όν αί Παγασαί και η Δημητριάς άναφέρονται ως κεντρικοί σταθμοί πρός ύποδοχην τών δια πυρσών τηλεγραφημάτων, περι όν πολλός λόγος γίνεται ύπό τών άρχαίων και περι μέν τών εις Παγασάς, πιθανώς εις τина

Εις δέ τήν Δημητριάδα άναφέρει ό Πολύβιος ότι άπεστέλλοντο δια πυρσών πληροφορία περι τών κινήσεων τού έχθρου τῷ βασιλεϊ Φιλίππῳ τῷ Β' κατά τό θέρος τού 207 π. Χρ. εκ τού Τισαίου όρους, ένθα συνεκεντροϋντο όμοίως αί ύπό τού Μενίππου έξ όρους τινός τής Εϋβοίας, ύπό τού Πολυράντα έξ έτέρου τής Φωκίδος, και ύπό τών Πελαρηθίων στελλόμεναι: «μετά δέ τών εϋζώνων και τής βασιλικής ίλης εις Δημητριάδα καταλύσας έμενε, παραδοκῶν (τάς) τών έναντίων έπιβολάς, ίνα δέ μηδέν αυτών λανθάνη τών πραττομένων, διεπέμψατο πρός Πελαρηθίους και πρός τούς έπί τής Φωκίδος, όμοίως δέ και πρός τούς έπί τής Εϋβοίας, και παρήγγειλε διασαφείν αυτῷ πάντα τά γινόμενα δια τών πυρσών έπί τό Τισαίον. τούτο δ' έστι τής Θετταλίας όρος, εϋφϋως κείμενον πρός τās τών προειρημένων τόπων περιφάσεις»⁴.

Οϋδεμία δέ θέσις τής Δημητριάδος πρός τήν δια πυρσών συνεννόησιν είναι εϋαρμοστοτέρα τού πρώτου τούτου

Εικόνη 101. Άποπς τής άνω άκρόπολεως τής Δημητριάδος εκ Δυσμών πρός Άνατολάς. Δ-Δ'-Δ''-Δ'''=η διεϋθνοσις τού τείχους τής πόλεως έν βαθεία καμϋλή· Γ=ό έν εικ. 98 πύργος· Π=ό έν εικ. 99 πύργος «Παλάτι»· Ν=η Νήλεια, νϋν «Γορτίσα»· Λ=τό νϋν χωρίον «Άγιος Δωφέντιος»· Ο=τό Όρειόνον.

τών λόφων τούτων τής Άνατολικής η Βορροανατολικής πλευρās, άποστελλομένων τηλεγραφημάτων δια πυρσών⁵ είπομέν τина έν τοις άνω σελ. 82.

¹) Πολύβ. ΠΗ' 45 6 «μεταλαμβάνουσι τās Έλληνικās πέδας παρά Φιλίππου Ρωμαιοί». Αίβ. 32 37 2 ipsum Philippum non contumeliosius quam verius compedes eas Graeciae appellare Πλούτ. β. Τιτ. Ι' «τās πέδας τής Έλλάδος λύειν» ούτω γάρ ό Φίλιππος είώθει τās προειρημένας πόλεις όνομάζειν: φαίνεται πιθανόν ότι Φίλιππος ό Β' έπωνόμασε πρώτος ούτω τήν Χαλκίδα και τήν Κόρινθον πρβ. Στράβ. Θ' 428 15 «καθάπερ και πέδας εκάλει Φίλιππος (ό Β') τής Έλλάδος... επιδέσμονς δ' οί ύστερον προσηγόρευσαν ταύτας τε και έτι τήν Δημητριάδα» και γάρ αυτη παρόδων ην κυρία τών περι τά Τέμπη, τό τε Πήλιον έχουσα και τήν Όσσάν· Άπλιαν. Μακεδ. η' «τās τρείς φρουράς, άς αυτός πέδας εκάλει τής Έλλάδος» Πανσ. Ζ' 7 6 (βλ. άνω σελ. 82).

²) Στράβ. Θ' 428 15 «τών κλείθρων εκνυρίεε τών περι τά στενά» Ηρόδ. Ε' 108 «τήν άκρην, αί καλεϋνται Κληδες τής Κύπρου» Στράβ. Η' 361 8 «τών κροάτων γάρ κρατών καθέξειε τήν βοϋν».

³) Τουαύτα άναφέρει π. χ. ό Πλούτ. β. Πομπ. κδ' «ήν δέ και ναύσταθμα πολλαχόθι περαιτικά και φρουκτώρια τειχιζμένα» πρβ. και Π. Άποστολίδην «αί Παγασαί» σελ. 57· έτερα ησαν τά φρουκτώρια, νϋν φάροι και φανοί, πρός καθοδήγησιν τών ναυσιπλοούτων· τό περι οϋ ό λόγος έχρησίμενε βεβαίως και πρός τούτο, αλλά κύριον σκοπόν είχε πολεμικόν.

⁴) Άπεστέλλοντο εκ Πελαρηθίου εις τήν χερσονήσον Μαγνησίαν, ήτοι εις τό Τισαίον όρος ειδικώς, εκείθεν δέ εις τина λόφον τής παρα-

μεγάλου πύργου (είκων 102· 108): διότι και άποπτα έξ αυτου είναι τά κατά τό Πήλιον και τήν χερσονήσον Μαγνησίαν και τήν Όρθρον καιρία σημεία και ό λιμνη κείται εγγύτατα ούτως, ώστε έν περιπτώσει ανάγκης διασαφήσεως η βοηθείας ηδύνατο νά άποσταλή τάχιστα λέμβος πρός τούς έπί τού Τισαίου· τούτο δέ φαίνεται όν η νϋν καλουμένη Βίγλα (=vigilia) ύπερ τόν όρμον «Χοντή Άμμο» κατά τόν στενόν λαίμον τής άρχής τής χερσονήσου Μαγνησίας, ύψους 730μ., όπερ έπί τι διάστημα άνέβην έν έτει 1906*· άλλ' άγνοών τότε τó χωρίον τού Πολυβίου, δέν ηρεϋνησα λε-

λίας ταύτης τών Παγασών, ίσως εις αυτόν τούτον, περι οϋ ό λόγος, άτείχιστον έπί τού τυράννου τών Φερών Άλεξάνδρου όντα, η προχείρως ύπ' αυτου τειχισθέντα τó πρώτον» βλ. Πολύβ. Στρατ. F' 6 1.

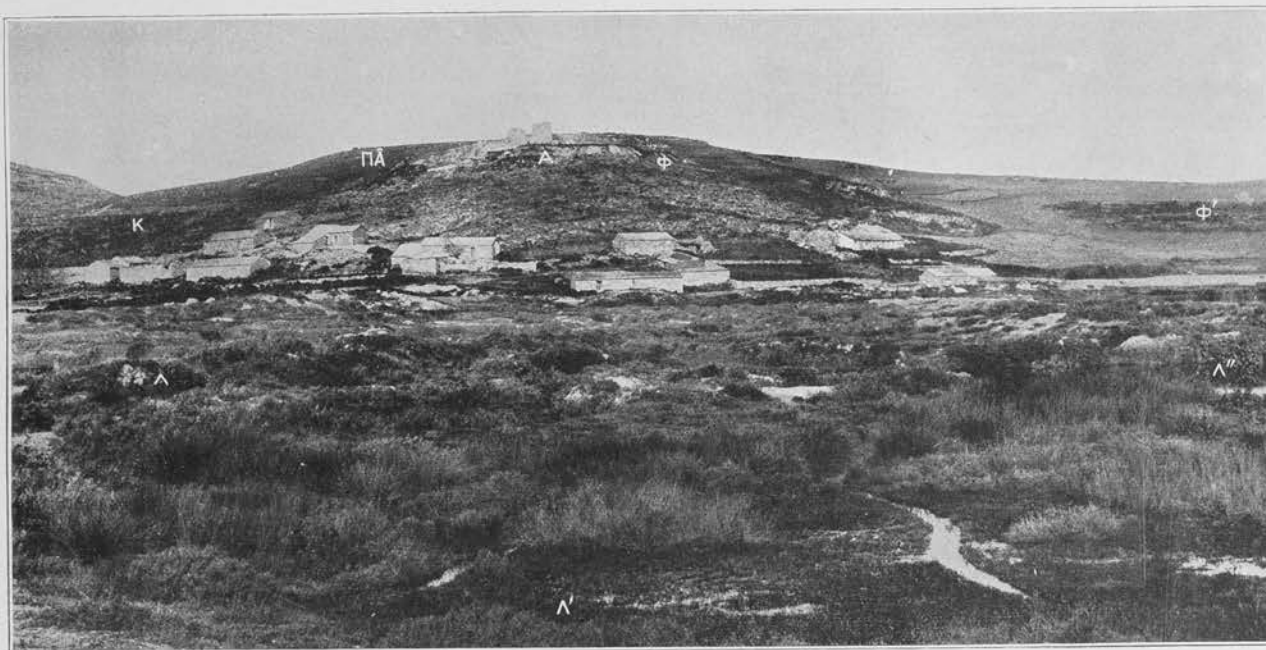
⁵) Έν Γ' 42 6-8· μετέφρασε ταύτα έλευθέρως ό Αίβ. 28 5 16-17 cum cohorte regia Demetriadem sese recipit inde ut ad omnes hostium motus posset occurrere, in Phocidem atque Euboeam et Peparethum mittit, qui loca alta eligerent, unde editi ignes apparerent: ipse in Tisaëo—mons est in altitudinem ingentem cacuminis editi—speculam posuit, ut ignibus procul sublatis signum, ubi quid molirentur hostes, momento temporis acciperet. Η περιγραφή ύπό τού Λιβίου άρμόττει τῇ ύπερ τās Φθιώτιδας Θήβας συνόπτῳ κωνική κορυφή όρους παρά τās Κυνός Κεφαλάς, όπερ νϋν καλεϊται «Σερανηί»· άλλ' αυτη δέν φαίνεται οϋδαμóθεν τής Δημητριάδος· είναι άρα προσθήκη άνωχίς τού Λιβίου η τού Τισαίου περιγραφή (πρβ. εικ. 103 τó Τ), περι οϋ τού μεγέθους οϋδέν άλλως λέγει ό Πολύβιος.

πομερῶς τίνα σημεῖα τῆς Εὐβοίας καὶ Φωκίδος εἰδικότερον διακρίνονται ἐκεῖθεν διότι ἡ Πελαρῆθος εἶναι ἐμφανεστάτη, ἔτι δὲ τὰ ὑπὲρ τὸν Ὀρεὸν ὑψόμενα¹⁾.

Φαίνεται δὲ πιθανώτατον ὅτι καὶ ὁ βασιλεὺς Περσεὺς μετεχειρίσθη τὸν πύργον τοῦτον ὡς φρουρτόριον, ἐπινοήσας μάλιστα ἰδιάζον τι εἶδος πυρσῶν, τὰς *πυρσοουρίδας* ὑπὸ τοῦ Πολυβίου λεγομένας, ὁμοίας ἴσως πρὸς τοὺς νῦν πυρσῶλους, ἦτοι τοὺς διὰ πυρίτιδος λίαν ὑψηλὰ αἰρουμένους πυρσούς· διότι τοιοῦτόν τι δηλοῖ ἡ ἄνω λέξις· ἀλλ' ἀπολομένων τῶν σχετικῶν βιβλίων τοῦ ἱστορικοῦ, ἀπέμεινεν ἡ ἀπλῆ πληροφορία ὅτι «Περσεὺς ὁ Μακεδὼν κατὰ πᾶσαν Μακεδονίαν κατασκευασάμενος πυρσοουρίδας, διὰ τούτων ὀξέως ἐμάνθανε τὰ πανταχῆ γινόμενα»· διὰ τοιούτων τηλεγραφημάτων θὰ εἶδε τὴν κατάλληλον περίστασιν ὁ Περσεὺς νὰ καταστρέψῃ τῷ 169 π. Χρ. σημαντικώτατον μέρος τοῦ ἐν Ὀρεῷ δομοῦντος ἐχθρικοῦ στόλου, καθ' ἃ διηγεῖται ὁ Πλούταρχος ἐν β. *Αἰμλ. θ'*· ὁμοιον κατὰ τοῦ Λεωσθένους στρα-

τῆς ἢ Θεσσαλία καὶ ἡ Νοτιὰ Ἑλλάς, ἠδύναντο δ' ἐξ αὐτοῦ νὰ ὑποστηρίζωνται ταχύτερον καὶ νὰ ἀυξάνωνται αἱ κτήσεις περαιτέρω πρὸς τὴν Μικρὰν Ἀσίαν καὶ τὰς νήσους· οὕτως ἐντεῦθεν κατανοεῖ τις τὸ μέγα ὄνειρον τοῦ Δημητρίου, τὸ νὰ συμπίξῃ κράτος περιλαμβάνον ἅπασαν τὴν νῦν Ἑλληνικὴν Χερσόνησον μέχρι Βυζαντίου καὶ ἅπασας τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου μετὰ τῶν παραλίων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας, δυνάμενον δὲ καὶ πρὸς Ἀνατολὴν νὰ ἐκταθῇ πρὸς τὴν Ἰταλίαν, γινώσκον τῷ Δημητρίῳ οὖσαν, μάλιστα ἐξ ἀναφερομένης²⁾ ἐπιτιμήσεως αὐτοῦ πρὸς τοὺς Ῥωμαίους.

Ἀπὸ καὶ ἀνάκτορον τῶν βασιλείων τῆς Μακεδονίας, ὑπὸ τοῦ Δημητρίου ἴσως τὸ πρῶτον ποιηθέν, δυνάμεθα εὐλόγως νὰ ἀναμένωμεν ὅτι θὰ εὐρεθῇ ἐν Δημητριάδι (βλ. ἄνω σελ. 42) ὁρθῶς δὲ λέγει ὁ Στράβων ὅτι ἡ πόλις αὕτη «καὶ δὴ *ναύσταθμον* ἦν τοῦτο καὶ *βασιλεῖον*³⁾ μέχρι πολλοῦ τοῖς βασιλεῦσι Μακεδόνων», ἦτοι ἀπὸ τοῦ 294-168 π. Χρ.· διότι ὁ τόπος εἶναι τὰ μάλιστα εὐάριστος πρὸς ποίησιν

Εἰκὼν 102. Ὁ κλειστός ἐξωτερικὸς λιμὴν τῆς Δημητριάδος καὶ ὑπερκεῖμενον αὐτοῦ τετελιωμένον φρουρτόριον. Α-Α'-Α''—ὁ λιμὴν, νῦν «Λινοαῖ»· Κ—καμὰτὴ τοῦ τείχους τῆς Δημητριάδος, ἀφίνουσα ἔξω τὸ φρουρτόριον· ΠΑ—ἡ τετάρτη, *παρακίος* ἀκρόπολις τῆς Δημητριάδος· Α—ὁ πρῶτος ἀνασκαφῆς μέγας πυργὸς, ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Β'· τὸ πρῶτον ποιηθεὶς πιθανῶς· Φ-Φ'—τεχνισμοὶ τοῦ βασιλέως Φιλίππου κατὰ τὸν Δημοσθένη.

τήγημα εἶχεν ἐπιτελέσει ἤδη πολὺ πρότερον ὁ Ἀλέξανδρος τῶν Φερῶν⁴⁾.

Οὗτω λοιπὸν ἄριστα περὶ πάντων προέβλεψεν ὁ κτίστης Δημήτριος· διότι τὴν Δημητριάδα ἐκτίξεν ὡς *βασιλεῖον* πόλιν, ἦτοι *regiam exaedificatam*,⁵⁾ ὡς πόλιν πραγματικῶς πρωτεύουσαν, ἐν τῇ καρδίᾳ τοῦ τότε Μακεδονικοῦ κράτους κειμένην, ἄριστον οὖσαν ὀρμητήριον, δι' οὗ ἐξηραφάλλιζετο μὲν ἡ κυριαρχία ἢ ἐπικυριαρχία τῶν περὶξ κτήσεων, ἐπετηρεῖτο

ἀσφαλεστάτων λιμένων, τοῦ ὄλου Πεγασιτικοῦ κόλπου μὴ διαφέροντος μεγάλης λίμνης· ὅτι δ' ἐποίησεν ἤδη ὁ Δημήτριος δύο λιμένας, τὸν ἐσωτερικὸν ἢ ἐμπορικὸν καὶ τὸν ἐξωτερικὸν ἢ πολεμικόν, εἶναι ἐμφανὲς ἐκ τῶν ἐρεπιπίων.

Σφύζονται δὴ καὶ νῦν ὁρατὰ κατὰ τὴν Βόρειον ἀκτὴν ἕγχι τειχῶν καὶ πύργων ἰσχυρῶν, κατὰ τὸν ὄρθμον τοῦ λοιποῦ περιβόλου ἐκτισμένων, καὶ μνηοειδεῖς δομῆσιν τετελιωμένον ἀπὸ τοῦ «Ταρσανά» μέχρι τῆς «Μπουραμπλήθρας» (εἰκὼν 3 F 7· 9F 92· 95· 97· 10F 105· 106), ἔνθα ἀσφαλέστατα ἠδύναντο νὰ ναυλοχῶσι πολυάριθμα πλοῖα τὰ νῦν ἀβαθῆ ἐκεῖ ἐπὶ πολὺ ἀπὸ τῆς ἀκτῆς ὕδατα προηλθόν βεβαίως ἐξ ἐπιχώσεων, διὰ τῶν αἰῶνων φύσει γενομένων, ὧν ἔνεκα καὶ ὁ μυχὸς τοῦ κόλπου μετετράπη εἰς ἕλος ὑψώθη δέ τι καὶ ἡ στάθμη τῆς θαλάσσης ἐνιαχοῦ ἔκτοτε.⁶⁾ Ἐν-

¹⁾ Περὶ *Αἰβ. 28* 7 *Philippum et ignes ab Oreo editi monuerant*. Ὁ Wace ἐν *Journ. of Hell. Stud.* 1906 149 οὕχθι ὁρθῶς νομίζει ὅτι εἶδε πρῶτος τὴν θέσιν τοῦ Ἰσαίου· διότι ἐν τῷ ἐκδοθέντι ἐν Βόλῳ τῷ 1905 ὑπὸ Κ. Παρασκευοπούλου χάριτι τῆς Θεσσαλίας ὑπάρχει καὶ ἀναγράφεται οὕτως, ἀναγνωρισθὲν ὁρθῶς ὑπὸ ἐντοπίων γεωγράφων πρὸ πολλοῦ ἔτι χρόνου.

²⁾ *Πολύαιν.* Στράτ. F' 6 1 «οἱ δὲ πολιορκούμενοι τοὺς πυρσούς ἀνέσχον Ἀλέξανδρος ἐπιπλεύσας ἄρῳ καὶ προσπεσῶν, ἐνίκησε τὴν ναυμαχίαν τοὺς Ἀθηναίους (πρὸς ἅπασας τὰς Ἀττικὰς ναὺς φανερῶς ναυμαχεῖν οὐ θαροῦν)».

³⁾ Τῷ 192 π. Χρ. πρέσβεις τῶν Ῥωμαίων λέγουσιν ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Μαγνήτων ὅτι ἐν Δημητριάδι οὐ μόνον φρουρὰ Μακεδονικὴ ὑπῆρξε, *sed regiam exaedificatam* *Αἰβ. 35* 31 9.

⁴⁾ Στράτ. E' 232· ὁμοίως τάσεις ἔχει ὁ νῦν Ἑλληνισμός.

⁵⁾ *Regia Philippi* ὀνομάζεται ἡ Δημητριάς ὑπὸ τῶν μνημονευθέντων ἄνω ἐν σημ. 3 πρέσβειν τῶν Ῥωμαίων· ὡς οὖσα δὲ διαμονητήριον βασιλείων θὰ εἶχε καὶ ἀνάκτορον.

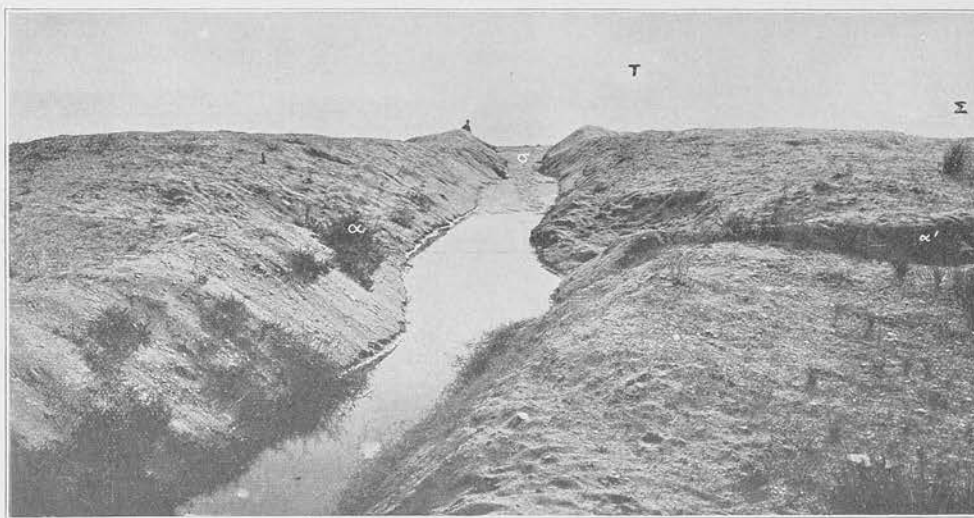
⁶⁾ Θεοφίαν περὶ τῆς διὰ τοῦ χρόνου προελάσεως τῶν ὁρέων καὶ ὑψώσεως τῆς στάθμης τῆς θαλάσσης ἔχει ἐκφράσει ὁ ἡμέτερος γεωλόγος *Φωκίων Νέγρης*· ἐπειδὴ κατὰ τὸν ἀρχαῖον τοῦτον λιμένα δια-

ταῦθα βεβαίως ἦτο ὁ έμπορικὸς λιμὴν, ένθα καί αὐτὸς ὁ Δημήτριος καί μάλιστα οἱ διάδοχοι αὐτοῦ Φίλιππος ὁ Ε' καί Περσεύς συνήγον στόλους καί τροφάς καί ὄπλα, ποιῶντες τήν πόλιν μέγα κέντρον πολεμικοῦ έφοδιασμοῦ, ὡς θά ἴδωμεν περαιτέρω έν τῇ ιστορικῇ έκθέσει τῶν κατ' αὐτούς.

Κατά δέ τήν Ἀνατολικήν άκτὴν σφίζονται δύο κλειστοί λιμένες, ὧν ὁ μὲν ἐλάσσων κεῖται Νοτιώτερον, καλῶς διακρινόμενος, ὁ δέ μεζζων εὑρηται ὑπὸ τὸν πρῶτον καί δευτερόν μέγαν πύργον καί εἶναι λίαν καταφανής (εἰκόν 9: 48: 64 73: 75: 78: 93: 96: 102-104 107: 108)· άμφοτέρων νῦν γίνεται χρῆσις ὡς άλυζῶν, παραγομένου λευκοτάτου, άφθόνου καί εκλεκτοῦ άλατος· επειδή οὔτοι κεινται εὐθέτως πρὸς τὰς Φεραϊκάς Παγασάς, ἠγάσαμεν¹ ὅτι άμφοτέροι, ἢ τοῦλάχιστον ὁ ἐλάσσων, ἦσαν οἱ λιμένες τῶν Παγασῶν, ένθα καί ὁ στόλος τῶν Ἑλλήνων μετὰ τήν έν Σαλαμῖνι ναυμαχίαν έναυλόγησεν ὁμοιον λιμένα· ἔχει ἡ Πύρρασος, ὁποσοδήποτε καί νῦν διακρινόμενον. Τὸν μεζζονα τούτων (εἰκόν 102) εἶναι πιθανόν ὅτι ἐπηύξησε καί διηθέτησεν ὁ Δημήτριος, ποιήσας στόμιον κατάλληλον πρὸς εἰσπλον καί

γους καί τὸ τετειχισμένον φρουκτόριον (εἰκόν 102: πρβ. καί εἰκ. 108), κειμένου δ' ἐγγύτερον καί έναντι τοῦ στομίον τοῦ ὄλου κόλπου (εἰκόν 103 τὸ Σ), ἠδύναντο εὐτετῶς νά εκπλέωσι τὰ πλοῖα, εὐρίσκοντα εὐθὺς άπό τῆς ἐξόδου, άνευ κατατριβῆς χρόνου καί κόπων διά παρακάμψεων, τὸν κατάλληλον άνεμον, ἐφ' ὅσον ἱστιοπλόουν, εἰς αὐτὸν δέ νά καταπλέωσιν έν άνάγκη, εὐρίσκοντα καταφύγιον άσφαλές· διότι εἶναι καί ὁ λιμὴν αὐτὸς άπρόσβλητος, ὑπαρχόντων εκατέρωθεν τοῦ στομίου, έν ἡ δύο μέτρα ὑπὸ τήν θάλασσαν, βραχυδῶν ὑφάλων συνεχῶς ἐπὶ μακρὸν διάστημα, ὧν ένεκα δέν δύναται τις άνευ κινδύνου συντριβῆς τοῦ πλοίου νά άποβιβασθῇ.²

Τοῦτο δέ βεβαίως εἶναι τὸ στόμιον τοῦ λιμένος (εἰκόν 103 τὸ σ πρβ. εἰκ. 104 108) τὸ ostium portus, ὅπερ άναφέρει ὁ Λίβιος,³ ένθα ὁ άπεσταλμένος τοῦ Τίτου Φλαμίνιου Βύλλιος προσωομίσθη τῷ 192 π. Χρ. μετὰ πενήτηρος, ἵνα επαναγάγῃ τοὺς Μάγνητας εἰς τήν Ῥωμαϊκὴν φιλιάν· επειδή δέ ἡ παραλία εἶναι πεδινη, λίαν εὐρύχωρος καί εὐάρεστος πρὸς περίπατον (εἰκόν 104), ἠδύναντο εκ

Εἰκόν 103. Τὸ πρὸς τήν θάλασσαν τέμα τοῦ κλειστοῦ λιμένος τῆς Δημητριάδος. Σ—τὸ στόμα τοῦ Παγασαϊτικοῦ κόλπου παρὰ τὸ νῦν «Τρίκερι»· Τ—τὸ Τίσιον ὄρος τῆς χερσονήσου Μαγνησίας· σ—τὸ στόμιον τοῦ λιμένος τούτου, ostium portus τοῦ Λιβίου· α-α'—ὄγκοι άμμου φορητῆς περὶ τὸ στόμιον τούτο.

εκπλον, οὐ εκατέρωθεν ὕψωσεν ὄγκους φορητῆς άμμου, ὧν μέρος διασφίεται νῦν (εἰκόν 103: 108)· διότι τὸ πλείστον αὐτῆς λέγουσιν οἱ ἐπιχώριοι ὅτι άφρηθή άπό τοῦ έτους 1881^{οο} πρὸς ποίησιν τοῦ λιμένος τοῦ Βόλου· ἦτο άρα ὁ τῆς Δημητριάδος εκωτερικὸς οὗτος λιμὴν ὁμοιότατος τῷ Λεγαίῳ τῆς Κορίνθου,² χρῆσις δέ αὐτοῦ εἶναι εμφανές ὅτι ἐγίνετο ὡς πολεμικοῦ ναυστάθμιον· διότι πρὸς έμπορικὴν χρῆσιν δέν εἶναι τοσοῦτον εὐάρεστος, ὅσον ὁ μνημονευθεῖς Βόρειος λιμὴν.

Ἐκ τοῦ λιμένος άρα τούτου, ἔχοντος άριστον ὑποστήριγμα τοὺς ὑπερκειμένους ἐπὶ στρατηγικωτάτης θέσεως πύρ-

τῆς ὑπερκειμένης καί ὀλίγον άπεχούσης έντεῦθεν μεγάλης πύλης (εἰκόν 107) τῆς πόλεως, νά προστρέξωσι πρὸς τὸ στόμιον τοῦτο τὰ πλήθη τῶν Μαγνητῶν, κυρίως οἱ σύνεδροι καί οἱ κοινοὶ άρχοντες μετὰ τοῦ προέδρου αὐτῶν, κοινοῦ στρατηγῶ ἢ Μαγνητάρχου λεγομένου, ἵνα συνομιλήσωσιν ὡς έν προερίῳ εκκλησίᾳ μετὰ τοῦ Βύλλιου.

Καί τοιαῦτη μὲν ὑπῆρξεν ἡ ὑπὸ τοῦ Δημητρίου, εκωτερικὴ κατασκευὴ τῶν τειχῶν, τῶν άκροπόλεων, τῶν λιμένων, εκαιρέτως ένδεικτικὴ οὐ μόνον τῆς εὐφυΐας, άλλὰ καί τῆς στοργῆς αὐτοῦ, ἵνα ποιήσῃ άπό πάσης άπόψεως ἰσχυράν, μεγάλην καί μακρόβιον επώνυμον πόλιν· κατέληξε δέ εἰς τήν εκλογὴν τῆς θέσεως ταύτης, ὡς λίαν καταλληλοτέρας, μετὰ τήν επτυχούσαν άλλως άπόπειραν τοῦ μετατοπισμοῦ τῆς Σικυῶνος έν έτει 303 π. Χρ. άπό τῆς δυσφυλάκτου παραλίας εἰς τὸν μέγαν καί φύσει ὄχυρότατον λόφον, ένθα νῦν

κρίνονται αἱ βάσεις τῆς προκυμαίας εκ λαξευτῶν ὄγκολίθων κατὰ χῶραν, ὑπέρεκειται δέ αὐτῶν ἡ θάλασσα ἐφ' ἱκανὸν ὕψος, δύναται τις νά εκμηνείσῃ ὡς άνω τὸ γεγονός· σημειωτέον δέ ὅτι καθ' ὄρισμένες ὥρας τῆς ἡμέρας άποσύρονται έντεῦθεν τὰ ὕδατα ἐπὶ βάθος ἐνός καί πλέον μέτρον, κατ' άλλας δ' επανέρχονται· ἡ δέ άναλογία τῆς μικρᾶς ταύτης άμπώτεως καί πλημμυρίδος συμφωνεῖ τῇ καθόδῳ ἢ άνόδῳ τῶν ὕδατων διά τοῦ Εὐρίπου τῆς Χαλκίδος· τὸ γεγονός τοῦτο δύναται νά μελετήσωσιν οἱ εἰς τὰ τῆς εκμηνείας τῆς παρροίας άσχολούμενοι.

¹) Βλ. άνω σελ. 78 καί σημ. 6' πρβ. εἰκ. 104.

²) Ἐξάρεστον διάγραμμα αὐτοῦ δημοσιεύει ὁ Μαζαράκης παρὰ Σιαῶ, έν Πρακτικῶς 1906.

³) Ἐκ τῶν προσφόρων τούτων λιμένων εκλήθη καί ὁ κόλπος ὄλος Δημητριάδος sinus Demetriaeus· Αἰβ. 28. 5. 13· άλλὰ τὸ εκ τῶν Παγασῶν παλαιότερον ὄνομα αὐτοῦ Παγασίας (τῆς λαμπρᾶς περιόδου) ἢ Παγασαϊκός εκεκράτησεν.

⁴) Εν 35 39 Villius quinquere mi nave ad ostium portus est invectus. eo multitudo omnis Magnetum cum se effudisset κτλ· εἶναι ὑπερβολὴ βεβαίως ὅτι άπαν τὸ πλήθος τῶν Μαγνητῶν εκεχύθη πρὸς τήν παραλίαν ταύτην.

⁵) Ενυπόθη τῆ 25· 5· 1915.

ὑπάρχει τὸ χωρίον «Βασιλικά»· συνεβούλευσε δὴλα διὰ τοῖς Σικωνίοις μετὰ τινος παιγνιώδους φράσεως *παρὰ τὴν πόλιν οἰκεῖν τὴν πόλιν*,¹ λαβὼν τὸ πρῶτον *πόλιν* ἐπὶ τῆς ἀρχῆθεν σημασίας, δι' ἧς ἐδηλοῦτο ἡ ἀκρόπολις· ἐβοήθησε δὲ καὶ χρηματικῶς αὐτοῖς, ἐξ οὗ καταφαίνεται ὅτι τὸ πρῶτον ἐγχείρημα πρὸς ποιήσιν ἐπωνύμου αὐτῶ πόλεως ἐτελέσθη τότε, καὶ κατ' ἀρχὰς πρὸς τὴν Σικωνῶνα ἀπέβλεψεν, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῶν πληροφοριῶν τῶν ἀρχαίων συγγραφέων.

Ἄριστα δὴλον ὅτι διηγῆται τὰ περὶ τούτου ὁ *Λούδορος* Κ' 102 «ὁ δὲ Δημήτριος τοὺς Σικωνίους εἰς τὴν ἀκρόπολιν *μετοικίας* τὸ μὲν τῷ λιμένι συνάπτων μέρος τῆς πόλεως κατέσκαψεν. ἀνοχύρον παντελῶς ὄντος τοῦ τόπου, τῷ δὲ πολιτικῷ πλήθει *συνεπιλαβόμενος* τῆς οἰκοδομίας καὶ τὴν ἐλευθερίαν ἀποκαταστήσας, τιμῶν ἰσοθέων ἔτυχε παρὰ τοῖς εὐπαθεῦσι *Δημητριάδα* μὲν γὰρ τὴν πόλιν *ὀνόμασαν*, θυσίας δὲ καὶ πανηγύρεις, ἔτι δ' ἀγῶνας ἐψηφίσαντο συντελεῖν αὐτῷ κατ' ἐνιαυτόν, καὶ τὰς ἄλλας ἀπονέμειν τιμὰς ὡς *κτίστη*· ἀλλὰ ταῦτα μὲν ὁ χρόνος διαληφθεὶς πραγμάτων μεταβολαῖς ἠκρόωσεν, οἱ δὲ Σικωνῖοι πολλῶν *κρείττονα* μεταλαβόντες τόπον, διετέλεσαν ἐν αὐτῷ μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἐνοικοῦντες· ὁ γὰρ τῆς ἀκροπόλεως περιβόλος ἐπίπεδος ὢν καὶ μέγας, κορημοῖς δυσπροσίτοις περιέχεται πανταχόθεν, ὥστε μηδαμῇ δύνασθαι *μηχανὰς* προσάγειν· ἔχει δὲ καὶ πλῆθος ὑδάτων, ἐξ οὗ *κηραίας* δαφυλεῖς κατεσκευάσαν, ὥστε τὴν *ἐπίνοιαν* τοῦ βασιλέως καὶ πρὸς ἀπόλαυσιν *εἰρηγικήν* καὶ πρὸς ἀσφάλειαν *πολέμου* δόξαι *καλῶς προεωραῖσθαι*».

Ἄλλ' ἐνωρίς, ἤδη τῷ 302 π. Χρ., ἐλθὼν εἰς Φεράς ὁ Δημήτριος, θὰ κατείδεν ὅτι πρὸς τοὺς ἑαυτοῦ σκοποὺς ἦτο ἀκατάλληλος ἡ Σικωνί, ἀφ' οὗ καὶ ἡ τομὴ τοῦ Ἴσθμου, ἦν πρὸς τοῦτο βεβαίως, ὡς εἰκάζομεν, συνεδύαζε, δὲν ἦτο εὐχερῆς·² πρὸς τούτοις ἡ ἀνοικιστένη ἀπλῶς Σικωνί δὲν ἦτο δυνατόν, τοσαύτην προτέραν ἐνέχουσα δόξαν, νὰ ἐπικρατήσῃ ὡς ἐπώνυμος αὐτοῦ Δημητριάς, ὡς ἐπεκράτουσαν αἱ κυρίως καὶ ἐξ ὑπαρχῆς *συνοικιστέμενα* νέαι πόλεις, ἡ Ἀλεξάνδρεια, Ἀντιγόχεια, Κασσάνδρεια, Λυσιμάχεια, Σελευκεία, Θεσσαλονίκη, Ἀντιόχεια καὶ ἄλλαι ὅμοιαι. Διό, καίπερ τὰ μάλιστα εὐπορῶν τότε χρημάτων καὶ δυνάμεως, περιουσίσθη εἰς ἀπλήν εὐεργεσίαν πρὸς τοὺς ἐκεῖ κατοικοῦντας, οὐχ ἄσχετον καὶ πρὸς τὰς φιλοτέχνους κλίσεις τῆς φίλης αὐτοῦ Λα-

μίας, ἥτις καὶ πρώτη καὶ τὴν πρώτην ἐν τῷ κόσμῳ ἴδρυσεν ἐκεῖ Πινακοθήζην.³

Ταύτην δὲ τὴν προαίρεσιν ἔχων καὶ ἐπὶ δεκαετίαν κατόπιν μεγίστην ἐμπειρίαν κτησάμενος, προετίμησεν εὐλόγως τὴν ἐν τῷ μεταίχμιῳ τῆς Νοτίας Ἑλλάδος καὶ τῆς Μακεδονίας κειμένην ταύτην θέσιν, ἐνθα τὴν ἑαυτοῦ ἐπώνυμον ἔκτισεν,⁴ ἐξαντλήσας ἐν αὐτῇ βεβαίως ἅπασαν τὴν θέλησιν καὶ ἀφοσίωσιν καὶ στοργὴν αὐτοῦ, ἔχων εὐλόγως ἀκοίμητον τὴν φιλοδοξίαν, ἵνα, ἀφ' οὗ τάχιστα δημιουργήσῃ ὡς πυρῆνα βασιλείου ἰσχυρὸν ἐνταῦθα, ἐπιχειρήσῃ τὴν ἀνάκτησιν τῶν χωρῶν, ἃς τέως ἔσχεν ὑπὸ τὸ ἑαυτοῦ οὐκῆτρον ὁ πατήρ· οὐχ ἦττον δ' ἐκίνει αὐτὸν καὶ ὁ πόθος τοῦ νὰ μὴ ἀφήσῃ ἀνώνυμον τὴν γενεάν τοῦ ἀητήτου γέροντος Ἀντιγόμου, ὃν μόνον ὁ συνασπισμὸς ἀπάντων τῶν τότε βασιλέων κατέβαλε καὶ οὐ ἡ ἐπώνυμος Ἀντιγόχεια· βραχὺν ἔσχε τὸν βίον, καταστραφεῖσα ὀλίγον μετὰ τὸ ἔτος 307 π. Χρ., ὅποτε ἰδρῦθη τὸ πρῶτον.

Οἱ λόγοι ἄρα οὗτοι παρέσχον τῷ Δημητρίῳ τὴν δύναμιν τοῦ νὰ τελέσῃ πολιτικώτατα καὶ πατρικώτατα τὸν συνοικισμὸν τῆς Δημητριάδος καὶ πρόσφατον μὲν παράδειγμα ἔσχε τὸν εἰς Φθιώτιδας Θήβας τελεσθέντα ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου συνοικισμὸν τῶν κατὰ τὴν νῦν ἐπαρχίαν τοῦ Ἀλυροῦ κομῶν καὶ τινῶν ἴσως τῆς ἐγγὺς Μαγνησίας· ὀλίγον δὲ παλαιότερον τὸν εἰς τὴν Μεγάλην πόλιν περιφνημον συνοικισμὸν τῶν Ἀρχαίων, ὃν φαίνεται πιθανὸν ἐκ τῆς πολιτείας τῶν Δημητρίων καὶ Μαγνήτων, ἦν συντάξαντες θὰ δημοσιεύσωμεν ἄλλαχού, ὅτι ἰσχυρῶς, ὡς λίαν φιλοφροσώτερον τῶν ὑπὸ Κασσάνδρου καὶ ἄλλων γενομένων, ἐμμήθη· διότι εἰς Μεγάλην πόλιν συνῆλθον οἱ Ἀρχαῖοι ἐξ ἰδίου ὑπολογισμοῦ καὶ διὰ τῆς πειθοῦς, πλὴν τεσσάρων πολυχῶν, ἐκ τῶν τεσσαράκοντα ἐν τῷ συνόλῳ συνοικισθεῖσιν, ὧν πολλὰ παρέμειναν καὶ μετέπειτα ὡς κῶμαι.⁵

Ἐπίσης εἰς τὴν Δημητριάδα συνῆλθον ὑπὸ μὲν τοῦ Στροάβου ἀναφερόμεναι ὀκτώ σημαντικαὶ πόλεις, αἱ Παγασαί ἢ Ἰωλκός, ἢ Νήλεια, τὸ Ὀρμένιον, ἢ Ὀυζών, ὁ Ρίξος, ἢ Σηλιάς καὶ ἢ Βοίθη, αἵτινες δὲν ἠρημάθησαν· διότι ἡδη περὶ τὸ 20 μ. Χρ. ὑπῆρχον ἔτι, καθ' ἃ διαρρηθὴν λέγει ὁ Στροάβου «αἱ δὲ *νῦν* εἰσι κῶμαι τῆς Δημητριάδος»· ἐκ δὲ τῶν ἐπιγραφῶν βεβαιοῦται ὅτι συνφκίσθησαν ὁμοίως καὶ αἱ πόλιναι Κορόπη, Αἰόλιον, Ἄλιος, Σπάλαυθρα, Μεθώνη, (Κενταυρία),⁶ λαβοῦσαι καὶ αὐταί, ὡς καὶ ἐκεῖναι, ἐξαι-

¹) Πλούτ. β. Δημητρ. κε' «Σικωνίους δὲ φήσας παρὰ τὴν πόλιν οἰκεῖν τὴν πόλιν, ἔπεισεν οὐ νῦν οἰκοῦσι, *μετοικίσασθαι*» τῷ δὲ τόπῳ καὶ τοῦνομα τὴν πόλιν συμμεταβαλοῦσαν ἀντὶ Σικωνίους Δημητριάδα προσηγορεύουσαι· ὑπάρχουσαν ἐνταῦθα δύο ἀνακρίβειαι· τὴν μετοικισμένην δὴλα δὴ δὲν ἐπέβαλεν ὁ Δημήτριος, ἀλλ' οἱ Σικωνῖοι τιμῆς ἔνεκεν, ἡ δὲ πόλις δὲν μετέβαλε τόπον, ἀλλὰ *περιουσίσθη* ἐν τῇ ἑαυτῆς μεγάλῃ ἀκροπόλει· ὁρθῶς λέγει ὁ Πανσαν. Β' 7 1 ὅτι καθεῖπεν ὁ Δημήτριος τὴν *παλαιάν* πόλιν, ἥτοι τὴν *κάτω* πόλιν, ὡς νῦν λέγομεν καὶ ὁ Στροάβ. Η' 382 25 ὁρθῶς λέγει «ἀνέκτισε δ' αὐτὴν ἀπὸ θαλάττης». ἐπὶ λόφον ἐρυμνὸν Δημήτριος». Βλ. Πρακτικά 1908 150-151 τὴν ἐν αὐτοῖς σελ. 145 μνημονευομένην διεξοδικὴν περὶ τῆς Σικωνίους πραγματείαν μου ἐνεχέρισα ὄντος τότε τῷ Β. Στάη, τέως ἐπιμηλητῆ τῆς Ἀρχ. Ἐφημ.· ὁ δὲ ἀπώλεσεν αὐτὴν μὴ κρατήσας δ' ἐγὼ ἀντίγραφον, δὲν ἠδυνήθην νὰ ἀνασυντάξω.

²) Τὸ αὐτὸ προτέρημα κατὰ τὸ πλεῖστον τῆς ὅλης περιμέτρου τοῦ περιβόλου ἔχει ἡ Δημητριάς μόνον εἰς ἐλάχιστα σημεῖα τῆς Νοτανατολικῆς πλευρᾶς δύνανται νὰ προσεαθῶσι μηχαναί, περὶ ὧν καὶ τῶν λιθίνων σφαιρῶν, αἵτινες ἐκεῖ εὐρέθησαν, βλ. ἄνω σελ. 32· τούτου ἔνεκα πᾶσαι αἱ πολιορκίαι τῆς πόλεως ἀπέτυχον, ὡς θὰ ἴδωμεν *κάτω* μετ' οὐ πολὺ.

³) Πρβ. Στροάβ. Α' 54 ὁρθῶς ἀπορρίπτει τοὺς λόγους, ὧν ἔνεκα ἠμποδίσθη ἡ τομὴ· δὲν θὰ ἐροβείτο κατακλύσεις οὐδόλως ὁ Δημήτριος, ἔχων μεγάλας μαθηματικὰς καὶ φυσικὰς γνώσεις ἢ ἔλλειψις χρόνου καὶ ἴσως τὸ ὑπέμετρον τῆς διαπάνης, μάλιστα δὲ τὸ ἔνδοξον καὶ ὀνομαστὸν τῆς Σικωνίους φαίνεται ὅτι ἦσαν τὰ κύρια ἐμπόδια.

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ· ΓΡΑΦΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ-ΠΑΓΑΣΩΝ

⁴) Βλ. Πολέμουρα παρ' Ἀθην. F' 253^b καὶ ΠΓ' 577^a πρβ. Πίν. Ν.Η. 35 127 καὶ Πρακτ. 1908 151.

⁵) Εἰδικὴν ἱστορίαν τῆς Δημητριάδος καὶ τοῦ Πηλίου φαίνεται ὅτι εἶχε συγγράψῃ ὁ *Δικαίσοχος*· ἀλλ' οὐδὲν ἐσώθη περὶ τῆς πόλεως, πλὴν τοῦ τέρατος τοῦ ἐπιλόγου ἐν Frg. Hist. Gr. Β' σελ. 263 «τὸ μὲν οὖν Πηλίου καὶ τὴν Δημητριάδα *συνεβέθη* *τοιαύτην* εἶναι».

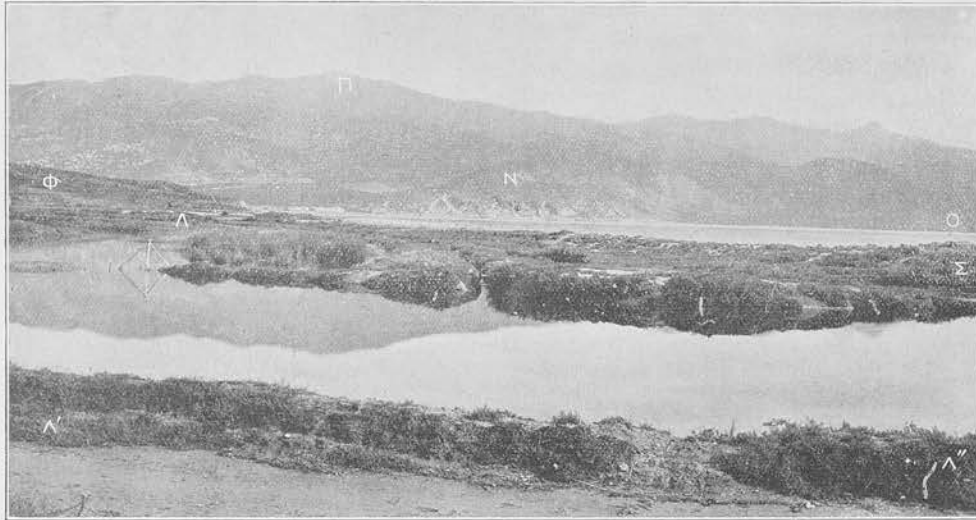
⁶) *Λιόδ.* Κ' 47 «διέτριβε (ἐνν. Ἀντίγονος) περὶ τὴν ἄνω Συρίαν, πόλιν κίττων περὶ τὸν Ὀρόντην ποταμὸν, ἦν ὀνόμασεν Ἀντιγόθειαν ἀφ' ἑαυτοῦ· κατεσκευάζε δὲ *πολιτικῶς*, τὴν περιμέτρον ὑποστησάμενος *σταδίων* *ἐβδομήκοντα*. . . οὐ μὴν πολὺν γε χρόνον συνεβη μείναι τὴν πόλιν». Ἡ περίμετρος τῶν τειχῶν τῆς Δημητριάδος μετὰ τῶν περιβόλων τῶν τεσσάρων ἀκροπόλεων αὐτῆς καὶ τῶν πύργων δύναται νὰ ὑπολογισθῇ περίπου εἰς δώδεκα χιλιόμετρα μήκους ἐπ' εὐθείας, ἥτοι εἰς σταδίους ἐξήκοντα καὶ πέντε· ὀλίγον ἄρα ὑπελείπετο τῆς Ἀντιγονείας.

⁷) Βλ. ἄνω σελ. 83 καὶ σημ. 3 καὶ 6· ὁ Δημήτριος δὲν ἐτάραξε τὰς Φθιώτιδας Θήβας, καίτοι ἠδύνατο· παρέμεινε ἄρα ἡ πόλις ἐκεῖνη σπουδαῖος ἀνταγωνιστὴς τῆς Δημητριάδος μέχρι τοῦ 217 π. Χρ., ὅτε ἐξεπόρθησεν αὐτὴν Φίλιππος ὁ Ε'. Βλ. *κάτω* σελ. 95.

⁸) Πρβ. Πανσαν. Η' 27.

⁹) Ἀρχοντες τῶν Δημητρίων ἀνώτατοι ἀναγράφονται ἐν JG IX² 1109 εἰς Παγασίτης, εἰς Ἰωλκίος, εἰς Κοροπαῖος, δύο Σπάλαυθρας, εἰς Ἀλεύς, εἰς Αἰολεῖς· Ἄλιος δὲν εἶναι ἐνταῦθα ἢ Φθιωτικῇ

ρετα πολιτικά δικαιώματα έν Δημητριάδι, ήτοι τὸ νά διατηρῶσι μὲν τοὺς ἰδίους ἑαυτῶν ἄρχοντας και τήν αὐτόνομον ἕκαστοι πολιτείαν, νά μετέχωσι δὲ τῆς ἐκκλησίας τῶν Δημητριάδων και νά διοικῶσι τήν νέαν πόλιν μετὰ τῆς περιοχῆς αὐτῆς δι' ἄρχόντων, ἐκλεγομένων ἐκ τε αὐτῆς και ἐκ τῶν συνοικισθεισῶν πόλεων και κωμῶν,¹ αἵτινες ἐλογίζοντο *δήμοι* τῆς Δημητριάδος. Δὲν εἶναι ὅμως ἀπίθανον ὅτι και πολλαὶ ἄλλαι κῶμαι συνφκίσθησαν εἰς τήν Δημητριάδα, ὡς μεταγενέστερα εὐρήματα, ἰδίως ψηφίσματα, θά ἐπιδειξῶσιν ἡμῖν.²

Εἰκὼν 104. Τὰ ἔσθι τοῦ κλειστοῦ λιμένος τῶν Παγασῶν (κατόπιν τῆς Δημητριάδος), ἔνθα ὁ Θεμιστοκλῆς ἐσκέφθη νά ἐμπρήσῃ τὸν συγκεντρωθέντα στόλον τῶν Ἑλλήνων (πρὸβ. σελ. 78). Α-Λ-Λ'-δὲ χώρος τοῦ λιμένος· Σ=τὸ στόμιον αὐτοῦ· Φ=οἱ τειχεῖοι Φιλίππου τοῦ Β'· Π=ἡ κορυφὴ τοῦ Πηλίου· Ν=ἡ Νήλεια· Ο=τὸ Ὅρμητιον.

Εἶναι δὲ φανερόν ἐκ τούτων ὅτι ἐκόντες και πειθόμενοι συνετέλεσαν εἰς τήν Δημητριάδα οἱ Μάγνητες, μηδενὸς βιασθέντος ὑπὸ τοῦ Δημητρίου, καίπερ ὄντος βασιλέως, ἐν ᾧ

πόλις, ἀλλὰ Μαγνητικὸν τι πόλισμα· πρὸβ. Στέφ. Βυζ. «*Αἰέα*... ἔστι καὶ Θεσσαλίας (ἐνν. πόλις)» και «*Αἰέα* (ς) ἔστι δὲ πόλις Θεσσαλικῆ» και «*Αἰός*... δύο δὲ Παρμενίσκος Ἰάλους ἱστορεῖ, τὸν μὲν ὑπὸ Ἀχιλλεῖ (ἐνν. τὸν μέγαν τῆς Ἀγαίας Φθιώτιδος), τὸν δὲ ὑπὸ Προτεσίλαφ (ἐνν. τὸν ἕπερ τὴν Πύρασον Βορείως παρὰ τὸ νῦν «Καντήραγα» και ἐγγὺς πον τῆς Δημητριάδος· πρὸβ. ἄνω σελ. 71 τοὺς Ἀρτέτας) ὡς πρὸς τὸ Αἰολεὺς πρὸβ. Στέφ. Βυζ. «*Ἰλιον* πόλις... τετάρτη Θεσσαλίας» ὁ Διοδ. Δ' 67 λέγει ὅτι ἡ Θεσσαλία ἐλέγετο πρότερον *Αἰολίς* ὡς πρὸς τὴν *Μεθώνην* ὅτι ἦτο *δήμος* τῆς Δημητριάδος συμπεραίνω ἐκ τῶν IG IX² 1112 συμπληρῶν «[Μαγνητῶν ὁ κοινὸς στρα] [τηγ]ῶς και Μεθων[αίων ὁ ὑποστράτηγος και] [οἱ] δήμαρχοι εἰ[παν]»· κείται δὲ αὐτῆ οὐ μακρὰν τῆς Κοροφῆς και εἶναι γνωστὴ ἐκ τοῦ Ὅμηρου Β 716, τοῦ Στράβ. Θ' 436 16 κλ.· πρὸβ. Ἡρόδ. «*Μεθώνη*, πόλις Θεσσαλίας». Τὸ Ὅρμητιον δὲν εἶναι *δήμος*, ἀλλὰ τῶν κατὰ Μαγνησίαν γενικῶς και ἐπισημῶς λεγομένων πόλεων· δὲν ἀνῆκε δὲ τοῦτο εἰδικώτερον τῆ Δημητριάδων πολιτείας περὶ τῆς *Κεραυρίας* βλ. τὰ προειρημένα ἐν σελ. 71 και σημ. 6.

¹) Οὕτω βλέπομεν ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς ἄρχοντας οὐχὶ μόνον *Δημητριάταις*, ἀλλὰ και ἐκ τῶν λοιπῶν μνημονευθεισῶν πόλεων και κωμῶν, ἀπάντων τῶν ἐχόντων τὴν ἐπιτιμίαν πολιτῶν συνερχομένων εἰς τὴν ἐν Δημητριάδι ἐκκλησίαν τοῦ δήμου.

²) Αἱ ὑπὸ τοῦ *Κίρ*, Thess. Stud. 82-85 ἀριθμούμεναι ὡς συνοικισθεῖσαι πόλεις και κῶμαι ἦτο δυνατόν πάσαι ἢ τινὲς νά συνετέλεσαν εἰς τὸν συνοικισμόν τῆς Δημητριάδος· ἀλλ' ἢ ὑπ' αὐτοῦ διαίρεσις τούτων εἰς in *Demetrias eingemeindet* και εἰς *selbständig gebliebene* εἶναι ἐσφαλμένη· διότι ἅπαντες οἱ *δήμοι*, ἦτοι αἱ συνοικισθεῖσαι πόλεις και κῶμαι, ἐξηκολούθουν παραμένονσαι *αὐτόνομοι*, ὡς δεικνύουσι μάλιστα τὰ ψηφίσματα IG IX² 1111-1112, ἔτι δὲ μᾶλλον παρέμειναν αὐτόνομοι και αἱ λοιπαὶ κατὰ Μαγνησίαν πόλεις, αἱ μὴ συνοικισθεῖσαι.

οἱ δημοκρατικώτατοι Ἀρχάδες τοὺς ἀπειθήσαντας εἰς τὸν συνοικισμόν τῆς Μεγάλης πόλεως Τραπεζούντιους, τοὺς μὲν ἀμέσως ἐφόνευσαν, τοὺς δὲ ὑπολοίπους ἐξεδίωξαν ἐκ συμπάσης τῆς Πελοποννήσου και τῆς κυρίως Ἑλλάδος.³ Οὐ μόνον δὲ ἡ φιλάνθρωπία τοῦ Δημητρίου, ἀλλὰ και τὸ συμφέρον τῶν Μαγνητῶν, ἀντιτιθεμένων πρὸς τοὺς Θεσσαλοὺς, τοὺς σχόντας αὐτοὺς ὑπάρχους και ἀπαιτοῦντας τὴν Μαγνησίαν χώραν ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Β' και μέχρι Περσέως⁴, συμβάλοντο εἰς τὸν πρόθυμον συνοικισμόν τῆς Δημητριάδος· διὸ βλέπομεν τὸ κοινὸν τῶν Μαγνητῶν τασσόμενον πάντοτε ὑπὲρ

τῶν Μακεδόνων, ἐν ᾧ τὰ λοιπὰ κοινὰ τῆς χώρας, μάλιστα τὸ τῶν πεδινῶν Θεσσαλῶν, ἀντιτάσσονται κατ' αὐτῶν, πολλαῖας μετὰ μανίας και μίσους, οἷα κυρίως οἱ Αἰτωλοὶ ἐπεδείξαντο.

Ἡ ὑπὸ τοῦ Δημητρίου ἄρα ἐκλογή τῆς θέσεως πρὸς κτίσιν τῆς ἑαυτοῦ ἐπονούμου ὑπῆρξεν οὐ μόνον στρατηγικῶς, ἀλλὰ και πολιτικῶς ἐξαιρετος· τὸν δὲ πολιτικὸν αὐτοῦ νοῦν διαβλέπομεν και ἐν τῷ καθορισμῷ τῆς λατρείας ἐν Δημητριάδι· συνεκόμισε δηλαδὴ ἐν αὐτῇ, ἰδρύσας ναοὺς ἢ ἱερά, πάσας τὰς σπουδαιότερας θεότητας τῶν συνοικιζομένων πόλεων· διότι ἡ ἀναφερομένη *ἱερά ἀγορά* ἐν Δημητριάδι⁵ δὲν εἶναι τι ἄλλο, εἰ μὴ συναγωγή τῆς λατρείας· ὑποπεύομεν δὲ ὅτι ἡ ἀγορὰ αὐτῆ κείται ἐκατέρωθεν τῆς μέσης ἀκροπόλεως, ἔνθα διὰ προγενεστέρων δοκιμαστικῶν ἀνασκαφῶν εὐρομέν τινα *διπλῆν ἀγορὰν* και σαφῆ ἴχνη ναῶν και μακρῶς στοῦδς, περὶ ὧν βλ. κάτω σελ. 92 και σημ. 1.

Ἐκεῖ λοιπὸν ὑπῆρχον και δέον νά ἀναζητηθῶσι διὰ περαιτέρω ἀνασκαφῶν ναοὶ ἢ ἱερά ἢ μεγάλοι βωμοὶ τῆς Ἀρτέμιδος Ἰωλκίας, τῆς Ἀρτέμιδος Παγασιίδος, τοῦ Αἰὸς Ἀκραίου, τοῦ Ἀπόλλωνος Κοροπαίου, τῆς Ἀφροδίτης Νη-

³) Πανσαν. Η' 27 6.

⁴) Βλ. ἄνω σελ. 81 σημ. 4 και κάτω σελ. 95 και ἐν τῇ περαιτέρω ἱστορίᾳ τῆς Δημητριάδος.

⁵) Ἐκεῖ ἀνεπίθετο πολλά τῶν ψηφισμάτων τοῦ κοινῶ τῶν Μαγνητῶν IG IX² 1105 I «ἀναγραφῆναι δὲ αὐτὸ και ἐν Δημητριάδι ἐν τῇ ἱερᾷ ἀγορᾷ» 1106 «ἐν τῇ ἱερᾷ ἀγορᾷ»· λίαν ἄρα εὐστόχος εἶναι ἡ συμπλήρωσις τοῦ Holleaux ἐν IG V² 367 IV «ἀναγράψαι δὲ και τὸ ψηφίσμα εἰ[s] στῆλην λιθίνην, ἣν και ἀναθεῖναι ἐν τῇ ἱερᾷ ἀγορᾷ εἰς τὸ ἱερόν τῆς[Ἰ] Ἀρτέμιδος τῆς [Ἰω]λκίας»· ὑπάρχει και ἡ ἐκφρασις ἀπλῶς «ἐν Δημητριάδι ἐν τῇ ἀγορᾷ» και ἀπλοῦστερον «ἐν Δημητριάδι» V² 367 II· ὑπῆρχε λοιπὸν ἐν τῇ ἱερᾷ ταύτῃ ἀγορᾷ ἱερόν τῆς Ἰωλκίας Ἀρτέμιδος, ἣς τὸ πρῶτον και κύριον ἱερόν ἦτο ἐν Ἰωλκῷ.

λείας, ὧν εὐρέθησαν ἀναθήματα¹⁾ εἶναι δὲ αὐταὶ αἱ κύρια θεοτήτες τῶν Μαγνήτων καὶ ἀντιπρόσωποι τῶν συνοικισθεισῶν πόλεων τὰ παλαιὰ ἱερά καὶ οἱ ναοὶ αὐτῶν ἐννοεῖται ὅτι οὐ μόνον δὲν ἠρημώθησαν, ἀλλὰ παρέμειναν ἐπίσης τιμώμενα ἐν τοῖς προτέροις ἐσθίων τόποις, πολλακίς δ' ἐμερσίμησε περὶ αὐτῶν αὐτὴ ἡ πόλις τῶν Δημητρίων.²⁾ Τοῦτου ἕνεκα ἤκαστα ὅτι ναὸς τῆς Ἰωλκίας Ἀρτέμιδος ὑπῆρχεν ἐν τῇ Ἰωλκῷ καὶ ἐν Δημητριάδι³⁾ εὐρέθησαν δ' ἐν τοῖς πρώτοις αὐτῶν τόποις τὰ ἱερά τοῦ Διὸς Ἀκραιῶν καὶ τοῦ Ἀπόλλωνος Κοροπαίου,⁴⁾ οὐδόλωσ δὲ εἶναι δυσχερὲς νὰ εὐρεθῶσι καὶ τὸ τῆς Ἀρτέμιδος ἐν ταῖς Φεραϊκαῖς Παγασαῖς, τὸ τῆς Ἀφροδίτης ἐν Νηλεΐᾳ κτλ., ὡς καὶ τὰ ἐν Δημητριάδι ἕποκαταστήματα τρόπον τινὰ τῶν ἱερῶν τούτων: τοῦτου ἕνεκα φαίνεται πιθανὸν ὅτι καὶ αἱ δι' ἔθνικων διακρίσεις τῶν θεοτήτων τούτων ἐδόθησαν ὑπὸ τοῦ Δημητρίου τὸ πρῶτον, ὅστις καὶ *κοινὰ ἱερά* τῶν Μαγνήτων καὶ *κοινήν ἐστίαν* θὰ καθώρισε πρῶτος ἐπίσης.⁵⁾

Καὶ ἐκ τῶν νομισμάτων δὲ τῶν Δημητρίων καὶ τῶν Μαγνήτων καταφαίνεται ὁ σεβασμὸς τοῦ Δημητρίου πρὸς τὴν λαϊκὴν ἐλευθερίαν διότι δὲν ἐπετυλώθησαν ἐπ' αὐτῶν οὔτε ἡ μορφή αὐτοῦ ὡς κτίστου οὔτε τοῦ πατρὸς, οὐδὲ σύμβολα βασιλικὰ ἢ μονογραφήματα, ἀλλ' ἐπιχώριοι θεότητες, ἢ Ἄρτεμις, ὁ Ζεὺς, ὁ Ἀπόλλων, ἦτοι αἱ τρεῖς κύρια θεότητες, αἷς ὠμνυον, καὶ τοπικαὶ περιφρημοὶ παραδόσεις, ἢ Ἀργῶ, ὁ Κένταυρος κττ.: τοῦτο ἄλλως ἀπῆται τὸ φιλελεύθερον πνεῦμα τῶν χρόνων ἐκείνων διὸ καὶ ἐπὶ νομισμάτων τῶν ὑπὸ τοῦ Κασσάνδρου συνοικισθεισῶν Φθιωτῶν Θηβῶν εἶδομεν ἄνω σελ. 83 σημ. 6 ὅτι ἐγχώριοι θεότητες καὶ παραδόσεις τῶν συνοικισθεισῶν πόλεων ἀπεδόθησαν.

Εἶναι δ' εὐλόγον νὰ εἰκάζωμεν ὅτι ὁ Δημήτριος παρέσχεν εἰδικὰς τινας ἐλευθερίας ἢ προνόμια καὶ εἰς τοὺς ἐκ παντὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ καὶ βαρβαρικοῦ κόσμου προσερχομένους τὸ πρῶτον καὶ ἐπὶ τὶ χρονικὸν διάστημα εἰς τὴν νέαν μεγίστην αὐτοῦ ἐπόνημον κατοίκους: ὅτι συνέβη τοιοῦτό τι ὑποδηλοῖ τὸ καθορισθὲν ὑπ' αὐτοῦ βεβαίως μνηολόγιον

1) Πρὸβ. IG IX² 1122 «[ε]ρητεύσασαν» Ἀρτέμιδι Ἰωλκίᾳ εὐρέθη ἐν τῷ Κάστρῳ τοῦ Βόλου: εἶναι ἄρα ἀβέβαιον, ἂν πρόκειται περὶ τοῦ ἐν Ἰωλκῷ ἢ τοῦ ἐν Δημητριάδι ἱεροῦ: 1123 «Ἀρτέμιδι Παγασίτιδι (ἱ)ε(ρ)εῦσα[σα]» εὐρέθη, ὅπου ἡ προηγουμένη πρόκειται λοιπὸν περὶ τοῦ ἐν Δημητριάδι ὑστέρου ἱεροῦ αὐτῆς: ὁ ἐπ' ἀριθ. 1128 βωμὸς, περὶ οὗ βλ. ἄνω σελ. 71 καὶ σημ. 3, ἂν εὐρέθη ἐν Δημητριάδι ἢ ἐν τῷ Κάστρῳ, θὰ ἐδήλου τὸ ἐν τῇ νέᾳ πόλει ἱερὸν τοῦ Διὸς Ἀκραιῶν, εἰ δὲ μὴ, τὸ ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Πηλίου: τὸ πρῶτον φαίνεται πιθανώτερον: ἐν 1135 ἀναφέρεται «ἄπαρχμα Δί», τῷ Ἀκραιῶ βεβαίως: ἐν 1125 «[ε]ρητεύσασ[α] Ἀφροδίτη Νηλεΐας» εὐρέθη ἐν τῷ Κάστρῳ τοῦ Βόλου: ἀνήκει ἄρα τῷ ἐν Δημητριάδι ἱερῷ τῆς θεᾶς: βλ. *Πρακτικά* 1910 215: τοῦ Κοροπαίου Ἀπόλλωνος εὐρέθησαν ἀναθήματα ἐν τῷ πρώτῳ ἱερῷ αὐτοῦ ἐν Κοροπή μόνον. Ἡ 1127, ἦν συμπληρωτέον «λει[τ]ο[ρ]εῦσα[σα]» οὐχὶ «λει[τ]ο[ρ]εῖσα[σα]» (βλ. *Revue de phil.* 1911 σελ. 305), δὲν δηλοῖ τὴν θεότητα: ἀνήκει τῇ Γ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδι περὶ τὰς ἀρχάς.

2) Πρὸβ. IG IX² 1109 στίχ. 8 κ. ἐ. «τῆς πόλεως ἡμῶν (ἐνν. τῆς Δημητριάδος) καὶ πρὸς ἄλλους μὲν θεοὺς εὐσεβῶς διακειμένης, οὐχ ἤκιστα δὲ καὶ πρὸς τὸν Ἀπόλλωνα τὸν Κοροπαίου».

3) Πρὸβ. *Θεσσαλ. Μνημ.* I σελ. 6: οὕτω λύεται ἡ ἀπορία τοῦ Stählin, ἦν δι' ἐπιστολῆς μοι ἐξέφρασεν, ἐν ἣ μόνον ἐν ἱερὸν παρεδέχτο.

4) *Πρακτικά* 1906 123-125: 1907 175: 1911 305-312.

5) Πρὸβ. IG V² 367 II «[ἐ]πὶ τὰ κοινὰ ἱερά» [τὰ] τῶν Μαγνήτων: αὐτόθι 367 IV συμπληρῶ ἐν στίχ. 43-44 «καλέσαι δὲ [αὐτοὺς] καὶ ἐπὶ τὴν κοινήν ἐστίαν τὴν ἐν Δημη[τ]ριάδι»: ταῦτα ἔκειντο ἐν τῇ ἱερᾷ ἀγορᾷ βεβαίως: πρὸς ταῦτα ἦσαν προσωρισμένοι ὁ ἀρχιερεὺς καὶ ἑννέα τοῦλάχιστον ἱεροθῆται ἐν IG IX² 1130: ἐκεῖ δὲ θὰ ἐθεωροδοκῶντο οἱ θεοροί, περὶ ὧν τὸ ἐν ἀριθ. 1104 I ἐλλίπες ψήφισμα.

ἐκ τοῦ Πανελληνίου δωδεκαθέου, οὐχὶ ἐκ τοπικῶν ὀνομάτων, καίτοι πολλὰ τούτων σχετίζονται ἀναμφισβητήτως πρὸς τὴν ἐγχώριον λατρείαν καὶ παράδοσιν, π. γ. ὁ μὴν Ἄρειος πρὸς τὸν πατέρα Ἄσπην τοῦ οἰκιστοῦ τῶν παρακειμένων Ἀμφικλων Κύνου,⁶⁾ ὁ Ἀρτεμισιῶν πρὸς τὴν ἐν Ἰωλκῷ, Παγασαῖς, Σπαλαύθροις: κτλ. πόλεσι τιμωμένην Ἀρτέμιδα, ὁ Ἀφροδιαῶν πρὸς τὴν ἐν Νηλεΐᾳ Ἀφροδίτην, ὁ Ἀπολλώνιος πρὸς τὸν ἐν Κοροπή καὶ Παγασαῖς Ἀπόλλωνα, ὁ Ἡραιῶν πρὸς τὴν ἐν ταῖς ἀρχαῖαις Παγασαῖς Ἥραν,⁷⁾ ὁ Διέσιος πρὸς τὸν Ἀκραιῶν Δία, ὁ Ποσειδῶν πρὸς εὐρεθῆν τι ἱερὸν τοῦ Ποσειδῶνος κτλ.: ἕτεροι μῆνες εἶναι ὁ Δημητρίων, παρηγῶν καὶ πρὸς τὸν κτίστην, ὁ Ἐρμιαῖος, Ἔστιος, Ἡφαιστιῶν, Ἀθηναῖος, κατὰ τύχην μὴ εὐρεθῆντες οἱ τελευταῖοι τρεῖς ἐν ἐπιγραφαῖς.

Ὅτι ὄντως προθύμως συνέδραμον πάντοθεν κάτοικοι εἰς τὴν Δημητριάδα ἀποδεικνύουσι τὰ ποικιλώτατα ἐπὶ τῶν ἐπιτυμβίων στήλων εὐρεθέντα ἐθνικὰ τὰ πλεῖστα ἐκ τῶν ὀλίγων μετὰ τὴν κτίσιν τῆς Δημητριάδος χρόνον προσερχόμενα, ὧν λίαν διδακτικὴ εἶναι ἡ παράθεσις: καὶ ἐν μὲν ταῖς IG IX² 361· 362· 363· 364· 365· 366· 367· 368· 369· 370· 371· 373· 1144· 1173· 1174· 1175· 1176· 1177· 1178· 1179· 1180· 1181· 1182· 1183· 1184· 1185· 1186· 1187· 1188· 1189· 1190· 1191 ἀπαντῶσι κατὰ σειρὰν τάδε: Βιθυνός, Ἐπιδαυρία, Ἡρακλειώτις, Καλύμνιος, Κρής Ἀύτιος, Κρήτες Τυλίοιοι, Μακεδόν, Νάξιος, Πελλαιῶ, Συρακόσιος, Φεραῖα, Φοῖνις, Ἡρακ[λειώτις], Ἀλεός, Ἀπολλωνιάτις, Βοιωτίας, Ἐλευθερναῖος, Ἡρακλειώτις, Θηβαῖα, Θηβα[ῖος], Κασσανδρεὺς, Κρήτες Τυλίοιοι, Κρής Τυλίοιος, Κυζικηνός, Λαρισσαῖα, Μακεδόν, Μακέρη, Μελιβόισσα, Μητροπολεῖτα, Νικοπολίτις, Σιδώνιος, Τύριος.

Ἐκ τῶν ὑπ' ἐμοῦ δ' εὐρεθέντων, τῶν μὲν δημοσιευθέντων ἐν Θεσσαλ. Μνημ. I ἀριθ. 6· 8· 10· 11· 16· 18· 20· 21· 28· 31· 34· 40· 41· 46· 48· 49· 52· 57· 59· 61· 62· 64· 65· 66· 67· 69· 71· 72· 74· 76· 79· 80· 82· 83· 86· 89· 94· 95· 96· 97· 102· 103· 107· 121· 123· 127· 128· 129· 130· 139· 144· 151· 158· 159· 160· 166· 167· 170· 172· 176· 180· 181· 185· 187· 189· 194· 195· 198· 201· 202· 213· 214· 215· 216 καὶ ἐν Πρακτικοῖς 1912 σελ. 186-189 ἀπαντῶσι κατὰ σειρὰν τάδε: Μακεδόν, Κρής Ἀύτιος, (Μάγνης-Δημητριάς), Μακέρη, Πελλαιῶ, Κασσανδρεῖτις, (Κρήσσα Τυλίοῖα), Σιδώνιος, Ἐπειωτικός, Ἀράδιος, Τύριος, Δυσμαχεὺς, Βιθυνός, Ἡπειρώτις, (Θραῖτα), Θηβαῖοι, Ποσειδίτης, Μακέρη Δεγμαῖα, Σιδωνία, Κρής Πολυρῆμος, Βιθυνός, Σιδώνιος, Ἰσπιαῖος, Σειδωνία, Σιδώνιος, Καλχηδόνιος, Κασσανδρεὺς, Κασσωπιαῖος, Κασσωπιαῖος, Κιτιεύς, Κρήσσα, Ἀσζαλωνίτης, Βεροιαῖος, Πρωτοκόσιος, Ἰλλυρία, Καρομεμψίτης, Ἡρακλειώτις, Καρομεμψίτης, (Ἰσιεύς), ἐκ Φαρσάλου, Μηθηνναῖος, Βονηγία, Τύριος-Ἀργεῖα, Ἰλλυρία, Ἡρακλειώτις, Ἐνρωπιαῖος, Κῆρος, Σειδωνία, Ἀπολλωνιάτις, Μακεδόν Δεγμαῖος, Κορηναῖα, Ἀσζαλωνίτης, Κεφαλοδότης, Σάμιος, Ἀχαρνάν, Κρής, Κασσανδρεὺς, Ἰλλυριός, Μακέρη, Ἀργάς, Ἀλκαρνασίς, Πηλουσιῶτι, Σειδώνιος, Ἀράδιος, Θραῖξ, Κορίνθιος, Ἀράδιος, Χρυσιεύς, Ἐφεσία, Πενμύτιος, (Χαλκιδική), Πάριος, Γαζαῖος, Ἀχαρνάνις, Θεσσαλονικεύς, Ἀμφιπολίτης, Ἀχαρνάν, Φαρσαλία, Ἀράδιος, Βαργασηγῆ, Αἴνιος, Ἀσζαλωνίτης, Μυσός, Ἀσζαλωνίτιος, Ἀθηναῖα, Σκιάθιος, Πελλαιῶς, Δυσμαχεὺς, Μακέρη, Κεφαλλῶν ἐξ (Σ)άμης, Γουμφίτης-Μάγνης, Γέτης,⁸⁾ Ζακύνθιος, Μεγαρικῆ, Ἀσζα-

6) Βλ. ἄνω σελ. 76 καὶ σημ. 3.

7) IG IX² 1111.

8) Βλ. ἄνω σελ. 77: πρὸβ. *ἐκ.* 106 τὸ Η.

9) Συμπληρώθη ὑπ' ἐμοῦ.

10) Ἐβρομεν καὶ ἐπὶ ἐτέρας στήλης τὸ Γευκὸν ὄνομα *Ταρονόνας*: ἐπ' αὐτῆς εἰκονίζονται ἐργαλεῖα ὑποδηματοποιῦ: ἐπειδὴ δὲ ὁ Γέτης

λωνίτης, Θεαργεῖς, Μαζέτη, Μεσσήμιος, Ἀκάνθιος, Ἀθηναῖα.

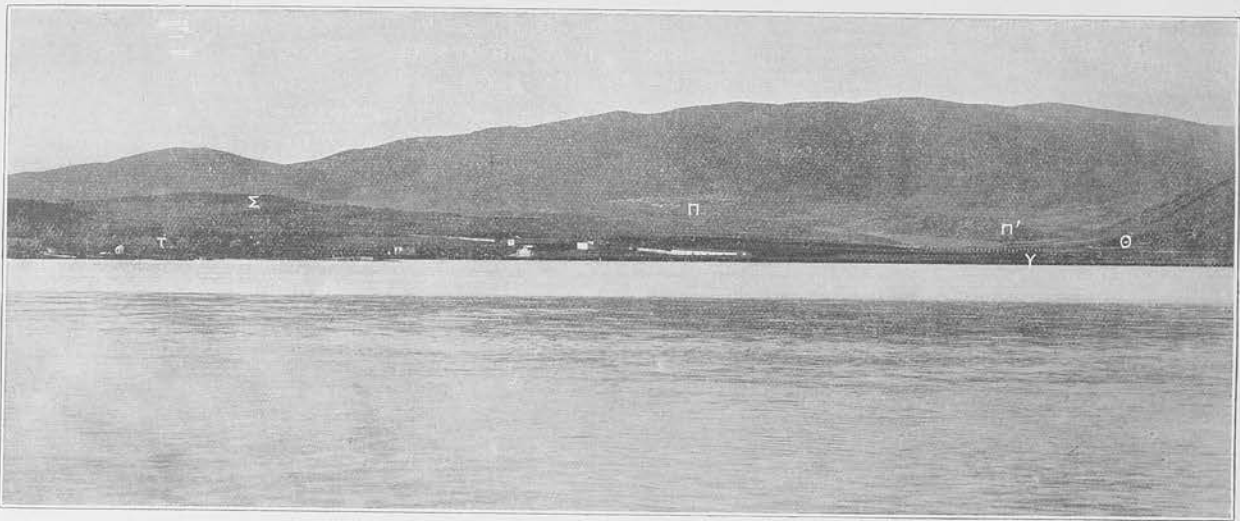
Τῶν δὲ ἀνεκδότων, ἐφ' ὅσον κατεγράφησαν σαφῶς ἄχρι τοῦδε, τάδε τὰ ἔθνη συνελέξαμεν: Ἰλλυρία, Βεροιαῖος, Ὑρραιεῖνος, Ἰλιεύς, Κρής, Ἀράδιος, Ἰλλυρία, Μακεδὼν Σενδοραῖος, Σιδώνιος, Θραξ Σίντος, Χαλκιδεύς, Ἀμφιπολίτης, [Πελλ]λαῖος, ἐξ Σάρο[δεων], Ἀνοιμαγεύς, Παριανός, Ἀχαιοί, [Αἰ(Σ)]ολεύς, Λαμιακή, Πέρσης, [ἐκ Χαλκιδος, Σιδωνία, Ἰσθμιαῖος, Γαζαῖος, Θαναμακός, Ἀμβρακίς, Τεγεάτης, Ἐχναῖος, Ἰλλυριός, [Ἀμ]βρακίς, Ἰλλυρία, Τριπολίτης, Μακεδὼν, Λοκρός, Μακεδὼν Βοιτιάτης, Ἀσκαλωνίτης, Ἡρακλειώτης, Θραξ, Ἀμιαθοῦσιος, Κασσωπαῖος, Ἄργος μὲν πατρίς, (Ἀσκαρῖς), Θραξία, Κουριεύς, Σικελός, Ἀλαβανδεύς, Κασσωπαῖα, Ἀμφιπολίτης, Ἀργεάτης, Κεῖος, τῶν Ἐπιγόνων, Σιωπεύς, Κρής, Ραῖκιος, Σκοτουσαῖα πρὸς καὶ Ἀσιαγενής ἄνω σελ. 62.

Χάριν βεβαίως τῆς τῶν Πανελλήνων λατρείας ἰδρύθησαν καὶ ἄλλα ἱερά καὶ ναοὶ ἐν Δημητριάδι, διὰ τῶν ἐπιγραφῶν γνωσθέντα ἐπιφανέστατον ἦτο τὸ Σεραπίειον, (εἰκὼν 105 τὸ Σ), ὅπερ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα εἶναι αὐτὸ τὸ εὑρε-

ῆ μνεῖα «θεραπευτῶν», ἦτοι προσκνητῶν ἢ πιστῶν λατρευτῶν.³⁾

Ὑπῆρχε δ' ἐν Δημητριάδι καὶ ἱερὸν τῆς Ἰσίδος, ἔχον ἱερέα εἰδικόν· εἰς τούτων, Αἰγύπτιος ἐξελληνισθεῖς, ὀνομάζεται ἐν εὐρεθείσῃ στήλῃ⁴⁾ Οὐάφρης Ὡρον Ποσειράτης, ἦτοι ἐκ Βουσίριδος ἢ λατρεία αὐτῆς εὐρηται ἐν ἑτέρῳ ἐπιγραφῇ κοινῇ μετὰ τοῦ Σαραπίδος καὶ τοῦ Ἀνοῦβιδος⁵⁾ ἴσως ἄρα ἐν αὐτῷ τῷ Σεραπείῳ ὑπῆρχον καὶ τῶν θεοτήτων τούτων βωμοί, ἢ παρ' αὐτὸ μικρότερα ἱερά ἐν ἔτει δὲ 1914φ εὐρομεν κατὰ τὰ Νότια τῆς πόλεως ἔσω τῶν τειχῶν καὶ τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου Ἡλίας ἱερὸν τι μικρόν, οἰκτικῶς διεστραμμένον ὑπὸ Χριστιανικῶν κτισμάτων, ἔνθα ὑπῆρχον βάθρα τινὰ καὶ στήλης τμήμα μετ' ἐπιγραφῆς Ἀρποκρο[άται:]· ἂν ὄντως ἀνάθεσις ἐπ' αὐτῆς ἀνεγράφετο, ὅπερ πιθανότατον, δηλοῦται ὅτι ἐν ἰδιαιτέρῳ τόπῳ ὑπῆρχε τὸ ἱερὸν αὐτοῦ.

Τῆς δὲ Ὑγιείας καὶ τοῦ Ἀσκληπιοῦ ὑπῆρχεν ἐπίσης χάριν τῶν μετοικισάντων εἰς Δημητριάδα Πανελλήνων βεβαίως ἱερὸν τι, γνωστὸν ἐξ ἐπιγραφῶν.⁶⁾ Τοῦ Ἡρακλεῖος

Εἰκὼν 105. (Ἡ πρὸς δεξιὰν συνέχεια ἐν εἰκ. 106). Ἀπόμνη τῶν ἐμπορικῶν λιμένων τῆς Δημητριάδος καὶ τῆς πόλεως αὐτῆς καὶ τῶν Παγασῶν ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον. Τ=ὁ δὲμος «Ταρσανῆς» Σ=τὸ Σεραπίειον ἐπὶ τῆς κάτω ἀκροπόλεως Π—Π' ἡ θέσις τῶν Φεραϊκῶν Παγασῶν Υ=τὸ μεταγενέστερον ὑδραγωγεῖον, νῦν «Δόντια» λεγόμενον Θ=τὸ θέατρον.

θὲν ἐπὶ τοῦ λόφου, ὅστις διαχωρίζει τὴν ἱερὰν ἀγορὰν ἀπὸ τῆς κυρίως ἀγορᾶς ἐπὶ τῆς δι' ἰδίου περιβόλου τειχισθείσης ἀκροπόλεως, ἦν ἐπωνομάσαμεν κάτω ἀκρόπολις¹⁾ ἐκεῖ ἀνετίθεντο ψηφίσματα τῶν Δημητριάδων, ἐκλεκτὸς δὲ πρὸς τοῦτο τόπος καλεῖται «ἐπιφανέστατος τοῦ Σεραπείου»²⁾ ὁ ἱερεὺς τοῦ θεοῦ καθίστατο κατ' ἐνιαυτὸν πιθανῶς ὑπὸ τῆς πόλεως, διόρουν δὲ τὰ κατὰ τὸ ἱερὸν «οἱ ὑπόστολοι», σωματεῖόν τι ἐν εἴδει τοῦ νῦν καλουμένου ἐκκλησιαστικοῦ συμβουλίου, ἀνεγνωρισμένον ὑπὸ τῆς πόλεως, λαμβάνον παρ' αὐτῆς χρηματικὴν ἀρωγὴν καὶ τινα προνόμια, συνερχόμενον κατ' ἔτος εἰς «σύνοδον» καὶ ἐκδίδον σχετικὰ τῷ ἑαυτοῦ ἔργῳ ψηφίσματα· ὅτι ἐσχημάζετο σπουδαίως τὸ ἱερὸν, ἀποδεικνύει

θὰ ἦτο που ἐν τῷ χώρῳ τῆς πόλεως ἱερὸν τι πρὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς πρὸς ἀνάμνησιν τῶν κατὰ τοῦ Κόκνου ἀγώνων τοῦ ἥρωος⁷⁾ ὁμοίως ἀρχαιότερον ἦτο ἱερὸν τι τῆς Ἥρας⁸⁾ καὶ ἴσως τὸ περίφημον τῆς Παιονιάδας, οὐτινος πλείστα μὲν εὐρομεν ἀναθήματα, οὐχὶ δ' ἔτι τὸ ἱερὸν αὐτό⁹⁾ ἐπὶ

οὗτος λέγεται Ταρονχῆς, εἰκάζομεν ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τούτων ὅτι ἢ ἐν τῇ Νέᾳ Ἑλληνικῇ λέξις ταροῦχι καὶ ἐπώνυμον Ταροῦχης, Ταρονχῆς (καὶ ἐπάγγελμα) ἔχει ληφθῆ ἐκ τῆς γλώσσης τῶν Γετῶν.

¹⁾ Βλ. περὶ αὐτῆς Πρακτικὰ 1912 170 καὶ ἄνω εἰκ. 3· τὸ σημεῖον MN δηλοῖ τὸ Σεραπίειον· ἢ ἱερά ἀγορὰ καίται περὶ τὸ Ν μέχρι τοῦ Σ-Σ'· ἢ κυρίως ἀγορὰ δεῖνται ἐν εἰκ. 4 μετὰ τῶν σημείων KA καὶ PBE· βλ. καὶ εἰκ. 6· 7.

²⁾ Τοῦ ἐν IG IX² 1108 εὐρομεν τὸ κάτω ἤμισον, ἔνθα ἀναγράφεται ἡ ἀνάθεσις τῆς στήλης «ἐν τῷ ἱερῷ τοῦ Σ[αράπιδος], ὅς καὶ ἐν ἀριθ. 1101· ἐν δὲ 1107 [ἐν τῷ] ἐπιφανέστατῳ τοῦ Σεραπείου τὸ[πο]ς».

³⁾ Ἐν 1107 «οἱ ὑπόστολοι εἶπαν»· δὲν διασφαιρῆται, ἂν ἐν τῇ βουλῇ ἢ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῶν Δημητριάδων εἶπαν· ἀλλ' οὐδέτερον πιθανόν, διότι εἶπαν ἐν τῷ ἐν στήλ. 12-13 κοινῷ τῶν ὑποστόλων· τούτου ἄρα τοῦ κοινῶς εἶναι τὸ σωθὲν ψηφίσμα· αὐτῶσι στήλ. 20-22 ἀπονέμεται τιμὴ «μετέχειν τ[ε] διὰ | βίου πάντων (τῶν) τοῖς ὑποστόλοις δεδομέν[ων φίλων] θρώπων»· ὁ Wilamowitz προστίθηται τὸ τῶν πρὸ τοῦ τοῖς, ὃν ἀναγκαῖον· ἀνάθημα ἱερώς τοῦ Σαραπίδος ἀναφέρεται ἐν ἀριθ. 1133.

⁴⁾ Θεσσαλ. Μνημ. I σελ. 248 κ. ἔ.

⁵⁾ IG IX² 360· ἐν τμήματι ἑτέρας ἐπιγραφῆς, ἦν εὐρομεν ἐν τῷ Καστρώ τοῦ Βόλου, φαίνεται ὅτι ἀνεγράφετο μετ' αὐτῶν καὶ ὁ Ὄσιος.

⁶⁾ IG IX² 1124· ἐν 1126 καλεῖται Σωτήρ ὁ θεός.

⁷⁾ Πρὸς IG ἔ. ἀ. 359· ὁ λίθος λέγεται ὅτι εὐρέθη παρὰ τὴν Μπουρμπλήθραν, ἔγγυς ἄρα τοῦ ἀρχαίου ἱεροῦ τῆς Ἥρας, περὶ οὗ βλ. τὴν σημ. 8.

⁸⁾ Περὶ αὐτοῦ βλ. τὰ προσηρημένα ἐν σελ. 91 καὶ εἰκ. 106 τὸ Η.

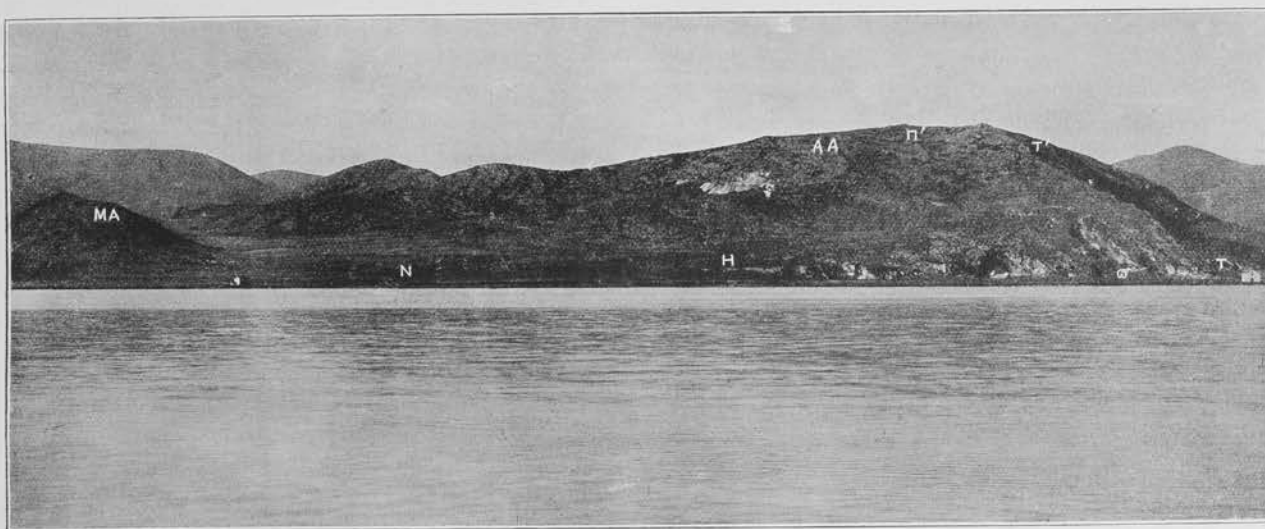
⁹⁾ Τὴν ὑπαρξίν αὐτοῦ βεβαιῶσι καὶ ἄλλαι ἐπιγραφαί, ὡς εἴπομεν ἄνω σελ. 44-45· οὗτω λύεται ἀμφιβολία τοῦ Kern ἐν Berliner phil. Wochens. 1915 ἀριθ. 2, στήλ. 54.

τοῦ ἰδίου χώρου αὐτῆς εὔρομεν ἀναθήματα καὶ βωμὸν τῆ Ἐννοδία, ἔτι δὲ κεραμίδα ἐσφραγισμένην τῷ Ἐρμῇ, κατὰ δὲ τὸν δεύτερον πύργον τοῦ ἤρωος Ἐννοδίων¹⁾ ἐκ τῶν θέσεων τούτων βεβαίως ἐχομίσθη εἰς τὴν ἐν Βόλῳ ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Νικολάου ἢ ἐπιγραφή Ἐννοδία Πατρώα²⁾ τὰ ἱερὰ τούτων φαίνεται ὅτι ἰδρύθησαν ἐπὶ θέσεων, ἐν αἷς ὑπῆρχον προγενεστέρως τῆς κτίσεως τῆς Δημητριάδος τόποι λατρείας. Νέα ἰδρύματα θὰ ἦσαν καὶ τὸ ἱερόν τῶν Χαρίτων, τὸ τοῦ Ποσειδῶνος,³⁾ τὸ τοῦ Τελεσφόρου⁴⁾ καὶ τι γενικὸν τῶν Ἡρώων Ἡρωισσῶν κτιστῶν σχετικὸν πρὸς τοὺς νεκρούς.⁵⁾

Ἐκ τούτων καταφαίνεται καὶ ἡ ὑπὲρ τῆς λατρείας μεριμνα τοῦ κτίστου τῆς πόλεως Δημητρίου, σεβασθέντος μὲν τὰ ἐπὶ τοῦ χώρου αὐτῆς παλαιότερα ἱερὰ, ἰδρῦσαντος δὲ ναοὺς καὶ ἱερὰ νέα τῶν τε ὑπὸ τῶν συνοικισθέντων Μαγνητῶν ὑπερόχως τιμωμένων παρ' ἐκάστοις θεοτήτων καὶ τῶν ὑπὸ τῶν ἐν γένει μετοικησάντων εἰς τὴν πόλιν Ἑλλήνων. Ἄλλ' ἐξόχως πολιτικὸς ὑπῆρξεν ὁ Δημήτριος ἐν τῷ διακανονισμῷ τοῦ πολιτεύματος τῆς τε ἐπωνύμου αὐτοῦ καὶ τοῦ

οὐδὲ ἠγνοεῖ τὰ στοιχειώδη ἄλλως ταῦτα ἀνὴρ τῆς μορφώσεως τοῦ Δημητρίου, ἵνα κατὰ συγκατάβασιν θεωρηθῆ μέτοχος τοῦ καθορισμοῦ τῆς πολιτείας τῶν Δημητρίων καὶ Μαγνητῶν· διότι νεώτατος μὲν ὢν ἔσχε συμβούλους τοὺς ἀρίστους τῶν συστρατευσάντων μετὰ τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου, σύζυγον δὲ τὴν συνετὴν Φίλαν, περιεστοιχίζετο δὲ ὑπὸ σοφῶν ἀνδρῶν, ἐν οἷς ὁ ἱστοριογράφος Ἰερώνυμος⁶⁾ πρὸς τὸν πατέρα αὐτοῦ ὑπῆρξεν ἀείποτε εὐπειθῆς καὶ ἐξαιρέτως φιλόστοργος, παρὰ δὲ τοῖς ἑαυτοῦ τέκνοις ἐπάκτως ἀγαπητός, ἐν ᾧ πρὸς τοὺς ἐχθροὺς καὶ συκοφάντας αὐτοῦ ἐδείχθη ὑπερέτρωσ ἐπιεικῆς καὶ συγγνωμονικός.⁷⁾

Ἄλλὰ τὴν μνήμην αὐτοῦ ἰσχυρῶς ἐμίαναν οἱ Ἀθηναῖοι καὶ ὁ Πλούταρχος: οἱ μὲν πρῶτοι, ἐλευθερωθέντες ὑπὸ τοῦ Δημητρίου τῷ 307 π. Χ., ὑπερέβησαν πᾶν μέτρον ζολακείας πρὸς αὐτὸν οὕτως, ὥστε ὁ ἴδιος ἐλυπεῖτο, λέγων ὅτι «ἐπ' αὐτοῦ οὐδεὶς Ἀθηναίων γέγονε μέγας καὶ ἀδρῆς τὴν ψυχὴν»· διότι αἱ ζολακεῖαι καὶ αἱ ἄλλαι ὑπερβολαὶ «οὐκ ἦν ἐξείνῳ βουλομένη»,⁸⁾ ἀφ' οὗ «περιεώρα Δημήτριος

Εἰκὼν 106. (Ἡ πρὸς ἀριστερὰν συνέχεια ἐν εἰκ. 105). Ἀποψὲς τοῦ ἐμπορικοῦ λιμένος τῆς Δημητριάδος καὶ τῆς πόλεως αὐτῆς ἐκ Βορρᾶ πρὸς Νότον. MA=ἡ μέση ἀκρόπολις τῆς Δημητριάδος· N=ἕχνη ναοῦ(ς), νεωστὶ εὐρεθέντα παρὰ τὸ στάδιον· H=ἀρχαῖον ἱερόν τῆς Ἥρας· AA=ἡ ἄνω ἀκρόπολις· Π=ὁ μέγας πύργος «Παλάτι»· π=αἱ πηγαὶ «Μπουμπλήθρας»· T-T=τὸ Βορροδοικικὸν τέμα τῶν τειχῶν τῆς Δημητριάδος.

κοινοῦ τῶν Μαγνητῶν καὶ δὲν εἶναι μὲν τι διαφορῆδην παραδεδομένον περὶ συντάξεως τῆς πολιτείας αὐτῶν ὑπὸ τοῦ Δημητρίου, ἀλλ' οὐδόλως πρέπει νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι ὁ ἰδρυτής, κτίστης καὶ συνοικιστής αὐτῆς θὰ ὑπῆρξεν ἄμοιρος τοῦ διακανονισμοῦ τούτου.

Διότι ἄνευ συντάξεως ἀρμοζούσης πολιτείας τὸ μέγα ἴδρυμα αὐτοῦ θὰ ἦτο τις ἄψυχος καὶ δυσκίνητος ἐλέπολις βραχυτάτου βίου· τὸ δὲ συνέχον τὰς πόλεις καὶ τὰ ἔθνη δὲν εἶναι τόσον αἱ ἰσχυραὶ καὶ πολυτελεῖς καὶ μεγάλαι κατασκευαί, ὅσον ἢ διὰ καταλλήλου πολιτεύματος παροχῆ εὐνομίας τοῖς πολίταις, ἵνα ἐν ἐλευθερίᾳ καὶ τάξει βιοῦντες συγκαταῶσι καὶ προάγωσι περαιτέρω τὰ κοινὰ πράγματα:

τοὺς ζολακεύοντας αὐτὸν ἐν τοῖς συμποσίοις»⁹⁾ ἀτυχήσαντος δὲ αὐτοῦ, ἐπεδείξαντο οἱ Ἀθηναῖοι εὐτέλειαν χεῖρονα ἔτι καὶ τῶν προγενεστέρων ζολακειῶν, ἐνδεικτικῆν τῆς ἐπικρατούσης διαφθορᾶς ἐν Ἀθήναις, αἵτινες χαρακτηρίζονται τότε¹⁰⁾ ὡς πλήρεις «Διονυσολάκων καὶ κλεπτῶν καὶ λωποδυτῶν, ἔτι δὲ ψευδομαρτύρων καὶ συκοφαντῶν καὶ ψευδοκλητήρων»· ὡργίασε δὲ μάλιστα ἡ νεοτέρα κωμῆδια κατὰ τοῦ Δημητρίου, ἰδίως διὰ τῶν κωμικῶν Φιλίππιδου, φίλου καὶ ὀργάνου τοῦ Λυσιστράτου, καὶ τοῦ Μάχωνος,¹¹⁾ οἵτινες

1) Βλ. ἄνω σελ. 29.

2) IG ξ. ἀ. 358.

3) Βλ. περὶ αὐτῶν ἄνω σελ. 15 καὶ 29.

4) Ἀναφέρεται ἐν τινι λογιῶν ἀναθημάτων, κειμένων ἐν τῷ νομοφυλακίῳ τῆς Δημητριάδος, μετὰ τοῦ Ἀσκληπιοῦ Σωτήρος ἐν IG ξ. ἀ. 1126.

5) Ἀναθηματικῶν τύπου ἐπιγραφή πρὸς τοὺτους μετὰ συμβόλων νεκρικῶν ἀναγράφεται ἐπὶ κυλινδρικής θήκης (βλ. ἄνω σελ. 58 καὶ σημ. 3) ἐν IG ξ. ἀ. 1129. Οἱ κτίσται δυνατὸν εἶναι νὰ ἔχωσι τινὰ σχέσηιν πρὸς καθιερωθείσας ὑπὸ τοῦ Ἀντιγόμου τιμὰς τοῖς γονεῦσιν αὐτοῦ Δημητρίῳ (=Ἡραὶ) καὶ Φίλᾳ (=Ἡρώισση) ὡς καὶ τῷ πάππῳ καὶ ἄλλοις οἰκείοις ἀποθανούσιν βλ. κάτω σελ. 94 καὶ σημ. 5.

6) Διόδ. ΙΘ' 69 «παρακατέστησε δ' αὐτῷ (ἐνν. ὁ Ἀντίγονος τῷ Δημητρίῳ) συμβούλους τέτταρας, ... ἄνδρας πρεσβυτέρους καὶ συνεστρατευκότας τῷ Ἀλεξάνδρῳ πᾶσαν τὴν στρατείαν»· αὐτ. 59 «αὐτῆ δ' ἡ γυνὴ (ἐνν. Φίλα) συνέσει δοκεῖ διενηχόμεναι»· αὐτ. 100 καὶ ἄλλοι περὶ τοῦ Ἰερώνυμου, ἱστοριογράφου καὶ γεωγράφου, ὃν πολλαχοῦ καθίστη φροῦραρχον ὁ τε Ἀντίγονος καὶ ὁ Δημήτριος.

7) Διόδ. ΚΑ' 16 «Δημήτριος ὁ βασιλεὺς λαβὼν ὑποχειρίους ἅπαντας τοὺς κατ' αὐτοῦ βλασφημεῖν εἰσθότας ἐν ταῖς ἐκκλησίαις καὶ πάντα κατ' αὐτοῦ στρατηγεῖν φιλαπεθημόνως, ἀφῆκεν ἀθήους, ἐπιφθεγξάμενος ὅτι συγγνώμη τιμωρίας αἰρετώτερα» καὶ 24· 25 καὶ παρὰ Πλούταρχῳ πολλαχοῦ ἐν βίῳ Δημητρίου, ἰδίως ἐν κεφ. λδ'.

8) Δημοσχάρης παρ' Ἀθην. F' 253a.

9) Φύλαρχος παρ' Ἀθην. F' 261b.

10) Ὑπὸ Θεοπόμου παρ' Ἀθην. F' 254b-c διώρθωσα τὸ ἐν τῷ κειμένῳ *ναυτῶν*, μηδένα λόγον ἔχον, εἰς *κλεπτῶν*.

11) Ὁ Ἀλέξιος ἐκτίθει σοφρονέστερον τὰ κατὰ τὸν Δημήτριον.

και τὰς σωματικὰς ἔτι λειτουργίας αὐτοῦ ἐσκευάσανται και διαστρόφως, ἢ κατ' ἴδιαν ὅλως ἐπίνοιαν, περιέγραψαν.

Μεγίστης δὲ κατακρίσεως εἶναι ἄξιός ὁ Πλούταρχος, διότι ἐν τῇ διηγῆσει τοῦ βίου τοῦ Δημητρίου και τῷ χαρκτηρισμῷ τῶν πράξεων αὐτοῦ, ἐνισχύει μὲν τὰς περὶ αὐτοῦ δυσφημίσεις, ἀναγράφων τὰ «ἀνέκδοτα» και τὰς φήμιας τῶν Ἀθηναίων τριόδων, ἐξαιρεῖ δὲ τὰ ἀστεία και σπουδογέλοια τοῦ βίου αὐτοῦ, ἱκανὴν ἑνταύροτα τῆς κωμῆδος περιουλλέγων ἐπιμελῶς, τὸ δὲ χεῖριστον πράττει ταῦτα ἐν ἐπιγνώσει, λέγων· τὰ ἐξῆς μωρόσοφα· «ἡμεῖς δὲ τὴν μὲν ἐκ διαστροφῆς ἐτέρων ἐπαρόρθωσιν οὐ πάνυ φιλόφρονον οὐδὲ πολιτικὴν ἠγοῦμεθα» ἐν ᾧ δηλον ὅτι ἀναγνωρίζει διαστροφὴν, ἢ ἐτέρων γενομένην περὶ τοῦ Δημητρίου, και ἐν ᾧ εἶχε τὰ μέσα τῆς ἐπανορθώσεως, δὲν ἐθεώρησεν ὁ μακάριος τὸ ἔργον τοῦτο οὔτε λίαν φιλόφρονον οὔτε πολιτικόν ἀπέκρουσεν ἄρα τὴν πρώτην και μεγίστην ἀρετὴν τοῦ ἱστοριογράφου και βιογράφου, και ὑπέπεσεν εἰς τὸ ἐλάττωμα τοῦ «ἐφ' ἠδονῇ και διαγωγῇ τῶν ἐντυχανόντων ποιῶσιν τὴν γραφὴν», ὅπερ μάλιστα κατακρίνει ὁ ἴδιος.

Δυστυχῶς ὅμως ὁ Πλούταρχος ἀπέμεινεν ἡ κυριώδης πηγὴ περὶ τοῦ Δημητρίου, ἐξ ἧς μετ' ἐπιπολιότητος ἀντλήσαντες νεώτεροι ἱστοριογράφοι, παρέστησαν τὰ κατ' αὐτὸν λίαν ἄτοπα και μεμακροσμένα ἀπὸ τῆς ἀληθείας, μὴ διαγινόντες ἐπακριθῶς ὅτι ὁ ἀρχαῖος οὗτος συγγραφεὺς ἀντιστοιχεῖ τὰ πολλὰ πρὸς τοὺς σημερινούς χαριτογράφους και ἀνεκδοτογράφους τῶν ἡμερησίων, τοὺς ψυχραγωγικούς και εἰκὴ γράφοντας πρὸς ἡμερησίαν κατανάλωσιν ἐγὼ ἀμφιβάλλω σφόδρα, ἂν ὁ φόρτος τῶν ἐλαττωμάτων, ἅτινα ἐπέθησαν ἐπὶ τοῦ Δημητρίου οἱ προειρημένοι, εἶναι δίκαιον νὰ ἐπικρίθῃται σύμπας ἐπὶ τῶν ὧμων αὐτοῦ· διότι ἐκ τῶν πραγμάτων και τῶν ἔργων αὐτοῦ ἀποδεικνύεται οὐ μόνον στρατηγικός και πολεμικός ἀνὴρ ἐξαιρετός, ἀλλὰ μάλιστα ὀξυδερκής και σώφρων πολιτικός, διανοούμενος και πράττων, παρὰ τὸν ἐπικρατοῦντα τότε συμφρομόν, τὰ ἀριστα και φιλοφρολότατα.

Ὅτι ἄρα και τὴν πολιτείαν τῶν Δημητρίων και Μαγνήτων κατέστησεν αὐτός, θεωρῶ βέβαιον και διαβλέπω τοῦτο ἐν τοῖς περιωθεῖται περὶ αὐτῶν· οὐδὲ ἦτο δυνατόν νὰ συμβῇ ἄλλως· διότι, ἀφ' οὗ τοσοῦτον ἐπιμελῶς ἐφρόντισεν ὁ Δημήτριος περὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ ἐνδύματος τῆς ἐπωνύμου αὐτοῦ, δαπανήσας και μέγα χρηματικὸν ποσὸν πρὸς περιβολὴν αὐτῆς διὰ τειχῶν, ὑπολογιζομένων εἰς μῆκος δώδεκα περὶπου χιλιομέτρων¹⁾, θὰ ἐμερίμνησε και περὶ τῆς ψυχῆς και τοῦ ἐσωτερικοῦ βίου αὐτῆς, ἵνα καταστήσῃ τὸ δημοῦργημα αὐτοῦ βιώσιμον, ὅπερ και κατώρθωσε· διότι ἐπὶ πολλοὺς αἰῶνας και ἡ πόλις διετηρήθη και τὸ πολίτευμα αὐτῆς, τοῦτο μὲν μέχρι τῶν ἐσχάτων Ῥωμαϊκῶν αυτοκρατορικῶν χρόνων, ἐκείνη δὲ παρὰ τὰς διηνεκεῖς και μακροχρονίους συλλήσεις ἐμφανῆς μέχρι σήμερον.

Και τὴν μὲν κατάστασιν τῆς Δημητρίων και Μαγνήτων πολιτείας θέλω δημοσιεύσει ἀλλαγῶν, ἢ ἐν παραρτή-

ματι ἐνθάδε· ἡ δὲ ἀναγραφή τῶν τυχῶν τῆς πόλεως ἔχει κατὰ τὰς ἄχει τοῦ νῦν γνωστὰς πηγὰς συντόμως εἰπεῖν ὧδε· ἐπὶ μὲν τοῦ Δημητρίου οὐδὲν²⁾ περὶ αὐτῆς διέσωσεν ἡμῖν ὁ τοσαῦτα περιττὰ γράψας Πλούταρχος, εἰ μὴ ὅτι τῷ 283 π. Χρ. ὑπεδέχθη ἐν τοῖς κόλλοις αὐτῆς τὰ ὀσῶα τοῦ Ἰδρυτοῦ, κομισθέντα ὑπὸ τοῦ εὐσεβοῦς αὐτοῦ υἱοῦ Ἀντιγό-νου τοῦ Γονατᾶ ἐν μεγαλοπρεπεῖ κηδεῖα, ἦν μετὰ τινος ἀτοπίας χαρακτηρίζει ὁ Πλούταρχος ὡς σοῦσαν «τραγικήν τινὰ και θεατρικὴν διάθεσιν»· ἀπέθανε δὲ ὁ Δημήτριος ἐν Χερρονήσῳ ἄγων τὸ πεντηχοστὸν τέταρτον ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτοῦ, καθειργμένος ἐκεῖ ἐπὶ τριετίαν ὑπὸ τοῦ Σελεύκου περὶ τῆς θέσεως τοῦ τάφου αὐτοῦ ἐν Δημητριάδι³⁾ εἰπομέν τινὰ ἄνω ἐν σελ. 36-38 και 60.

Ἄλλ' ἐρευνήσαντες εἰδικῶς πρὸς τοῦτο κατὰ τὴν πρώτην ἐξάμηνον τοῦ 1915^{οῦ} ἔτους ἐντολῇ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, εὑρομεν μὲν τινὰς ἀξιολογώτατους τάφους και σημαντικὰ κτερίσματα ἐν αὐτοῖς ἔξω τοῦ τρίτου πύργου (βλ. εἰκ. 40 τὸ IT και εἰκ. 97 τὸ T-T'-T''), οὐχὶ δὲ τὸν τοῦ Δημητρίου, οὐδὲ τὸ ἀναμενόμενον ἠρώφον αὐτοῦ· και ὁ ἄνω ἐν σελ. 57-60 και εἰκ. 74· 75· 78· 79 μνημονεύομενος τύμβος, δοκιμασθεὶς ἐνιαχοῦ δι' ἀνασκαφῶν, ἀπέδωκεν εἰς βάθος τριῶν μέτρων φορητοῦ χόματος πτωχούς τάφους και τὸ φυσικὸν ἔδαφος ὑπ' αὐτούς, οὐχὶ δὲ τὸν τοῦ Δημητρίου. Τοῦτων ἕνεκα ὑποπιεῖω ὅτι ὁ τάφος τοῦ κτίστου τῆς πόλεως ἐποιήθη κατ' ἐξαιρέσειν εὐλογον ἐπιτοῦ αὐτῆς, ἐν τινι περιόπτῳ και σπουδαίῳ σημείῳ πρὸς τοῦτο πρότερον μὲν ἐδοκίμασα τοὺς ἔσω τοῦ περιβόλου τῶν τειχῶν τρεῖς μυθολογομένους τύμβους, περὶ ὧν βλ. τὰ προειρημένα ἐν σελ. 32 και κάτω τὰς εἰκ. 109 και 110, νομίσας ὅτι ἠδύνατο νὰ σχηματισθῶσιν ἐπίτηδες και ἐλλείψει χόματος ἐκ τῆς λατύπης τῶν ἐξαγομένων λίθων ἐκ τῶν παρκαμμένων λιθοτομιῶν· ἀλλ' ἐνωρίς εἶδον ἐν δυοῖς τοῦτων ὅτι ὄντως και αὐτόχρομα λατύπη και ἀπορρίματα συνεσωρεύθησαν ἐκεῖ κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν ἀρχαίων λατόμων, οὐδεὶς δὲ ἠδύνατο νὰ ὑπόκηται τάφος· διὸ ἀναζητῶ ἤδη τὸν τάφον τοῦ βασιλέως ἐπὶ ἐτέρων χαρακτηριστικῶν σημείων ἐνδον τῆς Δημητριάδος, θέλω δὲ ἀνακοινῶσει τὰ ἀποτελέσματα τῶν ἐρευνῶν τοῦτων ἐν καιρῷ.

Οἱ δὲ διάδοχοι τοῦ Δημητρίου ἔσχον βεβαίως τὴν Δημητριάδα σπουδαῖον ὀρητήριον, οἷον και αὐτὸς οὗτος· ἀλλ' οὐδὲν διαρρήδην ἐν λεπτομερείαις εἶναι παραδεδομένον περὶ αὐτῆς μέχρι τῆς εἰσόδου τῶν Ῥωμαίων εἰς τὰ Μακεδονικά και Ἑλληνικά ἐν γένει πράγματα. Δέον δὲ καθ' ὅλον τὸ ἀπὸ τοῦ ἔτους 294-168 π. Χρ. χρονικὸν διάστημα, πλὴν μικρῶν τινῶν διακυμάνσεων κατὰ τὸ 197-196 και 192-191, νὰ θεωρῶμεν τὴν Μαγνησίαν ὡς τμημὰ τῆς Μακεδονίας, εἰδὸς τι ἐλευθέρου κράτους, προσηρημένου αὐτῇ, ἀλλὰ διατηροῦντος τὴν ἐαυτοῦ αὐτοτέλειαν, περίπου ὡς ἔχει σήμερον ἡ Βαυαρία πρὸς τὴν Γερμανικὴν αυτοκρατορίαν· διὸ ἐν τῇ συνθήκῃ τοῦ Ἀντιγόπου⁴⁾ δὲν κατονομάζονται οἱ Μάγνητες σύμμαχοι τῶν Μακεδόνων, ὡς οἱ Θεο-

¹⁾ Εὐθὺς ἀρχόμενος τῆς διηγῆσεως τοῦ βίου τοῦ Δημητρίου ἐν κεφ. α'.

²⁾ Και ὁ Μέγας Ἀλέξανδρος διεβλήθη, ὡς γνωστὸν, σφόδρα, προεξαρχόντων τῶν κρατούντων τοῦ καλαίμου Ἀθηναίων ἐπίσης.

³⁾ Βλ. ἄνω σελ. 89 και σημ. β· ἐπειδὴ τὸ πάχος τῶν τειχῶν εἶναι τριῶν μέτρων ὡς ἔγγιστα, τὸ δὲ ὕψος θὰ ἦτο οὐχὶ κατώτερον τῶν πέντε, ἢ ὅλη τειχοδομία συμποσοῦται εἰς ἡμιμαξέτιον ὀγκώδους λιθοδομίας καθιστὰ μέτρα ἑκατὸν ὀγδοήκοντα χιλιάδας, ὧν ἡ ἐκτέλεσις σήμερον ἐπὶ ἀνωμαλῶν ἐδάφους ἀπαιτεῖ δαπάνην εἴκοσι και ἐπὶ ἑκατομμυρίων δραχμῶν· τοιοῦτον ποσὸν ἐδαπανήθη ὑπὸ τοῦ Δημητρίου ἐντὸς δύο τὸ πολὺ ἐτῶν, χάριν τῶν τειχῶν μόνον και τῶν πύργων.

⁴⁾ Ὁ Friedrich ἐν Athen. Mitt. 1905 241 θεωρεῖ τὴν Δημητριάδα ὡς ὀρητήριον τοῦ Ἀντιγόπου κατὰ τοῦ Λυσιστράτου τῷ 286-285 π. Χρ., ἀλλ' οὐδεμίαν πηγὴν ἀναφέρει εἰσασιτικῶς δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν αὐτὴν ὀρητήριον καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῶν κατὰ τοῦ Λυσιστράτου, Πύρρου, Θηβαίων κλπ. ἐπιχειρήσεων τοῦ Δημητρίου και τοῦ υἱοῦ αὐτοῦ Ἀντιγόπου· πρβ. Πλούτ. βίῳ Δημητρ. μ'.

⁵⁾ Πῶς δύναται νὰ ὑπονοηθῇ ὁ τάφος οὗτος λέγει ὁ Friedrich ἔ. ἀ. σημ. 2· ἴσως ὁ τοσοῦτον φιλοπάτωρ Ἀντιγόπος καθιέρωσεν ἕκαστε τιμὰς τινὰς τῷ Δημητρίῳ ὡς κτίστῃ· πρβ. τὰ ἐν σελ. 93 σημ. 5 λεγθέντα.

⁶⁾ Πλούτ. Δ' 9 3-4 «ἔτι γὰρ ἔνορκος ἔμενε πᾶσιν ἡ γεγεννημένη σύμμαχος δι' Ἀντιγόπου κατὰ τοὺς Κλεομενικούς καιρούς»· ἦτοι ἴσχυεν ἡ συνθήκη ἐκείνη και μέχρι τοῦ 220 π. Χρ..

σαλοί, οἱ Ἀχαιοὶ τῆς Πελοποννήσου, οἱ Βοιωτοί, οἱ Ἀχαρνᾶνες, οἱ Φωκεῖς καὶ οἱ Ἑπειρωταὶ διότι ἦσαν τι πλέον τῶν ἄλλων συμμάχων· οὐδὲ νῦν οἱ Βαυαροὶ λέγονται σύμμαχοι τῶν Γερμανῶν καὶ ἐν ταῖς περὶ εἰρήνης συνθήκαις τοῦ Φιλίππου πρὸς τοὺς Ῥωμαίους τῷ 205 π. Χρ. προσγράφονται μετὰ τῆς Μακεδονίας οἱ σύμμαχοι αὐτῆς, οἱ περιλαμβανόμενοι ἐν τῇ παλαιᾷ συνθήκῃ τοῦ Ἀντιγόνου, ὅλιγον τι μεταβεβλημένη ἐκ τῶν περιστάσεων, οὐχὶ ὅμως οἱ Μάγνητες¹⁾ διότι οὗτοι λογίζονται τμήμα τοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου.

Διὰ τοῦτο λοιπὸν ὁ Φίλιππος τῷ 198 π. Χρ. ἐν τῇ παρὰ τὸν Ἀφόν συνεντεύξει, προκαλούμενος νὰ ἐκβάλῃ γενικῶς τὰς φρουρὰς ἐκ τῶν πόλεων, καὶ ἐκ τῆς Δημητριάδος ἄρα, ἐκ ταύτης μάλιστα, εἶπεν ὅτι οὐχὶ ὑπὸ τὰς αὐτὰς συνθήκας ἄπασαι αἱ πόλεις ὑπάγονται, αὐτὸς δὲ ἀδυνατεῖ νὰ ἀποχωρήσῃ ἐξ ἐκείνων, αἰτίνας παρεδόθησαν αὐτῷ ὑπὸ τῶν προγόνων διότι ἡ κτήσις αὐτῶν εἶναι κληρονομικὴ καὶ δικαία²⁾ νοεῖ δὲ ἀναμφιβόλως τὴν Δημητριάδα κυρίως διὰ τῶν λόγων τούτων· διότι ἤδη περὶ τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν Θεσσαλῶν προκλήθει νὰ γνωματεύσῃ, ἀπήντησεν ὀρηκτικῶς ὅτι τοιαύτη ἀπαίτησις οὐδὲ πρὸς ἡττημένον ἠδύνατο νὰ ἐπιβληθῇ· ἀφ' οὗ λοιπὸν τὴν κυρίως Θεσσαλίαν, ἥτις διὰ παλαιῶν συνθηγῶν ἦτο συνδεδεμένη πρὸς τὸ Μακεδονικὸν βασιλεῖον ὡς σύμμαχος, θεωρεῖ νῦν κτήμα Μακεδονικόν³⁾, πολλῶν μᾶλλον τὴν Μαγνησίαν, ἥς ἡ πρωτεύουσα ἦτο αὐτόχρομα προγονικὸν αὐτοῦ κτίσμα καὶ μέλος ἀναπόσπαστον τῆς Μακεδονίας.

Εἰδικῶς δὲ ἀναφέρεται ἡ Δημητριάς ὡς ἀφετηρία τῶν ἀπὸ ξηρᾶς καὶ θαλάσσης πολεμικῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ βασιλέως Φιλίππου ἀπὸ τοῦ ἔτους 218 π. Χρ. ἐν αὐτῇ δὴλα δὴ ἐγένετο τότε ἡ κρίσις περὶ τοῦ ἐπιτρόπου Πτολεμαίου, ἡ ἐν στρατιωτικῇ δικαστηρίῳ τῶν Μακεδόνων καταδίκη καὶ ὁ θάνατος αὐτοῦ⁴⁾ πρὸς ἐνίσχυσιν δὲ τῆς πόλεως ταύτης καὶ πρὸς ἀπομάκρυνσιν τῆς ἐπικινδύνου γειτονίας τῶν Αἰτωλῶν, οἵτινες ἐπωφθαλμίῳ πάντοτε καὶ αὐτὴν τὴν Δημητριάδα, ἐπετέθη τῷ 217 π. Χρ. ὁ Φίλιππος ἐναντίον τῶν Αἰτωλῶν καὶ Ἀχαιῶν τῶν ἐν Φθιώτισι Θήβαις· καὶ καταλαβὼν τὴν πόλιν, τοὺς μὲν κατοίκους ἐξέβαλε τὰ πολλά, αὐτὴν δὲ μετωνόμασε Φιλίππουπολιν· τούτους οἱ Αἰτωλοὶ παρῴρισαν ἐν Θρονίῳ⁵⁾· τὰ δὲ κατὰ τὴν μάχην ταύτην διὰ μακρῶν μὲν περιγράφει ὁ Πολύβιος, ποιητικώτατα δὲ τὸ ἐπίγραμμα τῆς ἐν Δημητριάδι εὐρεθείσης στήλης τοῦ Ἀντιγένοῦ⁶⁾.

Ἐκ τῆς συντριβῆς τῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, αἰτίνας ἦσαν ἀπὸ παλαιάτων χρόνων ὁ μέγας ἀνταγωνιστὴς τῶν Παγασῶν καὶ τῆς Δημητριάδος, ὡς οὐσαί λίαν σημαντικὸν ἐπίσης ἐπίνειον τῆς Θεσσαλίας⁷⁾, εἶναι ἐνόητον· ὅτι τὰ μέγ-

¹⁾ *Αἰβ.* 29 12 14 ab rege (ἐνν. Philippo) foederi adscripti Prusia... Achaei, Boeoti, Thessali, Acarnanes, Epirotae.

²⁾ *Αἰβ.* 32 10 4-5 Philippus aliam aliarum civitatum condicionem esse respondit: «quae sibi traditae a maioribus essent, earum hereditaria ac iusta possessione non exeesurum.

³⁾ *Περβ. Αἰβ.* 32 10 7· *Πολύβ.* Α' 76 2-3.

⁴⁾ *Πολύβ.* Ε' 29 5-6 «κομισθεῖς (ἐνν. Φίλιππος ὁ Ε') δὲ Ἐδρίππον, κατέπλευσεν εἰς Δημητριάδα καὶ καὶ Πτολεμαίον, ὃς ἦν ἐπιλοπίτης τῆς τῶν περὶ τὸν Λεόντιον ἐταιρείας, κρίνας ἐν τοῖς Μακεδόσιν, ἀπέκτεινε».

⁵⁾ *Αἰβ.* 28 7 12.

⁶⁾ Βλ. τῶν ἐμῶν *Θεσσαλ. Μνημ.* I σελ. 128-133· *Περβ.* καὶ Dittenberger εἰς IG VII 287· 288, οὗ ὅμως τὰς γνώμας δὲν ἠκριβώσα.

⁷⁾ *Πολύβ.* Ε' 99 2-4 «ἡ γὰρ ὅλη πρόθεσις ἦν αὐτῷ (ἐνν. τῷ Φιλίππῳ) τῆς στρατείας ἐξελεῖν τὰς Φθιωτίδας καλούμενας Θήβας· ἡ δὲ πόλις αὕτη κεῖται μὲν οὐ μακρὰν ἀπὸ τῆς θαλάττης, ... ἐπίκειται

στα ὠφελήθη ἡ Δημητριάς, γενομένη ἔκτοτε τὸ μόνον καὶ ἀνανταγωνιστὸν ἐπίνειον τῆς χώρας· διὸ σφοδρῶς ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Τειπῶν τῷ 185 π. Χρ. κατηγοροῦν οἱ Θεσσαλοὶ τοῦ Φιλίππου, διότι ἄπασαν τὴν κατὰ θάλασσαν ἐμπορίαν ἀποτρέψας ἐκ Θηβῶν, διηύθυνεν εἰς τὴν Δημητριάδα⁸⁾· ὁ Φίλιππος ὅμως ἀπήντησεν ὅτι τοῦτο συνέβη φύσει, τῶν ἐμπορῶν καὶ τῶν ναυτικῶν προτιμώντων τὸν τελευταῖον τοῦτον λιμένα κατ' ἴδιον αὐτῶν ὑπολογισμὸν πρὸς τὰ ἐαυτῶν συμφέροντα⁹⁾· ὄντως δὲ ὁ λιμὴν τῆς Πυρῶσου, παραβαλλόμενος πρὸς τοὺς τῆς Δημητριάδος, περὶ ὃν προείπομεν, μάλιστα πρὸς τὸν μέγαν καὶ ἀσφαλίστατον ἐμπορικὸν ἢ Βόρειον (*εἰκὼν* 4 7· 105· 106), εἶναι καὶ ἀσήμαντος καὶ πολλῶν ἤττον προσίτος, ἰδίως ἐν τρικυμῇ.

Ἐπίσης τῷ 208 καὶ 207 π. Χρ. ἀναφέρεται ἡ Δημητριάς ὡς κυριώδες στρατιωτικὸν κέντρον τοῦ βασιλέως¹⁰⁾, ἐνθα παραμένει μετὰ τῆς βασιλικῆς Ἰλῆς τῶν Νικατόρων καὶ τῶν εὐζώνων τοῦ στρατοῦ αὐτοῦ, καραδοκῶν τὰς κινήσεις τοῦ ἐχθροῦ διὰ φρονιτωριῶν μάλιστα¹¹⁾, ποιεῖται τὰς ἀναγκαίας ἐκδρομαὶς καὶ δέχεται πρεσβεῖαι τῶν συμμάχων¹²⁾· τοῦ τελευταίου μάλιστα τούτου ἔνεκα ἤκασα ὅτι ἐν Δημητριάδι θὰ ὑπῆρχε σημαντικὸν ἀνάκτορον τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας (*Περβ.* εἰκ. 109 τὸ Α), ἰδίως τοῦ Φιλίππου τούτου, ὅστις ἐπὶ πολὺν διέτριβεν ἐν αὐτῇ, οὗτο δ' ἔσχε πᾶσαν εὐκαιρίαν νὰ ἐκτιμῆσῃ τὰς ἀρετὰς καὶ τὴν χρησιμότητα τῆς πόλεως· διὸ προσέθηκεν αὐτὴν ὡς τρίτην *πέδον* τῆς Ἑλλάδος πρὸς ταῖς δυοῖς Φιλίππου τοῦ Β', ὡς ἐδηλώσαμεν ἄνω σελ. 85-86 καὶ σημ. 1.

Σπουδαιότερον δὲ πρόσωπον διεδραμάτισεν ἡ Δημητριάς ἐν τῷ δευτέρῳ Φιλίππικῷ πολέμῳ κατὰ τὴν ἀπὸ τοῦ 200-197 π. Χρ. τετραετίαν· αἱ στρατιωτικαὶ δυνάμεις τοῦ Φιλίππου ἔχουσι συγκεντρωθῆ τῷ 200 π. Χρ. ἐν αὐτῇ, ἰδίως αἱ ναυτικαὶ¹³⁾· ἵνα μὴ μεταχειρισθῆ δὲ κατὰ τῆς Δημητριάδος

δ' εὐκαιρίας τῆ τε Μαγνησίας καὶ τῆ Θεσσαλίας, καὶ μάλιστα τῆς μὲν Μαγνησίας τῆ τῶν Δημητριάδων χώρα, τῆς δὲ Θεσσαλίας τῆ τῶν Φαρσαλίων καὶ Φεραιῶν· ἔξ ἧς καὶ τότε, κατεχόμενον αὐτὴν τῶν Αἰτωλῶν καὶ συνεχεῖς ποιομένων τὰς ἐκδρομαὶς, μεγάλα συνέβαινε βλάπτεσθαι τοὺς τε Δημητριάδας κτλ.» *Αἰβ.* 39 25 9 Thebas Phthias unum maritimum emporium fuisse quondam Thessalis quaestuosis ac frugiferum.

⁸⁾ *Αἰβ.* 32 10 4 ibi navibus onerariis comparatis regem, quae praeter Thebas Demetriadem cursum derigerent, negotiationem maritimam omnem eo avertisse.

⁹⁾ *Αἰβ.* 39 26 3-4 nam quae sibi crimina obiciantur de ... maritimis portibus frequentatis aut desertis, ... ridiculum esse, se reddere rationem, quos portus mercatores aut nautici petant.

¹⁰⁾ Ἐνταῦθα παρασκευάζεται κατὰ ξηρὰν καὶ κατὰ θάλασσαν, ἵνα ἀντιμετωπίσῃ τὸν ἐχθρὸν· *Αἰβ.* 28 5 2 Philippus, ut, seu terra seu mari obviam eundum hosti foret, paratus ad omnes conatus esset.

¹¹⁾ Βλ. ἄνω σελ. 86 καὶ σημ. 5.

¹²⁾ *Αἰβ.* 27 32 10 ὅτι ὁ Φίλιππος διανύει τὸ ἐκ Λύμης εἰς Δημητριάδα διὰ Πελοποννήσου, Βοιωτίας, Εὐβοίας διάστημα εἰς δέκα ἡμέρας· *Πολύβ.* I' 42· ἐν I' 41 ὁ Πολύβιος δὲν δηλοῖ ὅτι εἰς τὴν Δημητριάδα προσῆλθον αἱ πρεσβεῖαι, ἀλλ' ὁ *Αἰβ.* 28 5 3· αἱ διάδρομαὶ αὐτοῦ ἐκ Δημητριάδος εἰς Σκοτούσσαν καὶ Εὐβοίαν αὐτ. 28 7 3 καὶ 8 13· εἰς τοὺς χρόνους τούτους, ἦτο τὸ θέρος τοῦ 207 π. Χρ., ἀναφέρεται τὸ τοῦ *Λίοντος Κασο*, (τόμ. Α' σελ. 103· *Περβ. Ζωνάρ.* σελ. 231) «Σουλπίσιος μετὰ τοῦ Ἀπάλου Ὀρεῶν μὲν προδοσίᾳ, Ὀποῦντα δὲ κατὰ τὸ ἰσχυρὸν ἔλαθεν· ὁ γὰρ Φίλιππος οὐκ ἠδυνήθη σφίσι διὰ ταχέων καίτερ· ἐν Δημητριάδι ὢν ἐπαμῦναι, ἐπειδὴ οἱ Αἰτωλοὶ τὰς διόδους προκατέσχον· ὅπῃ δὲ ποτε ἐπελθὼν κτλ.» = *Αἰβ.* 28 8 3.

¹³⁾ *Αἰβ.* 31 33 1 Philippus impigre terra marique parabat bellum· *navalis copias Demetriadem in Thessaliam*

δ κατά θάλασσαν ισχυρός έχθρός την Σκιάθον και Πεπάρηθον ως όρημήτρια, καταρρίπτει τὰ τείχη αυτών ο Φίλιππος¹, περιορίζων τās έλπίδας της αντίστασεως εις τόν Όρειόν και μάλιστα εις την Δημητριάδα, ένθα τάσσει ναύαρχον τόν Έρακλείδην, ίνα μόνον έν περιπτώσει άμελείας τινός του έχθρού έπιτεθῆ κατ' αυτού, ούχι δ' εκ του συστάδην διότι ήδη και οι Ρόδιοι, ένισχύσαντες τούς Ρωμαίους και τόν Άτταλον, απέκλειον πανταχόθεν εκ της θαλάσσης τόν Φίλιππον, άφ' ου κατώρθωσαν να καταλάβωσιν έντός του Παγασιτικού και έγγυς της Δημητριάδος τὸ Ζηλάσιον και τόν Πτελεόν².

Τὴν μεγάλην άντοχήν της Δημητριάδος από θαλάσσης ένδεικνύουσι τὰ συμβάντα κατά τὸ έτος τουτου· διότι, καιτοι έχει λιάν υπερέρας δυνάμεις ο έχθρός και κατέστη άπόλυτος κύριος της θαλάσσης, μετά την πτώσιν μάλιστα του Όρειου, καιτοι φθάνει εις τὰ ύδατα της πόλεως, δέν τολμᾷ να προσβάλῃ αυτήν, αλλά περιορίζεται εις ναυτικόν άποκλεισμόν· ο Λίβιος, όστις ούχι σπανίως παρασιωπᾷ τινας άποτυχίας τών Ρωμαίων η τών συμμάχων αυτών, φαίνεται ότι παρεσιώπησέ τινας ένταύθα· διότι, έν φ' φέρει τούς Ρόδιους και τόν Άτταλον μέχρι Πτελεου και Ζηλασιου, ούδέν περαιτέρω λέγει περί της δράσεως αυτών, έν φ' φυσικώτατον ήτο να προσβάλλωσιν ούτοι έπανελημμένως τὸ κέντρον τών επιχειρήσεων του άντιπάλου, την Δημητριάδα, όπόθεν μάλιστα ο Φίλιππος είχαν άφαιρέσει σημαντικόν μέρος τών έαυτου δυνάμεων, έξορμήσας δια ξηράς προς βοήθειαν της Χαλκίδος³· είναι άρα εύλογον να εικάσωμεν ότι έγένοντο άπόπειραί τινες τότε κατά της Δημητριάδος από θαλάσσης, άλλ' άπεκρούσθησαν άπασαι έπιτυχώς· ούδ' έρμηνεύεται άλλως η εκ του Παγασιτικού αϊφνιδια άπομάκρυνσις σύμπαντος του στόλου τών Ρωμαίων κατά την φθινοπωρινήν ίσημερίαν του έτους 200 π. Χρ.⁴.

Έπίσης περιεργον άπομένει έν τῇ διηγήσει του Λιβίου τὸ ότι ο έχθρικός στόλος όλίγω πρότερον διαβαίνει εις Σκιάθον και προχωρεῖ εις Κασσάνδρειαν, όπόθεν, παρερχόμενος τὸ στόμιον του Παγασιτικού, διαπλέει τόν άνω Εύβοϊκόν, όπόθεν μέρος αυτου καταίρει εις τόν Μαλιακόν κόλπον⁵· δέν έτόλμησεν άρα τότε να διαβῆ ούδὲ τὸ στόμιον του Παγασιτικού· πιθανόν όμως είναι ότι θα έπεχειρήσῃ τινας έφόδους προς την Δημητριάδα, άλλ' άπεκρούσθη. Υποκρύπτεται δὲ και τις διαφθορά του ναύαρχου Έρακλείδου υπό τών έχθρών, η άσυγγνωστος άμέλεια αυτου, δυναμένου μὲν να βλάβῃ καιρίως τόν έχθρικόν στόλον, μη ενεργήσαντος δὲ τουτου· διότι όλίγον μετά τὰ γε-

γονότα ταυτα βλέπομεν ότι ο Φίλιππος έρριψεν εις την φυλακήν τόν ναύαρχον τουτον⁶. Θα ιδωμεν δὲ και περαιτέρω λιάν φανεράς παρασιωπήσεις άποτυχίων τών Ρωμαίων υπό του Λιβίου, προκειμένου περί έτέρων επιχειρήσεων αυτών κατά της Δημητριάδος· ίσως ο Πολύβιος έλεγέ τινά πλείονα περί τών άνω πολεμικών ενεργειών του ήνωμένου στόλου τών Ρωμαίων, του Άττάλου και τών Ροδίων, έν τοις μη περιωθεισι κεφαλαίοις της ιστορίας αυτου.

Τὴν δὲ κατά της Δημητριάδος ως άνω άποτυχίαν τών Ρωμαίων ένδεικνύει η μη άναφορά αυτης τῷ 199 και 198 π. Χρ. υπό του Λιβίου η άλλου συγγραφώς· μόλις έν έτει 197 π. Χρ., κατά την έν Νικαία γενομένην τόν γεμῶνα σύνοδον περί προκαταρκτικῆς ειρήνης, αναφέρεται μεταβάς εκείσε δια θαλάσσης ο Φίλιππος, εκ της Δημητριάδος εκκινήσας μετά στολίσου⁷· κατά δὲ τās έν Ρώμη συζητήσεις προς της έν Κυνός Κεφαλαίς μάχης μέγας λόγος γίνεται περί της Δημητριάδος: «τουτο δ' έπιμελώς έντίκτειν έπειρώντο τῇ συγκλήτῳ πάντες, διότι της Χαλκίδος και του Κορίνθου και της Δημητριάδος υπό τῷ Μακεδόνι ταπτομένων ούχ οίον τε τούς Έλληνας έννοιαν λαβεῖν έλευθερίας... ούδὲ μὴν Θετταλούς ούδὲ Μάγνητας⁸ δυνατὸν επαύρασθαι της έλευθερίας ούδέποτε, Δημητριάδα Φιλίππου κατέχοντος και Μακεδόνων... διόπερ ήξιουν την σύγκλητον η τουτων τών πόλεων άναγκάσαι τόν Φίλιππον εκχωρεῖν η πολεμειν έρρωμένως προς αυτόν... οι δὲ παρὰ του Φιλίππου (ένν. πρόσβεις) έρωτηθέντες... ει παραχωροῦσι Χαλκίδος και Κορίνθου και Δημητριάδος, άπειπαν μηδεμίαν έχειν περί τουτων έντολήν»⁹.

Άφ' ου ούτως άμφοτέρωθεν έδείχθη έμμονή περί την κτησιν η μη άποβολήν τών πεδῶν, έφηφίσθη ο πόλεμος· μετά δὲ την ήτταν του Φιλίππου έν Κυνός Κεφαλαίς συνήλθον κατά την είσοδον τών Τεμπῶν αυτός τε και ο Τίτος Φλαμίνιος προς συζήτησιν της όριστικῆς ειρήνης· προς τουτο ώρισεν η σύγκλητος δέκα προσβευτάς, δοῦσα αυτοις πληρεξουσιότητα, ίνα μετά του Τίτου άποφασίσωσιν όριστικώς περί της Χαλκίδος, Κορίνθου, Δημητριάδος, Όρειου και Έρετριάς· τουτο δ' έπραξεν, εφαρμύζουσα παλαιάν μέ-

¹) *Λιβ.* 32 5 7· πολὺ δύσκολον είναι να πιστεύσωμεν μόνην την άναγραφομένην αιτίαν ότι ad Macedonum animos cum Heraclidem amicis maxime invidiae sibi esse cerneret, multis criminibus oneratum in vincla comiecit ingenti popularium gaudio· ο Πολύβ. Π' 4 και 5 περιγράφει τόν Έρακλείδην εδιδάφθορον και άλλοπρόσαλλον, γενόμενον δ' αίτιον καταστροφῶν τῷ Φιλίππῳ.

²) *Πολύβ.* ΠΗ' 1 1 «παρῆν ο μὲν Φίλιππος εκ Δημητριάδος άναρθείς εις τόν Μηλιέα κόλπον, πέντε λέμβους έχων και μίαν πρίστιν»=*Λιβ.* 32 32 9 eo rex ab Demetriade cum quinque lembis et una nave rostrata venit.

³) Οι Μάγνητες ούδαμου έμφανίζονται παραπονούμενοι κατά τών Μακεδόνων, άλλ' οι πεδινοί Θεσσαλοί, οι όντες μὲν ποτε σύμμαχοι αυτών, υπό δὲ Φιλίππου του Ε' εις ειδός τι ύποτελείας άγθέντες, ένδεικτικῆς ήδη από του έτους 219 π. Χρ. εκ τών διαταχθεισῶν ύπ' αυτου πολιτογραφήσεων έν IG IX² 517. Παρεσιήχθησαν άρα υπό τών πρόσβειων και οι Μάγνητες, υπό τών έποφθαλιμιώντων την Δημητριάδα Αιτωλῶν πιθανώς.

⁴) *Πολύβ.* ΠΗ' 11 4-13. Έκ του Πολυβίου έμφανώς ήντησεν ο Άππιαν. εκ της Μακεδ. 8 «οι μὲν Έλληνες έν τῇ βουλή τών Ρωμαίων ήξιουν τόν Φίλιππον εξαγαγεῖν εκ της Έλλάδος τās τρεις φρουράς... η δὲ βουλή τούς Φιλίππου πρόσβεις ήρετο τί φρονοῦη περί τῶνδε τών φρουρῶν ο βασιλεύς· άποκριναμένου δὲ άγνωσῖν, Φλαμίνιον έφη κρινεῖν· και ο Ζωραρ. τόμ. Β' σελ. 296 «τῶν γάρ Έλλήνων άποστῆναι αυτόν αξιούντων της... τε Δημητριάδος της Θετταλικῆς ούδὲν περί τουτων οι του Φιλίππου πρόσβεις έντετάλθαι έφασαν και άπρακτοι άπηλλάγησαν» και ο *Λιβ.* 32 37 (πρβ. 34 23 9) όμοια τουτοις λέγει.

⁵) *Επιπέθη* τῇ 20· 6· 1915.

contrahebat. Ούτως άρα κατέστη κυριῶδες «ανόσταθμον βασιλευσι Μακεδόνων» η Δημητριάς.

¹) *Λιβ.* 31 28 6 Sciathumet Peparerthum...ne classi hostium praedae ac praemio essent, diruit.

²) *Λιβ.* 31 40 10 και 45 12 και 46 7 eam classem in stationem ad Zelasium miserunt—Phthiotidis super Demetriadem promunturium est peropportune obiectum—ut...in praesidio essent. Heraclides, praefectus regius, classem ibi (=έν Δημητριάδι) tenebat, magis per occasionem, si quam negligentia hostium dedisset, quam aperta vi quicquam ausurus τὸ Ζηλάσιον είναι πιθανώτατα τὸ νῦν άκρωτήριον της Νέας Μιντζέλλας, περιελείον εξαίρετον όρμον.

³) *Λιβ.* 31 24 1-3 Demetriade tum Philippus erat...cum expeditis quinque milibus et trecentis equitibus extemplo profectus cursu prope Chalcidem contendit.

⁴) *Λιβ.* 31 46 14 και 47 1 Piraeum, unde profecti ad bellum erant, repetunt...haec ea aestate terra marique adversus Philippum sociosque eius ab consule et legato Romanis adiuvantibus rege Attalo et Rhodiis gesta.

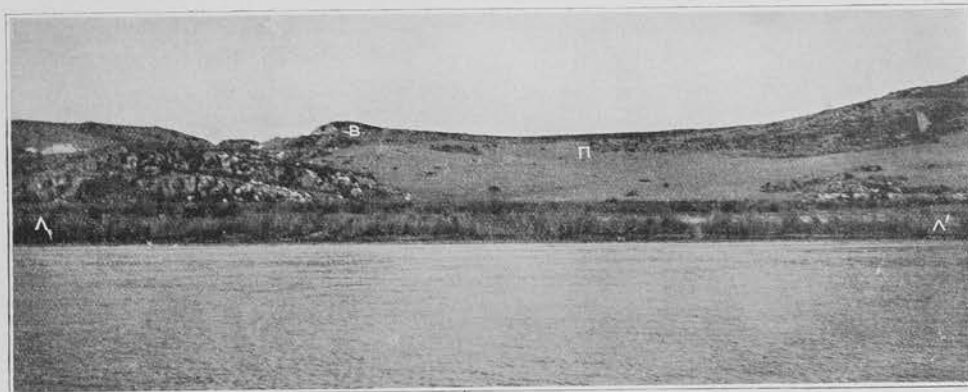
⁵) *Λιβ.* 31 45 και 46 1.

θοδον αὐτῆς, ὅπως κρατῆ μετεώρους τοὺς Ἑλληνας καὶ ἐμβάλλῃ αὐτοὺς εἰς νέας ἀπασχολήσεις, οὗτο δ' ἐξαντλῆ μὲν αὐτοὺς διὰ τῶν ἰδίων ἑαυτῶν δυνάμεων, μεταχειριζομένη ἀναλόγως τούτους ἢ ἐκείνους ὡς ὄργανα, ἐμποδίσῃ δὲ τὴν πρὸς τὸν Ἄντιοχον σύνταξιν αὐτῶν· διότι προέβλεπεν ἐπιζέμενον τὸν Ἀντιοχικὸν πόλεμον¹⁾.

Τὸ ἀποτέλεσμα ὑπῆρξεν, οἷον ὡς ἄνω εἶχε κατ' οὐσίαν καγονισθῆ ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων· ἡ Δημητριάς καὶ αἱ ἄλλαι πέδαι παρεκρατήθησαν ἤδη ἀπὸ τοῦ 197 π. Χρ. ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων ὑπὸ τινα τύπον προσωρινότητος· διότι τὸ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου ἐν βίῳ Τίτου ε' λεγόμενον ὅτι «ὁ Τίτος ἐξέλειψε καὶ ταύτας τὰς πόλεις ἀνεῖναι τῆς φρουρᾶς, ὅπως ὀλόκληρος ἢ χάρις ὑπάρξῃ παρ' αὐτοῦ τοῖς Ἑλλήσιν», εἶναι χροονικῶς ἀνακριθὲς καὶ διαφρεύεται ὑπὸ τε τοῦ Πολυβίου, λέγοντος (IH' 45 12) «τὸν δ' Ἀχαιοκόρινθον καὶ Δημη-

ῆτο πλέον καιρὸς, ἀφ' οὗ μετεχειρίσθησαν αὐτοὺς ἐπὶ μακρὸν ὡς ὄργανα, ἵνα καταβάλωσι τὸν Φίλιππον, νὰ ἐξεδυνατίσωσι καὶ τούτους, ὄντας ἐπὶ ἀνυποτάκτους, χάριν τοῦ ἰσοζυγίου τῆς ἐν Ἑλλάδι ἀδυναμίας καὶ τῆς πρὸς ἀλλήλους διαπάλης τῶν Ἑλλήνων ἐν γένει, ἅτινα ἀπετέλουν τὴν σωτηρίαν τῶν Ῥωμαίων περιορχόμενοι δὲ τὰς πόλεις οἱ Αἰτωλοὶ, ἐβδὼν τότε κατ' αὐτῶν: «ἐφασκον γὰρ τὰς... παραδιδόμενας Ῥωμαίοις... εἶναι... Ὁρεόν, Ἐρέτριαν, Χαλκίδα, Δημητριάδα, Κόρινθον ἐκ δὲ τούτων εὐθεώρητον ὑπάρχειν πᾶσιν ὅτι μεταλαμβάνουσι τὰς Ἑλληνικὰς πέδας παρὰ Φιλίππου Ῥωμαῖοι, καὶ γίνεται μεθάρμοσις δεσποτῶν, σὺν ἐλευθέρωσις τῶν Ἑλλήνων... ταῦτα μὲν οἷν ὑπ' Αἰτωλῶν ἐλέγετο κατακόρως»²⁾.

Οὕτως οἱ μὲν Αἰτωλοὶ ἀπέβαλον τότε τὴν ἐλπίδα τῆς κτήσεως ἢ προστασίας τῆς Δημητριάδος καὶ ὑπεκίνουν τὸν

Εἰκὼν 107. Ἄπορις τοῦ μέσου τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ περιβάλλοντος τῆς Δημητριάδος ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Α·Α—τὸ τέμα τοῦ μεγάλου πολεμικοῦ λιμένος αὐτῆς· Β—ὁ δευτέρου ἀνασσαφῆς μέγας πύργος· Π—εὐρεῖα πύλη τῆς Δημητριάδος, ἡ ἀγορὰ εἰς τὸν λιμένα τοῦτον.

τριάδα καὶ Χαλκίδα παρακαίως³⁾ (ἐνν. Τίτος), καὶ ὑπὸ τοῦ Λιβίου (33 31 11) Corinthus redderetur Achaeis, ut in Acrocorintho tamen praesidium esset; Chalcidem ac Demetriadem retineri· μόλις δὲ τῷ 194 π. Χρ. ἐξετελέσθη ἡ ἀπομάκρυνσις ἐκείθεν τῶν Ῥωμαϊκῶν φρουρῶν, ὡς καὶ αὐτὸς ὁ Πλούταρχος περαιτέρω λέγει⁴⁾.

Ἡ δὲ τότε ἀπόφασις αὐτῆ περὶ τῶν πεδῶν ἐξήγειρε τοὺς Αἰτωλοὺς ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων⁵⁾, ὅπερ οἱ τελευταῖοι προσεδόξων βεβαίως, εἰ μὴ αὐτόχημα ἐπεζήτησαν· διότι

Ἄντιοχον πρὸς ἀπελευθέρωσιν τῆς Ἑλλάδος, μεταχειριζόμενοι λίαν παρακαίως⁶⁾ τὸ τοσοῦτον προσφιλές παρὰ τοῖς Ἑλλήσιν ἄκουσμα τῆς ἐλευθερίας⁷⁾, ὅπερ τοσάκις μετεχειρίσθησαν οἱ Ῥωμαῖοι, ἵνα ὑποδουλώσωσιν ἀκριβῶς δι' αὐτοὺς τοὺς Ἑλληνας⁸⁾ καὶ τότε δ' ἐν τοῖς Ἰσθμίοις τοῦ 196 π. Χρ. ὁ ὑπέρροχος «διπλωμάτης» Τίτος μετὰ μεγαλοπρεπείας ἀνεκοίνωσε πρὸς τὸν ἐκπλήκτων θεατῶν τὸ συγκλητικὸν δόγμα⁹⁾, καθ' ὃ «ἡ σύγκλητος ἢ Ῥωμαίων καὶ Τίτος

¹⁾ Πολύβ. IH' 45 10-11 «περὶ δὲ Χαλκίδος καὶ Κορίνθου καὶ Δημητριάδος ἐπιτροπὴν αὐτοῖς (ἐνν. τοῖς δέκα) δεδοσθαι διὰ τὸν Ἄντιοχον, ἵνα βλέποντες... βουλευόμενοι περὶ τῶν προεπιρημένων πόλεων κατὰ τὰς αὐτῶν προαιρέσεις· ὁ γὰρ προεπιρημένος βασιλεὺς δηλὸς ἦν ἐπέχων πάσαις τοῖς κατὰ τὴν Εὐρώπην πράγμασι» — Αἰβ. 33 13 καὶ 24.

²⁾ Ἐν βίῳ Τίτ. ὡς ἄνω· Τίτος εἰς Χαλκίδα παρελθὼν, εἴτα πλείστας ἐκείθεν ἐπὶ Μαγνησίαν, ἐξῆγε τὰς φρουρὰς καὶ τὰς πολιτείας ἀπεδίδον τοῖς δήμοις· Αἰβ. 34 51 3-4 Demetriadem inde proficiscitur; deductoque praesidio... pergīt ire in Thessaliam. Τῷ 194 π. Χρ. εἶχεν ὑποσχεθῆ ὁ Τίτος ἐν τῷ συνεδίῳ τῆς Κορίνθου ὅτι Demetriadis Chalcidisque praesidia intra decimum diem audituros deducta Αἰβ. 34 49 5· εἶναι ἐμφανὲς ὅτι εἰς τοῦτο ἐξηναγκάσθη ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν ὁ Τίτος.

³⁾ Πλούτ. ἔ. ἀ. ε' «ἐπεὶ δὲ οἱ δέκα πρόσθεσις, οὗς ἡ σύγκλητος ἐπέμπε τῷ Τίτῳ συνεβοῦλευσάν τοὺς μὲν ἄλλους Ἑλληνας ἐλευθεροῦν, Κόρινθον δὲ καὶ Χαλκίδα καὶ Δημητριάδα διατηρεῖν ἐμφροῦρους ἕνεκα τῆς πρὸς Ἄντιοχον ἀσφαλείας, ἐνταῦθα δὴ τὰς κατηγορίας λαμπροὶ λαμπρῶς τὰς πόλεις ἀνερρήγγυσαν Αἰτωλοὶ, τὸν μὲν Τίτον κελύοντες τὰς πέδας τῆς Ἑλλάδος λύειν κτλ.» ἐπανέλαβον ἐπισήμως τὴν ἀξίωσιν ταύτην οἱ Αἰτωλοὶ ἐνώπιον τοῦ Τίτου ἐν τῷ συνεδίῳ τῆς Κορίνθου τοῦ ἔτους 195 π. Χρ.: Αἰβ. 34 23 8 vano titulo libertatis ostentato Chalcidem et Demetriadem tenerent.

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ· ΓΡΑΦΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ-ΠΑΓΑΣΩΝ

⁴⁾ Πολύβ. IH' 45 3-6· ἐντεῦθεν ὁ Αἰβ. 33 31 καὶ 34 49 ὁ ὁμολογεῖται ὑπ' ἀμφοτέρων τῶν συγγραφέων δικαίον τι τοῖς Αἰτωλοῖς· διότι ἐν τῷ συγκλητικῷ δόγματι ὑπῆρχεν, ἄοριστία περὶ τῶν τριῶν πεδῶν, ἐν ᾧ τῶν λοιπῶν πόλεων καθοριζέτο διαρρηδην ἡ ἀπελευθέρωσις· παρὰ Ἰουστίνῳ Δ' 4 17-18 ὑπάρχει τις ἀνάμειξις τῆς εἰρήνης ταύτης πρὸς τὰς βαρεῖας ἀποφάσεις τῶν Ῥωμαίων προσεβητῶν, τὰς ληφθείσας ἐν τῇ συνόδῳ τῶν Τεμπῶν τοῦ ἔτους 185 π. Χρ., περὶ ἧς βλ. κάτω σελ. 101-102.

⁵⁾ Λιότι πρότερον, θέλοντες νὰ ἀποσπάσωσι τὰς πέδας ἀπὸ τοῦ Φιλίππου, ἔλεγον τὸ γνωστὸν ἐκ τοῦ Πολυβίου, ἀναγραφῆν ἄνω, καὶ ὑπὸ τοῦ Αἰβ. 34 23 9 μεταφρασζόμενον numquam, donec Demetrias, Chalcisque et Corinthus tenerentur, liberam Graeciam fore.

⁶⁾ Πολύβ. Γ' 6 1-3 ὅτι τοῦ Ἀντιοχικοῦ πολέμου «αἰτίαν μὲν τὴν Αἰτωλῶν ὀργὴν θεῖον· ἐκείνοι γὰρ δόξαντες ὑπὸ Ῥωμαίων ὀλιγορῆσθαι κατὰ πολλὰ... Ἄντιοχον ἐπεσπάσαντο... πρόφασιν δ' ἡγήσαντο τὴν τῶν Ἑλλήνων ἐλευθέρωσιν, ἣν ἐκείνοι περιπορευόμενοι μετ' Ἀντιόχου τὰς πόλεις ἀλόγως καὶ ψευδῶς κατήγγελλον»· τὸ ἀλόγως καὶ ψευδῶς εἶναι ὑπερβολαί, ἐνδεικτικαί εἰνόιας τινὸς τοῦ Πολυβίου πρὸς τοὺς Ῥωμαίους.

⁷⁾ Παραπλήσιον τέχνασμα ἐφήρμοσαν ἐν ἔτει 19110 οἱ Ἰταλοὶ, καταλαβόντες τὰς δώδεκα Ἑλληνικὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου Πελάγους, ὑπὸ τὴν πρόφασιν ὅτι ἀπελευθεροῦσι μὲν αὐτὰς ἀπὸ τῶν Τούρκων, προσωρινῶς δὲ θὰ παρακρατήσωσιν, οὗτο δ' ἐπιθυμοσώδη καὶ ἀνυποπτον ἔγκρισιν λαβόντες παρὰ τῶν κατοίκων καὶ τῶν Πανελλήνων.

⁸⁾ Πολύβ. IH' 46 5· Αἰβ. 33 32 5· Πλούτ. β. Τίτ. ε'.

Κοῖνκτιος στρατηγὸς ὕπατος... ἀφιῶσιν ἐλευθέρους... Ἀχαιοὺς τοὺς Φθιώτας, Μάγνητας, Θεσσαλοὺς, Περιοιούς», καίτοι οἱ Μάγνητες τοῦλάχιστον δὲν ἐφάνησαν οὐδαμῶς καθ' ἅπασαν τὴν τέως χρονιζήν περίοδον ζητοῦντες ἐλευθερίαν· ἀλλ' οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐδίστασαν καὶ τῷ 168 π. Χρ. νὰ μεταχειρισθῶσι τὴν φενάκην ταύτην καὶ ἐν αὐτῇ τῇ Μακεδονίᾳ· διότι καὶ τότε ἠλευθέρωσαν τοὺς Μακεδόνας, ἀφ' οὗ προῦτον κατέλυσαν τὸ κράτος αὐτῶν ὀριστικῶς¹⁾.

Ἡ δὲ Δημητριάς ἔκτοτε ἔσχε μείζονας ἐπιπεριτεταίας· καὶ ἐν εἴτει μὲν 194 π. Χρ., ἐλθὼν ὁ Τίτος, ἐξήγαγεν ἐξ αὐτῆς τὴν Ῥωμαϊκὴν φρουράν, κατ' ἀνάγκην μᾶλλον ἢ προαίρεσιν ἀγαθὴν, ἵνα βεβαίως προσελκύσῃ εἰς τὴν πρὸς τοὺς Ῥωμαίους φιλίαν τοὺς λίαν χρησίμους αὐτῷ Μάγνητας²⁾· καὶ πάλιν τῷ 192 π. Χρ., ὀρισθεῖς προϊστάμενος πρεσβετίας, περιερχομένης τὰς Ἑλληνικὰς πόλεις πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν, διότι ἦτο ἐπὶ θύραις ὁ Ἀντιοχικὸς πόλεμος, ὠμίλησεν ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Μαγνήτων· ἀλλ' ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ, δραστηρίως ἐνεργήσαντες ἐν Δημητριάδι οἱ Αἰτωλοὶ, εἶχον σχηματίσει ἐκεῖ κόμμα ἰσχυρὸν ὑπὲρ ἐαυτῶν καὶ τοῦ Ἀντιόχου, διαδίδοντες ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι ἀπεφάσιον νὰ ἀποδώσῃ τῷ Φιλίππῳ τὴν Δημητριάδα· ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κόμματος τούτου ἦτο αὐτὸς ὁ κοινὸς στρατηγός, ἡ Μαγνητάρχης ἐπισήμως λεγόμενος, ὁ Εὐρύλοχος, ἐπὶ δὲ τοῦ ἀντιθέτου ὁ Ζήνων, εἰς τὸν ἀρχόντων τοῦ κοινοῦ καὶ αὐτὸς ὦν.

Ὁ λόγος τοῦ Τίτου ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Μαγνήτων τὸ μὲν πρῶτον ὑπῆρξεν ἠπιος· ὑπέμνησεν αὐτοὺς ὅτι πάντες μὲν οἱ Ἕλληνες ὄφειλον τὴν ἐλευθερίαν αὐτῶν τοῖς Ῥωμαίοις, μάλιστα δὲ οἱ Μάγνητες, παρ' οἷς οὐχὶ ἁπλῶς Μακεδονικὴ φρουρὰ ὑπῆρχεν, ἀλλὰ πόλις ὤλη βασιλικὴ ἐνφοδομημένη, ἵνα ὁ κυρίαρχος ἀείποτε πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν αὐτῶν παρίσταται³⁾· διέλυσε τοὺς φόβους αὐτῶν περὶ σκοπούμενης ἀποδόσεως τῆς Δημητριάδος τῷ Φιλίππῳ, ὅστις πάντως θὰ ἦτο προτιμητέος νέου καὶ ἀγνώστου βασιλέως, τοῦ Ἀντιόχου· νῦν ὁμοῦ πανταχοῦ ἀλλαγῶν προσέχει τὸν νοῦν ὁ Φίλιππος ἢ πρὸς τοὺς Μάγνητας. Πρὸς ταῦτα ὁ Εὐρύλοχος εἶπεν ὅτι δὲν διαφεύγει τοὺς Μάγνητας ἡ σπουδαίτης τῆς φήμης περὶ ἀποδόσεως τῆς Δημητριάδος, ἦν παντὶ σθένει θὰ ἐμποδίσωσιν οἱ Μάγνητες· ἀλλὰ μήπως καὶ ἐν τῷ παρόντι ἡ Δημητριάς εἴναι ἐλευθέρη; κατ' ὄνομα μόνον θεωρεῖται ἐλευθέρη, κατ' οὐσίαν δὲ ὑπέκει εἰς τὰ νεύματα τῶν Ῥωμαίων⁴⁾.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο διήγειρε θύελλαν ἐν τῷ συνεδρίῳ, τῶν μὲν ἐπιδοκιμαζόντων, τῶν δὲ ἀποδοκιμαζόντων τὸν Εὐρύλοχον· τότε πλήρης ὀργῆς ὁ Τίτος, ἐκτείνων τὰς χεῖρας πρὸς τὸν οὐρανόν, ἐπεκατέστη μύρτουρας τοὺς θεοὺς

ἐναντίον τῶν ἀχαρίστων καὶ ἀπίστων Μαγνήτων· φοβηθεῖς δὲ ἢ προσποιούμενος ὅτι ἐφοβήθη τὴν ἀπειλὴν ταύτην ὁ Ζήνων, κλαῖον παρεκάλει τὸν Τίτον καὶ τοὺς πρεσβευτὰς νὰ μὴ ἐπιρροῦσιν ἀπάσῃ τῇ πολιτείᾳ τὴν ἀνοιαν ἐνὸς ἀνθρώπου, τοῦ Εὐρύλοχου· δηλαδὴ ὅτι οἱ Μάγνητες ὄφειλον τοῖς Ῥωμαίοις οὐ μόνον τὴν ἐλευθερίαν, ἀλλὰ καὶ πάντα τὰ παρ' ἀνθρώποις νομιζόμενα ἱερά καὶ προσφιλή⁵⁾· ὁμοίως αὐτῷ παρεκάλουν καὶ οἱ λοιποὶ συνέδρου· ἐπικρατήσαντος δὲ τοῦ κόμματος τῶν Ῥωμαίων οὕτως ἐν Δημητριάδι, ὁ Εὐρύλοχος ἐξέφυγεν ἐκ τοῦ συνεδρίου καὶ διὰ κρυφίων ὁδῶν ἔφθασεν εἰς τὴν πόλιν· ἐκείθεν δὲ κατ' εὐθείαν κατέφυγεν εἰς Αἰτωλίαν⁶⁾.

Ὅτι ὅμως τὸ ὑπὲρ τῶν Αἰτωλῶν κόμμα ἐν Δημητριάδι δὲν ἦτο τοσοῦτον ἀνίσχυρον, ὅσον θὰ ὑπελάμβανέ τις ἐκ τῶν προειρημένων, οὐδὲ τὸ ὑπὲρ τῶν Ῥωμαίων τοσοῦτον ἰσχυρὸν, καταφαίνεται ἐκ τῶν μετ' οὐ πολὺ συμβάντων· διότι ἐντὸς τοῦ 192 π. Χρ. οἱ Αἰτωλοὶ ἀπεφάσιον καὶ ἐξέτελεσαν τὴν κατάληψιν τῆς Δημητριάδος ὡς ἑξῆς: προπαρασκευασθέντων ἐνταῦθα τῶν πραγμάτων δι' ἐπιστολῶν ὑπὸ τοῦ Εὐρύλοχου⁷⁾, ἀπέστειλαν αὐτὸν ἐκεῖσε καὶ μετ' αὐτοῦ τὸν ἱππαρχον αὐτῶν Διοκλέα· οὗτος τοὺς μὲν ἄλλους ἱππεῖς ἀπέκρουσε περὶ τὰ τέσσαρα χιλιόμετρα μακρὰν τῆς Δημητριάδος, ὁπίου τῶν Ἀμφωνῶν πειθανῶς, καὶ παρὰ τὴν μνημονευθεῖσαν κόμην μεταξὺ αὐτῶν καὶ τῆς Πυράσου⁸⁾, διατάξας νὰ ἔπονται βάρδη⁹⁾ αὐτὸς δ' ἔχων τρεῖς ἵλας, προηγῆθη· ἀφιέπυσαν πρὸ τῆς πεδινής πύλης (πρὸβ. εἰκ. 47), ἵνα φανῇ ὅτι εἰσερχονται εἰς τὴν πόλιν ὡς τιμητικὴ συνοδεία αὐτοῦ, οὐχὶ δὲ ὡς φρουρὰ καταλήψεως τῆς πόλεως· ἀλλ' ἐν τῇ πόλει ἀφῆκε μίαν ἵλην πρὸς φύλαξιν, μετὰ δὲ τῶν λοιπῶν ἦγαγε διὰ μέσου τῆς πόλεως καὶ τῆς ἀγορᾶς, κρατῶν ἀπὸ τῆς χειρὸς τὸν Εὐρύλοχον, εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ, πρὸς ὃν συνέρορον πλείστοι συγκαίροντες· ἐν τῷ μεταξὺ ὁμοῦ χρόνῳ κατέλαβον οἱ ἱππεῖς τὰ καίρια σημεῖα τῆς πόλεως, ἐστάλησαν δὲ ἀποσπάσματα κατ' αὐτὴν πρὸς φόνον τῶν ἀντιθέτων· οὕτως ἡ πόλις περιήλθεν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Αἰτωλῶν¹⁰⁾, ἐξεπληρώθη δὲ παλαιὸν ὄνειρον αὐτῶν τοῦ νὰ καταλάβωσι τὴν ἰσχυροτάτην Δημητριάδα¹¹⁾.

¹⁾ *Αἰβ.* 35 31 13-16 Zeno... *semper* Romanorum haud dubie *partis* fuerat.

²⁾ *Αἰβ.* 35 32 1-2· ποῦ ἐγένετο ἡ συνέλευσις αὕτη, δὲν εἶναι γνωστόν· οἱ συνέδρου τῶν Μαγνήτων εἶναι ἀγνωστον ἐπίσης, ἂν εἶχον ἴδιον οἰκοδόμημα ἐν Δημητριάδι, ἢ ἂν συνήδρευον ἐν τῷ θεάτρῳ, ἢ ἐν τῇ ἀγορᾷ· οἱ Δημητριάδεις ὁμοῦ εἶχον ἴδιαν βουλὴν καὶ πεισανώτατα βουλευτήριον (πρὸβ. εἰκ. 109 τὸ Α), εἰς ὃ λίαν εὐλόγον εἶναι νὰ ἐποθέσωμεν ὅτι συνήρχοντο καὶ οἱ συνέδρου τοῦ κοινοῦ τῶν Μαγνήτων· ὁ Εὐρύλοχος *ex concilio iuineribus occultis ad portam atque inde protinus in Aetoliam profugit*· ἐπειδὴ ἐν τῷ λιμένι θὰ ἦσαν πλοῖα τῶν Ῥωμαίων, ὁ Εὐρύλοχος θὰ ἔφυγε διὰ στενωπῶν τῆς πόλεως πρὸς τὴν Φεραϊκὴν πύλην, ἢ μᾶλλον πρὸς τὴν κατὰ τὰς πηγὰς (βλ. εἰκ. 44 καὶ 109), οὐχὶ δὲ διὰ τῆς πύλης τοῦ λιμένος, ἦν ἀποδίδει ἡ παρατιθεμένη εἰκὼν 107.

³⁾ *Αἰβ.* 35 34 7· οἱ συγγενεῖς καὶ φίλοι αὐτοῦ παρεσκευάσαν «ἰακτριαν» διὰ τῆς συζύγου καὶ τῶν τέκνων τοῦ Εὐρύλοχου ἐν Δημητριάδι, ἀτινα εἰσήγαγον εἰς τὴν ἐκκλησίαν τοῦ κοινοῦ ἢ τὴν τῶν Δημητριάδων, μαρτυρούμενοι, ὅπως μὴ ἀφήσωσιν ἐξόριστον, ἀγδρα ἀναίτιον καὶ ἀδίκαστον.

⁴⁾ Βλ. ἄνω σελ. 71· ἐκεῖ ἐπεθέσαμεν μετ' ἀμφιβολῶν, ὅτι εἶναι ἡ θέσις τῶν Ἀρετῶν· ἀλλὰ τὸ πόλισμα Ἔλιος ἠδύνατο πεισανώτατα νὰ κείτῃ ἐκεῖ, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν ἄνω σελ. 89 σημ. 9 εἰρημένων.

⁵⁾ Ἡ διήγησις παρὰ *Αἰβ.* 35 34 9-12.

⁶⁾ *Αἰβ.* 35 33 11 *tantus furor* illo tempore gentem Aetolorum, *tantus magistratus eorum cepit*· καὶ 35 34 4 *Aetoli consilium eum rei, tum spei quoque non audacis modo sed etiam impudentis ceperunt*, Demetriadem Chalcidem Lacedaemonem occupandi· τὸ κατὰ τῆς Χαλκίδος ἐγγεῖσιμα αὐτῶν

¹⁾ *Αἰβ.* 45 18 *omnium primum liberos (!) esse placebat* Macedonas· ἀλλὰ δὲν παραλείπεται τὸ ὅτι ἡ ἐλευθερία αὕτη εἶναι sub tutela populi Romani· ἐννοεῖται ὅτι τοὺς οικονομικοὺς πόρους τοῦ Μακεδονικοῦ κράτους ἀφήρεσαν πρῶτους οἱ Ῥωμαῖοι παρὰ πᾶσαν τὴν δοθεῖσαν τοῖς Μακεδόσι ἐλευθερίαν διήθεν.

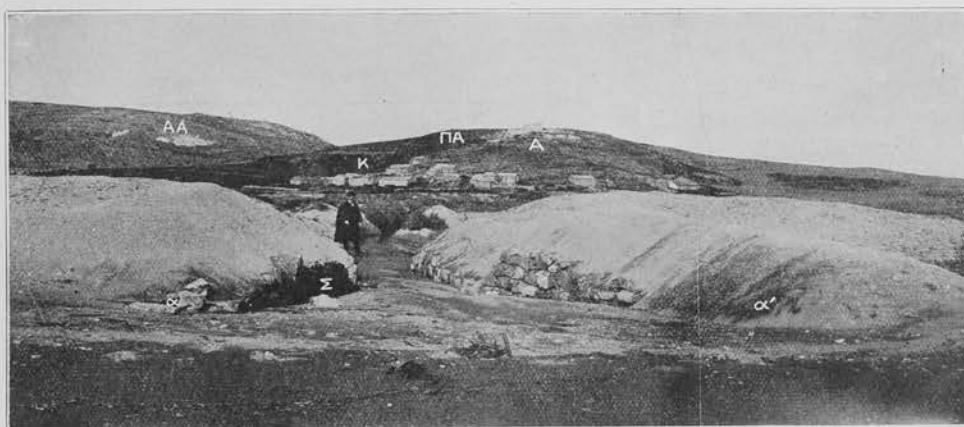
²⁾ Βλ. ἄνω σελ. 97 σημ. 2· Τῷ 193 π. Χρ., γενομένης συνόδου πρέσβων τῶν Ῥωμαίων καὶ τοῦ Ἀντιόχου ἐν Ἐφέσῳ, ὁ Σουλπίκιος λέγει ὅτι a Philippo liberavimus Graeciam, et repetant posterī eius Corinthum Chalcidem Demetriadem et Thesalorum totam gentem? *Αἰβ.* 35 16 12· τοῦτο ἐνδεικνύει τὰς ἀληθεῖς διαθέσεις τῶν Ῥωμαίων τοῦ νὰ θεωρῶσι κτήσεις ἰδίας τὰς διήθεν ἀπελευθερωθεῖσας πόλεις καὶ χώρας.

³⁾ *Αἰβ.* 35 31 3-11: *ibi* (ἐνν. ἐν Δημητριάδι) enim non praesidium modo Macedonum fuisse, sed regiam exaedificatam, ut praesens semper in oculis habendus esset dominus· βλ. ἄνω σελ. 87 σημ. 3.

⁴⁾ *Αἰβ.* 35 31 11-13 *tum quoque specie liberam Demetriadem esse, re vera omnia ad nutum Romanorum fieri.*

Καίτοι ὁμοῦ ἀποκατεστάθη οὕτως ὁ Εὐρύλοχος, ὁ Τίτος δὲν ἐγκατέλιπε τὴν ἐλπίδα τοῦ νὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὴν φιλίαν τῶν Ῥωμαίων τοὺς Μάγνητας, διὰ τῆς πειθοῦς ἢ διὰ τῆς βίας· ἐκινήσας δὴλα δὴ μετὰ στόλου ἐκ Κορίνθου, καὶ ἐνωθεὶς ἐν Χαλκίδι μετὰ τοῦ Εὐμένους, ἀπέστειλεν ἐκεῖθεν τὸν Βύλλιον εἰς Δημητριάδα, γράψας ταυτοχρόνως τῷ στρατηγῷ τοῦ κοινοῦ τῶν Θεσσαλῶν Εὐνόμῳ, ἵνα ὀπλίσῃ τὴν νεολαίαν αὐτῶν, ἐννοεῖται πρὸς ἐπιθεσὶν κατὰ τῆς Δημητριάδος, ἣν οἱ Θεσσαλοὶ δὲν θὰ ἀπέστρεγον νὰ ἐπιτελέωσι, σκόνητες ποτὲ ἐπύκον τὴν Μαγνησίαν καὶ περὶ μὲν ἐπιθέσεώς τινος ὑπὸ τούτων κατὰ τῆς πόλεως δὲν εἶναι τι διαρρηθὴν γνωστόν· ὁ δὲ Βύλλιος, εἰρηγικῶς προσορμισθεὶς μετὰ πεντήρους πρὸ τοῦ στομίου τοῦ λιμένος τῆς Δημητριάδος (εἰκ. 103 τὸ σ' 108 τὸ Σ), ἠρώτησε τὸν προσδραμόντα ἐκ τῆς

αὐτοῦ καὶ ἐνεψύχον τοὺς Ἕλληνας· ἐκ τούτου μάλιστα παρεκινήθη ὁ Ἀντίοχος νὰ ἐπισπεύσῃ τὴν εἰς Ἑλλάδα ἐκστρατείαν καὶ νὰ ἀρξῆται τοῦ πολέμου κατὰ τῶν Ῥωμαίων· ὄντως δὲ χαρακτηρίζεται ὑπὸ τοῦ Πολυβίου ὡς ἀρχὴ τοῦ περιφήμου Ἀντιοχικοῦ πολέμου ὁ εἰς Δημητριάδα κατάπλους τοῦ Ἀντιόχου, παραβαλλόμενος μάλιστα πρὸς τὴν Ἀλεξάνδρου διάβασιν εἰς τὴν Ἀσίαν· εὐλόγως δὲ προετίμησεν ὁ Ἀντίοχος τὴν Δημητριάδα, ὡς ἔχουσαν ἀσφαλεῖς καὶ μεγάλους λιμένας, τεῖχη ἰσχυρότατα, προμηθείας μεγάλας, δυναμένην δὲ τούτων καὶ τῶν τοιούτων ἕνεκα νὰ χρησιμεύσῃ ὡς ἀσφαλὲς ὀρητήριον ἐν τῇ ἠπειρωτικῇ Ἑλλάδι πρὸς εἰσβολὴν εἰς τὴν πεδινήν Θεσσαλίαν, φρονοῦσαν τότε τὰ τῶν Ῥωμαίων, ὡς προείπομεν, καὶ τὴν Μακεδονίαν, σύμμαχον αὐτῶν ἐπίσης οὔσαν.

Εἰκὼν 108. Ἀπομὴ τοῦ μεγάλου πολεμικοῦ λιμένος τῆς Δημητριάδος ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Σ—τὸ στομίον τοῦ λιμένος, ostium portus τοῦ λιθίου (πρὸβ. εἰκ. 103)· α-α'—ὄγκοι φορητῆς ἄμμου ἐκατέρωθεν τοῦ στομίου· Α—τὸ τετελειωμένον φρουράριον, ἧτοι ὁ πρῶτος ἀνωκαφεὶς μέγας πύργος· ΠΑ—ἡ τετάρτη, παρῖκετος, ἀκρόπολις· Κ—καμὴ τοῦ τείχους τοῦ Δημητρίου, ἀφῆουσα ἐξω τὴν ἀκρόπολιν ταύτην· ΑΑ—ἡ ἄνω ἀκρόπολις τῆς Δημητριάδος.

πύλης τοῦ λιμένος (εἰκ. 107· πρὸβ. ἄνω σελ. 88 καὶ σμ. 4) μετὰ τῶν συνέδρων καὶ ἄλλου πλήθους Μαγνητῶν Εὐρύλοχον, ὡς πρὸς τίνας προτιμῶσιν οὗτοι νὰ θεωρήσωσιν αὐτὸν προσελθόντα, ὡς πρὸς ἐχθροὺς ἢ πρὸς φίλους· ὁ Εὐρύλοχος ἀπήντησεν ὡς πρὸς φίλους μὲν, ἀλλὰ καλὸν νομίζει νὰ ἀπέλθῃ ὁ Βύλλιος ἐκεῖθεν καὶ νὰ ἀφήσῃ τοὺς Μάγνητας ἐν ὁμοιοῖα, οὐχὶ δὲ ὑπὸ τὸ πρόσχημα συνομιλίας νὰ ὑποκινή αὐτούς· τότε ὁ Βύλλιος ἐξετόρησεν εἰς ἐπιτιμήσεις, ἀποκαλῶν ἀγαπίστους τοὺς Μάγνητας, καὶ εἰς ἀπειλὰς ἐπιζευμαμένους κατ' αὐτῶν ὀλέθρου, ἐν ᾧ τὸ πλῆθος ἐθορόβει, κατακρίνον τὴν σύγκλητον καὶ τὸν Τίτον· οὕτως, ἀποτυχούσης τῆς ἐπιχειρήσεως, ὁ μὲν Βύλλιος ἐπέστρεψεν εἰς Χαλκίδα, ὁ δὲ Τίτος, γράψας τῷ Εὐνόμῳ νὰ ἀποσύρῃ τὰς δυνάμεις ἐκ Δημητριάδος, μετέβη πάλιν εἰς Κόρινθον².

Ἡ κατάληψις τῆς Δημητριάδος ὑπὸ τῶν Αἰτωλῶν οὕτως ἐθεωρήθη σπουδαῖον γεγονός ἀνά τὴν Ἑλλάδα, ὑπερήφανοι δὲ διὰ τὸ κατορθῶμα τοῦτο οἱ Αἰτωλοὶ, διέδιδον

ἀπέτιχε· *Aib.* 35 37 5 nequaquam eandem fortunam, qua Demetrias per Eurylochum occupata erat, habuit.

¹) Αἱ κατηγορίαι θὰ ἀνεφέροντο κυρίως εἰς τὴν ἐπανάδουσιν τοῦ κοινοῦ τῶν Ἀχαιῶν Φθιωτῶν καὶ τὴν ἐποστήριξιν τῶν Φθιωτῶν Θεβῶν, τοῦ ἀνταγωνιστοῦ τούτου τῆς Δημητριάδος· βλ. ἄνω σελ. 95 καὶ σμ. 7· 8· 9.

²) Ἡ διήγησις παρὰ *Aib.* 35 39¹ εἶναι βέβαιον ὅτι ὁ Εὐνόμος, οὗ εἶσομεν ἀνάθημα ἐν Λαρίσῃ (βλ. *Αρχ. Έρημ.* 1910 σελ. 376), εἶχε φθάσει πρὸ τῶν τευχῶν τῆς Δημητριάδος, ἀλλὰ πιθανῶς δὲν ἐπέτεθη κατ' αὐτῆς· διότι Quinctius nuntio ad praetorem (ἐνν. Thessalorum Eunomum) misso, ut reduceret domum copias, ipse navibus Corinthum rediit· ἡ ἐπαναγωγή τῶν στρατιωτικῶν δυνάμεων δηλοῖ ὅτι ὁ Εὐνόμος, προσελάσας ἐκ Λαρίσης, εἶχεν ἤδη φθάσει ἐγγὺς καὶ πρὸ τῶν τευχῶν τῆς Δημητριάδος.

Θύσας δὲ ὁ βασιλεὺς τῇ Ἀθηνᾷ, ἐξεκίνησε μετὰ στόλου καὶ στρατοῦ πρὸς τὴν Δημητριάδα περὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ ἔτους 191 π. Χρ· ὄντως δὲ αὐτοῦ ἐν Σκιαθῷ, προὑπήντησαν αὐτῷ, μεταβάντες εἰς Πτελεόν, ὁ Μαγνητάρχης Εὐρύλοχος μετὰ τῶν κοινῶν ἀρχόντων καὶ τῶν συνέδρων χάρις δὲ ὁ Ἀντίοχος τούτου ἕνεκα, κατέπλευσε τὴν ἐπομένην εἰς τὴν Δημητριάδα καὶ κατηύλισε παρ' αὐτὴν τὸν στρατὸν αὐτοῦ, ἀποτελούμενον ἐκ δέκα χιλιάδων πεζῶν, πεντακοσίων ἰππέων καὶ ἐξ ἑλεφάντων³, ἧτοι ἐκ συνολικῶν δυνάμεων, αἵτινες δὲν ἦσαν σημαντικῶς ἐπαρκεῖς πρὸς τοιοῦτον ἐγγείρημα διὸ ἠναγκάσθη νὰ δικαιολογήσῃ τοῦτο αὐτὸς ὁ βασιλεὺς, ὁμιλήσας ἐν Λαμῖα, καὶ νὰ στείλῃ τὸν Πολυξενίδαν μετ' οὐ πολὺ, ἵνα κομίσῃ νέον στρατὸν ἐξ Ἀσίας⁴. Οὗτω λοιπὸν καταστήσας τὴν πόλιν ὀρητήριον, ἐποιεῖτο ἐκεῖθεν τὰς διαδρομὰς πρὸς τὰ Φάλαρα καὶ τὴν Λαμίαν, ἐπιχειρῶν πρῶτον νὰ κυριεύσῃ τὴν Χαλκίδα συγκαλέσας δὲ συνέδριον τῶν συμμάχων εἰς τὴν Δημητριάδα, ἐπιστρέφει ἐκεῖ καὶ αὐτός, καὶ ἀποστέλλει πρέσβεις πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς, προσελκύει εἰς τὴν ἑαυτοῦ φιλίαν τοὺς Ἀθαμᾶνας ὑπὸ τὸν Ἀμύνανδρον καὶ συσκέπτεται ἐν πολεμικῷ συμβουλίῳ, ἐνθα ὁμί-

³) *Aib.* 35 42 4-5 omnibus in Graecia tumultu completis Demetriadem adferebat (ἐνν. Θύσας ὁ Αἰτωλὸς) in potestate esse... creverat multorum in Graecia animos.

⁴) *Aib.* 35 43 2 Demetriadis maxime defectione ab Romanis ad Aetolos elatus (ἐνν. ὁ Ἀντίοχος), κ. τ. λ.

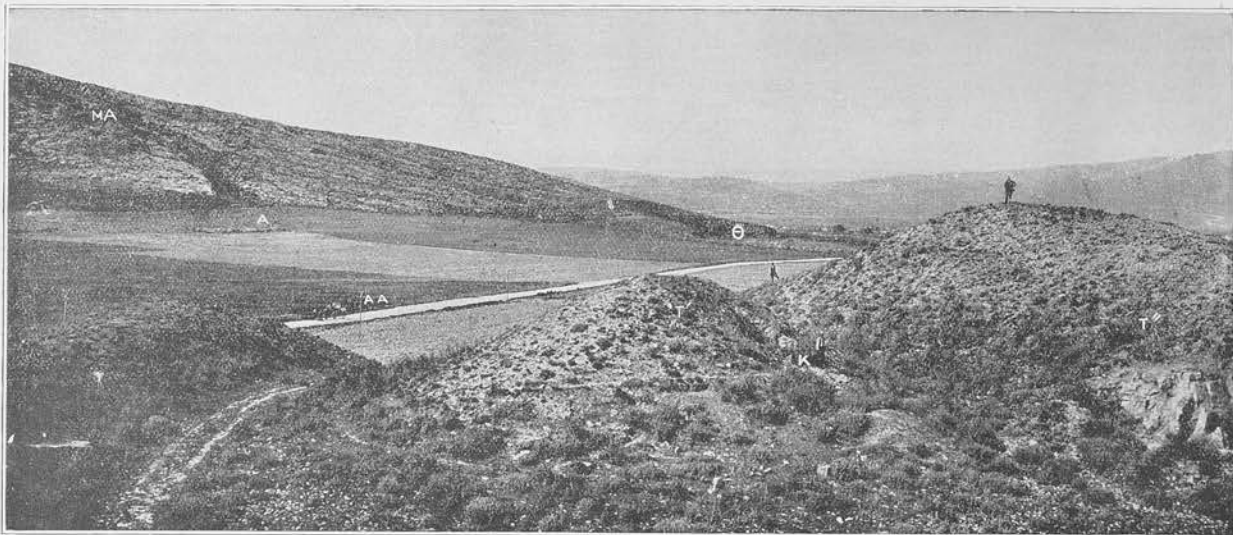
⁵) *Πολύβ.* Γ' 6 4-5 καὶ 7 1-4.

⁶) Ἡ διήγησις παρὰ *Aib.* 35 43 3-6 in portum urbis navibus est invectus· νοοῦνται πιθανῶς ὅ τε πολεμικὸς καὶ ὁ ἐμπορικὸς λιμὴν (εἰκ. 4 7 78 92· 95), ὃν ἡ ἐκ τῆς πόλεως θέα πλήρους νεῶν θὰ ἦτο βεβαίως μεγαλοπρεπὴς (εἰκ. 73· 91· 101· 105· 106).

⁷) *Aib.* 36 8 1.

λησε και ο συνοδεύων αυτόν Άννίβας¹, συμβουλευσας μὲν και τότε τὰ άριστα, αλλά μη εισακουσθείς.

Έν τῷ μεταξύ χρόνῳ ἡ σύγκλητος έθεώρησεν έπισήμως κεκηρυγμένον τὸν πόλεμον κατὰ τῶν Αἰτωλῶν, διότι κατέλαβον διὰ τῆς βίας πόλιν συμμάχου τοῖς Ῥωμαίοις, τὴν Δημητριάδα τοῦ Φιλίππου δῆλον ὅτι, και επήγαγον τὸν Άντιόχον πρὸς πόλεμον κατὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ²: ὁ δὲ πολύμητις Τίτος, διατρίβων ἐν Ἑλλάδι, ενεργεῖ δραστηρίως πρὸς πάντα κατὰ τὴν εαυτοῦ πολιτικὴν μέθοδον, συγκαλῶν τὰ προσφιλεῖς συνέδρια, μυκτηρίζων και διαβάλλον τὸν Άντιόχον³ και τοὺς Αἰτωλοὺς, και φροντίζων παντὶ σθένει, κυρίως ἵνα μὴ προσελκύσωσιν οὗτοι συμμάχους, ὅπερ ὁ πολύπειρος Άννίβας εἶχεν άκριβῶς συμβουλευσεῖ, διαγνούς άριστα τὰς περιστάσεις.

Εἰκὼν 109. Οἱ τρεῖς μυθολογούμενοι τύμβοι ἐν Δημητριάδι, ἔσθλην τοῦ τρίτου άνασκαφέντος μεγάλου πύργου. Τ-Τ'-Τ''=οἱ τύμβοι αὐτοῖ· Κ=σκαφικὴ διάπαιρα Κουρουνηϊτων· ΑΑ=ἡ ἐκ Βόλου εἰς Ἄλμυρον άμαξιτός· Α=θέσις μεγάλου ἐν τῇ πόλει οἰκοδομήματος (άνακτόρου ἢ βουλευτηρίου);· ΜΑ=ἡ μέση άρόποις τῆς Δημητριάδος· Θ=τὸ θέατρον αὐτῆς (βλ. εἰκ. 111).

Ὅντως δὲ ἄλλοι τε και οἱ πεδινοὶ Θεσσαλοὶ μένουσι πιστοὶ τοῖς Ῥωμαίοις, αλλά καταβάλλονται οἱ πλεῖστοι ὑπὸ τοῦ Άντιόχου και τῶν συμμάχων αὐτοῦ, πλὴν τῆς Λαρίσης, ἣτις και στενότητά πολιορκουμένη, αντίσταται ἀποτυχὼν ὅμως εἰς τὴν ἐκπόρθησιν αὐτῆς ὁ Άντιόχος⁴, και επερχομένον ἤδη ἀπὸ Βορρᾶ τοῦ Φιλίππου και τῶν Ῥωμαίων, ἀποχωρεῖ εἰς τὴν Δημητριάδα, προφασισθεὶς τὸν χειμῶνα, και ἐκεῖθεν μεταβαίνει εἰς τὴν Χαλκίδα, ἐνθα λέγεται ὅτι ἐτέλει γάμους και εορτὰς και ὅτι ἐρρίφθη εἰς ἡδονάς⁵.

Δὲν ὑπάρχει ὅμως παρ' ἐμοὶ άμφιβολία ὅτι αἱ δαυλίεις

πληροφορίαι περὶ τῶν τότε γάμων και πανηγύρεων τοῦ Άντιόχου ἐν Χαλκίδι ἐνέχουσιν ὀγκώδεις ὑπερβολάς, ἐν αἷς φαίνεται ὄν οὐχὶ άμέτοχος ὁ Τίτος: διότι ὁ πανουργότατος οὗτος άνήρ, γινώσκων άριστα τὸν χαρακτήρα τῶν Ἑλλήνων, σκωπτικῶν και φιλοφύγων πρὸς τοὺς βασιλεῖς και τοὺς μεγάλους άνδρας, θὰ ἐκαλλιέργησεν άριστα τότε παρ' αὐτοῖς τὸ ἐλάττωμα τοῦτο, πᾶσαν μικρὰν προᾶξιν τοῦ Άντιόχου ἐξαιρῶν ἐν διαβολῇ και καταλλήλως ἑλληνοκοπῶν παρ' αὐτοῖς, ἵνα παντὶ σθένει ἐλαττώσῃ τὴν δύναμιν και φήμην τοῦ φροβερωτάτου τοῖς Ῥωμαίοις βασιλέως τοῦτου.

Σημειωτέον δὲ ὅτι κατὰ τινὰς τῶν διαδρομῶν τούτων τοῦ Άντιόχου και τοῦ στόλου αὐτοῦ ἐκ Δημητριάδος εἰς Χαλκίδα, συνελήφθη ὁ νεανίας Σκιπίων, υἱὸς τοῦ μεγάλου

Σκιπίωνος: περὶ τῆς συλλήψεως αὐτοῦ ὁ μὲν Πολύβιος⁶ λέγει ἁπλῶς «συνέβαινε γὰρ ἐν άρχαῖς τοῦ πολέμου τὸν υἱὸν τὸν τοῦ Σκιπίωνος γεγονέναι τοῖς περὶ Άντιόχον ὑποχείριον», ὁ δὲ Ἄππιανός⁷ ὅτι «ἤρῃκει γὰρ αὐτὸν ἐν τῇ Ἑλλάδι ὁ Άντιόχος, ἐς Δημητριάδα ἐκ Χαλκίδος διαπλέοντα» ὁ Διόδωρος⁸ λέγει άορίστως, καθ' ἃ ὁ Πολύβιος, «Άντιόχος... τὸν υἱὸν... ἦν εἰληφώς, ὅταν περὶ Εὔβοιαν διέτριβεν»: ὁ Λίβιος⁹ τέλος, αναφέρων πολλὰς περὶ τοῦ συμβάντος τούτου ἐκδογὰς, άμφιβάλλει περὶ πασῶν *ubi et quando et quo casu captus sit, sicut pleraque alia, parum inter auctores constat*.

Άρχομένου δὲ τοῦ έαρος τοῦ 191 π. Χρ., ὁ ὕπατος Ἀζίλιος, άνακαταλαβὼν τὰς πεδινάς Θεσσαλικὰς πόλεις, και τοὺς ἐν αὐταῖς στρατιώτας τοῦ Άντιόχου, ἄλλους μὲν ἀποστείλας ἀόπλους εἰς τὴν Δημητριάδα, ἄλλους δὲ παραδούς ἐθέλοντάς τῷ Φιλίππῳ¹⁰, σπεύδει πρὸς τὴν Ναύπλακτον τότε ὁ Φίλιππος ἐξήτησε παρ' αὐτοῦ τὴν ἄδειαν τοῦ νὰ καταλάβῃ τὰς ἀποστάσας ἀπὸ τῆς συμμαχίας τῶν Ῥωμαίων πόλεις: λαβὼν δὲ αὐτὴν, εστρεψε τὸν στρατὸν αὐτοῦ πρὸς τὴν Δημητριάδα, ἐνθα επεκράτει μεγίστη ταραχή: διότι ὁ μὲν Άντιόχος εἶχεν ἐγκαταλίπει τὴν πόλιν, ἐπὶ δὲ τῶν Αἰτωλῶν οὐδεμίαν ἔθετον ἐλπίδα οἱ πολῖται, ἄλλ' ἡμέραν και νύκτα

¹) *Αἰβ.* 35 44 6: σημείωσαι ἐκ τοῦ λόγου τοῦ Άντιόχου τὸ ὅτι *nec impensae nec labori nec periculo parsurum*, διότι μάλιστα ἐπὶ τῶν χρημάτων αὐτοῦ ὑπελόγιζον οἱ Αἰτωλοὶ ἢ λοιπὴ δόγησις ἐν 35 46 και 47 και 51 και ἐν 36 6 6-9 (ὅτι περὶ τὰ μέσα τοῦ χειμῶνος συνέβησαν ταῦτα) ὁ λόγος τοῦ Άννίβου ἐν 36 7: πρὸς και 36 8 1: θὰ ἐγένετο δὲ ἡ συνενδρία ἐν τῷ θεάτρῳ (εἰκ. 105· 109· 111) ἢ ἐν τῇ άγορᾷ (εἰκ. 3 τὸ Σ·Σ·Ν).

²) *Αἰβ.* 36 3 11-12 *eum Demetriadem, sociorum* (δῆλον ὅτι τοῦ Φιλίππου: διότι οἱ Μάγνητες οὐδέποτε ἐλογίσθησαν έπισήμως σύμμαχοι τῶν Ῥωμαίων) *urbem* (ἐνν. τὴν Δημητριάδα), *per vim occupassent... regem Antiochum in Europam ad bellum populo Romano inferendum traduxissent*.

³) *Αἰβ.* 35 49 9 *et utinam subicere vestris oculis, Achaei, possem concursationem regis magni ab Demetriade κτλ.*

⁴) Εὔρον ψήφισμα, αναφερόμενον εἰς τὴν πολιορκίαν ταύτην τῆς Λαρίσης, δ βλ. ἐν *Αρχ. Έφημ.* 1910 σελ. 345 κέ..

⁵) *Πολύβ.* Κ' 8 1-5: *Αἰβ.* 36 10 12 και 11 1-3: ἡ κόρη τοῦ Κλεοπολέμου ἐπανομίασθη, σκωπτικῶς βεβαίως, *Εὔβοια*: πρὸς *Ἀθήν.* Γ' 439 f (ἐκ τοῦ Πολύβιου).

⁶) Ἐν ΚΑ' 15 3.

⁷) *Συριακή* κθ'.

⁸) Ἐν ΚΘ' 10.

⁹) Ἐν 37 34 4-7.

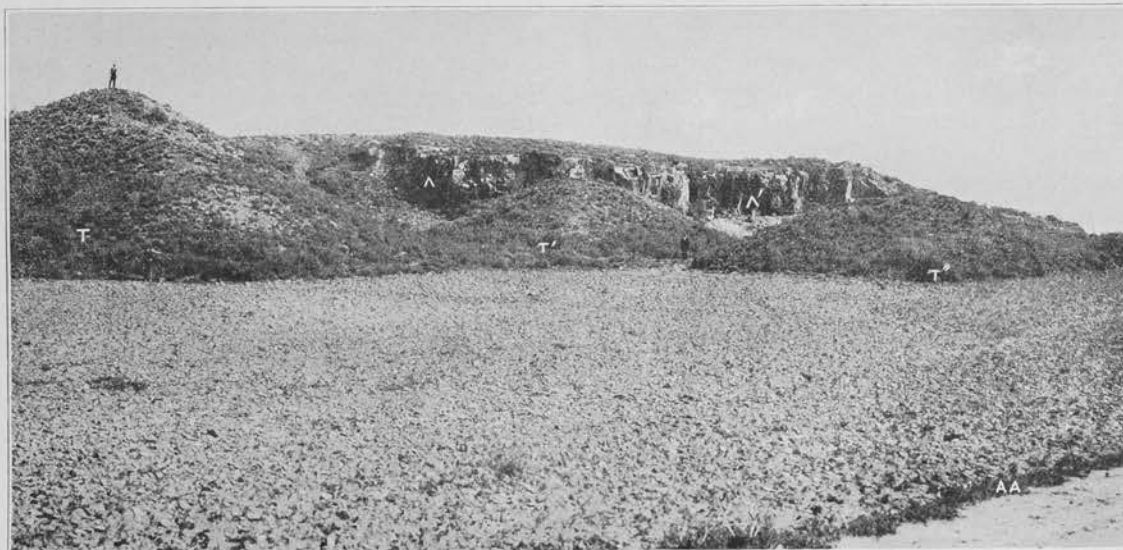
¹⁰) *Αἰβ.* 36 14 11 *mille volentis Philippo tradit, ceteros inermes Demetriadem remittit*.

ἀνέμενον ἀπέλιδες ἢ τὸν Φίλιππον ἢ τοὺς ἐξωργισμένους Ῥωμαίους· ἐθορυβοῦντο δὲ μεγάλως οἱ Ἀντιοχικοὶ διότι ὀλίγη μὲν ὑπῆρχεν ἐν τῇ πόλει ἔνοπλος φρουρά, πλείστοι δὲ φυγάδες καὶ ἀοπλοὶ, μηδεμίαν ἐνεργὸν δύναμιν μηδ' εὐφυλίαν ἔχοντες, ἵνα ἀντιτάξωσιν ἰσχυρὰν τινα ἀντίστασιν¹.

Οὕτως ἄρα, λαβόντες συγγνώμην παρὰ τοῦ Φιλίππου οἱ Δημητριοὶ, ἀνέφξαν αὐτῷ τὰς πόλεις· οἱ ὄντες τοῦ κόμματος τῶν Αἰτωλῶν ἐκ τῶν κοινῶν ἀρχόντων τῶν Μαγνητῶν, ἐξεχώρησαν ἐκ τῆς πόλεως, ὁ πολὺς Μαγνητάρχης Εὐρύλοχος ἠτύχαιον ἔσχε· οἱ ὑπόσπονδοι γενόμενοι στρατιῶται τοῦ Ἀντιόχου μετέβησαν τῇ συνοδείᾳ Μακεδόνων ἀνεόχλητοι εἰς Λυσιμάχειαν², ὁ ναύαρχος αὐτοῦ Ἰσίδωρος, μαθὼν τὴν ἐν Θερμοπύλαις ἦταν τοῦ βασιλέως, καὶ νομίσας

φῶν τῶν τελευταίων μάλιστα, αἵτινες ὑπελογίζοντο εἰς ὀλιγοσίας μυριάδας μεδίμνους σίτου, μέγα μέρος θὰ ὑπῆρχεν ἐν Δημητριάδι· ἐξήσκει δὲ καὶ τὸν στρατὸν αὐτοῦ ὁ Φίλιππος καὶ τὰς ἀνά τὰς πόλεις φρουρὰς ἐπόπτευσεν καταλλήλως, μελετῶν κατὰ τῶν Ῥωμαίων νέον πόλεμον³.

Ἡ δὲ Δημητριάς ἔμενον οὕτως ἡσυχος ἀπὸ τοῦ 191 μέχρι τοῦ 185 π. Χρ., ὁπότε οἱ ὑποβλέποντες τὸν βασιλεῦσα Φίλιππον Θεσσαλοὶ καὶ Περραιβοὶ προκάλεσαν τὴν σύνοδον τῶν Τεμπῶν καὶ κατηγοροῦσαν αὐτοῦ ἐνόμιον τῶν Ῥωμαίων πρεσβευτῶν, ὅτι κατακρατεῖ πόλεις αὐτῶν ὑπῆρχον δὲ κατ' αὐτοῦ ὑποψία, ὡς παρασκευάζοντος πόλεμον κατὰ τῶν Ῥωμαίων, ἄλλαι τε καὶ τὸ ὅτι τὴν ὄχρῶν καὶ εὐάριστον πρὸς πολεμικὰς ἐπιχειρήσεις Δημητριάδα μεθ'

Εἰκὼν 110. Οἱ ἐν Δημητριάδι ἐκ λατύτης τρεῖς τύμβοι, ἐκ Δυσσῶν πρὸς Ἀνατολὰς ὁρῶμενοι. T-T-T—οἱ τύμβοι αὐτοῦ· A-A—αἱ ἀρχαῖαι λιθοτομῖαι, ἐξ ὧν τῶν ἀπορριμμάτων ἐσχηματίσθησαν οἱ τύμβοι. AA—ἡ εἰς Ἀλμυρὸν ἀμαξίτις.

ὅτι πρὸς τὴν Δημητριάδα, τὸ κέντρον τῶν ἐπιχειρήσεων αὐτοῦ, θὰ κατέφευγε, διέπλευσεν ἐκεῖσε ἀπὸ τοῦ Κηναίου⁴· ἀλλ' ὁ Ἀντιόχος, ἐγκαταλιπὼν τελέως τὸν μέγαν ἀγῶνα, εἶχεν ἤδη διαπλεύσει εἰς Τήνον καὶ ἐκείθεν εἰς Ἔφεσον· οὕτω καὶ ὁ Ἰσίδωρος ἀπεχώρησε μετὰ τῶν ὀλίγων πλοίων αὐτοῦ ἐκ Δημητριάδος.

Ἐπανήλθε λοιπὸν ὑπὸ τὸν νόμιμον κτήτορα αὐτῆς ἡ πόλις τοῦ Δημητρίου, καὶ διέμεινεν ἔκτοτε διαρκῶς ὑπὸ τὴν κατοχὴν τοῦ Φιλίππου, ὅστις, ἐποφελούμενος τῆς δοθείσης ἀδείας ὑπὸ τοῦ ὑπάτου, κατέλαβε καὶ ἄλλας πόλεις καὶ χώρας τῆς Θεσσαλίας, Περραιβίας καὶ τῶν ἐγγὺς αὐτῶν⁵, καίτοι ὁ διοικητικώτατος Τίτος εἶχε συμβουλεύσει τῷ Ἀκιλίῳ νὰ ἐπιβλέπῃ τὸν Φίλιππον⁶, ἵνα μὴ ὑπερμέτρως αὐξάνηται, ὑποπτεύων ἀποστασίαν αὐτοῦ ἀπὸ τῶν Ῥωμαίων. Ὅντως δὲ ὁ βασιλεὺς δὲν ἔμεινεν ἀργός, ἀλλὰ, καταστήσας ὀρμητήριον καὶ πάλιν τὴν Δημητριάδα, πόλιν ἰσχυρὰν καὶ πρὸς πᾶσαν δρᾶσιν προσφυῖα, ἐπλήρου καὶ αὐτὴν καὶ τὰ ἄλλα στρατηγικὰ σημεῖα τῆς χώρας ὀπλων καὶ ἐφοδίων καὶ τρο-

φίμας τῆς Μαγνησίας ὑπήγαγεν ὑπὸ τὸ κράτος αὐτοῦ· τούτων ἕνεκα οἱ πρέσβεις περιώρισαν τὸν Φίλιππον εἰς τὰ παλαιὰ σύνορα τῆς Μακεδονίας καὶ ἐπέταξαν αὐτῷ νὰ ἀποσύρῃ τὰς φρουρὰς ἐκ τῶν πόλεων⁷.

Ἐπειδὴ δ' ἐν ταῖς πρεσβείαις ταύταις, ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Τεμπῶν καὶ ἐν τῇ ἐκδοθείσῃ ἀποφάσει οὐδεμίᾳ ἐπίσημος ἀπαίτησις ὑπάρχει περὶ Δημητριάδος, συμπεραίνομεν ὅτι αὕτη ἐλογίσθη τῶν πόλεων τοῦ παλαιοῦ Μακεδονικοῦ βασιλείου· κατεῖχτο ἄρα καὶ μετὰ τὸ 185 π. Χρ. ὑπὸ Μακεδονικῆς φρουρᾶς· ἀλλ' ὁ Φίλιππος, ἐξαργυρωθεὶς δικαίως

¹) *Aib.* 39 23 12-13 Demetriadem quoque, urbem validam et ad omnia opportunam, et Magnetum gentem suae ditionis fecit. *Πολύβ.* β. Αἰμλ. η' «καὶ τὰ μεσόγεια χωρία καὶ πόλεις ὀπλων καὶ χρημάτων καὶ σωματίων ἀμαζόντων ἐμπεληκῶς ἐσωμάσκει τὸν πόλεμον... ὀλιγοσία δὲ (ἐνν. μυριάδες) σίτου μεδίμνων ἦσαν ἐγκατακοδομημένα τοῖς τείχεσι»· *πρόβ. Aib.* 39 24 1-4 βλ. κάτω σελ. 102 σημ. 7.

²) *Aib.* 39 26 14 pronuntiarunt legati placere deduci praesidia Macedonum ex iis urbibus (=39 25-26), et anti-quis Macedoniae terminis regnum finiri· *Πολύβ.* KB' 1 2:3 «Φιλίππου διαφορὰ πρὸς Θετταλοὺς καὶ Περραιβοὺς περὶ τῶν πόλεων, ὧν κατεῖχε Φίλιππος ἐκ τῶν Ἀντιοχικῶν καιρῶν τῆς Θετταλίας καὶ Περραιβίας· ἡ γενομένη δικαιολογία περὶ τούτων ἐπὶ Κοῖντου Κακιλίου περὶ τὰ Τέμπη· ἤδη τῷ 188 π. Χρ. πρέσβεις τῶν Θεσσαλῶν καὶ Περραιβῶν ὤμνησαν περὶ τούτων ἐν Ῥώμῃ· *Πολύβ.* KB' 6 3. Πρὸς βεβαίωσιν τῶν ἐπὶ Κακιλίῳ ἀποφάσεων «ἔδοξε τῇ συγκλήτῳ πέμπειν πάλιν ἄλλους πρεσβευτὰς πρὸς τὸν Φίλιππον, τοὺς ἐπισκεψομένους πρῶτον μὲν εἰ παρακωλύθη τῶν ἐν Θετταλίᾳ καὶ Περραιβίᾳ πόλεων κατὰ τὴν τῶν περὶ τὸν Κακιλίον ἀπόκρισιν κτ.» *Πολύβ.* KB' 11 3.

³) *Aib.* 36 33 4 nec virium nec animi satis ad obsidionem tolerandam habebant.

⁴) *Aib.* 36 33 5-7.

⁵) *Aib.* 36 20 6 Isidorus ab Cenaeo Demetriadem, si forte eo deferret fuga regem, traiecit· ἡ Δημητριάς ἄρα κατελήφθη ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ὀλίγον μετὰ τὴν ἐν Θερμοπύλαις ἦταν τοῦ Ἀντιόχου.

⁶) *Aib.* 36 33 7 inde Dolopiam et Aperantiam et Perhaebiae quasdam civitates recipit.

⁷) *Aib.* 36 34 9 interest... non supra modum Philippum crescere.

έκ τής άνω έπιβολής, είχεν άποφασίσει έξτοτε όριστικώς τόν πόλεμον, καί θά ένίσχυσεν έτι μάλλον τήν Δημητριάδα ίνα δέ άποτρέψη τήν προσοχήν τών Ρωμαίων καί τών Θεσσαλών, άπέστρεφεν είς Ήμαθίαν τῷ 182 π. Χρ. έκ τών παραλλίων τόπων τά πλήθη τών πολιτῶν μετά τών οίκογενειῶν αὐτῶν¹⁾, ίνα περιορισθῆ είς πόλεμον κατά ξηράν μόνον· ότι δ' έφρόντιζε σπουδαίως περὶ τής Δημητριάδος, άποδεικνύει ή εκεί διαμονή αὐτοῦ έν έτει 181 π. Χρ.²⁾ καί όλίγας δέ ήμέρας πρὸ τοῦ θανάτου αὐτοῦ διεχειμάσεν ό Φίλιππος έν Δημητριάδι τῷ 179 π. Χρ.· διότι εκείθεν μεταβās είς Θεσσαλονίκην καί Άμφίπολιν άπέθανεν³⁾, άφείς ώς κληρονομίαν τῷ υἱῷ καί διαδόχῳ αὐτοῦ τόν κατά τών Ρωμαίων πόλεμον⁴⁾.

Κατείχε δέ καί ό Περσεύς άναμφιβόλως τήν Δημητριάδα άπό τοῦ 179 π. Χρ., όπότε άνενέωσε τήν πατρικὴν φίλιαν πρὸς τοὺς Ρωμαίους⁵⁾· αλλά δέν έπισκεφθῆ τήν πόλιν, άπισχολημένος ὢν πρὸς τοὺς Λαοδάνους καί Βιστάγνας πιθανῶς τῷ 174 π. Χρ. διήλθεν έκ Δημητριάδος, έπιστρέφων είς Μακεδονίαν έκ Δελφῶν⁶⁾· ότι δ' έξηκολούθει συντονώτερον τοῦ πατρὸς τὰς παρασκευάς πρὸς τόν κατά τών Ρωμαίων πόλεμον, άποδεικνύει τὸ μέγα ύπόμνημα τοῦ Εὐμένους, άποτελοῦν ίδιον σύγγραμμα, τὸ άναπτυχθὲν ὑπ' αὐτοῦ ένκόπιον τής συγκλήτου τῷ 172 π. Χρ., καί οι Θεσσαλοὶ πρέσβεις⁷⁾· δέν λέγεται τι ὅμως ὑπ' οὐδετέρων περὶ τής Δημητριάδος διαρρηδην, τὸ μὲν διότι ή πόλις έθεωρεῖτο άπό τής κτίσεως αὐτῆς βασιλική Μακεδονική, τὸ δέ διότι τὰ έν αὐτῇ είχεν ἤδη κανονίσει άριστα ό Φίλιππος, μόνον δέ συμπληρώσεις τών παρασκευῶν διενήργησεν ό Περσεύς, άς δέον νά ύπονοήσωμεν έκ τοῦ λεγομένου έν τῷ δόγματι τής συγκλήτου αἰτιολογικοῦ, δι' οὗ έκηρύσσεται ό πρὸς Περσεά πόλεμος τῷ 171 π. Χρ., διότι «είχε παρασκευάσει ὅπλα, στρατιώτας, στόλον»⁸⁾.

Άρξάμενον δηλα δή κατά τὸ έτος τοῦτο τοῦ Περσικοῦ πολέμου, ό ὑπὸ τής συγκλήτου ὡς άνω μνημονεύμενος στόλος τοῦ Περσεῦς έσχε κατά πᾶσαν πιθανότητα κύριον ὀρητήριον καί κατά μέγα μέρος τήν Δημητριάδα· διό ό ὑπατος Κράσσος, έντός τοῦ 171 π. Χρ., μετά τήν άποτυχίαν τής έκπορθήσεως τών Γόννων παρὰ τὰ Τέμη, έπήλθεν είς τήν Λυσικὴν άκτὴν τοῦ Παγασιτικοῦ, καί τὰ μικρὰ μὲν ναυτικά ὀρητήρια Πτελεδὸν καί Άντροῶνα, άτινα τῷ 174 π. Χρ. έπισκεφθῆς, θά είχεν ένισχύσει βεβαίως ό Περσεύς, τὸν μὲν έγκαταλειφθέντα κατέστρεψε, τὸν δέ κατέλαβε παραδοθέντα καί τήν Κορμαστὴν Λάρισσαν κατέλαβεν επίσης, έκβαλὼν τήν Μακεδονικὴν φρουρὰν κατολίν δ' έταλαντεύετο.

¹⁾ Αἰβ. 40 3 3.

²⁾ Αἰβ. 40 24 3.

³⁾ Αἰβ. 40 54 1-2 καί 56 8.

⁴⁾ Αἰβ. 39 29 3 a patre bellum relictum filio videri possit καί 42 11 Persea hereditarium a patre relictum bellum.

⁵⁾ Αἰβ. 40 58 9.

⁶⁾ Πρὸ Αἰβ. 41 19 καί 22 καί 42 39 ὅτι διήλθεν έκ Πτελεοῦ καί Άντροῶνος, έγγύτατα δήλον ὅτι τής Δημητριάδος.

⁷⁾ Αἰβ. 42 4 ὅτι ἤδη τῷ 173 π. Χρ. πρέσβεις τών Θεσσαλῶν άνεκοίνουν έν Ρώμῃ τὰς παρασκευάς τοῦ Περσεῦς· 42 6 καί 11-13 τὸ ύπόμνημα τοῦ Εὐμένους· αἱ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου άνω σελ. 101 σημ. 6 άποδιδόμεναι τῷ Φίλιπῳ παρασκευαί, φέρονται ὑπὸ τοῦ Εὐμένους ὡς ὑπὸ τοῦ Περσεῦς μάλιστα γενόμεναι.

⁸⁾ Παρὰ Αἰβ. 42 13 ὅτι ό Περσεύς in decem annos frumentum praeparare... arma... in armamentaria congregasset· διά τοῦτον νοεῖται μάλιστα ή Δημητριάς· έπιβεβαίωσι δέ καί ό Περσεύς τὰς παρασκευάς ταύτας παρὰ Αἰβ. 42 52 τῷ 172 π. Χρ. bello etsi non indicto tamen iam decreto Αἰβ. 42 19· τὸ συγκλητικὸν δόγμα τής κηρύξεως τοῦ πολέμου έν 42 30· αντίπαλοι τοῦ Περσεῦς οι Θεσσαλοὶ· Αἰβ. 42 38· κατάληψις τής Λάρισσης ὑπὸ τοῦ Άτιλίου 42 47.

καθ' ἃ λέγει ό Λίβιος⁹⁾, ἂν έπρεπε νά προσβάλῃ τήν Δημητριάδα· αλλά τὸ πράγμα ἦτο τόσον έπιβεβλημένον καί φυσικῶν στρατιωτικῶς, τὸ νά προσβληθῆ δηλα δή ὑπὸ τοῦ Κράσσου έν τών άρίστον κέντρων τών έπιχειρήσεων τοῦ έχθροῦ, ὥστε μόνον σημαντικῆς άποτυχίας τοῦ Ρωμαίου ὑπάτου παρασιώπησις ὑπὸ τοῦ Λιβίου είναι αἰτία τής μὴ άναφορᾶς τών κατά τής Δημητριάδος γενομένων πράγματι έπιθετικῶν έπιχειρήσεων τοῦ Κράσσου, ὅστις, μὴ δυνηθεὶς μὴδὲ τοὺς μικροτάτους Γόννους νά εκπορθήσῃ, ἦτο λίαν εύλογον νά άποτύχῃ πρὸ τής μεγίστης καί ὄχυροτάτης Δημητριάδος.

Τούτων ένεκα τών άποτυχιῶν βλέπομεν τῷ 169 π. Χρ. ίσχυρότατον στόλον τών Ρωμαίων¹⁰⁾, τοῦ Εὐμένους καί τοῦ Προυσίου, δρῶντα κατά τὰ σημεῖα ταῦτα ὑπὸ τὸν στρατηγὸν Μάρκιον, άδελφὸν τοῦ ὑπάτου Μαρκίου, ένεργοῦντα τοῦτον έν συνδυασμῷ κατά ξηράν πρὸς τὸ Δίον κατά τοῦ Περσεῦς, καί έχοντα μεθ' έαυτοῦ έφ' ίκανὸν διάστημα τὸν Πολύβιον, επί κεφαλῆς ὄντα πρεσβείας τών έν Πελοποννήσῳ Άχαιῶν¹¹⁾· ὡς ὢν άρα αὐτόπτης ό ίστορικὸς, θά άνέγραφε λεπτομερῶς τὰ κατά τὸν Περσικὸν πόλεμον, τοῦ έτους τοῦτου μάλιστα, βεβαίως δ' έξ αὐτοῦ θά ἠντήλησε κατά τὸ σύνθητες ό Λίβιος τὰ κατά τήν γενομένην τότε σπουδαιοτάτην πολιορκίαν τής Δημητριάδος, ἣν έξετέλεσεν ό στρατηγὸς Μάρκιος καί ό Εὐμένης, άποτυχούσης τής πρὸς εκπόρθησιν τής Κασσανδρείας καί Τορῶνης έπιχειρήσεως αὐτῶν¹²⁾.

Όυτοὶ δήλον ὅτι, κυριαρχοῦντες τελείως τής θαλάσσης, συγκλείσαντες έν τοῖς έξωτερικοῖς λιμέσι (εἰκ. 48· 73· 75· 78· 93· 96· 102· 103· 104· 107· 108) τὸν μικρὸν βεβαίως στόλον τοῦ Περσεῦς, άφ' οὗ είδον πλήρη στρατιωτῶν τὰ τείχη τής Δημητριάδος, παρέπλευσαν είς Ίωλικόν, ἣτοι κατέλαβον τήν άκτὴν, καθ' ἣν σήμεραν εκτείνεται ό Βόλος (εἰκ. 3· 7· 91· 92· 95· 97· 101), σκοποῦντες, άφ' οὗ πρῶτον δηρώσοι τοὺς πέριξ άγρούς, νά επιθεθῶσι κατά τής Δημητριάδος¹³⁾· έν τῷ μεταξὺ χρόνῳ είχεν άποστείλει καί ό ὑπατος έκ Θεσσαλίας τὸν Ποπίλιον μετά πέντε χιλιάδων πεζῶν, ίνα καταλάβῃ τήν Μελίβοιαν, προσφυῶς έπιχειμένην πρὸς τήν Δημητριάδα, καί ταύτην πρὸς έπιτυχίαν τής εκπορθήσεως αὐτῆς τής Δημητριάδος¹⁴⁾. Ταῦτα μαθὼν ό Περ-

⁹⁾ Αἰβ. 42 67 *dubitari* inde, utrum Demetrias adgredienda foret an in Boeotia aspiciendae res. Υπεστηρίχεται καί μακρόθεν ή Δημητριάς ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Περσεῦς Τιμοθέου, (οὗ υἱὸς φαίνεται ὢν ό έν τῇ ὑπ' άριθ. 6 στήλῃ—βλ. τών έμῶν Θεσσαλ. Μνημ. I σελ. 114 κέ.—άναγραφόμενος Διόδοτος Τιμοθέου Μακεδόν), έχοντος κέντρον τήν πόλιν Φίλαν κατά τήν έξοδον τών Τεμπῶν, *iussum Magnetas ex propinquo temptare* Αἰβ. αὐτ., Παρέμενον άρα οι Μάγνητες, φρονοῦντες τὰ τοῦ Περσεῦς καί τών Μακεδόνων.

¹⁰⁾ Ἡδη τῷ 172 π. Χρ. οι Ρωμαῖοι είχον παρασκευάσει μέγαν στόλον κατά τοῦ Περσεῦς· Αἰβ. 42 27, πρὸβ. 42 45· περὶ τών κατ' αὐτοῦ παρασκευῶν αὐτῶν τῷ 169 π. Χρ. βλ. Αἰβ. 44 1-2 καί 12, ὅτι τοσοῦτον ίσχυροὶ ἦσαν τότε κατά θάλασσαν οι Ρωμαῖοι, ὥστε απέπεμψαν πλοῖα τών Έλλήνων, έλθόντα πρὸς επικουρίαν αὐτῶν.

¹¹⁾ Πολύβ. ΚΗ' 13 1-5.

¹²⁾ Αἰβ. 44 10 καί 11 καί 12.

¹³⁾ Αἰβ. 44 12 *Demetriadem petunt* (ένν. praetor et rex). *ibi cum appropinquantes repleta moenia armatis vidissent, praetereccti ad Iolcon classem appulerunt, inde agro vastato Demetriadem quoque adgressuri* δήλωσι νοεῖ τήν καταστροφὴν τών περὶ τήν Δημητριάδα σπαρτῶν, έν οἷς υπερέχει ή κριθή (πρὸβ. *Ἠσυχ.* Δημητριάς κριθή), τών κηπαίων, άμπέλων καί ὄποροφόρων δένδρων, άρθῶνος καί νῖν καλλιεργούμενων ένταῦθα καί δαφυλῶς εὐδοκμοῦντων.

¹⁴⁾ Αἰβ. 44 13 *consul... Popillium cum quinque milibus militum ad Meliboeam urbem oppugnandam mittit. sita est... opportune imminens super Demetriadem.*

σεύς, ἀπέστειλε τὸν Εὐφράνορα μετὰ δισχιλίῳν ἐκλεκτῶν πεζῶν, διατάξας αὐτόν, ἵνα, ἂν ἤθελεν ἐκτοπίσει ἀπὸ τῆς Μελιβοίας τοὺς Ῥωμαίους, προλάβῃ καὶ εἰσέλθῃ διὰ συγκεκριμένης ὁδοῦ εἰς τὴν Δημητριάδα, πρὶν μεταστρατοπεδεύσασιν οἱ Ῥωμαῖοι ἐκ τῆς Ἰωλκοῦ παρὰ τὴν πρώτην πόλιν αὐτὴν¹.

Διαλύσας ὄντως τὴν πολιορκίαν τῆς Μελιβοίας ὁ Εὐφράνορος, εἰσῆλθεν εἰς τὴν πόλιν, βεβαίως διὰ τῶν ἀπὸ τοῦ νῦν Δημητρίου (βλ. *παρόνθ. πίν. Α' Ζ' Η'*) δυσβάτων ἀτραπῶν κατὰ τὴν θέσιν «Παλάτια» καὶ τὴν Φεραϊκὴν πύλην (εἰκ. 39 ἄνω δεξιὰ 44· 45· 89, μάλιστα δὲ 94 καὶ 101), ἥτοι δι' ὁδῶν ὄντως συγκεκριμένων οὕτως ἀνεθάροσαν οἱ πολιορκούμενοι, καὶ οὐ μόνον τὰ τεῖχη ἠδύνατο εὐπετῶς νὰ φυλάττωσιν, ἀλλὰ καὶ τὰς λεηλασίας, τὰς ὑπὸ τῶν ἐχθρῶν γινομένης ἐν τοῖς πέριξ τῶν τευχῶν καὶ τῇ περιοχῇ τῆς ἔξω πόλεως, νὰ ἐμποδίζωσι ποιοῦντες δὲ καὶ μακρὰν τῶν τευχῶν ἐφόδους πρὸς διεσπαρμένας μικρὰς μονάδας τοῦ λεηλατοῦντος ἐχθροῦ, ἐβλαπτον σπουδαίως αὐτόν, τραυματίζοντες τοὺς ἀντιπάλους². Ἀσχεραίνοντες οὕτως ὁ Μάριος καὶ ὁ Εὐμένης παρέπλευσαν τὰ τεῖχη τῆς Δημητριάδος, βεβαίως τῆς Βορείου καὶ Ἀνατολικῆς πλευρᾶς αὐτῆς (εἰκ. 104· 105· 106· 107· 108), ἵνα κατοπεύσωσι τὴν θέσιν ἐν γένει τῆς πόλεως καὶ ἐκλέξωσι μέρος διεσπασμένης εἰς αὐτὴν, εἴτε δι' ἰσχυρᾶς ἐφόδου, εἴτε διὰ ὀγκυκίων τοῦ τευχῶν μηχανῶν³.

Ὅτιω περατῶν τὴν διήγησιν τῆς πολιορκίας ταύτης ὁ Λίβιος παρεισάγει μετὰ τοῦ Πολυβίου φήμας περὶ κρυφίων συνεννοήσεων τοῦ Εὐμένου μετὰ τοῦ Περσέως· αὐτὰ φέρεται ὅτι ἐτελέσθησαν ὑπ' αὐτὰ τὰ τεῖχη τῆς Δημητριάδος ὑπὸ τοῦ Κύδαντος, ἀντιπροσώπου τοῦ Εὐμένου, καὶ πρῶτον μὲν μετὰ τοῦ Μενεκράτους, ἔπειτα δὲ μετὰ τοῦ Ἀντιμάχου, φρουράρχου τῆς Δημητριάδος, ἀμφοτέρων στρατηγῶν τοῦ Περσέως· διεδίδετο δὲ ὅτι καὶ ὀλίγω πρότερον ἐν Ἀμφιπόλει ἐγένοντο ὁμοίαι συνεννοήσεις ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ Κύδαντος μετὰ τινος Χιμάρου, Κρητῶν ἀμφοτέρων, ὡς ἀντιπροσώπων τοῦ Εὐμένου καὶ τοῦ Περσέως⁴. Ἄλλ' ἀμφο-

τέραι αἱ διαδόσεις εἶναι φανερόν ὅτι ἐξήρθησαν πρὸς δικαιολογίαν τῆς πλήρους ἀποτυχίας τῶν Ῥωμαίων ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῆς Δημητριάδος· ἀνεπισημῶς φαίνεται ὅτι οἱ προειρημένοι θὰ ἐξέφρασαν ἰδίους αὐτῶν λόθους καὶ γνώμας, ὄντες συμπολίται, λόγῳ δὲ τῆς μισθοφορᾶς ἀντίπαλοι τότε.

Ἡ ἀποτυχούσα ὁμῶς πολιορκία τῆς Δημητριάδος καὶ ἐκ τῶν φημῶν ἐτι τοῦτων διαφαίνεται ὅτι ὑπῆρξε σφοδρότατη· ὅτι δὲ αὕτη μάλιστα δύναται νὰ σχετισθῇ λίαν στενῶς πρὸς τὰς τεθρασμμένας στήλας καὶ τὰ ἐπιτάμια μνημεῖα τῶν νεκροταφείων, τὰς εὐρεθείσας λιθίνας σφάϊρας τῶν πετροβόλων μηχανῶν καὶ τὰ ἄλλα ζητήματα, λέγομεν κάτω ἐν ἔδαφ. Α'. Μετὰ δὲ τὴν πολιορκίαν ὁ μὲν Εὐμένης, συγκαταστὰς τῷ ὑπάτῳ, μετέβη εἰς Πέργαμον, τοῦ δὲ στόλου τῶν Ῥωμαίων μοῖρα μὲν ἀπέπλευσεν εἰς Σκιάθον πρὸς διαχειμασίαν, ἑτέρα δὲ εἰς Ὀρεὸν πρὸς συναγωγὴν τροφίμων καὶ ἀποστολὴν αὐτῶν εἰς τὸν ἐν Θεσσαλίᾳ καὶ Μακεδονίᾳ μαχόμενον Ῥωμαϊκὸν στρατόν⁵.

Τότε πιθανώτατα ὁ στολίσκος τοῦ Περσέως, ὁμώμενος ἐκ Δημητριάδος, καὶ διατελῶν ἐκ τοῦ φρυκτωρίου αὐτῶν (εἰκ. 102· 108) εἰς συνεννόησιν διὰ τῶν μνημονευθεισῶν πυρσουρίδων μετὰ κατασκοπευτικῶν ἀποσπασμάτων αὐτοῦ, εὗρεν εὐκαιρίαν καὶ ἐπετέθη κατὰ τοῦ Ῥωμαϊκοῦ στόλου, ἐπήνεγκε δὲ αὐτῷ σημαντικὴν φθορὰν· ταύτην ἐμφανῶς παρασιωπᾷ ὁ Λίβιος⁶, ἀναφέρει δὲ ὁ Πλούταρχος λεπτομερῶς, λαβὼν παρὰ τοῦ Πολυβίου πιθανώτατα: «τοῦ τε ναυστάθμου περὶ Ὀρεὸν ὁμοῦντος ἀπροσδόκητον ἐπιπλοῦν θέμενος (ἐνν. Περσέως), εἴκοσι μὲν αὐτοφόρους ὀκιάδας ἐχειρώσατο, τὰς δ' ἄλλας στότον γεμούσας κατέδυσεν· ἐκράτησε δὲ καὶ πεντηρικὰ τέσσαρα»⁷.

Τούτων ἕνεκα οἱ Ῥωμαῖοι δὲν ἐτόλμησαν ἀπὸ τοῦ χειμῶνος τοῦ 169 π. Χρ. μέχρι τοῦ θέρους τοῦ 168 νὰ προσβάλωσι τὴν Δημητριάδα· φαίνεται δὲ πιθανόν ὅτι καὶ μετὰ τὴν ἤτταν τοῦ Περσέως καὶ μετὰ τὴν καταστροφὴν τῆς Μελιβοίας ὑπὸ τοῦ Γναίου Ὀκταβίου⁸ ἀντίτερον ἐτι ἡ Δη-

νολογεῖτο τὸ μὲν πρῶτον Μενεκράτει, τὸ δὲ δεύτερον Ἀντιμάχῳ [τοῖς Περσέως στρατηγοῖς], εἶρηται—*Λίβ. 44 13 καὶ 24 sub ipsis moenibus urbis collocutus*.

¹) *Λίβ. 44 13 ab Demetriade certe abscessum est*. Ἐκ τούτου βεβαιούται ὅτι τὸ ἐν τῇ σημ. 3 *contemplantes* δὲν δηλοῖ ἀπλήν θεαν δρομῶν ἐν θεάτρῳ, ἀλλ' ἐπιτόνους ἐφόδους, ἀποτυχοῦσας καὶ διὰ τοῦτο συγκεκριθείσας ὑπὸ τοῦ Λίβιου.

²) *Λίβ. 44 13*: ἤδη ὀλίγω πρότερον ὁ ὕπατος, ἐπιστιθεὶς ὑπὸ τοῦ στόλου ἐν Μακεδονίᾳ, ab invectis iam portum audit *onerarius naves, Magnesiae relictas esse*. Μαγνησία νοεῖται ἐνταῦθα ἡ χερσόνησος (βλ. ἄνω σελ. 82)· θὰ ἐστάθμευσαν δὲ τὰ πλοῖα ταῦτα κατὰ τοὺς ὄρους τοῦ νῦν «Τρέζερσι», ἵνα μὴ ἀπομακρύνωνται ἀπὸ τοῦ Ὀρεοῦ, ἐνθα ἦτο τὸ κύριον ναυστάθμον, ἦτοι ἡ ναυτικὴ βάση τῶν Ῥωμαίων.

³) Πολύταχος λέγει ὁ *Λίβ.* (π. γ. 39 48 6) ὅτι *statui non ultra attingere externa, nisi qua Romanis cohaerent rebus*: ἴσως τὰς ἐπιτυχίας τοῦ Περσέως ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων καὶ τῶν συμμάχων αὐτῶν κατέλεξε τοῖς externis καὶ παρεσιώπησε· καὶ ἡ σύγκλητος τῷ 168 π. Χρ. μετὰ τὴν ἤτταν τοῦ Περσέως λέγει πρὸς τοὺς πρόθετους τῶν Ῥωμίων ὅτι *Perseus in Thessaliam exercitu inducto per biennium Graecias urbes alias obsideret, alias denuntiatione armorum terreret, αποφεύγουσα νὰ ὁμολογήσῃ τοσαύτας ἤττας τῶν Ῥωμαίων κατὰ τὴν διετίαν ταύτην, ἐπενεχθείσας ὑπὸ τοῦ Περσέως τῷ καθαρῶς Ῥωμαϊκῷ στρατῷ.*

⁴) Ἐν βίῳ *Αἰμλ. θ'*. Πεντήρας εἶχεν ὁ Ῥωμαϊκὸς στόλος τῷ 172 π. Χρ. πεντήκοντα, ἐπεσκευασμένους περὶ τῶν ναυτικῶν δυνάμεων ἐν ἔτει 169 π. Χρ. βλ. ἄνω σελ. 102 σημ. 10· εἶχε δὲ τότε διαταχθῆ ὁ στόλος νὰ προσορμηθῇ εἰς τὰς ἀκτῆς τῆς χώρας τοῦ ἐχθροῦ· *Λίβ. 42 2 ut eodem tempore classis quoque invadebat hostium littoribus*.

⁵) *Λίβ. 44 46 inter haec Meliboea a Cn. Octavio capitur diripiturque*.

¹) *Λίβ. 44 13* Perseus cum audisset simul Meliboeam... oppugnari, simul classem Iolei stare, ut inde Demetriadem adgrederetur, Euphranorem... cum delectis duobus milibus Meliboeam mittit. eidem imperatum, ut si a Meliboea summovisset Romanos, Demetriadem prius *occulto itinere intrare*, quam ab Iolco *ad urbem castra moverent* Romani. Ὁ Περσέως θὰ ἔμαθε ταῦτα τοσοῦτον ταχέως καὶ ἀκριβῶς διὰ τῶν ἐκ Δημητριάδος φρυκτωρίων μάλιστα, ὧν ἴδιον σύστημα εἶχεν ἐφεύρει, περὶ οὗ βλ. ἄνω σελ. 87.

²) *Λίβ. 44 13* Euphranor soluta unius urbis obsidione Demetriadem *extemplo ducit nocte [milites suos; praesidia urbis inde non] moenia modo sed agros etiam confiderunt se a populationibus tueri posse*: συνεπλήρωσα τὸ χάσμα ὡς ἄνω· διότι οὕτως ἀπαιτεῖ ὁ νοῦς τῆς ἐκτιθεμένης ἐπιχειρήσεως: εἰσελθὼν δηλαδὴ νύκτωρ ὁ Εὐφράνορος εἰς τὴν Δημητριάδα, ἐνίσχυσε μεγάλως τὴν ἐν αὐτῇ φρουρὰν οὕτως, ὥστε ἠδύνατο αὕτη οὐ μόνον ἀπλῶς τὰ τεῖχη νὰ φυλάττῃ δεόντως, ἀλλὰ καὶ τοὺς πέριξ ἀγρούς, ὡς ὁ ἐχθρὸς ἐληλάτει· τούτου ἕνεκα *et eruptiones in vagos populatores non sine vulneribus hostium factae sunt* ὑπὸ τῆς οὕτως ἐνισχυθείσης φρουρᾶς.

³) *Λίβ. 44 13 circumveclī tamen moenia sunt praetor et rex, situm urbis contemplantes, si qua parte temptare aut opere aut vi possent*: ὅτι τὸ *opere* δηλοῖ μηχανὰς πολιορκητικὰς, τὸ δὲ *vi* ἐφόδους στρατοῦ πρὸς ἀνάβασιν πρὸς τὰς τεύχους, θεωρῶ φανερόν.

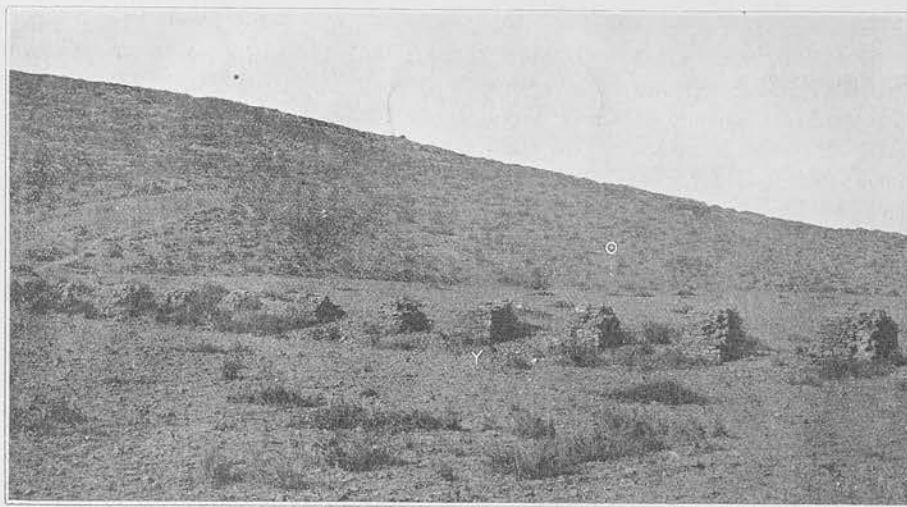
⁴) *Πολύβ. ΚΘ' 6 1*· Κύδας ὁ Κρήσις, στρατευόμενος παρ' Εὐμένης καὶ τιμώμενος, ὡς ἐν μάλιστα, πρῶτον μὲν πρὸς Ἀμφιπόλιν παραγενόμενος Χ(ε)μάρῳ τινὶ τῶν σὺν Περσέει στρατευομένων [Κρητῶν] καὶ πάλιν πρὸς Δημητριάδα *συνεγγίσας τῷ τεύχει* [τῆς πόλεως], ἐκοι-

μητοιάς και ουχί διά της βίας, αλλά διά συνθήκης ίσως παρεδόθη, άποσταλέντων προς τοϋτο πρεσβευτών του κοινοϋ τών Μαγνήτων προς τόν Αιμίλιον Παύλον μετά την έν Πύδνη νέστην αύτου· διότι τó μόν πολυάριθμοι πρεσβεΐαι μετέβησαν εις Μακεδονίαν, ίνα συγκαθώσιν αύτῷ, μάλιστα έξ Θεσσαλίας¹, τó δέ ή τυχόν έκπόρθησις της Δημητριάδος υπό του Όκταβίου, οϋσα μέγα και ένδοξότατον κατορθωμα, δέν ήτο δυνατόν κατ' οϋδένα τρόπον να παραλειφθῆ υπό του Διτίου, άφ' οϋ, περι της μικράς Μελιβοΐας προκειμένου, άνέγραψε την κατάληπην και καταστροφην αύτης.

Έκλεγέντων δέ τών νέων ύπάτων διά τó έτος 167 π. Χρ., όρίσθησαν κατá τó σϋνηθες δέκα πρεσβευταί υπό της συγγλήτου, ίνα μετά του Αιμιλίου Παύλου και του

ός μη άποδεξαμένη τá του Μιθριδάτου· αν ό Μητροφάνης εισήλθεν εις την πόλιν, δέν αναφέρεται· είναι όμως εύλογον γά ύποθέσωμεν ότι δέν εισήλθεν, άντιστάντων επί τι έρρομένως τών πολιτών· διότι άλλως θα κατέστρεφεν οϋτος τελείως την Δημητριάδα, όπως και την Δήλον καταληφθεισαν κατέστρεφεν, οϋδέ θα περιορίζετο εις τινας λεηλασίας τών περίξ βεβαίως, οϊας τῷ 169 π. Χρ. ειχον έκτελέσει περι αύτην ό Μάρκιος και ό Εϋμένης· άλλ' ή υπό του Μητροφάνους γενομένη λεηλασία δέν θα ύπήρξε λίαν σπουδαία· διότι, έπειθόντων εκ Μακεδονίας τών Ρωμαίων, ήττηθείς έν ναυμαχία, άπεχώρησεν.

Έχρησίμευε δέ κατá τόν Παρθικόν πόλεμον τοίς Ρωμαίοις ή Δημητριάς ως όπλοστάσιον και ως σημαντικόν τι

Εικόνη 111. Τó θέατρον της Δημητριάδος (πρό των άνασκαφών), όπóθεν πιθανώς ώμίλησεν ό Άννίβας τῷ 191 π. Χρ.· Θ=τό κοίλον του θεάτρον κατá την Βόρειον παράοδον· Υ=τό μεταγενέστερον άσβεστόκτιστον ύδραγωγείον.

Λευζίου Άνιζίου όυθμίσωσι τá κατá την Μακεδονικήν έν γένει χώραν του καταλυθέντος βασιλείου υπό τούτων πάντων άπεφασίσθη και έξετελέσθη ή κοήμνισις τών τειχών της Δημητριάδος· περι του ζητήματος τούτου διαλαμβάνομεν κατω λεπτομερώς έν έδαφ. 4, ως σχετιζομένου έν τοίς μάλιστα προς την ιστοριαν του έντειχισμού τών γραπτών στηλών.

Παρέμεινε δ' έκτοτε γυμνή ή πόλις του Δημητρίου υπό την συνήθως διδομένην υπό τών Ρωμαίων έλευθερίαν· κατá τás μικράς έπαναστάσεις επί Φιλίππου του Άνδρίσκου τῷ 147 π. Χρ. και κατόπιν επί του έτέρου Ψευδοφιλίππου δέν αναφέρεται· οϋδέ κατá την γενικήν και επίσημον καταστροφην τών άδελφών της Δημητριάδος πόλεων, της Χαλκίδος και Κορίνθου δηλα δή,² την τελεσθεισαν τῷ 146 π. Χρ., γίνεται τις μνεΐα περι αύτης· διότι ήδη πρότερον τῷ 168 π. Χρ., ειχεν ύποστη την αύτην τύχην ή Δημητριάς.

Παραμένει δέ οϋτως επί μακρόν άνώνομος και ήσυχος ή πόλις, ότε τῷ 87-86 π. Χρ. αναφέρεται ως λεηλατηθείσα υπό του στρατηγού του Μιθριδάτου Μητροφάνους, σταλέντος μετά στρατοϋ, ίνα προσελκύσῃ ή βία προσλάβῃ αύτην και τοϋς Μάγνητας εις την φιλιαν εκείνον· έληλατήθη δέ

βεβαίως κέντρον έφοδιασμοϋ, οϊον ειχε καθορίσει αύτην πρότερον ό Φίλιππος μάλιστα και ό Περσεύς· διότι αναφέρεται ότι ό Ιούλιος Καΐσαρ ειχεν ιδρύσει εκεί προς τοϋτο όπλοστάσιον και επί πολύν χρόνον διετήρει αυτό· διό μετ' οϋ πολύν ό Βροϋτος ειχεν εκεί πολλά όπλα εκ της προμηθείας του Καΐσαρος, άτινα ή συγγλήτος έψηφισεν, όπως μεταχειρισθῆ εις τá συμφέροντα της πατρίδος· φαίνεται δέ ότι και κατá τοϋς προς τόν Άντώνιον πολέμους έτελείτο εκ Δημητριάδος έξαγωγή όπλων προς αύτόν, άτινα, έπειθών ό Άντίστιος, παρεκράτησεν³. Ίσως διά τινά λόγον τοιούτου καθορισμοϋ της πόλεως ως κέντρον έφοδιασμοϋ, γενομένου και υπό του Πομπηίου, και όφελούντος βιοτε-

¹) Άππιαν. Μιθρ. κθ' «του δ' αύτου χρόνον Μητροφάνης, έπιπεμφθείς υπό Μιθριδάτου μεθ' έτέρας στρατιάς, Εΐβοιαν και Δημητριάδα και Μαγνησίαν, ούκ έδεχομένης τá Μιθριδάτεια, έληλάτει και Βρούττιος, εκ Μακεδονίας έπειθών σϋν όλίγω στρατῷ, κατεναμάχησέ τε αύτῷ κ.τ.λ.» τá συμβάντα ταϋτα τίθενται επί Άρχελάου και Σύλλα παρá Πλωσιν. Γ' 23 3-5 ό στρατηγός οϋτος του Μιθριδάτου καλείται Μηροφάνης· λεηλατήσας δέ ό αύτός μετά ταϋτα άγρίως την Δήλον, κατεποντώθη υπό τών διασωθέντων Αηλίων.

²) Βλ. άνω σελ. 102 και σημ. 13.

³) Άππιαν, Έμφ. Γ' 63 «ό δέ (ένν. Μάρκος Βροϋτος) ειχε και όπλα πολλά, όσα έν Δημητριάδι Γαΐω Καΐσαρι εκ πολλών γιγνώμενα ειχεν οίς άπασιν αύτόν ή βουλή τότε έψηφίετο ές τá συμφέροντα της πατρίδος χρῆσθαι.»

⁴) Πλωτ. β. Βροϋτ. κε' «όσοι δέ περι Θεσσαλίαν έτι της Πομπηίου στρατιάς έπιανώντο, συνέρρεον άσμένως προς αύτόν (ένν. τόν Άντίστιον)... έπιπλεύσας τε τη Δημητριάδι, πολλών όπλων έξαγομένων προς Άντώνιον, ό Καΐσαρος του προτέρου κελεύσαντος επί τόν Παρθικόν έποιήθη πόλεμον, εκράτησεν κ.τ.λ.»

⁵) Επεισόδιη τη 8· 8· 1915.

¹) Αθ. 44 46 legationes frequentes... maxime ex Thessalia, auditae sunt και έν 45 31 frequentes et ex Peloponneso et ex Boeotia et ex aliis Graeciae conciliis adessent (ένν. legationes), implere aures decem legatorum.

²) Άνάμνησις τις αύτης τέλειται υπό τών Ροδίων έν τη συγγλήτῳ τῷ 167 π. Χρ. Αθ. 45 22 Demetriade et Chalcide... occupato (ένπó του Άντιόχου)

³) Αθ. ep. 52 Mummius... Corinthon ex senatus consulto diruit... Thebae quoque et Chalcis... dirutae. Στρώβ Η' 38123.

χνικῶς καὶ ἐμπορικῶς αὐτήν, ἐτιμήθη οὗτος δι' ἀνδριάντος ἐντός τινος τῶν ἐτῶν μεταξὺ 66-62 π. Χρ.¹⁾

Κατὰ δὲ τοὺς πρώτους αὐτοκρατορικοὺς Ῥωμαίκοὺς χρόνους φαίνεται ὅτι ἐγένετο τις σημαντικὴ εἰσβολὴ Γαλατῶν εἰς τὴν Μαγνησίαν καὶ περὶ τὴν Δημητριάδα, ἐξ ἧς ἐκινδύνευσε μὲν ἡ πόλις, ἐσώθη δὲ ὑπὸ τινος στρατηγοῦ, ἢ τοῦ φρουράρχου αὐτῆς, ὅστις λέγεται ὅτι κατενόησε τοὺς βαρβάρους καὶ πολλὰ συνήγαγε λάφυρα, ὧν ἀπαρχὴν ἀνέθηκε τῷ ἐν Δημητριάδι βεβαίως ἱερῷ τοῦ Διὸς Ἀκραιῶν²⁾ ἐτιμήθη δὲ δι' ἀνδριάντος καὶ ὀκταστίχου ἐπιγράμματος ὑπὸ τῶν πολιτῶν, καὶ μετ' οὐ πολὺ κατεστάθη, ἴσως καὶ διὰ τὸ

θανόν ὅτι ἐποιήθη τὸ ὑδραγωγεῖον, τὰ πολλὰ σφζόμενον νῦν καὶ καλούμενον κοινῶς «Δόντια» (εἰκὼν 5· 105· 109-111) τοῦτο εἶναι ἀσβεστόκτιστον, ἐν δὲ τοῖς λίθοις αὐτοῦ οὐδένα διεχοίναμεν, εἰλημμένον ἐκ μνημείου ἢ ἀρχαίου οἰκοδομήματος, ἢ ἄλλως ἐξεργασμένον καλῶς πρότερον, ἢ ἐπιγεγραμμένον· ἂν ὅμως ἐκτίζετο κατὰ τὴν μετέπειτα περιόδον, θὰ ἔφερον ἀναμφιβόλως πολλοὺς τοιούτους λίθους ἐντετυχισμένους, οἷους φέρουσι τὰ κατόπιν ἰδρωθέντα οἰκοδομήματα.

Λιότι ἐν τῇ *χριστιανικῇ* γενομένῃ περὶ τὸ 400 μ. Χρ. Δημητριάδι³⁾, παρατηροῦμεν ἀληθῆ μανίαν κατὰ τῶν *ἐθνικῶν*

Εἰκὼν 112.—Τὸ μεσαιωνικὸν (Τουστινιάνειον καὶ πολλάκις μετέπειτα ἐπισκευασθὲν) τείχος τῆς Ῥωμῆος, νῦν «Κάστρον Βόλου» καλούμενον, κατὰ τὴν Βορρανοτολικὴν πλευράν. Θ—ἡ νῦν ἐκκλησίαι τῶν Ἁγίων Θεοδώρων, ὅφ' ἦν ὑπάρχουσα ἐρείπια Ἑλληνικοῦ ναοῦ, τῆς Ῥωμῆος Ἀρτέμιδος πιθανῶς· Π—προϊστορικὸν στρώμα· Τ·Τ—τάφοι νεολιθικοὶ ἢ τῆς χαλκῆς περιόδου.

κατόρθωμα τοῦτο, εἰς τὸ ὑπατικὸν ἀξίωμα⁴⁾. Τῶν εἰσβολῶν τούτων καὶ τῆς ἐν γένει μεταβολῆς τῶν πραγμάτων ἔνεκα, εὐρίσκειται περὶ τὸ 20 μ. Χρ. συνεσταλμένη μὲν ἡ Δημητριάς, ἀλλὰ καὶ οὕτω διαφέρουσα πολὺ τῶν ἀπὸ τὴν Μαγνησίαν πόλεων⁵⁾.

Τὴν δὲ μετέπειτα μνεῖαν καὶ τινὰ γενικωτέραν σημασίαν αὐτῆς, διαδηλοῦσιν ἀναθήματα εἰς Ῥωμαίους αὐτοκράτορας καὶ ἐρείπια μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Σευήρου καὶ Κάρου⁶⁾ κατὰ τοὺς τελευταίους τούτους χρόνους, ἤτοι κατὰ τὴν μεταξὺ 200 καὶ 282 μ. Χρ. χρονονικήν περίοδον, φαίνεται πι-

οἰκοδομημάτων, ἀνδριάντων, ἐπιγραφῶν καὶ ὁμοίων μνημείων πάντα δὴλα δὴ τὰ ποιηθέντα δημόσια καὶ ἰδιωτικά κτίσματα, καὶ αὐτοὶ ἔτι οἱ τάφοι ἀπὸ τῶν χρόνων τούτων καὶ ἐφεξῆς, εἶναι πλήρη θραυσμάτων, εἰλημμένων ἐξ ἀρχαιοτέρων μνημείων τῆς Ἑλληνικῆς περιόδου ποικιλοτάτων, ἐπιτήδες ἢ κατὰ τινὰ διαταγὴν θραυομένων πάντων ἄνευ οὐδενὸς ἑλέου· τὴν τοιαύτην ἐκ προνοίας γενομένην θραῦσιν βεβαίως μάλιστα πάντων τὸ ἐπὶ τοῦ προσοχηνοῦ τοῦ θεάτρον ἀποκαλυφθὲν μέγα, πρώτως μεσαιωνικόν, οἰκοδόμημα, οὐδὲν οἱ ἐνιαχοῦ κρημνισθέντες ὅφ' ἡμῶν τοῖχοι ἀπέδωκαν τμήματα σημαντικῶν μαρμαρίνων ἀνδριάντων, ἀρχιτεκτονικῶν ἐξεργασμένων μελῶν, ἐπιγραφῶν, βάθρων

¹⁾ IG IX² 1134.

²⁾ Πρβ. τὰ προσηρμοσμένα ἐν σελ. 90-91 καὶ σημ. 1.

³⁾ IG IX² 1135· πιθανώτατον εἶναι ὅτι ἀπόλετο ὁ λίθος οὗτος, ἤδη ὑπὸ τοῦ Kern μὴ ἐπανευρεθείς· οὕτω δυσχερέστερον ἔτι δύναται νὰ ἀναπληρωθῶσι καὶ κατανοηθῶσι τὰ κατὰ τὸ ἐπίγραμμα τοῦτο χτίσματα.

⁴⁾ Στράβ. Θ' 436 15· πρβ. *Πρακτικὰ* 1909 σελ. 147.

⁵⁾ IG IX² 1137· 1138· τὰ τελευταῖα γνωστὰ νομίματα τοῦ κοινοῦ τῶν Μαγνήτων χρονολογοῦνται ἐπὶ Γαλληγοῦ· ἐκόπησαν δὲ πάντοτε ἐν Δημητριάδι ἀπὸ τῆς κτίσεως αὐτῆς.

Α. Σ. ΔΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ· ΓΡΑΦΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ-ΠΑΡΑΣΩΝ

⁶⁾ Ἐβρομεν ἐν τε τῇ Δημητριάδι καὶ ἐν τῷ «Κάστρῳ» τοῦ Βόλου ἐπιγραφὰς πρώτων χριστιανικῶν χρόνων, ἔτι δ' ἐπιγεγραμμένον ψηφίδωμα ἐν τῇ πρώτῃ, φέρουσι τὴν λέξιν *ΣΕΚΟΥΝΔΙΩΝ*, ἀρχιτεκτονικὰ μέλη καὶ ἄλλα γλυπτὰ τῆς αὐτῆς περιόδου· ἐκ τῶν ἐν Δημητριάδι ἐρειπίων ἐκομίσθησαν πιθανῶς τὰ νῦν ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τῆς Ἐπισκοπῆς ἐντετυχισμένα πρώτιστα χριστιανικὰ ἀνάγλυφα, περὶ ὧν βλ. *Wace* ἐν *Journ. of Hell. Stud.* 1906 (XXVI) σελ. 155 καὶ *Πρακτικὰ* 1910 σελ. 203· πρβ. καὶ κάτω σελ. 109 σημ. 8.

ζ.τ.τ.,¹ μέχρι ἀμόρφων σχιζῶν θραυσθέντων, τῶν ἀνδριάντων μάλιστα.

Ὅτι δὲ σπουδαίως ἤκμασεν ἡ χριστιανικὴ Δημητριάς,² ἀποδεικνύουσι τὰ πολυάριθμα περισωθέντα ἐρείπια ἐκκλησιῶν καὶ οἰκιῶν, ἀφθονοῦντα μάλιστα παρὰ τὴν Βόρειον ἀκτὴν καὶ περὶ τὴν μέσῃ ἀκρόπολιν ἢ διπλὴν ἀγορᾶν. Ἦρξατο δ' ἔκτοτε καὶ ὁ πρὸς τὰς Φθιώτιδας Θήβας παλαιὸς ἀνταγωνισμὸς τῆς πόλεως, περὶ οὗ εἵπομεν ἐν τοῖς ἄνω σελ. 95· διότι καὶ ἐκεῖ, ἦτοι ἐπὶ τῆς θέσεως τῆς ἀρχαίας Πυρᾶσου, ὅπου κατήλθον οἱ πλείστοι τῶν κατοίκων τῶν Θηβῶν ἀπὸ τῆς προῖμου χριστιανικῆς περιόδου, ἀφθονοῦσι μὲν τὰ τοιαῦτα μνημεῖα καὶ ἐρείπια, ὑπῆρχε δὲ μέχρι

ἐγώ, ἐρευνήσας πανταχοῦ τοὺς τόπους αὐτῆς, οὐδαμοῦ εἶδρον σημαντικόν τι ὀλοσδῆποτε ἴχνος τείχους³, εἰ μὴ παρὰ τὴν Βόρειον ἀκτὴν ἀσβεστόκτιστα τοιχάρια, ἀνήγοντα εἰς περιβόλους ἐκκλησιῶν, οἰκιῶν καὶ ὁμοίων οἰκοδομημάτων, οὐχὶ εἰς τείχος⁴· ἐπειδὴ δ' ἔκ τε τῶν μνημονευθεισῶν καὶ ἐξ ἄλλων πόλεων τῆς Θεσσαλίας, ἃς ἀναφέρει ὁ Προκόπιος, διαγιγνώσκεται ὁ ὄυθμὸς τῆς Ἰουστινιανείου τεχοδομίας, ὁμοίος δὲ δὲν φαίνεται ὑπάρχων οὐδαμοῦ τῆς Δημητριάδος, οὐδὲ ἄλλος οἰσδῆποτε ἀσβεστόκτιστος σημαντικῆς ἢ τινὸς ἐκτάσεως, εἰκόζω ὅτι ὁ αὐτοκράτωρ οὗτος δὲν ἐπεσκεύασε τὸν περιβόλον τοῦτον τῆς ἀρχαίας Δημητριάδος, ὄντα ἄλλως καὶ μέγιστον καὶ τεραστίως ἀπαιτοῦντα δαπάνας⁵, ἀλλ' ἕτερον λίαν μικρότε-

Εἰκὼν 113.—Τὸ μεσαιωνικὸν (πρὸβ. εἰκ. 112) τείχος τῆς Ἰουλιῶν, νῦν «Κάστρον Βόλου», κατὰ τὴν Δυσμακίην πλευρᾶν. Π-Π=προϊστορικὸν στρώμα Τ=τάφος νεολιθικῆς ἢ τῆς χαλκῆς περιόδου.

τοῦ ἔτους 1907 καὶ τείχος μεσαιωνικόν, λίαν σπουδαῖον, οἷον ὑπόλοιπα διακρίνονται καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν παλαιῶν Φθιωτίδων Θηβῶν, ἀμφοτέρω ὄντα Ἰουστινιανείων βεβαίως χρόνων, καὶ ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν Θηβῶν δηλούμενα ὑπὸ τε τοῦ Προκοπίου καὶ ἐπὶ εὐρεθεισῶν ἐπιγεγραμμένων κεραμίδων ἐν Πυρᾶσῳ, τῇ νῦν Νέῃ Ἀγχιάλῳ, μετ' ἐντύπων σφραγίσεων ἐκζ(ησιῶν) Θηβῶν.⁶

Λέγει δὲ ὁ Προκόπιος ὅτι ἐπεσκευάσθησαν καὶ τὰ τείχη τῆς Δημητριάδος ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Ἰουστινιανοῦ·⁷ ἀλλ'

ρον, πιθανότατα τὸν ἐπὶ τοῦ λόφου τῶν «Παλαιῶν» Βόλου, ἰκανῶς ἔτι καὶ νῦν σφζόμενον, ὃν κατόπιν ἐπεσκεύασαν καὶ ἄλλοι, κατασχόντες τὸν τόπον (εἰκ. 112· 113).

Τὸ ἐκεῖ δῆλα δὴ φρούριον, «Κάστρον» νῦν λεγόμενον, εἶναι ὄντως πλήρες ἐθνικῶν λίθων, ἐξ αὐτοῦ δ' ἐξήχθησαν

καὶ Τρίκκα, τοὺς περιβόλους ἀναγεωσάμενος ἐν τῷ ἀσφαλεῖ ἐργατῆ-
ματο, χρόνῳ τε καταπεπονηκότας μακρῷ, εὐλειπῶς τε ἀλοισιῶς ὄντας
εἰ τις προσίει».

³) Μόλις παρὰ τὸν «Ταρσανᾶν» ὑπάρχει ἴχνος ἀσβέστου ἐπὶ τοῦ ἀρχαίου τείχους, ἴσως νεωτέρα προσθήκη, γενομένη ὑπὸ τῶν ἐκεῖ ναυπηγῶν, τῶν ἰδρυσάντων παραπλεύρως οἰκίσκου καὶ ἐργαστήρια περὶ δὲ τὰς πηγὰς τῆς Μπουρμπλήθρας ὑπάρχουσι τινὰ παλαιὰ ἀσβεστόκτιστα οὐράματα καὶ ὑπέρεται τι ὁμοίον παρὰ τὸ ἀρχαῖον τείχος τοῦ Δημητρίου.

⁴) Τὸ νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι τὰ τείχη τοῦ Ἰουστινιανοῦ κατε-
ρίφθησαν ὑπὸ τῶν μεταγενεστέρων καὶ οἱ λίθοι αὐτῶν ἀφηρεθήσαν
χάριν τοῦ «Κάστρου» καὶ τῆς νῦν πόλεως Βόλου, ἔχει μὲν τινα νοῦν,
ἀλλ' εἶναι δύσκολον εἰς πλήρη παραδοχὴν· διότι ἐπιτελής ἐξαφανισμὸς
τῶν τειχῶν τοῦ Ἰουστινιανοῦ θὰ ἦτο ἀνεργήμεντος· οὐδόλιος ὅμως
ἀποκλείεται μικρὰ τις ἐπισκευὴ τῶν κατὰ τὴν Βόρειον μάλιστα ἀκτὴν
ἀρχαίων τειχῶν τῆς Δημητριάδος μέχρι τῆς κάτω ἀκροπόλεως ἢ δι-
πλῆς ἀγορᾶς· ἦτο δὲ αὕτη ἀναγκαία πρὸς τινα ἄμυναν κατὰ τῶν
ἐκαστοτε ἐπιδρομῶν, ἦτις ὅμως μετέπειτα ὑποχρεούμεθα νὰ δεχθῶ-
μεν ὅτι ἐξηφανίσθη.

¹) Βλ. *Πρακτικά* 1907 σελ. 180-181 καὶ 1912 σελ. 156-158.

²) Περὶ τῆς ἱστορίας αὐτῆς ἐνταῦθα μὲν δι' ὀλίγων διαλαμβάνομεν, ἀλλὰ καὶ δὲ σκοποῦμεν νὰ γράφομεν πλείονα, ὁπότεν δι' ἀνασκαφῶν ἐξικριθῶσιν τὰ καίρια σημεῖα τῆς χριστιανικῆς πόλεως.

³) Πρὸβ. *Πρακτικά* 1907 σελ. 165 καὶ 170, 1908 σελ. 169-170 καὶ 174· ὁ ὑπὸ Ν. Γιαννοπούλλου μνημονευόμενος ἐν αὐτοῖς «μεσαιωνικός Ἀλμυρός», ὃ τε «Βόρειος» καὶ ὁ «Νότιος», εἶναι ἀθθαίρετοι ὀνομασίαι ὑπ' αὐτοῦ, ἐν γένει δὲ τὰ περὶ τούτων ὑπὸ Ν. Γιαννοπούλλου γραφέντα ἀποτελοῦσιν ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον μυθεύματα, μηδεμίαν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν ἔχοντα· διὸ δέονται λεπτομεροῦς ἐξ ὑπαρχῆς ἐξετάσεως τὰ μεσαιωνικά ταῦτα ἐρείπια.

⁴) Περὶ *ἱστορ.* Δ' 3 5 «ἐπὶ μέντοι Ἐθναῖον τε καὶ Θηβῶν (βλ. σημ. β) καὶ Φαρσάλου καὶ ἄλλων τῶν ἐπὶ Θεσσαλίᾳ πόλεων ἁπασῶν, ἐν αἷς Δημητριάς τέ ἐστι καὶ Μητρόπολις ὄνομα καὶ Γόμφου

τὰ πλεῖστα τῶν σφζομένων ψηφισμάτων τῶν Δημητρίων καὶ Μαγνήτων καὶ πολλὰ ἄλλαι ἐπιγραφαί¹⁾ ὑπόχουσι δ' εἶτι ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῶν ἐκεῖ οἰκίων πολυάριθμοι ἀρχιτεκτονικοὶ λίθοι Ἑλληνικῶν χρόνων οἰκοδομημάτων, δηλοῦντες ὅτι οὐ μόνον ἀναλώμασι τῆς Δημητριάδος ἐκτίσθησαν ταῦτα, ἀλλ' ὅτι ἀφηρέθησαν ἐν πρώτοις χρόνοις καθ' οὓς ὑπῆρχον εἶτι ἐν τῇ ἐμφανεῖ σπουδαῖα ἐρείπια τῶν ναῶν καὶ ἄλλων κτισμάτων τῆς ἀρχαίας πόλεως²⁾ ἴσως λοιπὸν ὁ Προκόπιος, θεωρῶν τὸν λόφον τοῦτον, ὀλίγον ἀφιστάμενον τῆς βορείου ἀκτῆς τῆς Δημητριάδος (πρβ. εἰκ. 114 τὸ I), ἐν ἣ εἶχε τότε συσταλὴ ἡ πόλις, ὡς ἀποτελοῦντα ἐπέκτασιν τινα, ἢ ἐξωτερικὴν ἀκρόπολιν αὐτῆς, καὶ μὴ ἔχον ἄλλο δηλωτικὸν ἢ πολυθρόνητον ἱστορικὸν ὄνομα, ὦν δὲ καὶ ἄλλως ἐπιπόλιος καὶ ἰκανῶς ἀμαθής, ἀφ' οὗ τὸν γνωριμώτατον Πηγειὸν ἀναγράφει πηγάζοντα ἐκ τοῦ Πηλίου, ὠνόμασεν αὐτὸν Δημητριάδα δὲν θὰ ἠξιοῦμεν βεβαίως ἐν τοπογραφικῶς ζητήμασι μετξονα ἀκριβεῖαν παρὰ τοῦ Προκόπιου, μεμακρυσμένην τῶν γνώσεων καὶ τῆς διανοητικότητος αὐτοῦ μεταγενέστεροι ὅμως αὐτοῦ συγγραφεῖς καὶ χρονογράφοι ἀναφέρουσι ἀκριβέστερον αὐτοῦ ὡς Δημητριάδα τὴν ἀληθῆ πόλιν, νοοῦντες αὐτὴν ἄνευ τοῦ Κάστρου τοῦτου πιθανῶς³⁾.

Οὗτω βεβαίως νοεῖ ὁ Ἱεροκλῆς τὴν Δημητριάδα, κατὰ τὴν F' μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδα καὶ μετέπειτα ἀναφερομένην, ὡς ἀνήκουσαν τῇ ἐπαρχίᾳ Θεσσαλίας καὶ μετ' αὐτῆς τῷ δευτέρῳ θεματι τοῦ κράτους, ἦτοι τῷ Μακεδονικῷ⁴⁾. Κατὰ τοὺς αὐτοὺς χρόνους λέγει ὁ Προκόπιος ὅτι ἡ Θεσσαλία ἐληλητήθη ὑπὸ τῶν Οὐννων⁵⁾ ἂν περιλαμβάνετο μετ' αὐτῆς ἡ Δημητριάς, εἶναι ἄγνωστον, δύναται ὅμως νὰ θεωρηθῇ πιθανόν. Ἐκ ταύτης ἴσως, καὶ τῆς βεβαίως ὑπὸ τῶν Σαρακηνῶν τῷ 902 μ. Χρ. γενομένης οἰκτρᾶς λεηλασίας τῶν πέριξ τῆς πόλεως⁶⁾, παρεκινήθησαν οἱ κάτοικοι εἰς μετοικεσίαν κατ' ὀλίγον πρὸς τὰς ὑπερκειμένης κλιτύς τοῦ Πηλίου, κτιζόντες ἕκτοτε ἐπὶ ἀσφαλεστέρον ἀπὸ τῶν περὶ τῶν καὶ τῶν ἐπιδρομῶν ἐδάφους τὰ νῦν σφζόμενα γραφικώτατα χωρία τοῦ Πηλίου, καλούμενα κοινῶς «εἰκοσιτέσσαρα χωρία τοῦ Βόλου», ἢ ἀπλῶς «τὰ Εἰκοσιτέσσαρα» (εἰκὼν 91· 95· 97· 101· 104· 114· 116).

Ἄλλ' ἡ Δημητριάς οὐδ' ἕκτοτε ἠρημώθη· ὅτι τούναντιον διετέλει οὕσα ἀρχαῖοντος πολυάνθρωπος, ἀποδεικνύει σημεῖομα τοῦ Ἀραβὸς γεωγράφου Ἐδρиси⁷⁾, ἀναγράφοντος

αὐτὴν ἐν ἔτει 1154 ὡς «μικρὰν, καλῶς οἰκουμένην πόλιν». Ἀναφέρεται δ' ἕκτοτε συχνότερον: κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Σταυροφόρων γενομένην τῷ 1204 διανομῆν τοῦ Βυζαντιακοῦ κράτους, ἡ Δημητριάς ἐδόθη Βονυρακίῳ τῷ Μομφερρατικῷ⁸⁾ ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1222, μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Θεσσαλονίκης ὑπὸ τοῦ Θεοδώρου, τοῦ δεσπότη τοῦ Ἡλείου, ἀνήκει τῷ δεσποτάτῳ τούτῳ μετὰ δὲ τὴν διανομῆν αὐτοῦ ἐν ἔτει 1271 ἐδόθη εἰς Ἰωάννην τὸν Α', δούκα τῶν Νέων Πατρῶν. Ὀλίγον μετέπειτα, τῷ 1275, κατελήφθη προσωρινῶς ὑπὸ στρατοῦ Μιχαῆλ τοῦ Η', τοῦ Παλαιολόγου· τότε δ' ἐγένετο ἡ σημαντικὴ ναυμαχία τῆς Δημητριάδος ὑπὸ τοῦ Βυζαντιακοῦ στόλου κατὰ τῶν Λομβαρδῶν τῆς Εὐβοίας, ἢν περιγράφει ὁ Παχυμέρης⁹⁾ καὶ Νικηφόρος ὁ Γρηγοράς, ὅτις ὅμως ἀνέμειξε τὴν Δημητριάδα ταύτην πρὸς τὴν ἐπὶ τινὰ βραχὴν χρόνον ὑπάρξασαν μετονομασίαν τῆς Σικυθῶνος, παρερμηνεύσας τὸ σχετικὸν χωρίον τοῦ Πλουτάρχου¹⁰⁾.

Ἀναφέρει δὲ πρὸς τούτοις ὁ Παχυμέρης¹¹⁾ τειχισμὸν τινα τῆς Δημητριάδος καὶ τῶν ἐγγύς στρατηγικῶν θέσεων, ἐν ἔτει 1283 γενομένου· λέγει δὴλα δὴ ὅτι τότε ὁ Μιχαῆλ «προσβαλὼν Δημητριάδι, ἐκεῖ συνέταττε τὰς δυνάμεις, οὓς μὲν πέμπων εἰς σκῦλα καὶ ἀρπαγὰς, οἷς δὲ ἐπὶ ἀνοικοδομῆν τῶν ἐκεῖ χρόμενος πολισμάτων καὶ πρῶτον αὐτῷ τῶν ἔργων (ἦν) πύργους ξυλίνοις, αὐθημερὸν εἰς εἴκοσι καὶ τέσσαρας ποσομένους, περιβαλέσθαι Δημητριάδα, διχῆ τε περιταφρεῦσαι καὶ ὕδωρ ἐκ θαλάσσης ἐνεῖναι ταῖς τάφροις καὶ οὕτως ἀνέστην κατ' ὀλίγον κτιζόντα ἀνεγείρειν λίθους τὸ πόλισμα».

Τοῦ τειχισμοῦ τοῦτου διατηροῦνται νῦν σαφῆ σημεῖα: ὑπάρχει δὴλα δὴ ἐσωτάτω τοῦ ὄρου «Ταρσανᾶ» τάφρος, τὰ πολλὰ ὑπὸ βρύου νῦν κεκαλυμμένη, ἀλλ' ἐμφανῆς (εἰκ. 114 τὸ T-T').¹²⁾ διατηροῦσα καὶ ἴχνη τοῦ ἀσβεστοκτιστοῦ, διήκουσα πρὸς τὴν ξηρὰν εἰς δύο βραχίονας, Ἀνατολικῶς μὲν κατὰ τέταρτον περίου κύκλου, Νοτίως δὲ κατ' εὐθείαν ἐπὶ μῆκος ὑπερπεντήκοντα μέτρων· ἡ πρώτη ἔχει πλάτος τριῶν σχεδὸν μέτρων καὶ ἐκτείνεται εἰς μῆκος πενητηκοντάδος ὡς ἐγγιστα· τῆς δὲ δευτέρας τὸ πλάτος εἶναι ἐνὸς καὶ ἡμίσεος μέτρον· ὅτι δ' ἐποιήθησαν πρὸς εἴσοδον ἐν αὐταῖς θαλασσίου ὕδατος, διαφαίνεται ἐκ τοῦ στομίου τῆς πρώτης, ὅπερ καὶ νῦν κατέχεται ὑπὸ τῆς θαλάσσης (εἰκὼν 114)· ἐτέρας δὲ τάφρου λίαν βαθῆς χάνδαξ διατηρεῖται ὀλίγον περαιτέρω Ἀνατολικῶς, ἐγγύτατα τῶν νῦν Πυριτιδαποθηκῶν, ἐκτισμένους τὰς πα-

1) Βλ. Kern ἐν IG IX² σελ. 233 καὶ Πρακτικά 1908 σελ. 221 καὶ 1910 σελ. 171-172 καὶ 1912 σελ. 158-159.

2) Περὶ τῆς μεταφορᾶς αὐτῶν διὰ φορηγίδων ἀμαξῶν ἢ σχεδίων βλ. Πρακτικά 1912 σελ. 160.

3) Τὸ μεσαιωνικὸν ὄνομα τοῦ «Κάστρου» τοῦ Βόλου δύναται νὰ ἐξακριβωθῇ δι' εὐρύτερας ἐρευνῆς τῶν χρονογράφων· τὸ ὅτι ἐκαλεῖτο ποτε *Μικραὶ Φεράι*, ὡς ἦκασα ἐν Θεσσαλ. Μνημ. I σελ. 6 καὶ 69, θεωρῶ ἀπίθανον· διότι οὕτω θὰ ὀνομάσθη μᾶλλον τὸ παρὰ τὸν νῦν Βελεστίνον χωρίον Ἁγιος Γεώργιος· ἀργά μετὰ τὰς μεγάλας εἰσβολὰς τῶν Σλαύων, φαίνεται ὅτι ἀπεκλήθη τοῦτο *Γόλι*, ἔξ οὗ τὸ νῦν ὄνομα *Γόλος* καὶ *Βόλος*, δηλοῦν ἔννομα γῆς ἐν πεδιάδι, ὡς λέγεται ἀναφέρει δὲ πρῶτος τὸ ὄνομα «Γόλος» ὁ Κατακουζηνὸς παρὰ *Γεωγραφίᾳ* ἐν «Θεσσαλίᾳ» 1894 σελ. 123.

4) Συναξτ. σελ. 6 = Κωνστ. Πορφύρογ. σελ. 53 (στερ. ἐκδ.).

5) Περὶ κισμ. Β' δ' 10.

6) *Finlay*, Hist. of Greece B' 265, ἐνθα καλεῖται «Κάστρον Δημητριάς»· ἴσως νοεῖται οὕτω τὸ «Κάστρον» τοῦ Βόλου (εἰκ. 112· 113) συμφώνως τῷ Προκόπιῳ, ὡς εἶπομεν εἰθὺς ἄνω· διότι «Κάστρον» παρὰ τε τοῖς μεσαιωνικοῖς χρονογράφοις καὶ τῷ νῦν Ἑλληνικῷ λαῷ σημαίνει ἐν γένει ἐμφανῶς τετειχισμένον φρούριον, τῶν τευχῶν διατηρουμένων σαφῶς· ἀλλ' ἢ ἐκτεταμένη Δημητριάς, ἄνευ ἐπεσκευασμένων τευχῶν ἔφους τινὸς σημαντικοῦ, δὲν ἦτο δυνατόν νὰ κληθῇ τότε «Κάστρον», οὐδὲ νῦν καλεῖται.

7) *Jaubert*, Géographie d' Edrisi (1880) B' 296· ὀνομά-

ζεται ἐσφαλιμένως *Demetria* ἀντὶ *Demetriada* = ἡ Δημητριάδα, κατὰ τὴν τότε καὶ νῦν κοινὴν ἐκφορὰν τῶν τοιούτων τριτοκλίτων βλ. καὶ *Tafel Const. Porphyg.* (1847) 36.

8) *Ersch-Gruber* 85 σελ. 207 πρβ. καὶ 232· *Tafel-Thomas fontes rerum Austriacarum* II Bk. XII σελ. 464 κ. ἐ., ὅτι προωρίσθη διὰ τὰς κτήσεις τῆς πρῆν αυτοκρατορίας Εὐφροσύνης· τὴν εὐθύνην τῶν ἐν ταῖς σημ. 6· 7· 8· 9· 10 (ἐν τέλει)· 11 παραπομπῶν καὶ τῶν περαιτέρω ἐν σελ. 109 σημ. 1· 3· 5· 7 ὑπέχουσι ὁ *William Miller* καὶ ὁ *Wace* παρὰ *Fredrich* καὶ μετ' αὐτοῦ ἐν *Athen. Mitt.* 1905 σελ. 242-244, ὁποθεν ἔλαβον, μὴ σχὼν τὸν ἀπαιτούμενον χρόνον νὰ ἀναδράμω εἰς αὐτὰς καὶ συγγενηρώσω καὶ πολλὰς ἄλλας, ὑπαρχούσας περὶ τῆς πόλεως ταύτης· πρβ. ἄνω σελ. 106 σημ. 2.

9) Ἐν τόμ. Α' 307· 322.

10) *Γρηγοράς* ἐν τόμ. Α' σελ. 109 «καταντῶσιν εἰς τὰ πλησίον τῆς Δημητριάδος χωρία (= Κάστρον Βόλου)· πόλις δὲ αὐτῆ Σικυθῶν μὲν πρότερον ἐπιτεκλεμένη, ὕστερον δὲ τὴν ἐπωνυμίαν πρὸς τὸν κησάμενον μετενεγκούσα, Δημήτριον δὴλα δὴ τὸν Πολιορκητὴν»· βλ. ἄνω σελ. 88-89 καὶ σημ. 1. Ἀναφέρεται δὲ ἡ ναυμαχία καὶ ὑπὸ *Sannido* (*Hoff, Chron. Græco-rom.*) σελ. 102-122.

11) Ἐν Β' 68 κ. ἐ., πρβ. 284.

12) Ἐν εἰκ. 92 κατὰ τὸ σημεῖον Μ διακρίνεται ἡ γενικωτέρα θέσις αὐτῆς· ἐκεῖ σημειοῦται ἐκ παραδρομῆς τὸ ἔτος 1275 ἀντὶ τοῦ 1283 τῆς ποιήσεως τῶν τάφρων τούτων.

ρειάς διὰ τοίχου μικρῶν λίθων, δι' ἀσβεστοῦ συγκεκολλη-
μένον (εἰκὼν 115) τὸ βάθος αὐτῆς εἶναι τριῶν περὶπου μέ-
τρων, τὸ δὲ μήκος ἐπ' ὀλίγα μόνον μέτρα διετηρήθη, καλυ-
φθὲν ὑπὸ χωμάτων καὶ καταληφθὲν ὑπὸ νεωτέρας ἀποθήκης.

Ἐπειδὴ δὲ ὁ Παχυμέρης ὀνομάζει *πολιώματα*, νοητέον ὅτι
καὶ τοῦ Κάστρου τοῦ Βόλου (εἰκὼν 112· 113) καὶ πιθανῶς

μενον ἐνιαχοῦ ἀσβεστοκτιστὸν τεῖχος², ἐποιήθη τότε, εἰ μὴ
ἔπισκευάσθη ἀρχαιότερος περίβολος, ὑπὸ τοῦ Ἰουστινιανοῦ
τὸ πρῶτον ποιηθεῖς. Ἐπίσης ἐκ τοῦ Παχυμέρου ὑπολαμβάνο-
μεν ὅτι τότε ἡ Δημητριάς ἦτο λίαν περαιομένη περὶ
τὸν Ταρσανᾶν καὶ μέχρι τοῦ Φανοῦ μὲν Ἀνατολικῶς, μέ-
χρι δὲ τῶν πηγῶν καὶ τοῦ θεάτρου Δυσμικῶς· οὗτος λοιπὸν

Εἰκὼν 114.—Αἱ ἐν τῷ μυχῷ τοῦ Βορείου ὄρειου τῆς Δημητριάδος ἀνοιχθεῖσαι τάφροι ὑπὸ τοῦ αὐτοκράτορος Μιχαῆλ ἐν ἔτει 1283.
T·T'·T''—τὸ στόμιον τῶν τάφρων ἐκ τῆς θαλάσσης· N—τὸ νῦν ναυτήγιον ἢ «Ταρσανάς»· I—ἡ ἀρχαία Ἰολκός,
νῦν «Κάστρον τοῦ Βόλου»· M—τὸ ἐπὶ τοῦ Πηλίου νῦν χωρίον Μακρυνίτσα.

Εἰκὼν 115.—Τοίχος ἀσβεστοκτιστος τάφρου, ποιηθείσης ἐν ἔτει 1283 μ. Χρ.· B·B'—τὸ νῦν σφρζόμενον κατὰ τὸ βάθος τέμα αὐτῆς· Π—νεωτέρα
πυριτιάτοθήκη, κτισθεῖσα ἐπὶ τοῦ τοίχου αὐτῆς.

τοῦ ἐπὶ τοῦ βουνοῦ Γορίτσας (εἰκὼν 116) ἀρχαίου τεύχους θὰ
ἐγένετό τις τότε συμπλήρωσις ἢ ἐπισκευή· ὄντως δ' ἐπὶ τοῦ
τελευταίου διέκρινε κατὰ τὸ Δυσμικὸν τῆς ἀκροπόλεως ἔχνη
σάφη ἀσβεστοκτιστὸν ἐπισκευῆς ὁ Judeich κατὰ τινα ἐπί-
σκεψιν τοῦ τόπου μετ' ἐμοῦ καὶ τοῦ Brückner¹ πρὸ ἑξ
ἔτων² ἴσως καὶ τὸ ἐπὶ τοῦ λόφου τῆς Ἐπισκοπῆς σφρζό-

εἶναι ὁ λόγος, οὗ ἕνεκα ἐπί τῆς ἀρχαίας πόλεως καὶ παρὰ
τὰ τελευταῖα ταῦτα σημεῖα ὑπάρχουσι Βυζαντιακῶν χρόνων
τάφοι, ὧν τινὰς ἀνεσκάψαμεν³.

Τὸ δὲ ἀκόλουθον ἔτος 1284 κατέλαβον τὴν Δημη-
τριάδα οἱ Βυζαντινοὶ στρατηγοὶ Ταρσανιάτης καὶ Ἀλέξιος
Ῥαοῦλ, ἐν τῷ πολέμῳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀνδρονίκου τοῦ

¹) Καὶ ὁ Wase παρὰ Friedrich παρατήρησεν ἐπὶ τινῶν πύ-
γων τῆς ἀκροπόλεως ἐπισκευήν, ἣν ἀποδίδει τῷ Ἰουστινιανῷ ἐν
Ath. Mitt. 1905 σελ. 232 σημ. 1 καὶ σελ. 242 πιθανότερον εἶναι νὰ
θεωρήσωμεν αὐτὴν οὕσαν τοῦ ἔτους 1283. Καὶ ἐγώ, ἀνεξαρτήτως

τῶν προσηρημένων, παρατήρησα καὶ ἀνέγραψα αὐτὴν ἐν *Πρακτικῶς*
1907 σελ. 172.

²) Πρβ. *Πρακτικὰ* 1910 σελ. 202.

³) Βλ. *Πρακτικὰ* 1906 σελ. 123 καὶ 1909 σελ. 146-147.

Β' κατὰ τοῦ μνημονευθέντος δουκὸς Ἰωάννου τοῦ Α'. Ἀναφέρεται δὲ ἡ πόλις καὶ ἐν ἔτει 1299. Ὅτι ὁ Μανουὴλ κατέλαβεν αὐτὴν καὶ ἔσχεν ὡς ὀρμητήριον, λέγει καὶ Γεώργιος ὁ Ἀζοπολίτης¹⁾ «καταλαβὼν οὖν τὸν τῆς Δημητριάδος χώρον ὁ Μανουὴλ κάκειθεν τοῖς μὲν τῶν οἰκείων γραφαῖς παρασημίνας τὴν αὐτοῦ ἔφοδον, τοὺς δὲ ὑποθέλας ταῖς ὑποσχέσεσιν, οὐ διὰ πολλῶν συνηθροῖζει τῶν ἡμερῶν περὶ αὐτὸν στράτευμα, ἧρξέ τε Φαρσάλων καὶ Λαρίσης καὶ Πλαταμῶνος καὶ τῶν περὶ αὐτά».

Περαιτέρω ἐν ἔτει 1324 ὁ Πιρὴ Ρεῖς σημειοῖ τὸν τόπον κατοικοῦμενον, ἀλλ' οὐδὲν ὄνομα ἀναγράφει ἐπὶ τοῦ γεωγραφικοῦ αὐτοῦ πίνακος, οὔτε ἐν τῷ κειμένῳ, ὡς βεβαίως ὁ O. Mann παρὰ Friedrich ἔ. ἀ. σελ. 243. Κατὰ δὲ τὸν Rubio y Luch²⁾ ἀναγράφεται τις περὶ τὸ τέμα τῆς περιόδου τῶν Καταλάνων, κατὰ τὸ ἔτος 1380, ὡς κόμης τῆς Μητροῦς ἐνταῦθα νοεῖται δὲ Μητροῦ ἢ Δημητριάς, συγκεκριμένως ἐξενηγεμένη κατὰ τὴν καὶ νῦν γενεαὴν συνήθειαν, καθ' ἣν καὶ Μητροῦ ἀποκαλεῖται κοινῶς ὁ Δημήτριος οἱ ξένοι τότε ἀνέγραφον καὶ ἐλάβανον εἰς χρῆσιν τὰς ὑπὸ τοῦ Ἑλληνικοῦ λαοῦ ἐκφερομένης ὀνομασίας, ἃς καὶ διέστρεφον κατὰ τὴν ἐαυτῶν κατανόησιν, προσαρμόζοντες πρὸς τὴν γλῶσσαν αὐτῶν, ὡς π. χ. τὸ Ἐθρῖτος ἐκ κοινῆς τῶν τότε Ἑλλήνων προφορᾶς Ἐθρῖτος ἢ Νέγρῖτος (πρὸς Ναυπακίους—Ἐπακίους, Νάξος—Ἀξος, Ἴος—Νιός, ὄμιος—πῶμιος κτλ.) ἐγένετο Egririo, καὶ ἔνεκα τῆς γαφύρας Egririonte, καὶ περαιτέρω, παρετυμολογικῶς πρὸς τὸ negro, Negroronte, ἐξ οὗ τὸ νῦν ἐν χρῆσει ἐπόνυμον Νεγροπόντης ὁμοίως Ὑπάτη (Ὑπάτα) ἢ Πάτα—Πάρα, Νέα Πάρα, Παταρῖτικ κτλ.

Καταληφθεῖσης δὲ τῆς Θεσσαλίας περὶ τὸ ἔτος 1390 ὑπὸ τῶν Τούρκων, ἡ Δημητριάς ἐξακολουθεῖ ὑπάρχουσα καὶ μνημονευομένη ὡς ἔδρα ἐπισκόπου, ὑπὸ τὴν ἀρχιεπισκοπὴν Λαρίσης ἐννοεῖται ὅμως ὅτι ἀπὸ λίαν παλαιότερων χρόνων θὰ ἦτο ἔδρα ἐπισκόπου³⁾ φαίνεται δὲ ὅτι ἐπὶ Τουρκοκρατίας μάλιστα ὁ ἐπίσκοπος Δημητριάδος διέμενε, κατὰ τὸ θέρος τοῦλάχιστον, ἐπὶ τοῦ ὑπερκειμένου τοῦ Βόλου βουνοῦ, ὅστις ὀνομάζεται Ἐπισκοπή, καὶ ἔχει ἀξιόλογον ἐκκλησίαν μετὰ περιθώριον διατηροῦνται δ' ἐκεῖ καὶ ἕλην ἑτέρον μεσαιωνικῶν οἰκοδομημάτων⁴⁾ καὶ οἱ τελευταῖοι δ' ἐπίσκοποι ἐπὶ τῶν ἡμερῶν ἡμῶν διεθέρζον ἐν τινὶ τῶν ὑπερκειμένων τῆς Ἐπισκοπῆς ταύτης χωρίων⁵⁾ κατὰ δὲ τὸδε τοῦ ἔτος ὁ νῦν Δημητριάδος Γερμανὸς Μανρομάτης ἔκτισεν ἐν Βόλῳ ἰδίαν Ἐπισκοπὴν μετ' ἐκκλησιᾶν τοῦ Νέου Ἀποστόλου. Ἀναγράφεται δὲ ὑπὸ τοῦ Lequien⁶⁾ καὶ ὡς ἀρχιεπισκοπὴ ἐπὶ τινὶ χρόνῳ ἢ Δημητριάς ἐπίσκοπος δὲ αὐτῆς ὀνομάζεται τις ἐν ἔτει 1564· τῷ δὲ 1639 ἀναφέρεται ὁ Κάλλιστος ἐπίσκοπος αὐτῆς⁷⁾, καὶ τῷ 1721 ἕτερος παρὰ τῷ αὐτῷ Lequien

τόμ. Β' σελ. 111. Τέλος τῷ 1740 βεβαίως τὴν ὑπαρξίν αὐτῆς καὶ ἀναγράφει ὡς Δημητριάδα—Dimitriada ἐπὶ τοῦ γεωγραφικοῦ πίνακος ὁ αὐτὸς Lequien· ἐπίσης ὁ Μελέτιος τῷ 1728 καὶ ὁ Γαζής τῷ 1807 ἀναφέρουσι τὴν ἐπισκοπὴν Δημητριάδος⁸⁾. Διατηρεῖται δ' ἐτι ἡ θρησκευτικὴ αὐτῆ ἀρχὴ ὑπὸ τὸ αὐτὸ ὄνομα, γνωστὴν οὐ μόνον παρὰ τοῖς ἐγγραμματοῖς, ἀλλὰ καὶ παρὰ τῷ λαῷ, ὅστις ὀνομάζει ὁμοίως τὸν ἐπίσκοπον «ὁ Δημητριάδος» ἢ «ὁ ἅγιος Δημητριάδος», ἢ ἀπλῶς «ὁ δεσπότης».

Τῶν δ' Εὐρωπαϊῶν περιηγητῶν, τῶν περιελθόντων τὴν Μαγνησίαν, ὁ Dodwell⁹⁾ ἀναγράφει τῷ 1819 τὴν Δημητριάδα ἐπὶ τῆς ἀληθοῦς θέσεως αὐτῆς, ἐπόμενος βεβαίως ἐγγυρῶ τινὶ παραδόσει, διότι ἀρχαιολογικὰς γνώσεις, μάλιστα τοπογραφικὰς, κέκτηται ὁ περιηγητὴς οὗτος οὐχὶ πολλὰς, οὐδὲ λίαν σαφεῖς· ὄντως δὲ πολλοὶ τῶν ἐπιχωρίων, τῶν κληρικῶν μάλιστα, οὐδέποτε θὰ ἀμφέβαλλον περὶ τῆς ἀκριβοῦς θέσεως τῆς Δημητριάδος μέχρι τοῦ ἔτους 1835· διότι ἡ πόλις αὐτῆ κατοκεῖτο συνεχῶς ἀπὸ τῆς κτίσεως αὐτῆς, καίτοι κατὰ τὰς τελευταίας ἐκατονταετηρίδας ὑπ' ὀλίγων κατοίκων, νῦν δὲ ὑπ' ἔλαχιστον, μονίμως ὅμως διαμενόντων ἐκεῖ ἐν τῷ ὄρμῳ «Ταρσανᾶ» ὡς ναυπηγῶν, καὶ τινῶν οὐ μακρῶν τῆς θέσεως ταύτης ὡς κηπουρῶν.

Ἄλλ' ἀτυχῆς γνώμη τοῦ ἄλλως πολυμαθεστάτου καὶ ὀξυδερκοῦς Leake¹⁰⁾, μετέθεσεν ἔκτοτε τὴν Δημητριάδα ἐκ τῆς ἀληθοῦς θέσεως αὐτῆς εἰς τὴν ἐπὶ τοῦ βουνοῦ «Γορίτσας» ἀρχαίαν πολίχνην· ἐπεκράτησε δὲ ἀπ' αὐτοῦ ἡ μετάθεσις τοσοῦτον μονίμως καὶ βαθῶς, ὥστε οὐδεὶς, πλην Νικολάου τοῦ Μάγνητος¹¹⁾, ἐξέφρασε τίνα ἀμφιβολίαν περὶ τούτου, ἕως οὗ αἱ ἡμέτεροι ἀνασκαφαί, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1907 γενόμεναι, καὶ αἱ ἐκ τούτων προκύψασαι καὶ ἀμέσως ἐκφρασθεῖσαι πολλὰς ὑπ' ἐμοῦ ἀπὸ τοῦ 1908 ἀμφιβολίας περὶ τῆς ἀρχαίας παραδόσεως, ὡς πρὸς τὰς Παγασὰς καὶ τὴν Δημητριάδα, διέσεισαν τὴν γνώμην ταύτην· τῇ τολμηρᾷ δὲ καὶ εὐστόχῳ ἐπικουρίᾳ τοῦ Beloch, ἐν τέλει τοῦ ἔτους 1911 γενομένη, ἐρευνήσας ἐκ νέου τοὺς τόπους τῷ 1912, ἀποκατέστησα τὴν πόλιν τοῦ βασιλέως Δημητρίου ἐν τῇ ἀλη-

¹⁾ Παχυμέρης Β' 69-71.

²⁾ Σελ. 61-62 (στερ. ἐκδ.)· πρὸς ἄνω τὰ κατὰ τὸ ἔτος 1283 σημειούμενα γεγονότα.

³⁾ Los Navarros en Grecia κτλ. σελ. 220-262.

⁴⁾ Γεωγρ. Κόπος, σελ. 78 (στερ. ἐκδ.)· τῆ Λαρίσης τῆς Ἑλλάδος· ἢ ὁ Δημητριάδος.

⁵⁾ Βλ. Πρακτικὰ 1910 σελ. 202-203.

⁶⁾ Περὶ τοῦ συμβάντος τῷ 1466 ἐν Θεσσαλίᾳ μεγάλου λοιμοῦ, βλ. Frg. Hist. Gr. V σελ. 160, ἔνθα ὅμως δὲν λέγεται τι εἰδικῶς περὶ Δημητριάδος· ἐν τῷ χωρίῳ Μακροζῶρι παρὰ τοὺς Γόνιους οἱ κάτοικοι ἀνεκοίνωσάν μοι ἐκ παραδόσεως περὶ τοῦ λοιμοῦ, ὅστις ἔγινε λίγα χρόνια, ὄντως ἐπάρθη ἡ Πόλις.

⁷⁾ Oriens Christianus Γ' 983 καὶ Β' 111.

⁸⁾ Οὗτος ἀνέγνω τὴν ἐπὶ τῆς Ἐπισκοπῆς ἐπιγραφὴν «ὁ Δημητριάδος Κάλ(λ)ιστος» καὶ κτήτορ τῆς ἐκκλησίας «ΖοΜΖ»· βλ. Πρακτικὰ 1910 σελ. 203· ὁ Wace ἐν Journal of Hell. Stud. 1906 σελ. 155 ἀναγινώσκει ὀλίγον διαφόρως· αἱ ὑπ' αὐτοῦ ἀνεμνήνεντοι ἀφθεῖσαι ἐπιγραφαὶ ἐπὶ ἀναγλύφων δύνανται νὰ ἀναγνωσθῶ-

σιν «ἡ Μακρο(ν)ίτισσα/Μήτηρ Θ(εο)ῦ || Ἰ(ησοῦ)ς Χ(ριστὸ)ς· καὶ ὄξει(α) ἐπί/σκηψις»· αὐταὶ θὰ ἐξαράχθησαν κατόπιν ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων ἀναγλύφων.

⁹⁾ Γεωγραφία παλαιὰ καὶ νέα Α' σελ. 442· ὁ Ζωσιμὸς Ἐσχατομῆτης ἐν τῷ ἡμερολογίῳ αὐτοῦ «Φήμη» τοῦ 1886 Β' σελ. 6-16 ἀναγράφει λεπτομερῶς τοὺς ἐπισκόπους Δημητριάδος ἀπὸ τοῦ ἔτους 1790 καὶ ἐφεξῆς· καὶ ἐν 1887 σελ. 68-69 σημειοῖ τίνα περὶ τῆς ἱστορίας τῆς Δημητριάδος τῶν μέσων αἰώνων, ἀτινα ὅμως δεόνται ἐπιστημονικῶς ἐξακριβώσεως.

¹⁰⁾ A tour through Greece τόμ. Β' σελ. 86-87. Ἐν τῇ ἐπιμελειστάτῃ ἐπὶ Kern ἀναγραφῇ ἐν JG IX³ σελ. XXVII τῶν νεωτέρων περιηγητῶν δὲν ἀναφέρεται οὗτος.

¹¹⁾ Travels in North. Gr. IV σελ. 368· πρὸ αὐτοῦ ὁ Φιλίπιδης καὶ Κοκκατανιάς ἐν τῇ «Γεωγραφίᾳ» αὐτῶν σελ. 211-212 ἀνεγράψαν τὴν Δημητριάδα ὡς ἐπὶ τοῦ βουνοῦ «Γορίτσας» κειμένην· τὴν γνώμην ὅμως ταύτην θὰ ἠγνόει κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ὁ Leake.

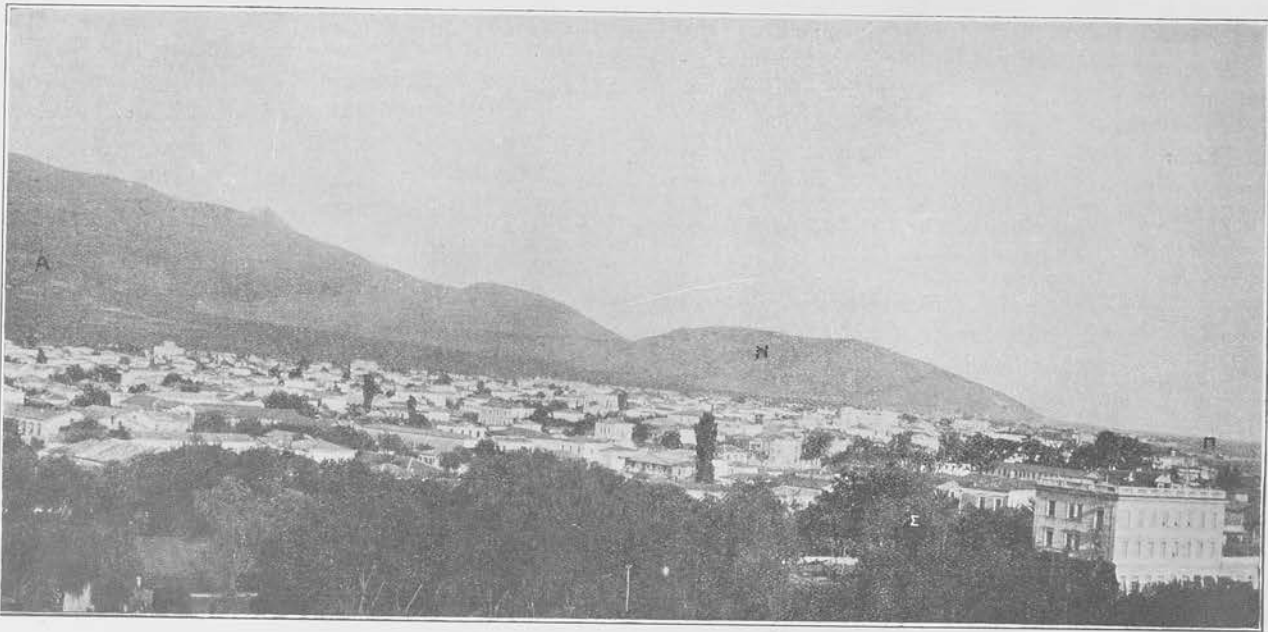
¹²⁾ Βλ. ἄνω σελ. 64 καὶ σημ. 8· ὁ Β. Στάης φαίνεται ὅτι ἐξέφρασεν ἐν ἔτει 1901 τὴν γνώμην ὅτι ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ «Δημηνίου» ἔκειτο ἡ Ἰουλιός· διότι ὑπὸ ἐντοπίου λογίου τοῦ Βόλου ἐν τῷ «Παραρτήματι τοῦ Προμηθέως τοῦ ὑπ' ἀριθ. 154 φύλλου τοῦ 1901» σελ. 16 γράφεται ὅτι «τὸ ἄστυ τῆς Ἰουλιῶν (ἐνν. ἔκειτο ἐπὶ τοῦ λόφου «Δημηνίου»), τῆς γνώμης ταύτης ἐξενηθείσης, ὡς τοῦλάχιστον ἀνηγγέθη διὰ τῶν ἐφημερίδων, παρὰ τοῦ διανεργούντος τὰς ἐν λόγῳ ἀνασκαφὰς ἐφόρου τῶν ἀρχαιοτήτων κ. Στάη κτλ.»· μᾶλλον οἱ ἐκεῖ θολοτοὶ τάφοι, θὰ ἐξέφρασεν ὁ Στάης τὴν ὑπόνοιαν, ὅτι ἀνήκουσι τῇ Ἰουλιῶν τῆς μυκηναίας περιόδου, ὅπερ φαίνεται μοι ὀρθόν. (Ἡ ἀκριβὴς θέσις τῆς σημειώσεως ταύτης εἴρηται ἐν τοῖς προσηρμομένοις ἄνω ἐν σελ. 69 σημ. 2· παρεξήφρησε δ' ἐνταῦθα).

θεῖ θέσει αὐτῆς¹⁾, ἦν ἤδη ἀπεδέξαντο δύο ἄριστοι ἐρευνηταὶ τῆς Θεσσαλίας, ὁ Stählin καὶ ὁ Kern²⁾.

Αἱ δὲ τῶν πραγμάτων μεταβολαὶ καὶ ἡ φυσικὴ ὁπὴ τοῦ λαοῦ πρὸς χρῆσιν τοῦ ἀρίστου τούτου ἐπινείου τῆς Θεσσαλίας, καὶ πρὸς κτῆσιν δι' αὐτοῦ τῶν πόρων τοῦ ζῆν, ἐπεξήρωςαν ἐν τοῖς καθ' ἡμᾶς χρόνοις τὴν πολιτικὴν μεγαλοφυΐαν καὶ στρατιωτικὴν διορατικότητα τοῦ βασιλέως Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ, μετὰ πάροδον ὑπερδισχιλίων ἐτῶν: διότι ὁ νῦν Βόλος (εἰκὼν 116³⁾ πρὸς καὶ ἄνω εἰκ. 3³ 91³ 95³ 97³ 100³ 101³), ἡ πολυάνθρωπος αὐτὴ καὶ ἐμπορικωτάτη καὶ πλουσιὰ πόλις, ἀνέθορον αὐτόχρονα ὡς συνοικισμὸς, λειψήθως καὶ φύσει γενόμενος ἐξ ἀπάσης τῆς Μαγνησίας, ἐν μέρει δὲ τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς λοιπῆς Ἑλλάδος, ἐλευθέρως τε καὶ μῆπω ἀπελευθερωθείσης, ἀκρι-

αὐτὸν ἀποτελοῦντα ἤδη κόμην τινα λόγου ἄξιαν, ἰσχυρότερον μετέπειτα συνοικισμένην⁴⁾ διότι τῷ 1858 ἐκτίζετο ἡ ἐκκλησία τοῦ Ἁγίου Νικολάου⁵⁾, ἐνδεικτικὴ τῆς μονιμότητος τῶν τέως μετοικισάντων.

Ἰδίως ὁμοῦ ἀπὸ τοῦ 1881, ὅποτε ἡ Θεσσαλία, τύχῃ ἀγαθῇ, προσηρτήθη τῇ Νοτίᾳ Ἑλλάδι, ἀπελευθερωθεῖσα ἀπὸ τοῦ μακροαίονος ζυγοῦ ξένου κατακτητοῦ, ἀνεπτύχθη ὁ Βόλος ἀλματικῶς, καὶ ἐπεκταθεὶς ἐντὸς ὀλίγων ἐτῶν κατὰ μῆκος τῆς Βορείου παραλίας, ἦν ἐκάλουν οἱ ἀρχαῖοι, ὡς *συνεχῇ* τῇ Ἰωλκῶ ἀϊγιαλόν, Ἰωλκὸν ἐπίσης⁶⁾, κατόρθωσε διὰ φρονίμου τὰ πολλὰ τοπικῆς διοικήσεως οὐ μόνον νὰ ἐξαρθῇ εἰς ἰσχυρὸν ἐμπορικὸν κέντρον, ἀλλὰ καὶ νὰ δημιουργήσῃ τὰ ἀπαραίτητα μέσα πάσης περαιτέρω ἀσφαλούς εὐδοκίμιας, ἦν δὲν εἶναι δυνατόν νὰ μειώσῃ οὔτε ὁ ἐνωτικὸς

Εἰκὼν 116. — Ἀπομικρὸς τῆς νέας πόλεως Βόλου, νῦν «Κανούργια» κοινῶς καλουμένης, ἐκ Δυσμῶν πρὸς Ἀνατολάς, ἀπὸ τοῦ κωδωνοστασίου τῶν Ἁγίων Θεοδώρων (πρὸς δεξ. 112 τὸ Θ) θεωρήτης. Α—τὸ νῦν χωρίον «Ἄλλη Μερσιὰ» ἢ «Βλαχομαγαλάς». Ν—ἡ ἀρχαία Νήγεια ἐπὶ τοῦ βουνοῦ, τοῦ νῦν «Γορίτσα» καλουμένου. Σ—ὁ σταθμὸς τῶν Θεσσαλικῶν σιδηροδρόμων Π—ὁ Παιγατικὸς κόλπος.

βῶς ἀντίστοιχος τῷ ἐκ προνοίας καὶ καθ' ὑπολογισμὸν καὶ ἀπὸ σκοποῦ τελειοθῆναι ὑπὸ τοῦ Δημητρίου, ὦν ἔνεκα καὶ ἀνώτερος ὑπῆρξεν ἐκεῖνος τοῦ παρόντος, καὶ ἰσχυρότερος ἀπὸ πάσης ἀπόψεως, καὶ ἐν καταλληλοτέρῳ τόπῳ ἰδρυμένος.

Λόγι δυντὼς ἀπὸ τῶν περὶ τὸ ἔτος 1650⁷⁾ χρόνων ἤρξαντό τινες κάτοικοι τῶν ὑπερκειμένων χωρίων, ἀλλεῖς μάλιστα καὶ ἔμποροι, κατερχόμενοι εἰς τὴν παρὰ τὸ «Κάστρον», ἐνθα μόνον Τοῦρκοι κατοικοῦν, παραλίαν, καὶ μικρὰς τινὰς καλύβας καὶ ἐργαστήρια καὶ ἀποθήκας κτίζοντες· καὶ τὸ μὲν κατ' ἀρχὰς ὁ συνοικισμὸς οὗτος ἔβαινε λίαν βραδέως, ἀλλ' ἀπὸ τῆς ὀριστικῆς ἰδρύσεως τοῦ μικροῦ Βασιλείου τῆς Νοτίας Ἑλλάδος, ἐν ἔτει 1832, καθίστατο πυκνότερος οὗτος, ὅστε ὁ Ἰω. Ἀ. Λεονάρδος⁸⁾, ὀλίγον πρὸ τοῦ 1836, εἶδεν

σιδηροδρόμος Πειραιῶς-Θεσσαλονίκης, οὐδὲ οἱ λιμένες τῶν δύο τούτων μεγίστων ἐμπορικῶν κέντρων τῆς τε παλαιᾶς καὶ τῆς νεωστὶ ἀπελευθερωθείσης Ἑλλάδος.

Ἄλλ' ὁ οὕτως ἀδοκίμως καὶ ἄνευ προνοίας συντελεσθεὶς συνοικισμὸς τῶν Μαγνητῶν ἐν Βόλῳ, ὁ προσελκυσσας καὶ ὀσημέραι προσελκύνων, καθ' ἡ ἀρχαία Δημητριάς, ἐκ πάσης γωνίας τοῦ Ἑλληνισμοῦ κατοίκους πολυπληθεῖς, καὶ ἀλλοφυλοῦς ἐτι παμπόλλους⁹⁾, ἔσχε τὸ σπουδαῖον μὲν ἀπὸ κοινωνικῆς ἀπόψεως ἐλάττωμα, ἀπὸ δὲ ἀρχαιολογικῆς σημαντικὸν προτέρημα, τοῦ νὰ ἰδρυθῇ ἐπὶ χώρου ἀκαταλλήλου, τελματώδους ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ καὶ ἀσθενούς, ὡς προσελθόντος ἐκ προσχώσεων ἀπὸ τῶν ὑπερκειμένων τοῦ

¹⁾ Ἐκτενέστερον περὶ τοῦ ζητήματος τούτου διέλαβον ἐν ἰδίᾳ πραγματείᾳ ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν *Δημητριάς—Παγασαί*, δημοσιευθεῖσα ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημ. 1914 σελ. 264-272.

²⁾ Ὁ πρῶτος ἐν ἐπιστολῇ πρὸς με· ὁ δεύτερος ἐν Berl. philol. Wochens. 1915 σελ. 54-55.

³⁾ Ἐν τῷ βιβλίῳ αὐτοῦ «Νεωτάτη τῆς Θεσσαλίας χωρογραφία», ἐν Πέστη τῆς Οὐγγαρίας τῷ 1836 ἐκδοθέντι, λέγει ἐν σελ. 113-114: «Ὁ Βόλος εἶναι ἀπὸ πολλῶν καιρῶν πολεμικὸς Τόπος καὶ ἐμπορικὴ Σκῆλα, ἔχον Ἀμμένα χωρητικὸν καὶ Φρούριον παρὰ τὴν Θάλασσαν ὄχρῳν, τὸ ὁποῖον φερίανουσιν οἱ Τοῦρκοι, κατοικοῦντες εἰς περίπου 100 Ὀσπίτια, οἷτινες, οὔσης βαθυλῆς καὶ βαλωδούς τῆς περὶ αὐτὸν θέσεως, ἀναπνέουσι νοσώδη ἀέρα· μ' ὅλον τοῦτο ὁ Τόπος

εἶναι ὄραϊός καὶ ἡ γῆ εὐφορός. Ὁ Βόλος εἶναι οὕτως εἰς τὸ ἐμπόριον εὐδατεθεμῆτος, ὅστε καὶ πρὸ Ἐκατονταετηρίδος (:) ἐφθονεῖτο ἀπὸ τοῦ ἐν Θεσσαλονίᾳ Ἐμπορίου· μάλιστα δὲ τώρα διὰ τὴν πλησιεστάτην γειτονίαν τοῦ Ἑλληνικοῦ Κράτους, πολλοὶ Ἕλληνες μετέβησαν εἰς αὐτὸν, καὶ ἐκτίσαν εἰς τὴν Ἀκροαγιαλίαν τοῦ Φρουρίου Ἀποθήκας καὶ Ἐργαστήρια, ὅπου ἐμπορευόμενοι ζῶσιν ἐν ὑπολήψει. Εἰς τὰ ὀλίγα καλὰ Κτίρια ταῦτα εὐρίσκονται καὶ Καφφενεῖα μὲ Δωμάτια διὰ μιλιάρδα... καὶ τὸ Πολισμῆτιον ἀναλαμβάνει καλὴν αὔξησιν».

⁴⁾ Βλ. τὰ ὑπὸ Νικολάου τοῦ Μάγνητος ἄνω ἐν σελ. 23 σημ. 4 ἐπιθέμενα.

⁵⁾ Πρὸς. παρενθ. πίν. Η'· καὶ ἄνω σελ. 69 καὶ σημ. 3.

⁶⁾ Πρὸς. Θεσσαλικά Μνημ. I σελ. 150· 158· 165· 190· 283· 291· 300· 303· 311· 328· 409· 410· 444· 447.

Πηλίου ὀρητικῶν χειμάρρων, οἵτινες ἀεὶποτε ἀπειλητικοὶ ἐπιχρέμανται κατὰ τῆς νέας ταύτης πόλεως· τοῦτον ἔνεκα τὸ κλίμα αὐτοῦ καθίσταται βαρὺ, καὶ ἐνίοτε, κατὰ τὰς ἐνιαυσίους ἐκάστοτε καιρικῆς μεταβολῆς, νοσοῦδες, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὸ ἐλαφρόν, ἤπιον καὶ ὑγιεινότερον κλίμα τῆς Δημητριάδος, ἐχούσης καὶ αἰσθητικὴν ἔτι ὑπεροχὴν, τὴν θεῶν δηλαδὴ τοῦ ὄρειοτάτου Πηλίου ἐξ ἀπόπτου, ἧς στερεῖται ὁ Βόλος.

Ὑπῆρξεν ὁμοῦς τὸ ἐλάττωμα τοῦτο τῆς νέας πόλεως εὐεργετικὸν τῇ ἀρχαίᾳ (πρὸ β. ἄνω σελ. 12), ἤρξατο δὲ καὶ μειούμενον ὑπὸ τῶν νοῦν ἐχόντων καὶ φιλοτιμοτάτων κατοίκων, διὰ κατασκευῆς ἔργων διαρρυθμίσεως τῆς κοίτης

τῶν ἐπικινδύνων χειμάρρων καὶ ἄλλων συναφῶν· ἔτι δὲ μᾶλλον θὰ μειωθῆ τοῦτο διὰ τῆς μελετωμένης ἤδη χωροσταθμίσεως καὶ τῆς διασκευῆς προσηκόντως ἐπικλινοῦς τοῦ ἐδάφους, διὰ τῆς ἀποξηράνσεως τῶν μικρῶν, ἀλλ' ἐπιβλαβεστάτων ἐλῶν, καὶ διὰ τῆς σκοπομένης διακομιδῆς πηγαιῶν ὕδατος ἐκ τοῦ Πηλίου. Τοῦτων τελουμένων, καὶ τῆς ἀρχαίας Δημητριάδος πλήρως ἀνασκαπτομένης καὶ προσηκόντως ἀναδασουμένης, οὕτω δὲ καθισταμένης ἐξαιρετοῦ κέντρου ἀναψυχῆς καὶ μορφώσεως τῶν κατοίκων, θὰ καταστῆ μετ' οὐ πολὺν χρόνον ἡ νέα αὕτη πόλις, ἐν τῶν ἀρίστων καὶ ὑπερόχως διαφερόντων, ἔτι δὲ θελκτικωτάτων κέντρων τῆς Εὐρώπης ἀπὸ φυσικῆς καὶ ἀρχαιολογικῆς ἀπόψεως.

4) Οί χρόνοι τοῦ ἐντειχισμού τῶν στηλῶν.

Πρὸς ἀκριβῆ καθορισμὸν τοῦ χρόνου, καθ' ὃν ἐντειχίσθησαν αἱ ἐν τοῖς ἀνασκαφείοις πύργοις εὐρεθῆσαι στηλαί, ὡς πρώτην ἀφετηρίαν ὀφειλομένον νὰ λάβωμεν τὸ χωρίον τοῦ ἐπιτομέως τοῦ Διοδώρου¹⁾, λέγοντος ὅτι οἱ Ῥωμαῖοι τῷ 168 π. Χρ. «ἐξέπεμψάν τε δέκα μὲν ποσειβευτὰς ἐκ τοῦ συνεδρίου εἰς Μακεδονίαν, πέντε δὲ εἰς Ἰλλυριούς, οἱ καὶ πρὸς Αἰμίλιον *Μᾶρκον ἐλθόντες, συνείδον τὰ τεῖχη Δημητριάδος, πόλεως Μακεδόνων πρότης, καθελεῖν». «Ὅτι τὸ Μᾶρκον κεῖται ἐσφαλμένως ἀντὶ τοῦ Παύλου, καθίσταται ἐμφανὲς ἐκ τῆς ἀρχῆς τοῦ κεφαλαίου, ἐνθα ὁ ἐπιτομὴς λέγει «Αἰμίλιος *Μᾶρκος, Ῥωμαίων ὑπατος καὶ ἀριστος στρατηγός, Περσέα λαβὼν αἰχμάλωτον κτλ.» περαιτέρω καλεῖται ὁ αὐτὸς ἀπλῶς Αἰμίλιος πρόκειται ἄρα ἀναμφισβητήτως περὶ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, καὶ εἶναι ἐπιβεβλημένη ἡ διόρθωσις τοῦ Μᾶρκον.

Τὴν ἐκλογὴν τῶν ποσειβευτῶν καὶ τὰς διαταγὰς τῆς συγκλήτου ἀναγράφει λεπτομερῶς ὁ Αἰβίος ἐν 45 17 legatos deinde, quorum de sententia imperatores L. Paulus L. Anicius componerent res, decreverunt decem in Macedoniam quinque in Illyricum: ἵνα μὴ δ' αἱ ἀποφάσεις τῶν ἀρχιστρατηγῶν ἀποβῶσιν ἀνάξιας τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἐπιχειρίας τοῦ Ῥωμαϊκοῦ λαοῦ, τὸ μὲν κατεβλήθη μεγάλη προσοχὴ περὶ τὴν ἐκλογὴν τῶν ποσειβευτῶν, τὸ δὲ σπουδαιότερον ἐδόθησαν αὐτοῖς ἐξ ὑπαρχῆς καὶ ἐν περιλήψει ὀρισμέναι περὶ πάντων αἱ πρὸς τὸν Αἰμίλιον καὶ Ἀνίκιον ἀποφάσεις τῆς συγκλήτου, ὡς λέγει ὁ Αἰβίος μετὰ τινος ἀντιφατικῆς ὑπερβολῆς²⁾· διότι ὁ ἴδιος μετ' οὐ πολὺ προστίθησιν ὅτι τὰ λοιπὰ ἀφείθησαν τοῖς ποσειβευταῖς καὶ τοῖς εἰρημένοις δυσὶν ἀρχιστρατηγῶσι, ἵνα ἐκ τῆς παρουσίας ἐκάστοτε καταστάσεως τῶν πραγμάτων βουλευόμενοι καθ' ἑαυτοὺς ἀποφασίσωσι τὰ δέοντα³⁾· τὰ λοιπὰ δὲ ταῦτα ἦσαν πλεῖστα καὶ σπουδαιότατα.

Ἐκ δὲ τοῦ Πολυβίου ἐλάχιστοι ἐσώθησαν περὶ τῶν δέκα τούτων ἐν Α' 12 6-9 «πρὸς μὲν οὖν τὰς ἄλλας πόλεις καὶ τὰς ἐθνικὰς συστάσεις οἱ δέκα δι' αὐτῶν τῶν στρατηγῶν ἐπούσαντο τὴν ἐπιταγὴν, οὗς δεήσει πορεύεσθαι τῶν ἀνδρῶν εἰς

τὴν Ῥώμην· οὗτοι δ' ἦσαν, ὡς ἐλίπαν, οὗς ἀπέγραψαν οἱ προσηρημένοι κατὰ τὰς ἰδίας ἀντιπαραγωγὰς... πρὸς δὲ τὸ τῶν Ἀχαιῶν ἔθνος ποσειβευτὰς ἐξέπεμψαν τοὺς ἐπιφανεστάτους ἄνδρας τῶν δέκα· ὁμοῦς καὶ ἐκ τούτων καταφαίνεται ὅτι ἐν ταῖς λεπτομερείαις ἀφείθη σημαντικὴ ἐξουσία τοῖς δέκα καὶ τοῖς ἀρχιστρατηγῶσι, ἧς τὰ μαρτύρια ἀπόκεινται παρὰ Λιβίου, ὄντα πλήρεις διαρπαγαῖ πόλεων, τοῦ μὲν Αἰγινίου καὶ τῶν Ἀγασσῶν ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ Αἰμιλίου Μαξίμου, τῆς δ' Αἰνείας ὑπὸ τοῦ Ποστομίου⁴⁾, ἐβδομήκοντα δὲ πόλεων τῆς Ἠπειροῦν ἄρδην ἀνατροπῆ καὶ ἑκατὸν πενήκοντα χιλιᾶδων Ἠπειρωτῶν ἐξανδραποδισμός, μετὰ σημαντικὴν λεηλασίαν καὶ αὐτῆς τῆς ἐλευθερωθείσης (!) Μακεδονίας ὑπὸ τοῦ ἰδίου Αἰμιλίου Παύλου⁵⁾.

Ὅρθως ἄρα ὁ Πανσανίας ἐν Ζ' 10 7 χαρακτηρίζει τὸ ἔργον τῶν δέκα τούτων ποσειβευτῶν μετὰ τῶν δύο ἀρχιστρατηγῶν, λέγον ὅτι «Μακεδόνων δὲ καὶ Περσέως χειροποιημένων πολέμων... ἄνδρες τῆς Ῥωμαίων βουλῆς δέκα ἐπέμφθησαν κατωμαρτυροῦν πρὸς τὸ ἐπιτηδαιότερον Ῥωμαῖοις τὰ ἐν Μακεδονίᾳ»· οὐδὲ ὑπάρχει λόγος, παρὰ τὰ συνήθη προσχήματα τῶν Ῥωμαίων, νὰ ἀμφιβάλλωμεν ὅτι οἱ νικηταὶ ἀπέβλεψαν κατ' οὐσίαν εἰς τὴν ἀπηνὴ μὲν καταστροφὴν τῶν πόλεων καὶ τῶν κατοίκων, συμφώνως πρὸς τὰ γενικὰ συμφέροντα τῆς Ῥώμης, εἰς πλήρη δὲ λεηλασίαν τῶν περιουσιῶν αὐτῶν, πρὸς μεγαλοπρεπῆ τέλεσιν τριῶν θριάμβων⁶⁾.

Κατὰ ταῦτα τοῦ μὲν Διοδώρου ἡ ἄνω πληροφορία εἶναι ἀληθῆς, τῶν δὲ τευχῶν τῆς Δημητριάδος ἡ κατάρσις ἠδύνατο νὰ τελεσθῆ ἢ κοινῇ διαταγῇ τῶν ποσειβευτῶν καὶ τοῦ Αἰμιλίου, ἢ ὑπ' αὐτοῦ τούτου⁷⁾, ἢ ὑπὸ τοῦ συλλαβόντος τὸν Περσέα (Αἰβ. 45 5) Γναίου Ὀκταβίου, ὅστις, ὡς εἶδομεν ἐν τοῖς ἄνω σελ. 103, εἶχε πρὸ ὀλίγων ἡμερῶν καταστρέψει τὴν Μελίβοιαν, τὸ προπύργιον τῆς Δημητριάδος ὑπὸ τοῦ Διοδώρου ἀναγράφεται ὀρισμένως ἢ πρώτη περὶ

¹⁾ Ἐν ΑΑ' 13· βλ. Πρακτικὰ 1912 σελ. 185.

²⁾ Ἐν 45 17 ceterum quamquam tales viri mitterentur, quorum de consilio sperari posset imperatores nihil indignum nec clementia nec gravitate populi Romani decreturos esse, tamen in senatu quoque agitata est summa consiliorum, ut inchoata omnia legati ab domo ferre ad imperatores possent: μόλις δύναται νὰ συγκρατηθῆ τὸ omnia διὰ τοῦ summa.

³⁾ Ὁ Αἰβ. 45 18 ἀπαριθμεῖ τὰ κεφάλαια τῶν ἐπιταγμάτων τῆς συγκλήτου καταλήγει δὲ λέγων cetera ipsis imperatoribus legatisque relicta, in quibus praesens tractatio rerum certiora subiectura erat consilia.

⁴⁾ Αἰβ. 45 27 Paulus... Q. Maximum filium... ad Aeginium et Agassas diripiendas mittit... ad Aemiorum quoque urbem diripiendam L. Postumium misit.

⁵⁾ Πολύβ. Α' 15 «τῶν γοῦν Ἠπειρωτῶν ἐβδομήκοντα πόλεις ἀνατρέψαι Παῦλον... πέντε δὲ καὶ δέκα μυριάδας ἀνθρώπων ἐξανδραποδίσασθαι»· ὅτι διὰ τὴν Ἠπειρον ὑπῆρχε συγκλητικὸν δόγμα, ἵνα παραδοθῶσι τῷ στρατῷ ὡς λεία αἱ πρὸς τὸν Περσέα ἀποστάσαι Ἠπειρωτικαὶ πόλεις, λέγει ὁ Αἰβ. ἐν 45 34· ἀλλὰ muri deinde diruptarum urbium diruti sunt: ea fuere oppida circa septuaginta.

⁶⁾ Αἱ λεηλασίαι παρὰ Αἰβ. ἐν 45 33· πρὸ 45 39 οἱ θρίαμβοι ἐν 45 35 καὶ 40-42.

⁷⁾ Διότι κατὰ Αἰβ. 45 27 ὁ Αἰμίλιος ante adventum decem legatorum ἔστειλε τοὺς μνημονευθέντας ἄνω ἐν σημ. 4, ἵνα θεαίως οὖν τῇ διαρπαγῇ καταρτίψωσιν ἄλλων πόλεων τὰ τεῖχη ἠδύνατο ἄρα ἐν τοῖς τοιοῦτοις νὰ ἐνεργήσῃ καὶ ἄνευ τῆς γνώμης τῶν δέκα.

πρωσις· δέον ὅμως νὰ λάβωμεν ὑπ' ὄψιν ὅτι ἡ συνάντησις τοῦ Αἰμιλίου μετὰ τῶν δέξα ἐγένετο ἐν Ἀπολλωνίᾳ τῇ Μακεδονικῇ, ὅπου μετέβη οὗτος ἐκ Δημητριάδος, περατώνων τὴν ἀρχαιολογικὴν αὐτοῦ περιουσίαν ἀνά τὴν Νοτίαν Ἑλλάδα¹· ἐν τῇ τελευταίᾳ δὲ ταύτῃ πόλει διατρίβων, συνηγήθη μετὰ τοῦ Ὀκταβίου, καὶ τοὺς μὲν ἄλλους πάντας ἀφείκει ἐκεῖ, αὐτὸν δὲ λαβὼν μεθ' ἑαυτοῦ², ἀνεχώρησεν εἰς Ἀπολλωνίαν καὶ Ἀμφίπολιν οὐδ' ἐπέστρεψεν ἔκτοτε εἰς Δημητριάδα, ἀλλὰ διὰ τῆς Ἡλείου μετέβη εἰς Ῥώμην. Δὲν ὑπῆρξεν ἄρα περιπτώσις προτέρας συνεννοήσεως τοῦ Αἰμιλίου μετὰ τῶν δέξα.

Ὁὗτω λοιπὸν ὑποχρεούμεθα, συμφώνως τῇ πληροφορίᾳ τοῦ Διοδώρου, νὰ ὑπολάβωμεν ὅτι ἐξ Ἀπολλωνίας ἢ Ἀμφιπόλεως ἐστάλη, κοινῇ συνεννοήσει τοῦ ἰδόντος τὴν Δημητριάδα Αἰμιλίου καὶ τῶν προσβεβητῶν διαταγῇ, ἵνα κομηνησθῶσι τὰ τεῖχη τῆς πόλεως· ὑπῆρχε δὲ στρατὸς τῶν Ῥωμαίων ἐν Δημητριάδι, ὁ ἀφεθείς ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου, ὀμπν-

ἀμέσως μετὰ τοῦτο ἀναγραφὴν τῆς ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐπιτιμήσεως τοῦ Σολλίκιου, διότι οἱ στρατιῶται αὐτοῦ ἐν Ἀμφιπόλει, παρασκευάζοντες τὰ ἑαυτῶν χειμάδια, ἀφῆρεσάν τινες κεραμίδας ἐκ τοῦ τείχους, τῇ ἐγκρίσει αὐτοῦ, ἃς ὁ Αἰμίλιος διέταξε νὰ ἐπιναγάγῃσιν εἰς τὴν προτέραν αὐτῶν θέσιν³· ἡ κρήμισις τῶν τειχῶν τῆς Δημητριάδος, παρατιθεμένη τῇ περὶ τινῶν κεραμίδων τῆς Ἀμφιπόλεως φιλευσπλάγγῃ μερίμνῃ τοῦ ἀρχιστρατήγου, θὰ παρήγεν ἐντύπωσιν κωμικὴν τῷ ἀναγινώσκοντι.

Ἐντὸς ἄρα τοῦ χειμῶνος τοῦ ἔτους 168 π. Χρ.⁴ ἐκομηνησθήσαν τὰ τεῖχη τῆς Δημητριάδος, θεωρουμένης ὀρθῶς ὑπὸ τοῦ Διοδώρου κατ' οὐσίαν Μακεδονικῆς τῆς πόλεως ταύτης καὶ πρώτης τῶν ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς Μακεδονίας· πρὸς τοιαύτην ἀπόφασιν κύριον λόγον θὰ ἔσχον οἱ Ῥωμαῖοι τὸ ἑαυτῶν συμφέρον, φοβούμενοι καὶ πάλιν ἐπαναστάσιν τινὰ· διότι ἐτέρα σημαντικὴ ἀφορμὴ οὔτε διαφαίνεται ποῦ, οὔτε θὰ ἦτο λίαν ἰσχυρά, καὶ ἂν ὑπῆρχεν, ἀφ' οὗ

Εἰκὼν 117. Πύργος ἐπιτηρημένος ὑπὲρ τὴν Φεραίαν πόλιν κατὰ τὴν ἀνω ἀκρόπολιν τῆς Δημητριάδος. E-E' = ἡ ἐξωτερικὴ ἐπέκτασις· e-e' = ὁ ἐσωτερικὸς πύργος τοῦ Δημητρίου· Γ = γωνιαῖος λίθος τοῦ ἐσωτερικοῦ πύργου μετὰ καθέτου βαθείας λαξεύσεως, παρεντεθείς ἐν τῷ ἐπιτηρημένῳ πύργῳ ὡς ἀπλοῦν μέλος τοίχου.

bus aliis omissis, ὡς εἶπεν ὁ Λίβιος, ὅστις περιέργως οὐδὲν λέγει⁵ περὶ τοῦ γεγονότος τούτου τῆς κομηνησεως τῶν τειχῶν, καίτοι ἄλλων πόλεων καταστροφὰς ἀνέγραψε πρό τε τοῦ γεγονότος τούτου καὶ μετ' αὐτό· ἴσως ὅμως ἢ δὲν εἶχεν αἰτίαν τινὰ νὰ ἀναφέρῃ⁶, ἢ θεωρήσεν ἀσύμφορον τὴν ἐνταῦθα παράθεσιν τῆς κομηνησεως τῶν τειχῶν τοσαύτης καὶ τοιαύτης βασιλικῆς πόλεως ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου, καὶ τὴν

οἱ κάτοικοι ἀμαχητὶ παρέδωσαν τὴν πόλιν, ὡς ἠγάσαμεν ἄνω σελ. 104. Τούτων οὕτω γενομένων, ἐγείρεται τὸ ζήτημα περὶ τοῦ ἂν ἢ ἐπαύξῃσι τῶν ἀνασκαφέντων πύργων, καὶ ἢ ἐνιαυτῷ ἐπισκευῇ τῶν τειχῶν, ἐτελέσθη πρὸ τῆς ὡς ἄνω καθωρισμένης κομηνησεως ἢ μετ' αὐτήν, καὶ πότε καὶ ὑπὸ τίνων καὶ διὰ τίνα λόγον.

Ἡ προχειρότερα πρὸς ταῦτα ἀπάντησις θὰ ἦτο ὅτι μετὰ τὴν κομηνησιν τῶν τειχῶν ἐτελέσθησαν τὰ ἄνω αὐτῆ δὲ ὑπῆρξε καὶ ἡμῶν ἢ πρότερον εἰκασία καὶ τοῦ Α. Reinach⁷, ἀναγράφαντος χρόνον τὴν ἐπὶ Φιλίππου τοῦ Ἀνδρῆσκου ἐν ἔτει 147 π. Χρ. ἐπαναστάσιν, καὶ ἐκτελεστὰς τὴν ἐκεῖ συγκεντρωθεῖσαν Ῥωμαϊκὴν φρουράν· ἀλλὰ τὰ τότε συμβάντα

¹) Περὶ τὰς ἀρχὰς σχεδὸν τοῦ φθινοπώρου ἤρξατο τῆς ἀρχαιολογικῆς περιουσίας αὐτοῦ ὁ Αἰμίλιος· πρβ. *Αἰβ.* 45 27-28 ita peragrata Graecia... Demetriadem cum revertitur... ipse convento Cn. Octavio Demetriade, postquam fama accidit traicisse iam mare decem legatos, omnibus aliis omissis, Apolloniam ad eos pergit.

²) Διότι ἐν Ἀμφιπόλει ὁ Ὀκταβίος οὗτος μετηρμήνευσεν ἑλληνιστὶ τὸν ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου ἐκρωνηθέντα λόγον· *Αἰβ.* 45 29 nam et ipse aderat (ἐνν. ὁ Cn. Octavius)· ἴσως ἢ φοβῆσις αἴτιη δηλοῖ ὅτι, ὀλίγον μετὰ τὴν ἀναχώρησιν τοῦ Αἰμιλίου διαμείνας ἐν Δημητριάδι ὁ Ὀκταβίος, μετέβη εἰς Ἀμφίπολιν· λοιπὸν ἐκ τούτου ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ἐκτελεστὴς τῆς τῶν τειχῶν τῆς Δημητριάδος κομηνησεως αὐτὸς ὁ Ὀκταβίος, ἐντολῇ βεβαίως τοῦ Αἰμιλίου.

³) Τὸ νὰ θεωρησῶμεν διεφθαρμένον τὸ *omnibus aliis omissis* ἐκ τινος *muris urbis dirutis* ἢ ὁμοίου, θὰ ἦτο δυσχερές, καίτοι παλαιογραφικῶς ἔχει τινὰ λόγον.

⁴) Πάσας τὰς μνημονευθείσας διαπραγὰς καὶ κομηνησεως τειχῶν πόλεων δικαιολογεῖ ὁ Λίβιος, ἀναγράφων ὁποσδήποτε τὰς αἰτίας, αἵτινες ἐπέβαλλον δῆθεν τὴν τιμωρίαν.

⁵) *Αἰβ.* 45 28 quod... indulisisset militibus, ut nudare tegulis muros urbis ad tegenda hibernacula sua pateretur. referrique tegulas et refici tecta, sicut fuerant, iussit.

⁶) Ἐν ταῖς ἐκδόσει τοῦ Λίβιου ἀναγράφεται περὶ τῶν γεγονότων τούτων τὸ ἔτος 167 π. Χρ., ἐπειδὴ εἶχον κατασταθῆ οἱ διὰ τὸ ἔτος τοῦτο νέοι ὑπατοὶ· ἀλλ' ἡ μάχη τῆς Πύδνης ἐγένετο κατὰ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ Ἰουλίου τοῦ ἔτους 168 π. Χρ. (*Αἰβ.* 44 36)· τὸ φθινοπώρον τοῦ αὐτοῦ ἔτους περιώδενσεν ὁ Αἰμίλιος τὴν Ἑλλάδα· κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ χειμῶνος μετέβη εἰς Ἀμφίπολιν· ἐν τῷ μεταξύ δὲ χρόνῳ εἶχον κατασταθῆ οἱ νέοι ὑπατοὶ διὰ τὸ ἔτος 167 π. Χρ.· ἡ κρήμισις ἄρα τῶν τειχῶν τῆς Δημητριάδος συνέβη τὸν χειμῶνα τοῦ 168 π. Χρ..

⁷) *Revue archéolog.* 1913 I σελ. 19 σημ. 1· βλ. καὶ *Πραγματ.* 1908 σελ. 205 καὶ 220-221.

δὲν δικαιολογοῦσι τοσοῦτον ἔργον*, διότι ἀναφέρεται μὲν ὅτι, καταλάβων τὴν Μακεδονίαν ὁ Ἀνδρόσκοπος, ἐσκόπει νὰ εἰσβάλῃ εἰς Θεσσαλίαν¹⁾, ἢ ἐπιχείρησις ὅμως αὐτῆ, καὶ ἂν ὄντως ἐξετελέσθη, ὅπερ εἶναι ὄλως ἀμφίβολον, ὑπῆρξεν ἀσήμαντος καὶ τάχιστα κατεστάλη ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν καὶ ὑπὸ τῶν Ἀχαιῶν τῆς Πελοποννήσου, ἐπικουρησάντων τῷ Κοῖντῳ Καικιλίῳ, ὅστις, νικήσας ἐν Μακεδονίᾳ καὶ συλλαβὼν τὸν Ἀνδρόσκοπον, ἐθροιάμειυσεν ἐξ αὐτοῦ ὀρθῶς λοιπὸν λέγει καὶ περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ὁ Πανσανίας ἐν Ζ' 13 1 ὅτι «ὁ... ἐν Μακεδονίᾳ πόλεμος ἐμελλεν ὡς ὄρασα κατὰ τὸ ἐπιτηδειότατον Ῥωμαίοις κριθῆσεσθαι».

Ὑπὲρ τῆς ἐπὶ Ἀνδρόσκοπου ἐπαυξήσεως τῶν πύργων, καὶ πῶς τῆς τῶν τειχῶν ἐπισκευῆς, φέρει ὁ A. Reinach τὰς στήλας αὐτὰς καὶ τὰ ἐπιτάφια μνημεῖα τῶν νεκροταφείων, ὧν ἡ ὑπὸ Ἑλλήνων καταστροφή πρὸς λῆψιν ὄλικου ἀντίκειται ὁμολογουμένως πρὸς τὰ καλλιτεχνικὰ αἰσθήματα καὶ πρὸς τὰς θρησκευτικὰς ἐν γένει πεποιθήσεις τῶν Ἑλλήνων. Διὸ εἴμεθα ἠναγκασμένοι νὰ παραλληλίσωμεν τὸ γεγονός τοῦ ἐν Δημητριάδι ἐντειχισμού στηλῶν πρὸς τὸ ἐν Ἀθήναις τῷ 479 π. Χρ. ὅμοιον συμβάν (βλ. ἄνω σελ. 17), ἦτοι νὰ εἰκόσωμεν ὅτι καὶ ἐν Δημητριάδι εἶχον ὑπὸ ἐχθροῦ καταρριφθῆ πρότερον τὰ ἐπιτάφια μνημεῖα καὶ αἱ στήλαι, ἐπιχειρήσαντος μετὰ σφοδρότητος καὶ πείσματος νὰ καταλάβῃ τὴν πόλιν ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει, ἢ χηρῆσι τῶν οὕτω καταρριφθέντων καὶ βλαβέντων μνημείων καὶ στηλῶν, ὡς ὄλικου ἐπισκευῆς ἐν ἀνάγκῃ, πρὸς οὐδὲν θὰ ἀντέκειτο, ἵνα καὶ ὑφ' Ἑλλήνων τελεσθῆ διότι καὶ ἐν τοῖς λίαν ἀσθηροτέροις ἐκεῖνοις χρόνοις οἱ Ἀθηναῖοι αὐτοί, οὐ μόνον ἐνετείχισαν τὰς στήλας τῶν ἑαυτῶν πατέρων, ἀλλὰ καὶ ἐσφουρήλατῆσαν αὐτὰς ἐξισωτικῶς, ἵνα ἀρμόττωσιν ἐκασταχοῦ²⁾ ἢ ὑπὸ βαρβάρων ἐχθρῶν κατάρρυψις αὐτῶν καὶ ἡ ἐπείγουσα ἀνάγκη τῆς ταχίστης ἀνοικοδομήσεως τῶν τειχῶν τῆς πόλεως, ἠπίωνεν ἅπαν τὸ ἔργον τοῦτο καὶ ὅσιον αὐτὸ καθίστη.

Ὅντως δ' ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς Δημητριάδος ἀπηντήσαμεν πολιορκίας τινὰς τῆς πόλεως, καὶ ἐπιθέσεις ἐναντίον τῶν τειχῶν αὐτῆς, τὰς μὲν ἀπλῶς εἰσαζομένας, τὰς δὲ διαρρηθῆν ἀναφερομένας, μάλιστα τὴν ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ Μαρκίου καὶ τοῦ βασιλέως Εὐμένους περὶ τὸν χειμῶνα τοῦ

ἔτους 169 π. Χρ. τελεσθεῖσαν, ἧς τὴν σπουδαιότητα καὶ τὴν ὀρμὴν δι' ἐφόδων καὶ πολιορκητικῶν μηχανῶν κατεδείξαμεν³⁾ ὅτι δὲ κατὰ τὰς πολιορκίας τῶν πόλεων ἐν γένει ἐβλάπτοντο σπουδαίως τὰ ἔξω τῶν τειχῶν ἐπιτάφια μνημεῖα, καὶ φανερόν εἶναι, καὶ πολλάκις ἀναφέρεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων συγγραφέων. Πρὸς ἀπόδειξιν τούτου ἀρκεῖ τὸ παράδειγμα τῆς ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Ε' τῷ 200 π. Χρ. γενομένης πολιορκίας τῶν Ἀθηνῶν, ἧς ἡ ἀφήγησις παρὰ μὲν τῷ Πολυβίῳ (ΙΓ' 27-28) διετηρήθη ἐν μικρῇ περιλήψει «Νικάνορος τοῦ παρὰ Φιλίππου καιατορέχοντος τὴν Ἀττικὴν ἕως τῆς Ἀκαδημείας», παρὰ δὲ Λιβίου ἐν 31 24-26 ἐκτίθεται διὰ μακρῶν καὶ μετὰ διαφέροντος ἐκτάκτως αἰσθηματικῶ καὶ φιλοτέχνου, πρὸς ὑποβίασμον βεβαίως τοῦ βασιλέως τούτου καὶ πρὸς παράστασιν αὐτοῦ ὡς βαρβάρου.

Εἰκὼν. 118. Ἀναπαράστασις ἐν τῷ Μουσείῳ Βόλου ἐπιταφίου μνημείου τῆς Δημητριάδος· παρετέθησαν λίθιναι σφαῖραι πετροβόλων μηχανῶν τῶν ἐν εἰκ. 119.

Κατὰ τὴν πολιορκίαν λοιπὸν ταύτην, τελουμένης τῆς μάχης μεταξὺ Λιπύλου καὶ Ἀκαδημείας, ἦτοι κατὰ τὸ ἐκτεταμένον καὶ ἐπίσημον νεκροταφεῖον τῶν Ἀθηνῶν, ὡς τῶν ἐπὶ τῶν τειχῶν συνηθροισμένων θεατῶν δυναμένων νὰ διακρίνωσι τοὺς μαχομένους⁴⁾, καὶ κατόπιν κατὰ τὸ Κυνόσαργες καὶ τὸ Λύκειον, ἐβλάβησαν σπουδαίως οὐ μόνον τὰ μακρὰ τεῖχη, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπιτάφια μνημεῖα καὶ τὰ ἔξω τῆς πόλεως ἱερὰ κατ' ἀναπόδραστον ἀνάγκην⁵⁾, καίτοι ἐπὶ τὸ ὑπερβολικώτερον οἱ Ἀθηναῖοι ἀπέδωκαν τοῦτο εἰς ἐπίτηδες δοθεῖσαν διαταγὴν ὑπὸ τοῦ Φιλίππου, ἵνα δῆθεν καὶ ταῦτα καὶ τὰ κατὰ τοὺς δήμους ἱερὰ καῶσι καὶ κρημνισθῶσιν ἅπαντα, ὅπερ ἐπαναλαμβάνουσιν ἔτι ῥητορικώτερον, ἀλλ' ἀκαίρως καὶ μετὰ θεατρικῆς συγκινήσεως, οἱ πρόεβεις τῶν Ἀθηναίων παρὰ τοῖς Αἰτωλοῖς⁶⁾ εἰς τοιαύτας ὑπερβο-

*) Τὸ 14^{ον} τυπογραφικὸν φύλλον τοῦδε τοῦ συγγράμματος, παρασκευασθὲν τελείως τῇ 9^ῃ Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1915^{ου}, δὲν ἐξετυπώθη τότε, ἐλλείψει χάριτος ἀπὸ δὲ τῆς 12^{ης} τοῦ αὐτοῦ μηνὸς καὶ ἔτους δέκαοις πᾶσαν περαιτέρω ἐργασίαν ἐπ' αὐτοῦ, διότι καὶ πάλιν ἐπεστρατεύθη. Ἡδὴ δ' (ἐν μηνί Ἰουνίῳ τοῦ 1916^{ου} ἔτους) ἐξακολούθῳ ἔκτοτε ὑπηρετῶν συνεχῶς ἐν τῷ ἐνεργῷ στρατῷ ὡς ἐφεδρὸς ὑπολοχαγὸς τοῦ Πυροβολικοῦ, ἐν τῷ Στρατηγίῳ τῆς IV Μεραρχίας, ἐνθα, μετὰ τὴν περάτωσιν ἐκάστοτε τῶν στρατιωτικῶν μου ἀποστολῶν, ἐκτελῶ καὶ τὴν περαιτέρω ἀνασύνταξιν, διόρθωσιν καὶ ἐκτύπωσιν τοῦδε τοῦ ἔργου, ὡς ἐξευρεθέντος ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ χάριτος.

1) Πολιβ. ΑΓ' 9 1 καὶ 10 2-5 «Φίλιππος... πάσης Μακεδονίας κρατεῖ, καὶ Θετταλῶν γράμματα καὶ προσθεντὰς πεμφάντων πρὸς τοὺς Ἀχαιοὺς καὶ παρακαλοῦντων βοηθεῖν, ὡς καὶ περὶ αὐτοὺς ὑπάρχοντος κινδύνου» πρβ. καὶ 17 13-14 καὶ Αἰβ. ἐν ep. 49 Andriscus... contracto exercitu totam Macedoniam aut voluntate incolentium aut armis occupavit · ep. 50 Thessalia, cum et illam invadere armis atque occupare Pseudophilippus vellet, per legatos Romanorum auxiliis Achaeorum defensa est, ... in Macedonia... a Q. Caecilio victus captusque est, et recepta Macedonia πρβ. ep. 52 καὶ 53 ὅτι alter Pseudophilippus in Macedonia a L. Tremellio quaestore cum exercitu caesus est. Βλ. καὶ Justin. pro. lib. 33 καὶ Στράβ. Ζ' 331 48.

2) Τοιαύτην, οἰκτιρῶς ἐσφουρηλατημένην στήλῃν, φέρουσιν μάλιστα καὶ ἀνάγνωφον παράστασιν, ἐξήγαγεν ἐξ ἐπισκευασθέντος τότε τμήματος τοῦ τεῖχους ὁ Noack, ἦν βλ. ὑπ' ἀριθ. 2687 ἐν τῇ Α' αἰθούσῃ τοῦ Ἑθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν.

A. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ· ΓΡΑΦΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ-ΠΑΓΑΣΩΝ

3) Βλ. ἄνω σελ. 102-103.

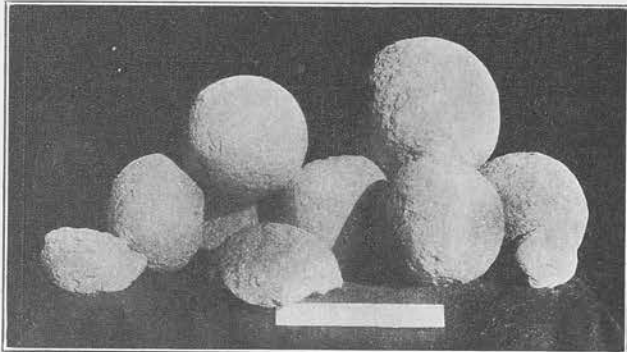
4) Αἰβ. 31 24 13 quod ingenti turba completis etiam ad spectaculum muris conspici se pugnantem egregium ducebat (ἐνν. rex = Φίλιππος ὁ Ε').

5) Αἰβ. 31 24 18 et Cynosarges et Lyceum et quidquid sancti amoenive circa urbem erat incensum est, dirutaque non tecta solum, sed etiam sepulcra 31 26 8 semiruti muri, qui brachiiis duobus Piraetm Athenis iungit.

6) Αἰβ. 31 26 9-12 sepulcris circa urbem diruendis exer-

λὰς καὶ καταρῆσεις λόγων διήγειρον τότε εὐκόλως τὸν λαὸν οἱ δημαγωγοί, οὗ ἕνεκα μετὰ τινος οὐχὶ ἀδίκου γλευασμοῦ ὁ Λίβιος λέγει ὅτι οἱ Ἀθηναῖοι ἐπολέμουν καὶ αὐτοὶ τότε κατὰ τοῦ Φιλίππου διὰ γραμματίων, ἀρῶν καὶ λόγων, ἐν οἷς καὶ μόνοις ἴσχυον¹.

Ὅμοιως ἄρα θὰ ἐβλάβησαν καὶ τῶν νεκροταφείων τῆς Δημητριάδος τὰ ἐπιτάφια μνημεῖα καὶ αἱ στήλαι, καὶ αὐτὰ βεβαίως τὰ τεῖχη ἐνισχυῶν, κατὰ τὴν πολιορκίαν τοῦ 169 π. Χρ. ἀλλ' ὁ μὲν Λίβιος εἶχε συμφέρον οὐχὶ μόνον νὰ μὴ ἐξάρῃ, ἀλλὰ μὴδὲ νὰ μνημονεύσῃ τοιούτων βλαβῶν, οἱ δὲ Δημητρεῖς δὲν εἶχον ὀφθαλμὸν καὶ συγγραφεῖς, ἵνα οὗτοι, περιερχόμενοι τὴν Ἑλλάδα, στιγματίσωσι τὸν Μάρκιον καὶ τὸν φιλότεχνον Εὐμένη. Ὁ δὲ Περσεύς εὐλόγως διέταξεν, εὐθὺς μετὰ τὴν ἀποχώρησιν τοῦ ἐχθροῦ, τὴν ταχίστην ἐπισκευὴν αὐτῶν, φοβούμενος ἐπανάληψιν τῆς ἐπιθέσεως ἐπειδὴ

Εἰκὼν 119. Λίθιναι σφαιρῆαι πετροβόλων μηχανῶν, εὐρεθεῖσαι ἐν τοῖς διαζένοις τῶν ἐπιρρημένων πύργων, φέρουσαι κεκαραγμένα συμβολικὰ γράμματα.

δὲ ἀπὸ θαλάσσης κυρίως ἀνέμενε πάλιν τὸν ἐχθρόν², ἐνίσχυσε τοὺς παρὰ τὸν πολεμικὸν λιμένα πύργους (εἰκὼν 8· 21· 46· 48· 64· 65· 73 καὶ δὴ 93· 96· 102· 108), μάλιστα τὸν ὡς φρυκτόριον χρησιμεύοντα πρῶτον μέγαν πύργον, ὡς καὶ τὸν ὑποστηρίζοντα τὴν παρακτίον πύλην τῆς πόλεως δεύτερον ἐπαυξήσας αὐτοὺς σπουδαίως, ἔτι δὲ καὶ τοὺς κειμένους εἰς

cuisset, ne quid involatum relinquere, *templa* deum, quae *pagatim* sacrata habebant, *divini* atque incendi iussit... neque enim *diruere* modo ipsa *templa* ac simulacra *evtere* satis habuit, sed *lapides* quoque, ne integri cumularent *ruinas*, *frangi* iussit 31 30 5-8 *omnia sepulcra monumenta, quae diruta esse... omnium nudatos manes, nullius ossa terra tegi... circa ea omnia templa (=pagatim) Philippum infestis circumtulisse ignes*. Αἱ ὑπερβολαί, ἐξικνούμενα μέχρι ἀηδίας, εἶναι ἐμφανέσταται ἐν τοῖς παραθεθείαι τοῦτοις χωρίοις. Καὶ ἀληθῶς μὲν ὁ Φίλιππος ἐξ ὑπερβαλλούσης ὀργῆς, νεώτερος ὢν, κατέστρεψε τινὰ ἱερά τῶν Αἰτωλῶν ἀγριώτερον τοῦ πρόποντος· ἀλλ' ἐν τῇ πολιορκίᾳ τῶν Ἀθηνῶν ταύτῃ ἔβλαψεν, ἕνεκα φανερᾶς παντὶ στρατιωτικῆς ἀνάγκης, τὰ παρεμβλημένα τῷ ἔργῳ αὐτοῦ ὡς προσκόμματα μνημεῖα καὶ ἱερά τινά. Καὶ σήμερον ἐν τῷ Εἰρωπαικῷ πολέμῳ ἀκούομεν καταστροφάς, ἐπενεχθείσας ὑπὸ τῶν Γερμανῶν τοῖς Ῥήμοις, τῇ Λουβαίνῃ καὶ ἄλλαις πόλεσιν, ἐχούσαις καλλιτεχνικά μνημεῖα ταύτας ὅμως ἐπιβάλλει ἡ δίνη τοῦ πολέμου· διότι δὲν δύναται νὰ καταστῇ πιστευτὸν τὸ ὑπὸ τῶν ἠπεναντίων τοῖς Γερμανοῖς καθ' ὑπερβολὴν λεγόμενον, ὅτι ἄνευ αἰτίας καὶ ἄνευ ὑπερτάτης ἀνάγκης, πιθανῶς δὲ καὶ μετὰ πολλῆς λύπης, ἐξετέλεσαν τοιαύτας βλάβας οἱ πεπολιτισμένοι καὶ φιλότεχνοι Γερμανοὶ ὁμοίως θὰ ἔπραττον, καὶ ἴσως ἔπραξαν, καὶ οἱ λοιποὶ τῶν ἀντιπάλων, οὐχ ἦττον φιλότεχνοι Γάλλοι, Ἀγγλοὶ καὶ λοιποί, εἰς παρομοίαις περιπτώσεσι.

¹) *Lib.* 31 44 3 *nec umquam ibi desunt linguae promptae ad plebem concitandam...* καὶ § 9 *Athenienses quidem litteris verbisque, quibus solis valent, bellum adversus Philippum gerebant.*

²) *Lib.* 44 32 *nec minus terroris a classe Romana et periculo maritimae orae habebat* (ἐνν. ὁ Περσεύς).

εὐβάτα σημεία κατὰ τὴν πεδιάδα, τὸν τρίτον δηλαδὴ, τὸν τέταρτον καὶ πέμπτον ὑφ' ἡμῶν ἀνασκαφέντα (εἰκὼν 38· 39· 40· 42), οὐχ ἦττον δὲ τοὺς ὑποστηρίζοντας τὴν Φεραϊκὴν πύλην καὶ τὴν ἄνω ἀκρόπολιν³ (εἰκ. 117· 153· 154). Πρὸς τοιοῦτον ἐπιζέμιον κίνδυνον οἱ πολῖται τῆς Δημητριάδος, βλέποντες τὰ ἐπιτάφια μνημεῖα καὶ τὰς στήλας τῶν πατέρων αὐτῶν ἤδη κατερομμμένα τὰ πολλά, καὶ τὴν ἑαυτῶν πόλιν κινδυνεύουσαν, οὐ μόνον δὲν θὰ διεμαρτυρήθησαν, ἀλλὰ καὶ θὰ παρεβόηθον εὐλόγως.

Ἰσχυε δὲ μεγάλως καὶ τότε ὁ Περσεύς⁴, καὶ ἠπόρει τὰ μάλιστα χορημάτων· ὁ δὲ κατὰ διαταγὴν καὶ δαπάναις αὐτοῦ ἐκτελεστής τοῦ ἔργου φρούραρχος τῆς Δημητριάδος Ἀντίμαχος, εἶχεν ἀρκούντα πρὸς τοῦτο χρόνον, ἐν σχεδὸν ἔτος, καίτοι βεβαίως, ἐνωρίς ἀναμένων τὸν ἐχθρόν, θὰ ἐσπευσε πρὸς ταχίστην ἐντὸς μηνῶν τινῶν ἐπαυξήσιν καὶ ἐπισκευὴν τοῦ περιβόλου, ἐνθα ἐπεβάλλετο στρατηγικῶς, ἢ ὅπου εἶχεν οὗτος ἤδη καταπονηθῆ· ἢ δ' ἐνίσχυσις τῶν παρὰ τὸν πολεμικὸν λιμένα σημείων, ὑποδηλοῖ φόβον ἀπὸ θαλάσσης, οἷον δὲν εἶχον αἱ ὑποθεθεῖσαι ὅτι συνεκτροβήθησαν ἐν Δημητριάδι φρουραὶ τῶν Ῥωμαίων ἐπὶ Ἀνδρούζου. Καὶ τοῦτο ἄρα εἶναι σημαντικὸν ἐπιζέμιον ἐναντίον μὲν τῆς γνώμης τοῦ Α. Reinach, ὑπὲρ τῆς ὑποθέσεως δὲ ἡμῶν, τοῦ ὅτι ὁ δραστηριώτατος καὶ γνώστης τῶν ἀναγκῶν ἐκάστου τόπου Περσεύς, ἐπεχείρησε καὶ ἐξετέλεσε πρὸς ἄμυνας τῆς Δημητριάδος τοιοῦτον ἔργον, ὅπερ πάντως καὶ ἐμφανῶς φέρει ἀμυντικὸν χαρακτῆρα.

Πρὸς δὲ τοῦτο καὶ ἄλλως συνηγοροῦσι τὸ μὲν ἢ ἔλλειψις ἀσβέστου, ἢν κατὰ τὴν ἑαυτῶν συνήθειαν θὰ μετεχειρίζοντο οἱ Ῥωμαῖοι, ἂν αὐτοὶ ἐτέλουν τὰς ἐπαυξήσεις καὶ ἐπισκευάς, τὸ δὲ ὁ ἑυθυμὸς τῆς τειχοδομίας, ὃν καθαρῶς Ἑλληνικὸς τῆς τελευταίας Ἑλληνιστικῆς καλουμένης περιόδου⁵, ὡς δύναται τις νὰ διακρίνῃ μάλιστα ἐν εἰκ. 117· 153· 154, οὗ ἕνεκα τὸ ἔργον εἶναι ἀδύνατον νὰ καταβιβασθῇ κάτω τῶν μέσων τῆς Β' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος. Οὕτως ἄρα ἡ παραδοχὴ τῆς ἐν ἔτει 169-168 π. Χρ. ἐπισκευῆς καὶ ἐπαυξήσεως μέρους τῶν τειχῶν καὶ τινῶν πύργων τῆς Δημητριάδος ὑπὸ τοῦ Περσεύς, ἦτις ἐν τῇ προσόδῳ τῶν ἀνασκαφῶν, ἤδη ἐν ἔτει 1907⁶, ὑπετέθη πρώτη, καίτοι δὲν ἀνεγράφη διαρρηθῆν ὑπ' ἐμοῦ⁷, ἔχει μεγίστας πιθανότητας. Τῶν οὕτω δ' ἐπισκευασθέντων ἢ κρημνισῶν ἀπεφασίσθη ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου ἔτι μᾶλλον ἰσχυρῶς, τοῦτου ἀκριβῶς ἕνεκα διότι εἶδε πρὸ ὀλίγου τελεσθῆν γενναῖον ἔργον ὑπὲρ τῆς ἀμύνης τῆς Δημητριάδος, καὶ ἐφοβήθη τὴν καὶ περαιτέρω τινὰ χορῆσιν τῆς ἰσχυροτάτης ταύτης πόλεως ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων.

Ἐτέρας δὲ, ἦττον πιθανὰς ὑποθέσεις περὶ τοῦ χρόνου τῆς ἐπισκευῆς, δύναται τις νὰ προτείνῃ πρῶτον μὲν τὸ ἔτος 200 π. Χρ., ὁπότε ὁ βασιλεὺς Φίλιππος, ἐπιστρέφων ἐκ Μακεδονίας καὶ κρημνίσας τὰ τεῖχη τῆς Σκιάθου καὶ Πελαγονίῃ διὰ τὸν ἄνω ἐν σελ. 95-96 ἐπιτεθέντα λόγον, ἠδύνατο νὰ ἐνίσχυσῃ τὴν Δημητριάδα πρὸς ἄμυνας κατὰ προσδοκιμῶν ἐπιθέσεων τοῦ ἐχθροῦ ἀπὸ τῆς θαλάσσης· ἀλλ', ἂν τοῦτο συνέβαιναν οὕτω, τὰ ἐπιτάφια μνημεῖα καὶ αἱ στήλαι

³) Βλ. ἄνω σελ. 40-42 καὶ εἰκ. 44· 45.

⁴) *Lib.* 43 11 *quantusque timor socios populi Romani cepisset, tot urbibus in potestatem regis (ἐνν. τοῦ Περσεύς) redactis.*

⁵) Τοὺς περὶ τὴν Φεραϊκὴν πύλην καὶ τὴν θέσιν «Παλιὰ» ἐπιρρημένους τοῦτους πύργους, ἐν εἰκ. 114· 117· 153 ἀπεικονιζόμενους, ἰδὸν βεβαίως ὁ Wace, καθώρισεν ὀρθῶς τὸν ἑυθυμὸν αὐτῶν, οἷον εἶπομεν ἄνω σελ. 85, καὶ ὡς ὀρίζομεν σαφέστερον ἐν τέλει τοῦδε τοῦ κεφαλαίου σελ. 121-122.

⁶) Πρὸς *Πρακτικὰ* 1908· σελ. 205 καὶ 220 καὶ *Θεσσαλ. Μνημ.* I σελ. 68.

θὰ κατερρίπτοντο ὑπὸ τοῦ Φιλίππου ἀνευ λῖαν ἀποχωρῶντος λόγου¹⁾, τοῦτο δὲ θὰ δυσηρέσει ὑπερβαλλόντως τοὺς Δημητριεῖς, ὅπερ πάντως ἀπέφευγεν ὁ Φίλιππος· διότι ἀλλοθὲν τε καὶ ἐκ τοῦ ἐπιγραφίματος τῆς στήλης τοῦ Ἀντιγένο²⁾ βεβαιούμεθα περὶ τοῦ ἐναντίου, ὅτι ἐτίμα αὐτοὺς καὶ τοὺς Μάγνητας ὁ βασιλεὺς οὗτος· οὐδὲ ἦτο δυνατόν ἄλλως νὰ καταστρέφῃ ὁ Φίλιππος τὰ μνημεῖα προγονικῆς αὐτοῦ βασιλείου πόλεως, ἐν ἧ ἐπὶ μακρὸν καὶ αὐτὸς διέμενε, καὶ ἔνθα ὁ πρόταπλος αὐτοῦ, ὁ ἰδρυτὴς τῆς Δημητριάδος, εἶχε ταφῆ.

Εἰκὼν 120. Σφραγὶς κεραιῶδος τοῦ πρώτου εἴδους τῆς πρώτης ὁμάδος.

Ἄλλὰ μέγα ἐπιχείρημα κατὰ τε τοιαύτης τινὸς γνώμης καὶ ἐτέρων, ὅτι δηλαδὴ κατὰ τὰς κεραιὰς πρὸς πόλεμον ἐναντίον τῶν Ῥωμαίων παρασκευὰς τοῦ τε Φιλίππου ἀπὸ τοῦ ἔτους 191 καὶ μάλιστα ἀπὸ τοῦ 185 π. Χρ.³⁾ καὶ τοῦ Περσέως ἀπὸ τοῦ 179 — 172 π. Χρ.⁴⁾ ἐτελέσθη τοιοῦτον ἔργον, παρέχουσι αὐτὰ αἱ ἐπιγραφῆσεις· διότι ἐν τοῖς διακένους τῶν πύργων τούτων καὶ ἐν τοῖς τοίχοις τῶν ἐξωτερικῶν ἐπεδύσεων εὐρέθησαν ἐκτισμένοι, ἢ ὡς γόμωσις ἐρριμμένοι, λίθοι αὐτοῦ τοῦ τείχους καὶ τῶν πύργων τοῦ Δημητρίου, τινὲς μάλιστα γωνιαῖοι (εἰκὼν 117 τὸ Γ), φέροντες τὰ βαθέα καὶ ἰκανοῦ πλάτους κάθετα λαξευτὰ πλαίσια, δι' ὧν ἰδίως χαρακτηρίζονται οἱ πύργοι τοῦ ὑπὸ τοῦ βασιλέως Δημητρίου ποιηθέντος περιβόλου⁵⁾· τὸ γεγονός τοῦτο δεῖκνυε ὅτι ἢ αὐτοὶ οἱ ἐπισκευασταὶ ἐκρήμισαν τινὰς δόμους τῶν ἐσωτερικῶν προγενεστέρων πύργων, ἢ οἱ λίθοι οὗτοι εἶχον ἤδη καταπέσει καὶ παρέκειντο ἄχρηστοι· τὸ δεύτερον τοῦτο εἶναι εὐλογώτερον καὶ πιθανώτερον πρὸς παραδοχὴν καὶ πίστιν.

Ὑπόκειται ἄρα ὡς ἀνάγκη τὸ νὰ θεωρήσωμεν ὅτι πύργοι τινὲς καὶ μέρος τοῦ τείχους τοῦ περιβόλου τοῦ Δημητρίου εἶχον ἤδη καταρριφθῆ, ἐπὶ τινὰς τοῦλάχιστον δόμους, πρὸ τῆς ἐπισκευῆς καὶ τῆς ἐπισκευῆς· τοῦτο δὲ θὰ συνέβη οὐχὶ κατὰ τινα τύχην ἕνεκα τοῦ χρόνου, διότι τοιαῦτα βλάβαι καὶ μικρὰί θὰ ἦσαν καὶ ὑπὸ τῶν τειχοποιῶν, μεγίστης ἀρχῆς ἐν τῇ Δημητρίῳ πολιτείᾳ⁶⁾, ἐπιγνωρῶντο,

¹⁾ Ἡ ὑποθεσίσα ἄνω σελ. 96 ἐπίθεσις ὑπὸ τοῦ στόλου τῶν Ῥωμαίων κατὰ τῆς Δημητριάδος δὲν ἐπεξετάθη τοσοῦτον, οὐδ' ἐπέτηγεν, ὥστε νὰ βλάβῃ τὰ νεκροταφεῖα καὶ τὰ τεῖχη τῆς πόλεως ταύτης, σπουδαίως τοῦλάχιστον.

²⁾ Βλ. *Θεσσαλικὰ Μνημ.* I ἀριθ. 10, μάλιστα τὴν σελ. 130.

³⁾ Ἀπὸ τῆς ἐπιγραφῆς τινὴς πρὸς τὸ ζήτημα δύναται τις νὰ εἰκάσῃ ἐκ τῶν παρὰ *Διβ.* 39 23 12· ἀλλ', ἂν ἐτελεῖτο τότε ἐπισκευῆς καὶ ἐπισκευῆ τῶν τειχῶν, θὰ ἐλέγετο τοῦτο διαρρηθῆναι, μάλιστα ὑπὸ τῶν Θεσσαλῶν ἐν τῷ συνεδρίῳ τῶν Τεμπῶν τοῦ ἔτους 185 π. Χρ.

⁴⁾ *Διβ.* 42 6· ἐν τῇ περιλήψει τοῦ ὑπομνήματος τοῦ Εὐμένους ὑπάρχει quod de apparatibus belli omnia inquirens (ἐνν. ὁ Περσέως), οὐδὲν ὅμως λέγεται ὄρισμένως περὶ τῆς Δημητριάδος.

⁵⁾ Βλ. κάτω τὰ ἐν τέλει τοῦδε τοῦ κεφαλαίου ἐκτιθέμενα ἐν σελ. 122 καὶ εἰκ. 150.

⁶⁾ Οὗτοι ἀναφέρονται ἐπὶ ψηφισμάτων τῶν Δημητρίῳ τῶν περὶ τὸ 200-168 π. Χρ. χρόνων· IG IX² 1108 (ἐν τῷ ὄφ' ἡμῶν εὐρεθέντι κάτω ἡμίσει) καὶ 1109· τοῦναντίον ἐν τῷ ψηφίσματι IG V² 367, ὅπερ ἀνήκει τινὶ τῶν ἐτῶν μεταξὺ 160-150 π. Χρ., δὲν ἀναγράφονται, καίτοι τὸ αὐτὸ πρᾶγμα ἀναφέρεται, ὃ ἐτέλουν οἱ τειχοποιοὶ· διότι, κρημισθέντων τῶν τειχῶν τῷ 168 π. Χρ., ὡς διατεινόμεθα διὰ τῶν κάτω περαιτέρω ἐκτιθέμενων, ἐξέλιπον βεβαίως καὶ οἱ τειχοποιοὶ, μηδένα σπουδαῖον λόγον ἔχοντες ἔκτοτε, ἐφ' ὅσον διετηρεῖτο ἡ Ῥωμαϊκὴ κοσμοκρατορία.

ἀλλὰ μάλιστα ἐκ πολιορκίας καὶ ἐχθρικῶν ἐφόδων πρὸς ἐκπόρθησιν τῆς πόλεως· τὸ νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι οὗτοι ἔκειντο παρερριμμένοι ἐκ τῆς συστηματικῆς κρημισσεως τῶν τειχῶν τῆς Δημητριάδος, τῆς γενομένης ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου, καὶ ὅτι ἄρα ἐλήφθησαν ὑπὸ τῶν κτιστῶν τῆς μετὰ τὸ ἔτος 168 π. Χρ. γενομένης δηθεν ἐπισκευῆς, δὲν εἶναι εὐλόγον πρὸς παραδοχὴν· διότι δὲν ὑπάρχει ἐν τῇ πόλει ταύτῃ γενικὴ τις ἐπισκευὴ καὶ ἐπαύξεισις, ἀλλ' ἐιδικὴ τῶν καταπεποιημένων ἢ ἐπισφαλῶν πύργων, καὶ τούτων οὐχὶ πλείονων τῶν δώδεκα ἴσως, ἐκ τῶν ὑπερεκατὸν τῆς πόλεως⁷⁾, καὶ μέρους ἐνιαχοῦ τῶν τειχῶν πρὸς τοῦτοις οὔτε οἱ Ῥωμαῖοι θὰ ἐπέτρεπον ἀνοικοδόμησιν τῶν τειχῶν ὀλίγον μετὰ τὸ 168 π. Χρ., οὔτε ἄλλον τινὰ λόγον θὰ εἶχεν αὐτῆ⁸⁾.

Ὑποθέτομεν λοιπὸν εὐλόγως ὅτι ἡ τοιαύτη ἐπισκευὴ ἐτελέσθη πρὸ μὲν τοῦ 168 π. Χρ., μετὰ σημαντικὴν δὲ τινα πολιορκίαν τῆς Δημητριάδος, καθ' ἣν κατεπονήθη ἰσχυρῶς ὁ περιβόλος μετὰ τῶν πύργων· σπουδαία ὅμως πολιορκία τῆς πόλεως ταύτης οὐδεμία, πλην τῆς ἐν ἔτει 169 π. Χρ. γενομένης, εἶναι παραδεδομένη. Οὕτως ἐπέρχεται καὶ διὰ τῶν συμπερασμάτων τούτων ἐπιβεβαίωσις τῆς παραδοχῆς τῆς ὑπὸ τοῦ Περσέως ἐπισκευῆς καὶ ἐπισκευῆς τινῶν πύργων καὶ ἐν μέρει τῶν τειχῶν τῆς Δημητριάδος.

Ὑπὲρ τῆς γνώμης ταύτης συνηγοροῦσιν ἐπίσης αἱ ἐν τοῖς ἀνασκαφεῖσι πύργοις, μάλιστα ἐν τῷ πρώτῳ, εὐρεθεῖσαι ἐν τοῖς διακένους πολυάριθμοι λίθιναι σφαιραὶ πετροβόλων μηχανῶν (εἰκὼν 118· 119)· αὐταὶ ἔχουσιν ἐξεργασθῆ διὰ τῆς σφύρας, τινὲς δὲ καὶ διὰ τοῦ λιθογλυφικοῦ κτενός· ἡ διάμετρος αὐτῶν ποικίλλει ἀπὸ 0·14-0·38⁹⁾. Δέκα καὶ ὀκτώ, ὧν ἕξ ἀκέρατοι, φέρουσιν ἐπιγεγραμμένα διὰ βαθείας χαραξέως καὶ εὐδιακρίτως τὰ ἐξῆς σύμβολα: δύο σφαιραὶ τὸ Τ, μία τὸ ΤΤ· δύο τὸ Λ, τέσσαρες τὸ ΛΕ, ἀλλ' ἢ τετάρτη λοξῶς >Ε· δύο τὸ ΛΛΕ, ἢ ἐτέρα ἀπλῶς ΛΛΕ, ἐκ σφάλματος ἴσως τοῦ χαρακτοῦ· μία τὸ Ν, μία κατὰ μὲν τὸ ἐν μέρος ΡΛΛ, κατὰ δὲ τὸ ἀντίθετον αὐτοῦ Ρ· αἱ λοιπαὶ πέντε φέρουσιν ὅμοια, ἀλλ' ἐλλιπῆ γράμματα· ἄλλαι ἐβδομήκοντα, ὧν τὸ τρίτον ἀκέρατοι, οὐδὲν σύμβολον φέρουσι.

Φαίνεται δὲ πιθανώτατον ὅτι αἱ σφαιραὶ αὐταὶ ὑπῆρξαν, κατὰ μέγιστον μέρος τοῦλάχιστον, ἐχθρικά, ὄφθησαι ἐν πολιορκίᾳ τῆς πόλεως, τῇ ὑπὸ τοῦ Μαρκίου βεβαίως καὶ τοῦ Εὐμένους γενομένη τῷ 169 π. Χρ· διότι, ἂν ἀνήκον τοῖς πολιορκουμένοις, δὲν θὰ ἐνετειχίζοντο λόγῳ ἐιδικῆς περαιτέρω χρήσεως· ὡς οὐσαὶ ἄρα ὑλικὸν ἄχρηστον, ἐρριφθησαν ἐν τῇ γομώσει τῶν διακένων ὡς ἀπλοὶ λίθοι τοῦναντίον αἱ σχεδὸν ἐνενήκοντα ὅμοια, ἀλλ' ἄρτια σφαιραὶ, μηδὲν σύμβολον φέρουσαι, ἅς εὐρομεν ἐν μικρῷ ἐσωτερικῷ πύργῳ τῆς ἀκροπόλεως τῆς ἐπὶ τοῦ βουνοῦ «Γορίτσας» ἀρχαίας Νηλείας¹⁰⁾, εἶναι ἐμφανῶς ἢ προμήθεια τῶν ὑπερασπιστῶν τῆς πόλεως ἐκείνης, μὴ τεθεῖσα εἰς χρῆσιν, ἢ ὑπόλειμμα τοιοῦτων μείζονος πλήθους *προρομαχιῶν*, ὡς νῦν ἀποκαλοῦμεν τὰ τοιαῦτα· διὸ πᾶσαι ἦσαν ἀκέρατοι, ἐν ᾧ αἱ ἡμίσειαι σχεδὸν τῶν ἐν τοῖς ἀνασκαφεῖσι πύργοις τῆς Δημητριάδος εὐρεθειῶν ἐσώθησαν ἐλλιπεῖς, θρασυθεῖσαι κατὰ τὴν ὄψιν βεβαίως αἱ πλείστα· ὁμοίως τεθρασυμέναι ἦσαν αἱ ἔξω τῶν τειχῶν τῆς Νοτίας πλευρῆς ἀνὰ τὰ νεκροταφεῖα ἐν διαπορᾷ εὐρεθειῶν δέκα τοιαῦται σφαιραὶ. Τοῦναντίον ὅμως ἡ γνώμη, ἣν ἐξέφρασα ἐν ἔτει 1912¹¹⁾,

⁷⁾ Βλ. ἄνω σελ. 13.

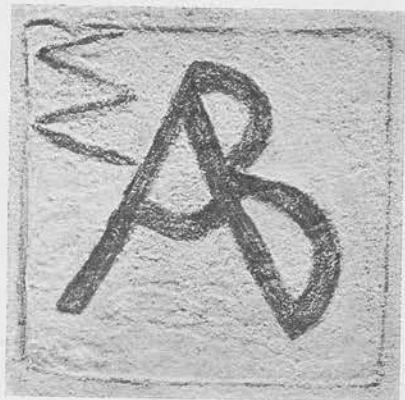
⁸⁾ Ἐτέρα ἐπιχειρήματα κατὰ τοιαύτης τινὸς γνώμης παρέχουσι καὶ κάτω περὶ τὰ τέλη τοῦ κεφαλαίου τοῦτου ἐν σελ. 122-123.

⁹⁾ Βλ. *Πρακτικὰ* 1907 σελ. 172· πάσας ταύτας ἐμάθομεν ὅτι ὀλίγον μετὰ τὴν ἀνασκαφὴν καὶ κατὰ τὴν ἀπουσίαν ἡμῶν κατέρριψαν οἱ ἐπιτροποὶ τῆς παρακειμένης ἐκκλησίας ἐν αὐτῷ τῷ ἀνασκαφέντι πύργῳ, ὧν καὶ κατέχουσιν ὄλον πρὸς ἐξίσωσιν τοῦ ἔδαφους.

και ύπερ ης άποκλίνει μετά μικρᾶς προσθήκης ό Α. Reinach¹⁾, κατιδών την άπιθανότητα της επί Άνδρίσκου έπαυξήσεως και έπισκευής, και καθ' ην ό βασιλεύς Άντίοχος τῷ 191 π. Χρ. έπιβύησε τους πύργους, και που τα τείχη έπεσκευάσεν, άποδεικνύεται νυν ού μόνον ούχι ισχυροτέρα της προηγούμενης, αλλά και πασῶν τῶν προϋποθεθεισῶν άσθενεστάτη διότι δι' αὐτῆς δέν έρμηνεύεται ό φόβος τοῦ κατά θάλασσαν έπικρατοῦντος έχθρου, οὔτε ή προγενεστέρα βλάβη τῶν πύργων και που τῶν τειχῶν, οὔδὲ ή τῶν έπιταφίων μνημείων και στηλῶν προτέρα κατάρρευσις· τὸ νᾶ εικάσωμεν ότι έξ ύπαρχῆς έκρήμμισε πάντα ταῦτα ό Άντίοχος, όντα τέως άβλαβῆ, αντίκειται πρός τε τοῦ βασιλέως τούτου την

οὔδὲ από ξηρᾶς έσχε φόβον τινά σπουδαίον ένταῦθα ή δ' έγκατάλειψις ύπ' αὐτοῦ της Δημητριάδος, δεικνύει ότι δέν είχε λίαν σοβαρῶς αναλάβει νά διακινδυνεύση τὰ πάντα διά πολέμου έν αὐτῇ.

Τὰ δ' επί τῶν κεραμίδων, αἰτινες εύρέθησαν έν τοῖς έπιβυημένοις πύργοις και άλλαγῶ τῆς αρχαίας πόλεως, ύπάρχοντα μονογραφήματα και σύμβολα²⁾, δύνανται και άλλως νά έρμηνευθῶσιν, οὔχι δὲ ως έπειράθην προχείρως νά έρμηνεύσω τινά τούτων έν τοῖς *Πρακτικοῖς* 1912 σελ. 185. Έχομεν δὲ ύπ' όψει ύπερ τὰς τριακοσίας τοιαύτας έσφραγισμένας κεραμίδας, πληοῦ λίαν εκλεκτοῦ και όπτησεως άρίστης, όν αἱ μὲν στρωτήρες φέρουσι την σφράγισιν και έρου-

Εἰκὼν 121. Σφραγίς κεραμίδος πύργου

Εἰκὼν 122. Τύπος σφραγίδος

Εἰκὼν 123. Σφραγίς κεραμίδος έλλησις

τοῦ δευτέρου εἴδους τῆς πρώτης ομάδος.

εύγένειαν και πρός την υπό τῶν πολιτῶν επιδειχθεῖσαν πρός αὐτὸν φιλίαν και θερμὴν ύποδοχήν, περί ης βλ. άνω σελ. 99.

Οὔδὲ συντελεῖ ύπερ της γνώμης μου εκείνης τὸ υπό τοῦ Α. Reinach ε.ά. προστεθέν, ότι οἱ μὲν Αἰτωλοί, καταλαβόντες την πόλιν τῷ 192 π. Χρ., ήρξαντο ένασχόντες αὐτήν, ό δὲ Άντίοχος έπεράτωσε τὸ έργον εκείνον· διότι ή άναγκαία πρός τοιαύτην εκτέλεσιν έπαυξήσεως και έπισκευῆς προϋπόθεσις, ό έστιν ή βλάβη τῶν έπιταφίων μνημείων, τῶν πύργων και τοῦ τείχους, δέν ύπάρχει οὔδ' ένταῦθα· οἱ Αἰτωλοί αὐτοὶ κατέλαβον άκόπως την Δημητριάδα και είχαν έν αὐτῇ ζόμμα ισχυρόν, οὔ θά άπεξενούντο, άν άπετόλμων νά εκτελέσωσι τοιαύτην σύλησιν τῶν νεκροταφείων πρός λήψιν υλικῶν κτίσεως συγκεντρικῶν πύργων οὔδεμιά δ' έπείγουσα άνάγκη τότε ύπῆρχε πρός τοιοῦτον έργον· οὔτε ό Άντίοχος διέτροχέ τινα κίνδυνον από θάλασσης, προχωρήσας δὲ εἰς τὸ έσωτερικόν της Θεσσαλίας.

θρᾶν ή πορφυρᾶν αἰουρήν επί της κοίτης επιφανείας, αἱ δὲ καλυπτήρες τὰ αὐτὰ επί της κορυφῆς τῶν πρώτων ό αριθμὸς εἶναι σχεδόν πενταπλάσιος τοῦ τῶν δευτέρων ή μη αλημιμένη επιφάνεια τῶν πρώτων φέρει βαθύνσεις έλαφρᾶς ποικίλων σχημάτων, ως οἱ νυν κεραμίδες όνομάζουσι δαχτυλές, ήτοι άποτυπώσεις τῶν δακτύλων, δι' όν άπομάσσονται τὰ υπολείμματα τοῦ πηλοῦ, τὰ επί τῶν χειρῶν συγκολληόμενα έν τῇ πλάσει· ίσως τινὲς προέρχονται εκ τῶν ορειβάτων και μητρῶν, έφ' όν έπλάττοντο αἱ κεραμίδες αὐται.

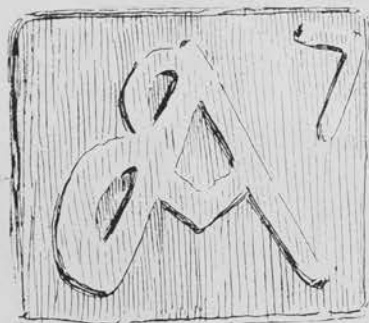
Διακρίνομεν δ' έντὴ ομάδας αὐτῶν. Η *πρώτη ομάδα* περιλαμβάνει έξ εἶδη, έχοντα κοινὸν χαρακτηριστικὸν την επιμελῆ τετράγωνον σφράγισιν και έν μέσῳ συμπλήμα δύο μεγάλων γραμμάτων ΒΑ, όν τὸ πρώτον έχει κοινήν την κάθειον κεραίαν μετά της άριστερᾶς λοξῆς τοῦ έτέρου· ότι δέον ταῦτα νά αναγνωσθῶσι ΒΑ, άποδεικνύει ή τετάρτη ομάδα. Τὸ *πρώτον εἶδος* αὐτῆς φέρει άπλῶς τὸ συμπλήμα, άνευ έτέρου διακριτικῶν συμβόλων· τούτω άνήκουσιν ένδεκα βέβαια και πέντε πιθανότατα παραδείγματα. Έτι δ' έν μοναδικόν, φέρει διά λίαν μικρᾶς σφραγίδος επί της κορυφῆς επιφανείας τὸ αὐτὸ συμπλήμα. όπερ, ληφθὲν δι' εκτόπου, άπεδόθη έν τῇ εἰκ. 120, οὔχι ως φαίνεται επί της κεραμίδος, άλλ' οἷον ύπῆρχεν επί της σφραγίδος. Τὸ *δύτερον εἶδος* φέρει πρός τῷ προειρημένῳ συμπλήματι και σύμβολον Ζ, άνω δεξιά άσθενῶς τετυπωμένον· τούτου ύπάρχουσι δέκα και έπτά αντίτυπα· και έν μὲν τρισὶν εἶναι σαφῆς τὸ σημεῖον, ως δεικνύουσιν αἱ εἰκ. 121 και 123, έξ εκτόπου ποιηθεῖσαι, έν δὲ τοῖς λοιποῖς διασφύζεται τὸ κάτω ήμισυ μόνον, ως δηλοῖ ή εἰκ. 122, ποιηθεῖσα έξ ίγνογραφίσεως τοῦ τύπου της σφραγίδος, οἷος φαίνεται επί της κεραμίδος.

Τοῦ *τρίτου εἴδους* ή σφραγίς εἶναι όλίγω μικροτέρου διαστάσεων τῶν λοιπῶν φέρει άνω δεξιά σύμβολόν τι Λ, άποδιδόμενον, καθ' όν τρόπον φαίνεται επί της κεραμίδος, διά τοῦ έν εἰκ. 124 ίγνογραφίματος· τούτου ύπάρχουσι δέκα και τέσσαρα αντίτυπα. Τὸ *τέταρτον εἶδος* φέρει κατά

¹⁾ Έν τῇ *Revue Archéol.* 1913 I σελ. 24 σημ. Γ ποβ. *Πρακτικά* 1912 σελ. 185· ή ένταῦθα εκφραζομένη υπό τοῦ Α. Reinach έτέρα εἰκασία, ότι ή έπαυξις έγένετο υπό της Ρωμαϊκῆς φρουρᾶς τῷ 197—193 π. Χρ., αντίκειται πρός τὰ εκτεθέντα άνω σελ. 97 γεγονότα καθ' α ή φρουρά αὐτῆς είχε προσωρινόν χαρακτήρα, και άπεσύθη υπό τοῦ Τίτου, δέν ήπειλήθη δὲ, οὔδὲ άντέστη κατά τινας, οὔτε είχε συμφέρον νά τεγίχη σπουδαίαν πόλιν τῶν Μακεδόνων, άποδοθησομένην αὐτοῖς· αντίκειται δὲ και πρός τὰ πράγματα ή προειρημένη εἰκασία τοῦ Α. Reinach· διότι τότε οἱ Ρωμαῖοι περί πολλοῦ έποιούντο την φιλίαν τῶν Μαγνήτων· δέν ήτο άρα δυνατόν νά χρηματίσωσι τὰ έπιτάφια μνημεία αὐτῶν τοσοῦτον άγρίως και άνευ λόγου· δέν έρμηνεύονται δὲ οἱ εἰρηθέντες έν τῇ γομῶσει τῶν διακένων λίθοι τοῦ τείχους και τῶν αρχαιοτέρων πύργων έν τοιαύτῃ περιπτώσει.

²⁾ Αἱ κεραμίδες αὐταί διατηροῦνται έν τῇ Μουσείῳ Βόλου και φέρουσι διακριτικούς αριθμοῦς, ύπ' έμοῦ χαραχθέντας, ίνα μη άποσθενούντων κατά την πλύσιν ή πλήρης εκδοσις αὐτῶν θά τελεσθῆ έν τῇ ακολουθία της δημοσιεύσεως έν τῇ *Αρχ. Έφημ.* τῶν ήμετέρων *Θεσσαλικῶν Εργασιῶν*.

τάς άνω γωνίας, έν μέρη δεξιά Α, έν δέ τη άριστερά Β, ισχυρώς τετυπωμένα, ώς δεικνύει τό έν εικ. 125 ίχνογράφημα· τούτου διεκρίνανεν είκοσιν αντίτυπα. Τό πέμπτον

Εικόνη 124. Τύπος σφραγίδος του τρίτου είδους της πρώτης ομάδος.

είδος φέρει συμπύλημα τριών γραμμιάτων, ών τά μέρη δύο είναι τά αυτά τοίς προηγουμένοις, τό δέ τρίτον, δεξιά συγκολλημένον, ύποτίθεται όν πιθανώτατα μέρη Φ, ίσως δέ

Εικόνη 125. Τύπος σφραγίδος του τεταρτου είδους της πρώτης ομάδος.

τουλάχιστον Ρ· πρὸς τούτοις φέρει ύπό τό Α μικρόν κ· τό έν εικ. 126 ίχνογράφημα άποδίδει τήν επί της κεραμίδος όψιν, ή δ' έξ έκτύπου εικόνη 127 τήν επί της σφραγίδος τῷ

Εικόνη 126. Τύπος σφραγίδος

του πέμπτου είδους της πρώτης ομάδος.

είδει τούτῳ άνήκει τό έν IG IX² 396 δημοσιευθέν αντίτυπον, ένθα όμως δέν άποδίδεται τό κ, ίσως διότι άπετριβή θά ύπήρχε δέ και έν αύτῷ διότι οὐδέν μέρη άνευ τούτου και μετά του αύτου τριγραμμάτου συμπύληματος αντίτυπον εβρέθη, έξ οὐδενός δέ των έβδομήκοντα περίπου ήμετέρων αντίτυπων έλλείπει. Του έκτου είδους ύπάρχει έν έλλιπές αντίτυπον, φέρων τό αύτό τοίς άνω μνημονευθείσι διγράμματων συμπύλημα, έτι δέ κατά μέρη τήν άνω δεξιάν γωνίαν Β, κατά δέ τήν άριστεράν Α. Σημειωτέον δέ ότι περι

τά τεσσαράκοντα έτι έλλιπή αντίτυπα άνήκουσιν είδει τινί της ομάδος ταύτης άσφαλώς.

Η δευτέρα ομάδα περιλαμβάνει δύο είδη έν άμφοτέροις άποδίδεται τό αύτό τη προηγουμένη συμπύλημα σύν τη διαφορῃ ότι τό Β είναι συγκολλημένον δεξιά του Α· άναγινώσεται άρα επί μέρη της κεραμίδος αβ, καθ' ή άποδίδουσι τά έν εικ. 128 και 129 ίχνογραφήματα, επί δέ της σφραγίδος βα. Του πρώτου είδους ύπάρχουσι δέκα και όκτώ, του δευτέρου τέσσαρα αντίτυπα. Καί ή τρίτη ομάδα περιλαμβάνει δύο είδη έν άμφοτέροις άπεδόθησαν τά αύτά δύο γραμμιατα, οὐχι όμως συγκολλημένα, άλλ' εύδιακρίτως ΑΒ. Τό πρώτον είδος της ομάδος ταύτης έχει μόνον τά γραμμιατα ταύτα, άποδιδόμενα έν εικ. 130 έξ έκτύπου, ώς δήλα δή έφαινότο επί της σφραγίδος, ήτοι βα· τούτου ύπάρχουσι πέντε παραδείγματα· έκτον φαίνεται φέρων ΑΒ, έβδομον ταύτά τε και ίσως Β υπό τό Α. Τό δεύτερον είδος, έχον δώδεκα αντίτυπα, φέρει υπό τό Α έν μικρότερον αύτου Ν' ή εικόνη 131, καιτερο έξ έκτύπου, άπέδοθεν έπίτηδες τά επί της κεραμίδος φαινόμενα, ή δέ εικ. 132, άνήκουσα ένί μόνον αντίτυπῳ μικροτέρας σφραγίδος, άποδίδει τά γραμμιατα, οία έφαινότο επί της τελευταίας ταύτης, ήτοι βα-ν.

Έν τη τεταρτη ομάδι τά δύο χαρακτηριστικά γραμμιατα φαίνονται επί της κεραμίδος εύδιακρίτως ΒΑ, ληφθείσης βεβαίως αναλόγου προνοίας έν τη σφραγίδι ταύτης διακρίνονται δέκα είδη. Τό πρώτον είδος μετά τεσσαράκον ή πέντε αντίτυπων φέρει άπλώς βα (εικόνη 133), τό δεύτερον μετά δύο αντίτυπων φέρει ταύτά τε και δεξιόθεν του Α συγκολλημένον κ, τό τρίτον έχει υπό τό Α μικρόν Β· τούτου ύπάρχει μείζων μέρη σφραγίς μετά τριών αντίτυπων, έλάσσων δέ (εικόνη 134) μετά έξ. Τό τέταρτον είδος έχει κυκλικήν σφραγίδα, φέρουσαν έν μέσῳ τό ΒΑ, ύπεράνω δέ και ύποκάτω αύτου άνά μίαν, όριζοντίως παρισταμένην, κορόνην ή ράβδον (εικόνη 135) μετά τριών αντίτυπων· ύπάρχουσι και τέσσαρα παραδείγματα αύτης, έν οίς μόνον ύποκάτω ύπάρχει όμοία κορόνη.

Τό πέμπτον είδος, κυκλικής έπίσης, άλλ' είς δύο συγκεντροικούς κύκλους έσχηματισμένης σφραγίδος, φέρει άνω μέρη τό ΒΑ, ύπ' αύτό όριζοντίως δέσημν τριών ράβδων έν

Εικόνη 127. Σφραγίς κεραμίδος

είδει κεραυνοῦ, ύπ' αύτην δέ κορόνην, ίσως υπό δεξιάν άκρας χειρός κρατουμένην, και ύπ' αύτην μικρόν Β (εικόνη 136) ταύτης ύπάρχουσι πέντε παραδείγματα, ών έν μέρη είναι έλλιπές και άμφίβολον, τρία δέ μείζονος σφραγίδος, ήτοι διαμέτρου 0·066 και άνευ δέσηςμης ή κεραυνοῦ. Τό έκτον είδος, όν μικρῶς κυκλικής σφραγίδος, φέρει τό ΒΑ και ύπ' αύτό Φ· διεσώθησαν δύο αντίτυπα αύτου. Τό έβδομον είδος, όν έπίσης μικρῶς, άλλῃ τετραγώνου σφραγίδος, φέρει τρία γραμμιατα ΒΑΦ, ύπό δέ τό Α μικρόν Β, ήτοι οὐσιαστικῶς τά αύτά

τῷ προηγουμένῳ μόνον ἐν ἀντίτυπον αὐτοῦ εὐρέθη. Τὸ ὀρθοὸν εἶδος περιλαμβάνει τέσσαρα ἀντίτυπα, ὧν οὐδὲν εὐρέθη ἐν τοῖς πύργοις, μεγάλης κυκλικῆς σφραγίδος ὄντα· τὸ πρῶτον ἀντίτυπον φέρει τὸ ΒΑ, ὑπὲρ αὐτὸ ὀριζοντίως ἐν Ρ, καὶ ὑποκάτω ὁμοίως ἐν κ (εἰκὼν 137)· τὸ δεύτερον ἀντίτυπον φέρει ὑπὸ τὸ ΒΑ δύο γράμματα ΘΕ· τὸ τρίτον καὶ τέταρτον, ὄντα

Εἰκὼν 128. Τύπος σφραγίδος τοῦ πρώτου εἴδους τῆς δευτέρας ὁμάδος.

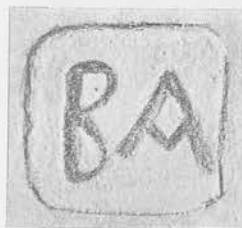
δυσδιάγνωστα, φαίνεται ὅτι φέρουσι τὸ ΒΑ, περὶ ὃ διακρίνονται τρία γράμματα, ἄνω μὲν Ι, ὑποκάτω Δ καὶ δεξιὰ Φ μὲν πιθανώτατα, τοῦλάχιστον δὲ Ρ.

Τὸ ἑνατον εἶδος, κυκλικῆς ὄν μικρᾶς σφραγίδος, φέρει ἐπίσης τὸ ΒΑ, ὑπ' αὐτὸ δὲ τὴν λέξιν ΠΑΡΙΣ, ἐμφανῶς Πάρις, ἥμισυ γαρί, διότι τὸ Ρ εἶναι ὀλίγον ἀποτειρομμένον ἀνα-

Εἰκὼν 129. Τύπος σφραγίδος τοῦ δευτέρου εἴδους τῆς δευτέρας ὁμάδος.

γινώσκονται δὲ οὕτω ταῦτα ἐπὶ τῆς νῦν φαινομένης ὄψεως τῆς κεραμίδος· τοῦτου ὑπάρχουσι τρία ἀντίτυπα, εὐρέθη δὲ τέταρτον πρό τινων ἡμερῶν ἐν τῷ ἀνακαλυφθέντι Θεσμοφορίῳ τῆς Δημητριάδος, περὶ οὗ βλ. κάτω σελ. 120. Τὸ δέκατον εἶδος, τετραγώνου ὄν σφραγίδος, φέρει τὸ ΒΑ καὶ ὑπ' αὐτὸ διὰ μικροτέρων γραμμάτων ΜΑΘΗ· τοῦτου ὑπάρ-

Εἰκὼν 130. Σφραγὶς κεραμίδος τοῦ πρώτου εἴδους τῆς τρίτης ὁμάδος.

χει μία μὲν μικρὰ σφραγὶς μετὰ ἔξ ἀντιτύπων (εἰκὼν 138), ἑτέρα δ' ἔχουσα τὸ αὐτὸ μὲν ὕψος, πλάτος δὲ 0.06 μετὰ τῶν αὐτῶν, κατὰ τι μειζόνων γραμμάτων, μετὰ ἑνδεκα ἀντιτύπων· ἔχει δὲ ἡ σφραγὶς αὕτη σχῆμα ὀρθογώνιον, ἀλλὰ πρὸς τόξον ἀποκλινουσῶν τῶν ἐκατέρωθεν πλευρῶν πάντα τὰ ἀντίτυπα τοῦ εἴδους τοῦτου εὐρέθησαν ἐν τῷ δευτέρῳ πύργῳ.

Ἡ πέμπτη ὁμὰς περιλαμβάνει ἐν εἶδος μετὰ δύο ἑλλειπῶν ἀντιτύπων κυκλικῆς σφραγίδος, ὧν τὸ μὲν διασφρίζει ΑΑ καὶ ὑπ' αὐτὰ μικρὸν Θ ἢ Ο, τὸ δὲ ἴσθη μόνον τῶν γραμμάτων τούτων. Καὶ ἡ ἕκτη ὁμὰς περιέχει ἐν εἶδος μετὰ δέκα καὶ τεσσάρων ἀντιτύπων ὀρθογώνιου πλατείας σφραγίδος, φεροῦσης δύο αὐτοτελῆ γράμματα ΒΙ καὶ περαιτέρω, ἐν συνεχείᾳ σχεδόν, συμπίλημα τριῶν γραμμάτων

Εἰκὼν 131. Τύπος σφραγίδος

Εἰκὼν 132. Σφραγὶς κεραμίδος

τοῦ δευτέρου εἴδους τῆς τρίτης ὁμάδος.

καὶ Ρ (εἰκὼν 139). Ἡ ἑβδόμη ὁμὰς περιλαμβάνει ἐν εἶδος ἐπίσης μετὰ δύο ἑλλειπῶν ἀντιτύπων, ὁμοίας τῇ προηγουμένη σφραγίδος, ἧς ὁμοῦ ἐσώθησαν μόνον τὰ δύο τελευταῖα γράμματα...ΔΙ, ὄντα τύπου ἀναθηματικῶν κατὰ δοτικήν, π. γ. [Ἀριτέμ]δι, ἢ τι τῶν πολλῶν ὁμοίων, ὧν τὸ [Σαρσί]δι δύναται νὰ σχετισθῇ πρὸς τὸν μέγιστον ἐν Δη-

Εἰκὼν 133. Τύπος σφραγίδος τοῦ πρώτου εἴδους τῆς τετάρτης ὁμάδος.

μητριάδι ναόν, περὶ οὗ βλ. ἄνω σελ. 92 καὶ σημ. 2· ἀμφότερα τὰ ἀντίτυπα εὐρέθησαν περιέργως ἐν τῷ δευτέρῳ πύργῳ, οὐχὶ δ' ἐν τῷ Σεραπείῳ, οὔτε κατ' ἄλλον τινὰ ναόν, ὡς θὰ ἀνέμενε τις.

Τῆς ὀγδόης ὁμάδος, ἧτις περιλαμβάνει ἀποτυπώματα μορφῶν καὶ πραγμάτων, διεκρίναμεν πέντε εἶδη. Τὸ πρῶτον

Εἰκὼν 134. Τύπος σφραγίδος τοῦ τρίτου εἴδους τῆς τετάρτης ὁμάδος.

εἶδος, ὄν λίαν μεγάλης κυκλικῆς σφραγίδος, ἐν ἑλλειπῶν ἀντιτύπῳ ἐκ τοῦ πρώτου πύργου σωθείσης, φέρει σχῆμα τι ὑπὸ τὰ ἀποτειρομμένα γράμματα ΒΑ, ὧν τὸ δεύτερον βέβαιον, τὸ πρῶτον πιθανώτατον τὸ σχῆμα τοῦτο ἰχνογραφῆθη καὶ ἀποδίδεται ἐν εἰκ. 140 ἀτελῶς ὡς ἰχθύς, ἢ ζῳόν τι, οἷον τὸ κατ' ἀρχὰς ἐνομήσθη· πρό τινων ὁμοῦ ἡμερῶν, ἦτοι κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1915^{ου} ἔτους, ἀνασκάπτοντες συστάδα κεραμοστεγῶν τάφων κατὰ τὸ Νότιον νεκροταφεῖον (βλ. ἄνω σελ. 57 καὶ εἰκ. 79 ὑπὲρ τὸ Δ), εὐρομεν κεραμίδα τάφου, διασφρίζουσαν πλήρη τὴν σφραγίδα καὶ ἀποδίδουσαν τὰ μνημονευθέντα γράμματα ΒΑ καὶ ὑπ' αὐτὰ μέγα τρισκέλις. Τὸ δεύτερον εἶδος, ὄν κυκλικῆς ἐπίσης, ἀλλὰ μικροτέρας σφραγίδος, φέρει ἐπὶ τοῦ κέντρου ἑκτυπον κεφαλὴν μετὰ

λαιμοῦ ἀνδρὸς ἀγενεῖου κατὰ τὸν ἀριστερὸν κρόταφον, ἰσχυρῶς ἐφθααρμένην, ἐπ' αὐτὴν δὲ χιαστί δύο διασταυρουμένας κορύναις πιθανῶς, ἢ ἴσως ξίφη, περὶ αὐτὰ δὲ πάντα στέφανον κλάδων καὶ φύλλων ἐλαίας, ὡς φαίνεται (εἰκὼν 141) ἐσώθησαν δύο ἀντίτυπα, ὧν τὸ ἐν ἑλλειπεί, καὶ τρίτον μείζονος μὲν σφραγίδος, τὰ αὐτὰ ὁμῶς φερούσης. Τὸ τρίτον

Εἰκὼν 135. Τύπος σφραγίδος τοῦ τετάρτου εἴδους τῆς τετάρτης ὁμάδος.

εἶδος, ὃν μικρῶς κυκλικῆς σφραγίδος, φέρει τροχόν, ἢ τοῦλάχιστον ῥόδακα, ἐξ ἀκτίνων (εἰκὼν 142) εὐρέθη ἐν μόνον ἀντίτυπον αὐτοῦ. Τὸ τέταρτον εἶδος, ὃν ὀρθογωνίου σφραγίδος, φέρει κόσμημά τι, πιθανῶς σταφυλῆν μετὰ μίσχου (εἰκὼν 143), περὶ ἧς βλ. τὰ ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1914 σελ. 8

Εἰκὼν 136. Τύπος σφραγίδος τοῦ πέμπτου εἴδους τῆς τετάρτης ὁμάδος.

λεχθέντα τοῦτου ἐσώθησαν τρία ἀντίτυπα, ὧν ἐν ἀμφίβολον. Τὸ δὲ πέμπτον εἶδος, ἀποτελούμενον ἐκ δύο ἑλλειπῶν ἀντιτύπων, φέρει μέρος κοσμήματος ἀβεβαίου, ἴσως τριάντης.

Τῆς ἐνάτης ὁμάδος τέλος τὰ μὲν τρία πρῶτα εἶδη, ἐξ ἐνός ἀντιτύπου ἕκαστον, εὐρέθησαν οὐχὶ ἐν τοῖς πύργοις.

Εἰκὼν 137. Τύπος σφραγίδος τοῦ ὀγδόου εἴδους τῆς τετάρτης ὁμάδος.

Τὸ πρῶτον εἶδος, ὃν ἐπιμήκους ὀρθογωνίου σφραγίδος, ἐν τοῖς τάφοις τοῦ κατὰ τὸ ἱερόν τῆς Πασικράτας τύμβου εὐρεθῆν (πρβ. ἄνω σελ. 62 καὶ 93 καὶ εἰκ. 79 τὸ Π), φέρει ἀνάθειον Ἐρμῆ..., ἀποδοιμένην ἐξ ἐκτύπου ἐν εἰκ. 144, ὡς ἐφαίνεται ἐπὶ τῆς σφραγίδος. Τὸ δεύτερον εἶδος, εὐρε-

θῆν παρὰ τὴν Βόρειον ἀγορὰν (πρβ. ἄνω σελ. 14 καὶ εἰκ. 7), φέρει Πρωσσίου καὶ ἀποδίδεται ὁμοίως ἐν εἰκ. 145. Τὸ τρίτον εἶδος, ὑπάρχον ἐν τῇ ἐν τῷ Γυμνασίῳ Βόλου ἀρχαιολογικῇ συλλογῇ, καὶ εὐρεθῆν, πρὸ τῆς ἐν Θεσσαλίᾳ ἀφίξεώς μου, κατὰ τὰ ἐρεῖπια τῆς πόλεως ἐν θέσει «Λόντια», ὡς λέγεται (βλ. ἄνω εἰκ. 105 τὸ Υ), φέρει Μενονίδου, ὁμοίως ἀποδιδόμενον ἐν εἰκ. 146. Τὸ δὲ τέταρτον εἶδος καὶ ἀντίτυπον, ἐν τῷ Δ' πύργῳ εὐρεθῆν, ἀποτελεῖ γεραμίδος τμήμα.

Εἰκὼν 138. Τύπος σφραγίδος τοῦ δεκάτου εἴδους τῆς τετάρτης ὁμάδος.

φέρον διὰ λίαν ἀσθενεῖς χαράξεις, ἐπὶ ὀπτημένου ἤδη τοῦ πηλοῦ, τὰ ἐν εἰκ. 147 γράμματα, ἐξ ὧν διακρίνονται ἀσφαλῶς μὲν δύο ὀνόματα Γλαῦκος (ἢ —ιας) Ἄμυντα (ἢ —ων), περαιτέρω δὲ ἀμφίβολα ἔχνη δύο λέξεων, ἴσως κυρίων ὀνομάτων πρόκειται δὲ πιθανώτατα μὲν περὶ ἀναγραφῆς ἐργατῶν, ἐν τῇ κρίσει τοῦ ἐπισημημένου τοῦτου

Εἰκὼν 139. Τύπος σφραγίδος τῆς ἑκτῆς ὁμάδος.

πύργου ἐργαζομένων, ὑπὸ τοῦ ἐπιστάτου τῆς ἐργασίας διὰ τινα λόγον, ὡς καὶ σήμερον συμβαίνει, ἀναγραφέντων προχειρῶς, ἦτιον δὲ πιθανῶς περὶ ἐροτικῆς ἐξομολογήσεως π. γ. Γλαῦκος Ἄμυντα [φ]ύει; κτλ.

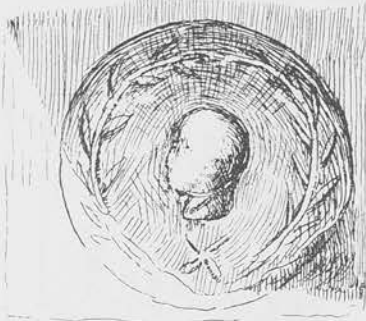
Μετὰ δὲ τῶν εἰδῶν τοῦτων λογιστέον βάρος τετραγώνων χαλκοῦν, ἐξαιρέτου ὃν διατηρήσεως, καὶ περιέργως ἄνευ

Εἰκὼν 140. Τύπος σφραγίδος τοῦ πρώτου εἴδους τῆς ὀγδῆς ὁμάδος.

κατώσεως σωθῆν, ὅπερ εὐρεθῆν ὁ Ἀλέξιος Σαμαρᾶς, φιλόμαχου ἀνὴρ ἐν Βόλῳ, κατὰ τὴν θέσιν «Λόντια», ὡς εἶπεν ἡμῖν, καὶ παρέδωκεν, ἵνα κατατεθῆ ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦτο φέρει ἐκτύπος μέγα χυτὸν συμπίλημα ἐπιμελέστατα ἀποδοιμένην, δύο γραμμάτων, ΔΗ ἐμφανῶς, ἦτοι Δη(μητροῦς),

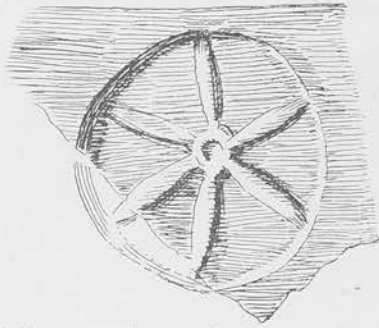
και ύπ' αυτό δι' ελαφράς χαράξεως έτερον συμπλήμα δι-
γράμματος, ίσως (Τ)Α' κατά την κάτω δεξιάν γωνίαν ύπάρ-
χει τμήμα έξαρτήσεως (εικὼν 148 ἐξ ίζονογραφήματος). Ση-
μειωτέον ότι ακριβώς τὸ αὐτὸ συμπλήμα ΔΗ φέρεται ἐπὶ
νομισμάτων τῶν Μαγνήτων και δὲν ἐξηγητεται ἐν τῷ
Catalogue of the Greek Coins in the British Museum.

Εἰκὼν 141. Τύπος σφραγίδος τοῦ δευτέρου εἴδους τῆς ὀγδόης ομάδος.

Thessaly to Aetolia σελ. 34 δέον ἐμφανῶς νὰ ἐξηγηθεῖ
Δημητριάδων ἢ Δημητριάδων) ὁμοίως, ὡς τὸ προηγούμενον
διότι πόλις κοπῆς νομισμάτων τῶν Μαγνήτων ἦτο αὕτη
(πρὸβλ. ἄνω σελ. 105 σημ. 5).

Προσθετέον δὲ τούτοις ὅτι ἐν ἔτει 1915^ο, ἀνασκάπτων
ἐν Δημητριάδι δαπάναις τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας και

Εἰκὼν 142 Τύπος σφραγίδος τοῦ τρίτου εἴδους τῆς ὀγδόης ομάδος.

τῆς Διμερικῆς Ἐπιτροπείας Βόλου, ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ μη-
νὸς Μαρτίου μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Ἰουλίου, εὑρον κατὰ
τὸ Νότιον νεκροταφεῖον και ἐπὶ τοῦ λόφου τοῦ Ἁγίου
Ἡλίου (βλ. ἄνω σελ. 83) πολυαριθμους τάφους, μάλιστα
κεραμοστεγεῖς, ὧν αἱ μεγάλα κεραμίδες φέρουσι σφραγι-
σεις τῆς πρώτης ομάδος, ἰδίᾳ τοῦ πρώτου και τετάρτου, και

Εἰκὼν 143. Τύπος σφραγίδος τοῦ τετάρτου εἴδους τῆς ὀγδόης ομάδος.

ιδιαιτάτα τοῦ πέμπτου εἴδους αὐτῆς· τοῦ τελευταίου τούτου
ἐπίσης εὑρον ἱκανὰ ἀντίτυπα και ἐν ταῖς ἐφέτος (1915)
γενομέναις ἀνασκαφαῖς ἐπὶ τινος ἐπάρματος, κειμένου κατὰ
τὴν Ἀνατολικὴν πλευρὰν τῆς πόλεως, ὀλίγον ἔσω τῶν τει-
χῶν, ἐνθα ἦκασα, ἐν τοῖς ἄνω σελ. 91, τὴν ὑπαρξίν ναοῦ
τοῦ Ποσειδῶνος, ὀρηθεῖς ἐξ εὑρεθείσης τῷ 1912 μικρᾶς
μαρμαρίνης κεφαλῆς πωγωνοφόρου θεοῦ.

Ἐβεβαίωθη ὁμοῦ νῦν ὅτι αὕτη μὲν ἀνήκει τῷ Πλοῦ-
τοι, ὁ δ' ἐν μέρει ἀνασκαφαῖς νεωστὶ ὑπ' ἐμοῦ ναὸς ὅτι
ἀνήκει τούτῳ τε και τῇ Δημητρὶ και Κόρη· διότι πολλὰ
εὑρεθέντα κατὰ τὰς ἀνασκαφὰς βάρβα ἀγαλμάτων ἐπιγε-
γραμμένα, εἶναι ἀναθήματα τοῖς τρισὶ τούτοις θεοῖς· εὑρέθη
δ' ἐκεῖ και ψήφισμα τῶν ἀστυνόμων, βεβαιῶν τὴν ὡς ἄνω
ἀπόδοσιν τοῦ ναοῦ, και ἀναφέρον Θεσομόριον, ὅπερ εἶναι
ἢ αὐτὸς ὁ εὑρεθείς ναός, ἢ ἕτερον τι μικρότερον ἱερὸν πα-
ρακείμενον, μήπω ἀνακαλυφθέν. Ἐνταῦθα εὑρέθησαν και

Εἰκὼν 144. Σφραγὶς κεραμίδος τοῦ πρώτου εἴδους τῆς ἐνάτης ομάδος.

τινες ἐπιγεγραμμένα κεραμίδες ἄλλων ομάδων και ἐξ λα-
βαὶ πηλίνων μεγάλων ἀγγείων ἀβαφῶν, ὀξέων ἀμφορέων
πιθανώτατα, ἐν οἷς μάλιστα διατηρεῖτο οἶνος και ἔλαιον,
ἐφ' ὧν φέρονται τετυπωμένα τρισίχιοι ἢ δισίχιοι ἐπιγρα-
φαί². Ἐν δὲ τοῖς μνημονευθεῖσι τάφοις εὑρον πολυαριθμὰ
ἀγαλμάτια πηλινὰ, ὧν διέκρινα τρία, φέροντα διὰ σφρα-
γίδος τὸ ὄνομα τῶν κοροπλαστῶν. Περὶ πάντων τούτων
θὰ γράψω εὐθέτως τὰ δέοντα, μετὰ πλείονον λεπτομερειῶν

Εἰκὼν 145. Σφραγὶς κεραμίδος τοῦ δευτέρου εἴδους τῆς ἐνάτης ομάδος.

και παρατιθεῖς εἰκόνας, ὁπόταν περαιωθῇ ὁ καθαρισμὸς και
ἡ συγκόλλησις τῶν εὑρημάτων.

Τούτων οὗτος ἐχόντων, οὐδεμίᾳ βεβαίῳ περὶ ὠρι-
σμένου ὀνόματος βασιλέως δύναται νὰ ὑπάρξῃ ὁ Hiller
ἐν ταῖς IG IX² ἀνέγνω μετ' ἀμφιβολιῶν τὸ συμπλήμα τοῦ
πέμπτου εἴδους τῆς πρώτης ομάδος Βα(σιλέως) Φ(ιλίππου),
ὅπερ δὲν εἶναι ἄτοπον, ἐὰν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὰ ἐν τῇ
ἱστορίᾳ τῆς Δημητριάδος ἄνω ἐκτεθέντα ἐν σελ. 101 περὶ
γενομένων ὑπ' αὐτοῦ παρασκευῶν ὄντως δὲ τὸ συχνότατα
ἀπαντῶν βα δύναται νὰ σημαίνῃ βα(σιλικόν), ὑπονοουμένου
τοῦ σῆμα, ἢ βα(σιλέως) ἢ βα(σιλική-ός), ὑπονοουμένου τοῦ
κέραμος. Ἀκριβῶς δὲ φέρονται και ἐπὶ νομισμάτων τοῦ

¹) Τοῦ ναοῦ διατηρεῖται εἰς δύο μὲν ἢ τρεῖς δόμοις καλοῦ πό-
ρου ἢ Νοτία πλευρᾶ, τῶν δὲ λοιπῶν ἴγνη· τὰ ἔσω και πέριξ αὐ-
τοῦ δὲν ἀνέσκαφα ἔτι τοίχος δὲ τις περιβάλλου μικροῦ, δι' οὗ περιο-
ρίζετο τέμενος, μνημονευόμενον ἐν τῷ ψήφισματι τῶν ἀστυνόμων,
εὑρέθη ἔξω τοῦ ναοῦ παρὰ τὴν Βόρειον πλευρὰν αὐτοῦ.

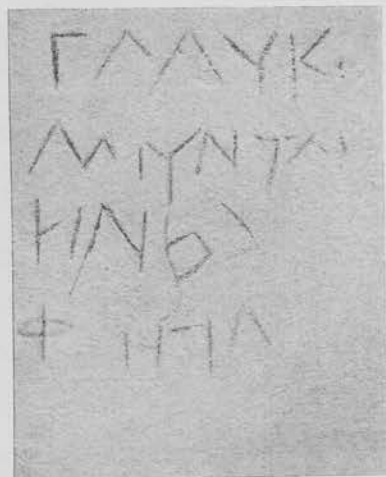
²) Τῆς δισίχου διεκρίναμεν ἐπὶ Π|αυσα νία Δα[λ]ί[σ]ου, πρὸς
ὃ παραβλήτεον τὸ ὄνομα τοῦ δευτέρου εἴδους τῆς ἐνάτης ομάδος·
Δάμιος θὰ εἶναι βεβαίως ἔθνηκόν, Ἀήλιος· τῆς τρισίχου [ἐπὶ--] τά-
[χ]ο[υ] | Ἀσιν[ο] | ο[κ]κ[έ] | ο[υ] | Κνιδί[ου] (ἢ Κνιδί[ων]), ἢ Κνί-
δι[ου], και ἕτερος μετ' ἀκροστολίου [ἐπὶ--] δάμα | Σάνθον | Κνιδί-
[ου] (ἢ Κνιδί[ου] | τ) τετάρτη φέρει Β και περὶ αὐτὸ [Κλ, ...] | [Α]-
ριστοφάνη[ς]. Ταῦτα πάντα φαίνονται ὡς ἐμβλήματα διακρίσεως ἑγγῶν
ἐμπορευμάτων, ἄλλοθεν κομιζομένων εἰς Δημητριάδα, και βεβαιουμέ-
νων ὡς πρὸς τὴν γνησιότητα διὰ τῆς ἐπωνυμίας τοῦ Μαγνητάρχου
ἢ ἱερέως, ἢ ἀρχοντός τινος σχετικοῦ, ὡς δηλοῖ τοῦλάχιστον ἡ πρό-
θεσις ἐπὶ.

βασιλέως τούτου, ἦτοι Φιλίππου τοῦ Ε', τὰ αὐτὰ γράμματα ΒΑ ἢ ΒΑ Φ ἢ ΒΑ ΦΙ, ὡς καὶ ἐπὶ ὁμοίων τοῦ βασιλέως Ἀντιγόνου τοῦ Γονατᾶ ὑπάρχει τὸ αὐτὸ ΒΑ, ἐπὶ δὲ τῶν τοῦ

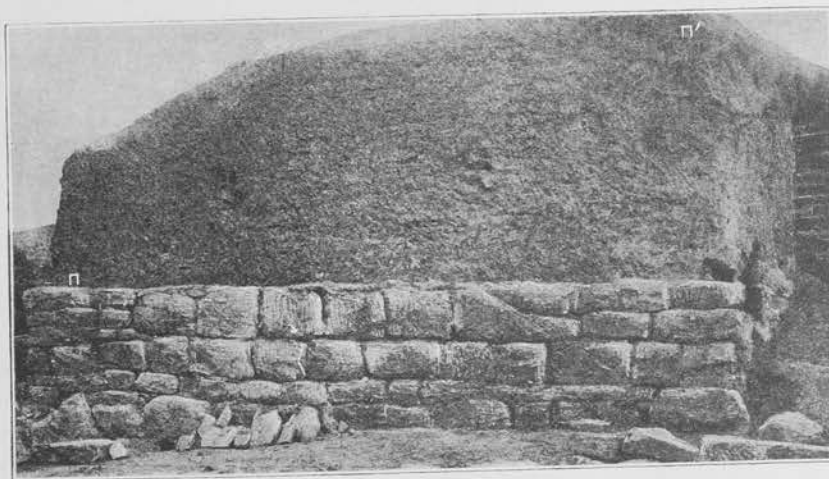
Εἰκὼν 146. Σφραγὶς κεραμίδος τοῦ τρίτου εἴδους τῆς ἐνάτης ὁμάδος.

βασιλέως Δημητρίου τοῦ Β' τὸ ΒΑ ΔΗ καὶ ἐπὶ τῶν τοῦ Περσέως τὸ ΒΑ ΠΕ· πρὸβλ. *Head, Historia Nummorum* ἐκδ. 2^α σελ. 232-235. Ἐν ἐνὶ χαλκῷ νομίσματι, ὄπερ εἶ-

Εἰκὼν 147. Χάραγμα ἐπὶ ὀπτημένης κεραμίδος τοῦ τετάρτου εἴδους τῆς ἐνάτης ὁμάδος.

δομεν ἐν τῇ μικρᾷ συλλογῇ τοῦ ἐν Λαρίῳ κ. Εὐσταθίου Ἰατροῖδου, ὑπάρχει ἔμπροσθεν μὲν κεφαλῇ, Ἀθηνᾶς ἴσως φοροῦσα κρόνος Κορίνθιον, ὀπίσθεν δὲ πρόσθιον τριήρους

Εἰκὼν 149. Δεῖγμα τοῦ πρώτου ὀρθοῦ (354 π. Χρ., ἔργον Φιλίππου τοῦ Β') τῆς ἐν Δημητριάδι τειχοδομίας, ἐκ τοῦ ἐπιτοκίου πρώτου ἀνασκαφέντος μεγάλου πύργου Π-Π-δ ἐπὶ τοῦ λιθίνου κλίθινου τοίχου.

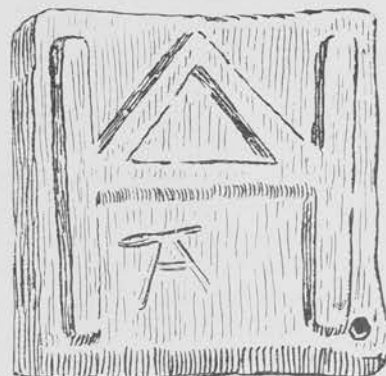
ὑπὲρ αὐτὸ ἀποδίδεται εὐδιακρίτως ΒΑ, ὑποκάτω δὲ ΑΡ ἐν συμπλήματι ὁμοιοτάτῳ τοῖς δυοῖν τελευταίοις γράμμασι τῆς εἰς. 139.

Οὕτω λοιπὸν συμπεραίνομεν ὅτι θὰ ὑπῆρχεν ἐν Δημητριάδι ἡ ἐγγύτατα αὐτῆς, ἐργαστήριον κεραμοπλαστικῆς, οἷα καὶ νῦν ὑπάρχουσιν ἐν Βόλῳ πολλά, μικρὰ τε καὶ μεγάλα, συντηρούμενον βασιλικῇ δαπάνῃ καὶ ἀσχολούμενον εἰς

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ· ΓΡΑΦΤΑΙ ΣΤΗΝΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ· ΠΑΓΑΣΩΝ.

τὴν παραγωγὴν τῶν συχνάκις ἀπαιτούμενων πολυαριθμῶν κεραμῶν διὰ τὸν στεγασμὸν μάλιστα τῶν τειχῶν καὶ τῶν πύργων, ἔτι δὲ καὶ τῶν δημοσίων οἰκοδομημάτων τῆς Δημητριάδος, καὶ πρὸς κοινὴν ἐν γένει ποικίλην χρῆσιν ὑπὸ τῶν πολιτῶν ὅτι θὰ ἦτο ὄντως σημαντικώτατον τὸ κεραμοποιεῖν τοῦτο, ἀποδεικνύει τὸ τε γενναῖον καὶ τέλειον τῆς ἐργασίας καὶ ἡ ἀφθονία τῶν κεραμῶν μετὰ τοῦ σήματος τούτου¹⁾.

Ἦτιον πιθανή, ἀλλὰ μὴ δυναμένη ὄλως νὰ ἀποκλεισθῇ, εἶναι καὶ ἡ εἰκασία ὅτι τὸ ΒΑ, ἢ ΒΑ(ε), ἴσως ἀποτελεῖ τὴν πρώτην συλλαβὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐργασιάρχου, οἷος ἦτο ὁ Πανσαῖος καὶ Μενωνίδης τῆς ἐνάτης ὁμάδος, καὶ

Εἰκὼν 148. Ἐκτύπον καὶ ἐγχάρακτον συμπλήμα ἐπὶ χαλκοῦ βάρου τῆς Δημητριάδος, φυσικοῦ μεγέθους.

ὅτι τὰ περαιτέρω γράμματα δηλοῦσι τόπους ἐξαγωγῆς παραγγελθεισῶν κεραμίδων, ἢ δημόσια τῆς πόλεως οἰκοδομήματα οὕτω π. χ. τὸ Φ καὶ Θ ἢ ΦΘ δύναται νὰ δηλοῖ Φ(εραίων), Θ(ηβαίων), Φ(θιωτῶν) Θ(ηβαίων)· ἐπίσης τὸ κ Κ(οροσίων), τὸ Ο Ὀ(ρμυνίων) ἢ Ὀ(μολιέων) κττ· ἀκριβῶς δ' εὑρομεν ἐν μὲν τῷ ἱερῷ τοῦ Κοροσίου Ἀπόλλωνος δύο ἀντίτυπα τῆς πρώτης ὁμάδος, ἑλλειπῆ μὲν, ἀλλ' ἔχοντα τὸ κύριον συμπλήμα αὐτῆς, ἐν δὲ Φθιώτσι Θήβαις ἐν τῆς αὐτῆς, ἐν δὲ Ὀμολίῳ ἐν τοῦ αὐτοῦ διγραμμάτου συμπλήματος, ἀλλ' ἐπὶ εὐτελοῦς κεραμίδος, ἔτι δὲ σφραγίσεις μετ' ἐπιγραφῆς Μένωνος, ὀνόματος σχετικοῦ τῷ τοῦ μνη-

μονευσθέντος Μενωνίδου· οὕτω δύναται νὰ ἐξηγηθῆ καὶ

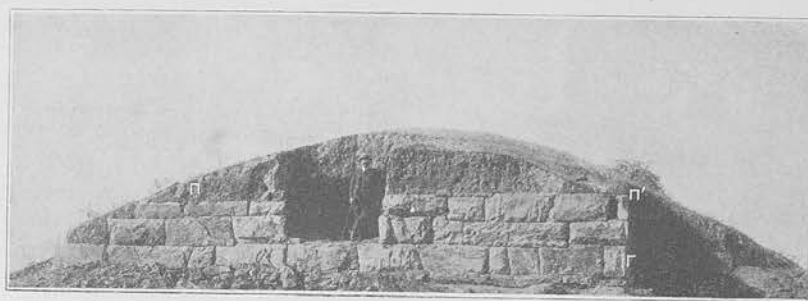
¹⁾ Πολλάκις ἐνὸς εἴδους ἀντίτυπα φέρουσι σφραγίσαν οὐχὶ διὰ μᾶς καὶ τῆς αὐτῆς, ἀλλὰ διὰ πολλῶν σφραγίδων τοῦ αὐτοῦ τύπου· πολλοὶ ἄρα κεραμῆες ταυτοχρόνως ἐποίουν ἐν μόνον εἶδος· τοῦτο δεικνύει τὴν ταχύτητα καὶ τὴν ἀφθονίαν τῆς παραγωγῆς, λόγῳ ἰδίως τῶν συχνῶν πολέμων τοῦ Φιλίππου καὶ τοῦ Περσέως.

τὸ Ν (νεοσοῦζιον) ἢ Ν(ηλίσιον), τὸ ΘΕ (θεάτρον) κτλ. ἀναλόγως¹.

Ἀλλὰ καὶ ἀμφοτέρων τῶν εἰκασιῶν ἢ κατὰ μέρος πιθανότης δὲν ἀποκλείεται κατ' αὐτὴν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν ὡς βέβαιον τὸ ὅτι ὑφίσταντο ἐν Δημητριάδι πολλὰ ἐργαστήρια κεραμοπλαστικῆς καὶ ὅτι τὸ μέγιστον τούτων, λαμβάνον χορηγίαν τινὰ παρὰ τῶν βασιλέων τῆς Μακεδονίας, μάλιστα παρὰ Φιλίππου τοῦ Ε', εἶχεν ἐπίσημον χαρακτῆρα, ἐν εἶδει τῶν νῦν λεγομένων «προμηθευτῶν τῆς Βασιλικῆς Αὐλῆς», ἐργαζόμενον μὲν κυρίως πρὸς συντήρησιν τῶν στεγασμάτων τῶν τειχῶν, πύργων καὶ δημοσίων οἰκοδομημάτων τῆς Δημητριάδος, πωλοῦν δὲ καὶ τοῖς πολίταις πρὸς ποικίλας χρήσεις, ἐξάγον δὲ ὅμοιον ὑλικὸν καὶ πρὸς ὁμοίους σκοποὺς εἰς τὰς πλησιοχώρους πόλεις καὶ κόμης, ἢ καὶ εἰς τὸ ἐσωτερικὸν τῆς Θεσσαλίας τὸ ἔμβλημα ἰδίως τοῦ δευτέρου εἶδους τῆς ὀγδόης ομάδος, ἔχον τύπον νομισματικόν, δύναται νὰ θεωρηθῆ ἄπεικονίζον βασιλεῖα τινὰ τῶν διαδόχων τοῦ κτίστου τῆς πόλεως Δημητρίου, ἴσως αὐτὸν τὸν Περσέα, ἢ τὸν πατέρα αὐτοῦ Φίλιππον, καὶ πιστοποιῶν τὴν βασιλικὴν χορηγίαν ἐπίσης τὰ ἄλλα σύμβολα τῆς τετάρτης καὶ ὀγδόης ομάδος δύναται νὰ σχετισθῶσι πρὸς τὸν ἀρχηγέτην τῆς βασιλικῆς Μακεδονικῆς οἰκογενείας Ἡρακλέα, τὸ ῥόπαλον ἰδίως, ὅπερ φέρεται καὶ ἐπὶ νομισμάτων τοῦ βα-

καίτοι πέντε ὄλα γράμματα παρεδόθησαν ταῦτα φαίνεται ὅτι προέρχονται ἐκ δύο λέξεων, ὧν τὰ μὲν Βι δηλοῦσι τὴν πρώτην συλλαβὴν τοῦ ὀνόματος τοῦ ἐργαστηριάρχου, τὰ δὲ λοιπὰ Καρ ἢ Κρα ἴσως τὸ ὄνομα τῆς πόλεως, π. γ. Κρα(νητανίων);, ἥτις θὰ εἶχε παραγγεῖλει μεγάλην τινὰ ποσότητα ἰδιαίοντος μέτρου κεραμίδων τούναντιον ἢ ἀνάγνωσις Βικαρ(ίον) φαίνεται ἀπίθανος, ὡς καὶ ἡ Βαρ(ίον) τοῦ πέμπτου εἶδους τῆς πρώτης ομάδος· διότι ἐν οὐδεμίᾳ μὲν κεραμίδι διαγιγνώσκειται τι Ῥωμαϊκὸν σύμβολον ἢ ὄνομα ἢ γράμμα ἀσφαλές, ἐπὶ πολλῶν δὲ ὀπποπλίνθων καὶ τινῶν λύχνων, ἀνηκόντων ἀσφαλῶς τῇ μετὰ τὰ μέσα τῆς Α' μ. Χρ. ἑκατονταετηρίδος περιόδῳ, εὐρέθῃ ἐπιγραφῇ ΛΟΥΚΙΟΥ, τοῦ τότε Ῥωμαίου πιθανῶς ἢ Ἰταλιώτου ἐργαστηριάρχου.

Ἀλλὰ τὸ μέγιστον καὶ ἀναμφισβήτητον συμπέρασμα περὶ τοῦ ὅτι ἡ ἐπισκευὴ καὶ ἐπαύξησις τῶν τειχῶν καὶ τῶν πύργων τῆς Δημητριάδος εἶναι ἔργον, μὴ δυνάμενον χρονολογικῶς νὰ ὑπερβῇ τὰ ὄρια γενικῶς εἰπεῖν τῆς μετὰ 200—168 π. Χρ. περιόδου, προκύπτει ἐξ αὐτῆς τῆς τειχοδομίας τῶν ἐπαυξηθέντων πύργων, οἵτινες εἶναι ἔργον Ἑλληνικὸν τῶν τεθέντων χρόνων, ποιηθὲν ὑπὸ ἐντοπιῶν κτιστῶν, ἐργαζομένων κατὰ τὸ σύστημα καὶ τὰς ἀναμνήσεις τῶν ἑαυτῶν προγόνων, οἵτινες ἔκτισαν αὐτὰ τὰ τεῖχη, τοὺς πύργους καὶ τὰς ἀκροπόλεις τῆς Δημητριάδος. Τοῦτο κατανοεῖ τις διὰ

Εἰκὼν 150. Λεῖμμα τοῦ δευτέρου ὀρθμοῦ (294 π. Χρ., ἔργον Δημητρίου τοῦ Πολιορκητοῦ) τῆς ἐν Δημητριάδι τειχοδομίας, ἐκ τοῦ ἐσωτερικοῦ δευτέρου ἀνασκαφέντος μεγάλου πύργου. Π—Π'—ὁ ἐπὶ τοῦ λίθινου πλίνθινος τοῖχος· Ρ—κάθετος, βαθεῖα, λαξευτὴ γωνίασις.

σκέως Φιλίππου τοῦ Ε' (βλ. Head² σελ. 233, ἐνθα ὁμοῦ δὲν ἐρμηνεύεται ὡς ῥόπαλον) αὐτόχρομη δ' ἔμβλημα τοῦ Φιλίππου τούτου, οἷον ὑπάρχει ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτοῦ δηλοῖ τὸ ἑβδομὸν εἶδος τῆς τετάρτης ομάδος, ἥτοι βα(σιλέως) Φ(ιλίππου), τοῦ ὑποκειμένου Θ δυνάμενον νὰ ἐρμηνευθῆ πως ὡς ἀρχαϊκὸν γράμματος ὀνόματος οἰκοδομημάτων τινος ἢ ὁμοίου κτίσματος.

Ἀσχερῶς ὁμοῦ δύναται νὰ κατανοηθῆ τὸ **μαθη** τοῦ δεκάτου εἶδους τῆς τετάρτης ομάδος· πιθανὴν ἐρμηνείαν θεωροῦμεν τὸ ὅτι ἠπῆρχέ τι «παράρτημα» ἢ «ὑποκατάστημα», ὡς νῦν λέγομεν, τοῦ μεγάλου βασιλικοῦ ἐργαστηρίου, οἵτινες τὰ παραγόμενα διεκρίνοντο διὰ τῆς προσθήκης **μαθη(ῶν)**, ἥτοι ὡς προσελθόντα οὐχὶ ἐκ τοῦ κυριώδους καὶ τρόπον τινὰ κεντρικοῦ ἐργαστηρίου ΒΑ. Τὸ δὲ Πάρις τοῦ ἐνάτου εἶδους τῆς τετάρτης ομάδος σημαίνει ἴσως ἰδιαίοντα τύπον κεραμίδος, ἧ ἐδόθη πρὸς διάκρισιν τὸ ὄνομα τοῦ Πάριδος, καθ' ἃ σήμερον γίνεται μεγίστη κατάχρησις ὀνομάτων θεῶν, ἡρώων, μεγάλων ἀνδρῶν, ζωῶν, πόλεων, ἀπλῶν ὀνομάτων ἀνθρώπων, ζῴων, φυτῶν κτλ., πρὸς διάκρισιν ἐκάστου εἶδους, ἢ ἐκάστης ομάδος ποιότητος τῆς παραγωγῆς ἐνὸς ἐργαστηρίου καθ' ἕναστον δυνατὸν ὁμοῦ νὰ δηλοῖ τὸ κύριον τοῦτο ὄνομα φροῦδαρχον ἢ τινὰ ἀρχοντα τῆς Δημητριάδος.

Ἐπίσης δυσχερῆς εἶναι ἡ ἐρμηνεία τῆς ἔκτης ομάδος,

¹) Σημειωτέον ὅτι ἡ φέρουσα τὸ ΘΕ τοῦτο κεραμὶς εὐρέθῃ οὐχὶ ἐν πύργῳ, ἀλλ' ἐν ἐρείπιοις τῆς Δημητριάδος.

τῆς ἐπισταμένης ἐξετάσεως τῶν τριῶν κυριώδων ὀρθμῶν τῆς τειχοδομίας², οἵτινες ἀπαντῶσιν εὐδιακρίτως καὶ ἐν μεγάλῃ ἢ τινὶ ἀξιολόγῳ ἐκτάσει ἀνά τὴν πόλιν ταύτην, καὶ περὶ ὧν εἰπομέν τινα γενικώτερον ἐν τοῖς ἄνω σελ. 85.

Καὶ ἀρχαιότατος μὲν τῶν τριῶν εἶναι ἀναμφιβόλως ὁ τοῦ ἐσωτερικοῦ πρώτου ἀνασκαφέντος πύργου, ὃν παρατήμεν καὶ ἐνθάδε ἰδίᾳ πρὸς τοῦτο ἐν εἰκ. 149, καὶ ὃν βλέπει τις πολλάκις ἄνω ἐν εἰκ. 9· 11· 12· 14· 15· 16· 17· 19· 20· 59· 65· 66· 67· 68· 69· 73. Τὸ κύριον χαρακτηριστικὸν αὐτοῦ εἶναι ὅτι κατὰ τὰς γωνίας οὐδεμίαν φέρει λάξευσιν³ ὡς πρὸς δὲ τὴν ἐκλογὴν τῶν λίθων κατὰ μέγεθος καὶ σχῆμα, ὡς πρὸς τὴν κτίσιν αὐτῶν ἐν τινὶ ἐπιμελέστερον ἐπιδιωκομένη ἰσοδομικότητι, καὶ ὡς πρὸς τὴν μὴ σφρηγασίαν τοῦ προσώπου τῶν λίθων, δύναται νὰ παραβληθῆ στενῶς πρὸς τὸν ὀρθμὸν τῆς τειχοδομίας τῶν παρακειμένων Φεραϊκῶν Παγασῶν καὶ τῶν Ἀμφρανῶν, ὡς προκύπτει ἐκ τῶν εἰκ. 83· 84· 85· 86· 87, δι' ὧν ἡ συγγένεια καταφαίνεται διὸ εὐλόγως ἀπεδώκαμεν αὐτὸν τοῖς περὶ τὰ μέσα τῆς Δ' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος χρόνοις, εἰκάσαντες ὅτι εἶναι ἔργον τοῦ βασιλέως Φιλίππου τοῦ Β', ἐν τοῖς ἄνω σελ. 81.

Δεύτερος δὲ ὀρθμὸς εἶναι ὁ ἐπιρρατῶν καθ' ἅπασαν τὴν πόλιν τῆς Δημητριάδος, καὶ ἐνδεικνύον τὸν τρόπον τῆς

²) Ὁ ὀρθμὸς τῶν τειχῶν τῶν Φεραϊκῶν Παγασῶν δὲν ἐλλογεῖται ἐνταῦθα, διότι μόλις διετηρήθη ἐνιαχοῦ τῆς Νοτίας πλευρᾶς τοῦ περιβόλου τῆς Δημητριάδος, ὁπόθεν διήλθον τὸ πρῶτον τὰ τεῖχη τῶν Παγασῶν, ἐφ' ὧν πον ἐπέβησαν τὰ τοῦ Δημητρίου.

τειχοδομίας ἐν τῇ κτίσει ἀπάντων τῶν ἐκτεταμένων περιβόλων καὶ πλείστον μεγάλων οἰκοδομημάτων αὐτῆς ὑπὸ τοῦ βασιλέως Δημητρίου· ἢ διὰ τῆς εἰκ. 150 ἐμφαινόμενη διαφορὰ πρὸς τὸν πρότερον εἶναι μεγάλη. Καὶ κύριον μὲν χαρα-

ξοειδῶν, παραλληλεπιπέδων καὶ πολυγώνων ἐνίοτε, εἶτι δὲ ἢ ποιά τις διὰ τῆς σφύρας λάξευσις τοῦ προσώπου αὐτῶν!

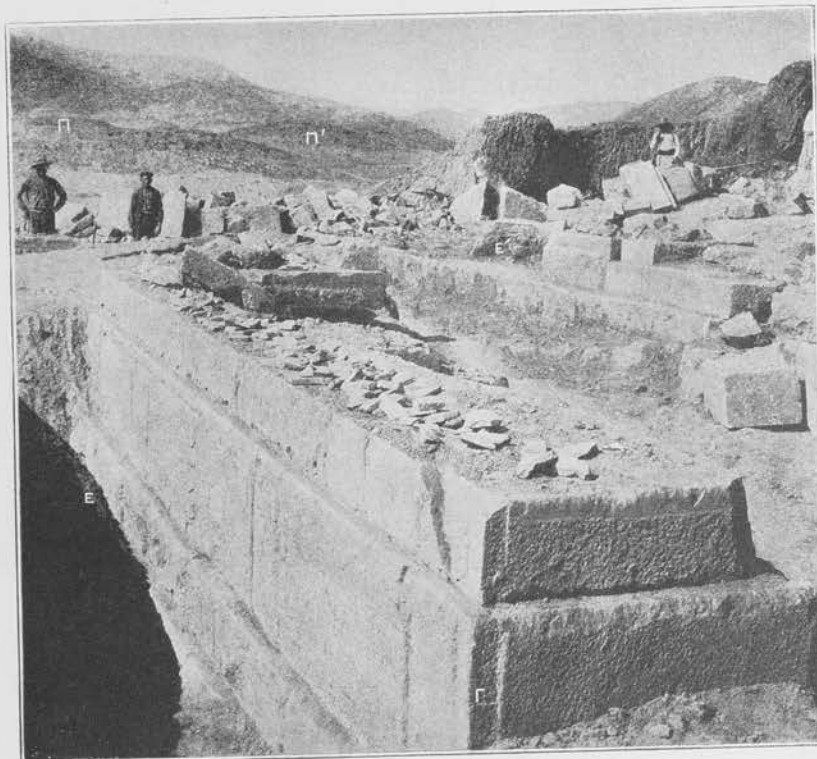
Ὁ δ' ἐν τῇ τειχοδομίᾳ τῶν ἐπιρρημένων πύργων τρίτος ὄρθμος εἶναι ἐμφανῶς λίαν συγγενὴς τῷ δευτέρῳ κοινὸν

Εἰκὼν 151. Δεῖγμα τοῦ τρίτου ὄρθμου (169 π. Χρ., ἔργον τοῦ Περσέως) τῆς ἐν Δημητριάδι τειχοδομίας, ἐκ τῆς Νοτιοδυτικῆς γωνίας τοῦ ἐξωτερικοῦ πρώτου ἀνασσαφέντος μεγάλου πύργου. Ε—ὁ ἐξωτερικὸς πύργος· ε—ὁ ἐσωτερικὸς· Γ—κάθετος, βάθεια, λαξευτὴ γωνίωσις· Α—Α'—Α"—ὁ μέγας κλειστὸς πολεμικὸς λιμὴν τῆς Δημητριάδος· Σ—τὸ στόμιον αὐτοῦ.

κτηριστικὸν αὐτῆς εἶναι ἢ κατὰ τὰς γωνίας τῶν πύργων κάθετος λαξευτὴ βάθυνσις πρὸς ἐπιτυχίαν ὀρθμικῆς γωνιώ-

χαρακτηριστικὸν ἐπιδεικνύσει ἢ καὶ ἐν αὐτῷ κάθετος λαξευτὴ βάθυνσις τῶν γωνιῶν, βαθυτέρα ὅμως καὶ βραχυτέρα ἐκεῖνης

Εἰκὼν 152. Δεῖγμα τοῦ τρίτου ὄρθμου (169 π. Χρ., ἔργον τοῦ Περσέως) τῆς ἐν Δημητριάδι τειχοδομίας, ἐκ τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ ἐξωτερικοῦ πρώτου ἀνασσαφέντος μεγάλου πύργου. Ε—Ε'—ὁ ἐξωτερικὸς πύργος· Γ—κάθετος, βάθεια, λαξευτὴ γωνίωσις· Π—Π'—ἡ θέσις τῶν Φεραϊκῶν Παγασῶν.

σεως τῶν λίθων τούτων ἐκάστων, ἐμφανῆς καὶ ἄνω ἐν εἰκ. 22· 23· 26· 27· 28· 29· 33· 99, οὐχ' ἦντο δὲ σπουδαῖον τὸ κατὰ τὴν ἐκλογὴν λίαν μειζόνων καὶ ἐπιμηχεστέρων λίθων, οὐχὶ πάντοτε τετραγώνων καὶ ὀρθογωνίων, ἀλλὰ καὶ τραπε-

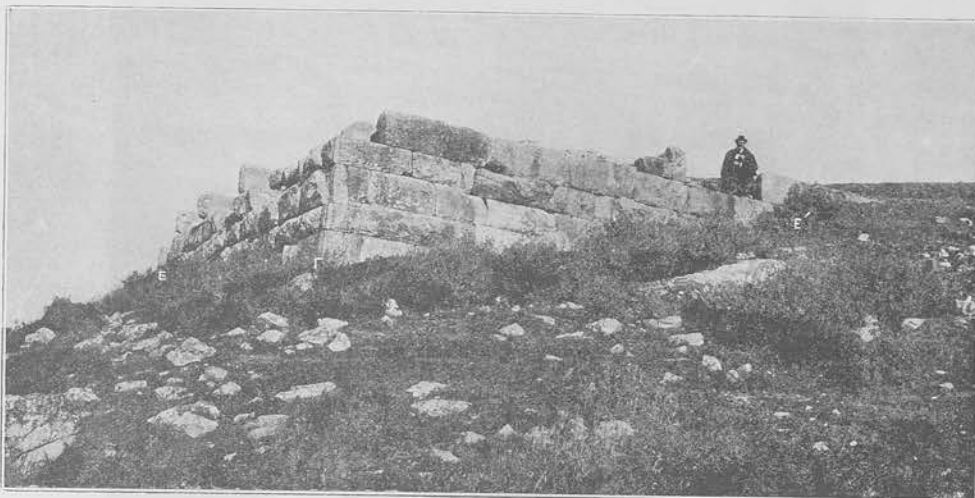
ὡς ἐνδείκνυται ἐκ τῆ τῶν εἰκ. 151· 152· 153· 154 διὰ τοῦ

1) Περὶ τῆς κτίσεως τοῦ πάχους αὐτῶν καὶ τῆς ἐν τῇ ἐκτελέσει σπουδῆς, ἀλλὰ καὶ οὗτο μετ' ἐπιμελείας, βλ. τὰ προσημμένα ἐν σ. 12-13 καὶ 84.

σημείου Γ καὶ ἐκ τῶν ἐν τοῖς ἄνω τεθεισῶν εἰκ. 13· 14· 16· 17· 18· 31· 59· 60· 61· 62· 69· 70. Ἡ συγγένεια αὕτη εἶναι μᾶλλον καταφανής ἐν τῇ διὰ λατομηθέντων κοινῶν λίθων ἐπαυξήσει τῶν ὑπὲρ τὴν Φεραϊκὴν πύλην καὶ κατὰ τὴν ἄνω ἀκρόπολιν πύργων, οὓς ἀποδίδουσιν αἱ εἰκ. 44· 117· 153· 154· οἱ δύο μάλιστα τελευταῖοι οὗτοι εἰκονιζόμενοι, οὐδεμίαν σχεδὸν διαφορὰν παρουσιάζουσιν ἐν τῇ τειχοδομίᾳ πρὸς τὴν τῶν πύργων τοῦ Δημητρίου οὕτως, ὥστε, εἰ μὴ

τὴν ἱστορίαν τῆς Δημητριάδος προσετιθέντα ἄνω ἐν σελ. 101-102.

Πάντως ὁμως οἱ χρόνοι ἀμφοτέρων τῶν ἐπενδύσεων κεῖνται, λόγῳ τῆς μεγάλης συγγενείας τοῦ ὄυθμοῦ αὐτῶν πρὸς τὴν τειχοδομίαν τοῦ Δημητρίου, ἐντὸς τοῦ προτεθέντος χρονικοῦ ὁρίου τῶν ἐτῶν 191-169 π. Χρ. ἡ δ' ἐργασία ἐτελέσθη διὰ κτιστῶν, εἰθισμένων ἐν τῇ τεχνικῇ μεθόδῳ τῶν ἰδρυσάντων τὴν Δημητριάδα, ἐκ παραδόσεως πατριῆς

Εἰκὼν 153. Δεῖγμα τοῦ τρίτου ὄυθμοῦ (175 ἢ 169 π. Χρ., ἔργον τοῦ Περσέως) τῆς ἐν Δημητριάδι τειχοδομίας, ἐκ τινος ὑπὲρ τὴν Φεραϊκὴν πύλην ἐπιτηρημένου πύργου. Ε-Ε'—ἡ ἐξωτερικὴ ἐπένδυσις τοῦ πύργου τοῦ Δημητρίου, μὴ διακρινομένη· Γ—κάθετος, βαθεῖα, λαξευτὴ γωνίωσις.

ἦτο καταφανής ἢ δι' ἐπενδύσεως ἐπαυξήσεις τῶν πύργων τοῦ βασιλέως τούτου, καὶ ἡ ἐν αὐτῇ χρήσις παλαιότερον ἐργασμένων λίθων τινῶν, θὰ ἀπέδιδε τις καὶ τούτους τῷ Δημητρίῳ.

Τοῦναντίον δ' ἐν τοῖς λοιποῖς ἐπαυξηθεῖσι πύργοις, ἐνθα ἐγένετο γενικῇ χρήσις λίθων, ἤδη πρότερον ποικίλως καὶ

τρόπον τινά, καὶ ἡ δαπάνη καὶ ἐπιβλεψίς ἐγένετο ὑπὸ τῶν διαδόχων τοῦ πρώτου ἰδρυτοῦ, δηλαδὴ ὑπὸ μὲν Φιλίππου τοῦ Ε' ἵσως πύργων τινῶν ὀρεινῶν, ἐν οἷς δὲν ἐνετειχίσθησαν μνημεῖα, ἄλλως τε καὶ μὴ ὑπάρχοντα κατὰ τὰ σημεῖα ἐκεῖνα τῆς πόλεως, ὑπὸ δὲ τοῦ Περσέως βεβαίως τῶν πεδινῶν καὶ ἀνασκαφέντων ἤδη, ἐν οἷς πολυάριθμα τοιαῦτα

Εἰκὼν 154. Δεῖγμα τοῦ τρίτου ὄυθμοῦ τῆς ἐν Δημητριάδι τειχοδομίας, ἐξ ἑτέρου ὑπὲρ τὴν Φεραϊκὴν πύλην πύργου (τοῦ 200 ἢ 191 ἢ 185 ἢ 169 π. Χρ., ἔργον Φιλίππου τοῦ Ε' ἢ τοῦ Περσέως). Ε-Ε'—ἐπένδυσις ἐξωτερικῇ· Γ—κάθετος, βαθεῖα, λαξευτὴ γωνίωσις.

ἐπιμελῶς ἐργασμένων, ὡς ἐξ ἐπιταφίων μάλιστα κορητιδωμάτων καὶ μνημείων ἐν γένει προσεχομένων, παρατηρεῖται ἡ αὕτη μὲν ἐργασία καὶ ἡ λαξευτὴ γωνίωσις, γενικωτέρα δὲ τις μικρὰ διαφορὰ, βεβαίως ἔνεκα τῆς χρήσεως τοιοῦτων λίθων· ἠδύνατό τις μάλιστα νὰ ὑποπτεύσῃ, μήπως οἱ ὄρεινοὶ ἐκεῖνοι πύργοι ἐπενεδύθησαν εἰς χρόνους ὀλίγον προγενεστέρους ἐκείνων, καθ' οὓς ἐποιήθησαν αἱ ἐπαυξήσεις τῶν μεγάλων ἀνασκαφέντων πέντε πεδινῶν πύργων καὶ τῶν παρ' αὐτοὺς μικροτέρων τοιαύτης διττῆς ἐπισκευῆς τὴν παραδοχὴν, καίπερ ἀμφιβόλου, δὲν ἀποκρούουσι τὰ κατὰ

μνημεῖα ἐνετειχίσθησαν, ὄντα παρερριμμένα ἐκ τῆς πολιορκίας μάλιστα τοῦ ἔτους 169 π. Χρ.

Οὕτως ἄρα θεωροῦμεν βέβαιον τὸ ὅτι ὁ ἐντειχισμὸς τῶν στηλῶν ἐγένετο τῷ 169-168 π. Χρ., δαπάναις μὲν καὶ διαταγῇ τοῦ βασιλέως Περσέως, ὑπὸ τὴν ἐπιβλεψίν δὲ φυσικῶν τῷ λόγῳ τοῦ γνωστοῦ τῶν τοιοῦτων ἀμυντικῶν ἀναγκῶν τῆς πόλεως φρουράρχου τῆς Δημητριάδος Ἀντιμάχου¹⁾.

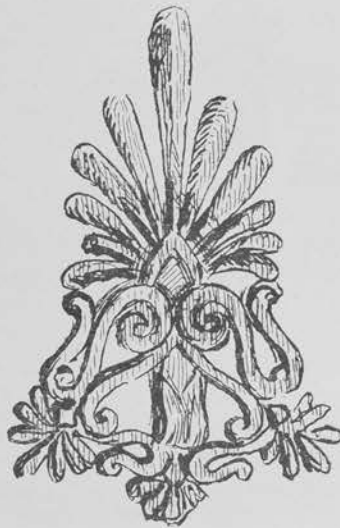
¹⁾ Καὶ αἱ ἐπὶ τῶν στηλῶν ἐπιγραφαὶ καὶ τὰ ἔθνη αὐτῶν φέρουσιν ἡμᾶς εἰς παραδοχὴν τοῦ συμπεράσματος τούτου· διότι

Ἐπισκευασθέντες δὲ οἱ πύργοι οὗτοι, κατεργάσθησαν μετ' οὐ πολὺ ὑπὸ τοῦ Αἰμιλίου Παύλου κατὰ τὸ τέρας τοῦ ἔτους 168 π. Χρ.: ἔκτοτε δὲν φαίνεται γενομένη τις σημαντικὴ ἐπισκευή, εἰ μὴ τις πρόχειρος διὰ πλίνθων ὤμων· διότι ἐν γενναιοτέρῳ τινὶ ἐπισκευῇ θὰ ἐγένετο καὶ χρῆσις μάλιστα κεραμίδων¹⁾, ἀναγεομένον καὶ ἄλλως λόγῳ τοῦ εὐθραύστου αὐτῶν τοιαῦται ὅμως κεραμίδες, οὔσαι ἤδη γνωσταί

πάσαι καὶ πάντα εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ ἔτους 169 π. Χρ., ὡς θὰ δείξῃ ἢ εἰς περαιτέρω τεύχη παράθεσις αὐτῶν.

¹⁾ Ἐκ τῆς ἀνανεώσεως αὐτῶν, ἀπὸ τῆς κτίσεως ἤδη τῆς Δημητροῦδος μέχρι τοῦ 169 π. Χρ., δύναται νὰ ἐξηγηθῇ καὶ ἡ εὕρεσις πολλῶν τύπων κεραμίδων ἐν τοῖς πύργοις.

ἐκ μεταγενεστέρων κεραμοστεγῶν τάφων, ἀπὸ τῶν μέσων ποῦ τῆς Β' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος καὶ ἐντεῦθεν χρονολογούμενων, δὲν εὐρέθησαν ἐν τοῖς πύργοις, οὐδὲ κατὰ τὰ τεύχη ἐμφανίζονται σαφῶς θὰ ἦσαν δ' εὐδιάκριτοι διότι ἀπὸ τοῦ τεθέντος χρονικοῦ τούτου ὁρίου ἀρχεῖται καὶ ἐνταῦθα τῆς κεραμοπλαστικῆς ἢ κατὰπτωσις καὶ τῶν ἔργων αὐτῆς γενικῶς ἢ εὐτελῆς καὶ μειωτάτης ἐκτέλεσις. Ἐμμεῖνεν ἄρα ἡ λιθίνη θεμελίωσις τῶν ἐπανξήσεων τούτων τοῦ Περασέως γενικῶς εἰπεῖν ἀδιατάρακτος ἐπὶ ἔτη ὑπερδισχίλια, καὶ μόνον ὑπὸ τῶν Τούρκων, ὑπὸ τυμβωρύχων τινῶν, καὶ ὑπὸ γεωργῶν ἐξεφορήθησαν πρὸ ὀλίγων δεκάδων ἐτῶν λίθοι καὶ στῆλαι αὐτῆς ἐνιαχοῦ, καθ' ἃ εἵπομεν ἐν ταῖς ἀνω σελίσιν 16· 23· 26-27· 32-33.

Εἰκὼν 154^a. Χαλκοῦν κοσμητικὸν ἐπιθήμα ἐπίπλου ἢ ὁμοίου, εὐρέθεν ἐν Δημητροῦδι μετὰ τοῦ ἐν εἰκ. 148 βάρους (μέγεθος φυσικόν· ἐξ ἰχνογραφήματος).

Εἰκὼν 1548. Στήλη ἰδρυμένη, ἐφ' ἧς γράφεται ὑπὸ ζωγράφου πολύχρωμον
κιμάτιον· παρόσταις ἐπὶ ἀρχαίου ἀγγείου.

Β'

Η ΣΥΝΤΗΡΗΣΙΣ ΑΝΤΙΓΡΑΦΗ ΚΑΙ ΑΝΙΔΡΥΣΙΣ ΤΩΝ ΣΤΗΛΩΝ

α') Τὰ πρῶτα μέσα τῆς συντηρήσεως τῶν βαφῶν.

Τὴν κατὰ μῆνα Αὐγουστον τοῦ ἔτους 1907⁹⁰ ἐκ τῆς εὐρέσεως τῶν πρώτων γραπτῶν στηλῶν προσελθοῦσαν χαρὰν ἡμῶν, διεδέχθη σημαντικὸς φόβος ἀμέσου ἐκπτώσεως τῶν βαφῶν· διότι πολλάκις εἶχον ἤδη πρότερον ἀκούσει, καὶ ἐκ τῆς ἀναγνώσεως συγγραμμάτων προγενεστέρων τινῶν ἀρχαιολόγων, μάλιστα τοῦ L. Ross, διατηροῦμεν σαφῆ τινα ἀνάμνησιν τοῦ ὅτι ἐπὶ στηλῶν ὁμοίως μαρμαρίνων, εὐρεθεισῶν ἀπὸ τοῦ 1809 ἐν Πειραιεὶ, ἐν Ἀθήναις, ἐν Ἐρετρῷ καὶ ἀλλαγῷ, γραπτὰ ἐπίσης παραστάσεις, πολύχρωμοι ταινία καὶ κοσμήματα κατεστράφησαν μετ' οὐ πολὺ, γενόμενα ὅλως ἐξίτηλα, ἢ διότι, ὡς ἐφέρετο ὑπὸ τῆς φήμης, ἐπλύθησαν δοκιμαστικῶς ἀλλὰ λίαν ἰσχυρῶς ὑπὸ τῶν εὐρόντων αὐτάς, ἢ διότι ἀφείθησαν ὑπὸ τὴν ἐπήρειαν τοῦ ὑπαίθρου, τῆς βροχῆς μάλιστα καὶ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, ἢ διότι φύσει τοιαύτη ἀνέμενεν αὐτὰ τύχη, ὡς ἐλέγετο ὑπὸ τῶν εὐρετῶν, μὴ οὔσης ἀνθρωπίνως δυνατῆς τῆς συγκρατήσεως τῶν χρωμάτων.¹

Λιεσφύζομεν ὁμῶς καὶ ἰκανὴν δυσπιστίαν ὡς πρὸς τὸ τελευταῖον τοῦτο δικαιολόγημα τῶν ἀνακαλυφάντων μὲν ὁμοίως γραπτὰς στήλας ἀρχαιολόγων, μὴ δυναθέντων δὲ νὰ διασώσωσι τὰς βαφὰς αὐτῶν· διότι κατὰ τὰς ἐν τῇ Ἑσπερίᾳ Εὐρώπῃ σπουδὰς ἡμῶν εἶχον ἴδει ἐν τε τῷ Μουσεῖῳ τοῦ Βερολίνου καὶ ἐν τῷ Βρετανικῷ τοῦ Λονδίνου κεφαλὰς τινὰς μαρμαρίνας, βεβαμμένας μὲν ἀρχῆθεν, διατηρούσας δ' ἐτι ἰκανὰ τῶν λίαν λεπτῶν χρωμάτων, καὶ μέλη ἀρχιτεκτονικὰ οἰκοδομημάτων καὶ ἀνάγλυφα, ἐν τῷ Μουσεῖῳ τῆς Κωνσταντινουπόλεως ἰδίως, διασφύζοντα ἐπίσης πολλάς τῶν βαφῶν· ἐν δὲ τῷ Τυρρηνικῷ Μουσεῖῳ τῆς Φλωρεντίας εἶχον ἴδει αὐτόχρομα γραπτῆν ἐπὶ μαρμάρου παράστασιν, οἷα ἦσαν αἱ ὑφ' ἡμῶν εὐρεθεῖσαι, διατηρουμένην καὶ συντηρουμένην ἐν ὑαλίνῃ θήκῃ μετὰ παρατετάσματος,² ἀποτελοῦσαν τὸ ἄνω διάζωμα σοφοῦ τινος μαρμαρίνης. Τοῦτον ἔνεκα ὑπέλαβον καθ' ἑαυτόν, εὐθὺς μετὰ τὴν εὐρεσιν τῶν πρώτων

στηλῶν ἐν τῷ πρώτῳ πύργῳ, ὅτι δύνανται νὰ διατηρηθῶσιν αἱ πολύχρωμοι ἐπὶ μαρμάρου γραπτὰ παραστάσεις, ἐάν τις μετὰ περισκέψεως καὶ σωφροσύνης προσενεχθῇ πρὸς τὰ μνημεῖα ταῦτα, δοκιμάζων οὐχὶ ἀνηκέστως καὶ τὸν νοῦν ὀξέως προσέχων ἐν ταῖς δοκιμασίαις.

Ταῦτα λοιπὸν πάντα καὶ τὰ παρόμοια τότε ἀναμνησόμενος, ἐφρόντισα πρῶτον μὲν περὶ τῆς προσηκούσης ἀμέσου μεταφορᾶς τῶν διατηρουσῶν γραπτὰς παραστάσεις στηλῶν, ἀνελάφον ὅλως, ὡς ἐκασταὶ ἐξήγοντο δεόντως ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν, καθ' ἃ εἶπομεν ἐν τοῖς ἄνω σελ. 53-56, εἰς τὰ ὑπὸ τὸ ἐν Βόλφ Γυμνάσιον ὑπόγαια, μίπω ὑπάρχοντος Μουσεῖου, δεύτερον δὲ πᾶν φῶς τότε φοβηθεὶς, ἀπέκλεισα τὰ παράθυρα τῶν δωματίων, τρίτον δὲ τὴν ὑγρασίαν καὶ τὴν κόνιν φοβούμενος οὐχ ἤττον, ἐποίησα μεγάλην κιβωτὸν ὑαλόφρακτον, ἐν ἣ ἔθηκα τὰς λίαν ἐξαιρετοὺς στήλας, καὶ ἐπεκάλυψα ἐτι αὐτὴν ἔξωθεν διὰ μελάνων ὑφασμάτων· ἐπετήρουν δὲ καθ' ἑκάστην ἡμέραν τὰς βαφὰς, λογιζόμενος ἐν ὀρισμένοις σημείοις τὴν ἔντασιν τῶν χρωμάτων, καὶ παρακολουθῶν ὁσημέραι αὐτήν, ἂν ὑπέστη μεταβολὴν τινα.

Ἄλλὰ ταυτοχρόνως ἐνήργουν ποικίλας δοκιμασίας ἐπὶ μικρῶν τμημάτων, διατηρούντων βαφὰς τινὰς, ἐκτιθεὶς αὐτὰ ποτὲ μὲν εἰς τὸ φῶς καὶ εἰς τὰς ἀκτίνας ἐτι τοῦ ἡλίου, ποτὲ δὲ εἰς αὐτὴν τὴν βροχὴν, ὀλίγα δὲ τινὰ καὶ ἀσήμαντα δοκιμάζων διὰ πλύσεως, προοιούσης ἐξ ἡπιωτάτης εἰς ἰσχυροτάτην, καθ' ἃ ἤδη ἐξέθηκα ἐν τῇ Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1908 σελ. 53-56. Διὰ τῆς συνεχοῦς λοιπὸν ταύτης δοκιμασίας καὶ ἐπισκοπήσεως διέγνωσα ἐγκαίρως ὅτι τρεῖς ἦσαν οἱ μέγιστοι ἐχθροὶ τῶν γραπτῶν παραστάσεων, ταινιῶν καὶ κοσμημάτων, πρῶτος μὲν ἡ βροχὴ τοῦ υπαίθρου, δεύτερος δὲ ἡ ἰσχυρὰ καὶ ἐνίοτε οἰαδῆποτε πλύσις, καὶ τρίτος ἡ προστριβὴ ἐπ' αὐτῶν οἰουδῆποτε ἀντικειμένου ἢ δὲ κόνις, τὸ φῶς, καὶ αἱ ἀκτίνες ἐτι τοῦ ἡλίου, ἦσαν οὐχὶ τοσοῦτον φοβεροὶ ἐχθροί· διότι ἡ μὲν δι' ἡπίας ἐκφυσήσεως διεξέφευγε τὰ δὲ εἶδομεν ὅτι οὐχὶ ἀμέσως οὐδὲ σπουδαίως ἔβλαπτον τὰς βαφὰς.

Καὶ οὕτως ὁμῶς ἔβλεπον ὅτι βαφαὶ τινες, τῶν ἐν τῇ κιβωτῇ φυλασσομένων στηλῶν, ἐξησθένουν μετὰ πάροδον ἡμερῶν τινων, ὀλίγον μὲν καὶ ἀνεπαίσθητως τοῖς ἄλλοις θεαταῖς, αἰσθητῶς δ' ἐμοί, μάλιστα μὲν αἱ κυαναὶ, μεταβαλλόμεναι σὺν τῷ χρόνῳ ἐλαχίστη εἰς ὑποκυάνους, καὶ πε-

¹) Οὕτως ἐδικαιολογεῖτο συνήθως ὑπὸ τῶν προγενεστέρων ἀρχαιολόγων ἢ ἐκπτώσις τῶν βαφῶν ἐκ πολυχρόμων γραπτῶν παραστάσεων, ταινιῶν καὶ κοσμημάτων, ὑπαρχόντων ἀρκούντως εὐδαικρῶν κατὰ τὴν εὐρεσιν ἐπὶ μαρμαρίνων ληγύθων καὶ στηλῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσεῖου Ἀθηνῶν, ὧν τινες ἐτι διατηροῦσιν ἴχνη τινὰ καὶ φθορὰν ἐγκαισῶν ποτε βαφῶν.

²) Πρὸς Θεσσαλικὰ Μνημεῖα I σελ. 19-23· τὴν δὲ ἐρυθρῶν παραπετασμάτων συντήρησιν ὁμοίων γραπτῶν στηλῶν, ἐφαρμοσθεῖσαν ἐν τῷ Ἑλληνικῷ καὶ Ῥωμαϊκῷ Μουσεῖῳ τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅπερ εἶχον ἐπισκεφθῆ καὶ μελετήσῃ ἐν ἔτει 1904⁹⁰, ἐμάθομεν ἐν ἔτει 1905⁹⁰ ὅτι ὁμῶς ἡ μέθοδος αὕτη δὲν εἶναι ἀξία μιμήσεως, λέγομεν κατὰ μετ' οὐ πολὺ.

³) Ταῦτα, συνιστάσα καὶ ἡ ἀρμοδία χειρουργὴ ὑπηρεσία ἐξ Ἀθηνῶν, ἐνέκρινεν, ἐκ προτέρου ἤδη τελεσθέντα ὑπ' ἐμοῦ, λόγῳ τοῦ ἐπειγόντος τῆς ὑποθέσεως· βλ. Πρακτικὰ 1909 σελ. 134.

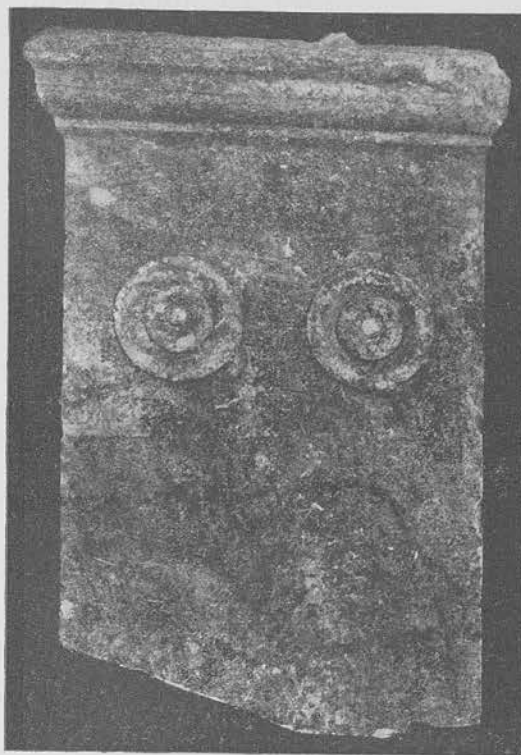
ραιτέρω εἰς σχεδὸν τετράωδεις, ἐτι δ' αἱ κοράναι καὶ κίτριναι, ὠχρούμεναι δομημέραι. Μεγάλως δ' ἐκ τούτου ἀνησυχῆσαι, καὶ πλήρη ἀποχρωματισμὸν φοβηθεῖς, καίτοι τοσαῦται προφυλάξεις ἐγένοντο, ἐθεώρησα ἀπαραίτητον νὰ ἀναζητήσω καὶ ἐφαρμόσω ἰσχυρότερόν τι μέσον ἀσφαλεστέρας καὶ πολυχρομιωτέρας συντηρήσεως τῶν βαφῶν, τοῦλάχιστον τοσαύτης, ὅση θὰ ἤρκει πρὸς ἀντιγραφὴν αὐτῶν, ἣν τάχιστα εἶχον συστήσει ἀρμοδίως, εὐθὺς μετὰ τὴν εὐρεσιν τῶν πρώτων γραπτῶν στηλῶν διότι ἀνελογιζόμεν ὅτι οὐδεμίαν μὲν ἐπιστημονικὴν ἀξίαν θὰ εἶχον αἱ παραστάσεις, εἰ μὴ ἀντιγράφοντο ταχέως, οὐδὲν δέ, εἰ μὴ λίαν μικρόν, κέρδος θὰ προέκυπτεν ἐκ τῶν μνημείων τούτων, ἂν ἐφυλάσσοντο οὕτως ἀποκεκλεισμένα, ἡμῶν ἀναμενόντων ἡρέμα καὶ μοιραίως τὸν θάνατον αὐτῶν, μηδὲ τὸ πᾶν ποιούντων πρὸς ἀποσάβησιν ἢ μακροτέραν χρονικὴν ἀναβολὴν αὐτοῦ.

Πολλῶν δὲ μέσων προτεινομένων ἀνευθύνως ἢ ἡμιπισήμως ἐξ Ἀθηνῶν τε καὶ ἐν Βόλῳ, οἷον τὸ δι' ἐπιχοίσεως τῶν παραστάσεων δι' ἀναλελυμένου κηροῦ, ἢ ἐπαλείψεως αὐτῶν διὰ τινος φαιδρυντικοῦ τῶν κοινῶς νῦν καλουμένων «βερνικίων»¹⁾, ἀπέκρουσα πάντα, μηδὲ δοκιμασίας ἀξιώσας, διότι πρῶτον μὲν ἐνεῖχον τὴν προστριβὴν, ἕνα τῶν μεγίστων ἐχθρῶν τῶν βαφῶν, ὡς προείπον, ἔπειτα δ' ἕτερα ἐλαττώματα καταφανῆ, διαφθείροντα μὲν τὴν γνησιότητα τῶν βαφῶν, παραποιούντα δὲ τὴν ἐμφάνισιν τῶν παραστάσεων, οἷα παρεδόθη ἡμῖν ὑπὸ τοῦ χρόνου, ἥτις μάλιστα πάντων ἔπρεπε νὰ διατηρηθῇ. Μνημονευτέον δὲ ὡς δειγμάτων θερμῶν μεριμνῶν καὶ φροντίδων πρὸς συντήρησιν τῶν βαφῶν τῶν πολυχρόμων τούτων στηλῶν, ἅτινα ἀνεπτύχθησαν τότε παρὰ τῷ κοινῷ ἡμῶν, ὡς συνήθως ἀνακύπτουσι παρ' ἡμῖν ἐν τῇ εὐρέσει σπουδαίων ἀρχαιολογικῶν ἀντικειμένων, διαδηλοῦντα τὸ διαφέρον τοῦ λαοῦ ὑπὲρ τῶν ἀρχαιοτήτων ἐν γένει, τὸ ὅτι τινὲς συνέστησαν νὰ ἐπανατεθῶσιν αἱ ἐξαχθεῖσαι στήλαι ἐν τῷ ἀνασκαπτομένῳ πύργῳ, καὶ νὰ παραμείνωσιν ἐκεῖ κατακεχωμέναι μέχρι ἐξευρέσεως τελικοῦ μέσου διατηρήσεως τῶν βαφῶν.

Ἄλλ' ἐν καιρῷ ὑπενόησα ἐκ τῶν ποικίλων τοιούτων ἀναζητήσεών μου ὅτι ὁ δι' ἡπίας ἐμφυσιῆσεως ψεκασμὸς τῶν βαφῶν, ἐπιτιθέμενος ἐν εἰδει λεπτοτάτης βροχῆς τορωικοῦ τινος ἐλαφροῦ ὑγροῦ, ἠδύνατο νὰ ὠφελήσῃ τὰς βαφὰς σπουδαίως, ἐμποδίζων μὲν τὸν ἀποχρωματισμὸν, συζυγατῶν δὲ τὴν τε ἐκπτώσιν αὐτῶν καὶ τὴν φθορὰν ἀξίως δὲ προτιμῆσεως καθιστάμενος, ὡς μὴ ἐπιφέρων προστριβὴν ἵνα δὲ μὴ χρονοτριβήσῃ, ἐξετέλεσα δοκιμαστικῶς τοιοῦτον ψεκασμὸν ἐπὶ τινῶν τμημάτων πρῶτον, διατηρούντων βαφὰς, ἐμφυσιῆσας τὸ κοινότατον, ἐπὶ ἰγνογραφημάτων ἤδη καὶ εἰκόνων χαρτίνων ἐφαρμοζόμενον *τορωικόν*, ὅπερ καλεῖται *fixatif pour crayons et fusains*: τὸ οὕτω ψεκασθέντα, ἐπιτιθέμενα εἰς τὴν ἐπήρειαν τοῦ φωτός καὶ τῶν ἡλιακῶν ἀκτίνων, καὶ ἐπιτηρούμενα ἐπὶ πολλὰς ἡμέρας ὑπ' ἐμοῦ συνεχῶς, ἵνα διαγνωσθῶσιν αἱ τυχόν γινόμεναι μεταβολαὶ τῆς δυνάμεως τῶν χρωμάτων, δὲν ἐπέδειξαν οὐδεμίαν ἐπὶ τὰ χεῖρω μετατροπὴν, οὐδὲ ἄλλην τινὰ διαστροφὴν αὐτῶν.

¹⁾ Κατόπιν ἔμαθον ὅτι διὰ τοιοῦτον τινὸς «βερνικίου» γενομένη ἐπίλοιπος ἐγχρόμων εὐρημάτων τῆς Κνωσοῦ, ἀποκειμένων νῦν ἐν τῷ Μουσεῖῳ Ἡρακλείου τῆς Κρήτης, ἀπέδωκε δισάγραφα ἀποτελέσματα, καὶ ἐκρίθη μετὰ τὴν πρώτην ἐφαρμογὴν ἀδόκιμος καὶ κινδυνώδης, καίτοι τὰ ἐπαλειφθέντα ἐκεῖ ἀρχαῖα, φέροντα ἐπὶ ἄλλης ὕλης βαφὰς, ἦσαν ἰσχυρότερα πρὸς ὑποδοχὴν τοῦ προειρημένου μέσου. Ἄγνωσθαι τὰ πράγματα ὁ χημικὸς Ἄ. Λαυρέτης, γράφει ἐν τῇ Ἄρχ. Ἐφημ. 1912 σελ. 261 «ἐπιχρωμένων τῶν εἰκόνων δι' ἀραιῶν βερνικίων κτλ.» διότι ἡ ἐπιχοίσις τῶν ζωγραφικῶν ἰσοῦται τῇ καταστροφῇ αὐτῶν.

Οὕτω λοιπὸν ἐνέμεινα ἐν τοῖς ὑπὸ τῆς φυσικῆς σκέψεως καὶ τῆς ἐκ συνεχοῦς παρατηρήσεως προερχομένης ἐμπειρίας ἐνδεικνυμένοις συμπεράσμασι καὶ τὸ μέσον τοῦτο ἐθεώρησα ὡς τὸ πάντων ἄριστον, μετὰ τὸν μνημονευθέντα πειραματισμὸν, λαθὼν ὑπ' ὄψιν τὰ ἐξῆς: αἱ ἐπὶ τῶν στηλῶν βαφαὶ ἐνεφάνιζον τρεῖς τεχνικῶς καὶ ἐμπειρικῶς εὐδιακρίτους ἰσχυροῦς, ἢ κατηγορίας, ὡς ἐπικείμεναι ἐπὶ τοῦ μαρμάρου ἢ *λεῖται* ἄνευ ἐξογκώσεων, ἢ παχέαι μὲν καὶ ἰσχυραὶ, ἀλλ' *ἐσχαρώδεις*, διερωτηγμένα δὴλον ὅτι εἰς μικρὰς ἐσχάρας, ἢ ὀλιγὸς *παιπαλώδεις* καὶ μόλις συζυγατούμεναι, ὑπὸ μόνου ἐλαφροῦ ἐμφυσιῆματος δυνάμεναι νὰ ἐκπίπτουσιν τινὲς τῶν στηλῶν ἔφερον βαφὰς τῆς μιᾶς μόνον, ἀλλὰ τῶν δύο, τινὲς δὲ καὶ τῶν τριῶν τούτων κατηγοριῶν. Καὶ ἡ μὲν πρώτη τάξις, ἢ τῶν *λεῖων* βαφῶν, δὲν εἶχεν ἀνάγκην οὐδεμιᾶς, ἢ ἐλαχίστης ἐδεῖτο φροντίδος τὸ πρὸς αὐτὴν εὐεργέτημα θὰ ἦτο νὰ διαμείνωσιν, ὡς εὐρέθησαν, Ἰωηραὶ αἱ βαφαὶ, καὶ νὰ μὴ μετα-

Εἰκὼν 155. Τὸ ἀνω τμήμα τῆς στήλης τῆς Φύλας (πιν. VII), πλήρως χρωμάτων, οἷον τὸ πρῶτον εὐρέθη, ἐν ἔτει 1907.

πέσωσι τυχόν εἰς τὴν δευτέραν, ἢ τὴν τρίτην μάλιστα τάξιν τοιαῦται δὲ βαφαὶ ἦσαν ἰδίως αἱ πορφυραὶ καὶ αἱ ἐρυθραὶ μετὰ τῶν ἑαυτῶν ἀποχρώσεων.

Τῆς δευτέρας ὅμως, καὶ μάλιστα τῆς τρίτης κατηγορίας αἱ βαφαὶ, ἐδέοντο ἀμέσων μεριμνῆς διότι αἱ μὲν *παχέαι*, εἴτε ἦσαν ἤδη εἰς ἐσχάρας διερωτηγμένα, εἴτε προσδόκιμοι νὰ ἀποθῶσιν *ἐσχαρώδεις*, λόγῳ διαφανομένου ἤδη ὡγμῶν, ὑφίσταντο, σὺν τῷ χρόνῳ οὐχὶ μικρῷ, συστροφὴν ἀφ' ἑαυτῶν, μετὰ δὲ τοῦτο ἐπολέεισιν καὶ ἐκπτώσιν καὶ τὸ μὲν γεγονός ἦτο τοῦτο, αἴτιον δὲ ἴσως ἡ ξηρότης, ἥτις φύσει ἐπήρχειτο ἐκ τῆς ἐξαιμίσεως τῆς νοτίδος, ἣν ἐνεῖχον αἱ ἐκ τοῦ βάθους ἐκείνου μετὰ ὑπερδυσχίλια ἐτη ἐξαγόμεναι στήλαι. Αἱ δὲ *παιπαλώδεις*, καὶ ἐν τῇ ὁσονδήποτε μικρᾷ μετακινήσει, πολλάκις δὲ καὶ ἄνευ οὐδεμιᾶς μετακινήσεως, ὑφίσταντο ἀπορροὴν κατὰ μόρια μικρότατα ἅτινα κατέπιπτον μὲν, λόγῳ ἴσως τοῦ νόμου τῆς βαρύτητος καὶ ἐλλείπει συνοχῆς, ἂν αἱ στήλαι ἴσταντο κάθετοι, ἐπέπλεον δὲ τρόπον τινά, ἂν ἐκεῖναι ἐκείντο ὀριζοντίως ὑπῆρχον δὲ τοιαῦται βαφαὶ ἰδίως ἐπὶ τῶν γραπτῶν κοσμημάτων, τῶν κορωνίδων, ἀρχο-

τηρίων, ἀετωμάτων κτ., σπανιότατα δ' ἐπ' αὐτῶν τῶν παραστάσεων, ἐπὶ τῶν ἐπίπλων μάλιστα.

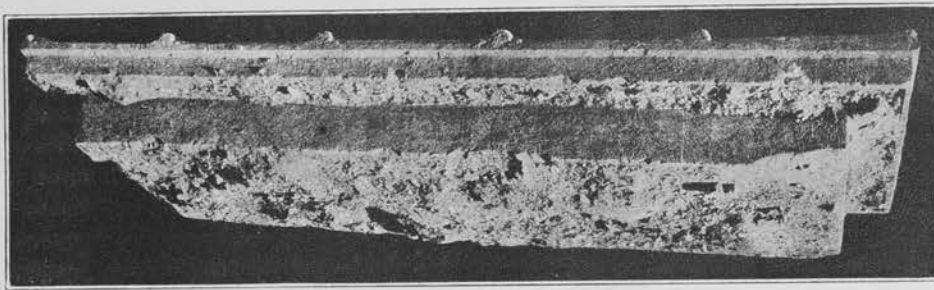
Ἀλλὰ πρὸς πάσας τὰς παθήσεις ταύτας ἦτο θεραπευτικὸν τὸ ἄνω δηλωθὲν τονωτικὸν διότι τὰς μὲν *λείας* καθίστη *ζοηράς*, ὅσον ἐνεδέχεται, καὶ διετήρει αὐτὰς οὕτως ἐπὶ μακρὸν τι χρονικὸν διάστημα, ἐμποδίζον τὴν διάρρηξιν αὐτῶν εἰς ἐσχάρας, ἢ εἰς μόρια παιπαλώδη, τὰς δὲ *παχειάς* καὶ *εσχαρώδεις συνεκόλλη* ἐπὶ τοῦ μαρμάρου, λόγῳ βεβαίως τῆς ἐν ἑαυτῷ ὑπαρχούσης ῥητινώδους τινὸς ὕλης, καὶ δὲν ἐπέτρεπεν αὐταῖς νὰ συσπρέφονται καὶ ἀπολεπίζονται, πιθανῶς λόγῳ τῆς προσφερομένης ὑπὸ τοῦ τονωτικοῦ νοτίδος, οὐδὲ νὰ ἐκλιπῶσιν ἄρα τούτου ἕνεκα τὰς δὲ *παιπαλώδεις συνεκόλλη* ἐπὶ τῆς ἑαυτῶν θέσεως ἰσχυρῶς καὶ καθ' ὅλα τὰ μόρια, προσφέρον αὐτοῖς τὴν ἐκλιπούσαν συνοχὴν διὰ τῆς αὐτῆς ῥητινώδους καὶ κολλητικῆς ὕλης, τῆς ἐν τῷ τονωτικῷ ὑπαρχούσης. Ἀπίσταις δὲ ταῖς βαφαῖς προσέδιδε πρὸς τοῦτοις τὴν μεγίστην, ἄνευ παραποιήσεως ἢ νοθείας, δυνατὴν ἔντασιν, διὰ τινος διαρκεστέρως ὑγρότητος.

Καὶ αὐταὶ μὲν ἐβεβαιώθησαν ὅτι ἦσαν αἱ ἀρεταὶ τοῦ εὐθεθέντος ὑφ' ἡμῶν τονωτικοῦ ἐλάττωμα δὲ αὐτοῦ ἐν μόνον διέκρινα, τὸ ὅτι προσέδιδε τῇ ἐπιφανείᾳ τῶν παραστάσεων ὑαλώδη τινὰ λάμψιν, ἡπιωτέραν ἢ ἰσχυροτέραν ἀναλόγως ἐκάστης τῶν βαφῶν, δυσάρεστον μὲν, ἀλλὰ μικρὸν καὶ

τοῦ ἕνεκα ἀρκοῦντος· διότι μείζον βλάβη προσέληθη διὰ μεταγενεστέρου, καίτερο παρακαίρου, ψεκασμοῦ.

Τὴν μέθοδον δὲ ταύτην ἐφημερίζομεν ἤδη ἀπὸ τῶν μέσων τοῦ μηνὸς Αὐγούστου τοῦ ἔτους 1907^ο, ἐφ' ὅσον αἱ ἀνευρισκόμεναι παραστάσεις ἐπὶ τῶν στηλῶν ἐστεροῦντο ἐπιχειμένων χωμάτων ἐπὶ τῶν βαφῶν τινὲς ὁμοίως, ὡς τὸ ἄνω τμήμα τῆς στήλης τῆς *Φίλας*, ἐν *εἰκ.* 155 ἀποδιδόμενον, ἔφερον ἐπάνω συγκεκολλημένα χρώματα, ὧν ἡ ἀφαίρεσις ἐπεβάλλετο βεβαίως· διότι ἄλλως, μὴ διαγιγνωσκόμενον σαφῶς τῶν παραστάσεων², δὲν θὰ εἶχον οὐδεμίαν, ἢ λίαν μικρὰν ἀξίαν, αἱ στηλαὶ αὐταὶ ἀλλὰ, μὴ ἐξευρὼν κατ' ἀρχὰς μηδένα τρόπον ἀσφαλῶς καὶ ἀκινδύνου ἀφαιρέσεως τῶν ἐπιχειμένων οὕτω χωμάτων, ἀνέβαλον τὸ ἔργον εἰς μελλούσας φροντίδας, καὶ ἀπέθετον ἐν ἰδιαιτέρῳ τόπῳ τὰς οὕτω μετὰ χωμάτων κομιζόμενας στήλας (πρβ. ἄνω σελ. 55-56).

Ἐλθόντος ὁμοῦ ἕνωρις τοῦ δοκιμοῦ ζωγράφου E. Gilliéron κατὰ πρόσκλησίν μου, πρὸς ἀντιγραφήν τῶν ἀρίστον στηλῶν, καὶ ζητούντος πρὸς τοῦτο καὶ τὸ ἄνω τμήμα τῆς *Φίλας*, ἠρρημένον ἤδη τοῦ κάτω αὐτῆς καὶ ἀρμόττοντος ἐκεῖνο, ἦτο ἀπαραίτητον νὰ λάβω τινὰ ὀριστικὴν ἀπόφασιν περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἀφαιρέσεως τῶν χωμάτων μετὰ πολλὴν σκέψιν καὶ τινὰς δοκιμασίας, ἐθεορήσαμεν ὅτι σύμφωρος τρόπος θὰ ἦτο ἡ προσήγουσα ἀπόξεσις τῶν χωμάτων.

Εἰκὼν 156. Ὁ μέγας μαρμαρινὸς ὄροφος τοῦ μνημείου τοῦ Ἡγαιστράτου, ἐν τῷ τρίτῳ πύργῳ εὐθεθείς, φέρων ἐπὶ τῶν γραπτῶν κομιζμάτων καὶ τῶν πολλαχόμων φαινομένων παρὰ ἐπίστρωμα χρώματος.

δυσδιάκριτον μακροῦθεν, μόνον δ' ἐξ ἀντανακλάσεως τοῦ φωτὸς διαφανομένην, ἦν ὁμοῦ ἀποφεύγει τις, ἐὰν παρεκκλίνη ὀλίγον πρὸς τὰ πλάγια, καὶ ἐκεῖθεν βλέπῃ πρὸς τὴν ζωγραφίαν. Ἀλλ' αἱ προσγγόμεναι αὐταῖς διὰ τοῦ τονωτικοῦ τούτου εὐεργεσίαι ἐφαίνοντο οὕσαι τοσαῦται, ὥστε τὸ τελευταῖον τοῦτο, ὃν ὅλος ἐξωτερικὸν καὶ μικρὸν ἐλάττωμα, δὲν ἦτο εὐλογον οὐδόλως νὰ παρεμποδίσῃ τὴν ἴασιν αὐτῶν, τοσοῦτον μάλιστα ἐπείγουσαν.

Οὕτως ἄρα κρίνας πάντα ταῦτα, καὶ ἀναμετρήσας δεόντως τὰ ἀποτελέσματα, καὶ πρὸς τὸ μέλλον ἀποβλέπων, ἐφήρμοσα ἐπὶ τῶν πλείστον καὶ ἀρίστον πολυχρώμων στηλῶν, ἐκ τῶν ἐν ἔτει 1907^ο εὐθεθεισῶν, τὸν περιγραφέντα ψεκασμὸν δι' ὄμιον τονωτικῶν· διότι, ἐὰν τοῦτο δὲν ἐξελεγχθῆ πρότερον, ὡς μὴ ὑποστάν τινα πτῆσιν τοῦ ἐνυπάρχοντος πνεύματος, ἐμφανῆ ἐκ τῆς μεταβολῆς τοῦ χρώματος αὐτοῦ, ἐπιφέρει κηλίδας ἐπὶ τῶν βαφῶν, καὶ σχηματίζει παχειάς τινὰς γραμμὰς, ὑδατίνας καὶ σχεδὸν ἀνεξίτητους, χρώματος καστανόχρου, ὡς διεκρίναμεν ἐφ' ἐνὸς τμήματος πειραματισθέντες. Ἀφῆκα ὁμοῦ ὀλίγας στήλας καλὰς, ὀρισμένους τὴν τοῦ Μηνοφίλου,¹ ἀφεκάστους, τμημάτων δὲ τινῶν ἐψέκασα μόνον τὸ ἥμισυ, ἵνα σὺν τῷ χρόνῳ διαγνώσω τὸ ἐπιωφέλες ἢ βλαβερὸν τῆς μεθόδου ταύτης, ἐπιτηρῶν τὰς διαφορὰς· θὰ ἴδωμεν δ' ἐν κεφ. β' ὅτι μόνον τὰ μὴ ψεκασθέντα ἐξησθένωσαν κατὰ τὰς βαφὰς, καὶ ἐβλάβησαν τού-

μέχρι ἐξευρέσεως ἑτέρου βελτίονος· καὶ περὶ μὲν τῆς μεθόδου, δι' ἧς ἐτελέσθη ἡ ἀπόξεσις, θὰ εἰπομεν τὰ δέοντα μετ' οὐ πολὺ κατὰ δὲ τὸ ἔτος ἐκεῖνο καὶ μέχρι τοῦ 1912^ο, ἀπερφόμεν τὴν ἐκτενῆ χρῆσιν τῆς μεθόδου ταύτης, περιορισθέντες εἰς μόνον τὰ ὑπὸ τῆς ἀντιγραφῆς ἀπαιτούμενα τμήματα, καὶ εἰς ἐλαχίστας ὅλας στήλας, αἵτινες, ὀλίγα φέρουσαι ἐπὶ τῶν παραστάσεων χρώματα, καὶ εὐκόλως διαγιγνωσκόμεναι ὡς ἄξιοι ἀντιγραφῆς, ἦτο ἀνάγκη νὰ ἀπαλλαγῶσιν αὐτῶν τὰς δὲ πλείστας μετὰ χωμάτων στήλας, ὧν ἰδέαν λαμβάνει τις ἐκ τῶν παρατιθεμένων *εἰκ.* 156-160, ἀφῆκα ἐπὶ πολλὰ ἔτη ὡς εἶχον οὕτω πλήρεις χωμάτων καὶ νῦν (ἐν μηνὶ Αὐγούστῳ τοῦ 1917^ο ἔτους) δύνανται τις νὰ ἴδῃ πλείστας στήλας ἐν τῷ Μουσεῖῳ Βόλον ἀνελάφους ὅλος, οἷαι τὸ πρῶτον ἀνευρέθησαν ἐν τοῖς πύργοις.

Τὸ δ' ἐπίστρωμα τῶν τοιούτων χωμάτων ἐπὶ τῶν γραπτῶν παραστάσεων ὀλίγων εὐτυχῶς ἐκ τῶν ἀρίστον στηλῶν, τῶν εὐθεθεισῶν ἐν ἔτει 1907^ο, πολλῶν ὁμοῦ ἐκ τῶν ἀνακαλυφθεισῶν τῷ 1908-1912^ο, ἦτο διττόν, ἀναλόγως τῆς θέσεως, ἐν ἣ ἐκάστη στήλῃ εἶχεν ἐντειχισθῆ· ὅσαι δὲλα δὴ ἐκτίσθησαν ἀρχῆθεν ἐντὸς τῶν διακένων τῶν πύργων ἐπὶ

² Ἐν τῷ ἡμερολογίῳ μου, κατὰ τὴν πρώτην σύντομον περιγραφὴν τοῦ τμήματος τούτου, ἀναγράφω ὡς πιθανῶς διακρινόμενον ἐπὶ τῆς παραστάσεως ἔπρον, οἷος ὄντως φαίνεται, κατ' ἀπατηλὸν ὁμοῦ σχηματισμὸν, καὶ ἐπὶ τῆς παρατιθεμένης εἰκόνας· τοῦτο ἀποδεικνύει ὅτι ὅλος διαστρόφος θὰ ἐβλεπέ τις καὶ θὰ ἠρμήνευε τὰς παραστάσεις, εἰ μὴ ἀφηροῦντο τὰ χρώματα.

¹ Βλ. *Θεσσαλικὰ Μνημεῖα* I σελ. 223. Εἰκόνα αὐτῆς ἐδημοσίευσεν ἐν τῇ *Αρχ. Ἐφημ.* 1908 σελ. 55-56 *εἰκ.* 6 ἀριθ. 2.

παχέος ὀποσδήποτε στρώματος πηλοῦ, ἄν, ἀνεγειρόμενοι, δὲν κατέλειπον ἀμέσως τὸν πηλὸν τοῦτον, ἅτε ὄντα ἤδη μεταβεβλημένον εἰς λίαν συμπαγῆς χῶμα, ἀλλὰ συναπεκόμιζον αὐτὸν ἐπιχειμένον, ἔφερον μεθ' ἑαυτῶν ὀγκῶδες τὸ ἐπίστρομα (εἰκὼν 156· 157· πρὸς καὶ εἰκ. 71)· τοῦτο ἠδύνατο νὰ ἀφαιρεθῆ εἰς μεγάλα τμήματα συνολικῶς, διασειόμενον δι' ὀξέος μαχαίριου μετὰ προσοχῆς πανταχόθεν κατὰ τὰς ἀκμὰς τῆς στήλης, ἐνθα ἡ παράστασις δὲν ἐβλάπτετο, ὡς μὴ ἐξικνουμένη πολλάκις ἕως ἐκεῖ. Ὅντως δὲ πολλάς ἐν γένει, μάλιστα τῶν δευτέρας τάξεως στηλῶν, ἀπεχωρίσαμεν οὕτως ἀπὸ τοῦ χωματώδους ἐπιστρώματος, ὅπερ καὶ διετηρήσαμεν, ὡς φέρον ἀποτύπωσιν τῶν βαφῶν, λίαν διδακτικὴν πρὸς ἐκτέλεσιν πιστῆς ἀντιγραφῆς τῶν παραστάσεων.

Ἄλλ' ὅσαι στήλαι εἶχον κτισθῆ ἐπὶ τῶν τοίχων, ἢ ἐπὶ τῶν διακένων τῶν ἐπιρῆξιμῶν πύργων, ἐπὶ ξηροῦ ὅλως τοῦ λίθου, ἢ κεχρισμένου διὰ λίαν λεπτοῦ στρώματος πη-

Εἰκὼν 157. Στήλη ἐκ τοῦ τρίτου πύργου, φέρουσα γραπτὴν παράστασιν ὅλως ἀδιάγνωστον, ὡς εὐρέθη μετὰ τὸν ἐπιχειμένον χωμάτων.

λοῦ, καθ' ἃ περιεγράψαμεν ἄνω σελ. 34 καὶ 54, αὐταί συναπεκόμισαν πεπωρωμένον ἐπίστρομα χῶματος, λίαν ἀπεσκληρωμένον καὶ δυσχερέστατον πρὸς ἀποχωρισμὸν διὰ τῆς ἄνω δηλωθείσης διασεισεως (εἰκὼν 155· 158· 159· 160)· ἐν τῇ τάξει δὲ ταύτῃ κατελέγετο καὶ τὸ ἄνω τμήμα τῆς στήλης τῆς Φίλας· διότι τὸ κάτω ἡμισυ αὐτῆς, ὡς καὶ αἱ λοιπαὶ ἑννέα τῶν ἐν τῷδε τῷ Α' τεύχει πολυχρόμως ἀπεικονιζόμενων στηλῶν, δὲν ἔφερον οὐδὲν ἐπίστρομα, εἰ μὴ τινὰς ὀγκίστους χωμάτων καὶ ὀξείδια θάμνων ἐκαθαρίσαμεν δὲ τότε τὸ τμήμα ἐκεῖνο διὰ λεπίδος μαχαίριου, ἠρέμα καὶ μετὰ μεγάλης προσοχῆς διαξέοντες τὰ χῶματα. Ἄλλὰ καὶ οὕτως ἐφάνη ἡμῖν ἔκτοτε τὸ μέσον τοῦτο τοῦ καθαροῦ λίαν κινδυνώδες· διότι συμπαρεσφύροντο μετὰ τῶν ἀποξέσμάτων ἐνιαχοῦ καὶ βαφῶν τινῶν τμήματα, μάλιστα τῶν παχύτερων καὶ ἐξωχωμένων διὰ ἐπὶ ἐλαχίστων στηλῶν περαιτέρω ἐφήρμοσα πλήρη τοιαύτην ἀπόξιν, ἐπὶ τινῶν δὲ μερικῶν ἀποχωρισμῶν τῶν ὀγκωδέστερων ἐπιχειμένων χωμάτων, ἀφείξ τὰ πεπωρωμένα εἰς ὑπέθεσιν, ὡς δεικνύουσιν αἱ εἰκ. 159· 160.

Ἀπὸ δὲ τῶν στεγανῶν εὐρεθεισῶν στηλῶν, ἦτοι τῶν ἄνευ οὐδενὸς χωματώδους ἐπιστρώματος, ἔφ' ὃν ὑπῆρχον μόνον ὀγκίστοι τινὲς χωμάτων κατεσπαρμένοι, καὶ σεσηπῶτα ὀξείδια θάμνων, ἢ ἀπόστασις αὐτῶν ἐτελέσθη ἀκινδύνως καὶ εὐχερῶς, διασειόμενον τοῦτον καὶ ἀφαιρουμένων δι' ὀστεινῶν ἢ ξυλίνων βελονῶν, σπανιότερον διὰ μεταλλικῶν, ὅπου τυχὸν ἐπεκράτην ταῦτα σκληρότατα καὶ πεπωρωμένα, ἢ ἐνθα ἐπέκαιτο συνεσφιγμένα λατυπώδη λιθάρια μετὰ κόνης μαρμάρου, προσελθόντα ἐκ συγχρούσεων πρὸς ἑτέρους λίθους καὶ στήλας, ἢ ἐκ σφρηγασίων διὰ λιθοκοπιῶν ἐργαλείων, ἐπὶ τῶν παραστάσεων καὶ ἀλλαγῶν τῶν στηλῶν γενομένων ὑπὸ τε τῶν συγχωμισάντων τὰς στήλας ἐκ τῶν νεκροταφείων τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ, καὶ ὑπὸ τῶν κτισάντων αὐτὰς ἐν τοῖς πύργοις· διότι ἀμφότεροι, ἐπισπεύδοντες ἐμφανῶς τὴν ἐκτέλεσιν τοῦ ἔργου, συνέκρουον πολλάκις τὰς στήλας ἄνευ οὐδεμιᾶς διακρίσεως καὶ ἄνευ οὐδενὸς οἴκτου, ἢ ἔθραυον αὐτὰς, ἢ ἐσφρηγιάζοντο κατὰ τὰς ἐκασταχοῦ παρουσιαζόμενας ἀνάγκας πρὸς δέουσαν ἐπὶ τῶν τοίχων καὶ τῶν διακένων προσαρμογὴν, καθ' ἃ εἶπομεν ἐν τοῖς ἄνω σελ. 49.

Καὶ ταῦτα μὲν ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα μέσα τῆς συντηρήσεως τῶν βαφῶν, καὶ οὕτως ἐπεκράτησαν αἱ πλείεσται καὶ ἄρισται τῶν πρῶτων εὐρεθεισῶν ἐν ἔτει 1907^ο στηλῶν, ὀλίγον μετὰ τὴν εὐρεσιν καὶ μέχρι τοῦ τέλους τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου τοῦ ἔτους ἐκεῖνου, ἀπαξ ἢ δὶς, ἐνίοτε καὶ τρίς, ὅπου ὁ ἀντιγράφων αὐτὰς ζωγράφος ἦτο ἀνάγκη νὰ διαγνώσῃ μετ' ἐμοῦ δυσδιακρίτους τινὰς λεπτομερείας τῶν παραστάσεων· ἔκτοτε δὲ ἀφείθησαν ἀφέκαστοι, πλὴν τινῶν, ὡς περιγράφων λεπτομερέστερον κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ ἔτους 1908^ο, ἐπέκασα ἀπαξ καὶ ἐλαφρότατα ὁμοίως διέμειναν παντελῶς ἀφέκαστοι ἔκτοτε καὶ αὐταὶ καὶ αἱ λοιπαὶ εὐρεθεισαι στήλαι πᾶσαι μέχρι τοῦ θέρους τοῦ ἔτους 1912^ο, δι' ὃν λόγον θὰ ἐκθέσω ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφαλαίῳ.

Υπέστησαν δὲ τινὲς στήλαι μικρὰς βλάβας μετὰ τὴν εὐρεσιν, ἐπενεχθείσας ὑπὸ χειρῶν ἀνθρώπων, ἐπισκεψαμένων αὐτὰς· καὶ πρῶτον μὲν ἡ στήλη τῆς Πηνελπίδος (εἰκὼν 10), πρῶτη εὐρεθείσα, ὡς εἶπον ἐν τοῖς ἄνω σελ. 17, συνεχῆθη κατὰ τὸν ὄμον τοῦ ἀνδρὸς τὰς βαφὰς ὑπὸ τινος ζωγράφου ἐν Βόλῳ, ὃν ἅμα τῇ εὐρέσει προσεκάλεσα, ἵνα τάχιστα ἀντιγράψῃ αὐτὴν· οὕτως ἐπὶ τῇ θέᾳ αὐτῆς, σιελώσας τὸν ἀντίχειρα καὶ τὸν δεξιὸν τῆς ἑαυτοῦ χειρὸς, ἐπέτριψεν ἐκεῖ ὅλως ἀπροσδοκίτως τὰς βαφὰς πρὸς δοκιμασίαν¹⁾, πρὶν προλάβῃ νὰ ἐμποδίσω αὐτόν. Κατὰ δὲ τὸ πρῶτον δεκαήμερον τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1907^ο, καθ' ὃ ἦσαν εἰς μεγίστην ἔντασιν αἱ ἀνασκαφαὶ καὶ τὰ εὐρήματα πολυαριθμώτατα ἐξήγοντο καθ' ἑκάστην, προσήλθον καὶ διέμειναν ἐν Βόλῳ ἐπὶ τινὰς ἡμέρας φιλόμοισοι Γάλλοι περιηγηταὶ πολυπληθεῖς, ὃν πλείεσται ἐπεσκέφθησαν τὰς ἀνασκαφὰς, καὶ ἀπόντος ἔτι ἐμοῦ, πρὸς καθοδήγησιν ἑτέρων ἀνὰ τὸ προσωρινὸν Μουσεῖον, ἢ συνήρχοντο εἰς τὸ τελευταῖον τοῦτο, ἐν ᾧ ἐγὼ μετέβαινον εἰς τὰς ἀνασκαφὰς, ἢ ἀλλαγῶν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν²⁾.

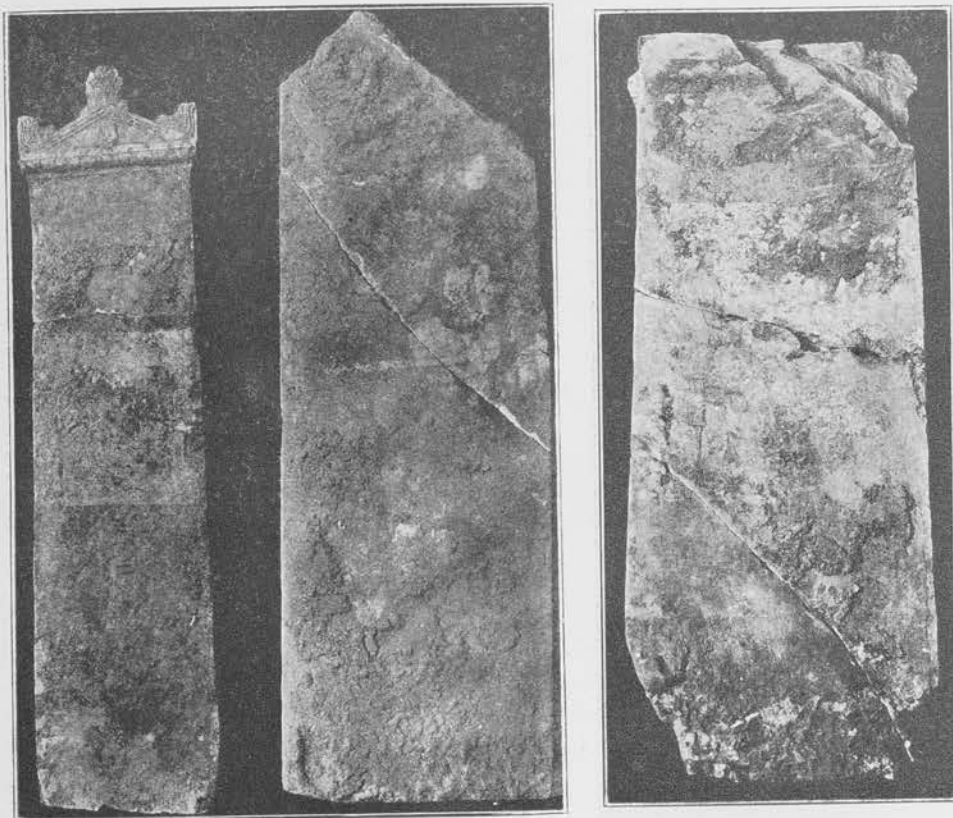
Φυσικὸν λοιπὸν ἦτο καὶ λίαν ἐνδεχόμενον, καίτοι δὲν δύναιτο νὰ πιστοποιηθῆ ὑπ' ἐμοῦ, μὴ ὑπάρξαντος αὐτόπλου, τὸ ὅτι ὑπέστησάν τινὰς τότε προστριβὰς ἐνιαχοῦ τῶν παρα-

¹⁾ Βλ. Θεσσαλ. Μνημ. I σελ. 196.

²⁾ Ἐν τῷ ἡμερολογίῳ μου τοῦ 1907 κείνται ταῦδε γεγραμμένα: «11 Σεπτεμβρίου· ἐξακολουθοῦμεν τὴν ἀνασκαφὴν ἐπεκτείνουσαν τὴν τομὴν τῆς Νοτίας πλευρᾶς γῆς τὸ πλείστον τῆς ἡμέρας καὶ σήμερον συνεδέξαμεν τοὺς ἐλθόντας Γάλλους εἰς Δημητριάδα (= Γορτίσαν) καὶ Μηλέας, καὶ ἠρμηνεύσαμεν τὰ εὐρήματα σήμερον μετέβημεν δι' ἄλλῃν ὄμον μετὰ R. . . . τῆς Γαλλικῆς Σχολῆς (ἐνν. εἰς τὰς ἀνασκαφὰς) εὐρέθησάν τινα εἰς πάντα τὰ σημεῖα τῆς ἀνασκαφῆς, ἅτινα μετεκομίσσαμεν ἐνταῦθα».

στάσεων στήλαι τινες, ἃς μετ' ὀλίγας ἡμέρας ἐξηκοθίωσα, περιγράφων αὐτάς, ἢ ὑπὸ τινῶν τῶν περιηγητῶν τούτων, ἀγνοοῦντων μὲν αὐτῶν τὰ πράγματα, μὴ παρισταμένον δὲ τῶν καθοδηγούντων αὐτοὺς εἰδικῶν ἀρχαιολόγων καὶ καλλιτεχνῶν, ἢ ὑπὸ τινῶν τῶν ἐπιχωρίων, συνοδευόντων μὲν ὁμάδας τινὰς τῶν περιηγητῶν τούτων, λόγῳ φιλοξενίας καὶ ἐρημνείας τῶν θεᾶς ἀξίων, φιλοτιμιουμένων δὲ νὰ ἐπιδείξωσι πλείονας γνώσεις ἐκείνων καὶ τόλμαν, ἐκ τούτων πηγάζουσαν, ἔτι δ' ἐπιθυμοῦντων νὰ ἐξάρωσι τὰ εὐρήματα τῆς ἑαυτῶν ἰδιαίτερας πατρίδος, καὶ τὴν ἔτακτον σταθερότητα τῶν βαφῶν μετὰ τοσοῦτους αἰῶνας πειραματικῶς νὰ ἀποδείξωσιν, ἢ ὑπ' ἀμφοτέρων ἀπόντων, ὡς προστριβομένων ἀνεπαισθήτως, λόγῳ τῆς στενοχωρίας τῶν δωματίων τοῦ ὑπὸ τὸ Γυμνάσιον προσωρινοῦ Μουσείου, τῶν ἐνδυμάτων

ἀνακαλύψεως τῶν στήλων ἠρξάμην τῆς τε καταγραφῆς αὐτῶν καὶ τῆς πλήρους περιγραφῆς, ὡς βεβαιοῦσι τὰ ἐμὰ ἡμερολόγια, ἐπιγράφων αὖθις ἀριθμὸν ἐφ' ἐκάστης πλήρους στήλης ἢ τμήματος παραβαλὼν δὲ τὰς ἐν τῷ Μουσείῳ νῦν διατηρουμένας πρὸς τὰς περιγραφείσας καὶ καταγραφείσας, εἶδον ὅτι δὲν ἔλλειπει οὐδεμίαν, οὔτε τμήμα οὐδέν. Ἄλλ' ἦτο καὶ ἄλλως ἀδύνατος ἢ ἐκ τοῦ προσωρινοῦ Μουσείου ὑφαίρεσις στήλων διότι κατὰ τὴν ἐκ Βόλου μαζρὴν κατὰ καιροῦς ἀπουσίαν μου, πρὸς ἐπιτέλειαν ἑτέρον δημοσίῳν ὑπηρεσιῶν, ἀπὸ τῶν ἀρχῶν Δεκεμβρίου τοῦ 1907^{ου} ἔτους μέχρι τέλους Μαΐου τοῦ 1909^{ου}, ὅποτε πᾶσαι αἱ στήλαι μετεκομίσθησαν εἰς τὸ ὀριστικὸν Ἀθανασάκειον Μουσεῖον³⁾, κατεῖχε τὰς κλειδας ὁ ἐπιμελέστατος γυμνασιάρχης Βόλου Δημήτριος Σακελλάριον, μηδενί

Εἰκὼν 158. Τρεῖς στήλαι ἐκ τοῦ τρίτου πύργου, ὧν αἱ γραφαὶ παρουσιάσεις μόλις διαφαίνονται, φωτογραφηθεῖσαι ὡς εὐρέθησαν πλῆρεις χρωμάτων.

αὐτῶν ἐπὶ τῶν βαφῶν· τοῦτο δὲ θεωρῶ τὸ πάντων πιθανότατον.

Σημειωτέον δὲ ὅτι τρία ἔτη μετὰ ταῦτα διεδόθη, καὶ μετ' οὐ πολὺ ἀνεγράφη ἐν ἐφημερίδι τῶν Ἀθηνῶν πληροφορία τις, καθ' ἣν δύο στήλαι ἀκέραιοι, φέρουσαι γραπτὰς παραστάσεις ἀρίστης διατηρήσεως, ἀνεφάνησαν ἔκτοτε ὑπάρχουσαι ἐν τῷ ἐν Παρισίῳ Μουσείῳ τοῦ Λούβρου, καὶ ὅτι αὐτὰ προήρχοντο ἐκ «Παγασῶν», ἐμφανῶς ἢ ἐκ τῶν ἐμῶν ἀνασκαφῶν τοῦ πρώτου πύργου, ἢ ἐκ τοῦ προσωρινοῦ Μουσείου Βόλου. Ἐὰν ὄντως συμβαίη τοῦτο καὶ αἱ στήλαι ἐκεῖναι προέρχονται πράγματι ἐντεῦθεν⁴⁾, θὰ ἐλήφθησαν οὐχὶ ἐκ τοῦ Μουσείου διότι ἀπὸ τῆς πρώτης ἡμέρας τῆς

ἐπιτρέπον τὴν εἰς αὐτὸ εἴσοδον, εἰ μὴ προσωπικῇ αὐτοῦ συνοδείᾳ· κατὰ δὲ τὰς νύκτας, τὰς μὲν κλειδας παρεκράτει αὐτός, τὰ δὲ δωμάτια ἐφύλασσαν ἔξωθεν ὁ ἐπιστάτης τοῦ Γυμνασίου Ἰωάννης Κυριακάτος, οὗ τὴν πίστιν βεβαιοῖ ὁ προειρημένος γυμνασιάρχης πρὸς δὲ τούτοις δὲν ἐφάνη ποῦ, οὔτε τι σημεῖον διαρρήξεως, οὔτε παραποίησις κλειδῶν ἦτο δ' ἐν γένει δυσχερῆς ἢ ἐκείθεν ἀποφορὰ ὀγκωδῶν ἀντικειμένων, οἷά εἰσιν αἱ στήλαι, ἀνευ ἀντιλήψεως τοῦ ἐνοικοῦν-

¹⁾ Αἱ δὲ ἐμῶν γενόμεναι διερευνήσεις περὶ τοῦ ζητήματος τούτου, δι' ἐξετάσεως Ἑλλήνων, διαμεινάντων ἐν Παρισίῳ, καὶ ἰδόντων λεπτομερῶς τὸ Μουσεῖον τοῦ Λούβρου, φέρουσαι ἐν τῷ παρόντι ὡς βεβαίαν τὴν ἐμφάνισιν μιᾶς ἢ δύο γραπτῶν στήλων ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Λούβρου, ἀπὸ τοῦ ἔτους 1912^{ου} τοῦλάχιστον· πόθεν ὅμως προέρχονται αὐταί, οὐδεὶς τῶν ἡμετέρων εἶπέ τί μοι βεβαίον· ἀλλ' εἶναι εὐχερῆς νὰ διαγνώσωμεν αὐτὰς ἐκ τοῦ μαρμαρον καὶ τῆς τέχνης, ὅπερ σκοπὸν νὰ ἐκτελέσω ἐν καιρῷ, μεταβαίνων εἰς Παρισίους.

²⁾ Τῆς λεπτομεροῦς περιγραφῆς ἠρξάμην τῇ 3ῃ Ἀγούστου τοῦ 1907^{ου} ἔτους καὶ ἐπέσπειρον αὐτὴν ἐντονότατα, διότι τῇ αὐτῇ ἡμέρᾳ ἔλαβον ἀρμοδίως σημεῖωμα, ἵνα ὡς τάχιστα παρασκευάσω τὰ καθ' ἑαυτὸν καὶ τὴν ἀνατεθειμένην μοι ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ὑπηρεσίαν, ἅτε ἀποφασισθείσης τῆς εἰς Ὀλομλίαν μεταθέσεώς μου, ἵνα ἐπὶ τινὰς μῆνας, ἴσως καὶ ἔτη, ἀντικαταστήσω τινὰ τῶν ἐκεῖ ἐπιμελητῶν· καὶ ἢ μὲν μετὰθεσις δὲν ἐξετελέσθη, ἐμοῦ περιγράφαντος τὸ ἄκαιρον αὐτῆς (ποβ. τὰ ἐν σελ. 18 ἀνωτάτω προειρημένα), ἔσχεν ὅμως τὸ ἀγαθὸν ἀποτέλεσμα τοῦ νὰ ἐπιταχίνοι τὸ ἔργον καὶ καταγράψω πάντα τὰ ἐν Βόλῳ τέως ὑπάρχοντα εὐρήματα λεπτομερῶς ὧν τὸ μέγιστον τμήμα κατέλαβον ἀπ' ἐνωστικῆς ἠρημνείας στήλαι

³⁾ Βλ. *Πρακτικά* 1909 σελ. 132—135.

τος παραπλεύρως τοῦ προσωρινοῦ ἐκείνου Μουσείου ἐπιστάτου μετὰ τῆς ἑαυτοῦ οἰκογενείας. Τούτων ἕνεκα τῶν λόγων, ἰδιαιτάτα τοῦ πρώτου αὐτῶν, εἶναι ἀδύνατος ἡ παραδοχὴ ὑπεξαιρέσεως στηλῶν ἐκ τοῦ Μουσείου, ἢ τοῦ προσωρινοῦ ἢ τοῦ ὀριστικοῦ.

Κατὰ πᾶσαν ἄρα πιθανότητα, ἐν ἀληθείᾳ περιπτώσει ὑπόθεσως γραπτῶν στηλῶν ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Λούβρου, μεταγενεστέρων μὲν τοῦ μηνὸς Σεπτεμβρίου τοῦ ἔτους 1907^ο, ὀρισμένως δ' ἐκ «Παγασῶν» (=Δημητριάδος) προερχομένων, αἱ στήλαι αὗται θὰ ὑπεξηρέθησαν βεβαίως ἐκ τῶν ἀνασκαφῶν μου· διότι ἡ ὑπὸ τιμβωρῶν ἢ λαθρεμπόρων δι' ἰδίας αὐτῶν ἀνασκαφῆς κρυφίου, κατὰ τινα ἀπουσίαν μου γενόμενης, ἀνεύρεσις δύο ἄρτίων καὶ διατηρουσῶν τὰς βαφὰς στηλῶν, φαίνεται μοι ἀπίθανος, ἐπειδὴ δὲν διέκρινα τοιαύ-

Εἰκὼν 159. Ἡ ἐξαιρετὸς στήλη τοῦ Ἀριστοκίδου, ἐκ τοῦ δευτέρου πύργου, πρὸ παντὸς καθαρμοῦ, φέρουσα ἀπισκληρυμένα ἐπὶ τῆς παραστάσεως χρώματα, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν ὀγκωδέστερων ἐπιχειμένων.

την σκαφὴν ἐν ἑτέρῳ τινὶ πύργῳ, ἢ ἀλλαγῶν τῶν τειχῶν, γενομένην τότε· οὐδὲ εἶναι εὐχερὲς νὰ εὑρεθῇ στήλη, διατηρούσα καλῶς τὰς βαφὰς, ἐπὶ οἰουδήποτε ἐδάφους τῆς ἀρχαίας ταύτης πόλεως καὶ ἐν μικρῷ βῆθει αὐτοῦ. Ἡ λοιπὸν ἀνεσκαφὴ λάθρα σημειῖόν τι τῆς ἐμῆς ἀνασκαφῆς¹⁾, καθ' ὃν χρόνον ἐγὼ μὲν ἀπουσίαζον, φύλαξ δὲ οὐδεὶς παρέμενε ἐκεῖ, ὡς μηδενὸς διορισθέντος²⁾ πρὸ τῶν μέσων τοῦ ἔτους 1909^ο, ἢ διαρκουσῶν τῶν ἐμῶν ἀνασκαφῶν, ἰδιαιτάτα κατὰ τὸ ἐν σελ. 130 σημ. 2 μνημονευθὲν χρονικὸν διάστημα,

1) Ὁ κίνδυνος οὗτος ἀποτελεῖ, πρὸς τοὺς ἄνω ἐν σελ. 30—31 εἰρημένους, ἕτερον λόγον ἀμέσου καὶ συνολικῆς ἀνασκαφῆς τῶν ἐνεχόντων στηλάς πύργων.

2) Τῇ 25 Σεπτεμβρίου 1907 ἦλθε καὶ ἐπισκέφθη τὰς ἀνασκαφὰς καὶ τὸ προσωρινὸν Μουσεῖον ἐπιτροπεύει, ἀποτελουμένη ἐκ τῶν τριβῶν τῆς ἀρχαιολογικῆς ὑπηρεσίας καθηγητῶν Π. Καββαδίου, Ν. Πολίτου, Χ. Τσουντα, μεθ' ἧς περιήλθομεν τῇ 26· 27· 28^η τοῦ αὐτοῦ μηνὸς πολλὰ μέρη τῆς Θεσσαλίας.

καθ' ὃ ἀπουσίασα, ἐπειδὴ ἡ ἐξαγωγή στηλῶν ἐτελείτο πάντοτε παρόντος ἐμοῦ, καὶ καθ' ὅλον τὸ διάστημα τῆς ἐργασίας παραμένοντος ἐπὶ τόπου, παρεπίσθη τις τῶν ἐργατῶν μου, χρήμασι βεβαίως διαφθορεῖς, καὶ παρέδωκε μίσην ὀφθειάσας ὑπ' ἐμοῦ στήλας, τὰς περὶ ὧν ὁ λόγος δύο· ἔφθασαν δὲ αὗται, δι' ἑτέρων χειρῶν κατὰ τὸ σύννηθες μεταβιβαζόμεναι, ἕως ἐκεῖ, δῆλον ὅτι μέχρι τοῦ Μουσείου τοῦ Λούβρου.

Λέον ὅμως νὰ ληφθῇ ὑπ' ὄψιν καὶ τὸδε ὑπὸ τοῦ μέλλοντος νὰ δημοσιεῖται τὰς δύο οἰασθήποτε καὶ ὀθενδήποτε προερχομένας γραπτὰς ἐκείνας στήλας τοῦ Λούβρου, ὅτι ὁ μνημονευθεὶς Ἰωργάφους Gilliéron, πρὸς τινα πολιτὴν ἀρχαίων ἀντιχειμένων, διαμένοντα ἐν Ἀθήναις, προσκομίσαντα αὐτῷ δύο μαρμαρίνας ἀγράφους στήλας ἐν ἔτει 1908^ο, ἵνα

Εἰκὼν 160. Στήλη καθημένης δεσποίνης, ἐκ τοῦ δευτέρου πύργου (ἢ αὕτη ἐν εἰκ. 25· 26· 28· 29· 71), μετὰ τὴν ἀφ' ἑαυτῶν ἐκπτώσιν τῶν πολλῶν χωμάτων καὶ τὴν παραμονὴν τῶν πεπορωμένων, πρὸ παντὸς καθαρμοῦ.

ἐπὶ ὀητῇ ἀμοιβῇ ἐπιγράψῃ ἐπ' αὐτῶν πολυχρόμους παραστάσεις, ὁμοίας ταῖς ἤδη πεφημισμέναις τῶν «Παγασῶν», μηδὲν ἀντιπῶν φυσικῶ τῷ λόγῳ, ἅτε τοῦ τοιοῦτου ἔργου μηδὲν ὄνειδος τοῖς τεχνίταις προσάπτοντος, ἐξετέλεσε τὰς Ἰωργαφίας, μιμούμενος παραστάσεις τῶν γνησίων ἡμετέρων στηλῶν, ἃς εἶχεν ἀντιγράψει ἐν Βόλῳ πρὸ ὀλίγου τέως χρόνον· ταῦτα δὲ διηγήθη μοι αὐτὸς ὁ Gilliéron ἐν ἔτει 1909^ο καὶ 1910^ο, προσθεὶς τὸ ὅτι αἱ δύο ὑπ' αὐτοῦ γραφείσαι ὡς ἄνω στήλαι, ἐπωλήθησαν εἰς τι Μουσεῖον τῶν τῆς Ἑσπερίας Ἐδρώπης, καὶ ὅτι ταῦτα διηγήθη καὶ τῷ Th. Homolle³⁾.

Συνέβησαν δ' ἐπι καὶ περαιτέρω ὁμοίαι βλάβαι ταῖς στήλαις διὰ προστριβῶν ὑπὸ τῶν θεατῶν, κινουμένων ἐκ τινος

3) Ἡ διήγησις αὕτη τοῦ Gilliéron ἐρμηνεύει τὴν ἀπὸ τῶν αἰθουσῶν τοῦ Λούβρου ἀπομάκρυνσιν τῶν ἀναφερομένων ἐν τοῖς ἄνω σελ. 131 σημ. 1 στηλῶν, αἵτινες λέγεται ὅτι ἀπὸ τινος χρόνου δὲν εἶναι πλέον ἐκθετεμένας πρὸς θεῶν.

ἐμφύτου όποῦς, ἔξ ἀκατανικήτου περιεργίας προσεχομένης, τοῦ νά δοκιμάζωσι διά τῶν δακτύλων αὐτῶν τὸ ἀνεξίτηλον ἢ ἀσθενές τῶν βαφῶν ἐγὼ αὐτὸς ἠμπούδιά τινα τῶν ἀνωτάτων ὑπαλλήλων, ἐν ᾧ ἐπέθετον ὅλας τὰς ἑαυτοῦ χεῖρας ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ Στρατονίζου (πίν. I) τῷ 1909· ἀλλ' ἄγγλον τινα ἀνταποκριτὴν ἡμεριδὸς δὲν προσέλαβον νά ἐμποδίσω ἐν ἔτει 1912^ο ἀπὸ τοῦ νά δοκιμάσῃ τὴν ἰσχὴν τῶν βαφῶν τῆς μεγάλῃς στήλης τῶν πολεμιστῶν, ἣν ἐνόμιζεν οὖσαν ἀνάγλυφον μετὰ βεβαμμένων τῶν μελῶν, καὶ ἦν ἐπέψασε πρὸς ἐπιβεβαίωσιν καὶ τούτου, μὴ καλῶς καθορῶν· οὕτω δὲ τοῦ ὀρθοῦ ἰσταμένου συνέχυσεν ἔτι μᾶλλον τὰς βαφὰς τῆς λόγχης. Νὲν ἠδυνήθη πρὸς τούτοις οὐδὲ Ἀμερικανίδα τινα γυναῖκα, ὁμοίως διαστρέψασαν ἐνιαζοῦ τὰς βαφὰς τῆς στήλης τοῦ Ἡρώος Ἀρχέλιου, οὐδέ τινα ἀρχιμανδρίτην, ταῦτο ποιήσαντα διά τοῦ δακτύλου ἐπὶ τοῦ ναύσκου τοῦ Σωαβίων Ἡρώος, νά συγκρατήσῃ ἐγκαίρως, προλαμβάνων τὸ κακόν. Τούτων ἕνεκα ἐκρίθη ἀναγκαιότατον ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας, ἐμοῦ προτείναντος, νά ἐντεθῶσιν αἱ καλῶς διατηρούσαι τὰς βαφὰς στήλαι ἐντὸς ὑαλίνων θηκῶν ἠρξάντο δὲ ὄντως καὶ διά τοῦ τρόπου τούτου προστατευόμεναί τινες στήλαι ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους

1909^ο, οὕτω δὲ περιπεφραγμένα, παρέχονται τοῖς θεαταῖς αἱ πλεῖστοι τῶν ἐν τῇ Α' καὶ Β' αἰθούσῃ τοῦ Μουσείου Βόλου πρὸς θεῶν ἀνιδρυμένων στηλῶν (πρόβ. εἰκ. 161· 211-217).

Ἄλλ' ἡ τοιαύτη ἐνθεσις παραβλάπτει βεβαίως τὴν ἀποψιν τῶν ζωγραφικῶν διότι τὸ φῶς, ἀντανακλόμενον ἐπὶ τῆς ὑαλοῦ τῶν θηκῶν, δὲν ἐπιτρέπει τὴν ἀπὸ πάσης ἀποστάσεως ὄψιν τῶν ζωγραφικῶν προσηκόντως, καὶ δυσχεραίνει τὸν θεατὴν, ὄντα ἠναγκασμένον νά ἀναζητήσῃ θεῶν, ἀτηλλαγμένην τῆς ἀντανεκλάσεως· ἐν γένει δὲ καὶ κατὰ σύνολον δὲν καθίσταται, λόγῳ τῆς ὑαλοῦ, πλήρης καὶ εὐάρεστος ἡ ταυτόχρονος ὄψις πασῶν, ἢ μεγάλου ἀριθμοῦ στηλῶν, μιᾶς αἰθούσης. Τὰ ἐλαττώματα ὅμως ταῦτα εἶναι ἀσήμαντα ἐναντι τῆς σωτηρίας τῶν ζωγραφικῶν, προστατευόμενων οὕτως ἀπὸ τε τῆς κόπωσης, καὶ μάλιστα ἀπὸ τῶν προστριβῶν· διὸ καὶ ἐπιβάλλεται ἡ διὰ τοιούτων θηκῶν περιφραξίς πασῶν τῶν λόγου ἀξίων στηλῶν· μόνον δὲ εἰδικοὶ ἀρχαιολόγοι, καλλιτέχναι καὶ ἀντιγραφεῖς δύνανται ἀκινδύνως νά προσβλέπωσι καὶ μελετῶσιν αὐτὰς γυμνάς, ἀφαιρουμένων εὐκόλως τῶν θηκῶν, ἄς τούτου ἕνεκα, καὶ χάριν τῆς συντηρήσεως τῶν στηλῶν, ἐποιήσαμεν εὐαποσιπάστους.

β') Αἱ όριστικά μέθοδοι τῆς διατηρήσεως τῶν ζωγραφικῶν.

Εἰσαγωγή.

Τὰ μὲν λοιπὸν ἐν τοῖς ἄνω μνημονευθέντα ὑπῆρξαν τὰ πρῶτα μέσα τῆς συντηρήσεως τῶν βαφῶν, ἅτινα ἐφέρωσα ἐν ἔτει 1907^ο ἐπὶ τῶν πρώτων εὐρεθειῶν στηλῶν, αἰτινες συνέπεσε νά ὄσιν αἱ πλεῖστοι καὶ ἄριστα. Κομισθέντων δὲ τῶν ἀντιγράφων τινῶν τούτων εἰς Ἀθήνας, καὶ δι' ἀνακοινώσεώς μου, γενομένης ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐταιρείᾳ τῇ 31^ῃ Ἰανουαρίου τοῦ 1908^ο ἔτους¹⁾, γνωστοποιηθείσης εὐρύτερον πῆς μεγάλῃς σημασίας τῶν εὐρημάτων τούτων, ἠρξάτο συζητουμένη μάλιστα ἡ ἐξεύρεσις μεθόδου συντηρήσεως τῶν βαφῶν. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν ἐκρίθη ἀναγκαῖον νά μετακομισθῶσιν εἰς Ἀθήνας τὰ εὐρήματα ταῦτα πάντα, ἢ τοῦλάχιστον τὰ ἄριστα, μήπω ὑπάρχοντος ἐν Βόλῳ Μουσείου, ἵνα ἐκεῖ καὶ ἡ μέθοδος τῆς συντηρήσεως τῶν βαφῶν ἐξευρεθῇ καὶ κάλλιον διαφυλαχθῶσιν αἱ στήλαι· ἀλλ' ἀπέκρουσα τοῦτο, παραστήσας τὸ ἐπιβλαβές καὶ λίαν κινδυνώδες τοιαύτης ἐπὶ μάλιστα μεταφορᾶς εὐπαθεστάτων μνημείων, οὐ ἕνεκα ἐγκατελείφθη ἕνωρις, καὶ λίαν ὀρθῶς, ἡ γνώμη αὕτη.

Ἐπειτα δὲ καίτοι ἐκρίθη ὑπὸ τῶν χημικῶν, οἷς εἶχεν ἐπιτραπῆ ἢ συντήρησις τῶν ἀρχαίων ἐν γένει μικρῶν ἀντικειμένων τῶν Μουσείων τοῦ Κράτους²⁾, τῶν χαλκῶν καὶ τῶν παρακλιθῶν μάλιστα, ὅτι ὁ ὑπ' ἐμοῦ γενομένος ψευκασμός διὰ τοῦ μνημονευθέντος τονωτικῶ ὑπῆρξεν ἐπιβλαβής, ἄοριστος ὅμως καὶ ἄνευ ἀποδείξεως, δὲν προστείνεται

οὐδεὶς ἄλλος θεραπευτικὸς τρόπος, μόνον δὲ ἀρνητικῶς ἀπεφασίσθη, ὅπως μὴ γένηται περαιτέρω χοῆσις αὐτοῦ, ἕως οὐ ἀνακαλυφθῇ ὑπὸ τῶν χημικῶν ὀριστικὴ τις μέθοδος διατηρήσεως τῶν βαφῶν ὄντως δ' ἔκτοτε δὲν ἐνηργήθη κανονικὸς τις ψευκασμός οὐδεὶς, οὔτε δι' ἄλλου, οὔτε διὰ τοῦ ἐμοῦ τονωτικῶ.

Ἄλλ' ἡ μὲν ἀνακάλυψις νέας τινὸς μεθόδου συντηρήσεως δὲν ἐτελείτο, τὰ δὲ ἀρχαῖα ταῦτα παρέμειναν καθ' ὅλον τὸ ἀπὸ τοῦ μηνὸς Νοεμβρίου τοῦ 1907^ο ἔτους μέχρι τοῦ μηνὸς Ἰουλίου τοῦ 1912^ο χρονικὸν διάστημα ἀμέτοχα ἐφαρμογῆς οἰοδηποτε θεραπευτικῶ ἢ συντηρητικῶ μέσου, πλὴν ὀλίγων στηλῶν, ἄς ἐλαφρότατα καὶ ἐνιαζοῦ τῶν παραστάσεων ἅπαξ ἐφέκασα διὰ τοῦ αὐτοῦ τονωτικῶ, κατὰ τὸ ἔαρ τοῦ 1908^ο ἔτους, ὅτε συνεκλήρουν τὴν σύνταξιν τοῦ περιγραφικῶ καταλόγου μου· τούτο δ' ἔπραξα, ἵνα σαφῶς διακρίνω ἀμφιβολὰ τινα σημεῖα τῶν παραστάσεων, χάριν τῆς πληρεστερας καὶ πιστοτέρας περιγραφῆς. Τὰς τότε ψευκαθεύσας οὕτω στήλας θὰ ἀναγράψω ὀνομαστί ἐνθάδε μετ' οὐ πολὺ.

Ὅτε δ' ἐν ἔτει 1909^ο ἀπέδειξα διὰ περαιτέρω ἀνασκαφῶν καὶ ἀνακαλύψεων, ἐν τῷ δευτέρῳ κύρῳ, ὅτι ὑπῆρχον ἐν τῇ γῇ καὶ ἄλλα ὅμοια τοῖς τέως εὐρεθειῶν ἀρχαῖα ἀντικείμενα, λίαν σημαντικὰ ἐπίσης, μάλιστα δὲ ἄφ' οὐ ἐκ τούτων παρορμηθῆ καὶ τάχιστα ἴδρυσεν ἐν Βόλῳ τὸ αὐτὸν τῶν ἀρχαίων στηλῶν ὁ φιλόπολις Πηλιοσεύτης Ἀλέξιος Ἀθανασάκης,³⁾ ἐν δὲ τοῖς ἐγκαινίοις τοῦ Μουσείου τούτου πολλοὶ καὶ εἰδικοὶ ἄνδρες εἶδον τὰ εὐρήματα, καὶ τὴν τε σπουδαιότητα αὐτῶν ἐνέκριναν, καὶ τὸ ὑπ' ἐμοῦ ἐφαρμοσθῆν τονωτικῶν ἐθεώρησαν κατάλληλον πρὸς συντήρησιν τῶν βαφῶν⁴⁾· ἐστάλη δις εἰς Βόλον ἐπιτροπεία, ἵνα ὀριστικῶς ἀπο-

¹⁾ Περίληψις αὐτῆς ἐδημοσιεύθη ἐν τῷ τότε ἐκδιδόμενῳ *Μηνιαίῳ Παρασκήματι* τῆς ἡμεριδὸς «Ἀθήνα» τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου τοῦ μνημονευθέντος ἔτους ἐν σελ. 13-16· βλ. ἄνω σελ. 10.

²⁾ Κυρίως ὁ χημικὸς Ὁθ. Ρουσόπουλος ἐξέφραξε τοιαύτην γνώμην καὶ ἄλλοι, ἀκούσαντες αὐτοῦ· ἀλλὰ δὲν ἔγραφέ τι ἐπισήμως τότε οὐδεὶς, καθ' ὅσον γινώσκω, οὔτε διὰ τοῦ τύπου ἐδημοσίευσεν. Ὁ δὲ τέως Γενικὸς Ἐφορὸς τῶν Ἀρχαιοτήτων τῆς Ἑλλάδος Π. Καθβιάδης ἀπέτελε πρὸς τὰς οὕτω φερομένης γνώμας, διότι θεώρει τὸ ὑπ' ἐμοῦ ἐφαρμοσθῆν τονωτικῶν ὡς λίαν κατάλληλον· εἶχε δὲ ἴδει οὕτως τὰς στήλας ἐν ἔτει 1907^ο, ἐν ᾧ ὁ Ὁθ. Ρουσόπουλος ἀμφιβάλλω ἂν εἶδεν αὐτὰς πρὸ τοῦ φθινοπώρου τοῦ 1909^ο ἔτους.

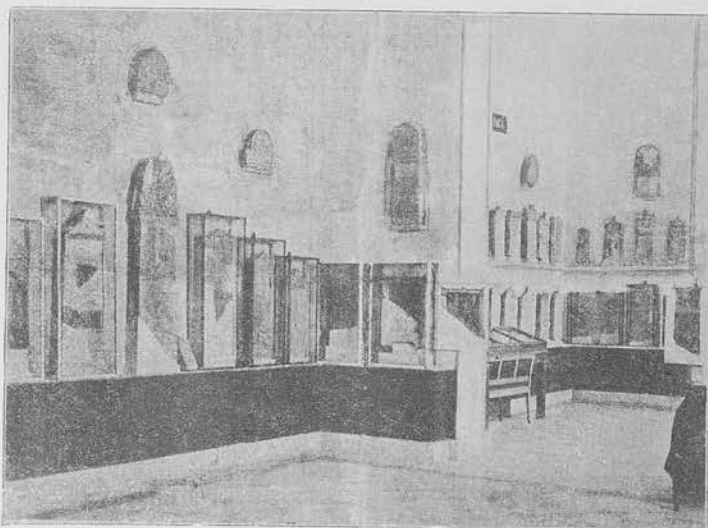
³⁾ Βλ. ἄνω εἰκ. 1 καὶ 2 καὶ *Ποικιλὰ* 1909 σελ. 131-132 καὶ *Θεσσαλικὰ Μνημεῖα* I σελ. 7-8.

⁴⁾ Πρόβ. *Ποικιλὰ* 1909 σελ. 134 καὶ *Θεσσαλ. Μνημ.* I σελ. 223, ἐνθα ἀναφέρονται γνωματεύσαντες δημόσιε ὅ τε εἰδικώτατος περὶ

φασίῃ περὶ ἐξευρέσεως μεθόδου συντήρησεως καὶ περαιτέρω πολυχρονίου διατηρήσεως τῶν βαφῶν τῶν στηλῶν¹.

Ταύτης λοιπὸν τῆς ἐπιτροπείας ὁ μὲν Ἰ. Σβορώνος προέτεινε τὴν δι' ἐρυθρῶν ὑάλων τῶν θηκῶν τῶν στηλῶν καὶ τῶν παραθύρων τῶν αἰθουσῶν, καὶ τὴν δι' ἐρυθρῶν ἔτι παραπαισιμάτων ἀμφοτέρων, συντηρητικὴν ἐπιβάλυσιν² ἢ γνώμη αὐτῆ ἀπερρίφθη τῇ προτάσει μου, παραστήσαντος τὸ ἄτοπον τῆς ἐμφανίσεως τῶν αἰθουσῶν ὑπὸ τὴν ἀπλετον ἔκχυσιν τοσαύτης ἀποκρουστικῆς καὶ ἐκτυφλωτικῆς ἐρυθρότητος, ἣτις, ἐν ᾧ πράγματι δὲν παρεῖχεν οὐδεμίαν οὐσιώδη ὠφέλειαν, καθίστη ὄλως ἀοράτους τὰς παραστάσεις καὶ τὴν ἀξίαν αὐτῶν ἴσῃ τῷ μηδενί· τοῦτο δύνανται τις ἐνκόλως νὰ ὑπονοήσῃ, ἀποβλέπων εἰς τὴν παρατιθεμένην εἰκ. 161 τῆς Α' αἰθούσης ἥς τὸ μὲν κάτω διώζωμα ἦτο ἐρυθρόν, οἱ δὲ τοῖχοι, ἐπιχρισθέντες τὸ πρῶτον δι' ἐρυθρᾶς βαφῆς, καὶ ἀποδόντες ἐμφάνισιν βλαβεράν, ἐβάφησαν κατόπιν προχείρως διὰ λευκῆς, πρὸς ἀποφυγὴν τῆς ἐρυθρότητος ἀκριβῶς (πρὸς κάτω κεφάλ. δ').

Ἐτερον δὲ μέλος τῆς ἐπιτροπείας ταύτης, ὁ ζωγράφος καὶ δόκιμος ἐπισκευαστὴς νεωτέρων ἐλαιογραφικῶν Α. Χατζόπουλος, προέτεινε τὴν ἐκάστοτε ἀναμονὴν τῆς ἀφ' ἑαυτῶν εἰς ἐσχάρας ὀήξεως καὶ ἐκπτώσεως τῶν βαφῶν τῶν στηλῶν, τὴν περισυλλογὴν καὶ σύλληψιν τῶν ἐκπιπόντων τούτων μορίων, καὶ τὴν ἐπίθεσιν αὐτῶν πάλιν ἐπὶ τοῦ σημείου τῶν παραστάσεων, ὁπόθεν ταῦτα ἐξέφευγον. Ἀλλὰ καὶ ἡ γνώμη αὕτη ἀπερρίφθη φρικτῶ τῷ λόγῳ, ἐμοῦ ἀντιπρότερος ὅτι ἀκριβῶς τὴν διάρρηξιν ταύτην καὶ ἐκπτώσιν τῶν βαφῶν πρέπει νὰ ἐξεύρω-

Εἰκὼν 161. Ἡ Βορρανατολικὴ γωνία τῆς Α' αἰθούσης τοῦ Μουσείου Βόλου κατὰ τὰ ἔτη 1909—1912, μῆτο ἐπιχρισθεῖσα δεάντως.

τὴν ἀρχαίαν ζωγραφικὴν Paul Herrmann, ὅτι ἡ ἐμὴ μέθοδος πρὸς συντήρησιν τῶν βαφῶν ἦτο καλὴ μέχρι ἐξευρέσεως βελτίονος, καὶ ὁ διοικῶν τὰς ἀρχαιοτήτας τοῦ Κράτους τέως Γενικὸς Ἐφορος τῶν ἀρχαιοτήτων Π. Καββαδίας.

¹) Αὕτη τὸ μὲν πρῶτον ἐστάλη κατὰ μῆνα Ὀκτώβριον τοῦ 1909^{ου} ἔτους, ὁπότε δὲν ἐγνωμάτευσεν οὐδὲν σαφές οὐδὲ θετικόν, ἀλλ' ἀπλῶς ἀπηγόρευσε τὴν χρῆσιν τοῦ ὑπ' ἐμοῦ προταθέντος τονωτικοῦ, τὸ δεύτερον δ' ἐστάλη κατὰ μῆνα Αὐγούστιον τοῦ ἔτους 1911^{ου}.

²) Ὁ χημικὸς Α. Λαμβέργης προτείνει ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημ. 1912 σελ. 261 «κατανοχοῦντες ὑαλοπίνακας» ἀλλ' αὗται δὲν ἐπιτρέπονται τὴν σαφῆ ὄψιν καὶ διάφρσιν τῶν βαφῶν τῶν παραστάσεων· λέγει δὲ περὶ αὐτῶν ὁ Ὁθ. Ρουσόπουλος αὐτ. σελ. 261-262 ὅτι «ἴσως ἴσως δὲ νῦν δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαία ἡ χρησιμοποίησις ἐγχρόμων ὑαλοπινάκων, καθόσον ἐδείχθη ἐκ τῆς χημικῆς ἐξετάσεως ὅτι αἱ βαφαὶ εἰσιν ἀνόργανοι ἐνώσεις χαλκοῦ, σιδήρου ὕδραργύρου κλπ., μόνον δὲ ἴχνη ὀργανικῆς οὐσίας εὑρέθησαν, ὁφειλόμενα ἴσως εἰς τὴν ἐν τῇ ἀρχαιοτέρῃ φαιδρῶνσιν» ὁ αὐτὸς ὁμοῦ φαίνεται ὅτι μετέγνω ἐν Archiv für die Geschichte der Naturwissenschaften und der Technik, Band 4, 1913 σελ. 400, ἐνθα συνιστᾷ τὰδε: Die Fenstervorhänge werden rot oder auch braun gewählt. Καὶ ἡ μνημονευθεῖσα ἐπιτροπεὶα προέτεινε ἐν ἔτει 1911^φ τὴν δι' ἐρυθρῶν παραπαισιμάτων ἐπιβάλυσιν τῶν παραθύρων καὶ τῶν θηκῶν, ἦν ὁμοῦ δὲν ἐφήρμισα· διότι, δοκιμάσας, εἶδον ὅτι αἱ βαφαὶ τῶν στηλῶν ἐφαίνοντο σχεδὸν πᾶσαι ἐρυθραί.

μεν μέσον, ὅπως προλάβωμεν, οὐχὶ δὲ νὰ ἐπανορθώμεν γιγνομένην, καὶ μάλιστα διὰ τρόπου ἀγνώστου ἔτι καὶ ἀδυνάτου τὴν ἐφαρμογὴν, ἔτι δὲ ὅπως ἐμποδίσωμεν αὐτὴν τε καὶ τὸν ἐν γένει ἀποχρωματισμὸν τῶν βαφῶν. Τὰς ἀντιρρήσεις μου ταύτας ἐθεώρησαν εὐλόγους τὰ λοιπὰ μέλη τῆς ἐπιτροπείας, ὁ Χ. Τσοῦντας, Κ. Κουρουνιώτης καὶ Ὁθ. Ρουσόπουλος.

Ὁ δὲ τελευταῖος οὗτος προέτεινε πρῶτον μὲν τὴν ἐκ τῶν ζωγραφικῶν τῶν στηλῶν ἀφαίρεσιν τοῦ ὑπ' ἐμοῦ ψευκαθέντος τονωτικοῦ, ὅπου τοῦτο εἶχε τέως ἐφαρμοσθῆ, δεύτερον δὲ τὴν ἀρμόζουσαν πύσιν τῶν στηλῶν, τὸ κατ' ἀρχάς μὲν διὰ κοινῆς, κατόπιν δὲ ἀμέσως καὶ δι' ἀπεσταγμένου ὕδατος, ἵνα οὕτως ἐκφύγῃσι ἀπὸ τῶν παραστάσεων τὰ χρώματα, ἢ κόκκις καὶ τὰ ἄλλα, τρίτον δὲ μετὰ ταῦτα τὸν δι' ἄλλου τινὸς ὑγροῦ, ὁρισμένως τοῦ ζυτταροειδοῦς, ψευκασμῶν³.

Τινὰ τῶν μέσων τούτων καθίστατο ἐμφανὲς ὅτι ἦσαν λίαν δυσχερῆ τὴν ἐκτέλεσιν καὶ ἐκτάκτως κινδυνώδη τὴν ἐφαρμογὴν· ἐν τούτοις ἐνεκρίθησαν πάντα ὑπὸ τῶν λοιπῶν μελῶν καὶ ἀπεφασίσθη νὰ ποιηθῶσι μὲν ἀμέσως ξύλινα σκάφαι, κατάλληλοι πρὸς ὑποδοχὴν τῶν στηλῶν καθ' ἑκάστης, νὰ παραμείνωσι δ' αἱ στηλαὶ πᾶσαι περαιτέρω, ὡς εἶχον, ἄνευ μηδεμιᾶς ἐφαρμογῆς ὑπ' ἐμοῦ οἰουδῆποτε ψευκασμοῦ, ἢ ἄλλου τινὸς μέσου συντήρησεως.

Πράγματι δὲ παρέμειναν τούτου ἕνεκα αἱ στηλαὶ πᾶσαι οὕτως ἀθεράπευτοι καὶ ἔκτοτε, μέχρι τῶν μέσων τοῦ μηνὸς Ἰουλίου τοῦ 1912^{ου}

ἔτους, εἴτε διότι μετὰξὺ ὁ προτείνων δὲν εἶχεν ἔτι καθορίσει τὸν τρόπον τῆς ἐφαρμογῆς τῶν γνωμῶν αὐτοῦ, εἴτε δι' ἕτερόν τινα λόγον.

Ἀφ' οὗ δὲ ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ μηνὸς Φεβρουαρίου τοῦ 1912^{ου} ἔτους ἠρξάμην τὸ τρίτον ἤδη ἀνευρίσκων δαμιλεῖς στήλας, φερούσας ἐν ἀρίστῃ καταστάσει πολυχρόμους γραπτὰς παραστάσεις, ἐν τῷ τρίτῳ ἀνακαλυφθέντι μεγάλῳ πύργῳ, περὶ οὗ βλ. ἄνω σελ. 33, καὶ ὁ μὲν αἰδιμὸς ἀντιπρόεδρος τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας Γ. Μιστριώτης, μέγα διαφέρον ὑπὲρ αὐτῶν δεινῶν⁴, καὶ πρῶτιστον ὑπὲρ τῶν εὐρημάτων τούτων καθῆγον ἡμῶν ὑπάντων θεωρῶν εὐλόγως τὴν ταχίστην ἀντιγραφὴν τῶν ζωγραφικῶν, ἦλθεν εἰς Βόλον μετ' ἀντιγραφέων καὶ ἄλλων εἰδικῶν πρὸς τε τῶν λοιπῶν ζητημάτων τὸν καθορισμὸν καὶ τὸν τῆς συντήρησεως τῶν βαφῶν, ὁ δὲ τέως διευθύνων τὸ ἐν τῷ Υπουργείῳ τῶν Ἐκκλησιαστικῶν καὶ τῆς Δημοσίας Ἐκπαίδευ-

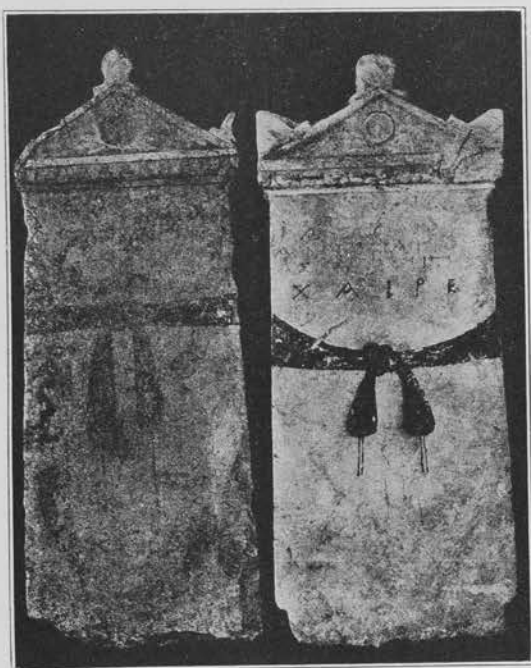
³) Ἐν τῇ ἐκθέσει τῆς ἐπιτροπείας ταύτης, τῇ γενομένῃ τῇ 26^ῃ Αὐγούστου 1911, ὑπὸ στοιχεῖον 4 γράφονται τὰδε: «κρίνει ἀναγκαίαν καὶ ἐπιβεβλημένην τὴν στεροχορῶμην τῶν στηλῶν διὰ διαλύματος ζυτταροειδοῦς, ὅπερ χρησιμοποιεῖται ἐν τῷ Ἐθνικῷ Μουσείῳ» ἡ ἐργασία θὰ γίνηται διὰ ψευκαστῆρος κατάλληλως.

⁴) Μέγιστον ἐπίσης διαφέρον ὑπὲρ τῶν στηλῶν ἐπεδείχθη καὶ ὁ αἰμινηστος βασιλεὺς ἡμῶν Γεώργιος, ἐπὶ πολλὴν ὥραν μετὰ προσοχῆς παρατηρήσας αὐτάς, καὶ συστήσας τοῖς ἀρμοδίοις πῶσαν ὑπὲρ αὐτῶν μερίμνην, κατὰ τὸ θέρος τοῦ 1912^{ου} ἔτους.

σεως Ἀρχαιολογικὸν τμήμα νῦν διευθυντῆς τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν Β. Λεονάρδος, ἀνεκίνησε πρὸς ὀριστικὴν λύσιν καὶ τὸ ζήτημα τῆς συντηρήσεως τῶν βαφῶν, ὅπερ τὴν τριετίαν ἤδη κοιμηθέν, ἐνετάλημεν ἐπισήμως ὁ Ὁθ. Ρουσόπουλος καὶ ἐγὼ νὰ ἐφαρμόσωμεν τὴν

1) Ἡ πλύσις καὶ ὁ διὰ κυτταροειδοῦς ψεκάσμος τῶν ζωγραφιῶν.

Οὕτω λοιπὸν ἠρξάμεθα ὄντως τοῦ ἔργου ἡμῶν τῇ 15^ῃ Ἰουλίου τοῦ ἔτους 1912^{ου} καὶ, περατώσαντες αὐτὸ μετὰ ἓνα μῆνα ἀκριβῶς, συντάξαμεν τὴν προσήκουσαν ἐκθεσιν. Ἐξετέλεσαμεν δὲ τὰδε καὶ ἔχομεν τὰ ἑξῆς ἀποτελέσματα¹⁾: πρῶτον μὲν ἀφηρέσαμεν διὰ πλύσεως τὰ χρώματα καὶ τὴν ζόνιν, ἐκ νεωστὶ εὐρεθεισῶν στηλῶν τοῦ τρίτου πύργου, ἐντιθέντες ὀλίγον ἐπικλιωδῶς ἐκάστην στήλην ἐν σκάφῃ, καὶ πληροῦντες αὐτὴν ἡμέρα διὰ σιφῶνον ὕδατος οὕτως, ὥστε

Εἰκὼν 162. Λόοι στήλαι ἐκ τοῦ τρίτου πύργου, φέρονσαι γραπτὰς πορφύρας ταινίας, φωτογραφηθεῖσαι εὐθὺς μετὰ τὴν πλύσιν.

νὰ μὴ ἐπέζηται τοῦτο μετὰ μηδεμίαν ὀμίην, ἀλλ' ἠπιώτατα, μόλις ἀπτόμενον τῆς ἐπιφανείας τῆς στήλης ἐπὶ τοσοῦτον, ὅσον ἤρκει, ἵνα διαλύσῃ καὶ παρὰσῶρῃ τὸ χῶμα καὶ τὴν ζόνιν· ἐπετηροῦμεν δὲ κατὰ τὴν τέλειον τοῦ ἔργου τοῦτου τὰς βαφάς, μήπως τινὲς διαλυθῶσιν, ἢ παρὰσυσθῶσιν παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν ἂν ποῦ συνέβαινε τοῦτο, ἐφεκάζομεν προληπτικῶς ἐπὶ μέρος ἢ καθ' ὅλον τὸ διάστημα τὰς βαφάς διὰ τινος ὕδατόχρου ἀρωματικοῦ ὑγροῦ, ἀποσταλέντος ἐκ τοῦ Ἐθνικοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Ἀθηνῶν, ὅπερ ὁ Ὁθ. Ρουσόπουλος ὀρῶζει ὡς «διάλυμα κυτ-

ταροειδοῦς ἐν ὀξικῇ ἀμυλίῳ καὶ ἀσπιονίῳ²⁾· ἂν καὶ τοῦτο δὲν κατόρθου νὰ συγκρατήσῃ τὰς βαφάς, ἀπεμακρύνομεν ἐκεῖθεν τὴν στήλην ἡμίπλυτον, ἥτοι τὰ μὲν ἄλλα κεκαθαυμένην, τὴν δὲ γραπτὴν παράστασιν καὶ τὰς ἄλλας ἐν γένει βαφάς ἄπλυτον.

Ἐπιπρῆξε δὲ ἡμῖν τὸ ἔργον τοῦτο ἐπιπονώτατον καὶ ταῖς στήλαις λίαν κινδυνώδες³⁾ διότι πολλὰ μὲν χρώματα, ὄντα ἀρξηθέν πεπορωμένα, δὲν ἐξέφευγον, τοῦτου δ' ἕνεκα ὑπῆρξεν ἀνάγκη νὰ διασειώμεν αὐτὰ διὰ ξυλίνων καὶ ὀστεινῶν βελονῶν, ἐνίοτε δὲ καὶ διὰ μαχαίριον, πολλαὶ δὲ βαφαὶ διεσπιννοῦντο ἐν τῷ ὕδατι εἰς ἐσχάρας, ἢ ὅλως διελύοντο ἀπροσδοκίτως, ἐν εἶδει νιφάδων χιόνος, καὶ μετ' αὐτὸν ἔτι τὸν προληπτικὸν δι' ἰσχυροῦ κυτταροειδοῦς ψεκάσμον. Τοῦτων ἕνεκα τῶν λόγων συνέβησάν τινα ἡμῖν ἀτιμῆματα⁴⁾, περὶ ὧν θὰ γένηται ὁ προσήκων λόγος ἐν τῇ περιγραφῇ ἐκάστης τῶν στηλῶν κατὰ τόδε καὶ τὰ μετέπειτα ἐκδοθησόμενα τεύχη.

Παρὰ πάντα ταῦτα ὅμως αἱ πλείους τῶν οὕτω πλυθεισῶν καὶ καθαυθεισῶν στηλῶν, μάλιστα αἱ τοῦ πρώτου καθορισθέντος ἐν τοῖς ἄνω σελ. 128 ῥυθμοῦ τῶν *λείων* βαφῶν, αἵτινες ἐξαιρέτως ἀντέχουσι ἐν τῷ ὕδατι ὀφελήθησαν σημαντικῶς, καὶ αἱ παραστάσεις αὐτῶν, ἀπαλλαγείσαι τῶν μικρῶν χωμάτων καὶ τῆς κόνεως, ἐξήρθησαν μὲν εἰς ἔντασιν καὶ ζωηρότητα γηγυσίαν, ἔλαβον δὲ τινα διαρκεστέρην φαιδρότητα, ὡς ἄρτι ἀπὸ λουτροῦ ἐξελθοῦσαι, καὶ παντὸς ῥύπου μονίμως καὶ τέλειον ἀπαλλαγείσαι, καίτοι πολλὰ τῶν ὀφελιμάτων τούτων ὑπῆρξεν παροδικά· διότι μετὰ τὴν πλύσιν, ἐξαμιζομένης τῆς νοτίδος, ἤρχιζον πάλιν καὶ ἐξηκολούθουν αἱ βαφαὶ νὰ ὀχρῶσι. Τὴν εὐθὺς μετὰ τὴν πλύσιν εὐνοῦν ἐμφάνισιν τῶν στηλῶν δεικνύει ἡ εἰκὼν 162.

Ἴνα δὲ μὴ τι ἀνήξεστον συμβῆ κατὰ τὸ οὕτωσιν τελούμενον ἔργον, ἀντεγράφομεν πρότερον τὰς σημαντικωτάτας τῶν στηλῶν, καὶ ἐφωτογραφοῦμεν ἀπάσας τὰς μελλούσας νὰ ὑποστῶσι τὸν τοιοῦτον ἐπικίνδυνον καθαρισμὸν πρὸ αὐτοῦ μόνον τὰς ἐν εἰκ. 162 στήλας καὶ τινα μικρὰ τμήματα, πλήρη ὄντα πάντα χωμάτων, καὶ πρῶτα δοκιμαστικῶς πλυθέντα, δὲν ἐφωτογραφήσαμεν πρὸ τοῦ καθαροῦ, ἀλλ' εὐθὺς μετ' αὐτὸν δέον ὅμως νὰ ὑπονηθῶσι ταῦτα ἐπικεκαλυμμένα πρότερον διὰ χωμάτων, παραπλησίως τῶν ἐν εἰκ. 157 καὶ 158 ἐν τοῖς προηγουμένοις παρατεθεισῶν στηλῶν.

Εὐθὺς δὲ μετὰ τὴν διπλὴν ταύτην πλύσιν, τὴν τε δι' ἀπλοῦ δηλὸν ὅτι καὶ κατόπιν δι' ἀπεσταγμένου ὕδατος, ἐφεκάζομεν τὰς βαφάς πολλάκις διὰ τοῦ προσηρημένου κυτταροειδοῦς, καὶ ἐφωτογραφοῦμεν αὐτὰς διὰ πολυχρόμιον

1) Πρὸς *Rhousopoulos* ἐν *Archiv* ἔ. ἀ. σελ. 399: Das Königliche Kultusministerium trug nun, auf Vorschlag des kompetenten Sektionschefs Herrn B. Leonardos, mir die ganze Sache auf, nachdem verschiedene Kommissionen... sich damit beschäftigt und meine Vorschläge akzeptiert hatten.

2) Ὁ Ὁθ. Ρουσόπουλος ἐδημοσίευσεν τὰς λεπτομερείας τῆς ἐκτελέσεως καὶ τὰ ἐπιτυγθέντα ἀποτελέσματα τῶν ἐργασιῶν τούτων ἐν τῇ *Ἀρχαιολ. Ἐφημ.* 1912 σελ. 261-262 καὶ ἐν τῷ μνημονευθέντι *Archiv* σελ. 397-401, ἐγὼ δ' ἐν τοῖς *Πρακτικαῖς* τοῦ 1912 σελ. 218-226.

3) Ἐν τῇ *Ἀρχ. Ἐφημ.* ἔ. ἀ. σελ. 261 καὶ ἐν τῷ *Archiv* ἔ. ἀ. σελ. 399. Ταῦτο προτείνει καὶ ὁ Ἄ. Λαυρέτης ἐν τῇ *Ἀρχ. Ἐφημ.* ἔ. ἀ., ἀλλὰ δι' ἐλαχίστους, οὐχὶ διὰ ψεκάσμου.

4) Βλ. *Πρακτικά* 1912 σελ. 220-221· δις ἐκινδύνευσαν νὰ ὑποστῶσι συμφορῆσιν ἐκ τῆς συνεχῆς προκλύσεως ἐν τῇ ἐργασίᾳ ταύτῃ, ἥς τὸ ἐμπράγματον μέρος ἐτέλουν ἐγὼ, ὡς θεωρηθεὶς ὀξυδερκέστερος, ὃν δὲ καὶ νεώτερος τοῦ συνεργάτου μου. Βλ. καὶ *Rhousopoulos* ἔ. ἀ. σελ. 399: Mit vieler Mühe, Ausdauer und Geduld.

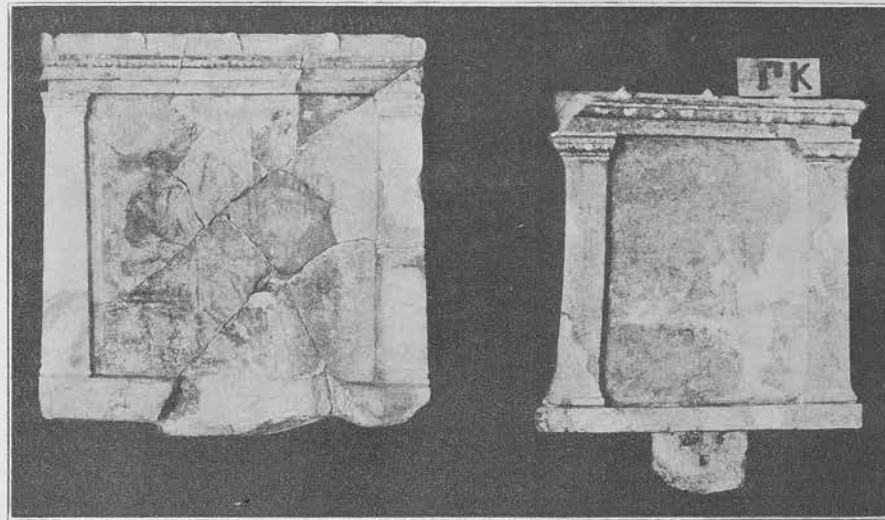
5) *Rhousopoulos* ἔ. ἀ. σελ. 399: Es gibt Farbstoffe, die abstauben, und andere, die in kleinen Schuppen abspringen.

πλακῶν¹⁾ τὸ ἔργον τοῦτο τῆς φωτογραφίσεως, τὸ πρῶτον τότε ἐφαρμοζόμενον ἐν Ἑλλάδι, ἐξετέλεσεν, ἀναλαβὼν αὐτὸ προθύμως καὶ εὐγενῶς, ὁ συνταγματάρχης τοῦ Πυροβολικοῦ καὶ ὑπασπιστῆς τοῦ βασιλέως Κωνσταντίνου κ. Ἰω. Φραγκοῦδης, γνώστης τῆς μεθόδου ταύτης, ἔχων βοηθοὺς τοὺς ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ἀποσταλέντας δοξίμους φωτογράφους καὶ φωτοτύπους κ. κ. Β. Παππαγιαννόπουλον καὶ Ἀντ. Πετρόπουλον.

Δεύτερον δ' ἐζητήσαμεν μετὰ τοῦ Ὁθ. Ρουσόπουλου τὴν εὐρεσίαν μεθόδου πρὸς πολυχρόνιον διατήρησιν τῶν βαφῶν τῶν, ὡς ἐν τοῖς ἄνω περιγραφῆ, πλυθεισῶν στηλῶν, αἵτινες ἦσαν ἀποξηραστικῶς αἱ νεοσῆ, πρὸ ὀλίγων μηνῶν ἢ ἡμερῶν, ἐν τῷ τρίτῳ πύργῳ εὐρεθείσαι, καὶ αἵτινες δὲν εἶχον τέως ὑποστῆ οὐδένα ψεκασμὸν ὑπ' ἐμοῦ, ὡς ἀφαιθεῖσαι ἐντελῶς ἀνέπαφοι, καθ' ἃ εὐρέθησαν μετέλαβον δ' αἱ στηλαὶ αὐταὶ πάντων τῶν εὐεργετημάτων, ἅτινα ἐδίδαξέ με πενταετῆς πείρᾳ (1907-1912), ἥτοι ἅμα τῇ εὐρέσει ἐξήχθησαν μὲν δεόντως ἀλώθητοι, προσφυλάχθησαν δ' ἐν εἰδικῷ φυλα-

πύργῳ πολλὰς διὰ διαλύσεων κυτταροειδοῦς²⁾. Ἰδὼν ὁμοῦ καὶ οὕτως ὁ Ὁθ. Ρουσόπουλος ὅτι ἡ ἐντασις καὶ ζωηρότης τῶν βαφῶν δὲν διατηρεῖτο, ἀλλὰ τοὐναντίον τάχιστα, ἐξατμιζόμενου τοῦ ἐν τῷ κυτταροειδεῖ πνεύματος, φηρίων μετὰ μίαν ἢ δύο ἡμέρας αἱ βαφαί, μὴ προϊοῦσαι μὲν τότε καταδίλως πρὸς τὰ χεῖρω, ἀλλὰ μὴδὲ πρὸς τὰ βελτίω, πάντα δὲ κόπον καὶ κέρμιαν καὶ φροντίδα καταβάλλον ἐντόνως καὶ φιλοτίμως πρὸς ἀπόδοσιν ταῖς βαφαῖς διαρκεστέρως τινὸς ζωηρότητος, ἐνίσχυε μὲν τὴν δύναμιν τοῦ ἑαυτοῦ κυτταροειδοῦς³⁾, δὲν κατώρθου ὁμοῦ οὐδὲν τῶν ποθουμένων οὐδὲ οὕτω.

Τότε λοιπὸν ἤρξατο ὁ Ὁθ. Ρουσόπουλος νὰ ἀποκλίνῃ ὅπωςδήποτε πρὸς τὸ ἐμὸν παλαιὸν καὶ ἀπλοῦν τονωτικόν, καὶ νὰ συμφωνῇ ἐν μέρει μετ' ἐμοῦ, γνωματεύσας, μετὰ τὰ περιγραφέντα συμβάντα, ὅτι εἶναι μὲν ὀφέλιμος ἢ ἐπὶ τῶν στηλῶν ἐφαρμογὴ *φαιδρυντικοῦ* τινος, καθ' ἃ χαρακτηρίζει τὸ ἐμὸν, ὡς μὴ θεωρῶν ἴσως αὐτὸ *τονωτικόν*, ἥτοι *συντηρητικόν* τῶν βαφῶν ὑγρὸν, ἐπειδὴ ἐμφανίζονται δι-

Εἰκὼν 163. Δύο στηλαὶ ἐκ τοῦ τρίτου πύργου, ὀλίγας ἡμέρας μετὰ τὴν ἐν ἔτει 1912^ο ἀνεύρεσιν φωτογραφηθείσαι, ὡς εἶχον, πρὸ οἰουδήποτε καθαροῦ ἢ ψεκασμοῦ.

κείῳ ἀπὸ τοῦ ἡλίου καὶ τοῦ φωτός καὶ ἀπὸ τῆς ζόνεως, μετεκομίσθησαν δ' ἐν πάσῃ ἀνέσει ἐφ' ἀμαξῶν, ἐγκλεισμένοι ἐντός εἰδικῶν κιβωτίων, καθ' εὐθείαν εἰς τὸ ὀριστικὸν Μουσεῖον. Ταῦτα δέον τις νὰ ἔχη κατὰ νοῦν πρὸς ἐκτίμησιν τῶν ἐν τοῖς ἑξῆς ἀναγραφόμενων.

Ἄλλ' ἐν τῇ ζητήσῃ ταύτῃ τῆς μετὰ τὴν πλῆσιν ἐφαρμογῆς ὀριστικῆς μεθόδου πρὸς πολυχρόνιον διατήρησιν τῶν βαφῶν διεφώνησα πρὸς τὸν Ὁθ. Ρουσόπουλον, προτείνοντα τὸν ἐπανεπιλημμένον ψεκασμὸν τῶν πλυθεισῶν στηλῶν διὰ προϊούσης ἰσχυροτέρας διαλύσεως κυτταροειδοῦς, ἐν ᾧ ἐγὼ ἐπέμενον νὰ μὴ ἐφαρμοσθῇ τοῦτο μηδὲν, νὰ γένηται δὲ χρῆσις τοῦ παλαιοῦ ἐκεῖνου τονωτικοῦ, ὅπερ τέως εἶχον ἐφαρμόσει ἐπὶ στηλῶν τοῦ πρώτου πύργου, καὶ περὶ οὗ εἶχον ἤδη πενταετῆ πείραν, μὴ εὐρὼν κατὰ τὸ χρονικὸν τοῦτο διάστημα τελειότερον ἐκεῖνου μέσον, καίπερ ἀναζητήσεως πολλὰς.

Ἐξενίστηεν ὁμοῦ ἡ γνώμη τοῦ Ὁθ. Ρουσόπουλου, διὰ τὸν ἐν σελ. 135 καὶ σημ. 1 προειρημένον λόγον, καὶ ἐφεκάσθησαν πᾶσαι αἱ πλυθείσαι τότε στηλαὶ τοῦ τρίτου

αὐτοῦ ζωηρότεραι αἱ βαφαί⁴⁾, δὲν πρέπει ὁμοῦ νὰ ἐφαρμοσθῇ ἐπ' αὐτῶν τὸ ὑπ' ἐμοῦ ἐκλεγέν *fixatif pour crayons et fusains*, ἀλλ' ἕτερόν τι προσόμοιον, ὅπερ διὰ πολλῶν κόπων ἀνεζήτησεν ἐν τῷ Μουσεῖῳ Βόλου, δοκιμάσας ἐπὶ τινος τμήματος στήλης ὑπὲρ τὰς δέκα καὶ ἕξ τοιαύτας συνθέσεις, καὶ ἐπιτηρήσας τὴν ἐπίδρασιν αὐτῶν ἐπὶ τῶν βαφῶν καὶ τοῦ μαρμάρου⁵⁾.

²⁾ Πρὸς. Rhousopoulos ἔ. ἀ. σελ. 399: Nach der vollständigen Reinigung werden die Tafeln (= αἱ στηλαὶ) 1-2 Tage lang zum Trocknen gelassen und dann mit einer 5 proe. Zaponlösung durch einen Zerstäuber fixiert. Die Fixierung wird noch je einmal in den zwei folgenden Tagen wiederholt. Βλ. αὐτὸν καὶ ἐν Ἀρχ. Ἐργμ. ἔ. ἀ. σελ. 261.

³⁾ Πρὸς. Rhousopoulos ἔ. ἀ.: Man kann dann auch noch einmal mit noch etwas stärkerer Lösung fixieren, wenn es die Umstände erheischen und erlauben.

⁴⁾ Βλ. Ῥουσόπουλον ἐν Ἀρχ. Ἐργμ. ἔ. ἀ. σελ. 262: «Ἐπειδὴ δὲ διὰ τῆς φαιδρύνσεως ταύτης (ἐνν. τῆς διὰ τοῦ ἐμοῦ τονωτικοῦ) φαίνονται αἱ εἰκόνας ζωηρότεραι, ὑπεστηρίχθη ἡ ἰδέα (ἐνν. ὑπ' ἐμοῦ), ὅπως ἐφαρμοσθῇ ἐφ' ἀπασῶν τῶν στηλῶν φαιδρυντικόν».

⁵⁾ Πρὸς. Ῥουσόπουλον ἔ. ἀ.: «Ἄλλ' ὅπωςδήποτε πρέπει οἱ ἐπαύριος νὰ δώσῃ γνώμην ὡς πρὸς τὸ κατ' ἀρχὴν ζήτημα τῆς φαιδρύνσεως καὶ ὡς πρὸς τὴν ἐκλογὴν τοῦ καταλληλοτάτου φαιδρυντικοῦ, ἀφ' οὗ προηγηθῶσι πειράματα καὶ δοκιμαὶ διὰ τῶν κερω-

⁶⁾ Ἐπιστὸς τῆ 28. 8. 1917.

¹⁾ Ἐκ τῶν πλακῶν τούτων δὲν καθίσταται δυνατόν νὰ ληφθῶσιν ἀντίτυπα, οὐδὲ νὰ ποιηθῶσιν εἰκόνας, αἵτινες θὰ ἦσαν λίαν διδακτικαὶ διὰ τὴν παραβολὴν τῆς πρὸ τοῦ καθαροῦ καταστάσεως τῶν στηλῶν καὶ τῆς εὐθὺς μετ' αὐτῶν.

2) Ἡ ἀφαίρεσις ἀπὸ τῶν ζωγραφικῶν τοῦ τονωτικοῦ καὶ ἡ ἐπανάθεσις αὐτοῦ.

Τελευταῖον ἔργον ἐμοῦ τε καὶ τοῦ Ὁθωνοῦ Ρουσοπούλου ὑπῆρξε κατὰ τὰς ἐν ἔτει 1912 προσπάθειάς ἡμῶν πρὸς διατήρησιν τῶν χρωμάτων τῶν ζωγραφικῶν Δημητριάδος—Παγασῶν, τὸ τίνα ἀπόφασιν ἔπρεπε νὰ λάβωμεν περὶ τῶν ὑπ' ἐμοῦ τῷ 1907 ψεκασθεισῶν γραφῶν τῶν ἀριστῶν στηλῶν τοῦ Α' πύργου. Καὶ ὁ μὲν Ὁθ. Ρουσ. ἐθεώρησεν ἀπαραίτητον νὰ ἀφαίρῃ τὸ τονωτικὸν ἐκεῖνο, ἐγὼ δὲ σφοδρῶς ἀντέλεγον ἄλλ' ἐξενίκησεν ἡ γνώμη αὐτοῦ, ὅτις «αὐτοκράτορος» κατ' ἀνωτέραν ἐπιταγὴν τῶν ἀρμοδίων, ὡς ἐξέθηκα ἐν τοῖς ἄνω σελ. 135 καὶ σσμ. 1.

᾿Οφείλετο δὲ ἡ ἐπιμονὴ τοῦ Ὁθ. Ρουσ., τοῦ νὰ ἀφαίρῃ τὸ τονωτικὸν μου, εἰς τὴν πεπλανημένην ἰδέαν αὐτοῦ περὶ τοῦ ὅτι ἐψέκασα ἐγὼ ζωγραφίας τινὰς ἐν ἔτει 1907 εὐθὺς μετὰ τὴν εὐρεσιν αὐτῶν, ἀκαθάριτος οὖσας· διότι λέγει¹⁾: «αἱ ἐν ἀρχῇ εὐρεθεῖσαι στήλαι (δηλ. ἐν τῷ Α' πύργῳ τῷ 1907) εἶχον τύχει, ἀκάθαρτοι οὖσαι, πρὸς συγκράτησιν τῶν βαφῶν, ψεκασμῶν διὰ τοῦ κοινοῦ βερνικίου τῶν φωτογράφων καὶ ζωγράφων pour crayons et fusains, ὅπερ ἀποφαίνει ταύτας ζωηροτέρας». Ἄλλ' ὁ Ὁθ. Ρουσ. δὲν εἶδε τὰς στήλας τῷ 1907, ἀλλὰ τὸ πρῶτον καὶ ἐπ' ὀλίγον τῷ 1909, σαφῶς δὲ τῷ 1912· δὲν δύναται ἄρα νὰ βεβαιώσῃ ὅτι αἱ ἐν ἀρχῇ εὐρεθεῖσαι στήλαι ἐψεκάσθησαν «ἀκάθαρτοι οὖσαι»· εὐθὺς μετ' ὀλίγον ὁμοῦ ἀποδεικνύω τὸναντίον ὅτι ἐψεκάσθησαν οὐχὶ ἀκάθαρτοι οὖσαι.

Ὅπωςδήποτε ὁμοῦ ἐξέβαλε τῷ 1912 ὁ Ὁθ. Ρουσ. τὸ τονωτικὸν μου, ψεκάσας τὰς πρῶτας ἐκεῖνας στήλας διὰ θερμοῦ καθαροῦ οἰνοπνεύματος 97 βαθμῶν· μετὰ τοῦτο ἐπλύναμεν αὐτὰς δι' ἁπλοῦ καὶ ἀπεσταγμένου ὕδατος, καὶ ἐψέκασεν ἐκ νέου τὰς βαφὰς ὁ Ὁθ. Ρουσ. διὰ τοῦ ζυτταροειδοῦς, ὡς λέγει, ἔ. ἀ.: «ἐπλύθησαν δὲ αὐταὶ εἴτα δι' ὕδατος καὶ ἀπεσταγμένου ὕδατος, ὅπως αἱ λοιπαὶ, καὶ ἐκαθαρίσθησαν τελείως. Ἐπειτα ἐστεγνώθησαν καὶ τὰ χρώματα ἐστερεώθησαν διὰ τοῦ διαλύματος τοῦ ζυτταροειδοῦς».

Ἄλλὰ παρὰ πᾶσαν προσδοκίαν καὶ λυπούμενοι εἶδομεν ὅτι τοσοῦτον οἰκτρὰ ἀπέθη οὕτως ἡ ἐμφάνισις τῶν ζωγραφικῶν, ὥστε τῆς μὲν ἐπὶ τῆς στήλης τῆς Ἡδίστης, πίναξ II, παραστάσεως ἐλάχισται τῶν λεπτομερειῶν διεκρίνοντο καὶ ὀλίγαι τῶν ζωηροτάτων μόνον βαφῶν, τῆς δ' ἐπὶ τῆς στήλης τῆς Φίλας, πίν. VII, δὲν διεκρίνετο πλέον οὐδεμίαν λεπτομέρεια οὔτε βαφή· διότι εἶχεν ἐπικαθῆσαι ἐπ' αὐτῶν ῥη-

τάτων ἐκ τῶν οὐσιῶν τούτων, μὴ ἐξαιρουμένου καὶ τοῦ φοινικικοῦ κηροῦ». Ἄλλὰ σημειῶ ὅτι ἡ ἐπικλήσις τῶν ἐπαύτων εἶχε τελεσθῆ μέχρι τοῦ 1912, ἐξετέθησαν δὲ ἤδη ἐν τοῖς ἄνω συντόμοις αἱ γνώμαι αὐτῶν ἀπὸ τῶν παραδοξοτάτων μέχρι τῶν λόγου τινὸς ἀξίων, τὸ ἀρέσθημα δὲ αὐτῶν ἐκόμισεν εἰς Βόλον αὐτὸς ὁ Ὁθ. Ρουσ. ὡς ὦν ὁμολογουμένως ὁ ἀριστος καὶ εἰδικώτατος πάντων τούτων. — Μετὰ δεκαετῆ διακοπὴν ἐπαναλαμβάνεται ἤδη (τέλη Μαΐου 1927) ἡ συνέχισις τῆς ἐκτυπώσεως πρὸς περάτωσιν τοῦ πρώτου τούτου τεύχους ἀπὸ ταύτης τῆς σελίδος (137) —.

¹⁾ Ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1912 σελ. 262 καὶ ἐν Archiv für Geschichte der Naturwissenschaften und der Technik, Band 4, 1913 σελ. 398—399: «es wurde ursprünglich der Fehler begangen, einigen der zuerst (δηλ. τῷ 1907) gefundenen Tafeln — noch befor ein Fachmann konsultiert werden konnte — ohne vollständige Reinigung mit dem sg. Fixatit pour crayons et fusains zu fixieren». Ἀξία παρατηρήσεως εἶναι ἡ διάφορος ἔκφρασις τοῦ Ὁθ. Ρουσ., ἐν μὲν τῇ Ἀρχ. Ἐφημ. ἔ. ἀ. ὀνομάζοντος τὰς στήλας «ἀκαθάριτους», ἐν δὲ τῷ Archiv «οὐχὶ τελείως καθαρισθείσας», καὶ ἡ ἐσφαλμένη βεβαίωσις ὅτι δὲν ἐξήτησα ἐγὼ τότε τὰς γνώμας τῶν ἀρμοδίων· τὸ ἀληθές εἶναι ὅτι ζητήσας ἡ δὲν ἔλαβόν τινα σαφῆ συμβουλὴν, ἣ ἔλαβον συμπύπτουσαν πρὸς τὴν γνώμην μου.

A. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ· ΓΡΑΦΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ—ΠΑΓΑΣΩΝ.

τινῶδες τι μίγμα ἐν εἶδει καλύπτρας, ἥτις ἐσκέπασε μὲν τὰς παραστάσεις, δὲν καθίστατο δὲ δυνατόν νὰ ἀφαιρεθῆ οὔτε νὰ ἐξουδετερωθῆ διὰ τοῦ ζυτταροειδοῦς.

Τούτων ἄρα τῶν λόγων ἔνεκα ἠναγκάσθη ὁ Ὁθ. Ρουσ. νὰ ψεκάσῃ αὐτὰς ἐπανειλημμένως διὰ τοῦ ἐμοῦ τονωτικοῦ, ὅπερ τόσον εἶχε κατακρίνει, καὶ χαίροντες εἶδομεν ὅτι αἱ ἐπὶ τῶν στηλῶν τούτων παραστάσεις καὶ βαφαὶ ἤρξαντο κατὰ μικρὸν καὶ μονίμως ἀναλαμβάνουσαι τὴν προτέραν αὐτῶν ἐμφάνισιν καὶ ζωηρότητα· ὁμολογεῖ δὲ τοῦτο ὁ Ὁθ. Ρουσ. λέγων ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. ἔ. ἀ. «μετὰ τοῦτο ἐψεκάσθησαν ἐκ νέου διὰ τοῦ αὐτοῦ βερνικίου, ὅπερ πρὶν εἶχον, ὅπως φαιδρυνθῶσι καὶ μὴ φαίνονται ὀχρότεροι ἢ προηγουμένως» καὶ ἐν Archiv ἔ. ἀ. σελ. 400: «Es wurde nun die Beobachtung gemacht, dass diese Tafeln (δηλ. αἱ κατὰ στήλαι τοῦ 1907), nachdem sie vollständig gereinigt und mit Japronlösung, wie oben beschrieben, fixiert waren, die Farben nicht so lebendig erscheinen liessen wie früher. Erhielten sie dagegen eine neue Bespritzung mit dem Fixatif pour crayons et fusains oder einem anderen ähnlichen Mittel (ἀλλὰ τοιοῦτον δὲν ἐφήρμοσεν), so erschienen sie lebendiger».

Εἶναι λυπηρὸν τὸ ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ἀπέθανεν ὁ Ὁθων Ρουσοπούλος· διότι, καίτοι ἐξ ὑπατιότητος αὐτοῦ ὑπέστησαν σχεδὸν ἀνεπανορθώτους συμφορὰς αἱ λοιπαὶ λαμπρόταται στήλαι, ἃς ἀνεκάλυψα τῷ 1909, καὶ μάλιστα τῷ 1912, καὶ ἃς διὰ τοὺς ἐκτεθέντας λόγους δὲν μοι ἐπετρέπη νὰ ψεκάσω διὰ τοῦ αὐτοῦ τονωτικοῦ, δι' οὗ ἐψέκασα τὰς τῷ 1907, θὰ ὁμολογεῖ τὴν ἀποτυχίαν τῶν προαθέντων καὶ ἐφαρμοσθέντων ὑπ' αὐτοῦ φαρμάκων, καὶ ἀναγνωρίζων τὴν ἐπιβολὴν τῆς πραγματικότητος, θὰ συνίστα τὰ τῆς σωτηρίας τῶν στηλῶν τῆς Α', Ε' καὶ F' αἰθούσης τοῦ Μουσείου Βόλου, κατὰ τὰ ἐτη τῆς ἀπουσίας μου· θὰ ἐξετέλει δὲ ταῦτα, διότι ἀνεγνώριζε τὸ ἀληθές, καὶ δὲν ἐδίταξε νὰ ὁμολογῆ, ἂν ποῦ ἐπλανήθη, ἔστω καὶ διὰ συγκεκαρασμένων τινῶν φιλανθρωπῶν ἐκφράσεων.

Πάντως ὁμοῦ εἶναι πολῦτιμος ἡ συμβουλὴ τοῦ ἀοιδίου μου Ὁθωνοῦ Ρουσοπούλου περὶ τοῦ ὅτι δὲν πρέπει νὰ ψεκάζονται δι' οἰουδήποτε φαρμάκου αἱ ζωγραφίαι τῶν στηλῶν, προτοῦ τελείως καθαρισθῶσιν²⁾· ἔχει ὁμοῦ ἄδικον ὁ μακαρίτης, διατεινόμενος ὅτι ἐψεκάσθησαν ὑπ' ἐμοῦ τῷ 1907 στήλαι ἀκάθαρτοι, ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. ἔ. ἀ.: «ἐκ τῶν πλακῶν τούτων, εἰς ἃς εἶχον ἤδη στερεωθῆ τὰ χρώματα, καὶ ὑπῆρχε κίνδυνος, ἀπολεπιζομένου τοῦ βερνικίου, νὰ συμπαρασυρθῶσι καὶ αἱ βαφαὶ» καὶ μάλιστα ἐν Archiv ἔ. ἀ. σελ. 398—399: «durch die mitfixierten Unreinlichkeiten wurde manches verdeckt, aber es war die Gefahr vorhanden, dass diese aufgetragene Harze abspringen und den Farbstoff mit entfernen könnten»· διότι ἐγὼ ἐψέκασα τῷ 1907 μόνον τὰς ἄνευ ἐπιχειμένων χρωμάτων εὐρεθείσας στήλας· ἐάν τινα χρωμάτια ἢ ῥιζίδια θάμων ἐπέκειντο ἐπὶ τῶν βαφῶν, ἀφῆρεσα αὐτὰ τότε μηχανικῶς, ἐφ' ὅσον ἦτο δυνατόν καὶ ἀκίνδυνον, πρὸ τοῦ ψεκασμοῦ μετὰ πολλῆς προσοχῆς οὕτως, ὥστε οὐδεμίαν βαφήν ἐκαλύφθη διὰ τοῦ ψεκασμοῦ.

Ὅτι δὲ πολλαὶ καὶ ἄρισταί στήλαι, φέρουσαι γραπτὰς παραστάσεις, εὐρέθησαν σχεδὸν ἀνέπαφοι, ἥτοι ἄνευ χρωμάτων καὶ ἀκαθαρσιῶν, ἣ μετ' ἐλαχίστων, αἰτίνες καὶ ἠδύναντο ἀκινδύνως νὰ ψεκασθῶσιν, ὡς ὄντως πολλαὶ ἐψεκά-

²⁾ Κατὰ τὴν ἀπουσίαν μου ἐν τοῖς ἔτεσι 1917—1920 ἐπήλειψάν τινες στήλας ἀπλύτους καὶ ἀρηνητικά τῆς Γ' αἰθούσης οἱ ἀδασεῖς ἐπιμεληταὶ τοῦ Μουσείου Βόλου διὰ τινος παχέος βερνικίου, ἐφευρεθέντος ὑπὸ τοῦ ἐν Βόλῳ ζωγράφου Γκέσκου, ὡς αὐτὸς διατείνεται.

σθησαν ὑπ' ἐμοῦ, ἀποδεικνύουσιν αἱ ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν πινάκων I-X κατωτέρω παρατιθέμεναι εἰκόνες καὶ τὰ περὶ τῆς τύχης ἐκάστης αὐτῶν ἀναγραφόμενα εἰδικῶς, ἔτι δὲ αἱ ἤδη ἐν τοῖς ἄνω παρατεθείσαι εἰκ. 18·30 τὸ Σ, 62 τὸ Σ-Σ'-Σ'', 63 τὸ Σ-Σ', 64 καὶ 66 τὸ Σ, 68 τὸ Σ, 69 τὸ σ-σ'-σ'', 72 τὸ α-ά-β-γ δ-ε-ε-ζ-η, ληφθεῖσαι εὐθὺς μετὰ τὴν εἴρεσιν τῶν στηλῶν· διότι κατ' εὐτυχίαν πρόνοιαν, ἐφωτογράφησα ἅμα τῇ εὐρέσει καὶ μεταφορᾷ, πολλὰς στήλας τῶν φερουσῶν γραπτὰς παραστάσεις· θὰ ἐφωτογράφουν δὲ πάσας, εἰ μὴ βοή τότε πρὸς με ἐξ Ἀθηνῶν ἐξελέμετο συνεχῶς, ὅτι τὰ φωτογραφικά μου ἔξοδα ἀπέβαινον ὑπέρομετρα.

Ἐκ τούτων ἀποδεικνύεται ὅτι αἱ ψεκασθεῖσαι ὑπ' ἐμοῦ στήλαι δὲν ἔφερον χρώματα, οὔτε ἄλλας ἀκαθαρσίας, αἰτινες θὰ ἦτο δυνατόν νὰ συμψεκασθῶσιν· ἐάν ποῦ κατὰ τύχην μοιρίδιόν τι χρώματος ἀπέμεινε, δὲν ἦτο εὐλογον νὰ ἐξογκώσῃ τοῦτο ὁ προειρημένως.

Ὅτι δὲ τέλος ὁ φόβος τοῦ Ὁθ. Ρουσ. ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. ἔ.α., μήπως τυχὸν «ὑπῆρχε κίνδυνος, ἀπολειψομένου τοῦ βερνίκιου, συμπαρασυρθῶσι καὶ αἱ βαφαί» ἦτο μάταιος, ἀποδεικνύει τὸ ὅτι ὁ ἴδιος οὗτος δὲν κατώρθωσε νὰ ἐκβάλῃ τὸ «βερνίκιον» τοῦτο, καίτοι ἐπανελημμένως ἐπέχυσεν ἐπ' αὐτοῦ διὰ ψεκασμοῦ θεορῶν ἰσχυρότατον οἰνόπνευμα· πῶς λοιπὸν θὰ ἦτο εὐλογον νὰ δεχθῶμεν ὅτι ἀπ' ἐαυτοῦ θὰ ἐξέλπιτε τι ἄψυχον, ἀπ' οὗ τὸ ἴδιον, ἐπιπερνούσης ἐξωτερικῆς δυνάμεως καὶ βίας δὲν ἐκβάλλεται;

Ἐπειτα ὁ ἴδιος Ὁθ. Ρουσ. ὁμολογεῖ παρακατιῶν τὰ ἐναντία λέγων ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. ἔ.α.: «σημειοῦμεν δὲ ὅτι μετὰ τὴν στερέωσιν (ἐννοεῖ μετὰ τὸν διὰ κτυπαροειδοῦς ψεκασμὸν) ἢ φαιδρυνοῖς (ἐννοεῖ τὸν διὰ τοῦ ἐμοῦ τονωτικοῦ ψεκασμὸν) δὲν δύνανται νὰ ἐπιφέρῃ βλάβην ἢ ἀπολείπειν τῶν βαφῶν ὁμοῦ μετὰ τοῦ φαιδρυντικοῦ (ἐννοεῖ μετὰ τοῦ ἐμοῦ τονωτικοῦ), διότι μεσολαβεῖ μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν βαφῶν τὸ στερεοχωρικὸν στρώμα· τὰ τῆς μεσολαβήσεως ὁμοῦ ταύτης δὲν εἶναι ἄλλο τι, εἰμὴ μετριωτέρα ἐκφρασεῖς τοῦ ὅτι διὰ τοῦ ἐφαρμοσθέντος ὑπ' ἐμοῦ τονωτικοῦ δὲν ἀπολείπονται οὐδαμῶς αἱ βαφαί· τοῦτο ἄλλως τε ἀποδεικνύει καὶ ἡ πολυχρόνιος παρατήρησις· ἐν τῇ Α' αἰθούσῃ τοῦ Μουσείου Βόλου, ὅπου εἶναι ἐκτεθειμέναι αἱ στήλαι τοῦ Α' πύργου, αἱ τονωθεῖσαι ὑπ' ἐμοῦ ἤδη τῷ 1907, δὲν παρατηρεῖται σήμερον καὶ μετὰ τὰ τόσα δεινὰ καὶ τὴν ἀπόδοσιν εἰκοσαετίας οὐδεμίαν ἀπολείπεισιν, προσελθούσα ἐκ τῆς ἐπιχειρίας τοῦ τονωτικοῦ μου· αἱ συμβᾶσαι εἰς τινὰς τῶν στηλῶν τούτων ἀπολείψεις καὶ ἐκπτώσεις βαφῶν ὀφείλονται τούναντιον ἢ εἰς τὸ ὅτι δὲν ἐπανεληφθῆ ἐγκαιρῶς, καὶ δὲν ἐπανελαμβάνετο συνεχῶς παρατέρω κατὰ τριμηνίαν ἢ ἑξαμηνίαν, ὁ διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου ψεκασμὸς, ἢ εἰς τὰς δονήσεις ἐκ τῶν συγῶν ἀποτοχίσεων καὶ ἐντοιχισμῶν, ἢ εἰς βιαιῆς ψεύσεις καὶ ἐπαρὰς κττ.

Ἐκ τούτων ἄρα ἐμφαίνεται ὅτι καὶ αὐτὸς ὁ Ὁθ. Ρουσ. ἐνέκρινε τέλος τὴν ἐφαρμογὴν τοῦ ἰδιοῦ μου τονωτικοῦ ὑπὸ μικρᾶς τινος ἐπιφυλάξεως. Μετανοῶ δέ, διότι δὲν ἐψέκασα τότε ἀμέσως τῷ 1907, πάσας καὶ κατόπιν ἀπάσας τὰς ἐξαιρέτους ἐκεῖνας στήλας τοῦ Γ' πύργου, ὧν πλείστα εὐρέθησαν φέρουσαι λαμπρὰς καὶ δὴ ἀνεπάφους γραπτὰς παραστάσεις, παραβαλίων ἔστω καὶ τὰς αὐστηρὰς καὶ κατηρη-

μαϊκὰς διαταγὰς τοῦ νὰ μὴ ψεκᾶσω μηδεμίαν στήλην, ἄς ἐλάβανον κατ' ἐπανάληψιν ἐκ τῆς ἐν Ἀθήναις κεντρικῆς ὑπηρεσίας, ἥτις ἐξ αὐτοφίας τέλεον ἠγγόνει τὰ κατὰ τὰς στήλας καὶ τὴν συντήρησιν αὐτῶν. Διότι, ἂν οὕτως ἔπραττον τότε, δὲν θὰ παριστάμεθα σήμερον πρὸ τοῦ οἴκτροῦ θεάματος τοῦ νὰ ἔχωμεν παρατεταγμένας ἐν τῷ Μουσείῳ τοῦ Βόλου, καὶ δὴ ἐν τῇ Δ', καὶ μάλιστα ἐν τῇ Ε' καὶ F' αἰθούσῃ αὐτοῦ, τὰς καλλίστας ποτὲ ζωγραφίας τοῦ Β' καὶ Γ' πύργου ὄχρᾶς νῦν καὶ ἀπεσβεσμένας τὰ πολλὰ καὶ μετὰ βαφῶν πιτυροειδῶν καὶ ἀκατασχέτως ἐκλιπτοῦσιν.

Διότι ἡ πραγματικότης σήμερον τοῦτο ἐμφανίζει· αἱ μὲν ὑπὸ δυσμενεστάτας συνθήκας ἐξαχθεῖσαι καὶ μετακομισθεῖσαι εἰς τὸ Γυμνάσιον Βόλου, καὶ ἐκείθεν κατόπιν εἰς τὸ κτισθὲν Μουσεῖον, στήλαι τοῦ 1907 διατηροῦνται σήμερον λίαν ἐπαρκῶς, διότι ἐψεκασθησαν ὑπ' ἐμοῦ ἐγκαιρῶς τότε αἱ πλείστα· αἱ δὲ ὑπὸ τὰς ἀρίστας τῶν συνθηκῶν ἐξαχθεῖσαι καὶ εἰς τὸ Μουσεῖον μετακομισθεῖσαι στήλαι τοῦ 1912 φαίνονται σήμερον ὄχρῶταται, ἄστονοι, οἴκτραί, διότι πολλοὶ ἱατροὶ ὑπὸ τύπον ἐπιτροπῶν καὶ ἄλλοι, εἰδικοί θεωρούμενοι, ἐπέπεσον κατ' αὐτῶν, ἵνα θεραπεύσωσι τὸν μὴ νοσοῦντα, ἀλλὰ τροφῆς δεόμενον.

Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι ἡ λυπηρὰ κατάστασις, εἰς ἣν εὐρίσονται σήμερον αἱ μνημονευθεῖσαι ζωγραφίαι τῆς Ε' καὶ F' αἰθούσης, δὲν ὀφείλεται ὀλοκληρωτικῶς εἰς τὸν διὰ τοῦ κτυπαροειδοῦς τοῦ Ὁθ. Ρουσοπούλου ψεκασμὸν καὶ τὰ ἄλλα συντηρητικὰ μέσα τοῦ αὐτοῦ· διότι εἶναι μὲν ἀληθὲς ὅτι ὀλίγους μῆνας μετὰ ταῦτα ἦτο ἐμφανὴς ἡ ἐξασθένεισι τῶν βαφῶν, ἢ διάρρηξις αὐτῶν ἀπ' ἐαυτῶν, ἢ πιτυρίασις καὶ ἐκπτώσις αὐτῶν, μεταβαλλομένων εἰς κόνιν, ἀλλὰ δὲν θὰ ἔβανον αἱ βλάβαι αὗται μετὰ καλπασμοῦ πρὸς τὰ χεῖρω, ἂν ἐλαμβάνετο πρόνοιᾳ τις καὶ δὲν μειωτέροντο κατὰ τὴν ἀποσίαν μου αἱ αἰθούσαι ἐκεῖναι εἰς ἐργαστήρια συγκολλητῶν μετὰ δριμυτῶν ἀναθυμιάσεων ὑγρῶν, μετὰ καπνῶν, πυρὸς κττ., καὶ εἰς ἀποθήκας παντοειδῶν πηλίνων ἀρχαίων μηδαμινῆς σημασίας, παραδοθέντος τότε τοῦ Μουσείου Βόλου εἰς ὄλωσιν ἀδαεῖς τινὰς καὶ μωροδόξους ἐπιμελητὰς, ἐξαιρουμένου τοῦ κ. Γ. Χατζηνικολάου, ἐπ' ἐλάχιστον δυστυχῶς χρόνον ἐπιμελησαμένου, ἄτε ἀπαλλαγέντος τῇ ἐνεργείᾳ τῶν διαδόχων αὐτοῦ Ἰ. Κατσουροῦ καὶ Ν. Γιαννοπούλου.

Ἐκ τῆς πείρας λοιπὸν τῶν διαρρησάντων ἐτῶν ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1912 σελ. 261 ἐνθουσιασμός τοῦ Ὁθ. Ρουσ. περὶ τῶν 150 στηλῶν, ἄς μεγαλαυχῶς λέγει ὅτι ἐστερεοχώρησεν οὕτως, ὥστε «ἀντέχουσι νῦν εἰς πάσας τὰς προσβολὰς: ἀέρος, ὕδατος, κομοροῦ, κτλ.», ἀτυχῶς ὑπῆρξεν ἔσολος· διότι ἤδη τῷ 1913, ἐπιστρέφων ἐκ τῶν πολέμων καὶ διερχόμενος ἐκ Βόλου, εἶδον ὅτι τὸ κτυπαροειδὲς εἶχεν ἐνιαχοῦ διαρρῆξει τὰς βαφὰς εἰς βαθμὸν, ὥστε ἤρχισαν ἔκτοτε πιτυριῶσαι καὶ πίπτουσαι, ἔτι δὲ εἶχεν ἀποχρωματίζει αὐτὰς δεινῶς, καὶ ὅτι ἔκτοτε δὲν ἀντεῖχον οὐχὶ μόνον εἰς τὴν προσβολὴν ἀέρος, ὕδατος καὶ κομοροῦ, ἀλλ' οὐδὲ εἰς ἀπλὴν ἐμφύσησιν. Ἡ δὲ μετὰ ἀπόδοσιν δεκατετραετίας, ἐγκατελειφθεῖσαι, ἔπαθον βεβαίως ἔτι δεινότερα, καὶ μόλις ἐλπίζω νὰ διασώσω τὰ ἠπολειφθέντα, ἂν τάχιστα ψεκᾶσω αὐτὰς διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου, ὁ ἴδιος λαμβάνων τὰς ἀπαιτούμενας προφυλάξεις.

3) Συμπέρασμα: ἡ ἀρίστη μέθοδος συντηρήσεως τῶν βαφῶν.

Συνδυάζοντες τὰς ἀγαθὰς συμβουλὰς τοῦ Ὁθ. Ρουσοπούλου, τὰς ἐξαγομένας ἐκ τῶν ὑπ' αὐτοῦ γραφέντων, μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν μετριωτέρων τινῶν ἐκφράσεων αὐτοῦ, ἄς ἐμφανῶς προώρισε πρὸς συγκεκρισμένον τῆς ἰδίας αὐτοῦ ὁμολογίας, ὅτι ἐν πολλοῖς ἐπλανήθη, πρὸς τὰ διδάγματα

τῆς πείρας καὶ τῆς πολυετοῦς παρατηρήσεως, καταλήγομεν εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ γε νῦν ἡ ἀρίστη μέθοδος πρὸς συγκράτησιν καὶ συντήρησιν τῶν βαφῶν τῶν ἐπὶ μαρμάρου ἐν γένει ζωγραφικῶν εἶναι ἡ ἐξῆς: (πρβλ. καὶ τὰ ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1908 σελ. 53-57 πρὸς διάγνωσιν αὐτῶν εἰρημένα):

Α') Ὡς πρὸς τὰς νῦν διατηρουμένας ἐν τῷ Μουσείῳ Βόλου γραφάς:

1) Νὰ καταβληθῆ σύντομος μέρημα ὑπὸ τε τοῦ Δήμου Παγασῶν, ὑπὸ τῆς ἀρμοδίας ὑπηρεσίας τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν, ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας ¹⁾ καὶ ὑπὸ τῶν βουλευόμενων ἐκ τῶν φιλοτέχνων ἰδιωτῶν, ἵνα καθαρισθῆ καὶ ἐπισκευασθῆ τὸ ἐσωτερικὸν τοῦ Μουσείου Βόλου, χρωματιζομένων καλῶς καὶ τῶν τοίχων τῶν αἰθουσῶν, ἵνα μὴ ἀποτριβῆται τὸ κονίαμα αὐτῶν καὶ παρῶν κόνιν, ἥτις ἐπικάθεται ἐπὶ τῶν ξυγγραφῶν καὶ βλάπτει αὐτὰς σημαντικῶς, ὅπερ ἤδη συμβαίνει ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν.

2) Νὰ ποιηθῶσι περιαραιῶσι θῆκαι ὑαλόφρακτοι, οἷας ἤδη ἐποίησα τῷ 1909, καὶ νὰ τεθῶσι πρὸ τῶν σημαντικωτέρων στηλῶν αἱ ὑαλοὶ θὰ εἶναι ἀπλαῖ καὶ λευκαί, αἱ δὲ θῆκαι θὰ χρησιμεύωσι κυρίως, ἵνα μὴ διεισδῆ κόνις καὶ ἵνα μὴ ἐπιθέτωσι τὰς χειρὰς καὶ προστριβῶνται οἱ θεαταὶ ἐπὶ τῶν στηλῶν. Κατὰ τριμηνίαν, ἢ τὸ πολὺ καθ' ἑξαμηνίαν, θὰ ἀνοίγονται καὶ θὰ καθαρίζονται καὶ αἱ προθῆκαι καὶ τὰ περὶ τὰς στήλας μέρη τοῦ τοίχου μετὰ προσοχῆς ἄνευ προστριβῶν.

3) Νὰ ἰδρυθῶσι δεόντως ἐν τῇ ὑπολειπομένῃ Ζ' αἰθούσῃ τοῦ Μουσείου Βόλου αἱ λοιπαὶ στήλαι, ὧν τινες, καίπερ σημαντικώταται, κατάκεινται ὄλως ἀνίδρυτοι ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν, καὶ νὰ ἀφαιρεθῶσιν ἐκ τῶν αἰθουσῶν τὰ ἄλλα ἀρχαῖα, μετακομιζόμενα ἢ εἰς Ἀθήνας, ἢ εἰς τὰς δύο ὑπολοίπους

μικρὰς αἰθούσας, ἢ εἰς τὰ ὑπόγεια τοῦ Μουσείου Βόλου καὶ εἰς τὰ ὑπόστεγα αὐτοῦ ἀναλόγως, ἀρινομένων τῶν ἐπιτὰ κυρίων αἰθουσῶν πρὸς ὑποδοχὴν τῶν στηλῶν μόνων, ἀποβαινούσης οὕτως ὄλως ἐξαιρετικῆς καὶ μοναδικῆς τῆς εἰδικότητος τοῦ Μουσείου τούτου.

4) Νὰ ψεκασθῶσι δι' ὑγιοῦς τονωτικοῦ, τοῦ ἤδη ὑπ' ἐμοῦ ἐφαρμοσθέντος, αἱ γραφαὶ τῶν ἐν ταῖς αἰθούσαις Δ', Ε', Ε' στηλῶν, ἀφ' οὗ μετὰ μεγίστης προσοχῆς ἀπομακρυνθῆ ἀπ' αὐτῶν δι' ἀσθενοῦς ἐμφυσίσεως ἢ κόνις, ἥτις ἤδη παχθεῖ ἐπικάθεται ἐπ' αὐτῶν τὰς γραφάς τῶν ἐν ταῖς αἰθούσαις Δ', καὶ ἐν μέρει Β', Γ' στηλῶν, ἐκαθάρισα ἐγὼ αὐτὸς τῷ 1924 καὶ ἐπέβασα δεόντως, δοθείσης μικρᾶς τιμῆς πιστώσεως ὑπὸ τοῦ Ὑπουργείου τῶν Ἐκκλησιαστικῶν.

5) Νὰ ἐπαναλαμβάνηται, μετὰ τὴν ὡς ἄνω ὑπὸ στοιχ. 2 καὶ 4 καθάρσιν, ὁ ψεκασμὸς οὗτος ἀπασῶν τῶν γραφῶν κατὰ τριμηνίαν, ἢ τὸ πολὺ καθ' ἑξαμηνίαν. Σημειωτέον δὲ ὅτι πρέπει νὰ ἐκλέγηται, ἢ νὰ παραγγέλληται εἰς ἀρμόδιον ἐργοστάσιον, τὸ ἀραιώτατον ἐκ τῶν ὑπαρχόντων καὶ ἤδη ἐν χρήσει ὄντων fixatif pour crayons et fusains.

6) Νὰ ἀποκαθελθῶσι καὶ νὰ πλυθῶσι δεόντως αἱ ὑπολειπόμεναι τῶν ἰδρυμένων ἐν ταῖς αἰθούσαις Β' καὶ Γ' στηλῶν, καὶ μετ' αὐτὸ, ψεκαζόμεναι διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου, νὰ ἰδρυθῶσιν ἐκ νέου.

Β) Ὡς πρὸς τὰς εὐρεθησομένας ἐπὶ μαρμάρου γραφάς.

Εἶπον ἤδη ἄνω ἐν σελ. 38-40 ὅτι ἀνεκάλυφα καὶ ἄλλον μέγαν πύργον, ἐνέχοντα στήλας δὲν ἀνέσκαφα ὅμως αὐτὸν ἕνεκα τῶν παρεμπροσθέντων ἀνωμάτων γεγονότων, μάλιστα δὲ διότι ἀνελογιζόμενον ὅτι τὸ Μουσεῖον Βόλου δὲν εἶχε πλέον χῶρον πρὸς ὑποδοχὴν καὶ ἄλλων στηλῶν: προτοῦ ἐπιβαρύνωμεν αὐτὸ διὰ νέου ὑλικοῦ, ἔπρεπε νὰ ἐξασφαλίσωμεν καὶ συντηρήσωμεν τὸ ὑπάρχον καθίσταται λοιπὸν ἀναγκαῖον νὰ ποιηθῶσι δύο νέα αἰθουσαι ἐκεῖ, ἐπεκτεινομένων τῶν πτερυγῶν, ὅπου μάλιστα προέβλεψα νὰ ἀφήσω ἀνὰ μίαν μεγάλην θύραν, ἣδη ἐντοιχιζομένην καὶ μὴ φαινομένην.

Ἐπειδὴ λοιπὸν εἶναι βέβαιον μὲν ὅτι θὰ εὐρεθῶσιν ἐν Δημητριάδι καὶ ἄλλαι στήλαι μετὰ γραπτῶν παραστάσεων, πιθανὸν δὲ καὶ εἰς ἄλλα μέρη, θὰ ἀπέβαινε ἐπωφελεῖς διὰ τοὺς μέλλοντας εὐρετὰς νὰ λάβωσιν ὑπ' ὄψιν τὰ ἀποτελέσματα τῆς πείρας ἐμοῦ καὶ τοῦ Ὁθ. Ρουσοπούλου, αἵτινα καὶ ἐπὶ τῶν ἤδη ἄλλαχού ὑπαρχουσῶν γραφῶν ἐπὶ μαρμάρου ἀναλόγως ἐφαρμοζόμενα θὰ ἦσαν ἐπωφελῆ:

1) Ἄν εὐρεθῆ τι μάρμαρον, διατηροῦν βαφάς, ἐὰν μὲν ἐπικάθεται ἐπ' αὐτοῦ παχὺ στρώμα πηλοῦ, πρέπει τοῦτο νὰ διασεισθῆ προσηκόντως ἐκ τῶν ἄκρων, καὶ νὰ ἀφαιρεθῆ ὀλόκληρον εἰς ἓν, εἰ δυνατόν τιμῆμα, ἢ εἰς ὅσον ἐνεστὶν ὀλιγότερα: τὰ χρώματα ταῦτα θὰ φέρωσιν ἀποτύπωσιν τῶν βαφῶν, καὶ εἶναι πολὺτιμα, ὅσον καὶ αὐτὴ ἡ γραφή: καὶ ἢ μὲν ἀρνητικῆ αὐτῆ ἀποτύπωσις πρέπει ἀμέσως νὰ ψεκασθῆ διὰ τοῦ τονωτικοῦ, ὁ δὲ ὄγκος, ἢ οἱ ὄγκοι τῶν χρωμάτων, πρέπει νὰ συγκρατηθῶσι δι' ἐγγύσεως γύψου ἐν τοῖς πέριξ: διότι ἄλλως διαρρήγνυται τὸ χῶμα μετ' οὐ πολὺ ²⁾.

2) Ἄν ἐπὶ τοῦ μαρμάρου, τοῦ φέροντος τὴν γραφὴν, ἐπικάθεται ὄγκος σκληροῦ πεπισημένου χρώματος ἢ πορφύρας ὄλιγ. ἢ λαύπη κτλ. πρέπει τὸ μάρμαρον νὰ τεθῆ ἐπικλινωδῶς ἐν σκάφῃ, καὶ δι' ἠπίας ἐγγύσεως ὕδατος ὀλίγον κατ' ὀλίγον νὰ ὑγραθῆ ἕως ὅτου διαλυθῶσι τὰ ἐπικαθήμενα, ἀπομακρυνόμενα δι' ὀστεινῶν ἢ ξυλίνων βελονῶν καταλλήλως. Ἐθῶς μετὰ ταῦτα θὰ πλυθῆ καὶ πάλιν κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον τὸ μάρμαρον δι' ἀπεσταγμένον ὕδατος καί, ἀφ' οὗ στεγνώσῃ, θὰ ψεκασθῆ διὰ τοῦ τονωτικοῦ.

3) Ἄν ἢ ἐπὶ τοῦ μαρμάρου γραφῆ, εἰς τὰς δύο προηγουμένας περιπτώσεις, σύγκειται ἐκ παχειῶν ἢ παιπαλωδῶν βαφῶν, πρέπει ἢ νὰ μὴ πλυθῆ ὄλως διόλου, ἢ νὰ ψεκασθῆ προληπτικῶς δι' ἀραιᾶς διαλύσεως τοῦ τονωτικοῦ μου, καὶ νὰ πλυθῆ ἐν μέρει εἰς τι ἄκρον, ἵνα βεβαιωθῆ, ἂν ἀντέχῃ εἰς τὸ ὕδωρ: ἂν δὲν ἀντέχῃ, δύναται νὰ ψεκασθῆ δι' ἰσχυροτέρας διαλύσεως τοῦ τονωτικοῦ μου καὶ ἀμέσως νὰ πλυθῆ δοκιμαστικῶς: ἂν καὶ πάλιν διαλύωνται αἱ βαφαί, θὰ ἀπομακρυνθῆ τις τὰ χρώματα καὶ τὰς ἀκαθαρσίας ἐν γένει μηχανικῶς ἄνευ πλύσεως, καὶ ἐν τέλει θὰ ψεκασθῆ τὴν γραφὴν πολλάκις διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου: ἄλλως δὲν συγκρατοῦνται, ἀλλ' ἐκπίπτουσιν αἱ βαφαὶ ἐντὸς ὀλίγων ἡμερῶν.

4) Ἄν ἢ ἐπὶ μαρμάρου γραφῆ εὐρεθῆ καθαρά, ἤτοι ἀπηλλαγμένη χρωμάτων καὶ ἄλλων ξένων ὑλῶν, ἢ ἐλάχιστα τούτων ἐνέχουσα, πρέπει τις νὰ διαγνώσῃ, ἂν αἱ βαφαὶ ἐπικάθηνται: α) στεγρῶς λείπαι, ἄτε ἐγκαεῖσαι ἀρχῆθεν ἀρτίως καὶ μετὰ τέχνης, ἢ β) ἐπεστρωμένα ὀπωσδήποτε ἰσχυρῶς διὰ τοῦ κέστρου ἐν εἴδει σημερινῆς ἐλαιογραφίας, ἢ γ) ἀνίσχυροι καὶ παιπαλώδεις, ὡς ἀτέχνως ἐγκεκαυμένα.

5) Ἐν τῇ ὑπὸ στοιχ. 4α' περιπτώσει δύναται ἀφ' ὁμοῦ

¹⁾ Τὸ μέγιστον μέρος τῆς δαπάνης καὶ τῆς φιλοτίμου μερίμνης ὑπὲρ τοῦ Μουσείου Βόλου ἐν γένει κατέβαλεν ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία, καὶ ὡς ἔργον αὐτῆς πρέπει τοῦτο νὰ λογίζηται.

²⁾ Ἡ ἀναγραφόμενη ὑπὸ τοῦ Ὁθ. Ρουσοπούλου, ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1912 σελ. 262 μέθοδος πρὸς συντήρησιν τῶν ἀρνητικῶν τούτων γραφῶν ἐπὶ τῶν χρωμάτων εἶναι ἡ πασῶν χειρίστη: διότι τὰ οὕτως ὑπ' αὐτοῦ συντηρηθέντα ἀρνητικά, καὶ ἦσαν τὰ ἄριστα τῶν εὐρεθέντων, οὐδὲν

κατεστράφησαν ὀλοτελῶς. Ὁ τεχνίτης τῶν Μουσείων κ. Ἀνδρέας Παναγιωτάκης συνεκράτησε τὰ ἐπιλείποντα χρώματα δι' ἀπλῆς ἀλλὰ δεξιότητος ἐγγύσεως γύψου περὶ αὐτὰ, ἀνήρησα δὲ τὰ πινακίδια ταῦτα παρὰ τὰς στήλας, εἰς ἃς ἀνήκουσιν.

νὰ ἐντίθενται ἐν τῇ σκάφῃ τὰ μάρμαρα, καὶ νὰ ἐκτελῶνται τὰ προεκτεθέντα ἐν στοιχ. 2. ὁ προληπτικὸς διὰ τονωτικοῦ ψεκάσμος δὲν βλάπτει ἐν τῇ β' περιπτώσει ἀπαιτεῖται προληπτικὸς ψεκάσμος καὶ δοκιμασία εἰς τι ἄκρον, μήπως τὸ ὕδωρ ἐπιφέρει ἐξόγκωσιν τῶν βαφῶν, ἥτις εἶναι προμήνυμα διαλύσεως αὐτῶν ἐν τῇ γ' περιπτώσει ἐφαρμόζονται τὰ προειρημμένα ὑπὸ στοιχ. 3.

6) Πᾶσα προστριβή, ἢ πλύσις ἰσχυρά, ἢ ἐμφύσησις ἀπλῶς μετὰ δυνάμεως, εἶναι καταστρεπτικὴ ἐννοεῖται οἰκοθεν ὅτι ὅλως ὀλεθρία καὶ βάνασος ἀποβαίνει ἢ διὰ σπόγγου ἢ ψήκτρας πλύσις, οἷαν λέγεται ὅτι ἐφήρμωσάν τινες τῶν ἡμετέρων πρὸ πολλῶν ἐτῶν: οἱ ἀρχαιολόγοι δηλ. ἐκεῖνοι, ἐξαγαγόντες λαμπρὰς μαρμαρίνας στήλας, διατηρούσας ἄριστα γραπτὰς παραστάσεις, δὲν ἀνέπεμψαν εὐχαριστήρια τῷ Ἑρμῇ, ἀλλὰ, παθόντες ἐκπληξιν φρενῶν ὑπὸ τινος κακοῦ δαίμονος, ἔλαβον ὁ μὲν ψήκτραν, ὁ δὲ σπόγγον, βεβρεγμένα, καὶ δι' αὐτῶν ἐπλυναν τὰς γραφὰς ἰσχυρῶς ἐννοεῖται ὅτι μετ' ὀλίγον εὐρέθησαν ἐνώπιον λεῖου λευκοῦ μαρμάρου, ἐξαιφθρισθῶν ὅλως τῶν παραστάσεων καὶ οὐδενὶ οὐδὲν εἶπον ἄλλ' οἱ ἑορακότες ἐμαρτύρησαν.—Πρὸ τινῶν

δὲ μηνῶν τῷ 1927 εἶδον στήλην, εὐρέθησαν ἐν ταῖς σκαφαῖς τῶν Βασιλικῶν Στάβλων τῆς ἐν Ἀθήναις ὁδοῦ Σταδίου, φέρουσαν γραπτὴν παράστασιν, ἣν ἐπλυναν ἀτόπως οἱ εὐρόντες καὶ κατὰ τὸ πλεῖστον ἀπέσβεσαν.

7) Ἡ χρῆσις τοῦ κυτταροειδοῦς ἀπεδείχθη ὀλεθρία. Ἄλλα ὑγρὰ καὶ ὕλας δύναται τις νὰ δοκιμάσῃ μετὰ φειδοῦς καὶ προσοχῆς· διότι καὶ τὰ ἄλλα ὑγρὰ, ἅτινα ἐφήρμωσεν ὁ Ὁθ. Ρουσ., παρετήρησα ὅτι κατ' ἀρχὰς μὲν προσδίδουσι ζωηρότητα τινα καὶ συγκράτησιν τῶν βαφῶν, ὡς τὸ κυτταροειδές, κατόπιν ὅμως εἶναι βέβαιον ὅτι διαρρηγνύουσιν αὐτάς, καὶ καθιστῶσιν οὐχὶ ἀπλῶς παιπαλώδεις, ἀλλ' αὐτόχημα πιτυροειδεῖς καὶ ὅλως ὠχρὰς ἐν γένει τὰ ὑγρὰ τὰ μὴ ἐνέχοντα τὰ στοιχεῖα τοῦ τονωτικοῦ μου. κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥτιον ἰσχυρά, διαφθείρουσι τὴν ἔντασιν τῶν βαφῶν καὶ ἀποχρωματίζουσιν αὐτὰς ἀπάσας.

Ἄν τις εὖρη πραγματικῶς βελτίονα τρόπον συντηρήσεως τῶν βαφῶν, πρῶτος ἐγώ, ὅστις ὑπέστην ἀληθῆ μαρτύρια διὰ νὰ περισώσω τὰς στήλας ταύτας Δημητριάδος—Παγασῶν ἀπὸ τῶν πολλαπλῶν κινδύνων, θὰ ἀναπέμψω αὐτῷ θερμωτάτους αἶνους.

γ) Ἡ ἀντιγραφή τῶν ζωγραφικῶν τῶν στηλῶν.

Ὡς εὐτύχημα πρέπει νὰ λογισθῇ τὸ ὅτι, εὐθὺς μετὰ τὴν εὐρεσιν τῶν στηλῶν, ἀνεγνωρίσθη ἡ ἀνάγκη τῆς ἀντιγραφῆς τῶν ἄριστα διατηρουσῶν γραπτὰς παραστάσεις. Λιὸ

ἐστὶν κατ' Αὐγουστον ἤδη τοῦ 1907 ὑπὸ τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἐταιρείας ὁ Ε. Ζιλλιέρον πατήρ, καὶ ἐν μιᾷ τῶν αἰθουσῶν τοῦ Γυμνασίου Βόλου ἀντέγραψεν ἱκανὰς ἐξ αὐτῶν αἰ

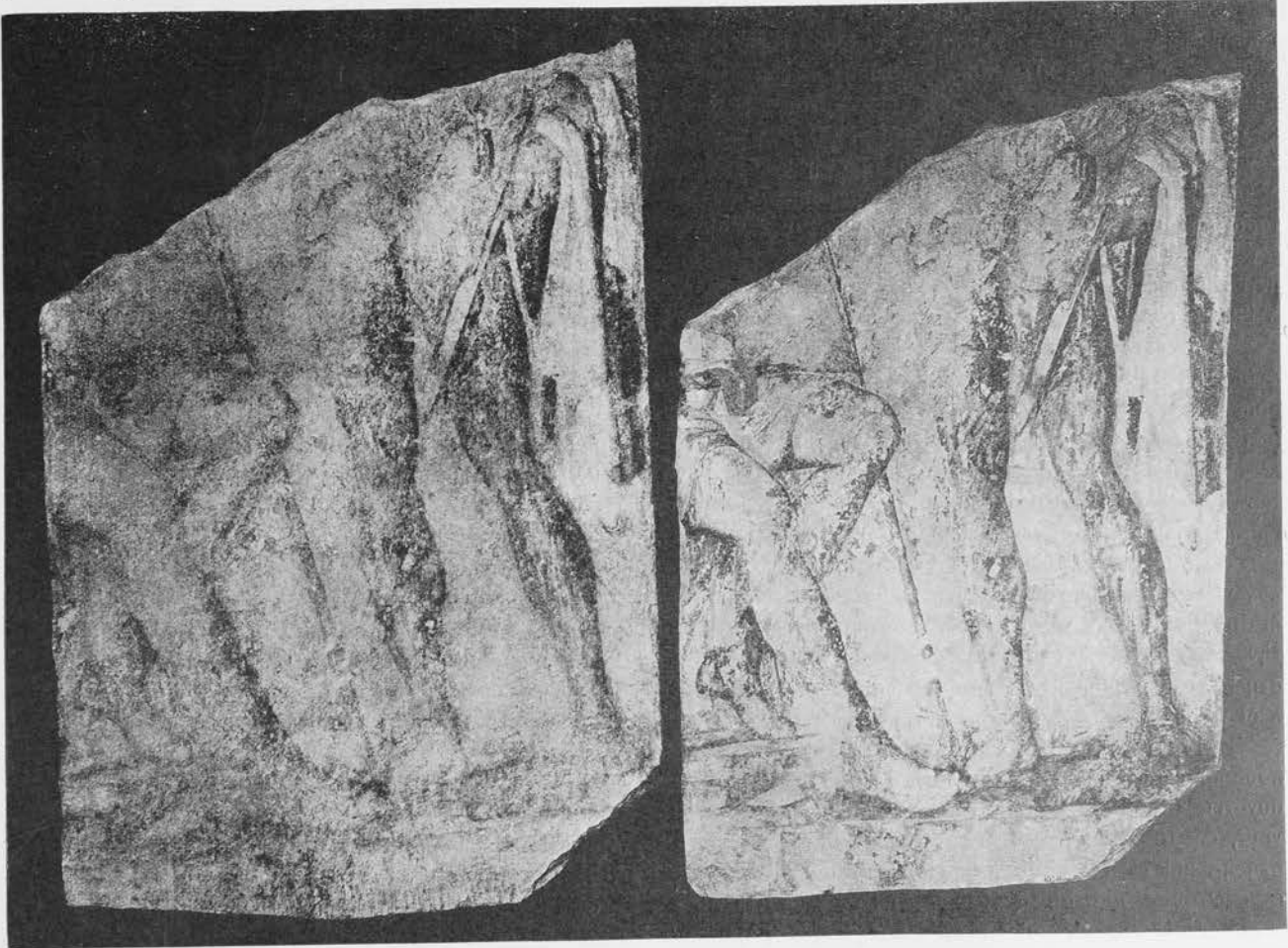
Ἐικὼν 164. Ἡ μεγάλη στήλη τῶν πολεμιστῶν μετὰ γραπτῆς παραστάσεως, ὡς εὐρέθη τῷ 1912 ἀνευ καθαρισμοῦ ἢ ψεκάσμοῦ τῆς γραφῆς οἰουδήποτε.

στηλαί προσεκομίζοντο ἐκ τῶν ὑπογείων, ὅπου ἐφυλάσσοντο ἐντὸς μεγάλης ξυλίνης κιβωτοῦ, εἰς τὸν πρῶτον ὄροφον, ἔνθα ὑπῆρχε φῶς ἐπαρκές.

Ὑπῆρξε δὲ ὁ προειρημένος ἀντιγραφεὺς δεξιότατος καὶ λιαν προσεκτικός: ἐπὶ μακρὸν συνεζητοῦμεν μετ' αὐτοῦ πρὸς ἐξακριβῶσιν τῶν λεπτομερειῶν, ὅσαι ἦσαν ἀμφίβολοι ἢ δυσδιάκριτοι οὕτως, ὥστε ἡ πίστις τοῦ ἀντιγράφου ἐξησφαλίζετο ¹⁾, ὅσον καθίστατο δυνατὸν τελειότατα. Ἐννοεῖται ὅμως ὅτι τὰς ἐκ τοῦ χρόνου ἐπενεχθείσας κηλίδας καὶ ἄλλας βλάβας, ὑπαρχούσας ἐπὶ τῶν στηλῶν, δὲν ἀπεμμοῦμεθα πρὸς ἀπόδοσιν πάσας καὶ ἐπὶ τῶν ἀντιγράφων, ὡς οὐσας περιττάς: τούτου ἕνεκα τὰ ἀντίγραφα φαίνονται ζωρότερα καὶ νοπότερα τῶν ἀρχετύπων, φυσικῶ τῷ λόγῳ.

Τὰς δὲ ἀποχρώσεις καὶ τὴν ἐντασιν τῶν χρωμάτων ἀπέδιδεν ἐπίσης ὁ προειρημένος ὅσον τὸ δυνατόν πιστότερον: ἀλλ' ἐνιαχοῦ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποφύγῃ τὴν ἰσχυροτέραν τῆς ἐπὶ τοῦ ἀρχετύπου ὑπαρχούσης ἀπόδοσιν τῆς ἐντάσεως ταύτης: διὸ ἡ παραβολὴ τῶν ἀντιγράφων τούτων πρὸς τὰ ἀρχέτυπα δεικνύει σημαντικὴν διαφορὰν σήμερον ὡς πρὸς τοῦτο, καὶ παρέχει ἀφορμὴν εἰς τὸ νὰ θεωρηθῇ ὅτι ἔκτοτε ἀπώλετο πολὺ τῆς δυνάμεως τῶν χρωμάτων ἀπὸ τῶν γραφῶν, ἐν ᾧ τοῦτο εἶναι ἐν μέρει μόνον ἀληθές, ὡς δεικνύουσιν αἱ ἐν τῇ περιγραφῇ μου ἐν τμήματι Γ' κατωτέρω παρατιθέμεναι εἰκόνας.

Σημειώτεον πρὸς τούτους ὅτι ὁ γέρον Ζιλλιέρον εἶχεν ἔμφυτον ἰδιάζουσάν τινα λεπτότητα καὶ κομψότητα εἰς τὴν

Εἰκὼν 165. Ἡ αὐτὴ τῇ ἐν εἰκ. 161 στήλῃ τῶν πολεμιστῶν. Ἀριστερόθεν: τὸ ἀρχέτυπον, καθαρισθὲν μηχανικῶς ὑπ' ἑμοῦ καὶ ψεκασθὲν. Δεξιόθεν: τὸ ὑπὸ Ζιλλιέρον υἱοῦ ποιηθὲν τῷ 1912 ἀντίγραφον.

ἀπόδοσιν τῶν γραμμῶν, μετέδωκε δ' ἐκὼν ἄκων τὰς ἀρετὰς αὐτοῦ ταύτας καὶ εἰς τὰ ἀντίγραφα οὕτως, ὥστε πολλαχοῦ ταῦτα ἐμφανίζονται χαριέστερα τῶν ἀρχετύπων γραφῶν, χωρὶς ὅμως νὰ ἀπομακρύνωνται ἀπ' αὐτῶν ὡς πρὸς τὴν πιστὴν ἀπόδοσιν καὶ τῶν ἐλαχίστων λεπτομερειῶν: μόνον ἡ ἐνιαχοῦ σκληρότης καὶ τὶς τραχύτης τῶν γραμμῶν τῶν ἀρχετύπων παραστάσεων ἔχει καμψῆ ὀπωσθήποτε καὶ ἔχει ἠπιωθῆ ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως ἐκεῖνου.

Δυστυχῶς ὅμως ὁ δοκιμώτατος οὗτος περὶ ταῦτα ζωγράφος δὲν ἀντέγραψε πολλὰς στήλας: διότι κατὰ τὴν ἀνα-

¹⁾ Αἱ κατὰ τοὺς μῆνας τῆς ἀντιγραφῆς ἐντατικῶς ἐνεργοῦμεναι ὑπ' ἑμοῦ ἀνασκαφαὶ δὲν μοι ἐπέτρεψαν νὰ ἐπαληθεύω πάντοτε καὶ πάσας τὰς λεπτομερείας τῶν ἀντιγράφων ἐν παραβολῇ πρὸς τὰ ἀρχέτυπα: τούτου ἕνεκα ἐν ταῖς περιγραφαῖς μου κατωτέρω ὑπαρχοῦσι τινες λεπτομερεῖαι διαφόρως ἀποδιδόμεναι ὑπὸ τοῦ ἀντιγραφέως τούτου: ἀλλ' εἶναι εὐτυχῶς ὀλίγαι καὶ μικρᾶς σημασίας.

κάλυψιν τῶν πολλῶν καὶ λαμπρῶν στηλῶν τοῦ Γ' πύργου τῷ 1912, ὁπότε ἐζήτησα νὰ ἔλθῃ πάλιν εἰς Βόλον καὶ νὰ ἀντιγράψῃ ἀμέσως τὰς ἀρίστas, ἐπενέβησαν οἱ ἐγχώριοι ζωγράφοι καὶ ἀλήτησαν νὰ ἀνατεθῇ καὶ εἰς τινὰς ἐξ αὐτῶν ἡ ἐργασία αὕτη οὕτω λοιπόν, ἀποσταλέντων πολλῶν πρὸς τοῦτο, ἀπεχώρησεν ὁ προειρημένος.

Ἄλλ' οἱ νέοι οὗτοι ἀντιγραφεῖς, καίτοι κατέβαλον πολλὰς προσπαθείας, δὲν ἠδυνήθησαν νὰ προσεγγίσωσι τὸν πεπειραμένον Ζιλλιέρον: πάντως ὅμως τὰ ἀντίγραφα καὶ αὐτῶν εἶναι σήμερον χρήσιμα, οὐκ ὀλίγα δὲ καὶ ἐκδόσεως ἄξια εἰς προσεχῆ τεύχη κατὰ τὴν δημοσίευσιν ἑτέρων στηλῶν. Ἐννοεῖται ὅτι τὴν ἐπαλήθευσιν τῶν ἀντιγράφων ἐν παραβολῇ πρὸς τὰ ἀρχέτυπα ἐξετέλεσα ἐγὼ αὐτὸς δι' ἐπαγγελματιῶν δοκιμασιῶν, ἐν συνεννοήσει μετὰ πάντων τῶν ἀντιγραφῶν ἐν γένει, εἰς οὓς καὶ συνεβούλευον τὰ δέοντα.

Εἶναι δὲ ἀξιολογώτερα τὰ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ τοῦ προμνημονευθέντος Ζιλλιέρον ποιηθέντα ἀντίγραφα, καίτοι ταῦτα

υπολείπονται πολύ τῶν ὑπὸ τοῦ πατρὸς αὐτοῦ ποιηθέντων. Λεῖψμα συγκρίσεως ἐν γένει τῶν ἀντιγράφων πρὸς τὰ ἀρχέτυπα παρέχουσιν αἱ παρατιθέμεναι εἰκόνες 164 καὶ 165· καὶ ἡ μὲν εἰκ. 164 ἀποδίδει τὴν περιφρημον γραφὴν τῶν *πολεμιστῶν* ἐκ φωτογραφίας, ληφθεῖσης τὴν ἐπομένην ἡμέραν τῆς ἐβδόμου τῆς στήλης ταύτης ἐν τῷ Γ' πύργῳ τῷ 1912, πρὸ παντὸς καθαρισμοῦ ἢ ψεκασμοῦ ¹⁾.

Ἡ δὲ εἰκ. 165 ἀποδίδει ἀριστερὰ μὲν τὸ αὐτὸ ἀρχέτυπον, δεξιὰ δὲ τὸ ὑπὸ τοῦ υἱοῦ Zillieron ἀντίγραφον,

ποιηθὲν ἡμέρας τινὰς μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν. Ἡ παραβολὴ αὐτῶν ἀποδεικνύει ὅτι παρὰ πᾶσαν προσπάθειαν καὶ ἐπαλήθευσιν, δυσχερῶς ἀποδίδεται πλήρης ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ χάρις τοῦ ἀρχετύπου: ἐμφανὴς εἶναι ἡ διαφορὰ ἐν τῇ ἀποδόσει τῆς γραμμῆς τοῦ δεξιοῦ μηροῦ τοῦ ὄρθου πολεμιστοῦ, ἡ θέσις τῶν δακτύλων τῆς ἄκρας χειρὸς τοῦ ἰδίου, αἱ λεπτομέρειαι τῆς λαβῆς τοῦ ξίφους τοῦ καθημένου καὶ ἄλλαι πολλαί, περὶ ὧν θὰ γίνῃ ὁ προσήκων λόγος ἐν τῇ δημοσιεύσει τῆς στήλης ταύτης εἰς τι τῶν προσεσχῶν τευχῶν.

δ') Ἡ ἀνίχνευσις τῶν στηλῶν.

Ἐν τῶν δυσχερεσιῶν ἐπίσης ἔργων ἡμῶν ὑπῆρξεν ἡ προσήκουσα ἀνίχνυσις τῶν στηλῶν ἐν τῷ Μουσεῖῳ Βόλου. Καὶ τὰς μὲν τῷ 1907-1909 ἐδραβεῖσας στήλας τοῦ Α' πύργου, μὴ ὑπάρχοντος τέως Μουσεῖου, εἶχον τοποθετησθεῖς ἐν τοῖς ὑπογείοις τοῦ Γυμνασίου Βόλου, τὰς ἀρίστας ἐντὸς μεγάλης ξυλίνης θήκης· κτισθέντος δὲ τῆς ἐνεργείᾳ μου δαπάναις τοῦ ἀοιδίμου Ἀλεξίου Ἀθανασάκη, τοῦ ἐκ Πορταριάς τοῦ Πηλίου, τοῦ γνωστοῦ Μουσεῖου Βόλου, καὶ ἐπικειμένου τῶν ἐγκαινίων αὐτοῦ κατὰ Μάϊον τοῦ 1909, μετακόμισα τὰς στήλας εἰς αὐτό, καὶ δι' ἀποσταλέντων ἐξ Ἀθηνῶν τεχνιτῶν ἀνίχνυσά τινὰς ἐν τῇ Α' αἰθούσῃ.

Ἡ τε μεταφορὰ ὁμοῦ τῶν στηλῶν τούτων καὶ ἡ τότε ἀνίχνυσις ἐτελέσθησαν μετὰ τάχους τὸ κατ' ἀρχὰς καὶ οὐχὶ προσηκόντως: ²⁾ διότι ἐγένετο χορῆσις σιδηρῶν συνοχῶν (κοινῶς *καλοῦνται νιζιέντια*), δι' ὧν μονίμως προσεκολλᾶτο ἐπὶ τοῦ τοίχου ἐκάστη στήλη, τοῦ μὲν ἐνὸς ἄκρου τῶν συνοχῶν ἐντοιχιζομένου, τοῦ δὲ ἑτέρου ἐμβαλλομένου ἐν τῇ στήλῃ δι' ἀνοξείως ὀπῆς μᾶς ἢ πλειόνων. Ἐννοεῖται ὅτι ἡ μέθοδος αὕτη ἀπεδεικνύετο ἐμφανῶς ἀδόκιμος, λόγῳ κυρίως τῆς μονιμότητος τῆς καθηλώσεως τῶν στηλῶν· διαταχθεὶς δὲ τέλος νὰ ἐνεργήσω τὰ δέοντα μόνος ἐγώ, μετὰ τὴν τέλεσιν τῶν ἐγκαινίων, ἀπειρίχθαι τὰς ἰδρυθείσας στήλας, καὶ ἐφήρμοσα ἑτέραν μέθοδον ἔκτοτε καὶ ἐφεξῆς περὶ ἧς λέγω εὐθὺς παρακατιῶν.

Ἐν ταῖς διανοιγομέναις δήλον ὅτι ὅσαι τῶν στηλῶν προσήρμοζον κοχλίαν μόνιμον, ἐκ δὲ τῶν τοίχων ἐξήρτων συνοχεῖς ἐπίσης μονίμως, ἀλλὰ κατὰ βούλησιν καμπτομένους, ὧν τὸ ἄκρον, φέρον ὀπῆν, ἐφηρμόζετο πρὸς τὴν τῆς στήλης καὶ δι' ἑτέρου περιαιροῦ κοχλίου συνεκρατεῖτο ἐκάστη· οὕτω δύναται τις ἐν πάσῃ ὥρᾳ νὰ ἀφαιρέσῃ τοὺς περιαιροτοὺς κοχλίας καὶ νὰ ἀποκομίσῃ εὐχερῶς καὶ ἀκινδύνως ὁλόκληρον τὴν στήλην, ὅπου ἐπιθυμῆι, πρὸς ἀντιγραφὴν, φωτογράφησιν, καθαρισμόν, στερεοχρόμησιν κτλ., καὶ πάλιν νὰ τοποθετήσῃ αὐτὴν εἰς τὴν θέσιν, ὁπόθεν ἀφῆρθε ³⁾.

Ἀνίχνυσα δὲ μέχρι τοῦδε τὰς πλείστας τῶν στηλῶν

οὕτως ἐν τῇ Α', Β' καὶ Γ' αἰθούσῃ τῆς Ἀνατολικῆς πτέρυγος τοῦ Μουσεῖου Βόλου ὁ πρόδομος αὐτοῦ λαμβάνει κατ' ἀνάγκην τὸ ὄνομα Δ' αἰθούσης, καίπερ πρῶτος τῷ εἰσερχομένῳ· διότι τὰ ἐν αὐτῷ ἀρχαῖα ἴδρυσα μετὰ τὴν περῶτασιν τῶν προηγουμένων, καὶ οἱ ἀριθμοὶ οὕτω συνεχίζονται ἐκ τῶν τῆς Γ' αἰθούσης. Τῆς δὲ Δυτικῆς πτέρυγος τοῦ Μουσεῖου, ἐχούσης ἐπίσης τρεῖς αἰθούσας, τὰς μὲν δύο, τὴν Ε' καὶ F', κατέλαβον αἱ ὑπ' ἐμοῦ ἐπίσης μονίμως ἰδρυθείσαι τῷ 1917 στήλαι, ὀλίγον πρὸ τῆς ἐκ τῆς βηρυθείας βιαίας ἀπομακρόνσεός μου, αἱ λαμπροτάται ἀλλ' ἀτυχεστάται στήλαι τοῦ Γ' πύργου, τὴν δὲ τρίτην, τὴν Ζ' κατ' ἀριθμητικὴν ἀκολουθίαν, παρεσκεύασα μὲν πρὸς ὑποδοχὴν στηλῶν, ποιήσας τὰ τοιχάρια, τὰ χρησιμοποιῶντα ὡς βάρθρα, καὶ ἐτοιμάσας τελείως τὰς στήλας, δὲν ἐπερῶτασα ὁμοῦ δι' ὀριστικῆς ἀνιδρύσεως αὐτῶν ἕνεκα τῶν μνημονευθέντων λόγων. Οἱ ἀριθμοὶ συνεχίζονται ἐκ τῶν τῆς Δ' αἰθούσης, φυσικῶ τῷ λόγῳ εἰς τὰς στήλας τῆς Ε' καὶ F'. Σημειωτέον ὅτι κατὰ τὴν ἔκτοτε διαρρυσάσαν δεκαετίαν δὲν ἐτελέσθη περαιτέρω οὐδὲν ἔργον ἐκεῖ.

Τὸ σύστημα τοῦτο τῆς καθηλώσεως τῶν στηλῶν ἐπὶ συνεχῶν βάρθρων ἐν παρατάξει, εἶναι βεβαίως μονότονον καὶ ἀκαλαισθητὸν ἐν γένει προκειμένου ὁμοῦ νὰ περισώσῃ ὅποσδήποτε τὰς στήλας, αἵτινες, ὅπως ἀνίχνυται παραμένουσαι, θὰ κατεστρέφοντο, μὴ δύναμεναι νὰ συντηρῶνται προσηκόντως τόσοσ πολλὰ, ἔτι δὲ καὶ εἰς τὴν ἀπλήν τοιαύτην ἴδρυσιν ἀπαντῶν δυσχερείας καὶ ἀδιαφορίαν, ἐξακολουθοῦσαν εἰσεῖτι διὰ τὰς ὑπολοίπους, θὰ ἦτο μάταιον καὶ κομικῶς φιλόδοξον τὸ νὰ ἀποβλέψω καὶ εἰς καλαισθητὸν πολυτελεστέραν ἴδρυσιν τῶν στηλῶν. Καὶ ὁμοῦ ἐλαβόν τινα μέριμναν νὰ κρατήσω ἀνιδρύτους στήλας τινὰς ὁμορροῦθιμους, καὶ ταύτας ἐκ τῶν ἀρίστων, ἵνα ἐν καιρῷ ἀνιδρύσω αὐτὰς ἐπὶ βάρθρων ἰδίων ἐν μέσῳ ἀνὰ τὰς αἰθούσας τοῦ Μουσεῖου πρὸς ἡπίωσιν τῆς μονοτονίας.

Οὕτω λοιπὸν προῦπελόγησα τὴν κατασκευὴν ὀκτὼ ἰδίων βάρθρων κατὰ τὰ μέσα τῶν αἰθουσῶν, ἐφ' ὧν ἐσκόπων νὰ τοποθετήσω τὰς προειρημένας καὶ ἄλλας ἐν τῷ μέλλοντι ὁμοίας εὐρεθησομένας στήλας, ἀνὰ δύο ἀντινώτους οὕτως, ὥστε νὰ μετακινῶνται κατὰ βούλησιν τοῦ θεατοῦ περιστροφικῶς ἵνα θεῶνται καταλλήλως πρὸς τὸ προσπίπτον φῶς καὶ νὰ ἀντιγράφονται προσηκόντως καὶ εὐχερῶς: ⁴⁾ ἀλλὰ παρέμεινεν ἡ ἰδέα αὕτη πόθος εὐσεβῆς. Ἄς ἐλπίσωμεν ὁμοῦ ὅτι τοῦτο θὰ ἐκτελεσθῇ ποτε ἐν τῷ μέλλοντι.

¹⁾ Ἦδη καὶ ἡ στήλη αὕτη ἀποδεικνύει ὅτι ἄνευ χρωμάτων καὶ ἀκαθαρσιῶν εὖρον πολλὰς ἀνεπάφους γραφὰς οὕτως, ὥστε ἡ κατάκρισις τοῦ "Ὁθ. Ρουσ., περὶ ἧς προείπον, ὅτι συνεφεκάσθησαν χώματα κτλ., ὑπῆρξε λίαν ἐπιπολαία.

²⁾ Πρβλ. *Πρακτικὰ* τῆς Ἀρχ. Ἐταιρ. τοῦ 1909 σελ. 132-133.

³⁾ Πρβλ. *Πρακτικὰ* τοῦ 1912 σελ. 228 καὶ τοῦ 1915 σελ. 177 καὶ τοῦ 1920 σελ. 18-21.

⁴⁾ Πρβλ. *Πρακτικὰ* τοῦ 1909 σελ. 133.

Η ΠΕΡΙΓΡΑΦΗ ΤΩΝ ΣΤΗΛΩΝ

(*Προσημειώσεις*: — 1) Οί πίνακες I-X ἐποιήθησαν ἐξ ἀντιγράφων τοῦ Zillieron πατρὸς ὑπὸ τοῦ ἐν Μονάχῳ Joh Hamböck. Μὴ ἐγκριθείσης λόγῳ οἰκονομίας τῆς μεταβάσεώς μου ἐκείσε, ἵνα ἐπιβλέψω καὶ ἐπαληθεύσω τὴν ἀπὸ τῶν ἀντιγράφων ἐκτύπωσιν, ἐγένοντο σφάλματά τινα καὶ παραλείψεις ἐν τῇ ἀποδόσει τῶν λεπτομερειῶν, μὴ καταριθμουμένων καὶ τινῶν τεχνικῶν ἀτελειῶν. — 2) Τὸ μάρμαρον ἁπασῶν τῶν στηλῶν τούτων εἶναι ἐντόπιον, ὀρουσόμενον οὐχὶ μόνον ἐν Παγασαῖς, ἀλλὰ καὶ καθ' ὅλην τὴν μέχρι Φερῶν, Φθιωτίδων Θηβῶν καὶ πρὸς τὸ Πήλιον ἔκτασιν τὸ ἀριστον ὁμοῦ εἶδος λευκοῦ μαρμάρου ὠρύσσετο κατὰ τὴν ἀρχαιότητα, καὶ ἐξακολουθεῖ καὶ σήμερον ὀρουσόμενον, εἰς τοὺς πρόποδας καὶ τὰ πέριξ τοῦ ὄρους Τισαίου τῆς χερσονήσου Μαγνησίας εἰς τὴν Νοτιανατολικὴν πλευρὰν τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου, ἐν θέσει νῦν καλουμένη «Τζάσσαρη» ὁμοιάζει δὲ τοῦτο πρὸς τὸ τῆς Πεντέλης ξενικοῦ μαρμάρου στήλην, ἥτοι ἐξ ἄλλης περιφερείας ἐκτὸς τῶν μνημονευθειῶν ὀρυχθέντος, δὲν διέκριναι εἰσέτι οὐδεμίαν. — 3) Τὰς στήλας τῶν δημοσιευομένων ἐνταῦθα πινάκων I VIII,

ὡς καὶ πάσας τὰς ἰδρυμένας μέχρι τοῦδε ἐν τῇ Α', Β' καὶ Γ' αἰθούσῃ τοῦ Μουσείου Βόλου, περιγράφω λεπτομερῶς ἐν τῇ ἰδίᾳ μου δαπάναις ἐκδοθέντι τῷ 1909 ἔργῳ μου «*Θεσσαλικὰ Μνημεῖα. Περιγραφή τῶν ἐν τῷ Ἀθανασακίῳ Μουσείῳ Βόλου γραπτῶν στηλῶν*» ἢ ἐνταῦθα περιγραφὴ εἶναι συντομωτέρα ἀλλ' ἐν πολλοῖς βελτίων ἐκείνης, καὶ ὀρθὸν ἀποβαίνει νὰ συνξετάζωνται ἀμφοτέραι αἱ περιγραφαί, διότι συμπληροῦσιν ἀλλήλας· αἱ δὲ ἐν πίν. IX καὶ X στήλαι νῦν τὸ πρῶτον δημοσιεύονται. — 4) Αἱ ἀναγραφόμεναι διαστάσεις τῶν στηλῶν καθ' ὕψος, πλάτος, πάχος εἶναι αἱ μέγιστα ὑπάρχουσαι ἐκάστης. — 5) Τὸ τμήμα τοῦτο Γ' προὑπελογίσθη νὰ περιλάβῃ ἁπάσας τὰς ἀρίστας στήλας εἰς τεύχη, προσεχῶς καὶ ταχῶς, ὡς ἐλπίζομεν καὶ ἐφ' ὅσον ἐξ ἐμοῦ ἐξατάται, ἐκδοθησόμενα κατὰ τὸ σχῆμα τοῦ παρόντος πρῶτου· οὕτω λοιπὸν τὰ περαιτέρω τεύχη θὰ περιέχωσι μόνον τὴν περιγραφὴν τῶν ἐκάστοτε ἐκδιδόμενων πινάκων, λογιζομένων τῶν προηγηθέντων δύο τμημάτων Α' καὶ Β' τοῦ συγγράμματος τούτου ὡς γενικῆς εἰσαγωγῆς, ἀναφερομένης εἰς ἁπάσας τὰς στήλας).

α'. Ἡ στήλη τοῦ Στρατονίκου.

(Πίναξ I καὶ εἰκὼν 166· 167· 168· 169 καὶ ἐν τῇ Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1908 πίν. 3)

Τῆς Α' αἰθούσης τοῦ Μουσείου Βόλου ἀριθ. 9. — Ὑψ. 0·81, πλάτος 0·565, πάχος 0·20, τῆς δὲ εἰκό-
νος μόνης ὕψος 0·505, πλάτος ἀνωτάτω 0·40, κατω-
τάτω 0·435. Εὐρέθῃ ἐκ τῶν πρώτων κατ' Αὐγουστον
τοῦ 1907 ἀντεστραμμένη ἐν τῷ διακένῳ τῆς Νοτίας
πλευρᾶς τοῦ Α' πύργου. Περιγράφεται ἐν τοῖς Θεσσα-
λικοῖς Μνημείοις μου σελ. 162-167.

Στήλη τοῦ Στρατονίκου ἐκ λευκοῦ καλοῦ μαρμάρου ἀκέραιος, πλὴν μικρῶν ἀποσχίσεων ἐνιαχοῦ· κάτω λήγει ἐν μέσῳ εἰς γόμφον, ἵνα ἐνσφιγῶθῃ ἐντὸς τόρμον βάθρου, οἷα εἶδρον πολυάριθμα ἐν τοῖς πύργοις, ὧν τινα μετεκόμισα εἰς τὸ Μουσεῖον Βόλου ἀπέφυγον ὁμοῦ νὰ δοκιμάσω, ἂν τινα ἀνήκωσι ταῖς στήλαις, ἵνα μὴ αὐταὶ διαταραχθῶσιν ἄνευ σοβαροῦ λόγου· μικρῶν τινῶν ὁμοῦ στηλῶν ἀνεῦρον καὶ τὰ ἀνήκοντα βάρβα.

Ἐποιήθη ἐν εἰδει *νασοκον* κατὰ τινα μίμησιν τοῦ σηκοῦ τῶν ναῶν καὶ τῆς μακρᾶς πλευρᾶς αὐτῶν: δύο παραστάδες ἐκατέρωθεν, λήγουσαι ἄνω εἰς κιονόκρανα, ἀνέχουσι θριζόν, ἥτοι ἐπιστόλιον, ταινίας, γείσον μετὰ κυματίου, καὶ ἀνωτάτω τὴν στέγην μετὰ πέντε ἀνθεμωτῶν ὀρθοκεράμων. Ἀπασαὶ αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ αὐταὶ λεπτομέρειαι εἶχον ἐνισχυθῆ ἀρχηθῆν διὰ βαφῶν, αἱ δὲ γλῶσσαι τῶν κυματίων καὶ τινες ταινίαι εἶχον ἀποδοθῆ μόνον γραπτῶς· διεσώθησαν δὲ κατὰ τὸ πλεῖστον αἱ βαφαὶ αὐταί.

Κατωτάτω ἐπὶ τῆς δεξιᾶς παραστάδος διετηρήθη μετροῖς τὸ μέλαν περιγράμμα *ἐρμοῦ Ἐρμοῦ χθονίου*, κατὰ τὸν ἀρι-

στερὸν κρόταφον παρασταθέντος, καὶ ἐπὶ ταπεινοῦ βάθρου δύο ἀναβαθμῶν ἰδρυμένον· ἡ κεφαλὴ αὐτοῦ δὲν διετηρήθη, ἀλλ' εἶναι ἐμφανὲς ὅτι ὁ θεὸς ὑπετέθη προσβλέπων τοὺς ἐν τῇ εἰκόνι παρισταμένους· ἐπίσης ἔχουσιν ἐξαφανισθῆ καὶ αἱ πλεῖστα τῶν γραπτῶν ποτε λεπτομερειῶν αὐτοῦ.

Ἐπὶ τοῦ ἐπιστυλίου ἐχαράχθη βαθέως καὶ λιαν ἐπιμελῶς τὸ ὄνομα καὶ τὸ πατρικὸν τοῦ ἀποθανόντος: **Στρατόνικος Στρατόνιος**: τὰ γράμματα, ὧν ὕψος 0·014-0·021, ἦσαν βεβαμμένα πάντα μέλανα, διατηρηθείσης τῆς βαφῆς αὐτῶν κατὰ τὸ πλεῖστον. Σημειωτέον δὲ ὅτι μετὰ τὴν ἀναγραφὴν, ὡς ἄνω, τῶν ὀνομάτων τῶν ἀποθανόντων, ἐγράφετο τὸ ἐθνικὸν αὐτῶν ἢ μὴ ἀναγραφὴ ἐθνικοῦ ἐπὶ ταύτης καὶ ἄλλων πολλῶν στηλῶν θεωρῶ εὐλόγον ὅτι ἀποτελεῖ ἔνδειξιν τοῦ ὅτι ὁ κατονομαζόμενος ἦτο ἐντόπιος *Δημητριεύς*.

Τὸ ἔσω τῆς στήλης ἐβαθύνθη κατὰ 0·015-0·026 καὶ προὑπελογίσθη πρὸς γραφὴν πίνακος, ἀφθέντος ἄνω καὶ κάτω κενοῦ διαστήματος· καὶ τὸ μὲν ἄνω ἀφθὲν ὕψους 0·054 χωρίζεται ἀπὸ τῆς παραστάσεως διὰ δύο ἐγγύτατα γραφειῶν ὀριζοντίων γραμμῶν, τῆς πρώτης κίτρινης, τῆς ἐτέρας μελαίνης¹⁾, ἀφ' ὧν ἀρχεται ἡ γραπτὴ παράστασις, τὸ δὲ κάτω, ὕψους 0·025, ἐχωρίζετο ἐπίσης δι' ὁμοίας μελαί-

¹⁾ Ἐπὶ τοῦ ἀντιγράφου δὲν ἀπεδόθησαν σαφῶς αἱ γραμμαὶ αὐταὶ· ἀλλ' ἐπὶ τῶν ἀρχαιοτέρων φωτογραφιῶν, ἐξ ὧν ἐποιήθησαν αἱ παρατιθέμεναι εἰκόνες 166 καὶ 167, διακρίνονται.

νης γραμμῆς, ἐν μέρει δεξιὰ σωθείσης, πρὸς δήλωσιν τοῦ τέρατος τοῦ πίνακος.

Ἐπὶ τοῦ ἄνωθεν ἀφεθέντος κενοῦ διαστήματος ἐχαράχθη τρισίτιχος ἐπιγραφή ἀβαθῶς καὶ ἐπιμελῶς ὑψ. γραμμ. 0.008-0.012, διάστιχον 0.005. Τὰ γράμματα διατηροῦσιν ἐπίσης πολὺ τῆς μελαίνης βαφῆς, δι' ἧς ἦσαν ἀρχῆθεν βεβαμμένα. Εἶναι ὅμως ἄξιον παρατηρήσεως τὸ ὅτι ὁ χαράκτης¹⁾ ἔγραψε λίαν πυκνῶς τὰ γράμματα τῶν δύο πρώτων στίχων, ἀρξάμενος εὐθὺς ἀπὸ τοῦ ὑπὸ τὸ ἐπιστύλιον διαστήματος· ἀλλὰ τὸν τρίτον στίχον ἔγραψε δι' ἀραιῶν γραμμάτων μετὰ πάσης ἀνέσεως· τοῦτο ὑποδηλοῖ φόβον τινὰ αὐτοῦ, μήπως ἡ ἐπιγραφή καταλάβῃ χώρον μείζονα τοῦ προωρισμένου· θὰ ἦτο ἄρα ἡ ἤδη γεγραμμένη ἢ παράστασις, ὅταν ἐχασάσαστο ἡ ἐπιγραφή, ἢ τοῦλάχιστον ὁ χώρος αὐτῆς ἦτο προδιαγεγραμμένος μετ' ἀξιώσεως, ἵνα μὴ διαταραχθῇ μήτε ἄλλως περιορισθῇ.

Εἰκὼν 166. — Ἡ στήλη τοῦ Στρατονίκου, φωτογραφηθεῖσα τῷ 1907 ἐκ τῆς μετὰ τὴν εὐρεσίν, ὡς εἶχεν, ἀνευ ψεκασμοῦ ἢ καθαρισμοῦ.

τεγράφη ὑπ' ἐμοῦ, ὡς ἐλλείποντος ἀντικειμένου· διὰ τῆς ἄνω ὁμοῦς μεταγραφῆς ἄριστα νοεῖται ὅτι οἱ οἰκεῖοι, ἀποτεινόμενοι πρὸς τὸν παροδίτην, λέγουσιν ὅτι «τὴν μὲν ψυχὴν ἐγκατέλιπεν (ὁ Στρατόνικος) ἐν τῇ Ἰδομένῃ, τὰ δὲ ὄστα αὐ-

τοῦτο ἐνθυμίζει ἀνεκδοτόν τι, ὑπὸ τοῦ Ἐδοιαθίου (1612, 36· βλ. καὶ Ὀδυσσεΐας ι στίχ. 3-4) ἀναφερόμενον περὶ τοῦ ζωγράφου Ἀναξήνορος, ὅστις παρέλειπεν ἐν γράμματι τῆς ἐπιγραφῆς, ἣν ἐπέγραψεν ἐπὶ εἰκόνας αἰδοῦ τοῖνος (αὐδῆ, ἀντὶ αὐδῆν)· τοῦτο δ' ἔπραξεν ἕνεκα τῆς «στενοχωρίας τοῦ ὑποκειμένου πίνακος» (παρὰ Στράβωνι ΙΔ' 648 διαφόρος: «τοῦ πλάτους τῆς βάσεως μὴ συνεξαρκούντος»)· ἀνάλογον στενοχωρίαν εὐρίσκομεν ἐνταῦθα τὸ ἐπίγραμμα λόγῳ τῆς παραλείψεως κατέστη ἀνόητον²⁾.

Ἡ δὲ ἐπιγραφή λέγει: «*ψυχὴ μὲν ἐν Εἰδομένῃ³⁾ προελίπνα | γεν, ὁστέα δὲ ὠδε μητροῖ τε καὶ ἀδελφῇ | ἀνηρόν κῆδος ἴκανεν*». Αὕτη εἶναι ἐμφανῶς μετρικὴ, καίτοι δὲν δύναται νὰ μετενεχθῇ εἰς τὰ συνήθη τῶν ἐπιτυμβίων ἐπιγραμμάτων μέτρα τῶν ἑξαμέτρων ἢ ἐλεγείων. Ἰσως δ' ἐλήφθη ἔκ τινος γνωστοῦ τῷ συνθέτῃ χωρίου ποιητοῦ τίνος⁴⁾· ἦτο δὲ ἀρκούντως δυσνόητος, ὅπως τὸ πρῶτον με-

Εἰκὼν 167. — Ἡ στήλη τοῦ Στρατονίκου, φωτογραφηθεῖσα τῷ 1909, ἀφ' οὗ παρέμεινεν ἐπὶ ἐν καὶ ἡμῶς ἔτος ἀνευ ἀναψεκασμοῦ.

τοῦ ἔφθασαν ἐκεῖ (ἐν τῇ πατρίδι) ὡς θλιβερά φροντίς διὰ τὴν μητέρα καὶ τὴν ἀδελφὴν πρὸς φύλαξιν καὶ ταφήν».

Ἐκ τούτου ἐμφαίνεται ὅτι ὁ Στρατόνικος ἀπέθανε μακρὰν τῆς ἑαυτοῦ πατρίδος, ἴσως ἐν τινι μάχῃ, καθ' ἣν οἱ

¹⁾ Παρέλιπε τὴν ἔσω κεραίαν τοῦ τελευταίου Α τοῦ στίχ. 2 καὶ δὲν ἐχάραξεν, ἀλλὰ μόνον γραπτῶς ἀπέδωκε, τὸ τελευταῖον Ι τοῦ αὐτοῦ στίχου.

²⁾ Τὴν ἀληθῆ ἐννοίαν τοῦ ἀνεκδοτοῦ ἀναγράφω ἐν Ἀρχαιολ. Ἐφημ. 1908 σελ. 51 σημ. 1. Ἐν τοῖς Θεσσαλ. Μνημ. μου, σελ. 124 ἀπέδωκα αὐτὴν δυσνοητότερον.

³⁾ Τὴν ὀρθὴν μεταγραφὴν ἐν Εἰδομένῃ(ι) διέγνωσεν ὁ Wilamowitz ἀπὸ τοῦ 1910, ὡς συμπεραίνω ἐξ ἀνακοινώσεως προφορικῆς τοῦ κ. Γ. Καλιτσουδάκη πρὸς ἐμέ μετὰ πολλὰ ἔτη διέγνωσεν αὐτὴν καὶ ὁ καθηγητὴς κ. Χ. Χαριτωνίδης (ἐν τῇ Mnemosyne τοῦ 1919)

χωρὶς νὰ μοι ἀνακοινώσῃ τι, καίπερ συναντήσας με πολλὰκις ἔκτοτε.

⁴⁾ Τὸ προλιμπάνω νῦν τὸ πρῶτον ἐμφανίζεται, παρὰ τὰ μόνη γνωστά ἀπολιμπάνω, καταλιμπάνω· σημαίνει δὲ ὅτι τὸ προλείπω· προβλ. Ἀριστοφ. Ὀρν. 1556-8 «ἐνθα καὶ Πείσανδρος ἦλθε | δεόμενος ψυχὴν ἰδεῖν, ἢ | ζῶντ' ἐκεῖνον προῦλιπε», πρὸς δήλωσιν δειλοῦ· περὶ τοῦ Στρατονίκου δηλοῦται ὅτι προῦλιπεν αὐτὸς τὴν ψυχὴν ἀποθανών· τὸ νὰ λάβωμεν ἀντικείμενον τὸ ὁστέα, καὶ νὰ νοήσωμεν ὅτι ἡ ψυχὴ προελίμπανεν ὁστέα, εἶναι δυσχερές, διότι ἔπρεπε νὰ γραφῆ δις ἡ λέξις ὁστέα. Ὡς πρὸς τὸ μέτρον φαίνεται ὅτι ἐνέχει πολλοὺς δακτύλους ἢ ἀναπαίστους.

νεκροὶ προὔπελογίσθη νὰ καῶσι, καὶ τὰ ὀστέα αὐτῶν νὰ μετακομισθῶσιν εἰς τὴν Δημητριάδα· ἡ μεταγραφὴ ἴκανεν ἀνίτηρον κηδὸς θὰ ἐδήλου ὅτι ταῦτα δὲν εἶχον ἔτι μετενεχθῆ, ὅτε ἐποιήθη καὶ ἐστήθη ἐπὶ τοῦ οἰκογενειακοῦ τάφου ἢ στήλης. Ἡ ἀνάγνωσις αὕτη φαίνεται μοι ὡς ἐπίσης εὐληπτος καὶ φυσικὴ ἐρμηνεία τοῦ ἐπιγράμματος.

Παρίσταται δὲ ἐν δεξιᾷ τῷ θεατῇ κατὰ τὸν ἀριστερὸν κρόταφον ὁ Στρατόνικος, καθήμενος ἐπὶ ἔδρας ἀπλῆς ἀνευ ἐρεισινώτου· αὕτη ἔχει τέσσαρας τορευτοὺς μακροὺς πόδας καὶ εἶναι ἐπιστροφωμένη διὰ παχέος προσκεφαλαίου, φέροντος κεντήματα πολυχρώμα. Παρεστάθῃ δὲ ὁ ἀποθανὼν ὡς νεώτατος ἀνὴρ, ἀμύσταξ καὶ ἀγένειος, φορῶν λεπτὸν χιτῶνα, ἡμιχειρίδιον, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἱμάτιον πολυτελές, περιβάλλον τὰ νῶτα, τὸ ἄνω ἀριστερὸν ἡμισυ καὶ ὅλον τὸ κάτω τοῦ σώματος μέχρι τῶν ἀστραγάλων· φορεῖ δὲ καὶ σχιστά, πολὺ καλὰ σανδάλια, ἐρυθρά, διὰ μελάνων ἱμάντων συγκρατού-

τῶν βιβλίων, φαίνεται ὡν ὁ Στρατόνικος εὐγενοῦς τιος καὶ ἀρχούτως πλουσίας οἰκογενείας, καὶ ὑπονοεῖται ὡς περὶ τὰ γράμματα πολὺ καλῶς ἡσκημένος.

Τὴν δὲ δεξιὰν χεῖρα, γυμνὴν ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος, προεκτείνει, ἀνυψῶν αὐτὴν ὀλίγον, ἔχων ἀνοικτὴν πρὸς τὰ ἄνω τὴν παλάμην, ἀλλὰ μετὰ κεκλεισμένων τῶν δακτύλων, ὡς διὰ νὰ δεχθῆ τι ἐλαφρὸν ἀντικείμενον, ἐμβαλλόμενον αὐτῇ ὑπὸ τῆς ἡμιωνύμου χειρὸς ἐτέρου νεανίου· ἢ συνήθης χειραψία δὲν φαίνεται πιθανὸν ὅτι ὑπόκειται ἐνταῦθα.

Ἰσταται δὲ ὁ ἕτερος νεανίας ὀρθὸς ἐνώπιον τοῦ Στρατονίκου κατὰ τὸν δεξιὸν κρόταφον, φέρον τὸ μείζον βῆρος τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους, πατοῦντος δι' ὅλον τοῦ πέλματος τοῦ ἄκρου ποδός, ἐν ᾧ τὸ δεξιὸν ἀποσύρει ἱκανῶς πρὸς τὰ ὀπίσω, ὀλίγον κεκαμμένον, ἐν ἀναπαύσει· ἀλλ' ἀπὸ τοῦ μέσου που τῆς κνήμης ἀπεσβέσθη τὰ κάτω τὸ σκέλος τοῦτο καὶ δὲν διεσώθη. Φορεῖ δὲ βραχύν, ἡμιχει-

Εἰκὼν 168. — Ἡ στήλη τοῦ Στρατονίκου, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1912 πρὸ τῆς πλύσεως, ἀλλὰ μετὰ διετῆ παραμονὴν ἀνευ ἀναφερασμοῦ.

μενα, καὶ στηρίζει ἐλαφρῶς τοὺς ἄκρους πόδας ἐπὶ ὑποποδίου, ἀποσύρων ὀλίγον τὸν δεξιὸν πρὸς τὰ ὀπίσω, καὶ πατῶν διὰ τοῦ προσθίου ἡμίσεος αὐτοῦ. Ἡ κόμη αὐτοῦ ἀπεδόθη βραχεῖα καὶ διὰ πορφυρᾶς¹⁾ βαφῆς πρὸς δήλωσιν βαθέως ξανθοῦ νέου.

Τὴν ἀριστερὰν χεῖρα, ἐξερχομένην γυμνὴν ἐκ τοῦ ἱματίου ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ πήγους, φέρει ἠπίως ἐπὶ τοῦ ἄνω τοῦ μηροῦ μετὰ κεκλεισμένων ἐλαφρῶς δακτύλων, ὡς εἰ ἐκράτει τι, ἦτοι τὸ ἱμάτιον, ἢ μᾶλλον εἶδος τι κυλίνδρου ἢ τόμου βιβλίου. Ἐκ τῆς ἀμφίσεως ἐν γένει, τῶν λεπτῶν χαρακτηριστικῶν, τοῦ βαθέως σιτόχρου τοῦ σώματος καὶ

¹⁾ Ἐν τῷ δημοσιευμένῳ πολυχρῶμῳ πίνακι ἀποδίδεται ἀστόχος, ὡς εἰ ἦτο κατὰ τὸ πλεῖστον μέλαινα.

Εἰκὼν 169. — Ἡ στήλη τοῦ Στρατονίκου ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1915, μετὰ τὴν πλύσιν τοῦ 1912 καὶ ἀφ' οὗ ἐρεκᾶσθη ἐκ νέου.

ρίδιον χιτῶνα, βαθέως πορφυροῦν, ἐξωσμένον περὶ τὴν ὀσφύν, καὶ λευκὴν γλαυῦδα, ἐρριμμένην ἔμπροσθέν τε καὶ ὀπισθεν, πορπουμένην ἴσως ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου· φορεῖ δὲ καὶ ἐνδρομίδας ἐρυθρὰς μετὰ μελάνων ἱμάντων, κατὰ τὴν ἐν γένει ἐμφάνισιν τῶν ἱπέων.

Εἶναι δὲ καὶ αὐτὸς ἀμύσταξ καὶ ἀγένειος καὶ ἔχει βραχεῖαν κόμη, βαθέως πορφυρᾶν δηλωθεῖσαν. Τὴν ἄκραν ἀριστερὰν χεῖρα, ἐφ' ἧς πίπτει ἡ γλαυῖς, προεκβάλλει ἠπίως, κρατοῦσαν κύλινδρον, ἐξ οὗ κρέμανται προεξεβλημένα· ἐξ ἄκρου μηρίνου· τὴν δὲ δεξιὰν, γυμνὴν ἀπὸ τοῦ δικεφάλου, προεκτείνει, καταβιάζων ὀλίγον, μᾶλλον ἵνα ἐγχειρίσῃ τι εἰς τὸν Στρατόνικον, ἦτιον δὲ ἵνα σπνάψῃ αὐτὴν εἰς χειραψίαν μετ' ἐκείνου· ἀλλὰ τὰ κατὰ τὴν σύμπτωσιν τῶν ἄκρων χειρῶν δὲν διεσώθησαν σαφῶς.

Ὅπισθεν αὐτοῦ διετηρήθησαν σαφῆ ἕζη τρίτης μορφῆς ἀνθρώπου, ὑποτιθεμένης ὡς βαθύτερον καὶ μακρὰν τῶν δύο πρώτων κειμένη· διὰ τοῦτο παρεστάθη προοπτικῶς εἰς τὸ ἡμισυ περίπου τῶν ἀναλογιῶν τῶν δύο πρώτων· φαίνεται δὲ οὗτος ὢν παῖς ἐκ τῶν ὑπηρετῶν τοῦ Στρατονίκου, κατενώπιον ὀρθῶς ἰστάμενος, ὡς προσβλέπων τοὺς δύο νέους, ἢ βαδίζων πρὸς αὐτούς· φορεῖ χιτῶνα, ἀφίνοντα γυμνὰ τὰ σκέλη ἀπὸ τῶν γονάτων, καὶ καταβιάζει τὴν ἀριστερὰν παρὰ τὸ πλευρὸν.

Τὸ βάθος τῆς εἰκόνος ἀπεδόθη τὸ πλεῖστον διὰ ῥοδίνης βαφῆς· ὅτι θὰ εἶχον δηλωθῆ ἀρχιτεκτονικαὶ ἢ ἄλλαι λεπτομέρειαι τοῦ δωματίου, ἐνθα ὑποτίθεται ὅτι συναντῶνται ἐν τῇ ζωῇ οἱ παριστάμενοι, δεικνύουσιν ἕζη τινὰ γραμμῶν περὶ τὴν τρίτην μορφήν, καὶ ἕτερα ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ ὀρθοῦ νεανίου καὶ τοῦ Στρατονίκου· ἀλλ' αὐταὶ δὲν εἶναι ἐμφανεῖς· ἵνα τι σαφὲς καθορισθῆ.

Περὶ τοῦ ῥυθμοῦ τῆς ἐγκαύσεως τῶν βαφῶν ταύτης τε καὶ πασῶν τῶν λοιπῶν στηλῶν, ἐξ οὗ ὀρμώμενος ἐπεύραθην νὰ ἀποδώσω εἰς τρεῖς σχολὰς, ἧτοι εἰς τρία συστήματα, τὰς ἐπὶ τῶν στηλῶν τούτων γραφάς, τὴν *Σικωνίαν*, τὴν *Ἰωνικὴν* καὶ τὴν *Ἀττικὴν*, περὶ τῆς τέχνης ἐν γένει καὶ τῆς ἀξίας τῆς στήλης ταύτης, περὶ τῶν παρουσιαζομένων διαφορῶν ἐν τῇ ἀποδόσει τοῦ Στρατονίκου καὶ τοῦ ἑτέρου νεανίου, ὡς καὶ περὶ τοῦ ἂν εἶχε *πρότυπὸν* ἢ πρὸ ὀφθαλμῶν πρὸς μίμησιν κατὰ τὴν γραφὴν τῆς στήλης ταύτης ὁ ποιήσας ἐν Δημητριάδι τὸν πίνακα τοῦτον ζωγράφος, εἶπον τὰ δέοντα ἀλλαγῶν (ἐν τῇ *Ἀρχαιολ. Ἐφημ.* 1908 σ. 57-59, καὶ ἐν τοῖς *Θεσσαλ. Μνημείοις μου* σελ. 126-127, ἔτι δὲ ἀνὰ τὴν περιγραφὴν τῶν ἄλλων στηλῶν), θὰ ἐκθέσω δ' εὐρύτερον τὰ περὶ τούτων μετὰ τὸ πέρας τῆς ἐκδόσεως τῶν στηλῶν. Οἱ δὲ χρόνοι τῆς στήλης καθίσταται προφανές ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ὅτι κείνται περὶ τὰ μέσα τῆς Γ' πρὸ Χρ. ἑκατονταετηρίδος.

Περὶ δὲ τῆς τύχης τῆς στήλης ταύτης σημειωτέον τὰ ἑξῆς· ὡς ἦτο ἀρχῆθεν ἐρριμμένη πρηνῆς, παρέμεινέ τι κενὸν μεταξὺ τῆς θέσεως, ὅπου ἐκτίσθη, καὶ τοῦ βαθύσματος, ἐνθα εἶχε γραφὴ ἢ παράστασις εἰς τὸ κενὸν τοῦτο εἶχον εἰσδύσει ῥιζίδια θάμνων, καὶ εἶχον ἐμφωλευσεῖ ζωῦφια, ἐξ ὧν προήλθον αἱ φθειρασαὶ τὰς βαφὰς κηλίδες, ἐμ-

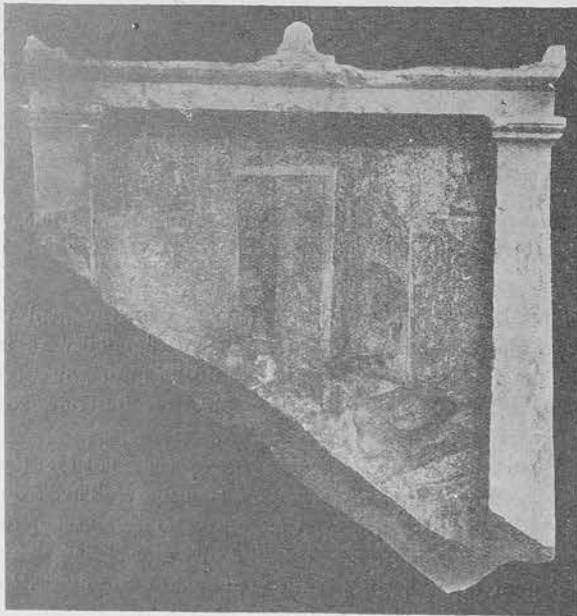
φανεῖς οὖσαι μάλιστα κάτω ἀριστερά. Ὅταν ἐξήγαγον αὐτήν, ἐξέπεσον ἀφ' ἑαυτῶν τὰ πλεῖστα τῶν ῥιζιδίων καὶ τῶν ὑπολειμμάτων τῶν ζωῦφίων.

Τὴν πρώτην λοιπὸν ταύτην ἐμφάνισιν τῆς στήλης δεικνύει ἡ εἰκὼν 166, ποιηθεῖσα ἐκ φωτογραφίας, ληφθείσης τῷ 1907, καὶ δὴ τὴν ἐπομένην ἡμέραν τῆς εὐρέσεως τῆς στήλης, πρὸ παντός καθαρμοῦ ἢ ψεκασμοῦ αὐτῆς· διὸ καὶ τὰ ἐπικεκολλημένα ὀλίγα χρώματα, μάλιστα ἐπὶ τῶν παραστάδων, ἐπὶ τοῦ θριγκοῦ ἀριστερὰ καὶ κατὰ τὰ ἄκρα τοῦ βαθύσματος, ἰδίως δὲ ὀπισθεν τοῦ Στρατονίκου, εἶναι ἐμφανῆ ἐπὶ τῆς φωτογραφίας.

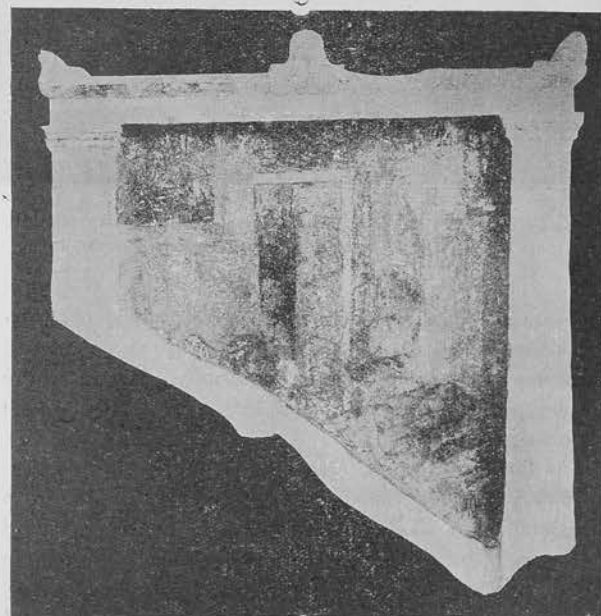
Ὀλίγας δὲ ἡμέρας μετὰ ταῦτα, ἐλθόντος τοῦ ἀντιγραφῆως, ἐκαθάρισα τὰ ὑπόλοιπα χρώματα μηχανικῶς διὰ μαχαίριου καὶ βελονῶν, καὶ ἐψέκασα τὴν γραφὴν διὰ τοῦ μνημονευθέντος τονωτικοῦ μου· οὕτως ἔχουσα ἀντεγράφη. Κατόπιν καὶ μέχρι τοῦ 1909 ἔμεινεν ἀψέκαστος· διὸ ἡ κατὰ τὸ ἔτος ἐκεῖνο ληφθεῖσα φωτογραφία, ἐξ ἧς ἐποιήθη ἡ εἰκὼν 167, ἐμφανίζει τὴν γραφὴν σημαντικῶς ἀσθενεστέραν· καὶ βαφαὶ μὲν δὲν εἶχον τέως ἐκπέσει, εἰ μὴ ὀλίγον τι τῆς κυανῆς τοῦ προσκεφαλαίου κατὰ τὴν ἴδρυσιν, ἀλλ' ἡ ζωρότης αὐτῶν εἶχεν ἐλαττωθῆ, τοῦτο δὲ ἀποδοτέον εἰς τὸ ὅτι δὲν ἀνεψεκάσθη ἡ στήλη διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου.

Ἐνεκα λοιπὸν τῆς διαφορᾶς ταύτης, ἤρχισα νὰ ψεκάω διὰ τοῦ ἰδίου τονωτικοῦ τὰς στήλας ταύτας ἀπὸ τοῦ 1909, κατὰ χρονικὰ διαστήματα πέντε ἢ ἕξ μηνῶν, μέχρι τοῦ 1912, ὁπότε ἀπετόχισα τὴν στήλην, ἵνα πλυθῆ κατὰ τὸ σύστημα τοῦ Ὁθ. Ῥουσοπούλου· πρὸ πάσης ὁμως πλύσεως ἐφωτογράφησα αὐτὴν τότε, ἐκ δὲ τῆς φωτογραφίας ἐκείνης ἀποδίδεται ἡ εἰκὼν 168, ἐξ ἧς ἐμφαίνεται ὅτι ἡ ζωρότης τῶν χρωμάτων εἶχεν ἐπανέλθει διὰ τοῦ ἀναψεκασμοῦ, καὶ διετηρεῖτο διὰ τῆς ψεκάσεως τοῦ τονωτικοῦ μου, καίτοι ἀπὸ τοῦ 1911 ἔμεινεν ὅλος ἀψέκαστος ἡ στήλη κατ' ἀνωτέραν ἐπιταγήν.

Κατὰ δὲ τὴν διὰ θερμοῦ οἰνοπνεύματος ἀφαίρεσιν τοῦ τονωτικοῦ μου ὑπὸ τοῦ Ὁθ. Ῥουσοπούλου, ὁπότε ἐπεκαλύφθη ἡ γραφὴ διὰ ἠτηνῶδους μίγματος, καὶ δὲν διεκρίνετο οὐδεμία σχεδὸν λεπτομέρεια, δὲν ἔλαβον φωτογραφίαν· διότι συνεχωρήθη ὑπὸ τοῦ προειρημένου ὁ ἐκ νέου ψεκασμὸς αὐτῆς διὰ τοῦ ἐμοῦ τονωτικοῦ, τούτου δὲ τελεσθέντος, ἐπανῆλθεν ἡ γραφὴ εἰς τὴν ἐν εἰκόνι 168 ὄψιν. Τέλος ἡ εἰκὼν 169 ἐποιήθη ἐκ φωτογραφίας, ἣν ἔλαβον τῷ 1915 κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον, ψεκάσας τὴν γραφὴν διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου· ἡ ἐμφάνισις τῆς παραστάσεως, παρὰ τὴν μικρότητα τῆς φωτογραφίας, εἶναι λίαν εὐνοϊκὴ ἐν παραβολῇ πρὸς τὴν ἀρχέτυπον εἰκὼνα 166.

Εἰκὼν 170. — Ἡ στήλη τῆς Ἡστίας, ἐκ φωτογραφίας, ληφθείσης ἅμα τῇ εὐρέσει τῷ 1907, ὡς εἶχεν ἡ στήλη, ἄνευ καθαρμοῦ ἢ ψεκασμοῦ.

Εἰκὼν 171. — Ἡ στήλη τῆς Ἡστίας, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1909, ἀφ' οὗ παρέμεινεν ἐπὶ dietίαν ἄνευ ἀναψεκασμοῦ.

β'— Ἡ στήλη τῆς Ἠδίστης.

(Πίναξ II καὶ εἰκόν 170· 171· 172· 173 καὶ ἐν τῇ Ἀρχαιολ. Ἐφημ. τοῦ 1908 πίν. 1).

Τῆς Α' αἰθούσης τοῦ Μουσείου Βόλου ἀριθ. 1. — Ὑψος 0.73, πλάτος 0.536, πάχος 0.137, τῆς δὲ εἰκόνας ὕψος 0.50, πλάτος ἀνωτάτω 0.39, κατωτάτω 0.38. Τὸ ἄνω ἡμισυ αὐτῆς εὐρέθη τῷ 1907 ἐν τῷ διακένῳ τῆς Νοτίας πλευρᾶς τοῦ Α' πύργου ἀντεστραμμένον, οὐ μακρὰν τῆς προηγουμένης στήλης, τὸ δὲ κάτω ἡμισυ εὐρέθη τῷ 1909 ἐν τοῖς θεμελίοις τοῦ ὑποκειμένου τῷ πύργῳ τούτῳ, κατὰ τοὺς πρόποδας τοῦ λόφου πρὸς τὴν παραλίαν, παλαιοῦ Τουρκικοῦ οἰκοδομήματος παρὰ τὰ Καλύβια Ἀλυκῶν, ὅπερ ἐκαλεῖτο «κονάκι τοῦ Σουλεϊμάν». Περιγράφεται ἐν τοῖς Θεσσαλ. Μνημείοις σελ. 97-104 καὶ 215-219.

Στήλη τῆς Ἠδίστης ἐκ μαρμάρου λευκοφαίου, ἐκ δύο μεγάλων τμημάτων συγκολληθεῖσα ἀκέραιος, πλὴν μικρῶν ἀποσχίσεων καὶ τινων ἀποκοπῶν· κάτω ἔληγεν εἰς γόμφον, ὅστις ἀπεκόπη μετὰ τοῦ πλείστου τοῦ ἐκατέρωθεν ἐξέχοντος πλαισίου. Ἐποιήθη, ὡς ἡ προηγουμένη, ἐν εἴδει ναύσκου: αἱ παραστάδες εἶναι ὅμοιαι, ἀλλ' ὁ θριγκὸς ἀπλούστερος, ἀνω-

τάτω δὲ ὑπάρχουσι τρεῖς ἀνθεμῶται ὀρθοκέραμοι ἐν εἴδει ἀκρωτηρίων· αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ λεπτομέρειαι εἶχον ἀρχῆ-θεν ἀποδοθῆ καὶ ἐνισχυθῆ διὰ βαφῶν, ὧν διετηρήθησαν πολλὰ ἔχνη· ἦσαν δὲ αὐταὶ μετὰ τέχνης βεβαμμένοι.

Φέρει δὲ κάτω ὑπὲρ τὸν γόμφον μετὰξὺ τῶν παραστάδων ἐλαφρὸν βάθυσμα ὀρθογώνιον ὕψους 0.10, πλάτους 0.375, ἐν εἴδει πινακίδος, ἐφ' οὗ ἐχαράχθη ἀβαθῶς καὶ ἐπιμελῶς ἐξάστιχον ἐλεγείον κατὰ στίχον τὰ γράμματα διατηροῦσιν ἔτι ἱκανὸν τῆς μελαίνης αὐτῶν βαφῆς· ὕψος αὐτῶν 0.006-0.011, διάστιχον 0.008-0.014:

*Λυπρὸν ἐφ' Ἠδίστη Μοῖραι τότε νῆμα ἀπ' ἀτράκτων
κλώσαν, ὅτε ὠδίνος νύμφη ἀπηντίασεν
σχετλίη! Οὐ γὰρ ἔμελλε τὸ νήπιον ἀγκαλιεῖσθαι,
μαστῶι τε ἀρδενύσειν χεῖλος ἐοῖτο βρέφους.
5 Ἐν γὰρ ἐσεῖδε φάος καὶ ἀπήγαγεν εἰς ἓνα τύμβον
τοὺς δισσοῦς, ἀκρίτως τοῖσδε μολοῦσα, Τύχη.*

Τὸ ποίημα τοῦτο εἶναι προφανῶς ἐν τῶν ἀριστουργη-

Εἰκὼν 172. — Ἡ στήλη τῆς Ἠδίστης, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1912, ψεκαζομένη κανονικῶς ἀπὸ τοῦ 1909-1911, πρὸ τῆς ἐπεμβάσεως τοῦ Ὁθ. Ρουσοπούλου.

μάτων τῆς ἀρχαίας Ἑλληνικῆς Ἀνθολογίας: θὰ ἐποιήθη δὲ ὑπό τινος λίαν σημαντικοῦ ἐν Δημητροιάδι ποιητοῦ.

Παρίσταται δ' ἐν τῷ βαθύσματι, ὅπερ εἰσέχει κατὰ 0.025-0.033, ἐν δεξιᾷ τῷ θεατῇ νεαρὰ γυνή, ἡ ἀποθανοῦσα Ἡδίστη, κατακειμένη ὑπὲρ κλίνης καὶ κοιωμένη ἡ κλίνη παρεστάθῃ ἀρκούντως πολυτελής, φέρουσα ὑπόστρωμα, ἕτερον στρώμα ἐπ' αὐτοῦ καὶ ἀνωτάτω δύο μεγάλα προσκεφάλαια, κεντητὰ διὰ πολυχρῶμων ζωνῶν ὑπετέθη δὲ ἡ κλίνη χαμηλὴ καὶ ξυλίνη, διακρινομένων ἐνιαχοῦ τῶν τορευτῶν αὐτῆς ποδῶν, ἀριστερὰ μάλιστα, καὶ φέρουσα ἐπεστρωμένας δύο σινδόνας, ὧν ἡ μία εἶναι διηρημένη εἰς μεγάλα πολύχρωμα τετράγωνα, καὶ καταπίπτει εὐρέως μέγχοι σχεδὸν τοῦ δαπέδου πρὸ τῆς κλίνης διακρίνονται τινὰ ἴχνη ὑποπόδιου.

Παρεστάθῃ δὲ ἡ Ἡδίστη γυμνὴ τὰ ἄνω ἀπὸ τῆς βάσεως τοῦ στήθους καὶ μετὰ πλουσίας, κασιανῆς κόμης, συνηγμένης εἰς τὴν κορυφήν, ὀλίγον ἀτημελήτου· τὸ λοιπὸν σῶμα αὐτῆς ἐσκεπάζετο διὰ σινδόνης· τὰς χεῖρας, ὅλως γυμνάς, ἔφερε κατὰ μῆκος τοῦ σώματος, τῆς ἀριστερᾶς διακρινομένης ἐν μέρει ἐπὶ τῆς κοιλίας αὐτῆς.

Ἀπέναντι τῆς Ἡδίστης παρίσταται νέος ἀνὴρ κατὰ τὸν δεξιὸν κρόταφον, βραχυπόγων βεβαίως καὶ βραχυ-

μύσταξ, καθήμενος ἐπὶ κλισμοῦ ξυλίνου, προκλίνων ὀλίγον τὸ σῶμα, μετὰ προσοχῆς δ' ἐντεταμένης καὶ ἀγωνίας προσβλέπων τὴν κοιωμένην, καὶ πιθανῶς κρατῶν τὴν ἄκραν ἀριστερὰν αὐτῆς χεῖρα διὰ τῆς προτεταμένης δεξιᾶς αὐτοῦ· οὗτος εἶναι προφανῶς ὁ σύζυγος τῆς Ἡδίστης.

Βαθύτερον τῶν δύο τούτων παρεστάθῃ γυνὴ μεσηλιξ, τροφὸς ἡ μαῖα, περὶ τὰ τρία τέταρτα κατενώπιον, ὀρθῇ ἰσταμένη, φοροῦσα χιτῶνα ἀχειρίδωτον, ἀφίοντα γυμνὸν τὸν λαιμὸν καὶ μέρος τοῦ στήθους, ἔτι δὲ τὰς χεῖρας ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν ὤμων ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὤμου φαίνεται ἐπερριμμένον καὶ ἱμάτιον· ἡ κόμη αὐτῆς παρεστάθῃ μειζοπόλιος καὶ ἀναδεδεμένη διὰ πλατυτάτης ἐρυθρᾶς ταινίας, φερούσης ἐπὶ τοῦ μέσου κεντητὸν κόσμημα· δυνατὸν εἶναι ἡ ταινία νὰ ἀποτελῇ γείσωμα βραχέος καλύμματος, ὁμοίου πρὸς τὴν σημερινὴν «σκούριαν», ἢ πρὸς βραχὺ «φέσιον». Διὰ τῆς κεκαμμένης ἀριστερᾶς ὑποβαστάζει ὀριζοντίως κείμενον ἐσπαργανωμένον βρέφος, ὃν κεκαλυμμένον καθ' ὅλον τὸ σῶμα διὰ πορφυροῦ ὑφάσματος, ἔχον γυμνὸν τὸ πρόσωπον καὶ πιθανῶς ἡμιανοίκτους τοὺς ὀφθαλμούς, ἤτοι ζῶν εἰσέτι. Τὴν δεξιὰν χεῖρα καταβιβάζει ἡ γυνὴ κατὰ μῆκος τοῦ σώματος, ὅπερ δὲν φαίνεται ἀπὸ τῆς κοιλίας τὰ

Εἰκὼν 173. — Ἡ στήλη τῆς Ἡδίστης, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1915 (μηνὶ Σεπτεμβρίῳ), μετὰ τὴν ἐπέμβασην τοῦ Ὁθ. Ῥουσοπούλου ψεκαζομένη κανονικῶς.

κάτω, ὡς ἐπιπροσθούσης τῆς κλίνης ὕψους δὲ τὸν πῆχυν αὐτῆς καὶ ἐξέτεινεν αὐτὸν πρὸς τὴν παραστάδα τῆς θύρας ¹⁾.

Τὴν δὲ κεφαλὴν στρέφει πρὸς δεξιὰ αὐτῆς οὕτως, ὥστε παρεστάθη κατὰ τὸν ἀριστερὸν κρόταφον, ἵνα εἴπῃ τι πρὸς *τετάρτην μορφήν*, ἣν προσβλέπει αὐτὴ εἶναι νεανική καὶ φορεῖ χιτῶνα ἀχειρίδωτον, παρεστάθη δὲ ἐτι μικροτέρα τῆς προηγουμένης, ὡς ἐτι βαθύτερον κειμένη ἐκ τῆς βραχείας κόμης φαίνεται πιθανώτερον ὅτι ἀνήκει εἰς *νεανίαν*, συγγενῆ ἢ ὑπερέτης, ὅστις, ἀνοίξας τὸ φύλλον τῆς θύρας, ὡς κληθεῖς ὑπὸ τῆς μαίας, στρέφει πρὸς αὐτὴν τὴν κεφαλὴν, παρασταθεῖσαν διὰ τοῦτο κατὰ τὸν δεξιὸν κρόταφον, ἵνα ἐρωτήσῃ, ἢ λάβῃ διαταγὴν. Λιὰ τοῦ ἀνοιχθέντος φύλλου τῆς θύρας διακρίνονται εἰς τὸ βάθος μακρὰν τὰ δένδρα τοῦ κήπου.

Παρεστάθησαν δὲ μετὰ πάσης ἀκριβείας αἱ λεπτομέρειαι τῆς γυναικωνίτιδος εἰς τὸ βάθος τῆς εἰκόνας: ὑποτίθεται ὅτι ὀπισθεν τῆς μεσήλικος εἶναι ἐν δωμάτιον, δεύτερον δὲ ἀπέναντι αὐτῆς πρὸς τὸ ἀριστερὸν ἄκρον τῆς στήλης, καὶ τρίτον ἐσωτάτω, ἦτοι ὁ κοιτῶν, ἐνθα παρίσταται ἡ Ἡδίστη καὶ ὁ σύζυγος αὐτῆς: τὰ τρία ταῦτα δωμάτια φαίνεται ὅτι ἦσαν ἐν μέγα, εἰς τρία κεχωρισμένον διὰ σανιδωμάτων, μετὰ δύο μεγάλων παραθύρων ἀνοικτῶν, ἦτοι εἰς δύο μικρότερα πρὸς τὴν θύραν, καὶ ἐν μέγα, τὸν κυρίως κοιτῶνα, ἐσώτερον αὐτῆς. Τὸ δὲ δάπεδον τοῦ δωματίου παρεστάθη ἐπ' ὀλίγον διάστημα ἐντεῦθεν τῶν ποδῶν τῆς κλίνης καὶ τοῦ κλισμοῦ. Κατωτάτω ἀφείθη καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς εἰκόνας μικρὸν διάστημα ἀβαφές.

Ἡ εἰκὼν αὕτη ἀποτελεῖ ἐμφανῶς ἔργον *καλλιτεχνικόν*, ὅπερ οἱ βιοτέχνηαι ζωγράφοι τῆς Δημητριάδος δὲν ἦτο εὐκόλον ἀφ' ἑαυτῶν νὰ συνθέσωσι μετὰ τοσαύτης τελειότητος. Διὸ νομίζω ὅτι ἡ λίαν σημαντικὸς ζωγράφος, τῶν μέσων που τῆς Γ' πρὸ Χρ. ἑκατονταετηρίδος, καθ' ἃ, ὡς ἐμφαίνεται ἐκ τῆς ἐπιγραφῆς, ἐποιήθη ἡ στήλη, ἔγραψε αὐτὴν τε καὶ τινὰς ἄλλας τῶν εὐρεθεισῶν ὁμοίων τεχνικωτέρων εἰκόνων, ἐργασθεὶς ἐν Δημητριάδι, ἢ δεξιωτάτος τις τεχνίτης ἀντέγραψεν, ἢ ἐν πλείστοις ἐμιμήθη, γνωστὴν ὁμοίαν εἰκόνα ὀνομαστοῦ ζωγράφου. Ἀκριβῶς δὲ εἶναι μεμαρτυρημένον ²⁾ ὅτι ἐν Σικυῶνι, ἐνθα ἐπὶ μακρὸν, καὶ ἰδιαίτατα κατὰ τοὺς τεθέντας χρόνους, ἤκμαζεν ἡ Ζωγραφικὴ, ἐνθα ὑπῆρχεν ἡ

πρώτη Πινακοθήκη, ὅπου εἰργάζοντο οἱ ἀριστοὶ ἐγκαῦσαι, καὶ ὅπου τέλος ἐλειτούργει αὐτὸ τοῦτο ἡ Ἀκαδημία τῆς Ζωγραφικῆς τοῦ τότε κόσμου, πρὸς ἀκριβῆ σπουδὴν τῆς τέχνης: ὑπῆρχεν ἰδρυμένη τοιαύτη ἐπὶ μαρμάρου ἐπιτύμβιος, ὁμοιοτάτη πρὸς τὴν προκειμένην, γραφῆ.

Περὶ δὲ τῆς τέχνης τῆς στήλης ταύτης μαρτυροῦν αἱ παρατιθέμεναι εἰκόνες 170—173. Καὶ ἡ μὲν εἰκ. 170 ἐποιήθη ἐκ φωτογραφίας, ληφθείσης ἀθημερὸν ἅμα τῇ εὐρέσει τῆς στήλης τῷ 1907, ὡς εἶχε, πρὸ οἰουδῆποτε καθαροῦ ἢ ψεκασμοῦ διὸ καὶ τινὰ ὀλίγα χρωμάτια καὶ κηλίδες ῥιζιδίων καὶ τμήματα μικρᾶς λαυτῆς διακρίνονται ἐτι ὑπάρχοντα ἐπὶ τῶν παραστάδων καὶ τοῦ ἐπιστυλίου, ἐν ᾧ ἢ ἐν τῷ βαθύσματι γραφῆ ἐμφαίνεται ὁ ἀναστάσιμος ἀφῶς. Μετ' οὗ πολὺ ἀπεκάθηρα προχείρως, ἀλλὰ μετὰ προσοχῆς, ἀπὸ τῆς στήλης τὰ εἰρημένα, καὶ ἐψέκασα αὐτὴν διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου, οὕτω δὲ ἀντεγράφη τότε.

Ἡ δὲ εἰκ. 171 ἐποιήθη ἐκ φωτογραφίας, ληφθείσης τῷ 1909 κατὰ μῆνα Σεπτέμβριον, λόγῳ τῆς ἀπὸ τοῦ 1908 βοῆς, ὑπὸ τῶν θεωρουμένων ἑαυτοὺς ὡς πλείονα τῶν ἄλλων γινώσκοντας, ἐναντίον τῆς ψεκασμῶν τῶν γραφῶν διὰ τοῦ ἐμοῦ τονωτικοῦ, καὶ κατὰ διαταγὰς ἐπανελημμένως πρὸς με δοθείσας, παρέμεινε καὶ ἡ στήλη αὕτη ἀψεκαστος μέχρι τοῦ 1909, ὅποτε ἐλήφθη ἡ φωτογραφία αὕτη. Ἀπλῆ ὅμως παραβολὴ πρὸς τὴν προηγουμένην δεικνύει ὅτι ἐν τῷ μεταξὺ ἐξέπεσον ἱκαναὶ βαφαί, μάλιστα ἐκ τῶν λεπτομερειῶν τοῦ βάθους. Λιὰ τῶν φωτογραφιῶν τούτων ἐπίσθησαν οἱ ἐν Ἀθήναις καὶ ἐπέτρεψαν τὸν διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου ἐκ νέου ψεκασμόν, ὅστις γενόμενος ἔκτοτε ὑπ' ἐμοῦ καὶ περαιτέρω μέχρι τοῦ 1911, συνεκράτησε τὴν μεῖζονα ἐκπτώσιν τῶν βαφῶν καὶ τὸν ἀποχρωματισμόν αὐτῶν.

Οὕτω λοιπὸν ἡ εἰκ. 172, ποιηθεῖσα ἐκ φωτογραφίας, ληφθείσης τῷ 1912, ὅτε ἀποκαθήλωσα μὲν τὴν στήλην, ἵνα ὁ ἐλθὼν Ὀθων Ρουσόπουλος ἐξαγάγῃ τὸ τονωτικόν μου, ὡς ἀπῆται, ἐφωτογράφησα ὅμως αὐτὴν πρὸ τῶν ἐπιχειρήσεων ἐκείνου, δεικνύει ὅτι ἐν τοῖς τρισὶν ἔτεσιν, αἵτινα τέως εἶχον παρέλθει, δὲν ἔπαθόν τι περαιτέρω κακὸν αἱ βαφαί. Ἐπίσης ἡ εἰκ. 173, ποιηθεῖσα ἐκ φωτογραφίας, ληφθείσης ἐν μηνί Σεπτεμβρίῳ τοῦ 1915, δεικνύει ὅτι, καίτοι ὑπέστη καὶ ἡ στήλη αὕτη τὸ διὰ θερμοῦ οἰνοπνεύματος 97 βαθμῶν λουτρόν τοῦ Ὁθ. Ρουσ., καὶ ἄλλα ψεκασμᾶτα διὰ κυτταροειδῶν, ἐν τούτοις, ἀναψεκασθεῖσα διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου, δὲν ἔπαθε τινα νέαν ἐκπτώσιν βαφῶν, πλὴν μικρᾶς θολώσεως γενικῆς, ἣν φυσικῶ τῷ λόγῳ ἀφήκαν, δυστυχῶς μονιμοτέραν ἐπὶ τῆς γραφῆς, τὰ οἰνοπνεύματα καὶ τὰ κυτταροειδῆ.

γ.)— Ἡ στήλη τῆς Ἀρχιδίκης.

(Πίναξ III καὶ εἰκόν 174· 175· 176· 177· 178· 179 καὶ ἐν τῇ Ἀρχαιολ. Ἐφημ. τοῦ 1908 πίν. 2).

Τῆς Α' αἰδούσης τοῦ Μουσείου Βόλου ἀριθ. 20.— Ὀλοκλήρον τῆς περιωθεισης στήλης ὕψ. 1.105, πλάτ. 0.473, πᾶχ. 0.12, τῆς δὲ εἰκόνας ὕψος 0.485, πλάτ. ἀνωτάτω 0.413, κατωτάτω 0.459. Τὸ κάτω μετὰ τῆς γραφῆς τμήμα εὐρέθῃ ἐν τῷ διακένῳ τῆς Νοτίου πλευρᾶς τοῦ Α' πύργου τῷ 1907, τὸ δὲ ἄνω τμήμα εὐρέθῃ κατὰ τὸ μέγα διάκενον τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τῷ 1907 ἐπίσης.— Περιγράφεται ἐν τοῖς Θεσσαλ. Μνημείοις μου σελ. 155-164.

Στήλη τῆς Ἀρχιδίκης, ἐκ μελανολεύκου καλοῦ μαρμάρου,

¹⁾ Ἡ ἀπόδοσις τῆς δεξιᾶς χειρὸς ἐπὶ τοῦ ἀντιγράφου δὲν εἶναι κατὰ πάσας τὰς λεπτομερείας ἀκριβῆς.

²⁾ Πανσαν. Β' 7,3 «προελθοῦσι δὲ καὶ ἐπιστρέψασιν ὡς ἐπὶ τὴν πόλιν (ἐνν. τὴν Σικυῶνα), Ξενοδικῆς μνημᾶ ἐστίν, ἀποθανούσης ἐν ὧδοι: πεποιήται δ' οὐ κατὰ τὸν ἐπιχώριον τρόπον, ἀλλ' ὡς ἂν τῇ γραφῇ μάλιστα ἀρμόζον· γραφῆ δὲ εἴπερ ἄλλη τις καὶ αὕτη ἐστὶ θίας ἀξία».

λευκοτέρου, ἐκ δύο τμημάτων συναρμοσθεῖσα ³⁾· ἐλλείπει κάτω ἱκανὸν μετὰ τοῦ τέρατος τῆς παραστάσεως. Ἄνω λήγει εἰς ἀέτωμα μετὰ τριῶν ἀκρωτηρίων, ὧν τὰ ἀνθέμια ἀπεδόθησαν δι' ἐλαφρᾶς γλυφῆς, καὶ ἐνισχύθησαν διὰ βαφῶν, ἐλάχιστα σφζομένων· διετηρήθησαν ὅμως αἱ γραφαὶ γλῶσσαι τῶν κυματίων καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ τυμπάνου πορφυροῦς καρπὸς ῥοιᾶς, πρὸς ἀνάμνησιν τοῦ ὑπὸ τοῦ Πλούτωνος δοθέντος τῇ Περσεφόνῃ, ἵνα καταγάγῃ αὐτὴν εἰς τὸν Ἄδην.

Ὑπὸ τὸ γείσον μετὰ μικρὸν διάστημα κενόν, ὅπερ θὰ κατεῖχε ποτε γραπτὴ κορωνίς, ἐχαράχθη διὰ λίαν μικρῶν γραμμάτων, ἀβαθῶς καὶ ἐπιμελῶς, ἐξάστιχον ἐλεγείον κατὰ στίχον, ὡς ἀκριβῶς τὸ τῆς Ἡδίστης: ὕψ. γραμμ. 0.004-0.014,

³⁾ Κάτω ἀριστερὰ παρὰ τὴν ἀκμὴν εἶχεν ἀποκοπῆ ἀρχῆθεν σχίζα, ἣν συνεκόλλησεν ὁ ἀρχαῖος τεχνίτης, ποιήσας δύο κυλινδρικά τμήματα ἐπὶ τῆς στήλης: κατόπιν ὅμως ἀπεκολλήθη κατὰ τὸν ἐντοχιισμόν ἡ σχίζα ἐκείνη καὶ δὲν ἀνευρέθη εἰσέτι.

διάστιχ. 0.018· τὰ γράμματα ἦσαν ἀρχῆθεν βεβαμμένα μέλανα, ἀλλ' ἐπ' ὀλίγων ἐσώθη ἡ βαφή:

*Εἰ κέρικας χρηστήν, Ῥαδάμανθν, γυναικα καὶ ἄλλην
ἢ Μίνως, καὶ τήνδε, οὖσαν Ἀριστομάχου
κούρην. Εἰς Μακάρων Νήσους ἄγετ'. Εὐσεβίαν γὰρ
ἦσκει καὶ σύνεδρον τῆσδε Δικαιοσύνην·*

5 ἦν Τύλισος μὲν ἔθρεψε, πόλις Κρήσσα, ἦδε δὲ γαῖα
ἀμφέπει ἀθάνατον — μοῖρα σοί, Ἀρχιδίκη! —

Καὶ τὸ ποίημα τοῦτο εἶναι λίαν εὐφρές: ὁ ποιητής, μὴ ἔχων τι ἄλλο σημαντικὸν νὰ ἐξάσῃ, ἐπεκαλέσθη τοὺς συμπολίτας τῆς Ἀρχιδίκης κριτὰς τοῦ Ἄδου, καὶ ὑπεδήλωσε τὸν βίον τῆς ἀποθανούσης, ἣτις εἶχε πολλοὺς, ὡς φαίνεται, συγγενεῖς ἐν Δημητριάδι, ὅπου ἔζων Κρήτες στρατιωτικοὶ μυθοφόροι τῶν Μακεδόνων· διότι ἐπὶ ἄλλης στήλης ὑπάρ-

Εἰκὼν 174. — Ἡ στήλη τῆς Ἀρχιδίκης, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1907, εὐθὺς μετὰ τὴν εὐρεσιν ληφθείσης, πρὸ τοῦ καθαρισμοῦ ἢ ψεκασμοῦ, φέρουσα ὄμοια ἐπιδιορθώσεις, γενομένας κρυφίως καὶ αὐτοβούλως ὑπὸ τοῦ φωτογράφου.

χοιοὶ τὰ ὀνόματα: «Πολύτιμος Γνάδιος, Ὑγιαμένης Ἀριστομάχου, Κρήτες Τυλίοιοι», καὶ ἐπὶ τρίτης «Ἀνθίς Ὑγιαμένης Κρήσσα», ἐξ ὧν δηλοῦται ὅτι ἡ Ἀρχιδίκη εἶχε ἀδελφὸν Ὑγιαμένην, καὶ ἀνεψιὰν Ἀνθίδα, ἴσως δὲ θεῖον Γνάθιν καὶ πρῶτον ἐξάδελφον Πολύτιμον.

Ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ὑπάρχουσι δύο ἐκτύπος ἀναγεγλυμμένοι ῥόδακες, εἰς δύο συγκεντρικοὺς κύκλους, ὧν οἱ ὀμφαλοὶ διατηροῦσι πορφυρᾶν βαφὴν καὶ ἀνὰ τέσσαρας γραπτὰς ἀκτίνας· θὰ ἦσαν δὲ ποτε δαφυλῶς βεβαμμένοι. Ὑπ' αὐτοὺς ἄρχεται γραπτὴ παράστασις διὰ πλατείας ὀριζοντίου, κροκίνης γραμμῆς, καὶ ὑπ' αὐτὴν δι' ἑτέρας μελαίνης εὐθυτάτης, προσδιωρισμένη.

Παρίσταται περὶ τὸ μέσον ἡ Ἀρχιδίκη, ὄμοιος γυνή, καθημένη ἐπὶ πολυτελοῦς κλινέδρας, ἐν εἶδει θρόνου μετ'

ἐρεσινώτου, καὶ ἐρείσματος δεξιόθεν, ἐπεστροφμένης διὰ πολυτελοῦς, παχέος, κεντητοῦ προσκεφαλαίου· οἱ δύο πόδες τῆς ἔδρας, ἄριστα τετορνευμένοι, διετηρήθησαν καλῶς. Φορεῖ δὲ χιτῶνα ποδήρη, ἀχειρίδωτον, μετὰ πλατείας παρυφῆς περὶ τὸ στήθος, ἐξωσμένον διὰ λεπτῆς ζώνης περὶ τὴν ὀσφύν· φορεῖ δὲ καὶ πλούσιον ἱμάτιον, ἠγμένον ἐπὶ τῶν νώτων καὶ ὀπισθεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς ἐν εἶδει πέπλου, καλύπτον καὶ τὸ κάτω ἡμισυ τοῦ σώματος μέχρι ποῦ τοῦ μέσου τῶν κνημῶν.

Συγκρατεῖ δὲ ἡπίως τὸ ἱμάτιον διὰ τῆς ἀριστερᾶς χειρὸς, ἐξερχομένης ἐκ τοῦ ἱματίου γυμνῆς, ἀπὸ τοῦ ἀγκῶνος περιποῦ, καὶ ἀναπλανομένης ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ σώματος ἔμπροσθεν ἴσως ἐκράτει τι ἐν εἶδει καρποῦ ῥοιᾶς. Τὴν δὲ δεξιὰν γυμνὴν καταβιβάζει ἐπιχαρίτως, κεκαμμένην ὀλίγον, καὶ στηρίζει ἐλαφρῶς ἐπὶ τοῦ ἐρείσματος τῆς ἔδρας. Ἡ κόμη αὐτῆς ἀπεδόθη καστανή, χωρίζεται ἐν μέσῳ, καὶ βαίνει

Εἰκὼν 175. — Ἡ στήλη τῆς Ἀρχιδίκης, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1909, ληφθείσης μετὰ τὸν ἀπό τοῦ 1907 καὶ ἐφεξῆς (πρὸς εἰκ. 177) ἐπὶ τινα χρόνον ψεκασμὸν διὰ τοῦ τονωτικοῦ.

εὐρύθμως ἐκατέρωθεν, λίαν ἐπιμελῶς ἐκτενισμένη, καλύπτουσα πιθανῶς τὰ ἄνω τῶν ὠτων ἐκ τοῦ ἀριστεροῦ αὐτῶν φαίνεται κρεμάμενον ἐνώτιον. Αἱ λεπτεμέρειαι τοῦ προσώπου αὐτῆς, πλὴν τῶν διασσωθέντων ἐν μέρει μελάνων ὀφθαλμῶν, δὲν διετηρήθησαν.

Ἀριστερὰ τῆς Ἀρχιδίκης παρίσταται νεαρὰ θεράπαινα, ἰσταμένη ὀρθή, φέρουσα τὸ μεῖζον βάρος τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ σκέλους, ἐν ᾧ ἀποσύρει τὸ ἀριστερόν, ὀλίγον κεκαμμένον, παραπλεύρως, ἐκφαινομένου τοῦ προσθίου τοῦ ἄκρου γυμνοῦ ποδός. Φορεῖ δὲ χιτῶνα ποδήρη, ἀχειρίδωτον, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἐσθῆτα, ἀχειρίδωτον ἐπίσης, ἐν εἶδει ἐπενδύτου, στενωδῶς ἐπικειμένην, καὶ φθάνουσαν μέχρι ποῦ τοῦ μέσου τῶν μηρῶν.

Ἡ κόμη αὐτῆς, βαθέως πορφυρᾶ ἀποδοθεῖσα, εἶναι

συνηγμένη εἰς μικρὸν ὄγκον εἰς τὰ ὄπισθεν τῆς κεφαλῆς. Τὴν δεξιὰν χεῖρα καταβιάζουσα, φέρει ὀριζοντίως πρὸς τὸ ἀριστερὸν ἰσχίον, κρατοῦσά τι ἐλαφρόν, πιθανῶς ῥιπίδιον, καὶ στηρίζει ἐπὶ τῆς ἄκρας χειρὸς τὸν ἀγκῶνα τῆς ἀριστερᾶς, ἣν ἐπίσης ἔχει καταβιάσει παρὰ τὸ σῶμα, ὑψώσασα ὁμως τὸν πήχυν, ἐκ τῶν ἔξω διὰ τοῦτο φαινόμενον, ἵνα διὰ τῆς ἄκρας χειρὸς, μετ' ἐλαφρῶς κεκλεισμένων τῶν δακτύλων, στηρίξῃ τὴν ἐκ τῆς θλίψεως βεβαρημένην κεφαλὴν αὐτῆς, ἣν στρέφει δεξιᾶ, προσβλέπουσα τὴν δέσποιναν· διὰ τοῦτο τὸ μὲν σῶμα αὐτῆς παρεστάθη κατενώπιον, ἡ δὲ κεφαλὴ κατὰ τὸν ἀριστερὸν κρόταφον.

Τὸ δάπεδον τῆς εἰκόνας μὲν ἐξώθη ὀλίγον δεξιᾶ,

ἐκόμισα εἰς τὸ ἐργαστήριον τοῦ φωτογράφου· οὗτος ὁμως δὲν ἠδύνατο νὰ λάβῃ φωτογραφίαν αὐτοῦ ἐνώπιόν μου, ὡς συνέβαινε ἕως τότε, ἀτε ἐγγιζούσης ἤδη τῆς νυκτός· ἀφῆκα λοιπὸν αὐτὸ ἐκεῖ πρὸς τὴν φύλαξιν καὶ φωτογράφησιν τὴν ἐπαύριον, καί, ἐπανελθὼν τὴν δεῖλην τῆς ἐπομένης, συναπεκόμισα εἰς τὰ ὑπόγεια τοῦ Γυμνασίου Ἰβόλου μετὰ τῶν λοιπῶν εὐρημάτων τῆς ἡμέρας.

Ἄλλ' ὅτε παρέδωκα τοῦτο μετὰ τινὰ χρόνον εἰς τὸν ἀντιγραφέα, οὗτος παρετήρησεν ὅτι ἡ ῥις καὶ τὸ στόμα ἔφερον περίγραμμα διὰ νοπῆς βαφῆς, τοῦτο δ' ἐβεβαίωσα καὶ ἐγώ, ἐπιστήσας τὴν προσοχὴν μου· κατόπιν δὲ, ἀνεξαρτήτως ἡμῶν, παρετήρησε τοῦτο καὶ ὁ Paul Hermann, διευθυντὴς τοῦ Μουσείου τῆς Δρέσδης, ἐλθὼν, ἵνα μελετήσῃ τὰς στήλας.

Καθίστατο λοιπὸν προφανὲς ὅτι ὁ φωτογράφος, ὅστις ἦτο ταύ-

Εἰκὼν 176.—Ἡ στήλη τῆς Ἀρχιδίχης, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1908, μετὰ τὸν ψεκασμὸν, οὗ ἔνεκα ἐξέφυγον ἀπ' αὐτῶν αἱ ἐν εἰκ. 174 ἀθθαίρετοι ἐνισχύσεις τοῦ φωτογράφου.

Εἰκὼν 177.—Ἡ στήλη τῆς Ἀρχιδίχης, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1909, μετὰ τὸν ἀπὸ τοῦ 1907 καὶ ἐφεξῆς (πρόβλ. εἰκ. 175) ἐπὶ τινὰ χρόνον ψεκασμὸν.

δηλωθὲν διὰ βαθέως πορφυροῦ χρώματος, πρὸς ἀπόδοσιν ἴσως τῶν καλυπτόντων τὸ δωματίον, ἔνθα ὑπόκειται ἡ παράστασις, ταπήτων ἔχην ἐρυθροῦ χρώματος παρὰ τὸν ἀριστερὸν πόδα τῆς Ἀρχιδίχης εἶναι ὑπόλοιπα τοῦ ὑποποδίου πιθανῶς. Τὸ δὲ βάθος τῆς εἰκόνας δὲν ἐμφανίζει λεπτομερείας τῆς αἰθούσης, αἵτινες ὁμως θὰ εἶχον ἀρχῆθην ἀποδοθῆ, ὡς δεικνύει τὸ ἀριστερὸν τῆς εἰκόνας, ἔνθα αἱ ἀποχρώσεις τῶν βαφῶν εἶναι διάφοροι τῶν τοῦ λοιποῦ βάρθους· τοῦτο δύνανται νὰ ἀποδοθῇ καὶ εἰς τὸν διάφορον σκιασμὸν τοῦ μέρους ἐκείνου.

Ἡ δὲ τύχη τῆς στήλης ταύτης ὑπῆρξεν ἀρκοῦντως περίεργος· τὸ φέρον τὴν παράστασιν τμήμα εὖρον ἐλεύθερον χρωμάτων, πλὴν ἐλαχίστων ἐπιχειμένων ἄνω ἀριστερὰ ἐπὶ τοῦ βάρθους καὶ ἐπὶ τῶν ῥοδάκων· εὖρον δὲ αὐτὸ κατὰ τὴν λήξιν τῆς ἐργασίας τῆς ἡμέρας, καὶ

τοχρόνως καὶ ἀγογράφος, ἐντόπιος δὲ Πηλιορείτης, ἐπωφεληθεὶς τῆς ἀπουσίας μου, προσέθηκεν ἀπ' αὐτοῦ ῥίνα καὶ στόμα οὐ μόνον εἰς τὸ πρόσωπον τῆς Ἀρχιδίχης, ἀλλ', ὡς ἕτερον κατὰ τὴν περιγραφὴν τῆς στήλης ἐβεβαίωθην, καὶ εἰς τὸ τῆς θεραπαίνης. Οὕτως ἡ ἐκ τῆς ἀρχετύπου φωτογραφία, γενομένης τῷ 1907, ποιηθεῖσα εἰκὼν 174, ἐμφανίζει πάντα ταῦτα εὐκρινῆ, ὡς καὶ τὸ περίγραμμα τοῦ δεξιοῦ ὤμου καὶ τοῦ βραχίονος τῆς θεραπαίνης, αἵτινα ἐπίσης ἐνίσχυσεν ὁ προσηρημένος φωτογράφος—ζωγράφος.

Ψεκασθεῖσης δὲ κατόπιν τῆς εἰκόνας διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου, αἱ προμνημονευθεῖσαι προσοθήκαι ἐξηφανίσθησαν σὺν τῷ χρόνῳ ἀπ' αὐτῶν οὕτως, ὥστε ἐπὶ τῶν εἰκόνων 175· 176· 177, αἵτινες ἐποιήθησαν ἐκ φωτογραφιῶν, ληφθεισῶν τῷ 1908 (τῆς 176) καὶ τῷ 1909 (τῆς 175 καὶ 177), δὲν ὑπάρχουσι πλέον. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ εἰκὼν 177 ἀποδίδει τὴν στήλην ἄρτι ψεκασθεῖσαν διὰ τοῦ τονωτικοῦ. Κατὰ δὲ τὸ διαρρεῦσαν τέως χρονικὸν διάστημα δὲν συνέβη τις ἐκπτώσις τῶν βαφῶν· διότι αὐταὶ εἶχον ἐγκαθ' ἀρχῆθην ἰσχυρῶς καὶ μετὰ τέχνης,

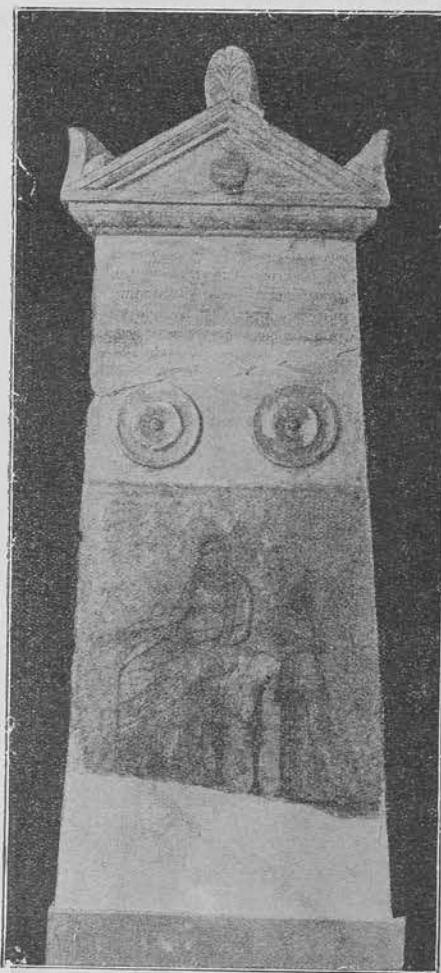
ἐπέκειντο δὲ λεία καὶ ἐμπεποτισμένα ἐν τῷ μαρμάρῳ αἱ πλείσται μισρά τις ὁμοῦς ἐξασθένουσι αὐτῶν φαίνεται διὰ συντελέσθη ἐν τῇ μεαζὺν τοῦ 1907 καὶ 1909 διετία, καθ' ἣν λόγῳ τῆς μνημονευθείσης ἐκ τοῦ κέντρου διαταγῆς, ἔμεινεν ἀψέκαστος ἡ στήλη.

Ἡ δὲ εἰκὼν 178 ἐποιήθη ἐκ φωτογραφίας, ληφθείσης ὀλίγας ἡμέρας πρὸ τῆς δι' οἰνοπνεύματος ἀποπέρας τοῦ Ὁθ. Ῥουσ. πρὸς ἐξαγωγήν τοῦ τονωτικοῦ μου τῷ 1912. Μετὰ δὲ τὸν πλήρη καθαρισμὸν αὐτῆς, ὡς καὶ τῶν λοιπῶν, ἐλάβομεν φωτογραφίας διὰ πλακῶν ἐγχρώμων, αἵτινες ὁμοῦς δὲν ἐπιτρέπουσι τὴν λήψιν ἀντιτύπων· ἀλλὰ μετὰ τὸν κατὰ καιροῦς ψεκασμὸν διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου

ἔκτοτε, ἔλαβον κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1915 φωτογραφίαν αὐτῆς, ἐξ ἧς ἐποιήθη ἡ εἰκ. 179· αὕτη ἀποδίδει καθαρωτέραν τὴν στήλην, καὶ ἀπηλλαγμένην τῶν ἐπὶ τοῦ ἀετώματος χωματιδίων, ἐτι δὲ εὐδιάκριτα τὰ περιγράμματα, ἀλλ' ἐνδεικνύει καὶ τινὰ συσκοτισμὸν καὶ θάμβωσιν, ὀφειλόμενα τῷ διὰ θερμοῦ οἰνοπνεύματος ψεκασμῷ. Οὕτω λοιπὸν ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ μὲν δι' ὕδατος ἁλοῦ καὶ ἀλεσταγμένου καθαρισμὸς ὠφέλησε τὴν στήλην, ὁ δὲ δι' οἰνοπνεύματος καὶ κυτταροειδοῦς ψεκασμὸς ἐβλάψεν αὐτήν, ἐν ᾧ ὁ ἀναψεκασμὸς διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου συνεκράτησε καὶ συγκρατεῖ ἔκτοτε τὰς βαφὰς τῶν στήλῶν τοῦ 1907, ἃς ἀρχῆθεν εἶχον ἐγὼ ψεκάσει.

Εἰκὼν 178.—Ἡ στήλη τῆς Ἀριστοκλέους, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1912, ληφθείσης πρὸ τῆς ἐπέμβασης τοῦ Ὁθ. Ῥουσοπούλου.

Εἰκὼν 179.—Ἡ στήλη τῆς Ἀριστοκλέους, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1915, μετὰ τὴν ἐπέμβασιν τοῦ Ὁθ. Ῥουσοπούλου ψεκαζομένη κανονικῶς.

δ.—Ἡ στήλη τοῦ Ἀριστοκλέους.

(Πίναξ IV καὶ εἰκὼν 180· 181· 182).

Τῆς Α' αἰθούσης τοῦ Μουσείου Βόλου ἀριθ. 2.— Ὑψ. 0.56, πλάτος 0.353, πάχος 0.093, τῆς δὲ εἰκόνης ὕψος 0.298, πλάτος ἀνωτάτω 0.332, κατωτάτω 0.342 μετὰ τῶν πλαισίων, ὧν τὸ δεξιὸν ἔχει πλάτ. 0.03, τὸ δὲ ἀριστερὸν 0.024. Εὐρέθη τῷ 1907 ἐν τῷ Α' πύργῳ κατὰ τὸ διάκενον τῆς Νοτίας πλευρῆς. Περιγράφεται ἐν τοῖς Θεσσαλ. Μνημείοις σελ. 104-108.

Στήλη τοῦ Ἀριστοκλέους, ἐκ λευκοφαίου πολὺ καλοῦ μαρμάρου, ἧς ἔλλείπει τὸ κάτω τρίτον περίου. Ἄνω λήγει εἰς ἀέτωμα μετ' ἀκρωτηρίων, ὧν τὸ μέσον εὐρέθη ὀλίγας

ἡμέρας μετὰ τὴν ποίησιν τοῦ ἀντιγράφου, καὶ συνεκολλήθη ἄροδιως, διατηροῦν ἴχνη πρασίνης βαφῆς· αἱ γραφαὶ λεπτομέρεια τοῦ γείσου, τῶν πλαισίων καὶ τῶν ἀκρωτηρίων, διεσώθησαν κατὰ τὸ πλεῖστον· ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ τυμπάνου ὑπάρχει ἀβαθῶς ἔκτυπος ῥόδαξ μετ' ὀμφαλοῦ ὠραιότατος, ἐκ τεσσάρων πετάλων καὶ μετὰ γλυπτῶν λεπτομερειῶν, αἵτινες ἐνισχύοντο καὶ διὰ βαφῶν, διασωθεισῶν ἐν μέρει· ἐξεφύετο δ' ὁ ῥόδαξ ἐκ φύλλων γραπτῶν καὶ ἐλίκων, ὧν ἐλάχιστα ἴχνη διεσώθησαν, εὐδιάκριτα ὁμοῦς ἐπὶ τοῦ ἀρχετύπου.

Ὑπὸ τὸ γεῖσον μετὰ μικρὸν διάστημα, κατεχόμενόν ποτε πιθανῶς ὑπὸ γραπτῆς κορονίδος, μὴ διατηρηθείσης, ἐχαράχθη ἀβαθῶς καὶ ἐπιμελῶς ἢ ἐπιγραφῆ· τὰ γράμματα, ὧν

Ἐπιπέθη τῇ 12· 7· 1927.

ῥος 0,008-0,02, διάστιχον 0,022, διατηροῦσιν ἴχνη μελαίνης βαφῆς:

**Ἀριστοκλῆς
Θευφάνους.**

Ὁ διπλασιασμός τοῦ Σ δηλοῖ τὴν ἐν τοιαύτῃ θέσει ὡς γαλλικοῦ εἰς προφορὰν αὐτοῦ, εἶναι δὲ λίαν συχνὸς ἐν ταῖς Θεσσαλικαῖς ἐπιγραφαῖς. Ἀλλ' ἡ γραφὴ ΕΥ ἀντὶ ΕΟ δὲν ἀπαντᾷ ἐν αὐταῖς, καὶ φαίνεται ὅτι θὰ ἦτο ἡ προφορὰ ἐν ἀντὶ εο τοπικῇ τῶν Μαγνητίων. Εὗρον δ' ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς τῶν πυργῶν καὶ στήλην μετ' ἐπιγραφῆς Θεόδωρος | Ἀριστοκλέους, ἀνήκουσαν πιθανώτατα εἰς νῆδον τοῦ προσηγουμένου. Ἀμφοτέρων τούτων αἱ στήλαι ἐποιήθησαν περὶ τὰς ἀρχὰς τῆς Γ' πρὸ Χρ. ἑξατονταετηρίδος· εἶναι ἄρα ἐκ τῶν ἀρχαιοτάτων τῆς Δημοκρατίας. Ἡ μὴ ἀναγραφὴ ἐθνικοῦ ἐπ' αὐτῶν δηλοῖ πιθανῶς ὅτι οὗτοι ἦσαν ἐντόπιοι Δημοκρατεῖς.

ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ἐγράφη ἢ εἰκόν, ἀφελθέντος ἐκατέρωθεν κενοῦ πλαισίου· δὲν εἶναι ὅμως οὔτε ἡ ἀρχὴ εὐθεῖα, ἀλλὰ ὀλίγον λοξή, οὔτε τὰ κενὰ τῶν πλαισίων σύμμετρα, τῆς εἰκόνης ἀπόλετο κάτω ἰκανὸν μετὰ τῆς στήλης. Παρίσταται δ' ἐν μέσῳ ὁ ἀποθανὼν Ἀριστοκλῆς, σχεδὸν κατενώπιον,

εἶναι δὲ ὁ Ἀριστοκλῆς ὄριμος ἀνὴρ, ὡς ἐμφαίνεται ἀφ' ἐνός μὲν ἡ κασιανὴ καὶ σχεδὸν πολλὰ κόμη αὐτοῦ, βραχεία μὲν ὑπὲρ τὸ μέτωπον, πυκνὴ δὲ καὶ βοστρυχώδης παρὰ τοὺς κροτάφους καὶ τὰ ὦτα, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὸ φαλακρὸν αὐτῆς ὑπὲρ τὸ μέτωπον παρεστάθη ὁμως ἀμύσταξ καὶ ἀγένειος, ἐξ οὗ δηλοῦται ὅτι ἐξύρει ταῦτα.

τὴν κεφαλὴν στρέφει ὀλίγον πρὸς δεξιὰ αὐτοῦ, καὶ διευθύνει τὸ βλέμμα δεξιὰ καὶ ὀλίγον κάτω, ἢ ὡς ἀπλῶς εἰς τὸ ἄπειρον ἀτενίζων, ἢ ἵνα δώσῃ διαταγὴν τινα πρὸς τὸν δεξιόθεν αὐτοῦ ὀρθὸν ἰστάμενον παῖδα. Οὗτος παρεστάθη σχεδὸν κατενώπιον, φορῶν ἡμιχειρίδωτον χιτῶνα μόνον, διήκοντα μέχρι πού τοῦ κάτω τῶν μηρῶν καταβιβάζει δὲ τὰς χεῖρας πρὸ τοῦ σώματος, κρατῶν τι ἀντικείμενον, πιθανῶς κύλινδρον βιβλίων τοῦ λογίου αὐτοῦ κυρίου, πρὸς ὃν καὶ προσβλέπει, ὡς ἵνα λάβῃ διαταγὰς.

τοῦ δὲ βάθους τῆς εἰκόνης διετηρήθησαν συγκεχυμένα τινὲς βαφαί, δι' ὧν θὰ ἐδηλοῦντο ποτε αἱ ἀρχιτεκτονικαὶ λεπτομέρειαι τοῦ δωματίου, καὶ ἴσως κοσμήματα τῶν τοίχων, ἢ παραπετάσματα.

Εἰκὼν 180. — Ἡ στήλη τοῦ Ἀριστοκλέους, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1907, ληφθεῖσα μετὰ τὸν ψεκασμὸν αὐτῆς.

Εἰκὼν 182. — Ἡ στήλη τοῦ Ἀριστοκλέους, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1915, ψεκασθεῖσα κανονικῶς ἀπὸ τοῦ 1912 μετὰ τὴν πλύσιν.

Εἰκὼν 181. — Ἡ στήλη τοῦ Ἀριστοκλέους, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1912, παραμείναισα ὑπὲρ τὴν τετραετίαν ἀνεῦ ἀναγκασμοῦ.

καθήμενος ἐπὶ ἔδρας ἐν εἴδει θρόνου, ἐχούσης εὐρύ, καμπυλωτόν, ἑλλειψοειδὲς ἐρεισίοντον, βαθέως κασιανὸν δηλωθέν, ἀφ' οὗ φαίνονται ἴχνη κοσμημάτων τοῦ ὑποτιθεμένου ἐγγλύφου ξύλου· ἐδηλώθη δὲ καὶ ὁ δεξιὸς ποὺς τῆς ἔδρας ἐπίσης καμπυλωτός, πρὸς τὰ ἔσω συγκλίνων· τοῦ δὲ ὀπισθοῦ ἀριστεροῦ ποδὸς διακρίνεται τὸ τέγμα κατὰ τὸ βάθος, πλουσίως τετρονευμένον· εἶναι δὲ ἐπεστρωμένη ἡ ἔδρα διὰ μεγάλου προσκεφαλαίου, φέροντος κεντητὰς πολυχρόμους ζώνας. Ἡ διάταξις αὕτη ἐνθυμίζει τοὺς φιλοσόφους.

Φορεῖ δὲ ὁ Ἀριστοκλῆς λεπτὸν ἡμιχειρίδωτον χιτῶνα, καὶ πλούσιον ἱμάτιον, περιβάλλον τὸ κάτω ἥμισυ τοῦ σώματος· τὴν δεξιὰν χεῖρα καταβιβάζων, ἀναπαύει ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ σώματος, κρατοῦσαν ἴσως ὀρθογώνιον μικρὸν τι ἀντικείμενον, ἢ ἀπλῶς τὸ ἱμάτιον· τὴν δὲ ἀριστερὰν ἀφίνει νὰ καταπέσῃ ἐν ἡγεμονικῇ ἀναπαύσει ὀπισθεν τῆς ἔδρας, ἀφ' ἧς καὶ στηρίζεται διὰ τῆς μασχάλης.

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ· ΓΡΑΦΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ· ΠΑΡΑΣΩΝ.

Περὶ δὲ τῆς τέχνης τῆς στήλης ταύτης εἶναι διδακτικαὶ αἱ παρατιθέμεναι εἰκόνες· ἡ ὑπ' ἀριθ. 180 ἐποιήθη μετὰ τὴν λήψιν τοῦ ἀντιγράφου τῷ 1907, ὀλίγας ἐβδομάδας μετὰ τὴν ἀνεύρεσιν τῆς στήλης, ἀφ' οὗ αὕτη ἐψεκάσθη διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου, ἀφαιρεθέντων τῶν ἐλαχίστων ἄλλως ὑπαρχόντων ἐπ' αὐτῆς χωματιδίων· διότι ἡ στήλη εὐρέθῃ ἀνέπαφος. Ἡ δὲ εἰκ. 181 ἐποιήθη ἐκ φωτογραφίας, ληφθεῖσης τῷ 1912, πρὸ τῆς ὑπὸ τοῦ "Ὁθ. 'Ρουσ. ἐνεργείας" ἡ στήλη, παραμείναισα διὰ τὰς προεκτεθείσας ἀπαγορευτικὰς διαταγὰς τοῦ κέντρου ἀψέκαστος ἀπὸ τοῦ 1908 μέχρι τοῦ 1912, ἔπαθεν ἐξασθένειαν τῶν βαφῶν ἐμφανῆ.

Ἡ δὲ εἰκ. 182, γενομένη ἐκ φωτογραφίας, ληφθεῖσης τῷ 1915 κατὰ Σεπτέμβριον, δεικνύει τὴν στήλην ψεκασθεῖσαν διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου μετὰ τὰ παθήματα τῆς ἀφαιρέσεως αὐτοῦ ὑπὸ τοῦ "Ὁθ. 'Ρουσ., ἀτινα ἐθάμβωσαν ὀπωσθήποτε τὰς βαφὰς, ἐν ᾧ ἡ πλύσις ὠφέλησεν ἐν γένει αὐτήν, ἐπιδείξασα καθαράν καὶ ἀπληλαγμένην κόμην καὶ χωματιδίων.

ε'. — Ἡ στήλη τῆς Χοιρίλης.

(Πίναξ V καὶ εἰκόν 183-184)

Τῆς Β' αἰθούσης τοῦ Μουσείου Βόλου ἀριθ. 55. — Ὑψος 0.665, πλάτος 0.343, πάχος 0.06, τῆς δὲ εἰκό-
νος ὕψος 0.247, πλάτος ἀνωτάτω 0,31, κατωτάτω δὲ
0.34. Τὰ ἄνω τμήματα εὐρέθησαν ἐν τῷ διακένῳ τῆς
Ἀνατολικῆς πλευρᾶς, τὰ δὲ κάτω μακρὰν ἀλλήλων ἐν
τῷ τῆς Νοτίας τοῦ Α' πύργου, πάντα τῷ 1907. Περιγρά-
φεται ἐν τοῖς Θεσσαλ. Μνημείοις μου σελ. 257-262.

Στήλη τῆς Χοιρίλης, ἐκ λευκοῦ καλοῦ μαρμάρου, κατα-
λήγουσα εἰς γόμφον, καθωρισμένον δι' ὀριζοντίου βαθείας
ἐντομῆς, ἵνα προσαρμοσθῇ ἐν τόρῳ βάθρου ἄνω λήγει
εἰς ἀέτωμα μετ' ἀκρωτηρίων, ὧν μόνον τὸ ἀριστερὸν διε-
σώθη, φέρον καὶ βαφὴν πρασίνην καὶ ἴχνη ἀνθεματιῶν
κοσμημάτων· αἱ γλῶσσαι τοῦ γείσου καὶ τὰ πλαίσια ἀπεδό-
θησαν διὰ ζωηροτάτων βαφῶν, αἵτινες διεσώθησαν ἐπὶ
τοῦ μέσου τοῦ τυμπάνου ὑπάρχει ἀβαθῶς ἀναγεγλυμμένη

μελῶς τὰ γράμματα, ὧν ὕψ. 0.023-0.026, διάστιχ. 0.008,
τοῦ μὲν πρώτου στίχου διατηροῦσι τὴν ζωηροτάτην πορ-
φυρᾶν αὐτῶν βαφῆν, τοῦ δὲ δευτέρου ἴχνη μελαίνης:

Χοιρ[ί]λη
Ἡρακ[λεο]δώρου.

Ἡ μὴ ἀναγραφὴ ἐθνικοῦ ὑποδηλοῖ ὅτι ἡ Χοιρίλη ἦτο
ἐντοπία ἐκ Δημητριάδος. Ἐπὶ τοῦ ὑπολοίπου τῆς στήλης,
ὅπερ συνεκολλήθη ἐκ δύο μεγάλων τμημάτων καὶ μιᾶς σχί-
ζης, ὧν ἐκατέρωθεν, ἄνω ἀριστερὰ καὶ κάτω δεξιὰ, ἐλλείπει
ἱκανόν, παρίσταται ἐν ἀριστερᾷ τῷ θεατῇ γυνή, ἡ ἀποθανοῦσα
Χοιρίλη, κατὰ τὸν δεξιὸν κρόταφον, καθήμενη ἐπὶ ἔδρας
ἄνευ νότων, κίτρινον βεβαμμένων τῶν τετορνευμένων αὐ-
τῆς ποδῶν, ἐπεστρωμένης δὲ διὰ δύο πολυχρόμων προσ-
κεφαλαίων.

Τῆς γυναικὸς διετηρήθησαν τὰ κάτω τοῦ σώματος ἀπὸ

Εἰκὼν 183. — Ἡ στήλη τῆς Χοιρίλης, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1909,
ψεκαζομένη κατὰ καιροὺς ἀπὸ τοῦ 1907.

Εἰκὼν 184. — Ἡ στήλη τῆς Χοιρίλης, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1915,
πλυθεῖσα τῷ 1912 καὶ ψεκαζομένη ἔκτοτε.

φιάλη σπονδική, τὰ ἔσω κοίλη, εἰς δύο συγκεντρικοὺς κύ-
κλους βεβαμμένους, μετ' ὀμφαλοῦ, διατηροῦντος πορφυρᾶν
βαφῆν· ὑπ' αὐτὴν ὑπάρχουσιν ἴχνη ἐλίγων καὶ φύλλων
γραπτῶν.

Τὸ ἀέτωμα τοῦτο, μετὰ μέρος τῆς ἀκρωτιδος ἀριστερᾷ,
συνεκολλήθη ἐκ τριῶν τμημάτων καὶ δὲν ἀρμόττει μὲν τῇ
λοιπῇ στήλῃ, διότι μεταξὺ ἐλλεῖπει ἱκανόν, ἀλλὰ τὸ μάρμαρον
καὶ ἡ κατεργασία αὐτοῦ, ἔτι δὲ ἡ διατήρησις τῶν βαφῶν καὶ
ἡ ἐπιγραφὴ, καὶ μάλιστα αἱ διαστάσεις, καθιστοῦσι βέβαιον
ὅτι πάντα τὰ συντρίμματα ταῦτα ἀνήκουν τῇ αὐτῇ στήλῃ.

Ὑπὸ τὸ γείσον ὑπῆρχε ποτε γραπτὴ κορωνίς, μὴ δια-
σωθεῖσα, μεθ' ἣν ἐχαράχθη ἡ ἐπιγραφὴ βαθῶς καὶ λίαν ἐπι-

τοῦ μέσου τοῦ τῶν μηρῶν. Ἐφόρει χιτῶνα ποδῆρη καὶ ἱμά-
τιον εὐρύ, ἐξ οὗ ἐκφαίνεται τὸ πρόσθιον τοῦ δεξιοῦ ποδὸς
ἐν σανδαλίῳ, πατοῦντος ἐπὶ ταπεινοῦ, μακροῦ ὑποποδίου¹⁾.
τὸ ἀριστερὸν σκέλος ἀποσύρει πρὸς τὰ ὀπίσω· τὴν δεξιὰν
χεῖρα φαίνεται ὅτι προεξέτεινε ἐλαφρῶς, ἵνα λάβῃ τι ἐρυθρὸν
ἀντικείμενον, ὡς καρπὸν ῥοιᾶς, προσφερόμενον ὑπὸ τῆς παι-
δίσκης. Ὅπισθεν αὐτῆς παρὰ τὴν ἔδραν ὑπάρχουσιν ἀσαφῆ
ἴχνη κατακειμένου ἐπὶ τοῦ ἐδάφους σκεύους τινὸς μεγάλου,

¹⁾ Τοῦ ὑποποδίου αἱ λεπτομέρειαι εἶναι λίαν σαφεῖς ἐπὶ τοῦ ἀρ-
γεύτου, δὲν ἀπεδόθησαν ὁμῶς καὶ ἐπὶ τοῦ ἀντιγράφου ὁμοίως σαφῶς.

κυλινδρικοῦ, ἢ ὑπόλοιπα μορφῆς τινος, ἤτοι δευτέρας θεραπαίνης, ἢ παιδίου κτ.

Ἐνώπιον καὶ ἐγγύτατα τῆς Χοιρίλης παρίσταται *θεραπαινίς* μικρά, ὀρθή ἰσταμένη κατενώπιον, φοροῦσα χιτῶνα ποδήρη, ἀχειρίδωτον, καὶ ἐπ' αὐτοῦ, ἀπὸ τῆς ὀσφύος ἐξωσμένον καὶ κατερχόμενον μέχρι τῶν ποδῶν, ἐπίμηκες ὑπερτικὸν ὕφασμα, τὴν καλουμένην σήμερον «ποδιάν». Τὴν δεξιὰν χεῖρα καταβιβάζουσα, προεκτείνει ἠπίως μετ' ἀνοικτῆς πρὸς τὰ ἄνω τῆς παλάμης, ἐφ' ἧς ὑπάρχει ἀντικείμενόν τι δυσδιάκριτον, στρογγύλον, ὅπερ προσφέρει πρὸς τὴν δέσποιναν, στρέφουσα ὀλίγον δεξιὰ πρὸς αὐτὴν τὴν κεφαλὴν, ὡς προσβλέπουσα ἐκείνην· ἐκεῖ φαίνονται καὶ τινὰ ἴχνη τῆς ἄκρας χειρὸς τῆς δεσποίνης ἀσαφῆ.

Τὴν δὲ ἀριστερὰν χεῖρα καταβιβάζει ἐπίσης ἢ θεραπαίνης ἐγγύτατα πρὸς τὸ σῶμα, κρατοῦσα διὰ τῆς ἄκρας χειρὸς ἕτερόν τι ἀντικείμενον ἐν εἴδει καρποῦ, ἢ δέσμης ἀνθέων, ὅπερ ἔλαβεν ἐκ κυλινδρικοῦ βωμοῦ, πρὸς ὃν στηρίζει τὴν ἄκραν χεῖρα φέρει δὲ ὁ βωμὸς ἄνω τε καὶ κάτω εὐρύ, ἐξέχον διάζωμα, καὶ εἶναι ἐστεμμένος διὰ ταινίας, βαθυπρασίνων φύλλων καὶ κόκκων, μύρτου πιθανῶς, λοξῶς ἐπικειμένης ἐκ τῶν ἄνω δεξιὰ πρὸς τὰ κάτω ἀριστερά· ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ βωμοῦ διακρίνονται ἐπιτεθειμένα μικρὰ τινὰ ἀντικείμενα ἐν εἴδει ἀνημμένων, καὶ τινων μῆπω πυρακτωθέντων, ἀνθράκων, ἢ ἴσως μικρῶν ποτάνων καὶ ἀνθέων, ἂν ἢ *θυσία* θεωρηθῆ ἄπυρος, ὅπερ εὐλογώτερον.

Ὀλίγον ὑπὲρ τὸν βωμὸν καὶ δεξιὰ ὑπάρχουσι τινες φθοραὶ βαφῶν καὶ ἐκπτώσεις, παρέχουσαι ἔμφρασις καπνοῦ, ἀνερχομένου ἄνω δεξιὰ λοξῶς καὶ διαχνομένου πρὸς τὰ κάτω. Περαιτέρω δεξιὰ εἰς τὸ ἄκρον τῆς στήλης ὑπάρχει εἶδος ὀρθοστάτου ὑψηλοῦ, τραπεζοειδοῦς τὰ ἄνω σχήματος, πρὸς δὴλωσιν πιθανῶς κόγχης ἐπιταφίου μνημείου. Ἄνωθεν δὲ αὐτοῦ καὶ καθ' ὅλον τὸ σφύζομενον πλάτος τῆς στή-

λης ὑπάρχουσι βαθεῖαι πράσινοι, μολυβδόχροοι καὶ μέλαινα βαφαί, πρὸς δὴλωσιν βεβαίως τοῦ ὑπαίθρου, διότι καὶ τὸ λοιπὸν βάθος τῆς γραφῆς ἀπεδόθη κυανίζον καὶ μολυβδόχρον, ὡς ὁ ὀρίζων μετὰ νεφελῶν.

ὑπὸ τὴν παράστασιν ἐπὶ τοῦ μέσου ὑπάρχει γραπτὸς ἐρμῆς Ἐρμοῦ χθονίου νεανικοῦ: ἐπὶ ταπεινοῦ βάθρου ἐδηλώθη ἐρειδομένη ἢ ἀκτιοῖς μετὰ τῶν δῆθεν χειρῶν, καὶ ἐπ' αὐτῆς ἡ κεφαλὴ τοῦ Ἐρμοῦ κατὰ τὸν ἀριστερὸν κρόταφον, ἀναδεδεμένη διὰ πορφυρᾶς ταινίας, ἀνεμιζομένων ὀπισθεν τοῦ τραχήλου τῶν ἄκρων αὐτῆς: ἕτερα ὁμοία ταινία περιβάλλει τὸν τράχηλον αὐτοῦ, καὶ κατέχεται ἐκατέρωθεν ἐπὶ τοῦ στήθους: περαιτέρω, ἐν τῇ ἀρμοζούσῃ θέσει, ἀπεδόθη ἐρυθρὸς ὁ φαλλός, καὶ κατωτάτω ἐπὶ τῆς ἐξοχῆς τοῦ βάθρου δηλοῦνται κατατεθειμένα δύο στρογγύλα ἀντικείμενα, ἐν εἴδει ἀγγείων, τοῦ σχήματος τῶν βυμβυλιῶν, ὧν τὸ μὲν πορφυροῦν δύναται νὰ ἐκκληφθῆ πιθανώτερον ὡς καρπὸς ῥοιάς, τὸ δὲ κίτρινον, ὅπερ ὁμοῦ δὲν ἀπεδόθη ἐπὶ τοῦ δημοσιευομένου πίνακος, ὡς μῆλον, ἢ ὡς ἄωρος καρπὸς ῥοιάς ἐπίσης.

Περὶ δὲ τῆς *τύχης* τῆς στήλης ταύτης σημειωτέον ὅτι τὸ μὲν δεξιὸν μέγα τμήμα μετὰ τῆς σχίξης εἶχον φωτογραφῆσαι τῷ 1907 καὶ ἐφέκασα διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου, τὸ δὲ ἀριστερὸν ἀφήκα, δοκιμασίας ἔνεκεν, ἀφέκαστον, καίπερ ἐπίσης ἄριστα σφύζομενον· τοῦτο ἔνεκα ἀπεχρωματίσθη αὐτὸ ὀλίγον· ἀλλ' ἐφέκασα κατόπιν ὁμοίως καὶ αὐτό, οὕτω δ' ἔλαβον φωτογραφίαν τοῦ συνόλου τῷ 1909, ἐξ ἧς ἐποιήθη ἡ εἰκ. 183 (ἡ φωτογραφία τοῦ 1907 ἀπέτυχεν ὁλως).

Ἡ δὲ εἰκ. 184 ἐποιήθη ἐκ φωτογραφίας, ληφθείσης τῷ 1915, ἀφ' οὗ ἐφέκασα διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου τὴν ἡδὴ τῷ 1912 πλυθεῖσαν καὶ, ὡς λοιπαί, δεινοπαθήσαν στήλην· ἢ μὴ ἐπιτυχία ὁμοῦ τῆς φωτογραφίας, ἐξ ἧς ἐποιήθη ἡ εἰκ. 183, δὲν ἐπιτρέπει τὴν σύγκρισιν· πάντως ὁμοῦ διακρίνεται ἐκ τῆς εἰκ. 184 ὅτι ἡ στήλη ἀπέβη καθαρωτέρα καὶ αἱ λεπτομέρειαι εὐκρινεῖς, ἀλλ' ὅτι αἱ βαφαὶ ἀρκοῦντως ἐθαμβώθησαν.

F.—) Ἡ στήλη τῆς Ἀφροδεισίας.

(Πίναξ VI καὶ εἰκὼν 185-186-187 καὶ ἐν τῇ *Αρχαιολ. Ἐφημ.* 1908 σελ. 24 εἰκ. 4 καὶ πίν. 4 ἀριθ. 2).

Τῆς Α' αἰθούσης τοῦ Μουσείου Βόλου ἀριθ. 28. — Ὑψος 0.78, πλάτος 0.363, πάχος 0.06, τῆς δὲ εἰκόνης ὕψος 0.34, πλάτος ἀνωτάτω 0.313, κατωτάτω 0.346. Εὐρέθησαν ἀμφοτέρω τὰ τμήματα ἐν τῷ διακένῳ τῆς Νοτίας πλευρᾶς τοῦ Α' πύργου τῷ 1907. Περιγράφεται ἐν τοῖς Θεσσαλ. Μνημείοις σελ. 188 - 194.

Στήλη τῆς Ἀφροδεισίας, ἐκ λευκοῦ μαρμάρου, ἐκ δύο μεγάλων τμημάτων συναρμοσθεῖσα ἀξέραιος, πλὴν μικρῶν ἀποκοπῶν καὶ ἀποσχίσεων. Ἄνω λήγει εἰς ἀέτωμα, κατὰ τὸ πλεῖστον ἀποσχισθὲν καὶ ἀποκοπέν, πλὴν εὐμεγέθους σχίξης, ἣτις, μετὰ τὴν ἀντιγραφὴν τῆς στήλης εὐρεθεῖσα, συνεκολλήθη¹⁾ ἦσαν δὲ πλουσίως βεβαμμένοι αἱ λεπτομέρειαι τοῦ ἀετώματος, καὶ διετηρήθησαν ἄριστα αἱ βαφαὶ ἐπὶ τῆς σχίξης, μετὰ μέρους βαθέως κίτρινου καρποῦ ῥοιάς, ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ τυμπάνου· ὁ κίτρινος καρπὸς δύναται νὰ θεωρηθῆ ὅτι ὑποδηλοῖ ἴσως τὸ ἄωρον αὐτοῦ τε καὶ τοῦ ἀποθανόντος, ὁ δὲ πορφυροῦς τὸ ὄριμον ἀμφοτέρων.

ὑπὸ τὸ γέισον διατηρεῖται ἡ ἀρχῆθεν ῥοδίνῃ βεβαμμένη κορώνη· ὑπ' αὐτὴν δ' ἐχαράχθη βαθέως καὶ ἐπιμελῶς ἡ ἐπι-

γραφὴ· τὰ γράμματα, ὧν ὕψος 0.011 - 0.027, διάστιχ. 0.008, διατηροῦσι τοῦ μὲν πρώτου στίχου ζωηρότητα, τῶν δὲ λοιπῶν ἀσθενέστερον, τὴν βαθέως ἐρυθρὰν αὐτῶν βαφήν:

**Ἀφροδεισία
(Ἠδίστη) Θεנדότου
Ἐπειρωτῆς.**

Τὸ ὄνομα Ἠδίστη ἀπέξεσεν ὁ χαρακτήρας, ἀλλ' οὐχὶ τοσοῦτον, ὥστε νὰ ἐξαφανισθῆ· θὰ ἦτο δὲ αὐτὴ ἀδελφὴ τῆς Ἀφροδεισίας, προαποθανοῦσα· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν προὔπελογίσθη ἢ ποιήσας κοινῆς ἀμφοτέρων στήλης, ἔπειτα ὁμοῦ, μεταγρόντες οἱ οἰκεῖοι, ἐποίησαν ἰδίαν στήλην τῆς Ἠδίστης, καὶ τοῦτο ἔνεκα διέταξαν τὴν ἀπόξιν τοῦ ὀνόματος. Περὶ τοῦ ΕΟ, προφερομένου ὡς ΕΥ, βλ. τὰ προειρημένα ἐν τῇ στήλῃ τοῦ Ἀριστοκλέους· τὸ δὲ Ε τοῦ Ἐπειρωτῆς, ἀντὶ τοῦ Η, δηλοῖ τὴν τότε ἀδιάφορον προφορὰν αὐτῶν.

Ἐπειδὴ δὲ οἱ Ἠπειῶται ὀνομάζοντο γενικῶς οὕτω, καὶ οὐχὶ κατὰ πόλεις, ἀπὸ τοῦ 276 πρὸ Χρ., καὶ μάλιστα, ἀπὸ τοῦ 238 πρὸ Χρ., συμπεραίνομεν ὅτι ἡ στήλη αὐτὴ δὲν εἶναι ἀρχαιότερα τοῦ 275 πρὸ Χρ., ἀλλ' οὔτε νεωτέρα τοῦ 168 πρὸ Χρ., ὅποτε ἡ χώρα ἐκείνη κατεστράφη ὑπὸ τῶν Ῥωμαίων. Πάντως οἱ χρόνοι τῆς στήλης κεῖνται ὀλίγον μετὰ τὰ μέσα τῆς Γ' πρὸ Χρ. ἑκατονταετηρίδος.

ὑπὸ τὴν ἐπιγραφὴν ὑπάρχει κίτρινη ὀριζόντιος γραμμὴ, καὶ ὀλίγον ὑπ' αὐτὴν, μετὰ κενὸν ὕψους 0.028, τρεῖς ἕτεροι ὁμοῖοι πλὴν τῆς μέσης, οὔσης ῥοδίνης· δι' αὐτῶν πε-

¹⁾ Εἶχεν ὁμοῦ ἀρχῆθεν ἀποκοπὴ ἢ ἄκρα δεξιὰ γωνία τοῦ ἀετώματος, καὶ συνεκολλήθη ὑπὸ τοῦ ἀρχαίου τεχνίτου (πρβλ. τὴν στήλην τῆς Ἀρχιδίκης), διατηρηθείσης καὶ σήμερον λευκῆς κόπωσης, ἣτις τότε ἐχρησίμευεν, ὡς φαίνεται, ὡς λιθοκόλλα.

ριωρίζετο ἢ παραστάσις¹⁾, ἀφεθέντος καὶ ἐκατέρωθεν τῆς στήλης κενοῦ καθέτου πλαισίου, πλάτους 0.018-0.02, καθ' ἃ ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ Ἀριστοκλέους καὶ ἄλλων ὁ περιορισμὸς οὗτος δύναται νὰ ἀποδοθῇ εἰς τὸ ὅτι οἱ ζωγράφοι ἐκεῖνοι τῆς Δημητριάδος εἶχον ἀντίγραφα ὠρισμένων διαστάσεων, εἰλημμένα ἐξ ἀρχαίων μεγάλων ζωγράφων, ἅτινα ἐμιμοῦντο, ἢ ὅλως ἀντέγραφον.

Παρίσταται δ' ἐν μέσῳ γυνὴ νεαρά, ἢ Ἀφροδείσια, σχεδὸν κατενώπιον, μετὰ μικρᾶς πρὸς δεξιὰ κλίσεως, καθημένη ἐπὶ κλινέδρας θρονοειδοῦς μετ' ἐρεισινώτου, ἐπεστρωμένης διὰ προσκεφαλαίου, φέροντος ζώνας πολυχρόμους κεντητάς, καὶ ἐχοῦσης χονδροῦς τετορευμένους πόδας.

Ἐκ τῆς δεξιᾶς, κατὰ τὸ ἄκρον τῆς γραφῆς, καὶ πρὸς κίτρινος, μὴ ἀνήκων εἰς τὴν ἔδραν ταύτην, ἀλλ' εἰς

ἐξαρτώμενον ἐκ τῶν ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς παρὰ τὴν κορυφὴν αὐτῆς, ἐν εἴδει νυμφικῆς καλύπτρας, τοῦ σήμερον καλουμένου πέπλου τῶν νυμφῶν, ὅπερ περιβάλλει τὰ νῶτα καὶ τὸ κάτω ἡμισυ τοῦ σώματος μέχρι ποῦ τοῦ μέσου τῶν κνημῶν, φέρον ὁμοίας τῆς χιτῶνι παρυφᾶς. Ἡ διάταξις αὕτη τοῦ πέπλου, ὁμοία τῶν σήμερον παρ' ἡμῖν νυμφευμένων, δηλοῖ ὅτι ἡ Ἀφροδείσια ἀπέθανεν ὡς μνηστή, ὀλίγον πρὸ τοῦ γάμου αὐτῆς, ὅπερ καὶ ἡ ἐπιγραφή ὑποδηλοῖ ὡς ἀναγράφουσα μόνον τὸ πατρικὸν αὐτῆς.

Ἐκ τοῦ χιτῶνος ἐκφαίνεται τὸ πρόσθιον τοῦ ἄκρου ἀριστεροῦ ποδός, πατοῦντος ἐπὶ ὑποποδίου, οὔτινος ἐσώθησαν βαθέως πορφυραὶ καὶ τινες κίτρινοι βαφαί· τὸ δὲ δεξιὸν σκέλος ἀπέσυρε πρὸς τὰ ὀπίσω. Ἡ πορφυρὰ κόμη αὐτῆς παρεστάθη ὡς εἰ ἀνήκεν εἰς νεανίαν, χωρίζεται δ' ἐν

Εἰκὼν 185. — Ἡ στήλη τῆς Ἀφροδείσιας, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1909, ὡς διατηρεῖτο ἀπὸ τοῦ 1907 ψεκαζομένη κανονικῶς διὰ τοῦ τοπικοῦ.

Εἰκὼν 186. — Ἡ στήλη τῆς Ἀφροδείσιας, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1912, ἀφ' οὗ παρέμεινεν ἐπὶ πολλὰ ἔτη ἀνέκαστος, πρὸ τῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ Ὁθ. Ρουσοπούλου.

Εἰκὼν 187. — Ἡ στήλη τῆς Ἀφροδείσιας, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1915, ψεκαζομένη κανονικῶς διὰ τοῦ τοπικοῦ μετὰ τὴν πλῆσιν τοῦ 1912.

ἑτέραν, ἢ εἰς κλινὴν, ἢ εἰς ἐξέδραν, ὀπισθεν κειμένην, διήκουνσαν καθ' ὅλον τὸ ὕψος τῆς γραφῆς, ἔχουσαν ὑπεράνω εἰδὸς τι ὑφάσματος, ἡμικυκλιοειδοῦς, ἐκτεταμένου ἐν εἴδει οὐρανοῦ κλινῶν, βεβαμμένου κροκίνου, ὡς ὁ πούς, καὶ καταλαμβάνοντος τὸ ἡμισυ τῆς ὅλης γραφῆς· ἴσως οὗτος εἶναι ἢ νυμφοστόλος ἐξέδρα, ὅταν προχειρῶς ἐποίουν πρὸ ἐτῶν ἐν Ἀρχαδίᾳ, καὶ ὅπου ἐτοποθέτουσαν τὴν νύμφην πρὸ τοῦ γάμου, καλοῦντες αὐτὴν «νυμφοστόλην» ἀρσενικῶς· οἱ χονδροὶ ἄλλως τε πόδες τῆς ἔδρας ὑποδηλοῦσι μᾶλλον κλινὴν ἐν εἴδει ἐξέδρας, ἢ ὁμοίον τι εὐρύτερον αὐτῆς.

Φορεῖ δὲ ἡ Ἀφροδείσια χιτῶνα πλούσιον, λεπτὸν, ποδήρη, ἀχειρίδατον, ἐξωσμένον περὶ τὴν ὀσφύν, μετὰ πλατειῶν παρυφῶν ῥοδίνων, καὶ πλούσιον ἱμάτιον κυανοῦν,

¹⁾ Αἱ γραμμαὶ αὗται καὶ τὸ ἀφεθὲν κενόν, ὅπερ θὰ ἦτο ποτε βεβαμμένον, δίδουσαν ἔμφασιν πλαισίου ἐξαρτήσεως τῆς εἰκόνης, ἵνα κριματῆται ποῦ, καὶ δηλοῦσι βεβαίως μίμησιν ἄλλου ἔργου.

μέσῳ καὶ σχηματίζει ὀπισθεν μικρὸν ὄγκον. Τὴν ἀριστερὰν καταβιβάζει κεκαμμένην καὶ ἀναπαύει παρὰ τὸ μέσον τοῦ σώματος, ἐνθα ἐκράτει ἐλαφρῶς τὸ ἱμάτιον.

Τὴν δὲ δεξιάν, καταβιβάζουσα ὁμοίως κεκαμμένην, προεκτείνει μετὰ τῆς παλάμης πρὸς τὰ κάτω, ἵνα λάβῃ μικρὸν τι ἀντικείμενον, ὅπερ προσφέρει αὐτῇ διὰ τῆς προεκτεταμένης δεξιᾶς, νεανίσκος, δεξιόθεν αὐτῆς ὀρθὸς ἰστάμενος, εἰς βαθύτερον ἐπίπεδον, καὶ διὰ τοῦτο εἰς μικροτέρας διαστάσεις τῶν τῆς Ἀφροδείσιας παρασταθῆς, καίτοι σχεδὸν ὁμῆλιξ αὐτῇ ὄν, κατὰ τὸν δεξιὸν κρόταφον, φορῶν βραχὴν κροκίνου χιτῶνα, διήκοντα μέχρι τοῦ μέσου τῶν μηρῶν, καὶ γλαμύδα λευκὴν μετὰ ῥοδίνων παρυφῶν, ἔμπροσθεν τε καὶ ὀπισθεν ἀπὸ τοῦ ἀριστεροῦ ὄμου καὶ τῶν νῶτων κατερχομένην, ὡς συνήθως ἐμφανίζονται ἐν ταῖς στήλαις ταύταις τὰ παιδία ἐνδεδυμένα.

Ἡ βραχεῖα, πορφυρὰ κόμη αὐτοῦ εἶναι τετανωμένη διὰ ταινίας, πορφυρᾶς ἐπίσης. Ἐστήριξε δὲ οὗτος τὸ μείζον βᾶρος

τοῦ σώματος ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ σκέλους, ἀποσύρων ὀπίσω τὸ δεξιόν, κεκαμμένον ἐν ἀναπαύσει τὰ σκέλη ἀπὸ τοῦ μέσου τῶν μηρῶν, μετὰ τῶν παρακειμένων τῆς λοιπῆς γραφῆς, δὲν ἐσώθησαν, πλὴν κατοπιάτω ἴχνους τοῦ ἄκρου ποδός, πατοῦντος διὰ τοῦ προσθίου τοῦ πέλματος. Φαίνεται δὲ ὅτι οὗτος ἦτο μᾶλλον ἀδελφὸς ἢ ὁ μνηστὴρ τῆς Ἀφροδείσιας.

Τοῦ δαπέδου ἐσώθη γραμμὴ ὑπέρουθος δεξιὰ. Τὸ δὲ βάθος τῆς εἰκόνας διτηρήθη σαφῆ ἴχνη ἀρχιτεκτονικῶν λεπτομερειῶν τοῦ δωματίου, ἔνθα ὑπόκειται ἡ παράστασις ἰδίως ὑπὲρ τὴν κεφαλὴν τοῦ νεανίσκου διακρίνεται ὀριζόντιος γραμμὴ τοῦ διαχωρίσματος. Φαίνεται δὲ δηλουμένη καὶ μεγάλη θύρα ἄνευ φύλλου.

Ὑπὸ τὴν γραφὴν ἐπὶ τοῦ μέσου τῆς στήλης ὑπάρχει γραπτὸς ἐπιγραφή νεαροῦ Ἑρμοῦ χθονίου σχεδὸν κατενόπιον, ἐπὶ βάθρου τριῶν ἀναβαθμῶν ἰδρυμένος, ἀναδεδεμένος τὴν κόμην

διὰ πορφύρας ταινίας τοῦ ζιτρίνου φαλλοῦ αὐτοῦ διτηρήθησαν ἴχνη. Ἐπὶ τοῦ ἄνω ἀναβαθμοῦ τοῦ βάθρου ἐδηλώθησαν κατατεθειμένοι καρποὶ ῥοιῶς, ἐπὶ δὲ τοῦ μέσου φαίνονται ἀντικείμενά τινα ἐν εἴδει πτηνῶν, ἅτινα ὅμως θὰ ἦσαν κοσμήσεις τοῦ βάθρου ἀγάγλυφοι, ἧτοι βουκράνια ἢ ἀνθοδέσμαι κττ.

Τὴν τὴν τῆς στήλης ταύτης δηλοῦσιν αἱ εἰκόνας 185· 186· 187, ὧν ἡ πρώτη ἐποιήθη ἐκ φωτογραφίας, ληφθείσης τῷ 1907, μετὰ ψεκασμὸν τῆς γραφῆς διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου· ἡ εἰκ. 186, ποιηθεῖσα ἐκ φωτογραφίας, γενομένης τῷ 1912, πρὸ τῆς ἐπιχειρήσεως τοῦ Ὁθ. Ῥουσ., δεικνύει ὅτι ἡ γραφή, μὴ ψεκασθεῖσα ἐπὶ μακρόν, ἔπαθεν ἔξασθένωσιν τῶν βαφῶν. Ἡ δὲ εἰκ. 187, γενομένη ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1915, παρουσιάζει τὴν στήλην μετὰ τὰς ἐν ἔτει 1912 πλύσεις, καὶ ἀφ' οὗ ἔκτοτε πολλῶς ἐψεκάσθη ὑπ' ἐμοῦ διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου· ἡ στήλη ἐυφανίζεται οὕτω καθαρωτέρα, ἀλλὰ λεπτομερειαί τινες, τῶν ἐνδυμάτων ἰδίως τῆς Ἀφροδείσιας, ἐξέπεσον.

ζ'.— Ἡ στήλη τῆς Φίλας.

(Πίναξ VII καὶ εἰκ. 155· 188· 189· 190 καὶ Ἀρχαιολ. Ἐφημ. τοῦ 1908 πίναξ 4 ἀριθ. 1).

Τῆς Α' αἰθούσης τοῦ Μουσείου Βόλου ἀριθ. 30. — Ὑψος 0·955, πλάτος 0·406, πάχος 0·105, τῆς δὲ

εἰκόνας ὕψος 0·423, πλάτος ἀνωτάτω 0·384, κατωτάτω 0·401. Εὐρέθη τῷ 1907 κατὰ τὸ εὐρὸν διάκενον

Εἰκὼν 188. — Ἡ στήλη τῆς Φίλας, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1909, ψεκασθεῖσα κατὰ καιροῦς.

Εἰκὼν 189. — Ἡ στήλη τῆς Φίλας, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1912, ἀφ' οὗ παρέμεινεν ἐπὶ τριετίαν ἀψεκαστος.

τῆς Ἀνατολικῆς πλευρᾶς τοῦ Α' πύργου, εἰς διάφορα σημεῖα τὸ ἐν τμήμα ἀπὸ τοῦ ἄλλου. Περιγράφεται ἐν τοῖς Θεσσαλ. Μνημείοις μου σελ. 199-205.

Στήλη τῆς Φίλας, ἐκ μελανολεύκου καλοῦ μαρμάρου, ἐκ δύο μεγάλων τμημάτων συναρμοσθεῖσα ἀκέραιος, πλὴν κάτω ἀριστερῶ τμήματος, ἀποκοπέντος καὶ ἐλλείποντος, καὶ μικρῶν τινῶν ἀποσχίσεων. Ἄνω λήγει εἰς ὀριζόντιον γείσον, οὐ αἰ ἀρχιτεκτονικαὶ λεπτομέρειαι διατηροῦσι κατὰ τὸ πλεῖστον ζωηρότατα τὰς βαφὰς αὐτῶν. Ἐπὶ τῆς κάτω ταινίας δεξιᾶ

Εἰκὼν 190. — Ἡ στήλη τῆς Φίλας, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1915, μετὰ τὴν πλῆσιν τοῦ 1912 καὶ τὸν ἐφεξῆς ψεκασμόν.

ὑπάρχουσι τινες λίαν λεπταὶ χαραφαὶ τυχαῖαι, παρέχουσαι ἔμφασιν γραμμάτων ἐνταυθὰ που θὰ ἀνεμένομεν τὸ ὄνομα τοῦ γραφέως τῆς στήλης, ἐφ' ὅσον ἐπεγράφετο.

ὑπὸ τὸ γείσον θὰ ὑπῆρχεν ἡ συνήθης γραπτὴ κορωνίς, μεθ' ἣν ἐχαράχθη βαθέως καὶ λίαν ἐπιμελῶς ἡ ἐπιγραφή, τῶν γραμμάτων, ὧν ὕψος 0.02-0.027, διάστιχ. 0.007, διατηρούντων κάλλιστα τὴν πορφύραν αὐτῶν βαφῆν:

Φίλα
Μέλανος.

Ἐπι αὐτῆς θὰ ἦτο ἐπιτοπία ἐκ Δημητριάδος, ὑποδηλοῦ ἢ μὴ ἀναγραφῆ ἔθνικοῦ.

ὑπ' αὐτὴν ὑπάρχουσι δύο ἔκτυποι ῥόδακες, ἐν εἴδει σπονδικῆς φιάλης, εἰς δύο συγκεντρικοὺς κύκλους μετ' ὀμφαλοῦ, διηρημένοι διὰ μελαίνων γραμμῶν ὁ μὲν ἔξω εἰς ὀκτώ, ὁ δὲ ἔσω εἰς τέσσαρα πέταλα τῶν βαφῶν αὐτῶν ὀλίγα ἔζη διετηρήθησαν.

ὑπ' αὐτούς, μετὰ κενὸν ὕψους 0.053, ὑπάρχει γραπτὴ παράστασις, ὀλόκληρος σωθεῖσα. Περὶ τὸ μέσον τῆς γραφῆς, ἐν δεξιᾷ τῷ θεατῆ, παρίσταται νεαρὰ γυνή, ἡ ἀποθανοῦσα Φίλα, ὀρθὴ ἰσταμένη κατενώπιον. Φορεῖ χιτῶνα ποδῆρη, ἀχειρίδιον, ἐξωσμένον ἐλαφρῶς περὶ τὴν ὀσφύν, καὶ ἱμάτιον περὶ τὰ νῶτα, περιβάλλον τὸ ἀριστερὸν ἦμισον καὶ μέρος τοῦ ὄλου κάτω σώματος μέχρι πού των γονάτων, οὐτινος ἐν ἄκρον πίπτει ἐπὶ τοῦ μέσου τῆς δεξιᾶς χειρὸς, καὶ κατέρχεται. Τὸ μείζον βάρος τοῦ σώματος στηρίζεται ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ σκέλους, ἐν φ' τὸ ἀριστερὸν, ὀλίγον κεκαμμένον, ἀποσύρεται παραπλευρῶς ἐν ἀναπαύσει ἐκ τοῦ χιτῶνος ἐκφαίνονται τὰ πρόσθια τῶν ἄκρων ποδῶν ἐν σανδαλίοις, ἰδίως τοῦ ἀριστεροῦ.

Ἡ μέλαινα πλοῦσία κόμη αὐτῆς κατέρχεται εἰς βοστρύχους, ἐπιμελέστατα ἐκτενισμένους, καλύπτοντας τὰ ὦτα περιεβάλλετο δὲ αὐτὴ κατὰ τὰ ὀπισθεν συγκροτημένη, διὰ πλατεῖος κεφαλοδέσμου, κατερχομένου πρὸς τὸν τράχηλον καὶ τοὺς ὄμους, καθ' ἃ σήμερον περιβάλλει τὴν κεφαλὴν, συγκρατεῖται καὶ κατέρχεται, τὸ καλούμενον κοινῶς «τοσιπέρι» τῶν νεανίδων ἐν Ἀρκαδίᾳ καὶ ἀλλαχού τῆς Ἑλλάδος. Τὴν ἀριστερὰν χεῖρα καταβιβάζει ἐντὸς τοῦ ἱματίου, τοῦ πήχους φερομένου ὀριζοντίως ἐπὶ τοῦ σώματος, καὶ τῆς ἐκφαινομένης ἄκρας χειρὸς στηριζούσης τὸ ἱμάτιον, καὶ κρατούσης καρπὸν, πιθανῶς μῆλον.

Τὴν δὲ δεξιὰν καταβιβάζει, σχεδὸν τεταμένην, προεκβάλλουσα αὐτὴν ὀλίγον ἔξω τοῦ σώματος, καὶ διευθύνουσα τὴν ἄκραν χεῖρα, κρατούσάν τι, ἐξίτηλον γενόμενον, ἵνα ἀποθέσῃ αὐτὸ ἐπὶ στοργυλῆς τραπέζης τρίποδος, βαθέως καρούχρου βαφῆς, διατηρουμένης, μετὰ ἰόχρου ἄντυγος, ἧς οἱ καλλιτεχνικῶς τετορνευμένοι πόδες μιμοῦνται ὀλωσθήποτε σκέλη ζῴων. Ἴππου ἢ ἐλάφου, μάλιστα λέοντος, ἢ ὁμοίου (προβλ. τὴν ἐπὶ τῆς στήλης τοῦ Δημητρίου πίν. X τράπεζαν) ἐπ' αὐτῆς ὑπάρχει ἀποτεθειμένος μέγας σκύφος μόνωτος.

Δεξιόθεν τῆς Φίλας, εἰς βαθύτερον ἐπίπεδον, καὶ ὀπισθεν τῆς τραπέζης, παρίσταται ὀρθὸς ἰστάμενος νεανίας, πιθανῶς ὁ μνηστήρ αὐτῆς, ἀμύσταξ καὶ ἀγένειος, τρία τέταρτα κατενώπιον, φορῶν ἡμιχειρίδιον χιτῶνα, διήκοντα μέχρι τοῦ μέσου τῶν κνημῶν, ἐξωσμένον περὶ τὴν ὀσφύν διὰ πλατεῖας ζώνης, καὶ γλαμύδα μᾶλλον ἢ ἱμάτιον, ἐρριμμένην ἐπὶ τοῦ ἀριστεροῦ ὄμου, καὶ καλύπτουσαν αὐτόν τε καὶ τὴν χεῖρα καὶ τὸ ἀριστερὸν πλευρόν. Στηρίζεται δὲ τὸ βάρος τοῦ σώματος ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν σκελῶν, κατὰ τι μᾶλλον ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ, τοῦ ἀριστεροῦ φαινομένου κατενώπιον, τοῦ δὲ δεξιοῦ ἐκ τοῦ πλαγίου ¹⁾ ἐφόρει καὶ ὑποδήματα, πιθανῶς ἐνδρομίδας ἱππικᾶς (προβλ. σελ. 145). Ἡ ὑπομέλαινα κόμη αὐτοῦ εἶναι βραχεῖα καὶ ἀκάλυπτος.

Τὴν ἀριστερὰν χεῖρα καταβιβάζει παρὰ τὸ σῶμα κεκαμμένην, φέρον τὸν πήχυν ὀλίγον λοξῶς πρὸς τὰ ἄνω ἐκ τῆς γλαμύδος ἐκφαίνεται μόλις ἡ ἄκρα χεῖρ, κρατοῦσα καρπὸν, οἷον ἡ Φίλα τὴν δὲ δεξιὰν καταβιβάζει καὶ προεκτείνει ἔξω τοῦ σώματος, πρὸς τὰ κάτω καὶ δεξιὰ, ἵνα ἀποθέσῃ τι, ὡς θυσίαν προσφερόμενον, ἐπὶ τῆς ἄνω βαθμίδος τοῦ βήθρου Πριάτου, ἰσχυρῶς ἰθυφαλλικοῦ, σιμοῦ, ὀξυγενείου, φοροῦντος ὕφασμα συνεστραμμένον ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, ἐν εἴδει μίτρας ἢ Τουρκοελληνικοῦ «σαρικίου», ἀνιδρυμένον

¹⁾ Ἐν τῷ ἀντιγράφῳ τὸ ἀριστερὸν σκέλος παρεστάθη ὑπὲρ τὸ δέον πορφύροιν.

δ' ἐπὶ λίαν ὑψηλοῦ βάθρου δύο ἀναβαθμῶν, καὶ κατὰ τὸν δεξιὸν κρόταφον παρασταθέντος τετανωμένου πρὸς τὸ σημεῖον ἐκεῖνο τῆς ἀποθέσεως τοῦ δώρου διευθύνει τὸ βλέμμα, καταδιβάζων ὀλίγον τὴν κεφαλὴν, ὁ νεανίας.

Ἀριστερόθεν τῆς Φίλας, εἰς βαθύτερον κατὰ τι ἐπίπεδον αὐτῆς, παρεστάθη, σχεδὸν κατενώπιον, θεράπινα, φοροῦσα ποδήρη, ἀχειρίδωτον χιτῶνα, ἐξωσμένον περὶ τὴν ὀσφύν, καὶ ἐσθητὰ βραχίαια, καθ' ἃ ἡ τῆς Ἀρχιδίκης ἐν πίν. III καταδιβάσει δὲ ἡ θεράπινα τῆς Φίλας ἀμφοτέρας τὰς χεῖρας παρὰ τὸ σῶμα, καὶ ὑψώνει τοὺς πήχεις, ὡς κρατοῦσα ἐκ τῶν κάτω πρὸ τοῦ στήθους αὐτῆς δόκον, ἢ λοπάδα ἀβαθῆ, ἐπιμήκη, ἐλλειροειδῆ, ἐφ' ἧς ὑπάρχει εἰς ἔτι καρπός· καταδιβάσει δὲ ὀλίγον καὶ τὴν κεφαλὴν, καὶ φαίνεται ὅτι ἔχει συνηγμένην τὴν κόμην ὀπισθεν εἰς ὄγκον ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ διακρίνονται τινες πτυχώσεις τοῦ δέρματος, ἢ σκιασμοὶ καὶ διορθώσεις ἐπὶ τοῦ λαιμοῦ, γινόμεναι ὑπὸ τοῦ γραφέως.

Τὸ δάπεδον τῆς εἰκόνης ἐδηλώθη εὐρύ, κεραμοχόρουν, τὸ δὲ βάθος τὰ πολλὰ ἰσχύρουν βαθύ, μὴ διατηρήσαν ἐμφανεῖς λεπτομερείας τοῦ χώρου, ἐνθα ὑπόκειται ἡ παρὰστασις.

η).— Ἡ στήλη τῆς θωπευούσης κοράσιον γυναικός.

(Πίναξ VIII καὶ εἰκὼν 190· 191). *Κορυνηολογία* σ. 122

Τῆς Β' αἰδοῦσης τοῦ Μουσείου Βόλου ἀριθ. 50.— Ὑψος 0.607, πλάτος 0.397, πάχος 0.09, τῆς δὲ εἰκόνης μόνης ὕψος 0.41, πλάτος ἀνωτάτω 0.32, κατωτάτω 0.34. Εὐρέθῃ τῷ 1907 ἐν τῷ Α' πύργῳ. Περιγράφεται ἐν τοῖς Θεσσαλ. Μνημείοις μου σελ. 242-246.

Στήλη καθήμενης γυναικός, ἐκ μελανολεύκου μαρμάρου, λευκότερου, ἐκ δύο τμημάτων συναρμοσθεῖσα, ἧς τὰ ἄνω ἀπὸ τῆς ὀρχῆς πού τῆς γραφῆς, ἐλλείπουσιν ἀποκοπέντα, φέρει δ' ἐνιαχοῦ καὶ μικρὰς τινὰς ἀποκοπὰς καὶ ἀποσχίσεις. Ἡ ὀρχὴ τῆς γραφῆς μόλις διακρίνεται ἐποιήθη δὲ αὕτη δι' ἀφέσεως κενοῦ καθέτου πλαισίου ἐκατέρωθεν, πλάτους δεξιὰ

Περὶ δὲ τῆς τύχης τῆς στήλης ταύτης σημειώτεον ὅτι τὸ μὲν ἄνω τμήμα αὐτῆς εὐρέθῃ πλήρως ἀνθρακιάς καὶ τέφρας, ἰσχυρῶς ἐπιχειμένον, ἔτι δὲ μετὰ στρώματος σκληροῦ πηλοῦ, ἐπὶ τῆς παραστάσεως ἐπικεκολλημένου, ὡς δεικνύει ἡ εἰκ. 155, γενομένη ἐκ φωτογραφίας, ληφθείσης τῷ 1907 εὐθὺς μετὰ τὴν εὐρεσίαν ταῦτα ἀπέξεσα καὶ ἐν μέρει ἐπλυνά τότε, καθ' ἃ εἶπον ἄνω ἐν σελ. 129· τὸ δὲ κάτω τμήμα οὐτῆς εὐρέθῃ ἄνευ χωμάτων, πολὺ καλῶς σφριζόμενον, Ἐφέκαζον δὲ κατὰ καιροὺς καὶ τὴν στήλην ταύτην διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου, καὶ οὕτω διεσφίζοντο αἱ βαφαὶ μέχρι τοῦ 1909, ὅποτε ἔλαβον τὴν ἐν εἰκ. 188 φωτογραφίαν. Κατόπιν, ἀφειδίσα ἀφέκαστος, ἔπαθε σοβαρὰν ἐξασθένωσιν τῶν βαφῶν, ὡς δεικνύει ἡ εἰκ. 189, γενομένη ἐκ φωτογραφίας, ληφθείσης τῷ 1912, πρὸ τῆς ἐνεργείας τοῦ "Οθ. Ρουο. Ἡ δὲ εἰκ. 190 ἀποδίδει τὴν στήλην μετὰ τὰ παθήματα τοῦ διὰ τοῦ θερμοῦ οἰνοπνεύματος ψεκασμοῦ, ἐξ οὗ καὶ ἐβλάβη καὶ αὕτη πολὺ, καὶ μετὰ τὸν διὰ τοῦ ἔμου τονωτικοῦ πάλιν ἀναψεκασμόν, ἀφ' οὗ ἐπλύθη δεόντως τῷ 1912 ἐποιήθη δὲ ἡ εἰκὼν 190 ἐκ φωτογραφίας, ληφθείσης τῷ 1915, ἀφ' οὗ ἐν τῷ μεταξὺ χρόνῳ ἐπεκρίθη καὶ διετηρήθη διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου πᾶν ὅ τι εἶχεν ὑπολειφθῆ ἐκ τῶν μνημονευθέντων παθημάτων.

μὲν 0.025, ἀριστερὰ δὲ 0.022, διὰ τὸν ἄνω ἐν τῇ στήλῃ τῆς Ἀφροδείσιας καὶ ἄλλαις εἰκαζόμενον λόγον.

Κατὰ τὸ μέσον τῆς γραφῆς, ἐν δεξιᾷ τῷ θεατῇ, παρίσταται νεαρὰ γυνή, ἢ ἀποθανοῦσα, κατὰ τὸν ἀριστερὸν κρόταφον, καθήμενη ἐπὶ ἔδρας μετ' ἐρεισινώτου πλατέος, τριγωνικοῦ τὰ ἄνω, φαινομένου ὀλοκλήρου ἐκ τῶν ἔσω, διότι προέκυψεν ἡ γυνὴ τὸν κορμόν τῆς ἔδρας διακρίνονται καὶ οἱ τέσσαρες τετρονευμένοι πόδες, καὶ κατωτάτω οἱ συγγρατοῦντες αὐτοὺς μέλανες συνοχεῖς· εἶναι δὲ ἡ ἔδρα ἐπεστροφμένη διὰ παχέος, πολυχρόμου προσκεφαλαίου.

Φορεῖ δὲ ἡ γυνὴ λεπτὸν χιτῶνα, ἀχειρίδωτον, ὅστις ἐκ τῆς ἐλαφροῦς προκύψεως τοῦ κορμοῦ κατεκυκλίσθη ἐν μέρει

Εἰκὼν 191.— Ἡ στήλη τῆς θωπευούσης, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1912, ψεκαζομένη ἀπὸ τοῦ 1907, πρὸ τοῦ διὰ πλύσεως καθαρμοῦ.

Εἰκὼν 192.— Ἡ στήλη τῆς θωπευούσης, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1915, μετὰ τὴν πλύσιν τοῦ 1912 καὶ τὸν ἔκτοτε κανονικὸν ψεκασμόν.

φυσικῶ τῷ λόγῳ, καὶ ἀφῆκε τὸ στήθος καὶ τὰς χεῖρας ὄλως γυμνάς· φορεῖ δὲ καὶ ἱμάτιον πλούσιον, μετὰ παρυφῶν, ἐκ τῶν νότων φερόμενον, καὶ περιβάλλον τὸ κάτω ἤμισυ τοῦ σώματος μέχρι τοῦ μέσου ποῦ τῶν κνημῶν· ἐκ τῶν ἐνδυνάτων ἐκφαίνεται τὸ πρόσθιον τοῦ ἀριστεροῦ ἄκρου ποδὸς ἐντὸς κομποῦ σανδαλίου, τοῦ τύπου τῶν σημερινῶν μετὰ «φιδόγκου», ἤτοι μετὰ ταινίας διπλοῦ περιάμματος, πατοῦν ἐπὶ ὑψηλοῦ ὑποποδίου τὸ δεξιὸν σκέλος ἀποσύρεται πρὸς τὰ ὀπίσω.

Τὴν πλουσίαν καστανὴν κόμην, ἐπιμελῶς ἐκτενισμένην, καὶ ἐπ' ὀλίγον πίπτουσαν πρὸς τὸ μέτωπον, ἔχει συναγάγει εἰς ὄγκον, δεδεμένον διὰ ταινίας, ὀπισθεν τῆς κεφαλῆς.

Προεκτείνει δὲ ὀριζοντίως ἀμφοτέρως τὰς χεῖρας, ἵνα τὴν μὲν δεξιὰν ἐπιθέσῃ θωπευτικῶς ἐπὶ τῆς κεφαλῆς, διὰ δὲ τῆς ἀριστερᾶς ἵνα ἐλκύσῃ ἐκ τῆς χειρὸς πρὸς ἑαυτήν, *κοράσιον*, πενταετὲς περίου, παρασταθὲν μετὰ τῶν σκελῶν αὐτῆς, ὀρθὸν ἰστάμενον, κατὰ τὸν δεξιὸν κρόταφον φορεῖ δὲ τοῦτο χιτωνίσκον λευκόν, βραχύν, ἀχειριδωτόν, ἀφίνοντα πθανῶς γυμνὰ τὰ σκέλη καὶ τοὺς ἄκρους πόδας ἀπὸ τῶν γονάτων.

Καὶ αἱ μὲν ἄλλαι λεπτομέρειαι τοῦ κορασίου δὲν ἐσώθησαν, πλὴν ἐν μέρει τῆς πλουσίας καὶ ἀτημελήτου κόμης, διετηρήθησαν ὅμως αἱ γυμναὶ χεῖρες, ἃς προεκτείνει ἰσχυρῶς μετὰ σορογῆς καὶ πόθου πρὸς τὴν μητέρα, προσκλίνον καὶ τὸ σῶμα, καὶ ἀπτόμενον τῶν μηρῶν ἐκείνης, ὡς διὰ τὰ ἀνέλθη ἐπὶ τῆς ἀγκάλῃς αὐτῆς.

Ὅπισθεν τῆς γυναικὸς ὑπάρχουσιν ἴσχη βαφῶν, μὴ ἀνήκοντα εἰς τὸ βάθος τῆς εἰκόνας, ἀλλ' εἰς μορφὴν *θεραπείας*, ἧς ὅμως αἱ λεπτομέρειαι ἐγένοντο τὰ πολλὰ ἐξίτηλον φαίνεται ὅτι ἴστατο ὀρθῆ κατὰ τὸν ἀριστερὸν κρόταφον.

Ἐκ τῶν περιγραφέντων τούτων συνάγεται ὅτι μετ' ἐκτάκτου καὶ βαθύτατα συγκλητικῆς τρυφερότητος, ἐξ ἄλλου δὲ μετὰ πολλῆς τέχνης καὶ κομψότητος, ἀπέδωκεν ὁ τεχνί-

της θέμα κοινὸν τοῦ καθ' ἡμέραν βίου: Ὁ θάνατος τῆς νεαρᾶς ταύτης καὶ ὠραιότητος, ὅσον καὶ φιλοστόργου μητρὸς, δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ ἐξαρθῇ περιπαθέστερον καὶ μετὰ περισσοτέρας χάριτος ἐν τῇ ἀπλότητι αὐτοῦ, καὶ νὰ θίξῃ τὰς μυλαιότητας χορδὰς τῆς ψυχῆς παντὸς μὴ ἀπεκτηνομένου παροδίτου.

Τούτων ἕνεκα ἐξέφρασα πολλαχοῦ καὶ ἐν τοῖς ἄνω, καὶ μάλιστα ἐν τῇ περιγραφῇ τῶν στηλῶν ἐν τοῖς *Θεσσαλικαῖς Μνημείοις μου* καὶ ἐν τῇ Ἀρχαιολογικῇ Ἐφημερίδι τοῦ 1908, τὴν γνώμην ὅτι οἱ ἐν Δημητριάδι βιοτέχνηαι ζωγράφοι ἐλάβανον τὰ θέματα αὐτῶν, ἢ ἐμμοῦντο, ἢ πολλάκις ἀντέγραφον, ἐξ εἰκόνων μεγάλων καὶ ὀνομαστῶν ζωγράφων, ὧν διετήρουν παρ' ἑαυτοῖς σχετικὰ ἀντίγραφα, ἅτινα οἱ ἀρχαῖοι ἐκάλουν *γραφίδας*.

Τὸ *δάπεδον* τῆς εἰκόνας παρεστάθῃ βαθέως πορφυροῦν, μετὰ τινῶν μελαινῶν γραμμῶν, τοῦ δὲ *βάθους* αὐτῆς διετηρήθησαν λεπτομέρειαι, ἐμφανεῖς μάλιστα ἄνω ἀριστερᾶ, ὅπου διακρίνονται πρόμορφοι στέγης, ἢ ξύλινα παραστάδες, μετὰ κιονοκράνων θύρας μεγάλης, ἀγούσης εἰς ἕτερον δωμάτιον τῆς γυναικωνίτιδος· ἢ παραστάσις λοιπὸν ὑπετέθη ὡς ὑποκειμένη εἰς δωμάτιον ἕσωθεν τῆς θύρας ταύτης, ἢ ἐπὶ ἐξώστου πρὸς τὴν αὐλήν.

Περὶ δὲ τῆς τύχης τῆς στήλης ταύτης ὀλίγα μόνον ἔχω νὰ ἐκθέσω· διότι δὲν ἔλαβον φωτογραφίας τῶν τμημάτων τούτων τῷ 1907, λόγῳ τῆς ἐπιβληθείσης φειδοῦς, περὶ ἧς προείπον ἐν σελ. 138. Ἡ εἰκ. 191 ἐποιήθη ἐκ φωτογραφίας, ληφθείσης τῷ 1912, πρὸ τῶν ἐπιχειρήσεων τοῦ Ὁθ. Ῥουσ., ἢ δὲ εἰκ. 192 ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1915, ὅποτε ἡ στήλη εἶχε μὲν πλυθῆ τῷ 1912, ἐψηκάζετο δ' ἔκτοτε διὰ τοῦ τονωτικῶν μὲν εἶναι δ' ἐμφανὲς ἐκ τῆς συγκρίσεως ὅτι ἀμφοτέρω ταῦτα ὠφέλησαν τὴν στήλην, ἦτις ἐξ ἄλλου ἔσχε τὴν εὐτυχίαν νὰ μὴ ψεκάσθῃ διὰ τοῦ θερμοῦ ἐκείνου οἰνοπνεύματος, οὔτε διὰ τῶν κυτταροειδῶν, λόγῳ τυχαίας λησοσύνης.

δ'—) Ἡ στήλη τῆς Ῥοδίου¹⁾.

(Πίναξ ΙΧ καὶ εἰκὼν 72 τὸ β' 193· 194).

Ἀνίδρωτος καὶ ἄνευ ἀριθμοῦ ἐν τινι, ὡς προχειρῶ θήκη χρησιμευούσης, σκάφη τῆς Ζ' αἰδοῦσης τοῦ Μουσείου Βόλου.—*Ὑψος 0.543, πλάτος 0.256, πάχος 0.093, τῆς δὲ εἰκόνας μόνης ὕψος 0.24, πλάτος ἀνωτάτω 0.24, κατωτάτω 0.252. Εὐρέθη τῷ 1912 ἐν τῷ Γ' πύργῳ. Νῦν τὸ πρῶτον περιγράφεται ἐνταῦθα.*

Στήλη τῆς Ῥοδίου, ἐκ λευκοῦ καλοῦ μαρμάρου, ἐκ δύο μεγάλων τμημάτων καὶ μιᾶς σχίζης συγκολληθεῖσα, ἀκέραιος· ἄνω λήγει εἰς ἀέτωμα, ἀβαθῶς ἀναγεγλυμμένον ὅλον, καὶ οὐχὶ αὐτοτελές, ὡς συνήθως ἐμφανίζονται ταῦτα αὐτοτελῆ ἐπὶ τῶν στηλῶν τούτων· αἱ λεπτομέρειαι τῶν ἀκρωτηρίων, ὧν τὸ ἀριστερὸν ἐλλείπει ἀποσχισθέν, ἀπεδόθησαν διὰ βαφῆς, ἐτι δὲ καὶ τὸ βάθος αὐτῶν, ὡς καὶ τοῦ τυμπάνου, εἶχον βαφῆ ἀρχῆθεν βαθέως ἐρυθρά, διατηρηθέντων ἀριστα τῶν χρωμάτων· ἐπίσης τὰ πλαίσια τοῦ αετώματος διατηροῦσι τὴν παλαιὰς βαθείας πρασίνης αὐτῶν βαφῆς, ἀριστα δὲ διεσώθησαν αἱ γραφαὶ γλῶσσαι τοῦ κυματίου.

Εὐθὺς ὑπὸ τὸ γείσον ἐχαράχθη ἐλαφρότατα καὶ μόλις, τὰ δὲ λοιπὰ ἐγράφη δι' ἐρυθρᾶς βαφῆς, ἢ ἐπιγραφῆ· ὕψ. γραμμ. 0.005 - 0.017, διάστιχ. 0.01 :

*Ῥόδιον Κλέωνος
γυνὴ χαῖρε.*

¹⁾ Τὸ ἀντίγραφον τοῦ Zillieron πατρὸς φέρει πολλὰ παραλείψεις καὶ σφάλματα, διότι ἐποιήθη τελευταῖον καὶ μετὰ τάχους, δὲν ἐγένετο δὲ ὑπ' ἐμοῦ ἐπαλήθευσις τῶν λεπτομερειῶν αὐτοῦ πρὸς τὸ ἀρχέτυπον, λόγῳ ἐπειγουσῶν ἄλλων ἐργασιῶν μου καὶ μάλιστα ἕνεκα τῆς ἀποτόμου ἀναχωρήσεως τοῦ προεξημένου ἀντιγραφέως.

Ἐπ' αὐτὴν ἄρχεται, προσδιορισθεῖσα δι' ὀριζοντίου πορφύρας γραμμῆς, εἰκὼν γραπτή, διήκουσα καθ' ὅλον τὸ πλάτος τῆς στήλης· παρίσταται δὲ γυνὴ κατακεκλιμένη, ἢ ἀποθανοῦσα Ῥόδιον, ἐπὶ κλίνης, φερούσης παχὺ στρώμα καὶ τρία πολύχρωμα κεντητὰ σινδόνια, καταπίπτοντα ἐμπροσθεν ἀνισοῦψως· οἱ πόδες τῆς κλίνης δὲν διετηρήθησαν σαφῶς· μόλις διαφαίνεται ὁ ἀριστερός, ὡς πρὸς τὸν θεατὴν, τετορνευμένος, ὁ δὲ δεξιὸς φαίνεται ὅτι παρίστατο κατωτάτω ἐν εἶδει κεκυφῶτος ἀνθρώπου, ἤτοι Ἄτλαντος ἢ ὁμοίου, φέροντος τὰ ὑπερβαρῆ ἐπὶ τῆς ῥάχως αὐτοῦ· ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ τοξοειδοῦς ἄκρου τῆς κλίνης ὑπάρχουσι δύο παχέα πολύχρωμα προσκεφάλαια, ἐπὶ δὲ τοῦ ἐδάφους, πρὸ τοῦ μέσου αὐτῆς, ἐδηλώθη εἰδὸς τι μακροῦ ἀναβάθρου ἢ ὑποποδίου, διὰ τὴν εὐχερεστέραν ἀνάβασιν ἐπὶ τῆς κλίνης καὶ τὴν κάθοδον ἐξ αὐτῆς· ἐπίσης ἐπὶ τοῦ ἐδάφους δεξιὰ εἶναι ἀποτεθειμένον λοξῶς καὶ τι ἕτερον, ὅμοιον ὑποποδίου, ἐρυθρόχρονον ἀντικείμενον, δυσδιάγνωστον, ἴσως σκευὸς τι.

Αὐτὴ δὲ ἡ Ῥόδιον παρεστάθῃ νεαρᾶ, φοροῦσα χιτῶνα ἀχειριδωτόν, ποδήρη, καλύπτοντα μετὰ τοῦ ἱματίου τὸ ἐξηλωμένον κατὰ μῆκος τῆς κλίνης κάτω ἤμισυ τοῦ σώματος αὐτῆς, μετ' ἐλαφρᾶς κάμψεως τοῦ δεξιοῦ σκέλους, ἐν ᾧ τὸ ἄνω ἤμισυ αὐτοῦ, κατενώπιον παρασταθὲν, ὀρθοῦται ἐπὶ τῆς κλίνης· φορεῖ δὲ καὶ ἱμάτιον κρόζιον, ὑπολελυμένον, περιβάλλον τὸ κάτω ἤμισυ τοῦ σώματος ἀπὸ τῆς ὀσφύος· οἱ ἄκροι πόδες φαίνονται ὀλίγον. Ἡ πλουσία κόμη αὐτῆς παρεστάθῃ βαθέως καστανή, χωρίζομένη ἐν

μέσῳ, καὶ κατερχομένη ἐπὶ τοῦ τραχήλου καὶ ἐκατέρωθεν τοῦ προσώπου, ἀτιμηλῆτως κεχυμένη· αἱ λεπτομέρειαι ὅμως τοῦ προσώπου δὲν διεσώθησαν, πλὴν ὀλίγου μέρους τῶν ὀφθαλμῶν. Καταβιβάζει δὲ κυκλιοτέρως ἀμφοτέρως τὰς χεῖρας, στήριζουσα τὸν ἀγκῶνα τῆς ἀριστερᾶς ἐπὶ μεγάλου προσκεφαλαίου, βυθισθέντος ἐκ τοῦ βάρους, ὡς ὑποβαστάζουσα βρέφος, ὅπερ θηλάζει· τούτου ὅμως ὀλίγα καὶ συγκεκριμένα ἴχνη διατηρήθησαν, ἰδίως πορφυροῦν ἔνδυμα, ἐπὶ τοῦ στήθους καὶ τῆς κοιλίας τῆς Ῥοδίου διαφαινόμενον, καὶ ἴχνος τῆς δεξιᾶς χειρὸς, πρὸς τὸν ὄμον αὐτῆς στοργικῶς διευθυνομένης, ἵνα συγκρατηθῆ ἑκείθεν.

Τὸ δάπεδον παρεστάθη τὰ πολλὰ διὰ τερροῦ σκοτεινοῦ χρώματος, πρὸς δῆλωσιν ἴσως ὁμοιόχρου ἐπεστρωμένου τάπητος. Τὸ δὲ βάθος ἀπεδόθη δίχρωμον, μετὰ τινος ἐν μέσῳ καθέτου διαχωρίσματος, πρὸς δῆλωσιν ἀρχιτεκτονικῆς λεπτομερείας τοῦ δωματίου, ἢ ἔνεκα διαφορᾶς τῶν σκια-

σας εἰκόνας καλλιτεχνικῆς συνθέσεως, οἷαν ἦτο ἀδύνατον νὰ διατυπώσῃ ἀφ' ἑαυτοῦ βιοτέχνης ζωγράφος. Ἄλλως τε καὶ σήμερον βλέπομεν εἰς κόμας καὶ χωρία πτωχῶς καὶ ἀμαθεῖς ἀγιογράφους, οἵτινες μιμοῦνται, ἢ ἀντιγράφουσι, παραστάσεις τοῦ Ῥαφαήλ, τοῦ Λεονάρδου Νταβίντσι, τοῦ Μουρίλλου καὶ ἄλλων, ὡς φέρουσι μεθ' ἑαυτῶν εἰς μικρὰ ἢ μεγάλα ἀντίγραφα. Ἄλλ' ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος γραφεὺς τῆς στήλης ταύτης φαίνεται αὐτοτελής, ἀμέσως ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου ἀντιγράφας τὸ κοινότατον τοῦτο θέμα. Πλείονα τεχνικῶς παραθέτω ἐν τέλει τῆς ἐκδόσεως τῶν στηλῶν.

Περὶ δὲ τῆς ἰχῆς τῆς στήλης ταύτης ἐνδεικνύουσαι αἱ εἰκόνας 193· 194, ἡ μὲν πρώτη γενομένη ἐκ φωτογραφίας, τῷ 1912 ληφθεῖσας, εὐθὺς μετὰ τὴν εὑρεσιν τῆς στήλης καὶ πρὸ παντός καθαρμοῦ ἢ ψεκασμοῦ αὐτῆς, ἡ δὲ δευτέρα ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1915· ἐλήφθη δὲ αὕτη τρία καὶ πλέον ἔτη μετὰ τὴν πλύσιν τῆς στήλης, ἥτις ὅλως ἐξαιρετικῶς οὐχὶ μόνον δὲν ἀπέλαυσε τοῦ κυτταροει-

Εἰκὼν 193. — Ἡ στήλη τῆς Ῥοδίου, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1912, ληφθεῖσας ὀλίγον μετὰ τὴν εὑρεσιν αὐτῆς, πρὸ τῆς πλύσεως καὶ πρὸ οἰουδῆποτε ψεκασμοῦ.

Εἰκὼν 194. — Ἡ στήλη τῆς Ῥοδίου, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1915, μετὰ τὴν πλύσιν τοῦ 1912 καὶ τὸν ἔκτοτε διὰ τοῦ τοπικοῦ κανονικοῦ ψεκασμοῦ.

σμῶν ἐκ τοῦ προσπίπτοντος φωτός, ἢ πρὸς ἔκφρασιν ἀνηρημένων ἐκ τῶν παραθύρων παραπετασμάτων.

Υπὸ τὴν γραφήν, ἐπὶ τοῦ μέσου τῆς στήλης, διατηρήθησαν ἴχνη τοῦ περιγράμματος ἑρμοῦ Ἐρμοῦ χθονίου, ἰθυφαλλικοῦ, ἐπὶ βάθρου ἰδρυμένου, κατενώπιον παρασταθέντος, καὶ ἴσως φοροῦντος ταινίαν, ἥς μόλις ἐλάχιστα καὶ ἀβέβαια ἴχνη διαφαίνονται.

Ἡ γραφή αὕτη ἀποτελεῖ δείγμα τοῦ τί ἠδύνατο νὰ παραγάγῃ βιοτέχνης ζωγράφος ἐν Δημητριάδι ἀφ' ἑαυτοῦ, ἄνευ δῆλον ὅτι τῆς βοήθειας ἀντιγράφων ἐξ εἰκόνων μεγάλων ζωγράφων· καὶ εἶναι μὲν μικρὰ ἢ στήλη καὶ ὑπὸ πενεστέρου τινὸς παρηγγέλη καὶ ἠγοράσθη, ἀλλὰ τοῦτο δὲν θὰ ἀπετέλει λόγον νὰ ἀποκλείσωμεν τὴν εἰκασίαν τῆς μιμήσεως ἢ καὶ τῆς ἀντιγραφῆς· διότι εἶδομεν ἐν μέρει, θὰ ἴδωμεν δὲ καὶ εἰς περαιτέρω τεύχη, στήλας μικρὰς καὶ εὐτελεῖς, φερού-

δοῦς¹⁾, ἀλλὰ καὶ μετ' ὀλίγων ἄλλων ἐψεκάζετο κατὰ τὴν τριετίαν ἐκείνην διὰ τοῦ ἐμοῦ τοπικοῦ. Ἐκ τῆς συγκρίσεως καθίσταται προφανές ὅτι δὲν ἔπαθεν οὐδεμίαν βλάβην ἢ γραφή, οὔτε ἡ στήλη, ἀλλὰ διατηρήθη καθαρωτέρα καὶ μετὰ ζωηροτέρων τῶν βαφῶν ἢ κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς εὑρεσιν.

¹⁾ Εὐτυχῶς τὴν στήλην ταύτην, ἔτι δὲ τὴν τοῦ Δημητρίου, πίναξ Χ, καὶ τινὰς ἄλλας μικράς, παρεκάλεσα τὸν Ὁθ. Ῥουσ. νὰ μὴ ψεκασθῇ ἰσχυρῶς διὰ κυτταροειδοῦς, εἰπὼν αὐτῷ ὅτι ταχέως ἤθελον μετακομίσει αὐτάς εἰς Ἀθήνας, ἵνα ἰδρυθῶσιν ἐν τῷ ἐκεῖ Ἀρχαιολογικῷ Μουσείῳ, ὅπου θὰ ἦτο εὐχερὲς αὐτῷ νὰ ψεκάζῃ ταῦτα, ὅπως καὶ ὁπότε ἐβούλετο· ὄντως δὲ εἶχον λάβει τοιαύτην διαταγὴν μεταφορᾶς τινῶν στηλῶν ἐκεῖσιν ἀπὸ τοῦ 1912, ἀλλ' αὕτη δὲν ἐξετελέσθη ὑπ' ἐμοῦ, λόγῳ τῶν παρεμπροσθέντων πολέμων καὶ τῶν μετέπειτα γεγονότων κατὰ τὰ ἔτη 1917-1921.

ι.— Ἡ στήλη τοῦ Δημητρίου.

(Πίναξ X καὶ εἰκὼν 195· 196).

Ἀνίδρωτος καὶ ἄνευ ἀριθμοῦ ἐν τινι, ὡς προχέιρω θήκη χρησιμευούση, ξυλίνη σκάφη τῆς Ζ αἰθούσης τοῦ Μουσείου Βόλου. — Ὑψος 0.595, πλάτος 0.263, πάχος 0.14, τῆς δὲ εἰκόνης μόνης ὕψος 0.26, πλάτος ἀνωτάτω 0.23, κατωτάτω 0.25. Εὑρέθη τῷ 1912 ἐν τῷ Γ' πύργῳ. Νῦν τὸ πρῶτον περιγράφεται ἐνταῦθα.

Στήλη τοῦ Δημητρίου, ἐκ λευκοῦ καλοῦ μαρμάρου, ἀκέραιος, κάτω διεξεσμένη τὰ ἄκρα ἀρχήθεν, ἵνα σχηματισθῇ γόμφος, πρὸς ἐνοπήνωσιν αὐτῆς εἰς τόρμον βάθρου. Ἄνω λήγει εἰς ἀέτωμα μετ' ἀκρωτηρίων, διατηρούντων κυανῆν βαφήν· αἱ γραφαὶ γλώσσαι τοῦ κυματίου διεσώθησαν ἄρι-

καὶ κατέχουσα ὀλόκληρον τὸ πλάτος τῆς στήλης. Παρίσταται δ' ἐν δεξιᾷ τῷ θεατῇ ἀνὴρ νέος, ἀμύσταξ καὶ ἀγένειος, ἑ ἀποθανὼν Δημήτριος, πλέον τι ἢ κατὰ τὸν ἀριστερὸν κρόταφον, καθήμενος ἐπὶ κλισμοῦ τεσσάρων τετορνευμένων ποδῶν, ἐπεστρωμένον διὰ πολυχρώμου κεντητοῦ προσκεφαλαίου, καὶ συγκρατουμένου κάτω, κατὰ τοὺς προσθίους πόδας, διὰ συνοχέως, δηλωθέντος διὰ τριῶν ζωνῶν, ἃν αἱ δύο ἀπεδόθησαν βαθυκίτρινοι, ἡ δὲ μέση ἐρυθρά, ἄριστα διατηρουμένων.

Φορεῖ δὲ ὁ Δημήτριος χιτῶνα λεπτὸν, ἡμιχειρίδιων, ποδήρη, διήκοντα μέχρι που τοῦ μέσου τῶν κνημῶν, καὶ ἐπ' αὐτοῦ ἱμάτιον, βαθέως καστανοῦ χρώματος, ἄριστα διατηρουμένου, ὅτερ καλύπτει τὰ νῶτα καί, ἐκ τοῦ δεξιοῦ

Εἰκὼν 195. — Ἡ στήλη τοῦ Δημητρίου, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1912, ληφθείσης εὐθὺς μετὰ τὴν εὑρεσιν πρὸ οἰουδήποτε καθαρμοῦ ἢ ψεασμοῦ.

Εἰκὼν 196. — Ἡ στήλη τοῦ Δημητρίου, ἐκ φωτογραφίας τοῦ 1915, μετὰ τὴν πλύσιν καὶ τὸν ἀπὸ τοῦ 1912 κανονικὸν διὰ τοῦ τονωτικοῦ ψεασμόν.

στα, ὡς καὶ ὁ ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ τυμπάνου πορφυροῦς καρπὸς ῥοιάς, οὗ ἐκατέρωθεν παρίστανται, διὰ μέλανος περιγράμματος καὶ κίτρινης βαφῆς, δύο ἕτεροι καρποί, πάντες ἐκφυόμενοι ἐκ φύλλων σχηματικῶν, γραπτῶν ἐπίσης.

Ὑπὸ τὸ γεῖσον διακρίνονται δύο χαραγαῖ ἐπιπόλαιοι, αἵτινες δεικνύουσιν ὅτι προῦπελογίσθη γραπτὴ κορωνίς, μὴ διατηρηθεῖσα· μετ' αὐτὴν ἐχαράχθη βαθέως καὶ ἐπιμελῶς ἡ ἐπιγραφή· τὰ γράμματα, ὧν ὕψ. 0.017-0.023, διάστιχ. 0.006, διατηροῦσιν ἄριστα τὴν μέλαιναν αὐτῶν βαφήν:

Δημήτριος
Ὀλύμπου.

Μετὰ κενὸν διάστημα ὕψους 0.033 ὑπ' αὐτὴν ἄρχεται ἡ γραφή, προσδιορισθεῖσα δι' ὀριζοντίου μελαίνης γραμμῆς,

ᾧμου λοξῶς φερόμενον, σκεπάζει τὸ στήθος, τὸν ἀριστερὸν ὄμων καὶ τὸ λοιπὸν ἀριστερὸν ἥμισυ τοῦ σώματος μέχρι που τοῦ μέσου τῶν κνημῶν· φορεῖ δὲ καὶ ὑψηλὰ ὑποδήματα, ὧν τὰ κατῷματα συγκρατοῦσιν ἱμάντες, περὶ τοὺς πόδας εἰλιγμένοι, μέχρι που τοῦ μέσου τῶν κνημῶν.

Πατεῖ δὲ διὰ τοῦ ὀπισθίου τοῦ πέλματος τοῦ δεξιοῦ ποδὸς καὶ διὰ τοῦ προσθίου τοῦ ἀριστεροῦ ἐπὶ ὑποποδίου, τὰ μὲν ἔξω βαθυκίτρινοι, τὰ δ' ἔσω πορφυροῦ δηλωθέντος. Ἡ κόμη αὐτοῦ παρεστάθη καστανή, καὶ κατέρχεται μέχρι που τοῦ μέσου τοῦ τραχήλου· πιθανῶς ἐφόρει καὶ στέφανον· προσκλίνων δὲ ὀλίγον τὴν κεφαλὴν, ἀπενίξει κάτω καὶ δεξιὰ αὐτοῦ πρὸς τὸ μέρος, ὅπου κατευθύνει τὴν δεξιὰν χεῖρα.

Τὴν ἀριστερὰν χεῖρα, ἐκφαινομένην ἐκ τοῦ ἱματίου ἀπὸ τοῦ μέσου τοῦ πήχεως, ἔχει καταβιβάσει ἐπὶ τοῦ κόλπου κατὰ

τὸ μέσον τοῦ σώματος, κρατοῦσάν τι μικρὸν στρογγύλον ἀντικείμενον δυσδιάκριτον, ἴσως πόπανον ἢ καρπὸν. Τὴν δὲ δεξιὰν προεκτείνων, καταβιβάζει, κρατῶν διὰ τῆς ἄκρας χειρὸς στρογγύλον τι δυσκοειδὲς ἀντικείμενον ἐν εἴδει φιάλης σπονδικῆς. Φέρεται δὲ ἡ χεὶρ ὑπεράνω τρίποδος τραπέζης, στρογγύλης, ἱκανῶς ὑψηλῆς, κομψοτάτης, ἧς οἱ καμπυλωτοὶ πόδες μιμοῦνται σκέλη ζῴου μεθ' ὀπλῆς, αἰγὸς ἢ ἐλάφου· κεῖται δὲ αὕτη ὀλίγον βαθύτερον δεξιόθεν αὐτοῦ· ἐπ' αὐτῆς οὐδὲν ὑπάρχει, πλὴν εἰς τὸ ἄκρον ὑπὸ τὴν χεῖρα τοῦ Δημητρίου μικρὸν τι ἀβέβαιον ἀντικείμενον.

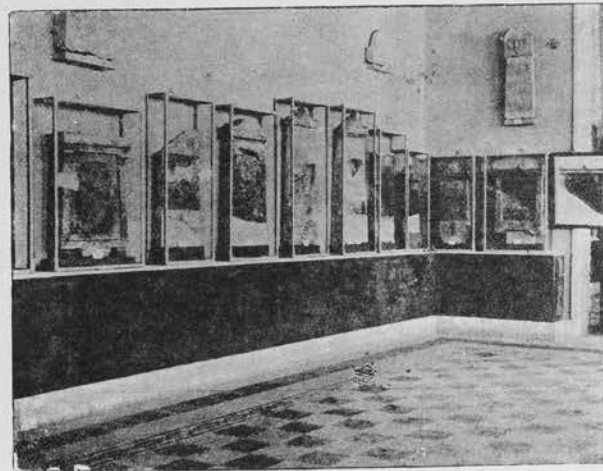
Ὅπισθεν καὶ δεξιὰ τῆς τραπέζης, εἰς βαθύτερον κατὰ τι ἐπίπεδον, παρίσταται παῖς, δοῦλος, σχεδὸν κατενώπιον, ὀρθὸς ἰστάμενος, φέρων τὸ βάρος τοῦ σώματος ἐπ' ἀμφοτέρων τῶν σκελῶν, τῶν ἄκρων ποδῶν πατούντων δι' ὅλου τοῦ πέλματος, φορῶν ἡμχειρίδιον βραχὺν χιτῶνα, μέχρι τοῦ μέσου τῶν μηρῶν διήκοντα, χρώματος βαθέως καστανοῦ, ὡς ἦτο ὁ τοῦ κυρίου· τὴν δεξιὰν καταβιβάζει, φέρων ὀριζοντίως τὸν πῆχυν, καὶ ἀπτόμενος διὰ τινων τῶν δακτύλων τῆς τραπέζης, ὡς ἵνα δείξῃ τι, ἢ ἵνα συγκρατήσῃ καὶ στηρίξῃ αὐτὴν· τὴν ἀριστερὰν καταβιβάζει ἐπίσης τεταμένην, κρατοῦσαν ἐπὶ τοῦ μέσου τοῦ σώματος ὀρθογώνιον τι ἀντικείμενον, κύλινδρον ἢ γραμματεῖον, ὑπόλευκον δηλωθέν τὴν κεφαλὴν στρέφει πρὸς τὰ ἀριστερὰ αὐτοῦ, καὶ ἀτενίζει τὸν κύριον, ὡς ἀναμένον διαταγᾶς· διὸ ἀπεδόθη ἡ κεφαλὴ κατὰ τὸν δεξιὸν κρόταφον.

Ὅπισθεν τοῦ Δημητρίου παρεστάθη, ἐπὶ τοῦ δαπέδου

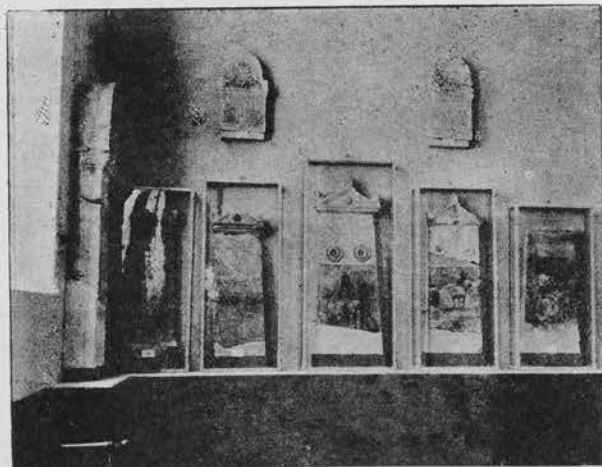
ἰδρυμένον, μεταξὺ τῶν δύο ἀριστερῶν ποδῶν τῆς ἔδρας, τετράγωνόν τι ἐπιπλὸν μετὰ πλαισίου κατὰ πάσας τὰς πλευράς, ἴσως ἀνεοργμένον κιβώτιον, ὡς ἐμφαίνει μέλος τι αὐτοῦ, ἀποδοθὲν ὡς κλειθρὸν· ὀπισθεν δὲ αὐτοῦ, εἰς βαθύτερον ἐπίπεδον, ὑπάρχει ἐρημῆς Ἑρμοῦ χθονίου νεανικοῦ, ἰδρυμένος ἐπὶ βάθρου, κατὰ τὸν ἀριστερὸν κρόταφον παρασταθεὶς ἐπὶ τοῦ προσώπου αὐτοῦ διατηροῦνται ἴχνη κιτρίνης βαφῆς.

Τὸ δάπεδον τῆς εἰκόνας ἐδηλώθη δι' ὑπομελάνων ὀριζοντίων γραμμῶν, καὶ ὑπετέθη εὐρύ, διήκον ἀπὸ τῆς ἀρχῆς τοῦ βάθρου τοῦ Ἑρμοῦ. Τὸ δὲ βάθος ἀπεδόθη ῥόδινον τὰ πολλά, μετὰ μικρῶν τινων σκιασμῶν, ἄνευ ἐνδείξεως ἀρχιτεκτονικῶν λεπτομερειῶν, πιθανῶς διότι ἡ παράστασις ὑπετέθη ἐντὸς στενοῦ χώρου ἐνὸς δωματίου, μὴ παρέχοντος τὴν ἀποψιν τμημάτων καὶ λεπτομερειῶν τῶν παρακειμένων ἐτέρων.

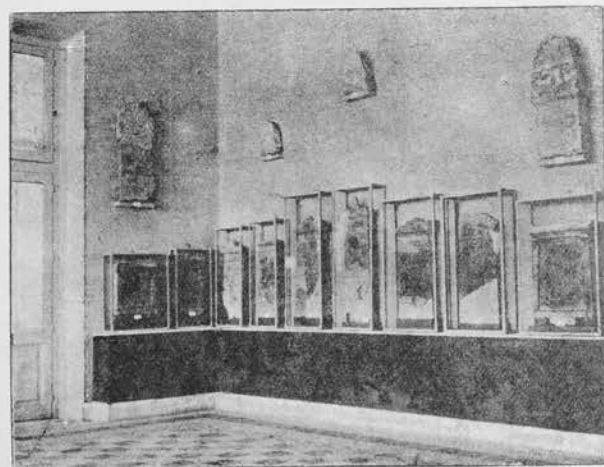
Καὶ ἡ στήλη αὕτη, παρὰ τὴν σμικρότητα καὶ εὐτέλειαν αὐτῆς, δεικνύει ὅτι οἱ ἐν Δημητριάδι βιοτέχνηι ζωγράφοι εἰργάζοντο καὶ ἀφ' ἑαυτῶν, ἦτοι ἄνευ ἰσχυρᾶς ἢ οἰασδῆποτε μιμήσεως ἢ ἀντιγραφῆς ἔργων μεγάλων ζωγράφων, ἀλλὰ μεθ' ἱκανῆς δεξιότητος, κομψότητος, τέχνης καὶ εὐσυνειδησίας, ἀποτυπώνοντες ἀπ' εὐθείας ἐκ τοῦ καθ' ἡμέραν βίου τοῦ περὶ ἑαυτοὺς κόσμου τὰ ὅσα ἔβλεπον, ὄντα χρήσιμα πρὸς τὸ ἔργον αὐτῶν. Διότι ἡ εἰκὼν αὕτη, ὡς καὶ ἡ προηγούμενη, ἐκτὸς πολλῶν ἄλλων, εἶναι γνήσια ἐκφράσεις τῆς ἐν Δημητριάδι κοινωνικῆς ζωῆς τῶν περὶ τὰ μέσα καὶ

Εἰκὼν 197. — Ἐποψὶς τῶν ἰδρυμένων τῷ 1917 ἐν τῇ Α' Αἰθούσῃ, δεόντως ἐπιχειρισμένη (πρὸβλ. εἰκ. 161), τοῦ Μουσείου Βόλου γραπτῶν στηλῶν, ἀπὸ τῆς τοῦ Στρατονίκου μέχρι ἐκείνης τῆς Ἡδίστης (Βορειοανατολικὴ πλευρᾶ).

Εἰκὼν 198. — Ἐποψὶς τῶν ἰδρυμένων τῷ 1917 ἐν τῇ Α' Αἰθούσῃ τοῦ Μουσείου Βόλου γραπτῶν στηλῶν, ὧν ἐν μέσῳ ἡ τῆς Ἀρχιδίης (Νοτιοδυτικὴ πλευρᾶ).

Εἰκὼν 199. — Ἐποψὶς τῶν ἰδρυμένων τῷ 1917 ἐν τῇ Α' Αἰθούσῃ τοῦ Μουσείου Βόλου γραπτῶν στηλῶν, ἀπὸ τῆς τοῦ Στρατονίκου ἐν δεξιᾷ (Βορειοδυτικὴ πλευρᾶ).

κατὰ τὸ δεύτερον ἡμίσι τῆς Γ' πρὸ Χρ. ἑκατονταετηρίδος χρόνων.

Ἡ ἀγαθὴ τέχνη τῆς στήλης ταύτης ὑπῆρξε κοινὴ μετ' ἐκείνης τῆς προηγουμένης· διότι ἀπέφυγε τὸν διὰ κυτταροειδοῦς ψεκασμόν, ἐκτός τινος προβλεπτικοῦ δι' αὐτοῦ ῥαντισμοῦ, γενομένου διὰ τὸν προεκτεθέντα λόγον τῆς εἰς Ἀθήνας μεταφορᾶς αὐτῆς, ἵνα ἔχη δῆθεν ἀντοχὴν κατ' αὐτήν· οὕτω λοιπὸν ἡ εἰκ. 195, γενομένη ἐκ φωτογραφίας, ληφθείσης εὐθὺς μετὰ τὴν εἴρσειν τῷ 1912, πρὸ οἴου-δήποτε ψεκασμοῦ ἢ καθαρμοῦ, ἀποδεικνύει ὅτι ἡ στήλη ἐξήχθη σχεδὸν ἀνέπαφος, φέρουσα μόνον ὑπὲρ τὸν γόμφον κάτω μελανώματά τινα ἐξ ἀκαθαρσιῶν, ῥιζῶν ἢ ἄλλων, αἵνα διὰ τῆς μετ' ὀλίγον γενομέ-

νης πλύσεως δι' ὕδατος κοινοῦ, καὶ κατόπιν δι' ἀπεσταγμένου, ἀπεμακρύνθησαν. Κατόπιν ἐπέκαζον τὰς βαφὰς διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου, κατὰ τριμηνίαν περίπου, συνεχῶς μέχρι τοῦ 1915, ὁπότε ἔλαβον φωτογραφίαν, ἐξ ἧς ἐποιήθη ἡ εἰκὼν 196. Ἡ παραβολὴ αὐτῶν δεικνύει ὅτι ὠφελήθη μὲν ἡ στήλη διὰ τῆς πλύσεως, διετηρήθησαν δὲ ἄριστα καὶ ἐσώθησαν αἱ βαφαὶ διὰ τοῦ τονωτικοῦ μου. Δι' ὃ πρέπει κατὰ τὰ ἐκτεθέντα νὰ ψεκασθῶσι δι' αὐτοῦ καὶ ἅπασαι αἱ στήλαι τῶν ἀπὸ τοῦ 1912 ἀνασκαφῶν, αἵτινες παραμένουσιν ἐπὶ μίαν σχεδὸν δεκαετίαν ἀπέκαστοι, ἀφ' οὗ πλυνθῶσι μετὰ προσοχῆς ὑπὸ ἐμπειρῶν καὶ φιλοτίμων ἐπιστημόνων, ὥς ὑπέδειξεν ὁ ἀοίδιμος Ὁθ. Ρουσόπουλος, καὶ ὡς ἐξετέλεσα ἐγώ, ὅσαι δὲν ἐπλύθησαν εἰσέτι, αἵτινες εἶναι πάμπολλαι.

Εἰκὼν 200. — Τὸ ἀπὸ τῆς κορωνίδος μέχρι τῶν ῥοδόσκων τμήμα τῆς στήλης τοῦ Διοδότου (ἐκ φωτογραφίας ἀντιγράφου τοῦ ἀρχετύπου).

ΠΙΝΑΞ ΟΝΟΜΑΤΩΝ ΚΑΙ ΠΡΑΓΜΑΤΩΝ

(Οἱ ἀριθμοὶ ἀναφέρονται εἰς τὰς σελίδας. Τὸ α δηλοῖ τὴν ἀριστεράν, τὸ δ τὴν δεξιάν στήλην, τὸ ε τὴν σημείωσιν, τὸ ε τὴν εἰκόνα καὶ τὸν μετ' αὐτὸ ἀριθμὸν αὐτῆς, τὸ κ. ε. καὶ ἐξῆς. Αἱ διὰ *παχέων* γραμμάτων λέξεις εὐρίσκονται ἐν ἐπιγραφαῖς, αἱ δὲ ἐντός * * * φέρονται ἐν τῇ γλώσσῃ τοῦ λαοῦ).

Α

ΑΒ ἐν συμπλήματι σφραγίδος κεραμίδων = Ἄ(ντιόχου) β(ασιλέως); μᾶλλον ὄμως = ΒΑ, ὃ βλέπε: 115 ε 120, 118 ε 128 καὶ 129, 116 ε 121-124· πρβλ. 117δ.

Ἀγαθίας 29 ε 27, 72 σ 10.

Ἀγαθοκλέους στήλη 25α.

Ἀγαμάτια μαρμάρινα 45 ε 50· πήλινα 44α, 45α, 46ε 52 καὶ 53, 47ε 54 καὶ 55, 120δ—Νίκης 61δ—ἀναθήματα 44α—ἀποθέται ἀγαματίων 44ε 48 καὶ 49, 45α—καθαρισμὸς καὶ συγκόλλησις αὐτῶν 120δ.

Ἀγασῶν διαρπαγὴ 111δ.

Ἀγγεάτης 92α.

ἄγγεα πήλινα 47 ε 57—δύλινα 60α—ἐν τάφῳ 61 ε 82—δοτεοφόρα 61δ—ἐν πύργοις 23α—γραπτὰ 155δ.

Ἀγγλικὸν Ναυαρχεῖον 13δ—Ἄγγλοι 113 σ 6.

ἄγιογράφοι 151δ, 161δ.

Ἄγιοι Θεόδωμοι τοῦ «Κάστρου» Βόλου: 105 ε 112, 110 ε 116.

Ἄγιος Ἀπόστολος ὁ Νεός 76δ καὶ σ 7, 109α.

Ἄγιος Γεώργιος χωρίον 107 σ 3.

Ἄγιος Ἡλίας θεοὺς μετὰ πύργων τῶν Παγασῶν καὶ τῆς Δημητριάδος 32α, 42δ, 57 α, 65 δ, 66 α, 72 δ, 83α, 120α.

Ἄγιος Δανυρέτιος χωρίον 73 ε 91, 76δ, 86 ε 101.

Ἄγιος Νικόλαος ναὸς πλήρης στηλῶν 93α, 110 δ—νησίς τοῦ Παγασιτικοῦ κόλπου 70σ 2.

ἀγκαλιζομαι 147δ.

Ἄγκιστρον Ἄμφωνῶν 70σ 2.

ἀγορά Δημητριάδος 90 σ 5—ἱερὰ ἀγορὰ 29δ, 41δ, 90 σ 5, 91 σ 5, 92 α καὶ σ 1—διπλῆ ἀγορὰ 14 ε 6, 15 α, 85 δ, 90 δ—Βυζαντικῆ ἀγορὰ 14 α καὶ ε 7—ἀγοραὶ Θεσσαλῶν 74 σ 4.

Ἄγριος Ὑπερβορεῖος 72 σ 4.

ἄγων ἐπὶ Πελῖα 76α, 82 σ 3.

Ἄδων κρηαί 149 δ, 150α.

Ἄδμητιος ἢ Ἄλευας; 74 σ 1.

Aetolorum furor 98 σ 10.

Ἀθαμῶνες 99δ.

Ἀθανασάκης Ἀλέξιος 9 ε 2, 10α, 133δ, 142α.

ἀθάνατον ἀμφέπει γαῖα 150α.

Ἀθηναί 99 δ, 121 α.

Ἀθηναί 93δ, 114α—πολιορκοῦνται 113δ—τὰ μνημεῖα καὶ ἱερὰ αὐτῶν βλέπονται 113δ καὶ σ 5, 6—τείχη Ἀθηνῶν 17δ, 84 σ 3, 113α καὶ σ 4, 5, 6—γραπτὰ στήλαι Ἀθηνῶν 127α, 140δ—ἐσφυρηλατημένη στήλη αὐτῶν 113 σ 2—*Ἀθηναία* 91δ, 92α—*Ἀθηναῖοι* καὶ Παγασαί 80 σ 9—καὶ Δημήτριος 93δ—καὶ Αἰτωλοὶ 113δ—χλευάζονται ὑπὸ Λιβίου 113δ, 114α καὶ σ 1—καὶ Φεραῖοι Θεσσαλοὶ 79 σ 5.

Ἀθηναίων μῆν 91δ.

Ἀγίνιον διαρπάζεται 111δ.

αἰγίποδες τραπέζης 163α.

Ἀγνυπιακαὶ λέξεις ἑλληνιστί 92δ.

Αἰμίλιος Παῦλος (οὐχὶ Μάρκος) 104α—συγκινεῖται διὰ κεραμίδας 112δ—ἀλλὰ κρημνίζει τείχη 111 σ 7—διατρίβει ἐν Δημητριάδι 112α καὶ σ 1—διατάσσει τὴν κρημνισιν τῶν τειχῶν αὐτῆς 114δ, 115δ, 125α—περιοδεύει 112α.

Αἰμονία 72δ.

Ἀβνεα διαρπάζεται 111δ.

Ἀβιᾶνες—*Ἐνήρες* 74α, 76δ καὶ σ 5.

Ἀίνιος 91δ.

Αἰολεὺς 71 σ 5—ἢ *Σολεὺς* 92α.

Αἰόλιον 89δ.

Αἰολίς—Θεσσαλία 89 σ 9.

Αἰωνία 64 καὶ σ 9, 69 σ 1.

Αἰτωλίων Παγασίτης 82 σ 6.

Αἰτωλοὶ καὶ Δημητριάς 95α, 98αδ, 116α—καὶ Φθιώτιδες Θῆβαι 95 σ 7—καὶ *impensae* Ἀντιόχου 100 σ 1—καὶ Ῥωμαῖοι 97αδ καὶ σ 3—καὶ Ἑλληνες 99δ—βοδοὶ 97δ καὶ σ 4—ἱερὰ αὐτῶν καταστραφέντα 113 σ 6.

Ἀκαδήμεια βλέπεται 113δ—τῆς Ζωγραφικῆς ἢ Σικυῶν 149α.

Ἀκάνθιος 92α.

Ἀκαρνάν—*Ἀκαρνανίς* 91δ.

Ἀκαρνανες μετὰ Μακεδόνων 95α.

Ἀκασιος Πελίου 76 σ 4.

Ἀκίλιος 100δ, 101α.

ἀκοντισταί 74 σ 7.

Ἀκροῖος βλ. Ζεύς.

ἀκροίως μολοῦσα τύχη 147 δ.

Ἀκροκόρινθος ὡς ἐν κέρασ τῆς Πελοποννήσου (=βόδι) 86α, 97α.

ἀκροπόλις Δημητριάδος τέσσαρες 85δ: ἡ ἄνω 13 ε 5, 15 σ 2, 27ε 24, 42α καὶ ε 45, 42δ, 86 ε 101, 93ε 106, 99ε 108, 112ε, 117, 124α—ἡ μέση 14δ, 15δ, 27ε 24, 32α, 38δ καὶ ε 40, 40ε 42, 71α, 72δ, 77ε 94, 80δ, 90δ, 93ε 106, 100ε 109—ἡ κάτω 12ε 4, 15α, 92α καὶ ε 105—ἡ παράκτιος 85α, 86α, 87ε 102, 99ε 108—ἀκρόπολις Ἄμφωνῶν 67ε 86—Παγασῶν 68ε 88—Σικυῶνος 89α.

Ἀκροπολίτης 109α.

ἀκρωτήριον Παγασαί—«Ταρσανᾶς» καὶ «Φανός» ὃ βλέπε: 71σ 10, 73ε 91.

ἀκτὴ Παγασῶν—Μαγνησία 82α.

Ἀκτιος βλ. Ἀπόλλων.

Ἀλαβανδεὺς 92α.

Ἄλαια νησίς—Ἀῶς; 70 σ 2.

Ἀλέα Θεσσαλική 89 σ 9.

Ἀλεξάνδρεια 68α, 89α, 127 σ 2.

Ἀλέξανδρος ὁ Μέγας 83 σ 7, 94 σ 2, 99δ—ὁ Φεραῖος 74 σ 5, 78 σ 1, 79 σ 5, 80α, 86 σ 4, 87α.

Ἀλέξιος Ῥαοῦλ 108δ.

Ἀλεξίς ὁ κωμικὸς καὶ Δημήτριος ὁ πολιορκητῆς 93 σ 11.

Ἀλεύας 74α καὶ σ 1, 2, 3, 81α.

Ἀλεὺς 71 σ 5, 89 σ 9, 91δ.

ἄληθεῖς Παγασαί—Δημητριάς 64 κ. ε.

Ἀλικαρνασίς 91δ.

Ἀλικησις 74α.

Ἄλλη Μεριά 64 σ 9, 110 ε 116.

Ἀλμυρὸς 89δ—Ἀλμυροῦ καὶ Βόλου ὁδὸς διὰ μέσου τῆς Δημητριάδος 12δ, 32α, 65αδ, 66ε 85, 83α, 100ε 109, 101ε 110—«Νότιος» καὶ «Βόρειος» μεσαιωνικὸς Ἀλμυρὸς εἶναι ἀνεπισημονικὸι ὄροι καὶ πράγματα, ἐπινοηθέντα ὑπὸ Γιαννοπούλου Ν. (βλ. λ.): 106 σ 3.

Ἄλογοπαῖα Παγασῶν 65 α.

Ἄλος Φθιωτῶν Ἀγαιῶν 16δ, 72αδ, 80 σ 9, 83δ καὶ σ 6, 89 σ 9.—ἐτέρα ἢ τῶν Μαγνητῶν 83 σ 3 (οὐχὶ *Δίων*) 89δ καὶ σ 9, 98 σ 8.

alter Pseudophilippus 113 σ 1.

Ἄλυκαί—λιμὴν κλειστὸς Παγασῶν—Δημητριάδος 77ε 93—παράγονσιν ἐκλεκτὸν ἄλας 88α. Βλ. «Καλέβια».

Ἀμαθούσιος 92α.

Ἀμβρακίς 92α.

ἄμμα, ὡς ὄγκος κόμης 156δ.

Ἀμμωνίου στήλη 33α.

ἄμπωσις 87 σ 6.

- ἄμυνα κατὰ πολιορκητικῶν μηχανῶν 47δ.
 Ἀμύνανδρος Ἀθαμάνων καὶ Ἀντίοχος ὁ Μέγας 99δ.
 Ἀμύντας ἐπὶ κεραμίδος ἐγγράφατον ὄνομα 119δ.
 Ἀμφαναὶ 64, 66α καὶ σ2, 67 ε86, 70δ καὶ σ5 καὶ ε90, 71α
 122δ—καὶ Κύκνος 76α καὶ σ3 = Ἀμφαναῖον 70 σ5.
 Ἀμφάνιος 71 σ1.
 ἀμφέπει γαῖα 150α.
 Ἀμφικιονικὸν συνέδριον 75δ.
 Ἀμφιπόλις 102α, 103α, 112 αδ καὶ σ2—Ἀμφιπολίτης 91δ, 92α.
 ἀνάβαθρον 160δ.
 ἀνάγλυφα 29α, 58σ3, 78α, 83δ, 93α—βεβαμμένα 55ε 72, 127α—
 Χριστιανικά 105σ6, 109 σ8.
 ἀναθήματα 29α, 44αδ, 60δ, 77δ, 91α, 105α—βάθρα αὐτῶν 120δ
 —λογισμὸς αὐτῶν 93 σ4.
 ἀναθηματικαὶ στήλαι 29α, 45α—ἐπιγραφαὶ 14δ—παραστάσεις 40δ.
 ἀνάκτορον Δημητριάδος 42δ, 63α, 87δ, 95δ, 100ε 109—ἀνά-
 κτορον Ὀρμενίου 70σ4.
 ἀναλήματα πλίνθινα 84δ.
 ἀνανέωσις τειχῶν ἐπὶ τοῦ Ἰουστινιανοῦ 106δ καὶ σ4: 5-6.
 Ἀναξήνωρ ζωγράφος 144δ.
 ἀνάπαιστοι 144 σ4.
 ἀναπαράστασις ἐπιταφίου μνημείου 62δ, 113ε 118.
 ἀνασκαφαὶ 9δ, 10α, 13α, 15δ, 17α, 27δ—λαθραῖα 16α, 132α—
 πύργων 15ε 8, 16α, 17ε 21, 18δ, 24 κ. ἐ., 31 κ. ἐ., 38 κ. ἐ., 34δ
 42 κ. ἐ., 54δ, 55δ, 132 σ1—μὴ περατωθεῖσαι 35δ, 40δ—προγενέ-
 στεραι τῶν ἐμῶν 23α καὶ σ4. Βλ. ἀτυχήματα.
 Ἀναστασίου Δημ. ἄριστος ἐργάτης 54σ.
 ἀναυρος=χείμαρρος 69 σ4.
 Ἀναυρος 64, 69δ καὶ σ4, 73ε 91, 75ε 92.
 ἀναφαλαντίας 153δ.
 ἀναφεκασμός βλ. ψεκασμός.
 ἀνδραποδισταὶ 79σ3.
 ἀνδριάντες 14δ, 105αδ, 106α, 127α—φιλοσόφων 153α.
 Ἀνδρόκοπος βλ. Φίλιππος καὶ 104α, 112δ, 113α, 114δ.
 Ἀνδρόνικος ὁ Β΄ 108δ.
 «ἀνέκδοτα» 94α, 144σ2.
 ἀνεξερεύνητα σημεῖα Δημητριάδος 18σ1.
 Ἀνθὶς Ὑγιαμένους 150α.
 ἀνθοδέσμαι 155α, 157δ.
 ἀνθρακες; βωμοῦ 155α.
 ἀνηρὸν κήδος 144δ.
 Ἀνίκιους L. 104α, 111α.
 Ἀντίβας 100α καὶ σ1, 104ε 111.
 ἀνοδος ἐπὶ τῶν πύργων 20δ.
 ἀνοικισμὸς Σικυῶνος 89σ1.
 ἀνοικοδόμησις πύργων 56α.
 Ἀνουβις 92δ.
 ἀνταγωνισμὸς Δημητριάδος καὶ Φθιωτῶν Θηβῶν 63δ.
 Ἀντιγένους στήλη 95α, 115α.
 Ἀντιγόνη 89 αδ καὶ σ6.
 Ἀντιγόνης στήλη 43δ.
 Ἀντίοχος ὁ γέρον 63α, 83δ, 89δ καὶ σ6—ὁ Γονατῆς 36δ
 63δ, 94δ καὶ σ5: 6.
 ἀντίγραφα ἀρχαῖα (γραφεῖδες) 160δ, 161α, 163δ—Ἀναγεννήσεως
 161δ—νέα τῶν στηλῶν 133α, 141δ—σύγκρισις αὐτῶν πρὸς τὰ
 ἀρχέτυπα 141δ καὶ σ1 καὶ ε165, 142αδ—ἀνακρίβειαι καὶ σφάλματα
 αὐτῶν 141α, 143 σ1, 149 σ1, 154 σ1, 155δ, 158 σ1, 160 σ1.
 ἀντιγραφεῖς ἀρχαῖοι 156α, 160δ—σημερινοὶ 129δ, 141αδ.
 ἀντιγραφὴ τῶν στηλῶν 128α, 129δ, 130δ, 134δ, 135δ, 140
 κ. ἐ., 142δ.
 Ἀντίμαχος φρούραρχος Δημητριάδος εἶναι ὁ ἐντοιχίσας τὰς
 στήλας; 103α καὶ σ4, 114δ, 124δ.
 Ἀντιόχεια 68α, 89α.
 Ἀντίοχος 97δ, 98 σ2, 99δ, 100αδ, 101α καὶ σ3, 116α—διώρθωσε;
 πύργους καὶ τείχη Δημητριάδος 100δ, 104σ2, 116α: βλ. AB—
 στρατὸς αὐτοῦ 99δ, 100σ10, 101α.—Ἀντιοχικὸς πόλεμος 97α καὶ
 σ6, 98α.
 Ἀντίπατρος πατὴρ Ἐχετίμας 61α.
 Ἀντίσιος 104δ καὶ σ7.
 ἀντίτυπα στηλῶν 143α.
 Ἀντροῶν Ἀντροῶνες 83α καὶ σ6, 102α καὶ σ6—οὐχὶ Πρῶνες 83 σ3.
 Ἀντιόσιος 104δ καὶ σ7.
 «Ἄνω Βόλος» ἔχων στήλας 71σ3.
 «Ἄξος»=Νάξος 109α.
 ἀπαντιάζειν 147δ.
 ἀπαργμα Δὺ 91σ1.
 ἀπαρχαὶ 76δ.
 Ἀπεραντία 101 σ4.
 ἀποδοῦσις δούλων 79α.
 ἀποθέται 32α, 44ε 48 καὶ 49, 45α.
 ἀποκατάστασις μνήμης Δημητρίου 94α.
 Ἀπόλλων Ἀκτιος Ἐπάκτιος 71σ10, 77α καὶ σ2—Ἐμβάσιος Ἐκ-
 βάσιος 77α—Κοροπαῖος 76δ, 90δ, 91αδ καὶ σ1. 2—Παγασαῖος-Πα-
 γασίτης ἐν Παγασαῖς 29δ, 73σ3, 76αδ καὶ σ8, 77α, 91δ.—ἄλλος-βλα-
 μὸς-χρηστήριον 72α, 76δ καὶ σ1.
 Ἀπολλωνία Μακεδονίας 112α.
 Ἀπολλωνιάτης, Ἀπολλωνιάτις 91δ.
 Ἀπολλώνιος 29α, 72σ10.
 Ἀπολλώνιος μὴν 91δ.
 ἀποσβέσις γραφῶν 127α, 140α.
 ἀποστάσεις ἀπ' Ἰωλκοῦ 68α.
 Ἀποστολίδης Περικλῆς 12 σ.
 ἀπόστολος εἰς Παγασαῖς 81 σ1.
 ἀποτυπώματα ἀρνητικὰ βαφῶν 22δ, 28α, 34α, 54δ, 130α, 139α
 καὶ σ2.
 ἀπόφθεγμα Δημητρίου 93 σ7.
 AP (ριταίου) ἐπὶ νομισμάτων 121α.
 Ἀράδιος 91δ, 92α.
 Ἀρβανιόπουλλος Ἀ. Σ. μέχρι 1917 καὶ—λος ἀπὸ 1917: 137 σ2,
 142δ, πρβλ. 131σ2.
 Ἀρβανιτοπούλου Ἑλένη Σ. 5.
 Ἀργαὶ στήλη, εἰκὼν προμετωπίδος ἐξωφύλλου.
 Ἀργεία 91δ.
 Ἀργοναῖται 9α, 15α, 71δ—Ἀργοναυτικά 71σ9—τοῦ Κλέωνος 81σ5.
 Ἀργος πατρίς 92α.
 Ἀργος Πελαγονικὸν 9δ, 73 σ2.
 Ἀργὸν 15α, 71δ καὶ σ10, 72δ, 91α.
 ἀρδεύειν χεῖλος 147 δ.
 Ἀρειος μὴν 91δ.
 Ἀρης-Κύκνος 91δ.
 Ἀριστοδῆμος καὶ Θεσσαλία 81 σ4.
 Ἀριστοκλέους στήλη 152 κ. ἐ.
 Ἀριστοκύδους στήλη 28δ, 132ε 159.
 Ἀριστομάχου κούρη 150α.
 Ἀριστοτέλης καὶ Θεσσαλία 74α καὶ σ2 καὶ 6.
 Ἀριστοφάνης καὶ Παγασαί 79α—ἐπὶ ἀγγείων ὄνομα 120 σ2.
 Ἀρκάδες συνοικίζοντες Μεγάλην πόλιν καὶ μετὰ χρήσεως βίας
 89δ, 90δ.
 Ἀρκάς 91δ.
 ἀρμαментарία Δημητριάδος 102 σ8.
 Ἀρμενία 73 σ8.
 Ἀρμένιος Ὀρμενίος 73δ καὶ σ8.
 Ἀρμενος—Ὀρμενος 73 σ8.
 ἀρνητικὰ βαφῶν βλ. ἀποτυπώματα.
 Ἀρποκράτης 92δ.
 Ἀρτεμίδωρος ὁ γεωγράφος 70α.
 Ἀρτεμις Ἰωλκία 76δ, 90δ καὶ σ5, 91δ καὶ σ1—Παγασίτις 90δ,
 91αδ καὶ σ1—Σπαλαῦθρον 91δ.
 Ἀρτεμισίων μὴν 91δ.
 Ἀρχαιολογικὴ συλλογὴ Βόλου βλ. Γυμνάσιον.
 Ἀρχαιολογικὸν συνέδριον 10α.
 Ἀρχέλαος καὶ Σύλλας 104 σ4.
 Ἀρχέμαχος 74 σ6.
 Ἀρχιδίκης στήλη 149 κ. ἐ., 159α, 163ε 198.
 Ἀρχιεπισκοπὴ Λαρίσης 109α—Δημητριάδος 14δ, 109α.
 ἀρχιεροθύτης 91 σ5.

Ἀρχίππου στήλη 133α.
 ἀρχιεκτονικά γράμματα, σύμβολα και μέλη 27α, 39αδ, 40δ.
 ἄρχοντες κοινοὶ Μαγνητῶν 88δ—ἄρχων-ἀρχὸς 73σ 7, 74σ 5.
 ἄσβεστος οὐδαμοῦ τῶν πύργων ὑπάρχει 22α.
Ἀσιαγένης 60ε 80, 62α, 92α.
Ἀσκαλωνίτης 91δ, 92α.
 Ἀσκληπιὸς 92δ και σ6, 93σ4.
 ἀσπίδια χρυσᾶ 61δ.
 Ἀσπίς Ἡσιόδου 29σ.
 «ἀσπεῖα» περὶ Δημητρίου 94α.
Ἀστέριον 73 σ8.
 Ἀτίλιος και Λάρισα 102 σ8.
 Ἀτλας ὡς ξυλογλυφία 160δ.
ἀτράκτων νῆμα 147δ.
 Ἀτραξ 75 σ3.
 Ἀπάλων στόλος 95 σ 12, 96αδ.
 Ἀττική Σχολὴ Γραφικῆς 146α—τὴν Ἀττικὴν κατατρέχει ὁ Νικάνωρ 113δ.
 ἀτυχήματα ἐν ταῖς ἀνασκαφαῖς 30δ, 31α—στηλῶν 55δ, 135δ.
 βλ. βαφαί.
 αὐδῆ=αὐδὴν ἐπὶ πίνακος 144δ.
 «ἀφεντικά»=δυνατάτα 74σ4, 75α.
 Ἀφείται 71α, 89σ 9, 98 σ8.
 ἀφρωϊοθέντες νεκροὶ 5, 36α· βλ. ἠρώϊσσα, ἠρωος, ἠρώων.
Ἀφροδεϊσίας στήλη 155 κ.έ., 159δ.
Ἀφροδιῶν μὴν 91δ.
Ἀφροδίτη Νῆλεια 90δ, 91αδ και σ1.
 ΑΧ μονογράφημα Ἀχαιῶν Φθιωτῶν 83 σ6.
 Ἀχαΐα Φθιωτῆς 68σ2, 83σ6.
 Ἀχαιοὶ Παγασῶν 73α και σ3, 82α—Ἀχαιοὶ Φθιωταὶ ὡς περιούκοι 74α, 79δ, ὡς ἐλεύθεροι 98α, 99δ και σ1—Ἀχαιοὶ Πελοποννήσου 73 σ3, 95α, 102δ, 113α και σ1.
Ἀχαιὸς 92α.
 ἀφέκαστοι στήλαι· βλ. φεκασμός.
 Ἀφόν συνέντευξις 95α.

B

BA (ἢ Aβ=BA) ἐπὶ κεραμίδων 116-119ε 121-124 και 130 -138.
 — ἐπὶ νομισμάτων Ἀντιγόνου και Φιλίππου τοῦ Ε' 121α.
 BA AP ἐπὶ νομισμάτων· βλ. AP· 121α.
 BA ΔH ἐπὶ νομισμάτων Δημητρίου τοῦ Β' 121α.
 BA ⊙ ἐπὶ κεραμίδων 119ε 136.
 BA ⊙E ἐπὶ κεραμίδων 118α.
 βάθρα ἐν τοῖς πύργοις 18αδ, 22αδ, 27α, 28δ, 29α, 33δ, 36ε 37, 46α, 77δ—στηλῶν 142δ, 143α, 157δ.
 BA K P ἐπὶ κεραμίδων 119ε 137.
 BA MAΘH ἐπὶ κεραμίδων 118α, 119ε 138.
 BA ΠAPIS ἐπὶ κεραμίδων 118α.
 BA ΠE ἐπὶ νομισμάτων Περσέως 121α.
 BAP ἐπὶ κεραμίδων 122δ.
 βάραθρον 42δ.
Βαργασσηνῆ 91δ.
 βάρος χαλκοῦν 119δ, 121ε 148.
 βασιλεῖον Φιλοκτήτου 73α.
 βασιλείος πόλις=Δημητριάς 87αδ, 115α· βλ. regia.—βα(σίλειος, ἐνν. κέραμος, ἢ—σιλέως) 120δ.
 βασιλέως=ταγὸς Θεσσαλῶν 74σ5, 75σ4.
 «Βασιλικὰ» Σικυῶνος 89α.
 Bates 10α.
 Βαυαρία-Μαγνησία 94δ.
 ΒΑΦ ἐν συμπλήματι ἐπὶ κεραμίδων 117ε 125-127 = βα(σίλειος) Φ(ιλίππου)—BA φ ἢ BA φι ἐπὶ νομισμάτων Φιλίππου τοῦ Ε' 121α.
 ΒΑΦ ⊙ ἐπὶ κεραμίδων=BA φ⊙=βα(σίλειος) Φ(ιλίππου) Θ(εσομοφορίου;) 117δ.
 βαφαί στηλῶν ἀνόργανοι 134 σ2—ἐχθροὶ αὐτῶν 53α, 127δ—θεραπευτικὰ αὐτῶν 129α—εἶδη αὐτῶν (λεῖται, ἐσχαρώδεις, παιπαλώδεις) 13δ, 128δ, 140δ, 152α—λόγοι διατηρήσεως αὐτῶν ἐπὶ 2076 ἔτη 19δ, 49αδ, 50αδ—βλάβαι και κίνδυνοι αὐτῶν (διάρρηξις-ἀπολέψεις-ἀπορ-

ροή-ἀποχρωματισμός-ἐκπτώσις-ἐξασθένωσις-συσκοτισμός-θάμβωσις) 128αδ, 135δ, 138α, 140δ, 149δ, 151δ, 152αδ, 153δ, 155δ, 157δ, 159δ—μέθοδος συντηρήσεως αὐτῶν 127αδ, 133δ, 136α, 138 κ.έ.—ἐπίστροφος αὐτῶν ὑπὸ τῶν ἀρχαίων 49δ, 139δ—ἐπάλειψις, ἐπίχρισις 128α και σ1, 135 σ3, 137σ2—προσθήκαι, ἐνισχύσεις, καταστροφαι ὑπὸ τῶν νεωτέρων 127α και σ1, 150 ε174, 151δ και ε 176. Βλ. λ. ἀποτυπώματα, οἰνόπνευμα.

Βελεσίνος 69α, 107 σ3.
bellum non indictum 102 σ8.
Beloch 64α, 67δ, 68α και σ1, 80 σ1 και 11, 109δ.
Βεροιαῖος 91δ, 92α.
 Βερολίνου Μουσεῖον 127α.
 βιβλίον τόμος 145αδ, 153δ, 163α.
 «Βίγλα»=Τισαῖον 86δ.
Βιθυνός 91δ.
 ΒΙ ΚΑΡ ἢ ΚΡΑ συμπλήμα ἐπὶ κεραμίδων 118δ, 119ε 139, 122δ.
 Βίλλιος=*Villius*.
 βιογράφοι 94α.
 Βιστάριαι 102α.
 Βιὸ ποιήτρια 72α.
 «Βλαχομαχαλὰς» 64σ9, 110ε 116.
 Βοίβη 68δ, 73δ και σ8, 74α, 89δ.
 Βοιβῆς λίμνη 70α και σ2, 74α.
 Βοιωτοὶ 95α—**Βοιωτίος** 91δ.
 «Βόλος»=*Γόλ, Γῶλος, Καινούργια* ἐπὶ τοῦ αἰγιαλοῦ Ἰωλκοῦ 69δ, 110δ—ἱστορία αὐτοῦ ἀπὸ 1650 μ. Χρ., λιμὴν, θέσις οἰκοδομήματα, κάτοικοι 23δ, 69σ3, 76δ, 80σ3, 107α, 110αδ και σ3 και ε116, 111αδ, 121α. Βλ. και λ. Ἰωλκός, Κάστρον, Διμενική, Μουσεῖον, Παλαιὰ Φρούριον και 73 ε91.
 Βονφάνιος 107δ.
 βόστρυχοι 153δ, 158δ.
Βοτειάτης 92α.
Βουβαλις 44δ, 48α.
 βουκράνια 157δ.
 βούξ=Πελοπόννησος 86 σ2.
Βούσιρις 92δ, ἐκφερομένη ἑλληνιστὶ *Πόσειρις*.
Βουχετία 91δ.
 βράχοι φέροντες τόρμους 56δ.
 Βρετανικὸν Μουσεῖον 127α.
 βρέφος 147δ, 148δ, 161α.
 Βροῦτος 104δ και σ6.
Brückner 108α.
 Βρότιος 104 σ4.
 Βυζαντιακὴ ἀγορά, τάφοι ἐπιγραφαί, στρατηγοί, ναυμαχία 14α, 107δ, 108δ, 109σ8.
 Βυζάντιον ἀντί: Κωνσταντινούπολις 82σ2.
Bursian 12 σ.
 βωμοὶ 36α, 45α και ε50, 71α, 155α.

Γ. C. G

Γαζαῖος 91δ, 92α.
 Γαζῆς 64δ, 109δ.
 Γάιος Καῖσαρ 104 σ6.
calidi fontes Παγασῶν 72σ 1· βλ. ἐφάλμυροι και «Μπουρ-μπουλήθρα».
 Γαλάται 105α.
 Γάλλοι 113σ6, 130δ και σ2.
Gardner 10α.
Catalogue of coins 120α.
 Γερμανοὶ 113 σ6.
 Γεροντία νησίς 70σ2.
Γέτης 91δ και σ10.
 γέφυρα ἀρχαία 68 σ4.
 Γεωγραφία 109 σ9 και 11.
 Γεωργιάδης Ν. 12σ.
 Γεώργιος ὁ Ἀκροπολίτης 109α—ὁ Κύριος 109σ4—ὁ Α', ὁ βασιλεὺς 134σ4.

Γιαννόπουλος Ν. 72σ9, 106σ3, 138β. Βλ. καὶ Ἀλμυρός.
Gilliéron πατήρ 129δ, 132σ καὶ σ3, 140δ, 141αδ, 143α, 160σ1.—
 υἱός 141δ καὶ ε165, 142α.
Girard 10δ.
 «Γκερλί» 73δ.
Γκέσκος 137σ2.
Γλαυκίας ἢ Γλαῦκος ἐπὶ κεραμίδος 119δ, 121ε147.
Γλαφύροι 70σ3, 73δ, 74α.
Γνάθεις 150α.
Γναῖος βλ. Ὀκτάβιος.
cohors regia 86σ5.
 «Γόλ» «Γόλος» 107 σ3. Βλ. Βόλος.
Collignon 10δ, 85 σ2.
compedes Graeciae 13δ, 85δ, 86σ1.
Γομφίτης 91δ.
Γόμφοι ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ 106 σ4.
concilia Graeciae 104σ1.
coneursatio Ἀντιόχου 100σ3.
Γοναῖος—Κονιαῖος—Κονδαῖος 75σ4.
Γόννοι 36σ1, 75δ, 102α.
Constanzi 10δ, 74σ5, 75δ καὶ σ4, 80 σ8.
copiae navalis 95σ13.
 «Γορίσα» 14δ, 64δ, 70σ2, 108α, 110ε 116, 115δ—ὡς Δημητριάς: 61αδ, 64α, 109δ καὶ σ11, 130 σ2—ὡς Νήλεια: 69α, 73ε91 80ε 97, 86ε 101.
Γουινεύς 76 σ1.
Graeciae tumultus, concilia, compedes 13δ, 85δ, 86σ1, 99σ3, 104σ1—*Graeciam liberavimus!* 98σ2.
γραμματεῖον 163α.
γραφή 138δ—*γραφεῖς* 158α, 159α—*Γραφική* 10α=Ζωγραφική.
Γρηγόρας Νικηφόρος 107 σ10.
Γυμνάσιον Βόλου ὡς προσωρινὸν Μουσεῖον 55δ, 119δ, 127δ, 130δ, 131α, 140δ, 142α, 151δ.
γυναικωνίτις 149α, 160δ.
 «Γῶλος»=Βόλος=«Κάστρον» Βόλου 23σ4.
γωνιώσεις λίθων πύργων 84ε 99, 123α καὶ ε 151 καὶ 152, 124 ε 153 καὶ 154.

Δ. Δ.

δακτύλιος χρυσοῦς 61δ.
δάκτυλοι μέτρου 144σ4.
Δάλιον ἐνν. πῶμα ἢ κεράμιον=Δήλιον 120σ2.
Δαμβέργης Ἀ. 128σ1, 134σ2, 135σ3.
Δάοχος τετραόχης 80 σ11.
Δάρδανοι 102α.
 ΔΑΡΧΙΑ=τετραρχία οὐχὶ δεκαρχία 80 σ11.
Davis 10α.
Dawkins 10αδ.
 «δακτυλῆς» κεραμίων 116δ.
Δεγμαία—αἶος Μακεδῶν 91δ.
Δ(ε)ῖος μῆν 91δ.
δεκαρχαί Λακῶνων 80 σ11.
δέκανδροι δέκα προσβενταὶ καὶ Δημητριάς 97 σ1 καὶ 3.
Δελφοὶ 72α, 102α.
Demetriacus sinus 88 σ3.
Demetrias valida 101σ6, *specie libera* 98σ4—*Demetriadis* porta 98σ6.
δένδρα ἐν γραφῇ 149α.
Deonna 77 σ3.
δέσμη ῥάβδων ἐπὶ κεραμίδων 117δ.
δεσποίνης στήλη 132 ε 160.
 «δεσπότης»=ἐπίσκοπος 109δ.
Δευκαλίων 9δ—σκόπελος 70σ2.
 ΔΗ ἐπὶ νομισμάτων=Δη(μητριάων)-Δη(μητριάς) καὶ ἐπὶ βάρους χαλκοῦ 119δ, 120α, 121 ε 148.
Δήμιος=Δάλιος 120σ2—Δήλιος 104δ.
Δημήτηρ Δημήτριον 83σ6, 120δ.
 «Δημητριάδα», οὐχὶ «Δημητριάνα» 14α, 107 σ7.

Δημητριάς κριθὴ 102 σ13.

Δημητριάς = Συκῶν 89α καὶ σ1, 107δ καὶ σ10.

Δημητριάς ἄγνωστος τῷ Σκύλακι 70 σ5, ἢ Θεταλικῇ 96 σ9, ἐπώνυμος τοῦ βασιλέως Δημητρίου 36 σ2,68δ, ἐφ' οὗ ἐκτίσθη «ἐπὶ θαλάττῃ» — ad mare — τῷ 294^{1/2} π. Χρ. ἐπὶ τῶν προϊστορικῶν καὶ ἀρχαϊκῶν Παγασῶν 13δ, 62 κ. ἐ., 63α, 68αδ καὶ σ3, 69αδ, 71α, 79 σ1, 82αδ καὶ σ1, 83α, 84α, 102 σ13, 109δ, 110 σ1, 111α—περίβολος *τειχῶν, πύργοι, πύλαι, porta*, τέσσαρες ἀκροπόλεις (βλ. λ. ἐπὶ δὲ λ. «Παλάτι») 12δ, 13αδ, 27ε 24, 31δ, 32αδ, 38α καὶ ε 40,40ε 42, 41ε 43-44, 41δ, 43ε 47, 65 σ2, 67δ, 75ε 92, 77ε 94, 80ε 97, 84δ καὶ ε 98 καὶ 99, 85α καὶ ε 100,86ε 101, 89 σ6, 93ε 106, 94α καὶ σ3, 97ε 107, 98 σ6, 103 σ3-4, 104α, 115δ, 123α—συνουσιασμός, πολιέματα, κῆμαι, περιουκίδες αὐτῆς βλ. λ. *χωρία* 68δ, 70α, 89δ, 90α, 102 σ13, 108α—*λιμένες, ναύσταθμον, φρονιτώρια* βλ. λ. 14ε7, 63α, 68 σ4, 69α, 77ε 93, 80ε 97, 87δ καὶ ε 102, 88α καὶ ε 103, 90ε 104, 92ε 105, 93ε 106, 95 σ13, 97ε 107, 99 σ6 καὶ ε 108, 114α, 123ε 151—ὀδραγωγεῖον (βλ. λ. «Δόντια»), ἀγοραὶ (βλ. λ. ἀγορά), ὁδοί, θέατρον (βλ. λ.), ναοί, στοά, στάδιον βουλευτήριον, νομοφυλάκιον, νομισματοκοπεῖον, κερμαυργεῖα (βλ. λ. *κεραμίδες*), ἀνάκτορον (βλ. λ.) 12α, 13ε5, 14αδ καὶ ε 6 καὶ 7, 15αδ, 16α, 22δ, 39α, 90δ, 92ε 105, 93 σ4 καὶ ε 106, 98 σ6, 100ε 109, 105 σ5, 120α, 121αδ, 122α—τόπος ἐπιφανέστατος αὐτῆς 92 σ2—*νεκροπόλεις, τάφοι, τύμβοι, ἐπιτάφια μνημεῖα* (βλ. λ. ἐπὶ δὲ *στήλαι*) 15δ, 31δ, 32α, 56αδ, 57αδ καὶ ε 74 καὶ 75, 59ε 78, 60δ καὶ ε 79 καὶ 80, 62δ, 80ε 97, 83α, 94δ, 100ε 109, 113α καὶ ε 118, 114α, 118δ—λαός, ποιηταί, ζωγράφοι 83δ, 148α, 149α, 150α, 156α, 160α—ἱστορία 83 κ. ἐ.: ἀκμάζει ἀπὸ τοῦ 294—168 π. Χρ. *hereditaria urbs*=«πόλις Μακεδόνων πρώτη». κέντρον ἐφοδιασμοῦ 32α, 34α, 51δ, 60δ, 63δ, 81δ, 82αδ, 88α, 89 σ5, 94 σ4, 95αδ καὶ σ2, 96αδ, 97α καὶ σ3, 101αδ, 102αδ, καὶ σ10, 103αδ καὶ σ3 καὶ 5, 104α, 111α, 112δ, 113α, 114δ, 115δ—τῷ 169-168 π. Χρ. πολιορκεῖται καὶ καταπονεῖται, τὰ τεῖχη καὶ οἱ πύργοι αὐτῆς ἐπισκευάζονται, ἀλλὰ κρημνίζονται ὀλίγον μετὰ τὸν χειμῶνα τοῦ 168 π. Χρ. 16α, 46α, 102 σ13, 103α, 104α, 111α, 112αδ καὶ σ3 καὶ 6 καὶ ε 117, 113α, 114δ, 115αδ καὶ σ1—ἀπὸ τοῦ 167 π.Χρ. ἔως 30 π.Χρ. ὑποστέλλεται ἢ ἀκμῇ αὐτῆς 102δ, 104αδ καὶ σ1-4, 7, 105α—ἀπὸ τοῦ 30 π.Χρ. μέχρι πού τοῦ 200 μ. Χρ. συστέλλεται ἢ πόλις, ἀλλ' ὑπερέχει τῶν ἄλλων τῆς (Μαγνησίας) Θεσσαλίας 25δ, 46δ, 59δ, 63δ, 72δ, 83α, 105α—κατὰ τὴν Χριστιανικὴν περίοδον ἀκμάζει ἱκανῶς 12α καὶ ε 4, 13δ, 14αδ καὶ ε 7, 60δ, 72δ, 105δ, 106αδ—ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ συστέλλεται καὶ ἐν μέρει μεταίθεται εἰς τὸ «Κάστρον Δημητριάς»=«Κάστρον Βόλου» 106δ, καὶ σ4-5-6—τῷ 1283 μ. Χρ. περιταφρύνεται καὶ τειχίζεται 107αδ, 109αδ—ἀπὸ Τουρκοκρατίας σχεδὸν ἐγκαταλείπεται 23 σ4, 109αδ καὶ σ8-9—ἀπὸ τοῦ 1881, καὶ ἰδίως ἀπὸ τοῦ 1925, κατὰ μικρὸν συνοικίζεται βλ. *Βόλος*—διάγραμμα αὐτῆς 13δ—*Δημητριάδος* ἀρχαιότερα μνημεῖα ἐν αὐτῇ 13α, 18α, 22ε 19, 23δ, 24α, 36α, 41α.

Δημητριάς 82δ, 90 σ1, 91αδ, 101αδ, 114δ, 143δ—πολιτεία ἐκκλησία, βουλή, ψηφίσματα, νομίματα, τειχοποιοὶ αὐτῶν 82δ, 89δ, 90 σ1, 91αδ, 92α καὶ σ3, 93δ, 98 σ6, 101α, 107α, 114δ, 115α καὶ σ6, 143δ—μετοικεσία αὐτῶν 107α.

Δημήτριος ὁ Ἀντιγόνον βασιλεὺς κτίστης καὶ ἐπώνυμος ἥρωος τῆς Δημητριάδος 13δ, 63α, 68αδ, 81α, 83δ καὶ σ7, 85δ, 93 σ5—τειχῆ, πύργοι, λιμένες, στρατηγικὴ καὶ πολιτικὴ δεινότης καὶ σύνεσις αὐτοῦ 25δ, 28α, 31αδ, 32δ, 42α, 46δ, 50-51, 84δ, 87δ, 88δ, 90αδ, 93α καὶ σ6, 110α, 124α—προβλέψεις, ὄνειρα, πόθοι αὐτοῦ 81α, 85δ, 87δ, 89δ—συνέκτισεν ἄριστα, δὲν κατέκαψε τὰς κώμας 68 σ3, 91α—σχέσεις αὐτοῦ πρὸς τὸν Κάσσανδρον, Πύρρον, Σέλευκον, Λυσίμαχον, Θηβαίους, Σικυῶνα, Ἰσθμόν, Ῥωμαίους καὶ Ἰταλῶν 83α καὶ σ4-5,84α, 87δ, 89α, καὶ σ3, 91α, 94δ—θάνατος αὐτοῦ, ταφή καὶ τάφος ἐν Δημητριάδι 36αδ, 60δ καὶ σ, 94δ—ὁ χαρακτήρ αὐτοῦ ἦτο γενναῖος, φιλότιμος, φιλόδηρος, φιλόπονος, συνετός κτ. 84α, 89 σ7, 90δ, 93δ καὶ σ7,94α—κατασκοφαντεῖται ἐν τῇ ἱστορίᾳ 94α.

Δημήτριος ὁ Σκήπιος 11α, 70α, 72α—ὁ Φάριος 86α.

Δημητρίου στήλη 158δ, 162 κ. ἐ.

Δημητριάων μῆν 91δ.

δημοὶ Μαγνητῶν—Δημητριάων αὐτόνομοι 89 σ9, 90α καὶ σ2.

Δῆμος Παγασῶν μέτριος χορηγός 62α, 139α.

Δημοσθένης ὀρθῶς διαβλέπει σκοποῦς Φιλίππου Β' (βλ. λ.) 66 σ 3, 81δ — χωρίον αὐτοῦ διορθωτέον 80 σ 11.

Δικαίολος 89 σ 5.

Δικαιοσύνη 150α.

«Διμήνη» 15δ, 69α, 72δ, 103α, 109 σ 12.

Dimitriada, ὀρθὸν *Dimitriana* 109δ.

Διοδότου στήλη 102 σ9, 164 ε 200.

Διοδώρου χωρία διορθωτέον 83 σ 3 καὶ 6, 111α καὶ σ 1.

Διοκλῆς Ἰππάρχος 98δ.

Διον Μακεδονίας 102δ — Βλ. "Αλος.

Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεὺς 75α.

Διονυσουκλῆς ἐπιγραφή ἐπὶ ἀγγείου 120 σ 2.

Διόνυσος Πέλεκυς 80α — ἐπὶ κατόπτρου παράστασις 62α.

διπλασιασμός τοῦ Σ 153α.

Διπύλον βλαπτόμενον 113δ.

δίσκος — λοπάς 159α.

Dodwell 12σ, 64δ, 109δ.

Δόλοπος περίοικος 74α.

Doloria 101σ4.

Δόλοψ ὁ Ἐρμού καὶ τάφος αὐτοῦ 81σδ.

«Δόντια» θέσις Δημητριάδος 64δ, 92 ε 105, 104 ε 111, 105δ, 119δ.

δουλεμπόριον 67σ1, 78σ7, 79α.

δούλος — παῖς 146α, 153δ, 163α.

δούξ Νέων Πατρῶν 107δ.

«Δράκεια» 71α.

Δράκων ἐκ Πηγασέων 72 σ 2.

Δύμη 95 σ 12.

δυνασταί 74 σ4, 75α καὶ σ3.

Δωδεκάθεον Δημητριάδος 91δ.

Δωδώνη — Δωδωναῖος Ζεὺς 77α.

δωματίον παραστάσεις 146α, 157α, 161α, 163δ.

E

ἐγκανούς — ἐγκαῦσται 49δ, 139δ, 146α, 149δ, 151δ.

Egripo — *Egriponte* — «Ἐγριπος» 109α.

ἐδρας παράστασις 145α, 153α, 154δ, 159δ.

Ἐδρσιή 107α.

ἐθνήσται — ἔθνη Θεσσαλῶν 74α.

ἐθνικά στηλῶν 124 σ1, 143δ, 154δ, 158α.

Εἰδομένη 144δ.

εἰδῶλια ἐν πύργοις 23α. Βλ. ἀγαλμάτια.

εἰνοσίφηνλλον Πήλιον 73α.

Εἴρων Ἐσιωτῶν πολέμαρχος 74δ.

ἐκκλησίαι Χριστιανικαί 14α καὶ ε7, 109 σ 8.

ἐκχωμάτωσις νεκροπόλεως 57ε 74 καὶ 75.

ἐλάσματα χρυσᾶ 61δ.

ἐλεπόλεις 83 σ7, 93α.

ἐλευθερίας ἀκουσμα 97δ, 98α.

Ἐλευθερναῖος 91δ.

Ἐλλάδος πέδαι — φρουραὶ 13δ, 85δ, 96 σ9, 97δ.

Ἐλλάνικος 74α καὶ σ2.

Ἐλλάς πόλις 9δ.

Ἐλληγες 9δ — χαρακτήρ, διαπάλαι, τάσεις 87 σ4, 97δ, 100δ — στόλος αὐτῶν ἐν Παγασαῖς 78δ καὶ σ4, 88α — ἑλληνοκοπία 100δ.

ἐμπόριον Θεσσαλίας 9α.

ἐμπρημοὺς στόλου 78δ καὶ σ4.

Engelmann 10δ.

ἐνδρομίδες 145δ, 158δ.

Ἐννοδία 78 σ1, 93α.

Ἐννόδιος ἤρωσ 29α, 78α καὶ σ1, 93α.

ἐνώτια 58δ, 61δ, 62αδ, 150δ.

ἐξέδρα 156α.

«Ἐπαχτος» 109α.

Ἐπειρώτις 91δ, 155δ.

ἐπενδύτης 150δ. Βλ. ἐσθής.

Ἐπιγόνων 92α.

ἐπιγράμματα 95α, 105 σ3, 115α, 144δ, 147δ, 149δ, 150α.

ἐπιγραφαὶ στηλῶν 124 σ 1 — γραφαὶ 160α — ἀρχαῖκαί 28δ,

77δ, 91δ — ἀγωνιστικαί 14δ — κατανομή αὐτῶν 83δ — συμπλήρωσις αὐτῶν 89 σ 9.

Ἐπιδαυρία 91δ.

ἐπίδεσμοι Ἑλλάδος 13δ, 85δ, 86 σ 1.

Ἐπικράτους στήλη 61α.

ἐπιμεληταὶ ἀρχαιοτήτων 137 σ2, 138δ.

ἐπίπεια 9α, 67 σ1, 68α, 72δ, 80α καὶ σ4.

Ἐπιπλον 163δ — ἐπίθημα αὐτοῦ 125 ε 154α.

ἐπισκευὴ τειχῶν καὶ πύργων Δημητριάδος 17α, 23δ, 25δ, 27δ, 41δ, 42δ, 43δ, 114δ, 124αδ καὶ ε 154.

Ἐπίσκοπος Ὁξεία 109 σ8.

«Ἐπισκοπή» πόλισμα 105 σ6, 108αδ, 109α καὶ σ8 — Δημητριάδος καὶ Ἐπισκοπεῖον Βόλου 14δ, 109α.

ἐπίστωμα χωματώδες στηλῶν 129δ καὶ ε 156, 130α καὶ ε 157, 131 ε 158, 132ε 159 καὶ 160.

ἐπιτάφια μνημεῖα Παγασῶν καὶ Δημητριάδος 22α, 36δ, 37ε 38 καὶ 39, 38α, 39α, 51α, 62δ, 155α — Σικυθῶνος 149 σ 2.

ἐρισώσιον 150δ, 153α, 156α, 159δ.

Ἐρετριᾶς στήλαι 96δ, 97δ.

Ἐρμαῖων μῆν 91δ.

Ἐρμη... ἐπὶ κεραμίδων ὄνομα 93α, 119α, 120 ε 144.

Ἐρμῆς Ἐρμού καὶ Ἐρμῆς χθόνιος 143α, 155δ, 157α, 161α, 163δ.

Ἐρμηπιος κωμικός καὶ Παγασαῖ 78δ καὶ σ 7.

ἐρπειτὰ ἐν τάφοις 58α, 60α.

Ersch-Gruber 107 σ 8.

ἐσθῆς — ἐπενδύτης 159α.

ἐσία κοινὴ Μαγνητῶν 91α καὶ σ5.

Ἐσιαυδῆς 74α — Ἐσιώται 74δ.

Ἐσιος μῆν 91δ.

Ἐταιρεῖος βλ. Ζεὺς. — Ἐταιριδεῖα ἑορτὴ 76 σ 10.

ἐνυμολογία 71 σ 10.

Εὐαίμων 70 σ 4.

Εὐβοία γυνὴ 100 σ5 — ἡ νῆσος 86δ, 87α, 104 σ4, 107δ — Εὐβουῶκος κόλπος 96α.

εὐζωνοὶ 74 σ7, 86δ, 95δ.

Εὐθεία νησίς 70 σ2.

Εὐμένης κατὰ Δημητριάδος καὶ Μακεδόνων 99α, 102αδ, 103αδ, 104δ, 113α, 114α, 115δ καὶ σ4.

Εὐμηλος 73δ, 74α, 76α.

Εὐνομος praetor Thessalorum 99α καὶ σ2.

Εὐριπος 87 σ6, 109α.

Εὐρύλοχος Μαγνητάρχης 98α, 99αδ, 101α.

Εὐρυμένη — Εὐρυμεναί 71 σ6.

Εὐρύπυλος 70 σ4, 73α καὶ σ8. Βλ. Πέλη.

Εὐρωπαῖος 91δ.

Εὐσεβία 150α.

Εὐσιάθιος 144δ.

Εὐφράνωρ ὑπερασπιστὴς Μελιβοίας-Δημητριάδος 103 α καὶ σ 1.

Εὐφροσύνη αὐτοκρατεῖρα 107 σ8.

Ἐφρεσος 88α, 98 σ 2 — Ἐφεσία 91δ.

Ἐχετίμας στήλη 61α.

Ἐχναῖον 106 σ 4 — Ἐχναῖος 92α.

F

Finlay 107 σ 6.

fixatif βλ. *τορωτικόν*.

fontes Pagasaei 72 σ 1: βλ. *calidi*.

Fougères 12 σ.

Fowler 10α.

Fredrich 12 σ, 94 σ 4 καὶ 5, 107 σ 8, 108 σ 1, 109α.

Z

Ζακύνθιος 91δ.

Ζεὺς Ἀκραῖος 71α, 73ε 91, 76δ, 77α καὶ σ 1, 78ε 95, 90δ, 91αδ καὶ σ 1, 105α — Δωδωναῖος 77α — Ἐταιρεῖος 76 σ 10.

Ζηλάσιον 96α καὶ σ 2.

Ζήνων, Ζενο φιλοσοφῆματος 98αδ καὶ σ 5.

Zilliéron = Gilliéron.

Ζωγραφική στήλαι 146α, 149αδ.

ζωγράφου 126ε 154β, 146α, 161αδ, 163δ.

Ζωσιμᾶ Ἐσφιγμέντου ἡμερολόγιον Φήμη 81 σ 5, 106 σ 9 καὶ 12.
ζωφρία ἐν τάφοις 58α.

H

Hamböck Joh. 143α.

Haussoullier 108.

Ἡγήσανδρος 76 σ 10.

Ἡγησιστράτου ὄροφος 129ε 156.

Ἡδίστης στήλη 137α, 146ε 170 καὶ 171, 147 κ. ἔ., 149δ,
155δ, 163ε 197.

Head 121α, 122α.

ἠέρας δαμόσιος 77δ. Βλ. Ἡρα.

hereditaria urbs = Δημητριάς 95 σ 2 — hereditarium bellum
Φιλίππου — Περόεως 102 σ 4.

Hermann Paul 133 σ 4, 151δ.

Hiller von Gärtringen 71δ, 120δ.

Hirschfeld 69 σ 1 καὶ 4.

Ἡμαθία — Ἡμαθίη 76δ, 102α.

Hoff 107 σ 10.

Holland 12 σ.

Holleaux 90 σ 5.

Homolle 132δ.

Ἡπειρος, Ἡπειρώται (βλ. Ἐπειρώτις) 95α, 107δ, 111δ καὶ σ 5,
155δ — Ἡπειρώτης 91δ.

Ἡρας ἱερὸν καὶ λατρεία 75ε 92, 77δ, 92δ καὶ σ 7, 93ε 106 —
Πελασγίς 77 σ 4.

Ἡραίων μῆν 91δ.

Ἡρακλείδης νάαρχος, regius praefectus 96α καὶ σ 2 καὶ
6 — Ὁ Ποντικός 76 σ 8.

Ἡράκλειον Κρήτης 128 σ 1.

Ἡρακλειῶται — Ἡρακλεῶτις 91δ, 92α.

Ἡρακλεόδωρος πατὴρ Χοιρῆλης 154δ.

Ἡρακλῆς — Κύκνος, ἱερὸν, σύμβολα 76α, 92δ, 122α.

Ἡρόδοτος 72 σ 2, 78δ καὶ σ 5· χωρίον διορθούμενον 75 σ 4.

Ἡροδότου στήλη 17δ καὶ ε 10.

Ἡρόδης 74 σ 4.

Ἡρωδιανός 83 σ 7.

Ἡρώσσα 5, 93 σ 5.

Ἡρῶν Γόννων, Δημητριάδος, Φερῶν 36α καὶ σ 1.

Ἡρώως Ἐννοδίου, Σωσιβίου, Ἀρχίππου 29α, 78α, 93α, 133α.

Ἡρώως Πάγασος 72α.

Ἡρώων — Ἡρωῖσσαν — κισιῶν (Δημήτριος Φίλας) 93α καὶ σ 3 καὶ 5.

Ἡσυχίος διορθούμενος 72 σ 3.

Ἡφαιστίων μῆν 91δ.

Θ

Θ ἐπὶ κεραμίδων = Θε(σμοφορίου; θεάτρον κτ.) 121δ.

θαλαμοειδής βλ. τάφος.

θάλαμος — κοιτῶν 149α.

Θαυμακίη 73 σ 7.

Θαυμακός 92α.

ΘΕ ἐπὶ κεραμίδων = Θε(σμοφορίου; θεάτρον κτ.) 121 σ 1.

Θεανγελίς 92α.

θεάτρον Δημητριάδος 13ε 5, 14δ καὶ ε 7, 84δ, 100ε 109, 104ε
111, 108δ.

Θεμιστοκλής 17δ, 78δ, 90ε 104.

Θεόδωρος δεσπότης Ἡλείου 107δ.

Θεόπομπος 80 σ 1 καὶ 4 — διορθούμενος 76 σ 4.

Θεότιμος πατὴρ Ἐπικράτης 61α.

Θεόφρατος 72 σ 1.

θεράπανα 150δ, 151δ, 155α, 159α, 160α.

θεραπευταί 92δ.

Θερμοπέλα 86α.

Θεσμοφόριον 118α, 120δ. Βλ. ΒΑΘΕ καὶ Θ καὶ ΘΕ.

Θεσσαλία = Πελασγικὸν Ἄργος (νῦν «Κάμπος» 74α) 9δ, 73
σ 2 = Αἰολίς 89 σ 9 — παραδόσεις, ἐπιμειξία, μεταστάσεις, ἀνα-
σκαφαί 13α, 72α καὶ σ 7, 76 σ 8 — Θεσσαλικὰ Ἑλληνικὸν 74α καὶ σ 2
— ἐν αὐτῇ ὁ Minyius Orchomenus 83 σ 6 — πόλεις 101α,
106δ — δυνάσται, πάροικοι, πενήσται, περιοίκοι, τετράδες — τετραρχία
74α — Ἱστορία 83 σ 7, 104 σ 7, 107α, 109 σ 6, 74 σ 4 — Θεσο-
σαλοὶ καὶ Πεισιστρατίδοι — Μάγνητες — Μακεδόνες — Ῥωμαῖοι 79 σ 4,
90δ, 94δ, 96 σ 8, 98α, 99α, 102 σ 8 — πολιτεία, ἀγοραί, λιμένες,
κοινά, ταγός, πολέμαρχοι, δῆκοι, ἱπτεῖς, δπλίται 74αδ καὶ σ 4 καὶ
8, 75αδ καὶ σ 2, 79 σ 5 — Θεσσαλὸν σόφισμα 79 σ 3.

Θεσσαλικὰ μνημεῖα 10α. Θεσσαλῶδες θησαυρός 58 σ 1.

Θεσσαλιώτις 74α, Θεσσαλιῶται 74δ.

Θεσσαλονικεὺς 91δ — Θεσσαλονίκη 89α, 102α, 107δ.

Θεύδοτος πατὴρ Ἀφροδεισίας 155δ.

Θεύδωρος υἱὸς Ἀριστοκλέους 153α.

Θευφάνης πατὴρ Ἀριστοκλέους 153α.

θεωροί — θεωροδοκία 91 σ 5.

Θῆβαι Φθιώτιδες (Θήβη 72α) 16αδ, 86 σ 5, 91 σ 1, 95 σ 7 —
ἐπίγειον, emporium maritimum καὶ Παγασαὶ καὶ Δημήτριος 72δ,
80 σ 2, 83α καὶ σ 3, 89δ καὶ σ 7, 95 σ 7 — τεύχη, νομίσματα,
μάρμαρον, μάχη = Φιλιππούπολις 83 σ 6, 91α, 95α, 104 σ 3, 143α
— Χριστιανικὰ Θῆβαι ἐν Πυράσῳ (Νέα Ἀγγιάλα) 106α καὶ σ 4·
πρβλ. 121δ — Θηβαῖος αἰοί, -αία 91δ.

θῆκαι 58δ, 59α, 62δ, 93 σ 5.

Θῆας ὁ Αἰτωλός 99 σ 3.

Θουκυδίδης 71 σ 9, διασαφούμενος 75α.

Θραξ — Θραξία — Σίντος 91δ, 92α.

Θραυσταῖος τετραρχὸς 80 σ 11.

θῦρα διορθωτέον σφῆρα 72 σ 3.

θυρίς τάφου (πρβλ. δημοτικὸν ἔσματος «παρεθύρι») 60α.

θυρία 155α, 158δ.

θωπευούσης στήλη 159 κ. ἔ.

I. J

Ἰάσων Παγασαῖος 72 σ 10, καὶ Ζεὺς, Κολχίς 76αδ καὶ σ 10 —
Φεραίος καὶ φῆρος Σκόπια 74 σ 5· 6· 8, 79 σ 5.

Ἰατρίδης Ἐδοτ. 121α.

Jaubert 107 σ 7.

ignes = πυρσοὶ ab Oreo 87 σ 1.

Ἰδομένη 144δ.

Ἰερέυς Ἰσίδος 92δ.

Ἰεροθύται 91 σ 5.

Ἰεροκλῆς 107α.

Ἰερομνήμονες 75δ.

Ἰερώνυμος σύμβουλος 93δ καὶ σ 6 — ὁ γεωγράφος 70α.

Ἰθύφαλλος βλ. φαλλός.

Ἰθάμη ὡς κέρας βοῦς 86α.

ἰκτιρία 98 σ 7.

ἰη βασιλική βλ. Νικατορές.

Ἰλιάδος Β 734 χάσμα; 73 σ 8.

Ἰλιεύς 91δ, 92α.

Ἰλιον πόλις Θεσσαλίας 89 σ 9. Βλ. ἐν τέλει Προσθήκας.

Ἰλλυρία -ια -ιός 91δ, 92α.

Ἰος 109α.

Ἰουστινιανὸς τειχίζει Δημητριάδα (= «Κάστρον Δημητριάδα»
= Ἰωλκὸν = «Κάστρον Βόλου»), Θήβας (= Πύρασον = Νέαν
Ἀγγιάλον) κ.ἄ. 71 σ 6, 105ε 112, 106αδ καὶ σ 5 καὶ 6, 108δ καὶ σ 1.

Ἰουστίνος συγγεῖ τινα 97 σ 4.

ἰπτεῖς περιοίκων, πενεστῶν 74 σ 8.

Ἰππίας ὁ Πεισιστράτου 79δ.

Ἰπποκράτους ψευδεπιστολή 72 σ 2.

Ἰσθμία καὶ ἐλευθερώσεις 97δ.

Ἰσθμοῦ τομὴ 89α.

Ἰσίδος Ἰερέυς 92δ.

Ἰσίδωρος νάαρχος 101α καὶ σ 3.

Ἰστιάειν 91δ, 92α.

ἱστοριογράφοι 94α.

Judeich 108α.

Ἰωάννης Α' δούξ 107δ, 109α.
 Ἰωλκός (Ἰαωλκός 74α, 76δ) τὸ νῦν «Κάστρον Βόλου» 68δ, 69 σ 3 (λιμὴν), 106ε 113, 108ε 114, καὶ ὁ συνεχῆς αἰγιαλός (νῦν πόλις νέα Βόλου βλ. «Καινούργια») 69δ, 110δ — οὐχὶ «Διμήνη-Γορίτσα» 69α, 109 σ 12 — Μαγνησίας πόλις, οὐχὶ Μολοσσίας 82 σ 3 — θεῖσις καὶ ἀποστάσεις 68α, 69α καὶ σ 2· 3 — Προϊστορία καὶ ἱστορία: Πελασγίς-Μαγνητις-Πηλεῦς-Μινύαι-Παγασαί-Θεσσαλοὶ 15α, 16α, 64, 68δ, 70α, 72 σ 6 καὶ 10, 73α καὶ σ 4, 76α καὶ σ 2 καὶ 9, 78ε 95, 79δ, 82δ, 90 σ 5, 103α, 105ε 112, 106ε 113 — τόπος, κατέκαπται, θολωτοὶ τάφοι 68 σ 3, 70α, 72δ, 109 σ 12 — συνοικίσει, ἀκμάζει, καθίσταται ἄσμημος 69α, 82 σ 4, 89δ, 102δ καὶ σ 13, 103 σ 1 — Ἰώλκιος, Ἰώλκιος ναυπηγοὶ 71 σ 5, 72δ, 76α, 89 σ 9 — καὶ Ἀντίγονος: ἐπὶ ἀνεκδότου ψηφίσματος, ὅπερ εἶρον τῶ 1921 — Γοίσι = ἐν Ἰωλκῶ στόλος 69 σ 3. Βλ. ἐν τέλει Προσθήκας.
 Ἰωνικὴ σχολὴ Ζωγραφικῆς 146α.

Κ

Καββαδίας Παναγ. 132 σ 2, 133 σ 2 καὶ 4.
 Καϊκίλιος 101 σ 7, 113α.
 «Καινούργια» = ἡ νέα πόλις Βόλου 110ε 116.
 Καῖσαο, βλ. Γάιος.
 Καλανιζῆς Ἀντών. ἐργάτης ἄριστος 54 σ.
 Καλιτσονάκης Ἰω. 144 σ 3.
 Κολλίλιος στρατηγός 81α καὶ σ 1.
 Κάλλιτος ἐπίσκοπος 109α.
 κάλλιδες τάφων 58δ, 59α, 61δ, 62α.
 «Καλύβια Ἀλυκῶν» πλήρη στηλῶν 15ε 8, 16δ, 23α, 25α, 43δ καὶ ε 46 καὶ 47, 57α, 83α, 77ε 93, 147α.
 κάλυμμα κεφαλῆς 148δ.
 Καλύβιος 91δ.
 καλύπτρα νυμφικὴ 156δ.
 Καλχηδόνιος 91δ.
 καμαρωτοὶ τάφοι βλ. τάφοι.
 Καμβούνια 9α.
 «Κάμπος» βλ. Θεσσαλία.
 «Κάρλα» = Βοιβητῆς, ὁ βλ.
 Καρο 10α.
 Καρομεφίτης 91δ.
 καρπός 155α, 163α — θοιάς 149δ, 150δ, 154δ, 155αδ, 157δ, 158δ, 159α, 162α.
 Κασάνδρεια 89α, 96α, 102δ.
 Κασσανδρεὺς ἴτις 91δ.
 Κασσανδρός 63δ, 83α καὶ σ 4 καὶ 5, 89δ.
 Κασσωπαῖα αἴος, 91δ, 92α.
 «Κάστρον Βόλου» (= Κάστρον Δημητριάς = Ἰωλκός: πόλισμα, χωρίον 106δ, 107α καὶ σ 6 καὶ 10, 108α) 12δ, 15α, 32δ, 68αδ, 69α καὶ σ 4, 72δ, 91 σ 1, 92 σ 5, 105 σ 6 καὶ ε 112, 106δ καὶ σ 6 καὶ ε 113, 107α — Ἀπὸ τοῦ 1650 περίπου = Γῶλος-Βόλος 110α.
 Καταλάνος κόμης Μήτρας 109α.
 Κατάλογος Ὀμήρου 73α.
 «Κατηχώρι» 64 σ 9.
 κάτοπτρα 59α, 61ε 82, 62αδ.
 Κατσαρός Δημήτρ. ἐργάτης ἄριστος 54 σ.
 Κατσοροδὸς Ἰω. ἐπιμελητὴς ἀδαῆς καὶ κενόδοξος 138δ.
 καῖσις νεκρῶν 58δ, 61δ, 145α.
 Κεῖτος 92α.
 Κενταυρία κόμη = Κενταυρούπολις 64, 71δ καὶ σ 6, 89δ καὶ σ 9 — Κενταύριος 71α.
 Κένταυρος 91α.
 κεραμίδες 19δ, 20αδ, 30α, 39δ, 47δ, 59α, 125α καὶ σ 1 — παραγωγή, ἔξαγωγή 121 σ 1, 122α — μονογραφήματα καὶ σύμβολα 20α καὶ σ, 30α, 34δ, 39δ, 115 κ. ε.
 Κεραμοπλαστικὴ 125δ.
 κέρατα βοδός = Πελοποννήσου 86α.
 κερανώδης σύμβολον ἐπὶ κεραμίδων 117δ.
 Κερκίλιος 60 ε 80, 62α.
 Κερπ 10δ, 105 σ 3, 109 σ 10, 110α.
 κέτρον 139δ.

«κεφαλάρια» τάφων 58α.
 κεφαλῆ ἀνδρός σύμβολον ἐπὶ κεραμίδων 119α, 120ε 141.
 Κεφαλλὰν 91δ.
 κεφαλόδεσμος 158δ.
 Κεφαλωδίτης 91δ.
 Κήναιον 101α.
 κηπεῖα Σικυῶνος 89α.
 κηρός φοινικικός 136 σ 5.
 κιβώτιον γραπτῶν 163δ.
 Κικόννηθος 70 σ 2.
 Κίλικία 72δ.
 Κινέας ταγός 75δ καὶ σ 4 — τετράρχης 80 σ 11.
 Κίρ 75δ καὶ σ 5, 90 σ 2.
 κίση μολυβδίνη 62δ.
 Κιτιεύς 91δ.
 κίων ἐν πύργῳ 24ε 21, 29δ.
 κλεῖθρα -πέδα 86α καὶ σ 2.
 κλεῖς Ἑλλάδος 82α, 85δ.
 Κλεομενικοὶ καιροὶ 94 σ 6.
 Κλεοπίτολεμος 100 σ 5.
 Κλέων πατήρ Ῥοδίου 160α — Κλέωνος Ἀργοναυτικά 81 σ 5.
 Κλήδες Κύπρου 86α καὶ σ 2.
 κλήρος γῆς 74 σ 6.
 κλινέδρα 150α.
 κλῆνη 148α, 149α, 156α, 160δ.
 κλισμός 148δ, 162δ.
 Κνίδιον (ἐνν. κεράμιον - πῶμα) 120 σ 2.
 κοινόν Μαγνητῶν 14δ — ὑποστόλων 92 σ 3 — περιοίκων 75δ — κοινός στρατηγός = Μαγνητάρχης 98α.
 Κόιντος βλ. Καϊκίλιος.
 «κολλήγοι» = πενήσται 75α.
 κόμης Μήτρας 109α.
 «κονάκι τοῦ Σουλεϊμάν» πλήρες στηλῶν 147α βλ. «Καλύβια».
 Κοναῖος - Γονναῖος (Κονδαῖος) 75 σ 4.
 «κορασάνι» 60α.
 κοράσιον 160α.
 Κόρινθος λιμὴν, κλεῖς, πέδη, ἔμφρουρος, συνέδριον τοῦ 195 π. Χρ. 68 σ 4, 82α, 85δ, 86 σ 1, 88α, 96δ, 97 σ 2 καὶ 3 — diruit Mummius ex SC 104α καὶ σ 3 — Κορίνθιος 91δ.
 κορμός πῆλινος 58 ε 77.
 Κορόπη 76δ καὶ σ 6, 89δ καὶ σ 9 — Κοροπαῖος 71 σ 5, 76δ, 89 σ 9, 121δ.
 κοροπλάται 120δ.
 κόρνη σύμβολον ἐπὶ κεραμίδων 117δ, 119α.
 κορωνίς γραπτὴ 149δ, 152δ, 154α, 155α, 158α, 162α.
 «κουλούκια» 75 σ 3.
 Κουριεύς 92α.
 κόρην βάθρον, κορμός 28δ, 77δ καὶ σ 3.
 Κουρονωτῆς Κ. 32δ, 100ε 109, 134δ.
 «Κουφόβοννο» 15δ.
 Κρανῶν 16α.
 Κράσος 102α.
 Κρανσίνδων 69 σ 4.
 κρήνη διορθωτέον κρανῆ; 73 σ 8.
 Κρής, Κρήτες, Κρήσσα 91δ, 92α, 150α. Βλ. Λύττιος, Πολυρρή-νιος, Ραῦκιος, Τυλσίσιος.
 κρόπιη ἐν τάφοις 60α.
 κτερίσματα ἐν πλίνθοις πύργων καὶ ἔξω τῶν τάφων 56δ, 58δ.
 κίσται τηροῦντες παράδοσιν 124δ.
 Κύδας Κρής 103α καὶ σ 4.
 Κυζικηνός 91δ.
 Κυκλικὸς 76α.
 Κυκνίτις 66 σ 2.
 Κύκνος 66 σ 2, 76α καὶ σ 3, 91δ.
 κυμάτιον γραφόμενον 126ε 154β.
 Κυνόσαργες 113δ.
 Κυνός Κεφαλαί 86 σ 5, 96δ.
 κύπερις ἐν τάφοις 58α (γραπτέον *κάππαρις*).
 Κύπρος 86α.

Κυρηναία 91δ.
Κυριακάτος Ἰω. ἐπιστάτης πιστός 131δ.
Κυριακίδης Π. βλ. ἐν τέλει: *Διορθώσεις*.
κνιταροειδὲς διάλυμα 134 σ 3· ἰσχυρόν 136δ· ἀδυναμία αὐτοῦ 137δ — βλοπικόν τῶν βαρῶν 134δ, 135αδ, 136α, 137α, 138αδ 140δ, 149δ, 152δ, 160δ, 161δ, 164α.
Κύφος 76 σ 5.
κωμικοὶ ὡς ὄργανα συκοφαντικῶν 93δ, 94α.
Κωνσταντῆ Γεωγραφία 109 σ 11.
Κωνσταντῖνος βασιλεὺς 136α.
Κῶπος 91δ.

A. L

Λακεδαιμῶν 98 σ 10.
Λάκμος 76δ.
Λάκωνες 80 σ 11.
Λάμια ἢ φιλότεχνος 89δ.
Δαμιακὴ 92α.
λαξευαὶ οἰκήσεις 77δ.
Larfeld 10α.
Λάρισα 16α, 72δ, 74 σ 6, 83 σ 7, 102 σ 8, 109α — *Λαρίσης* πεδιάς 11α — πολιτοκρία αὐτῆς 100α — Κρεμαστή 83α, 102α — **Δαρισαία** 91δ.
λατομῖαι -λατόμοι 13ε 5, 31ε 30, 32δ καὶ ε 31, 33α, 35ε 35 καὶ 36, 38δ, 68ε 88, 101ε 110.
Λατομείον 69α.
λατύπη 17α, 49δ — *λατύπης* συναγωγή εἰς τρεῖς τύμβους (τυχαία ἢ ἐπίτηδες;) 32δ, 94δ, 100ε 109, 101ε 110.
Leake 12 σ, 64δ, 81δ καὶ σ 5, 109δ καὶ σ 11.
legulones decem 104 σ 1.
Λεονάρδος Βασ. 135α καὶ σ 1 — Ἰω. 12 σ, 110α.
Λεόντιος 95 σ 4
λεοντόποδες τραπέζης 158δ, 163α.
Lequien 109αδ.
«Λέσανη» Πηλίου 69δ.
Λέγων 88α.
λεχῶν βλ. *ᾠδῆνες*.
«Λεχόνια» 70δ καὶ σ 2, 73 σ 8.
Λεωσθένης 82δ, 87α.
«λιβάδια» 75 σ 3.
libertas sub tutela PR 98 σ 1 — *lis* titulus vanus 97 σ 3
Λίβιος πρὸς Πολύβιον 86 σ 5, 102δ — ὑπερβολαὶ αὐτοῦ 88 σ 4 — περιγραφαὶ καὶ δικαιολογίαι ἀτιχεῖς 86 σ 5, 112 σ 4 — παρασιωπήσεις ἡτῶν καὶ συγκαλύψεις φρικαλεοτήτων τῶν Ῥωμαίων 96αδ, 102δ, 103δ καὶ σ 5 καὶ 7, 114α — ἀκαίρως φιλότεχνος καὶ χλευαστὴς μικρόψυχος 113δ καὶ σ 6, 114α — χωρίου αὐτοῦ χάσμα συμπληροῦται 103 σ 2.
«Λιγαρόρομα» χεῖμαρρος Παγασῶν - Δημητριάδος 37ε 38 καὶ 39 41ε 44, 65α, 66 σ 3, 67α, 69ε 89, 77ε 94, 83α.
λιθοβόλοι μηχαναὶ 30α βλ. *πετροβόλος*.
λιθόκολλα ἀρχαία 155 σ 1.
Λιμενικὴ Ἐπιτροπὴ Βόλου χορηγός 55α, 62α, 120α.
λιμένες κλειστοὶ 88α καὶ ε 103 — λιμένες Θεσσαλῶν 74 σ 4, 90ε 104. Βλ. *Δημητριάς, Παγασαί*.
Lluch βλ. Rubio.
Λοκρός, Λοκρίς 92α.
Lolling 12 σ.
Λουβαρδοὶ 107δ.
λοπάς — δίσκος 159α.
Λουβάνη 113 σ 6.
Λουκίου κεραμέως ἐπιγραφὴ ἐπὶ ὀπτοπλίνθων 122δ.
λόφοι ἐκ πλίνθων σχηματισθέντες 19δ, 26α, 40δ.
Λύκειον Ἀθηνῶν 113δ.
Λυκόφρων Φεραίος 79 σ 5.
Λυρνησοὺς 72α.
Λυσιμάχεια 68α, 89α, 101α — *Λυσιμαχεὺς* 91δ, 92α.
Λυσιμάχου συκοφαντικὰ ὄργανα ἐν Ἀθήναις 93δ.
Λύτιος Κρής 91δ.

λύχνιοι πῆλινιοι 45δ, 47ε 55· 56· 57, 62δ.
Λῶς νησίς 70 σ 2 = «*Αλατᾶς*»;

M

Magnesia ἢ χερσόνησος 103 σ 6.
Μάγνης 91δ — *Μάγνης* Νικόλαος διέσωσε Α' μέγαν πύργον στηλῶν 12 σ, 23 σ 4, 64δ — κατὰ γνώμης τοῦ Leake 109δ.
Μαγνησία ἡπειρος, χώρα, ἢ χερσόνησος 9α, 73αδ, 80 σ 10 καὶ 11, 81 σ 4, 82αδ, 86δ, 143α = *Τισαῖον* 81δ — πόλεις *Μαγνητικαί*, πολιίσματα, ἱστορία 63αδ, 73δ, 80 σ 9, 83 σ 6, 94δ, 95α, 104 σ 4, 105α — ἄκρη = «*Τρίκερη*» ἀκρωτήριον 78 σ 5, 81δ, 82δ — πόλις, κόμη = «*Φανός*» Παγασῶν 71 σ 10, 76 σ 4, 81δ καὶ σ 4, 82α — ἀρχαῖστί = Δημητριάς 81 σ 5 — οὐχὶ Μολοσσία 76 σ 4, 82δ — = *Μάγνησσα*, ὅπερ βλ. — *Μαγνησία* ἐπὶ τῷ Ληθαίῳ 82α.
Μάγνησσα χώρα 81 σ 5 — πόλις παλαιός 81 σ 5 = «*Φανός*» Παγασῶν, ὅπερ βλ.
Μάγνητες προϊστορικοὶ 73α καὶ σ 9, ἱστορικοὶ = περίοικοι, ὑπήκοοι 74α, 75δ, 79δ — προθύμως συνοικίζονται, φίλοι τῶν Μακεδόνων 90αδ, 96 σ 8, 99α, 102 σ 9, 104α — διάλεκτος, πολιτεία, συνέδριοι, συνέδριον, κοινὰ ἱερά, κοινὴ ἐστία, κοινὸς στρατηγός (βλ. *Μαγνητιάζης*), θεότητες, ψηφίσματα, νομίσματα: 14δ, 87 σ 3, 89δ, 90 σ 5, 91α, 93αδ, 98 σ 6 καὶ 9, 105 σ 5, 153α.
Μαγνητιάζης 88δ, 89 σ 9, 98α, 120 σ 2.
Μαζαράκης 88 σ 2.
ΜΑΘΗ ἐπὶ κεραμίδων ἐπιγραφὴ 119ε 138, 122α.
μαῖα — τροφός 149α.
Μακάρων Νῆσοι 150α.
Μακεδονία 99δ, 111δ — **Μακεδῶν, Μακέτα, Μακένη** 91δ, 92α βλ. Βοττιεῆτης, Δεγμαῖος, Σκυδραῖος.
Μακροντίσσα 109 σ 8, ἔξ οὗ *Μακροντί(σ)σα* 69 σ 4, 108ε 114.
«Μακρονχώρι» καὶ λοιμὸς 109 σ 6.
Μαλιανὸς κόλπος 96α.
Μαλιεῖς περίοικοι 74α.
Mann Otto 109α.
Μανουήλ 109α.
Μανινεῖας τεῖχη 66α.
Μάξιμος υἱὸς Αἰμιλίου 111δ.
Μάρκιος 102δ, 114α.
μανσολλεῖον παρὰ πύργον 36α.
Μαυρομμάτης Γερμανὸς ἀρχιεπίσκοπος Δημητριάδος 109α.
Μάγων κωμικός, ὑπαρὸν ὄργανον συκοφαντήσεως 93δ.
Μεγάλη πόλις συνοικιζομένη ἐπὶ τῶν Ἀρκάδων 89δ, 90δ.
Μέγαλος πολέμαρχος Φθιωτῶν 74δ.
«Μέγα Ῥέμα» 69 σ 4.
Μεγαρικὴ 91δ.
Μεδούσης κεφαλὴ 58ε 76, 59α. Πρβλ. εἰκόνα ἐξοφύλλου.
Μεζιῆνες 12 σ, 70 σ 3.
Μεθόνη Μακεδονίας 80 σ 8 — Μαγνησίας (Μηθώνη) 73 σ 7, 89δ — *Μεθωναίων* δ ὑποστράτηγος 89 σ 9.
Μέλας πατὴρ Φύλας 158α.
Μελίσιος 12 σ, 64δ, 109δ καὶ σ 9.
Μελίβοια imminet super Demetriadem 71 σ 6, 73α καὶ σ 7, 102δ καὶ σ 14 — diripitur 103αδ καὶ σ 1 καὶ 9, 104α, 111δ — **Μελιβόισσα** 71 σ 6, 91δ.
Μελίσσης στήλη 42δ.
Μενεκραῖτης φρούραρχος Δημητριάδος 103α καὶ σ 4. Βλ. Ἀντίμαχος (ὡς ἐντοιχιστὰς τῶν στηλῶν).
Μενίππος 86δ.
Μένων κεραμεὺς (*Μένωνος*) ἐπὶ κεραμίδων 121δ.
Μενωνίδης (Μενωνίδου) ἐπὶ κεραμίδων 119δ, 121 δ καὶ ε 146.
Μεσοήμιος 92α.
μετακομὴ ὄστων 145α.
μεταναστεύσεις 76δ.
Meyer Ed. 74 σ 2· 4· 5· 6, 75δ καὶ σ 4, 80 σ 1 καὶ 11.
Μηθυμναῖος 91δ.
Μηλέαι 130 σ 2.
Μηλιεὺς κόλπος 96 σ 7.
μῆλον 155δ, 158δ.

μηρολόγιον Δημητρίου 91α.
 Μηροφάνης = Μηροφάνης 104 σ 4.
 Μηροφίλου στήλη 129α
 Μηροφάνης Φεραίος 80 σ 5.
 Μητρο = Δημητριάς 14α, 109α βλ. «Μήτρος».
 μήτραι κεραμέων 116δ.
 Μητροδώρος πατήρ Πηνιίδος 17ε 10.
 Μητροπολείτα 91δ.
 Μητροπόλις 58α' επί 'Ιουστινιανού 106 σ 4.
 «Μήτρος» = Δημήτριος 109α.
 Μηροφάνης 104δ και σ 4.
 μηχαναί πετροβόλοι 20δ, 30α — πολιορκητικά 22α, 34α, 51δ,
 89α και σ 2.

Michon 10δ.
 Μιθριδάτια 104 σ 4.
 Μικραί Φεραί 107 σ 3.
 Miller William 107 σ 8.
 Μίνως 71 σ 9, 150α.
 Μινύαι 'Ιωλκού 73α — Minyius Orchomenus 83 σ 6.
 Μιστριώτης Γεώργιος 10α, 134δ.
 μήτρα Πριάπου 158δ.
 Μιχαήλ ο Η', ο Παλαιολόγος 107δ.
 μνημεία κρημισθέντα 50-51.
 Μοίρα 150α — μοίραι αντί πόλεις διορθωτέον 74 σ 1.
 Μολοσία διορθωτέον εις Μαγνησία 76 σ 4, 82δ.
 «Μολύβια» · Μολίβια = Μελίβια 71 σ 6.
 μονογραφήματα επί κεραμίδων και νομισμάτων 20α, 47δ, 115
 κ. ε., 120δ, 121α.

Μουσαίων 'Αθηνών 'Εθνικόν 'Αρχαιολογικόν 127 σ 1 — 'Αλεξαν-
 δρείας 127 σ 2 — Βερολίνου 127α — Βόλου ('Αθανασάκειον · 'Αρχαιολο-
 γικόν) 8ε 1, 9ε 2, 55α, 56α, 62δ, 129δ, 131δ, 133δ, 136δ, 137δ
 μετεπίτη εις έργαστήριον, δέεται καθαρισμῶ και ἐπεκτάσεως, παρη-
 μελήθη οίκτηρως ὑπὸ τῶν ἀρμοδίων 138αδ, 139αδ, 142αδ, 143δ.
 'Απόψεις αἰθουσῶν αὐτοῦ 134ε 161, 163ε 197· 198· 199 — Βρετ-
 τανικόν 127α — 'Ηρακλείου Κρήτης 128 σ 1 — Κωνσταντινουπόλεως
 127α — Λούβρου ἔχον(ς) στήλας 130α, 131 σ 1, 132αδ και σ 3 —
 Τυρρητικόν Φλωρεντίας 127α.

«Μπιεργίνου» θέσις Παγασῶν 65α, 83δ.
 «Μπουρμπλήθρα» = πηγαί Παγασῶν και πύλη Δημητριάδος παρ'
 αὐτάς: 11α και σ 1, 12α, 13ε 5, 68α, 69αδ, 71 σ 1, 72 σ 1, 75ε
 92, 77δ, 87δ, 92 σ 7, 93ε 106, 98 σ 6, 106 σ 5.

Μυσός 91δ.

N.

N επί κεραμίδων 122α.
 ναϊσκος στήλων — τάφων 62δ, 143α, 147α — κόγχη 155δ.
 Νάξιος 91δ — Νάξος 109α.
 ναυμαχία Δημητριάδος 107δ.
 Ναυπάκτια ἔπη 71 σ 9 — Ναύπακτος 100δ.
 ναυπηγεία 15α, 71δ.
 ναύσταθμα πειρατικά 86 σ 3 — ναύσταθμον Παγασῶν και Δημη-
 τριάδος 12ε 4, 14ε 7, 15α, 71δ.
 Νέα 'Αγγιάλος = Θῆβαι (Φθιώτιδες, μεσαιωνικά) = Πύρασος 106α.
 Νέαι Πάτριαι βλ. 'Υπάτια.
 Νέαιρα 81 σ 4.
 «Νέα Μιντζέλλα» 70 σ 2.
 νεανίας · νεανίσκος 156δ, 158δ, 159α.
 «Νεβεστίκη» = 'Ορμένιον 70δ και σ 4.
 negotiatio maritima 95 σ 8.
 «Νεγρεπόντης» 109α.
 Νέγρης Φωκ. 87 σ 6.
 «Νέγριπος» = Εὐριπος, ὅπερ βλ.
 νεκροί καέντες ἐν τάφῳ 61δ
 Νήλεια — «Γορίτσα» (βλ. λ.) 64, 68δ, 69α, 70αδ, 78ε 95, 89δ, 90ε
 104, 110ε 116, 115δ — 'Αφροδίτη (βλ. λ.) — Νήλειος, Νηλεὺς 71 σ 5.
 Νῆσοι Μακάρων 150α.
 Νίκαια 80 σ 11, 96δ.
 Νικάνωρ κατατρέχων 'Αττικήν 113δ.

Νικάτορες = ἴλη βασιλική 86δ, 95δ.
 Νίκη 58ε 76, 59α, 61δ.
 Νικηφόρος Γρηγορᾶς 82 σ 5, 107δ.
 Νικοπολίτις 91δ.
 Νοαεκ 113 σ 2.
 νομισματα 23α, 74 σ 2, 80 σ 11, 121α — περιόικων αὐτόνομα
 75δ, 90 σ 2.
 «Νταμάρι» θέσις Παγασῶν και Δημητριάδος 65α.
 νυμφοστόλος — «νυφροστόλης» 156α.
 «ὄμιος» = ὄμιος 109α.

Ξ. X

Ξάνθου ἐπιγραφὴ ἐπὶ ἀγγείου 120 σ 2.
 Ξενοδίκης γραπτὴ στήλη ἐν Σικανῶνι 149 σ 2.
 «Ξερίας» = 'Αναυρος, ὁ βλ.
 Ξίφη ὡς σύμβολον κεραμίδων 119α.
 Ξύλον ἔγγλυφον 153α.

O.

O επί κεραμίδων 121δ.
 ὀδός ἀρχαία 15α, 57α.
 'Οθρος 9α, 86δ.
 οἰκίσκοι ταφικοί 61α' πρβλ. 31α.
 οἰνόπνευμα ἐπὶ τῶν βαφῶν 137α, 146δ, 149δ, 152δ, 159δ, 160δ,
 ὀκρίβας κεραμέων 116δ.
 'Οκιάβιος Γναῖος ὁ ἑλληνομαθὴς καταστρέφει Μελίβιαν 103δ,
 κρημνίζει πύργους και τείχη Δημητριάδος μετ' ἀνεπιτυχῆ πολιορκίαν
 αὐτῆς, ἀλλὰ μετὰ πτώσιν Περωσῶς 104α, 111δ, 112 σ 1 και 2.
 'Ολιζῶν τρηχεῖα συνοικίζουσα 68δ, 73δ και σ 7, 89δ.
 'Ολυμπιάς Γόννων 36 σ 1.
 'Ολυμπος · Οὐλυμπος 9αδ, 76δ.
 'Ολυμπος πατήρ Δημητρίου 162α.
 'Ομηρος 70δ και σ 4, 73 σ 9.
 'Ομολιεύς 71 σ 5 — 'Ομόλιον 73α, 89 σ 9.
 ὀνόματα εἰδῶν κεραμίδων 122α.
 ὀπλίται περιόικων 74 σ 8.
 ὀπλοθήκη 42δ' βλ. armamentaria.
 'Οποῦς 95 σ 12.
 ὀπιόπλοθοι 122δ.
 ὄρη προελαύνοντα 87 σ 6.
 ὀρθοκέραμοι 147δ.
 ὀρθοστάτης 155α.
 ὀρίζων δηλούμενος γραπτῶς 155δ.
 'Ορμένιον 64, 68δ, 70δ' ἐπὶ «Γορίτσης» κατὰ Σιράβωνα 70α
 και σ 1· ὀρθότερον ἐπὶ λόφου «Νεβεστίκι» 70δ και σ 4 = 'Αρμένιον
 73δ και σ 8 και ε 91· συνοικίζει 83δ και σ 6, 86ε 101, 89δ, 90ε
 104 = 'Ορμένιον 70α, 73δ.
 'Ορμενος · 'Αρμενος 73 σ 8.
 'Ορμιναι 73δ.
 'Ορόντης 89 σ 6.
 ὄροφοι ἐπιταφίον ναϊσκῶν 18δ, 27δ, 28δ, 46α, 129ε 156.
 'Ορχομενός · Orchomenus ('Ορμενος · 'Ορμένιον βλ. Minyius)
 συνοικίζων 83δ και σ 6 — ὁ Βοιώτιος 83 σ 6.
 'Οσις 92 σ 5.
 'Οσσα 86 σ 1.
 ὀσατῆ ἀνθρώπων ἐν πλίνθοις πύργων 23α.
 ostium portus τῆς Δημητριάδος 88δ και ε 103, 123ε 151.
 Οὐάφρης Αἰγύπτιος 92δ.
 ὀδρανός κλίνης 156α.
 'Οχρωακή 13α.

Π. P

Pagasa = Παγασαί 64 σ 2.
 πάγασα (οὐχὶ πάγασα) = σφῦρα ναυπηγῶν 15δ, 72α και σ 3.
 Παγασαί (Πελασγικά 72 σ 10) νεολιθικά · χαλκικά · μυκηναϊκά · γεω-
 μετρικά · ἀρχαϊκά περὶ τὸν «Ταρσανῶν · Μπουρμπλήθραν · Δόντια» (βλ.

λ.) 9δ, 15δ, 63α, 64 σ 5, 69αδ και σ 1, 70α, 71α, 72αδ και σ 9, 73α και ε 91, 75ε 92, 76α, 77ε 93, 78α και ε 95, 82α — Φεραϊκά, ὡς μετατοπισθεῖσαι ὑπὸ τῶν Φεραίων Νοτίως καὶ τετρασηθεῖσαι περὶ τὸ 509 π. Χρ. 14δ, 18δ, 37ε 38 καὶ 39, 38ε 40, 41ε 44, 64, 65αδ καὶ ε 83 καὶ 84, 66αδ καὶ σ 3 καὶ ε 85, 67αδ καὶ ε 87, 68 σ 4 καὶ ε 88, 69ε 89, 73α, 77ε 94, 78αδ καὶ ε 95, 79α, 80αδ καὶ ε 97, 83ιδ, 85α καὶ ε 100, 88α — Φίλιππος δ Β' ἄρχεται μεταπολιζὼν αὐτὰς παρὰ τὰ «Καλύβια Ἀλυκῶν-Φανῶν-Ταρσανῶν» βλ. λ. (διὸ Μαγνήτιδες 72 σ 10) 80δ καὶ σ 8 καὶ 9, 81α, 83α (βλ. Φίλιππος Β') — συνοικίζουσι τὴν Δημητριάδα καὶ ἐξακολουθοῦσιν ὑφιστάμενοι ὡς κόμη 62 κ. ε., 63δ, 82δ, 89δ (βλ. Παγασίτης) — ἐκλείπουσι περὶ τὸ 250 μ. Χρ.: 83α' πρβ. 68 σ 2 — πηγὰι αὐτῶν (μάλιστα τῶν προφεραϊκῶν) Pagasaei fontes, νῦν οὐχὶ calidi, ἀλλ' ὑφάλμυροι (πρβλ. Ἀθῆν. Λειπν. Β' 43α) ἐν «Μπουρμπλήθρα», δ βλ. — μάρμαρον 143α.

Παγασαὶ ὡς ἀκρωτήριον 71 σ 10, 73ε 91, δ νῦν «Ταρσανῶς, Φανός», ἀ βλ. — ὡς ἄκτι Μαγνησία (βλ. λ.) 82α. Βλ. ἐν τέλει Προσθήκας.

Παγασαῖος κόλπος 78δ (Ἀπόλλων βλ. λ.) = Παγασικός(;) 78 = ἐπι Παγασῶν 78 σ 5 = Παγασίτης 81 σ 1, 88 σ 3 = Παγασιακός 9α, 11α, 15α, 68 σ 2, 70δ καὶ σ 1 καὶ 2, 78δ, 87δ, 88 σ 3, 96α, 110ε 116, 143α — παραλία αὐτοῦ 57ε 75, 59ε 78.

Παγασίτης δ κάτοικος, οὗ δ υἱὸς Δημητριάδης περὶ τὸ 200 π. Χρ. 71 σ 5, 82δ, 89 σ 9.

Πάγασος πόλις = Παγασαὶ Φεραϊκά 71 σ 10 — ἤρωσ 72α καὶ σ 4. πάγος - λόφος 15δ.

παιδῶν γραπτῶν 155α, 156δ — παιδίσκη 154δ.

«Παλαιὰ» καλεῖται σήμερον τὸ «Κάστρον Βόλου» (βλ. λ.), ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν νέαν πόλιν τοῦ Βόλου «Καινούργια» (βλ. λ.) 106δ.

«Παλαιὰ Τρίκωρη» ἢ Κικύννηθος, δ βλ.

«Παλαιόκαστρον» Καρδίτσης 58δ.

«Παλαμῶς» χωρίον 73δ.

«Παλάτι - Παλάτια» οἱ κατὰ τὴν ἀνω ἀκρόπολιν τῆς Δημητριάδος λαμπρότατοι πύργοι τοῦ Δημητρίου 12δ, 13α, 15δ, 42α, 84ε 99, 86ε 101, 93ε 106, 103α, 114 σ 5.

Παναγιωτάκης Ἀνδρέας 139 σ 2.

πανήγγυρις 76 σ 4 καὶ 6.

Πανόρμον πολιορκία 82δ.

Παπαγαγιανόπουλος Βασ. 136α.

παραδόσεις ἀρχαῖαι 15α.

«παρακεντέδες» = πάροικοι, δ βλ. 74 σ 4.

παραπετάσματα γραπτὰ 153δ, 161α — στηλῶν 127δ καὶ σ 2, 134α.

Παράρτημα Προμηθέως περιοδικὸν 109 σ 12.

παρασιάδες 45δ.

παρασχόλιον 74 σ 1.

Παριανός 92α.

Πάριον μάρμαρον 45α.

ΠΑΡΙΣ ἐπὶ κεραμίδων ὄνομα 122α.

Παρμενίων 80 σ 9.

πάροικοι (οὐχὶ περιόικοι) 74 σ 4.

Παικράτας ἱερὸν καὶ ἀναθήματα 43ε 46, 44α καὶ ε 48 καὶ 49, 45αδ καὶ ε 50 καὶ 51, 47α, 48α, 57α, 58ε 77, 60δ, 61δ, 78 σ 1, 92δ, 119α.

Πανσανίας κεραμεὺς 119δ, 120ε 145, 121δ — ἐπι Πανσανία Δάλιον ἐπιγραφὴ ἐπὶ ἀγγείου 120 σ 2 — τοῦ περιηγητοῦ Πανσανίου ἀρχαῖομοι καὶ ἐρμηγεία χωρίον ἐν Β' 7, 2: 62δ, 82α.

«Πάτα - Πάτρα» = Ὑπάτα, δ βλ.

Ρατοπ 10α.

Πάφιος 91δ.

Παχυμέρης 107δ, 108α.

πέδαι - φρουραὶ 86 σ 1, 96δ, 97 σ 5.

Περαϊεὺς 96 σ 4.

Περασιαί (= Ὑπερησία = Ὑπέρεια) 73 σ 8. Βλ. ἐν τέλει Προσθήκας.

Περίανδρος 144 σ 4.

Πεισιστράτου ὁμηριστὰί 73δ.

Πελασγικὸν ἄγρος 73 σ 2 — Πελασγικός κόλπος 68 σ 2, 72 σ 10 = Πελάσγιος 72 σ 10.

Πελασγικά βλ. Παγασαί.

Πελασγίς βλ. Ἡρα.

Πελασγιῶτες τετραρχία 74α, 79δ, 81 σ 4 — Πελασγιωτῶν πολέμαρχοι 74δ.

Πελασγοὶ Παγασῶν 9α, 73α.

Πελεθρόνιον 71δ.

Πέλεκυς ἐπίκλησις Διονύσου 80α καὶ σ 6.

Πέλη πόλις Ἐδρουπόλου 73 σ 8.

Πελιάδες 74α.

Πελιακή (οὐχὶ Πυλιακή) 76 σ 4.

Πελλαία - Πελλαῖος 91δ, 92α.

πελτασταὶ πενεστῶν - περιόικων 74 σ 6 καὶ 8.

πενέσται 74δ καὶ σ 4: 6: 8.

Πεντέλης μάρμαρον 143α.

πεντήρεις Ῥωμαίων 103 σ 8.

Πεπαρήθου φρυκτώριον καὶ τεῖχη 86δ καὶ σ 4, 87α, 96α, 114δ. «πέπλος» νυμφῶν 156δ.

περίαιμα ὑποδημάτων 160α.

περίοικοι Θεσσαλῶν· κοινά, ἱερομνήμονες, νομίσματα, ἵππεις, ὄπλιται, πελτασταὶ αὐτῶν (βλ. λ.) 74 σ 6 καὶ 8, 75δ, 79δ, 90 σ 2.

περιφάσις 86δ· βλ. φρυκτώρια.

Προσῆς (κυρίως ὡς κτίσας τοὺς ἐπηυξημένους πύργους τῆς Δημητριάδος καὶ ἐντοιχίσας τὰς στήλας τῶν 169 π. Χρ.) 114α καὶ σ 2, 123δ καὶ ε 151 καὶ 152, 124ε 153 καὶ 154· πρβλ. 90δ, 102α, 103δ καὶ σ 7, 114δ καὶ σ 4· ἐφεῦρε σύστημα φρυκτωριῶν 87α, 103 σ 1 — Περισκός πόλεμος 102α, 103 σ 7.

Προσεφόνη 149δ.

Πέρσης 92α.

«Περσουφλί» 72α.

Περαμβοὶ (Περαμβοὶ 76 σ 5) περίοικοι, πόλεις (civitates) αὐτῶν. ταγός(;) 74α καὶ σ 6, 75δ, 76δ, 101α καὶ σ 4.

Περίσης Ἀντών. 136α.

πετροβόλοι μηχαναὶ 20δ, 30α, 34δ.

Πενμάτιος 91δ.

πηγαὶ Παγασῶν βλ. «Μπουρμπλήθρα» καὶ fontes.

Πηγασαὶ παριωνισμός 72 σ 2.

Πήγασος 72 σ 5.

Πήδαςος 72α.

Πηλεθρόνιον 71δ.

Πηλιεὺς 71δ — τὸ Σοφοκλέους δράμα 66 σ 2.

Πηλῶν 9α, 11δ, 15αδ, 68 σ 3, 71α, 73α καὶ ε 91, 78ε 95, 80ε 97, 86δ καὶ σ 1, 90ε 104, 111α — Πηλῶν χωρία ἀπὸ 900 μ. Χρ. ὡς ἔγγ. 107α, 108ε 114· τινὰ ἔχουσι στήλας 23δ — Πηλιορεῖται 62α.

πηλόκτιστα οἰκήματα καὶ τάφοι 43ε 46, 44ε 48, 59δ.

πηλοῦ χρήσις ἐν κτίσει στηλῶν 18δ, 22δ, 27δ, 28δ, 33δ, 49α.

Πηλοσιῶτι 91δ.

Πηγειός 73α, 107α.

Πηγηίδος στήλη 17δ καὶ ε 10, 130δ.

Περίη 76δ.

Πινακοθήκη Σικυῶνος 89δ, 149δ.

Πίνδαρος 76 σ 9.

Πίνδος 9α.

Πισή Ῥεῖς 109α.

πλαίσιον γραφῶν 152α, 153α, 156α καὶ σ 1, 159α.

Πλαταμῶν 109α.

«Πλατανάκι» θεοὶ Παγασῶν 83α.

Πλάτων καὶ τάφοι 36 σ 3.

πλημμυρῆς 87 σ 6.

πλίνθοι ἄμαι ἐκ χωμάτων τάφων 13α, 23α, 56δ — διάλυσις αὐτῶν 34δ, 56ε 73.

Πλινῶν πληροφοραὶ οὐχὶ ὅλως ἄστοποι 64αδ, 68α, 72 σ 1, 82δ.

Βλ. καὶ Παγασαί - πηγαί, fontes.

Πλούταρχος ἐθυσίασεν ἀγαθὴν μνήμην Δημητρίου, ἵνα γράψῃ ἐφ' ἥδονῃ 93δ, 94αδ· ἀνακριβεῖς πληροφορίες αὐτοῦ 97α, 102 σ 7· ἀναφέρει ἦταν Ῥωμαίων, ἦν ὁ Δίβιος παρασιωπᾷ 103δ· παρηρημευθῆ

107δ.

Πλούτων 120δ, 149δ.

«ποδιά» 155α.

Ρολῆ Antonin 69 σ 2, 72 σ 9.

πολεμιστῶν στήλη 133α, 140ε 164, 141ε 165, 142αδ καὶ σ 1.

πόλις ἐπόνομος = Δημητριάς 68δ — πόλις καὶ πόλις (= ἀκρόπολις) Σικυῶνος 89α — πόλις διορθωτέον εἰς μοῖρας 74 σ 1.

Πολίτης Ν. 132 σ 2.

Πολύβιος 86δ· ὑπερβάλλει εὐνοϊκῶς 97 σ 6, ἀλλ' ἀναφέρει ἦταν Ῥωμαίων, ἦν δ' Ἀίβιος παρασιωπῆ 103δ· αὐτόπτης 102δ.
Πολυξενίδας 99δ.
Πολυρρήγιος Κρης 91δ.
Πολύτιμος Γνάθιος 150α.
Πολυφάντας 86δ.
 πολύχρωμοι φωτογραφίαί 135δ.
 πόπανον 155α, 163α.
Ποπίλλιος 102δ.
portā Demetriadis ἢ Φεραϊκῆ ἢ ἡ τῶν πηγῶν «Μπουρμπλήθρας» 98 σ 6.
 «*Πορταριῶ*» 10α, 71α· ἔχει ἀρχαίους τάφους (πρβλ. *Κενταυρία*) 71δ.
portus maritimi Θεσσαλίας 95 σ 9.
Ποσειδεῶν μὴν 91δ.
Ποσειδῶνος ναὸς 15α, 91δ, 93α, 120α.
Ποσειδηγίης 91δ.
Ποσιόμιος 111δ.
Ποτειδαίας πολιορκία 80 σ 8.
praesidium Macedonum 98 σ 3.
 «*Πρασοῦδα*» νησίς 70 σ 2.
Πριάπιος 158δ.
Πριανσικὸς 91δ.
Πρόθοος 73α.
Προκόπιος 71δ, 106α, 107α.
προλιμπάνω 144δ καὶ σ 4.
πρόμοχοι γραπταί 160δ.
προοπικῆ 146α.
προσκεφάλαια 145α, 148α, 150δ, 153α, 154δ, 156α, 160δ, 161α, 162δ.
Προουσίας καὶ Δημητριάδος 102δ.
Πρῶνες ἐσφαλμένον· διορθωτέον Ἐπιφάνης, δ βλ.
Πρωτῆς 45ε 50.
Πρωτεσίλαος 83 σ 6.
Πτελέος 83 σ 6, 96α, 99δ· συνοικίζει-καταστρέφεται 83α, 102α καὶ σ 6.
Πτολεμαῖος ἐπίτροπος 95α καὶ σ 4 — ὁ γεωγράφος 68 σ 2.
Πύδνα 80 σ 8, 104α, 112 σ 6.
Puech 10δ.
Πυλακῆ ἐσφαλμένον· διορθωτέον *Πελακῆ*, δ βλ.
πύλαι-πυλίδες Δημητριάδος 13α, 20δ, 25δ, 31δ, 32α, 41αδ, 43ε 46, 46α, 98δ καὶ σ 6, 99α βλ. *Φεραϊκῆ*.
πυξίδες 47ε 57, 58ε 76 καὶ 77, 59α, 61δ.
Πύραρος 83 σ 6, 95δ, 98δ· συνοικίζει Θήβας 83δ, αἵτινες κτίζονται ἐν Χριστιανικῶς χρόνους ἐπ' αὐτῆς 106α. Βλ. ἐν τέλει *Προσθήκας*.
πύργοι Δημητριάδος ὑπερεκατὸν 13α· τὰ κάτω λίθινοι, τὰ ἄνω πλίνθινοι 13δ· ὀλίγοι μικροὶ 43δ· οἱ πλείστοι μεγάλοι, ἰσχυροί, μεγαλοσπετεῖς (βλ. λ. «*Παλάτια*») 16δ, 31δ, 41δ, 42α — ἐσωτερικοί: εἰς *Φίλιππον τοῦ Β* (βλ. λ.), οἱ λοιποὶ τοῦ *Δημητρίου* (βλ. λ.) 18ε 12, 19ε 14, 20ε 15 καὶ 16, 21ε 17 καὶ 18, 22ε 19, 23ε 20, 24ε 21, 25ε 22, 27δ, 29ε 26 καὶ 27, 30ε 28 καὶ 29, 31ε 30, 32ε 31, 33ε 33, 34ε 34, 35ε 35, 41ε 43, 52ε 65 καὶ 66, 54ε 70 — ἐξωτερικοὶ — ἐπιτηρημένοι τοῦ *Περγασέως* (βλ. λ.) τοῦ 169 π. Χρ.: 19ε 13 καὶ 14, 20ε 15 καὶ 16, 21ε 17 καὶ 18, 22ε 19, 24α καὶ ε 21, 25α καὶ ε 22, 27ε 24, 29ε 27, 30ε 28 καὶ 29, 31ε 30, 32ε 31 καὶ 32, 33δ καὶ ε 33, 34ε 34, 36ε 37, 37ε 38, 39δ καὶ ε 41, 40ε 42, 41δ καὶ ε 43 καὶ 44, 42δ, 43δ, 50ε 61 καὶ 62, 51ε 64, 52ε 65, 53ε 69, 54ε 70, 56ε 73, 125δ — τοῖχοι (βλ. λ.) αὐτῶν λίθινοι καὶ πλίνθινοι 13δ, 18ε 12, 22δ, 23ε 20, 28α, 30ε 28 καὶ 29, 32ε 32, 33δ, 35α καὶ ε 36, 39α, 47α, 50ε 61, 51ε 63, 52ε 65, 53ε 69 — ὑπόστρωμα θεμελίωσης αὐτῶν 17δ, 28δ, 34δ, 125δ — διάκενα πηλόκτιστα 18δ, 19ε 14, 21ε 17, 22δ, 24ε 21, 25ε 22, 27ε 24, 28ε 25, 29ε 26, 31α καὶ ε 30, 32ε 31, 33δ καὶ ε 33, 35ε 35 καὶ 36, 36ε 37, 37ε 38 καὶ 39, 54α καὶ ε 70 καὶ 71· διάκενον λίθινον, πλίνθινον, διφνές, κλιμακωτόν, μετὰ τοιχαρίων 29ε 27, 30ε 28 καὶ 29, 32ε 31, 55ε 72 (= λίθινον· 18ε 22, 34δ, 39ε 41, 40α καὶ ε 42 (= πλίνθινον)· 34ε 34 (= διφνές)· 34α (= κλιμακωτόν μετὰ τοιχαρίων) — ἐνέχουσι *στήλας*, (βλ. λ.), *σφαιράς*, (βλ. λ.) καὶ λίθους ἐκ τῶν πύργων τοῦ *Δημητρίου* κττ. 18δ, 34α, 114ε 119, 115α — διάδρομοι, διαζώματα, θύραι, κλίμακες, ἐπάλλξεις, πυροβολεῖα (= ἐκπομποὶ σφαιρῶν), στέγη: 19ε 13, 20δ καὶ ε 15 καὶ 16, 22δ (= διάδρομοι)· 22α, 32ε 32, 33δ, 39α (= διαζώματα)· 21α, 22δ καὶ ε 19, 23ε 20, 51ε 63, 52ε 66, 56ε 73 (= θύραι)· 21δ

(= κλίμαξ)· 19α, 29δ, 34δ, 39δ, 47δ (= ἐπάλλξεις)· 19α, 30α, 39δ (= πυροβολεῖα)· 19δ, 30α, 34δ (= στέγη καὶ κεραμίδες) — ἔξοδοι, ὄχαιοί, προσητατευτικῶν ἐξωτερικῶν τοιχαρίων: 20α, 22α, 24ε 21, 27δ καὶ ε 24, 30ε 28, 33α, 35δ, 38δ — γραμμὴ πτώσεως τῶν πύργων, σχηματισμοὶ χωματωδῶν *λόφων* (βλ. λ.) ὡς ἐρυμάτων τῶν στηλῶν: 19δ, 30δ, 31α, 34δ, 38δ, 39δ, 47δ — προβολαί, προβλήτες (ἀντὶ πύργων) 13α, 27δ, 41δ, 65α — *πηλοῦ* (βλ. λ.) χρῆσις καὶ κυβολίθων, *λατίπη* (βλ. λ.), ἀλλὰ αἷτια σωτηρίας τῶν ἐν αὐτοῖς γραφῶν 17α, 32ε 31, 33δ — ἡμίσεως ἀφειθεῖσα πλευρὰ πύργου 46δ — ἐννέα πύργων σκαφῆ 24δ — ἡμισοκαπτος ἀφειθεῖς πλήρης στηλῶν πύργος 139α — μηδὸς ἀνασκαφείς, ἀλλ' ἐνέχων ἴσως στήλας πύργος 41δ καὶ ε 44 — ἀμυντήριοι πύργοι καὶ ἀντίστασις αὐτῶν 28α, 41ε 44.

Πυροβόληται θέσις Δημητριάδος 15δ, 107δ, 108ε 115.

πυροβολεῖα νεώτερα 78 σ 3, 81 σ 2.

Πύργα σκόπελος 70 σ 2.

πύργοι 82δ· ἀνοχὴ αὐτῶν καὶ ἐκπομπὴ 86α, 87 σ 2.

πυρσουρίδες Περγασέως 87α, 103δ.

P. R.

Ῥάγας Ἰωάν. ἐργάτης ἄριστος 54 σ.

Ῥαδάμανθυς 150α.

Ῥαύκιος Κρης 92α.

regia cohors 86 σ 5 — *regia exaedificata* = Δημητριάς (βλ. *βασιλείος πόλις*) 87 σ 5, 98 σ 3.

Regling 78 σ 1.

Reinach Ad. 10δ, 112δ, 113α, 114δ, 116α — Sal. 10αδ.

Reiske 80 σ 11.

Ῥήμων ἀναλογία 113 σ 6.

Ridder A. de 10α.

Rizzo 10δ.

Ῥιζοῦς 68δ· συνοικίζει 89δ.

ῤιπίδιον 151α.

ῤόδακες 150α, 152δ, 158δ.

Rodenwaldt 10δ.

Ῥόδιοι κατὰ Δημητριάδος 96α, 104 σ 2.

Ῥοδίου στήλη 55ε 72, 160 κ.έ.

Ῥοδοκλείας στήλη 28δ.

ῤοιά βλ. καρπός.

Ross L. 127α.

Ῥουσόπουλος Ὁθων 134δ, 135αδ καὶ σ 1· 2· 4· 5, 136αδ καὶ σ 2· 3· 4· 5, 137αδ καὶ σ 1, 138αδ, 140δ, 142 σ 1, 147ε 172, 148ε 173, 149δ, 152α καὶ ε 178 καὶ 179, 153δ, 156ε 186, 157δ, 159δ, 160δ — τονωτικὸν 133 σ 2, 137δ — περὶ τῶν θαλοπινάκων 134 σ 2 — ἐνθουσιασμός 138δ — μέθοδος κακῆ 139 σ 2 — συμβουλαὶ ἀγαθαί, σύστημα καὶ πείρα ἀξιολογία 137δ, 138α, 139δ, 146δ, 164δ.

Rubio Y Lluch 109α.

ῤωγμαί στηλῶν 49α.

Ῥωμαίων πολιτικῆ 97δ, 100α.

Σ. S.

Σακελλαρίου Δημήτρ. ἐπιμελητῆς ἄριστος 131δ.

Σαμαγῶς Ἀλέξιος φιλάρχατος 119δ.

Σάμη, ἐξ (Σ)άμης 91δ.

Σάμιος 91δ.

σανδάλια 145α, 154δ, 158δ, 160α.

Σαρακηνοὶ 107α.

Σάρατις 92δ· ἱερὸν καὶ τὸ ἐπιφανέστατον μέρος αὐτοῦ 92 σ 2 = *Σεραπίειον* 92α καὶ σ 1 καὶ ε 105.

Σάρδεις - ἐξ *Σάρδεων* 92α.

«σαρκίων» 158δ.

σαρκοφάγος 44δ.

Σβροθῶνος Ἰω. 134α.

Σεκουνδίων ἐπὶ ψηφωτοῦ 105 σ 6.

Σελένκεια 68α, 89α.

«Σεραντζι» ὄρος 86 σ 5.

«Σέσκλον» 69α, 72δ.

σημασία στήλων 10α, 133α. Βλ. στήλαι.
 Σηπιάς 68δ· συνοικίζει 89δ.
 Σιδώνιος — *la* και *Σει* — 91δ, 92α.
 Σικελός 92α.
 Σικυών — Δημητριάς, πρὸς ἣν συγγεῖται 107δ και σ 10· ἀνοικί-
 ζεται 88δ, 89α και σ 1· πόλις (= ἡ κάτω) και πόλις (= ἡ ἀκρόπολις)
 αὐτῆς ἐν λογοπαίγνιφ Δημητρίου 89ε κηπεῖται και κρηπιδιωτοὶ τάφοι
 (= ἐπιχώριος τρόπος ταφῆς) 62δ, 89α, 149α και σ 2. Ἀκαδημία
 Ζωγραφικῆς και σχολὴ αὐτῆς 146α, 149α· βλ. *Πανακοθήκη*.
 Σίμος τετράρχης 80 σ 11, 81 σ 4.
 Σιμωνίδης 69 σ 4, 73 σ 4.
 σιδόνες 148α, 160δ.
 Σίντος *Θραξ* 92α.
sinius Demetriadus 88 σ 3.
 Σινωπεύς 92α.
 σιταμπόριον Παγασῶν 67 σ 1, 80α.
 Σκάνδερα νησίς 70 σ 2.
 σκαπάνη σοφή, λίνουσα ζητήματα 16δ.
 σκευοθήκη 42δ.
 σκεῦος 154δ, 160δ.
 Σκιάδος 96α, 99δ, 103δ· τεῖχη κρημνίζονται 114δ — *Σκιάθιος* 91δ.
 Σκιάς ἄνδρ. 88 σ 2.
 σκισμοὶ 161α, 163δ.
 Σκιπίων ὡς παῖς 100δ.
 Σκόπα φόρος 74 σ 3 και 6.
 Σκοιούσσα 95 σ 12 — *Σκοιουσσαία* 92α.
 «οκοῦφια» 148δ.
 Σκυδραῖος *Μακεδὼν* 92α.
 Σκύλαξ 70 σ 5.
 σκύφος 62δ· μεγαρικός 62α γραπτὸς 158δ.
 Σλαῶν εἰσβολὴ 107 σ 3.
 σοκίος Ῥωμαίων 100 σ 2.
 Σολεύς ἢ Διολεύς 92α.
 Σολυκίος - Σουλπίκιος και Ἄτταλος 95 σ 12 και Ἄντιοχος 98 σ
 2· ἐπιτιμᾶται ὑπὸ Αἰμιλίου διὰ κεραμίδας 112δ.
 σοροὶ πῶρινοι — πολυτελεῖς — ἐντετοιχισμένοι 56δ, 58δ, 60ε
 80, 61α.
 σόφισμα Θεσσαλῶν 79 σ 3.
 Σπάλανθρα 89δ — *Σπαλανθρεῖς* 89 σ 9.
 σπόνδυλος παρὰ τάφους 45δ.
Staschlin Fr. 69 σ 2 και 4, 71 σ 5, 76 σ 4, 91 σ 3, 110 ι.
 Στάης Βυλ. 109 σ 12· πραγματεία περὶ Σικυῶνος 89 σ 1.
 στάθμαι ἐν πύργῳ 23α.
 στάθμη θαλάσσης 87δ.
 σταθμοὶ φρυκτωριῶν 86α.
 Σταυροτόπιος Ἰωάν., 54 σ.
 Σταυροφόροι 107δ.
 σταφυλὴ σύμβολον ἐπὶ κεραμίδων 119α, 120ε 143.
 στενοχωρία πίνακος 144δ.
 στερεοβάτης τάφους 60δ, 61δ.
 στέφανος 162δ· σύμβολον ἐπὶ κεραμίδων 119α.
 Στέφανος ὁ Βυζάντιος 68 σ 3, 83 σ 7· βλ. και ἐν τέλει: *χωρία* κτλ.
 στήλαι ἐπιτύμβιοι ἐν τοῖς διακένους τῶν ἐπηξημένων ἐξωτερικῶν
 πύργων (βλ. λ.) εὑρεθεῖσαι, ἐκτισμένοι ἢ ἐρριμμένοι ὡς γόμοσις τῆς
 λιθίνης θεμελιώσεως 17α, 27α, 30ε 28, 34 ι, 40α, 48δ, 49αδ, 52ε 60,
 141δ, και ἐν τοῖς τοίχοις αὐτῶν (βλ. λ.) 18α, 28ε 25, 29ε 26, 30ε 29,
 33δ, 35α, 38δ και σ 1, 39ε 41, 40δ, 48ε 58, 49ε 59 και 60, 53ε 67
 και 68, 54ε 71 — ἄρτι ἐξαχθεῖσαι ἐκ τῶν ἀνωτέρω 31ε 30, 50ε 62,
 51ε 63 και 64, 52ε 65, 53ε 69, 54ε 70 και 71, 55ε 72 — φέρουσαι
 ἐπικείμενα χώματα ἢ ἀνέπαφοι 22δ, 55δ, 129δ και σ 2, 130αδ,
 137δ, 153δ, 159δ· βλ. λ. *ἐπίστρομα* — ἡ πρώτη εὑρεθεῖσα 17δ και
 ε 10 — τρόπος ἐξαγωγῆς, μεταφορά, κίνδυνοι, βλάβαι, συμφοραὶ
 αὐτῶν (βλ. λ. *ἀτυχήματα*) 27αδ, 53αδ και ε 68, 54δ, 55αδ, 56αδ,
 107 σ 2, 130δ, 132δ, 133α, 136α, 137δ, 138 ι, 139α, 142α, 164α —
 πρώτη διαφύλαξις αὐτῶν, ἴδρουσις ἐν τῷ Μουσείῳ, καθήλωσις και
 ἀποκαθήλωσις, ἐπανίδρουσις, πρώτη περιγραφή και ἀνακοίνωσις
 περὶ αὐτῶν 10α, 55δ, 62δ και σ 3, 127δ, 131δ και σ 2, 133δ, 135δ,
 139αδ, 141α, 142αδ, 149δ — ἀνίδρουτοι και παρημελημένοι ἀφεθεῖσαι
 στήλαι 138δ, 139α, 142δ, 160α, 162α — καθαρισμός, συντήρησις: πλύσις,

φαιδρουνσις, φωτογράφησις, περιγραφή και ἀντιγραφή αὐτῶν (βλ. λ.
ἀντιγραφή, *βαφαί*, *κυτταροειδές*, *τονωτικόν*, *φωτογράφησις*, *ψεκασμός*)
 10δ, 54α, 55δ, 86 σ 3, 135δ, 136δ και σ 1, 139δ, 164δ· πρβλ. 143
 κ. ε. — κλοπή(ς) τινῶν· ἀλλαγῶν εὑρεθεῖσαι ὅμοιαι στήλαι 127α, 131δ,
 132αδ, 140δ· πρβλ. 113 σ 2 — τῷ 1858 και πρότερον ἐξαχθεῖσαι
 στήλαι, ἐπ' ἀρότρων διαξεόμεναι, ἀρχῆθεν συντριβείσαι, ἀφεθεῖσαι ἐν
 τοῖς πύργοις 23 σ 4, 34δ, 26α, 33α, 35δ, 49α, 50αδ — ἐν τοίχοις
 οἰκίσκων, ἐπὶ τάφων και ἐν διασπορᾷ εὑρεθεῖσαι, ἐτι δὲ ἀναθηματικά
 στήλαι: 29α, 42δ, 45α, 57δ, 59δ, 60α και ε 80, 61αδ — στήλαι ὡς
καῖοι (βλ. λ.), ἢ ἐν μνημείοις (βλ. *ἀναπαράστασις*), ἢ κοιναί, στήλαι
 ἀρχαιότεραι κτίσεως Δημητριάδος 49δ, 153α, 155δ — στήλων μέγιστον,
 χρονολόγησις, ἐρμηνεῖα, σημασία και τύχη ἐν γένει: 17δ, 62δ και
 σ 3, 63α, 138α, 143α, 146αδ, 149 ι, 151αδ, 153αδ, 155δ, 157δ, 159 δ,
 160δ, 161δ, 164α — στήλων προσδόκιμον εὔρημα 139α.

σιγματεία Παγασῶν 78 σ 7.
 σόλου καταστροφή 87α.
 σόμιον λιμένος κλειστοῦ βλ. *ostium*.
 Στάβωνος πηγαί, ἀξιοπιστία και ἐπαλήθευσις 64αδ, 68α 69 σ 4,
 70α, 89 σ 3 — πλάνα, ἀσάφεια, ἔλεγχος 69αδ, 70 σ 4, 73δ και σ 8,
 74 σ 6 — χωρίον συμπληρούμενον και ἐρμηνεύμενον 69 σ 3.
στρατηγῆματα 87α και σ 2.
στρατηγὸς κοινός βλ. *Μαγνητάρχης*.
στρατοδικεῖον εἶδος 95α.
Στρατονίκου στήλη 143 κ. ε., 163ε 197 και 199.
Συράτων πατήρ Στρατονίκου 143δ.
στρώματα 160δ.
σιτολοβάτης 39α.
σύγκλητος παρασιωπᾷ ἤττας 103 σ 7 — ἐκδίδει θεατρικὸν δόγμα
 97δ και ἐπίταγμα κρημνίσεως τειχῶν 111 σ 3.
συγκόλλησις ἀρχαία 149 σ 3· *συγκολληταὶ* ἀρχαῖοι 155 σ 1.
 Σύλλας 104 σ 4
 σύμβολα ἐπὶ κεραμίδων 115 κ. ε. — ἐπὶ σφαιρῶν λιθίνων 114ε
 119, 115δ.
συμμαχίδες Φιλίππου 81 σ 1.
σύμμαχοι -περιοικοὶ 74δ.
Σύμμακτα Σιμωνίδου 73 σ 4.
συμπλησιασμοὶ ἔπος 72δ.
σύνεδρος Εὐσεβίας ἢ Δικαιοσύνη 150α.
συνέλευσις Ἄντιοχου Ἄννιβου κλ. 100 σ 1.
συνθήκη Κασσιάνδρου-Δημητρίου 83α, Φιλίππου Ῥωμαίων τοῦ
 205 π. Χρ. 95α.
σύνδοδος ὑποστόλων 92α.
συνιάξεις διάφοροι τοῦ φόρου 74 σ 6.
Συρακόσιος 91δ.
 Συρία 89 σ 6.
 συστάδες βλ. τάφοι.
 σύστημα ἀνασκαφῶν 17α.
σφαῖραι λίθιναι πετροβόλων μηχανῶν 30α, 34δ, 113ε 118, 114ε
 119, 115δ.
σφῆνες λατομικοὶ 38α.
σφυρὰ ὀρέων (= σφῦρα;) 72 σ 3.
σφρηλασία στήλων 49δ, 113 σ 2.
Σχολιαστοῦ Εὐριπίδου πλάνη 73δ.
 «*Σωρός*» = Ἀμφαναί, δ βλ.
Σωσιβιον ἥρωος στήλη 133α.
Σώσιππος πατήρ Ἡροδότου 17ε 10.

T

ταγεία ἦτο ἔκτακτος = δικτατορία και *ταγὸς* = δικτάτωρ 74δ και
 σ 5· και ἐκ περιοικῶν ἐκλογή τούτου; 75δ.
Tafel - Thomas 107 σ 8.
τάσης 151α, 161α.
Tarbell 10δ.
Ταρουσίνας - *Ταρουχίνας* Γετισί = ὑποδηματοποιός; (βλ. «*ταο-
 ροῦχις*») 91 σ 10.
 «*Ταροσανᾶς*» θέσις τῶν νεολιθικῶν — ἀρχαῖκῶν Παγασῶν, ναυπη-
 γεῖον παλαιάτονον μετὰ Μυκηναϊκῶν τάφους 12ε 4, 14ε 7, 15αδ, 71α,
 72δ, 75ε 92, 78 ι και ε 95, 87δ, 92ε 105, 108ε 114, 109δ — ἀκρω-
 ἔντυπότη τῆ 20· 10· 1927.

τήριον (= Μαγνησία, Παγασαί) 71 σ 10, 73 ε 91 = ἡ μεσαιωνικὴ καὶ νεωτέρα Δημητριάς 106 σ 5, 108δ.

Ταρχανιώτης στρατηγός 108δ.

τάφοι παρὰ τοὺς πύργους καὶ τὰ τείχη Δημητριάδος 25αδ, 31α, 43α, 44α — ὑπὸ τοὺς πύργους τοῦ Περσέως 25α, 46α — ἐπὶ τῶν πύργων 59δ — γενῶν, οἰκογενειακοί, ἐντὸς κτιστῶν οἰκισκῶν, πολλῶν νεκρῶν, ἐν βόθροις: 57δ, 59δ καὶ ε 78, 61α, 62δ, 145α — διαζώματα, ἐρείσματα, διαχωρίσματα, τοῖχοι αὐτῶν 57δ, 59ε 78, 60ε 79 καὶ 80, 62α — εἶδη αὐτῶν: μαρμαροστεγεῖς, κεραμοστεγεῖς, πλακοστεγεῖς, κρηπιδωτοί, γυμνοὶ 46α, 57δ, 58α, 59αδ, 60δ, 61αδ καὶ ε 81 καὶ 82, 62αδ — κατὰ συστάδας, ἐπάλληλοι, ἐν διασπορᾷ 57αδ, 59δ, 60δ καὶ ε 79, 61δ, 62α — Ῥωμαϊκῶν καὶ Χριστιανικῶν χρόνων, κτιστοί, κεκονιαμένοι, ἔξ ὀπτοπλίνθων, ἀσβεστόκτιστοι, πλείστοι ἀνεφγμένοι ἐφρεθέντες 16αδ, 43 ε 46, 44δ, 59δ, 60α — θαλαμοειδεῖς ἢ καμαρωτοί, Σικυώνιος κρηπιδωτοὶ 16δ, 36δ καὶ σ 1 καὶ 3, 62δ. Βλ. *σαρκοφάγος*, *σοφοί*.

τάφος ἐν Δημητριάδι τοῦ 1283 μ. Χρ.: 75ε 92, 107δ, 108 ε 114 καὶ 115.

Τεγεάτης 92α.

τείχη μετὰ πύργων Δημητριάδος: παράκτια, διαφόρων περιόδων, λίθινα καὶ πλίνθινα, μετὰ βραχιόνων 12δ, 13αδ καὶ σ 2, 35 ε 30, 40δ, 42α, 67 σ 2, 70 σ 3, 85α, 114δ — διορθώσεις καὶ ἐπανήσεις αὐτῶν 24α, 41δ, 42δ — χρονολόγησις καὶ ἔνθιμοι αὐτῶν 12δ, 13α καὶ σ 2, 22α, 42α, 64α, 67δ, 85α, 121ε 149, 122 ζω; 125.

τειχοποιοί 115α καὶ σ 6.

Τελεσφόρου ἱερὸν 93α.

τέμνος 120 σ 1.

Τέμπη συνέδριον ἐν αὐτοῖς καὶ δικαιολογία 86 σ 1, 95δ, 96δ, 97 σ 4, 101δ καὶ σ 7, 115 σ 3.

templum pagatim Ἀττικῆς: 113δ καὶ σ 5 καὶ 6

Τενθορηδῶν 73α.

τετραδές — τετραρχαί — τετράρχαι 74αδ καὶ σ 2, 80δ καὶ σ 11.

τεχνοκρατικὴ τῶν γραφῶν τῶν στηλῶν 146α, 161δ.

«*Τζάσταινης*» μάρμαρον 143α.

τηλεγραφεῖον εἶδη 86α.

Τήρος 101α.

Thomas 107 σ 8.

Τιμόθεος ὑπερασπιστής Δημητριάδος - πατήρ *Διοδότου* (ὁ αὐτός;) 102 σ 9, 164ε 200. Βλ. *Ἀντίμαχος* καὶ *Μενεκράτης*.

Τισαῖον ὄρος καὶ φρυκτώριον αὐτοῦ 82δ, 86δ καὶ σ 4, 88ε 103, 143α.

Τιάνιο λευκά κάρηνα 73 σ 8.

Τίτος Κοῦγκιος Φλαμίνιος, ὁ πολύμητις φθορεὺς τῶν Ἑλλήνων δι' ἑαυτῶν 88δ, 96δ, 97δ καὶ σ 2, 98α, 100αδ, 101α.

titulus libertatis 97 σ 3.

Tozer 12 σ.

τοῖχοι πύργων (βλ. τὴν λ.) ἀνισοῦς — λίθινοι — πλίνθινοι — διφρεῖς — διπλοί: 27δ, 28ε 25, 29ε 26, 31α, 34α, 40α — στηλαί (βλ. τὴν λ.) ἐν αὐτοῖς: 32ε 32, 114δ, 124δ, 130δ — λύπη καὶ εὐλάβεια ἐν τῇ κρημνίσει αὐτῶν 35α.

τοιωτικὸν fixatif, φαιδρυντικὸν ἢ συντηρητικόν, ὑγιές, ἀραιόν, ἐκλογή αὐτοῦ: 128α, 129α, 136 σ 5, 138α, 139δ — κατεκρήθη, ἀλλ' ἔπειτα ἐνεκρήθη 129α, 133αδ, 136αδ καὶ σ 4, 137α — ἀφηρέθη, ἀλλ' ἐπανετέθη 134δ, 137 κ. ε., 149δ, 152α (βλ. *ψευκασμός*).

Τορώνης πολιορκία 102δ.

τράπεζα τρίπους 158δ, 163α.

Τραπεζοῦντιοί Ἀρκάδες κατὰ τοῦ συνοικισμοῦ 90δ.

Τραχίς Ἡρακλέους 76 σ 3.

Τρεμέλλιος 113 σ 1.

τρίαινα σύμβολον ἐπὶ κεραμίδων 119α.

«*Τρίκρη*» = Μαγνησία ἄκρα 88ε 103, 103 σ 6.

Τρίκα δακρυοῦται ὑπὸ Ἰουστινιανοῦ 106 σ 4.

Τριπολίτης (Περραιβός) 92α.

τρισκελές σύμβολον ἐπὶ κεραμίδων 118δ.

τροφός - μαῖα 148δ.

Τροφάνιος ἰδρυτὴς μαντείου 76 σ 8.

τροχός σύμβολον ἐπὶ κεραμίδων 119α, 120ε 142.

Τρωάς 72δ — Τρωϊκά 73α.

«*Τσαρουχᾶς*» - «*τσαροῦχι*» Γετικὰ 91 σ 10.

«*τσιμπέρι*» 158δ.

«*τσιβόκια*» ἐκ στηλῶν 49δ.

Τσοῦντας Χρ. 132 σ 2, 134δ.

τύμβοι *λατύπης* (βλ. τὴν λ.) μυθολογούμενοι 32δ· *τύμβος* παρὰ τὸ ἱερὸν Πασικράτας 60α καὶ ε 79 — Ὀρμενίου 70 σ 4 — ἀπατηλοί, ὡς σχηματισθέντες ἐκ πλίνθων τῶν πύργων 16δ· βλ. *λόφοι*.

Τυλίσιος πόλις Κρήσσα, Τυλίσιος, Τυλίσια, Τυλίσιοι (καὶ *Τυλύσιοι*) 91δ, 150α.

τύμπανον στήλης βεβαμμένον 160α, εἰκὼν ἐξωφύλλου.

Τύριος 91δ.

Τύχη ἀκρίτως μολοῦσα 147δ.

τύχη στηλῶν βλ. λ. *στηλαί*.

Y. U. V. W

Wace 10α, 12 σ, 13 σ 1 καὶ 2, 81 σ 5, 82 σ 1 85α, 87 σ 1, 105 σ 6, 107 σ 8, 108 σ 1, 109 σ 8, 114 σ 5.

δάλινα ἀγγεῖα βλ. λ. *ἀγγεῖα*.

vannus libertatis titulus 97 σ 3.

Wartenberg 10α.

Υγιαμένης Ἀριστομάχου 150α.

Υγίαια 92δ.

ἕδρα χρυσήλατος 36 σ 2.

Wilamowitz 71δ, 92 σ 3, 144 σ 3.

Villius 88δ, 99α.

Winter 10δ.

ὑπαίθριον δῆλωσις 155δ.

Υπάτα = ἡ Πάτα - καὶ παρετυμολογικῶς δι' ὁμοχίαν: Πάτρα - Νεάϊ Πάτραι - «Πατραϊζικ» = *Υπάτη* 109α.

Υπερβόρειοι 72α, 76α.

Υπέροια οὐχὶ Φερῶν = *Υπεροῖα* = *Πειροῖα* 73 σ 8.

ὑπήκοοι Θεσσαλῶν 75δ.

ὑποδηματοποιῶν ἐργαλεῖα 91 σ 10.

ὑποπόδιον γραπτὸν 145α, 148α, 151α, 154δ, 156δ, 160α, 162δ, ἢ ἀνάβαθρον 160δ.

ὑπόστολοι 92α καὶ σ 3.

ὑποστράτηγος βλ. *Μεθώνη*.

Υπουργεῖον Παιδείας 62α, 139αδ.

Υριαιεῖνος 92α.

Ussing 12 σ.

ὑφάλμυροι πηγαὶ οὐχὶ calidi, εἰμὴ τὸν χειμῶνα, ὡς πᾶσαι· βλ. «*Μπουρμπλήθρα*», *Παγασαί* ἐν τέλει, καὶ fontes.

ὑφαλοὶ Δημητριάδος 88δ.

ὑφάσματα πρὸ τῶν στηλῶν βλ. *παραπετάσματα*.

Φ

Φ ἐπὶ κεραμίδων (= κέραμος Φιλίππεια;) 121δ.

φαιδρυνοῖς βαφῶν ἀρχαῖα: 134 σ 2.

φαιδρυντικά πολλὰ 136δ.

Φάλαρα 99δ.

φαλλός - ἰθύφαλλος 155δ, 157δ, 158δ, 161α.

«*Φανός*» θέσις τειχιζομένη ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Β' καὶ τῷ 1283 μ. Χρ. 81α, 108δ.

φάροι 86 σ 3.

Φάροαλος 16δ, 72δ· ἐπίνειον αὐτῆς 72α· τειχιμοὶ αὐτῆς 106 σ 4, 109α (Ἰουστινιανοῦ καὶ Μανουήλ). *Φαροαλία* - ἐκ *Φαροάλου* 91δ.

φατνώματα πολύχρωμα γραπτὰ ἐπὶ ὀρόφων 129ε 156.

Φεραί, *Φεραῖοι* 16α, 70σδ, 72δ, 74α, 76α, 79δ· μετατοπιζοῦσι καὶ τειχιζοῦσι περὶ τὸ 500 π. Χρ. τὸ ἐπίνειον αὐτῶν τὰς Παγασὰς 67δ, 79αδ, 122δ καὶ σ 2· πρβλ. 18δ — καταλαμβάνονται ὑπὸ Φιλίππου τοῦ Β' 80 σ 9 — ἐπικαλοῦνται τὸν Δημήτριον 83 σ 3 — βασίλειον αὐτῶν, πεδιάς, ἡρώων, μάρμαρον 11δ, 36α, 73δ, 143α — *Φεραία* 91δ.

Φεραϊκὴ (ὄρεινή) πύλη τῆς Δημητριάδος (βλ. *πύλαι*) 13α, 41δ καὶ ε 43 καὶ 44, 65δ, 66δ, 69ε 89, 77ε 94, 85α, 103α, 112ε 117, 114δ καὶ σ 5, 124α καὶ ε 152 καὶ 154.

φέρετρα 58α, 59δ, 60α.

«*φέσι*» 148δ.

Φήμη βλ. *Ζωσιμᾶς*.

Φθισιατεύων Πηλίου 71α.
 Φθισίται οἱ τῆς τετραρχίας 74δ οἱ Ἀχαῖοι βλ. τὴν λ., ὡς καὶ Ἀχαῖα.
 φιάλη σπονδική 154α, 158δ, 163α.
 Φίλα πόλις 102σ9 — ἡ συνετὴ σύζυγος τοῦ Δημητρίου 93δ καὶ σ6.
 Φίλας στήλη 128ε 155, 129δ, 130α, 137 α, 157 κ.ε.
 Φιλιππίδης ὁ κωμικὸς ὄργανον συκοφαντικῶν 93δ.
 Φιλιππίδου Γεωγραφία 109σ 11.
 Φίλιππος ὁ Β' χειρωσάμενος Παγασὸς τειχίζει τοὺς παρακτίους λόφους αὐτῶν (= Μαγνησίαν), ἀλλὰ κολύβεται ἐπὶ τῶν Θεσσαλῶν καὶ Ἀθηναίων 18δ, 66 σ 3, 74 σ 4, 76α, 77ε 93, 78α καὶ ε 95, 80δ καὶ σ 8 καὶ ε 97, 81αδ, 82α, 85αδ, 87ε 102, 90δ καὶ ε 104, 122δ — Φίλιππος ὁ Ε' 63δ καὶ Ἀντιόχου μετὰ Ῥωμαίων 100α κατὰ Ῥωμαίων 102α δῆθεν ἔθραυσεν ἐπιτήδες μνημεῖα Ἀθηνῶν = dirui et frangi jussit: 113 σ 6 σύμμαχοι αὐτοῦ καὶ Φιλιππικὸς πόλεμος 95δ καὶ σ 1 συμβουλαὶ Τίτου: Philippum non crescere supra modum 101 σ 5 — Φίλιππος ὁ Ἀνδρόσκοπος 112δ.
 Φιλιπποῦπολις = Θῆβαι, 3 βλ.
 Φιλοκλήτης 73α.
 Φιλοπάππου λόφος τειχισόμενος 84 σ 3.
 φιλορρωμαίων κόμμα 98δ βλ. Ζήνων.
 «φιάλας» = περίγραμμα ὑποδημάτων 160α.
 Φλαμίνος βλ. Τίτος.
 Φοινικικὸς κηρὸς 136 σ 5.
 Φοῖνιξ 91δ.
 Φορμοφόροι κωμωδία 78 σ 7.
 φῶρος περιόικων 74δ καὶ σ 6.
 Φραγκοῦδης Ἰω. 136α.
 φρούρι — πέδρα 86 σ 1.
 φρούραρχος Δημητριάδος βλ. Ἀντίμαχος καὶ Μενεκράτης — ἕτερος ἄγνωστος, νικητὴς Γαλιτῶν 105α.
 «Φροῦρων» Βόλου = «Κάστρον Βόλου», 5 βλ. 110 σ 3.
 φρουκτώρια, φρουκτωρία Φιλίππου τοῦ Ε' καὶ Περασῶς (βλ. περιφράσεις, πυρραυρίδες) 82δ, 86αδ καὶ σ 3, 88δ, 95δ, 103δ καὶ σ 1.
 Φυλάκη συνοικίζει 83δ.
 Φωκίς σύμμαχοι Μικηδόνων 95α — Φωκίς καὶ φρουκτώριον αὐτῆς 86δ, 87α.
 «φωτιά» ὑπομόχλιον 55α.
 φωτογράφοι στήλων 55δ, 135δ, 138δ, 160δ.

X

χαῖρε 160α.
 Χαλκίς κλεις-πέδη καὶ Φίλιππος ὁ Ε' καὶ Τίτος 82α, 85δ, 86 σ 1, 96αδ, 97α καὶ σ 3, 98 σ 10 diruta ex SC 104α καὶ σ 3 — Χαλκιδεύς, ἐκ Χαλκίδος, Χαλκιδική 91δ, 92α.
 Χαλκονήδους στήλη 48ε 58, 49ε 59 καὶ 60.
 χαράκτον οὐράματα 144 σ 1 — ἐπὶ χαράκτον ἀπέξεις ἐπιγραφῆς 155δ.

ΧΩΡΙΑ ΣΥΓΓΡΑΦΕΩΝ

ΚΑΙ ΕΚ ΤΩΝ ΕΠΙΓΡΑΦΩΝ ΔΙΟΡΘΟΥΜΕΝΑ ΣΥΜΠΛΗΡΟΥΜΕΝΑ ἢ ΕΡΜΗΝΕΥΟΜΕΝΑ

Ἀθηναίου βλ. Θεοπόμπου.
 Δημοσθένους κατὰ Φίλιππου β' 22' ἐν 80 σ 11.
 «Οἶνονθ. α' 22 καὶ β' 11' ἐν 81δ καὶ σ 4.
 Διοδώρου Κ' 110' ἐν 83 σ 3 καὶ 6.
 «ΛΑ 13' ἐν 111α καὶ σ 1.
 Ἡροδότου Ε' 93' ἐν 75 σ 4 (Κονιαίων-Κονδαίων μᾶλλον ἢ Γονναίων).
 (Ἡρώδου) περὶ πολιτείας' ἐν 74 σ 4.
 Ἡουχίου λ. «πάγασα καὶ σφυρά» ἐν 72 σ 3.
 λ. «Παγασαί» ἐν 71 σ 10.
 Θεοπόμπου (παρ' Ἀθηναίω ΙΑ' 468δ) ἐν 76 σ 4, 82δ καὶ σ 4.
 «F' 265 b-c' ἐν 80 σ 1.
 Θουκυδίδου Δ' 78' ἐν 75α (Β' 22,3' βλ. κατωτέρω «Προσθήκας».)
 Inscr. Graecae IX² 1112' ἐν 89 σ 9.
 « » 1127' ἐν 91 σ 1.
 « » 1129' ἐν 58 σ 3, 93 σ 5.
 Ἰουστίνου Α' 4, 17-18' ἐν 97 σ 4.
 Λιβίου 44, 13' ἐν 103 σ 2 συμπλήρωσις.

Χαρίτων ἱερὸν; 93α.
 Χαριτωνίδης Χ. 144 σ 3.
 χάριτον ἀλλαγὴ 48δ.
 Χατζηνικολάου Γεώργ. 149δ.
 Χατζόπουλος Δ. 134α.
 χημικοὶ συντηρηταὶ 133α.
 χθόνιος βλ. Ἐρμῆς.
 Χίμαρος Κρής 103α καὶ σ 4.
 χλαμὸς 145δ, 156δ, 158δ.
 Χοιρῆλης στήλη 154 κ.ε.
 χόστος πῆλινος 45δ.
 «Χοντὴ Ἀμμο» = Τισαῖον 86δ.
 «Χόστος» = οὐχὶ Μαγνησία πόλις 81δ.
 χορημοὶ Κοροσπαιοὶ 76δ.
 χορηστῆρα: περὶ χορηστῆριον ἔργον 76 σ 8.
 Χριστιανικαὶ ἐκκλησίαι, ἀνάγλυφα, τάφοι Δημητριάδος-Θηβῶν (βλ. λέξεις) 14ε 7, 46 κ, 105 σ 6, 106α, 109 σ 8 — ἐπὶ Χριστιανῶν θραύσεις 105δ.
 χρονογράφοι διερευνήσεις 107 σ 8.
 χρονολόγησις προϊστορικῶν περιόδων 71 σ 8 — τειχῶν 13 σ βλ. λ. τείχη) — στήλων 146α (βλ. τὴν λ.).
 Χρυσόφης Ἰωάννης 79 σ 3.
 χρυσήλαιος ὕδρια 36 σ 2.
 Χρυσιεὺς 91δ.
 χωριά Δημητριάδος 107 σ 10.

Ψ

ψεκαμὸς στήλων τῶ 1907, ἔγκαιρος ἢ παράκαιρος, προληπτικὸς 129αδ, 130δ, 135α, 137δ, 140α — διὰ κυτταροειδοῦς (βλ. τὴν λ.) ἢ διὰ τονωτικῶν (βλ. τὴν λ.): 128α, 134δ, 136α, 156ε 185 καὶ 186 καὶ 187, 137δ, 139δ, 146δ, 149δ, 150ε 174 καὶ 175, 151δ, 153δ καὶ ε 180 καὶ 182, 154ε 183 καὶ 184, 155δ, 157δ καὶ ε 194, 162ε 196, 164δ ἀπαγόρευσις καὶ ἔγκριστις ψεκαμοῦ 134 σ 1, 138δ ἀναψεκαμὸς 149δ, 152δ, 153ε 181, 159δ — τελευταῖος καὶ μερικὸς ἐν ἔτει 1924: 139δ.
 Ψευδοφιλιππος 104α — alter 113 σ 1.
 ψήφισμα περὶ πολιορκίας τῆς Λαρίσης 100 σ 4 — Μαγνητῶν, ὑποστόλων 14δ, 92α — Ἰωλκίων, βλ. Προσθήκαι.
 ψήφος γεωργῶν 75α καὶ σ 2.
 ψηφωτῶν 105 σ 6.

Ω

ὠδίνες 147δ, 149 σ 2.
 ὠρεὸς ἀποπτος κατάληψις αὐτοῦ, ὡς ναύσταθμον τῶν Ῥωμαίων πτωσις αὐτοῦ 87α, 95 σ 12, 96αδ, 97δ, 103δ καὶ σ 6.
 ὠρος πατὴρ Οὐάφρου 92δ.

ΠΡΟΣΘΗΚΑΙ

1— Ἡ ἐπὶ τοῦ ἔξωφύλλου εἰκὼν παριστᾷ τὸ πλουσίως γραπτὸν ἀέτωμα τῆς στήλης τοῦ Ἀργᾶ (Κρῆς Ῥαῦμιος 92α), ἐγένετο δὲ ἐκ φωτογραφίας, ληφθείσης ἐξ ἀντιγράφου αὐτῆς πολυχρόμου.

2— Ἄλος· πρβλ. Ἀλέα — Ἴλιον — Αἰόλιον πόλισμα τῶν Μαγνήτων παρὰ τὸν νῦν ὄρμον «Καντήραγα», περὶ οὗ βλ. 71α καὶ σ 2, 89 σ 9· σχετίζεται μετ' ἀμφιβολιῶν πρὸς τοὺς Ἀφέτας λόγῳ τοῦ Στράβ. Θ' 436,15 «πλησίον δὲ (ἐνν. Παγασῶν) καὶ Ἀφέται, ὡς ἂν ἀφετήριόν τι τῶν Ἀργοναυτῶν»· ἀλλ' ἐν 98 σ 8 καθορίζεται ὅτι μᾶλλον τὸ πόλισμα Ἄλος, ἣ τι τῶν παρατεθέντων ὁμοίων, ἔκειτο ἐκεῖ, τῶν Ἀφετῶν κειμένων ἔξω τοῦ «Τράκερη» ἐναντι τῆς Εὐβοίας, ἐκτός ἂν δεχθῶμεν ὅτι ὑπῆρχον δύο ὁμώνυμοι θέσεις.

3— Παγασαί — Πύρασος — Πειρασαίαι παρὰ Θουκ. Β' 22,3 φέρεται τὸ χωρίον ὑπὸ μὲν Ρορρο-Stahl «Λαρισαῖοι, Φαρσάλιοι, Παγασαῖοι, Κρανώνιοι, Πυράσιοι, Γυρτώνιοι, Φεραῖοι», ὑπὸ δὲ Hude «Λ., Φ., [Παράσιοι], Κ., Πυράσιοι, Γ., Φ.» ὁρθῶς ἐξεβλήθη τὸ «Παγασαῖοι», παρόντων τῶν Φεραίων καὶ ἐχόντων τότε τὰς Φεραϊκὰς Παγασὰς ἴδιον ἑαυτῶν ἐπίνειον τὸ «Παράσιοι» ἐνίοτε κωδίκων δεῖται ἐκβολῆς, διότι ἐν τισὶ φέρεται Περᾶσιοι, ἔτι δὲ κατωτέρω πάντες οἱ κώδικες φέρουσι Πειράσιοι ἀντὶ τοῦ Πυράσιοι. Ἐπειδὴ «ἡ βοήθεια αὕτη τῶν Θεσσαλῶν κατὰ τὸ παλαιὸν ξυμμαχικὸν ἐγένετο τοῖς Ἀθηναίοις», οἱ δὲ ἀναφερόμενοι εἶναι πράγματι οἱ κυρίαρχοι πεδῖνοι τῶν τειράδων, δὲν εἶναι δυνατὴ ἡ ἀναφορὰ Πυρασιῶν, ὄντων Ἀχαιῶν Φθιωτῶν· πρέπει λοιπὸν νὰ μείνῃ τὸ Πειράσιοι διότι ἡ πόλις αὕτη ἦτο πεδινή καὶ σπουδαία (Πειρασαῖαι-Πειρασιῖαι), ἐξέδιδε δὲ, ὡς αἱ λοιπαὶ ἀναφερόμεναι, αὐτόνομα νομίσματα καὶ ἀργυρᾶ ἐκτοτε (πρβλ. Head² 303 ΠΕΙΡΑΣΙΕ)· αἱ ἀντιρρήσεις τοῦ Hude λόγῳ τοῦ Στράβ. Θ' 435,14 καὶ Στεφ. τοῦ Βυζαντίου εἶναι ὅλως ἀστήρικτοι· τὸναντίον ἐξ αὐτῶν προκύπτει ὅτι οἱ Πυράσιοι τότε ἦσαν μικρὰ καὶ ἀσήμαντος κόμῃ, τοῦτο δὲ τὸ γεγονός, ὡς καὶ τὰ ἐρεῖπια τῆς Πυράσου καὶ αἱ σκαφικαὶ μὲν ἐκεῖ ἔρειναι, βεβαιῶσι· Γραπτέον ἄρα τὸ χωρίον φῶδε: «Λαρισαῖοι, Φαρσάλιοι [Περάσιοι], Κρανώνιοι, Πειράσιοι (ἢ Πειρασιῖς) Γυρτώνιοι, Φεραῖοι, τοῦ «Περάσιοι» οὔσης προσθήκης πρὸς δῆλωσιν ἑτέρας γραφῆς τοῦ «Πειράσιοι - Πειρασιῖς».

4— Ἰωλκός 82 σ 4 ὄντως ἡ Ἰωλκός παρέμεινεν ἀρχοῦντως σημαντικὴ κόμῃ καὶ μετὰ τὴν κρίσιν τῆς Δημητριάδος, ὡς δηλοῖ εὐρεθὲν ὑπ' ἐμοῦ ψήφισμα τῶν Ἰωλκίων σχετικὸν πρὸς τὸν βασιλέα Ἀντίγονον (πιθανῶς τὸν Γονατᾶν), ὅπερ σκοπῶ νὰ δημοσιεύσω μετ' οὐ πολὺ ἐν τῇ Ἀρχ. Ἐφημερίδι.

ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΩΝ ΔΙΟΡΘΩΣΙΣ

Τὰ σφάλματα τῶν ἀθλίως καὶ ὀλως ἀκαλαισθήτως ἀντιγραφέντων καὶ λιθογραφηθέντων ὑπὸ τινος ζωγράφου τῷ 1914/5 παρενθέντων πινάκων, ἐκ τοῦ ἐνός μὲν καλλίστου διαγράμματος τοῦ Α' πύργου ὑπὸ τοῦ μηχανικοῦ κ. Π. Κυριακίδου, ἐκ τῶν ἑξ δὲ ὑπ' ἐμοῦ ποιηθέντων κατ' ἀνάγκην, ὡς μὴ ἐγκριθείσης τῆς ἀποστολῆς μηχανικοῦ, καλῶν μὲν ὀπωσδήποτε, ἀκριβεστάτων δὲ, καίπερ προχείρων διαγραμμάτων, διώρθωσα ἐν 38 σ 2, 42 σ 1, 64 σ 9 (μετὰ τὴν σ 4) πρβλ. 13δ.

Παρόραμα τῆς ἐν 75ε 92 διώρθωσα ἐν 107 σ 12.

Ἔτερα παροράματα, καίπερ μικρᾶς ὄντα σημασίας καὶ μηδόλως, ἢ οὐχὶ σπουδαίως, παραβλάπτοντα τὴν ἔννοιαν, διορθωτέον τάδε:

13 σ 1 ἀντὶ ἐδάφ. 3 γραπτέον: ἐδάφ. 2.

13 σ 2 » ἐδάφ. 4 » ἐδάφ. 3 καὶ 4.

23 ε 2 μετὰ τὸ τοίχον προσθετέον: τοῦ Α' πύργου.

58 α ἀντὶ κάππερις γραπτέον κάππαις (ὁμοίως καὶ ἐν πίνακι ὀνομάτων καὶ πραγμάτων σελ. 171δ κάτω πρὸ τοῦ τέλους).

59 α στίχ. 6 ἀντὶ Β' π. Χρ. ἑκατονταετηρίδος γραπτέον: Γ'.

69 ε 89 ἀντὶ Ε=τὰ ἔξω γραπτέον: Ε=τὰ ἔσω.

» » ε=τὰ ἔσω » ε=τὰ ἔξω.

71 σ 9 ἀντὶ ὁ Θουκυδίδης γραπτέον: ἐπίτηδες ὁ Θ.

» » ἀλλ' ἐκεῖνα » καίτοι ἐκεῖνα.

83 δ » ἀντὶ Ἐταιρίας » Ἐταιρίας.

83 σ 6 » ἢ τοὺς Ἀχαιοὺς » ἢ μᾶλλον τοὺς Ἀ.

» » σημ. 1 » σημ. 3.

85 α » ἐπισκευασθεῖσι » ἐπισκευασθέντες.

85 ε 100 στίχ. 3 ἀντὶ Ε » ε.

93 ε 106 » β » Π » Π'.

113 σ 6 » monumenta, que » monumentaque.

128 δ στίχ. 4 » ἀντὶ πάντων » πάντων.

140 κ ε » Ζιλλίερον » Ζιλλίερον.

144 σ 4 » ἢ ζῶντ' » ἢ ζῶντ'.

149 δ στίχ. 12 καὶ 13: τὰ ἐν τέλει ὑπὸ τοῦ πιστηρίου ἀποτριβέντα ἐν τισιν ἀντιτύποις ἔχουσιν ὡς ἑξῆς:

ἀντὶ δ...αφος γραπτέον ὀλως ἀνέπαφος

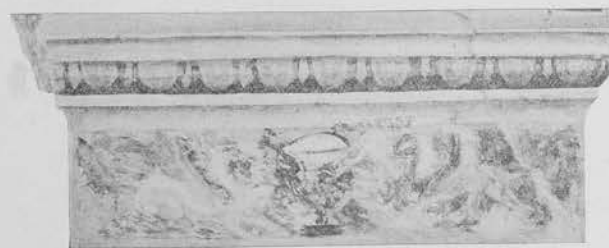
καὶ » τῆ...σι... » τῆς στήλης.

165 δ ἐν λ. ἀκρωτήριον: ἀντὶ α γραπτέον α.

165 δ » ἄμμα: » ὄγκος γραπτέον ὄγκος.

Ἐπερατώθη ἐν Ἀθήναις τῇ 1^η Νοεμβρίου 1927.

Α. Σ. Α.

Εἰκ. 201 Γεῖσον καὶ κορωνίς γραπτῆ τῆς στήλης τοῦ Ἀντιμάχου (ἐκ φωτογραφίας, ληφθείσης ἐκ πολυχρόμου ἀντιγράφου τῆς στήλης).

ΣΤΡΑΤΟΝΚΟΣ ΣΤΡΑΤΩΝΟΣ
ΜΥΧΗ ΜΕΝΕΝΕΙΔΟΜΕΝΗ ΠΡΟΕΛΙΝΠΑ
ΝΕΝΟΣΤΕΛΔΕΣ ΔΕΜΗΤΡΙΤΕΚΑΙ ΔΕΛΦΗ
ΑΝΗΡΟΝΚΗ ΔΟΞΙΚΑΝΕΝ

Η ΣΤΗΛΗ ΤΟΥ ΣΤΡΑΤΟΝΙΚΟΥ

Η ΣΤΗΛΗ ΤΗΣ ΗΔΙΣΤΗΣ

Η ΣΤΗΛΗ ΤΗΣ ΑΡΧΙΔΙΚΗΣ

Η ΣΤΗΛΗ ΤΟΥ ΑΡΙΣΣΤΟΚΛΕΟΥΣ

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΓΡΑΦΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ—ΠΑΓΑΣΩΝ

Η ΣΤΗΛΗ ΤΗΣ ΧΟΙΡΙΑΗΣ

Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΓΡΑΦΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ—ΠΑΓΑΣΩΝ

Η ΣΤΗΛΗ ΤΗΣ ΑΦΡΟΔΕΙΣΙΑΣ

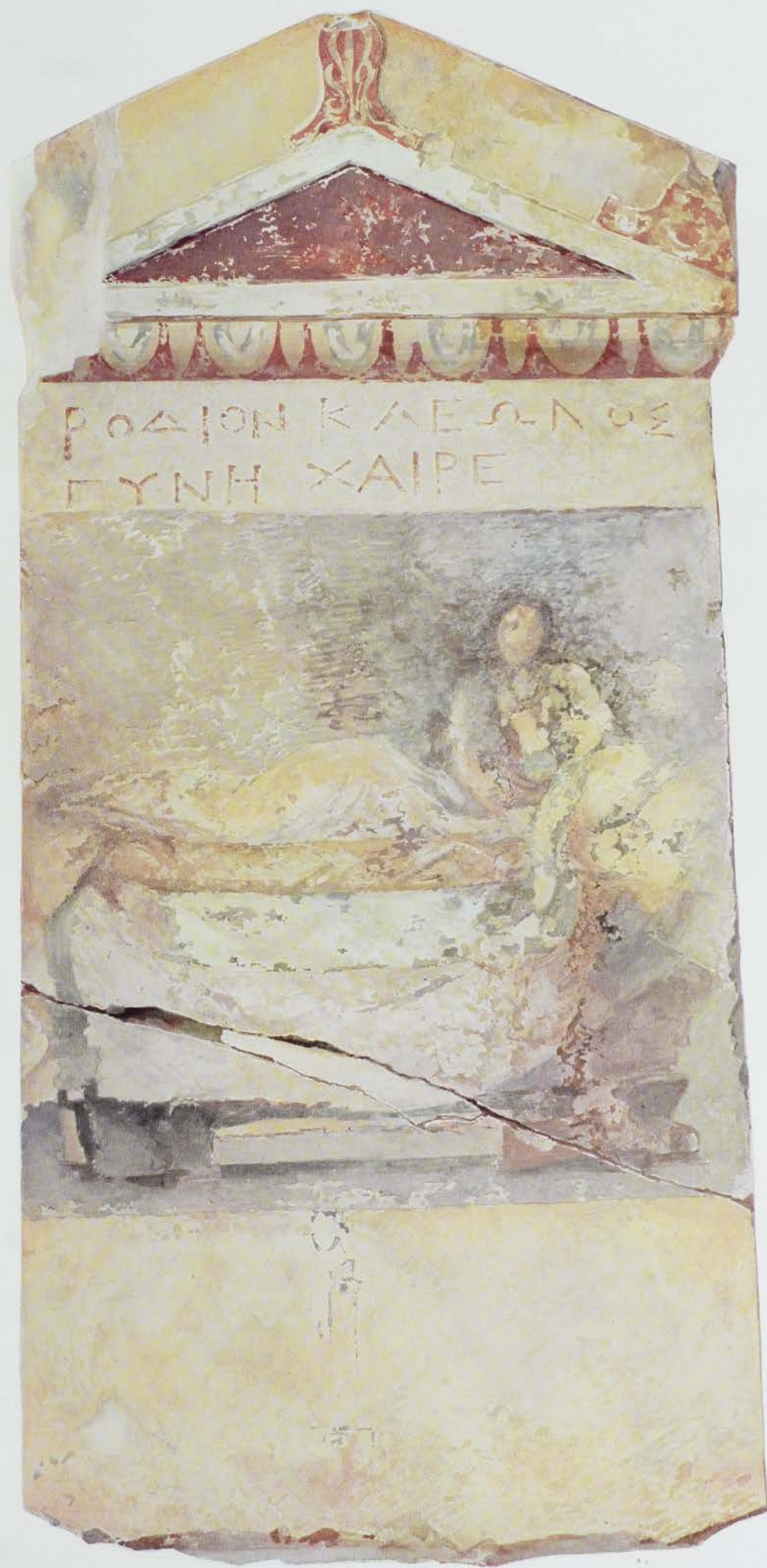
Α. Σ. ΑΡΒΑΝΙΤΟΠΟΥΛΟΥ
ΓΡΑΦΤΑΙ ΣΤΗΛΑΙ ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΟΣ—ΠΑΓΑΣΩΝ

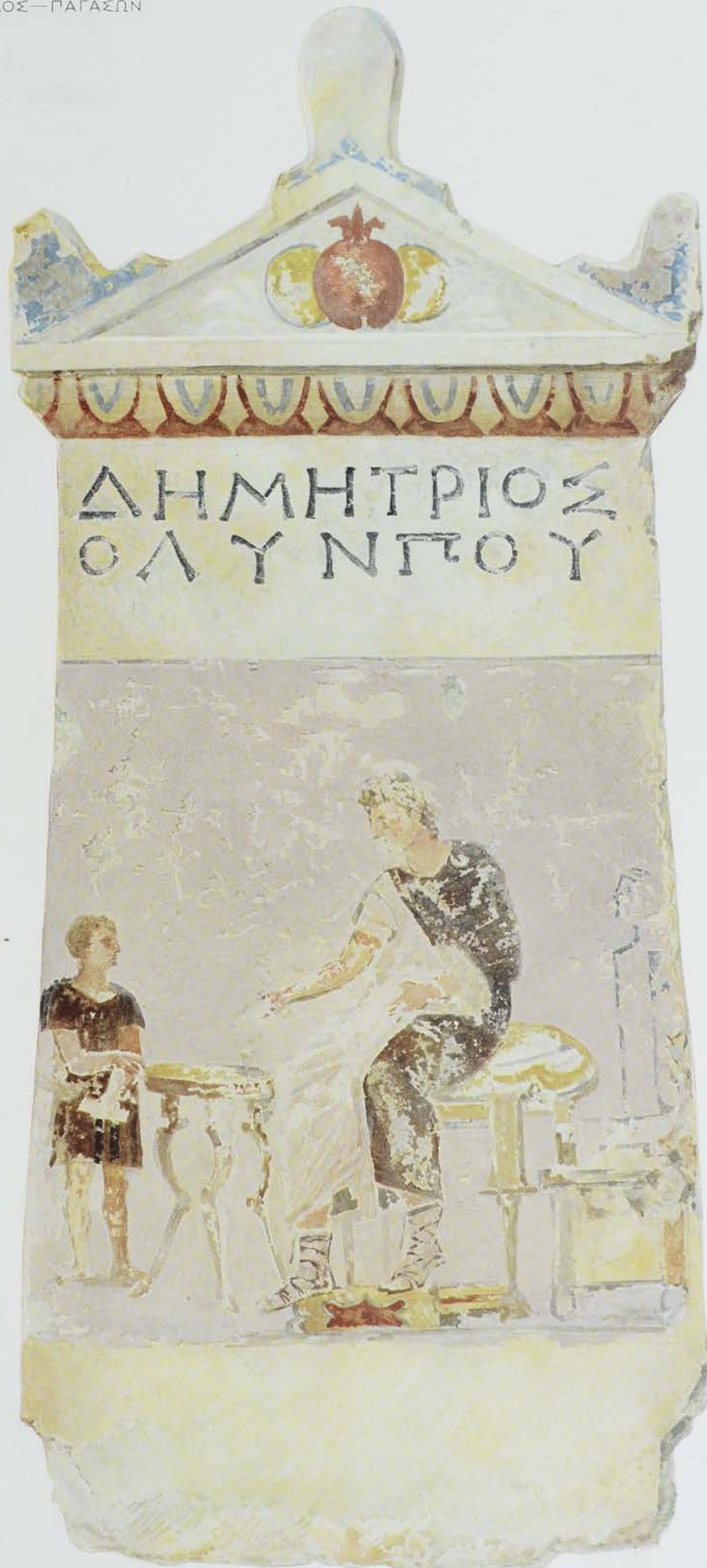
Η ΣΤΗΛΗ ΤΗΣ ΦΙΛΑΣ

ΣΤΗΛΗ ΤΗΣ ΘΩΠΕΥΟΥΣΗΣ ΚΟΡΑΣΙΟΝ ΓΥΝΑΙΚΟΣ

Η ΣΤΗΛΗ ΤΗΣ ΡΟΔΙΟΥ

Η ΣΤΗΛΗ ΤΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ

0010046773

Αρχαιολογική Εταιρεία

